T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

ORTAKLIKTAN KRİZE: KEMALİST ELİTLER ve SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-A.B.D. İLİŞKİLERİ

TURAL BAHADIR

(ÖĞRENCİ NO: 1128229242)

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK

EDİRNE 2016

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

....Uluslararası.....İlişkiler.....

ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

...Tural.....Bahadır..... tarafından hazırlanan

"...Ortaklıktan...Krize...Kemalist...Elitler...ve...Soğuk...Savaş...Sonrası...Türkiye-ABD İlişkileri..." Konulu **Doktora** Tez Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 27.-28 maddeleri uyarınca ...21/06/2016...Salı günü saat .....13:30'da..... yapılmış olup, tezin *.....Kabul.....edilmesine..... ~~OYBİRLİĞİ~~/**OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd.Doç.Dr. İbrahim Kalkan	Kabulüne	
Doç. Dr. Fahri Türk	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. İsmail ERMİŞAN	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Buvat Güneş	Kabul edilmesine	
Yrd.Doç.Dr. Sibel KAVUNCU	Reddine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10107982
Yazar Adı / Soyadı	TURAL BAHADIR
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 23096272854
Telefon	5426585937
E-Posta	tural_bahadir@yahoo.de
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Ortaklıktan Krize: Kemalist Elitler ve Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-A.B.D. İlişkileri
Tezin Tercümesi	From Partnership to the Crisis: Kemalist Elites and Turkey-U.S. Relations After the Cold War
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Doktora
Yılı	2016
Sayfa	393
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK 39743029412
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

23.06.2016

İmza:.....

Tezin Adı: Ortaklıktan Krize: Kemalist Elitler ve Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-A.B.D. İlişkileri

Hazırlayan: Tural BAHADIR

ÖZET

Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olarak kabul edilmesinden itibaren Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini belirlemiş ve Türkiye-ABD müttefikliği günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmada Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra meydana gelen Birinci Körfez Savaşı'ndan (1991) 2003 sonuna kadar olan süreç incelenmiştir. Çalışmanın zamansal olarak bu şekilde sınırlandırılmasının nedeni, bu süreçte krize sürüklenen Türkiye-ABD ilişkilerinin sebeplerini ve sonuçlarını inceleyerek, iki ülke ilişkilerinin geleceğ ile ilgili yeni bir perspektif ortaya koymaktır. Bu süreçte Cumhuriyeti kuran iradeyi temsil etmiş olan Kemalist seçkinler, Birinci Körfez Savaşı'nı (1991) izleyen süreçte, ABD'nin Kuzey Irak'ta uzun vadede bağımsız bir Kürt devleti kurmak istediğini ve bu devletin kurulmasına üstü kapalı destek verdiği düşüncesinde olmuş ve ABD'nin Kuzey Irak politikalarından kuşku duymaya başlamışlardır. Kemalist seçkinler, 2003'te yapılan Irak Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan kriz sürecinde, ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurma projesini Türkiye'ye kabul ettirmek istemesini Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliği açısından tehdit olarak algılamışlardır. Bu durum, Türkiye-ABD ilişkilerinde kırılmaya yol açmış ve bu kırılma ile birlikte ilişkiler Kıbrıs ambargosundan sonra tarihinin en ciddi krizini yaşamıştır. Bu kriz süreci, Kemalist seçkinlerin geleneksel Batı merkezli Türk dış politikasını sorgulamalarına ve yeni dış politika stratejileri üzerine tartışmalarına yol açmıştır. Bu çerçevede bu çalışmada 1991-2003 sürecinde Türkiye-ABD ilişkilerinde süreklilik devam etmiş midir? Yoksa bir dönüşüm meydana gelmiş midir? Geldi ise hangi boyutlarda meydana gelmiştir? Sorularına cevap verilmesi amaçlanmıştır. Türkiye-ABD ilişkileri, fiiliyatta bir kopuş yaşamasa da, Kemalist seçkinler Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin gelecekte de geleneksel boyutta devam edemeyeceğini anlamışlar ve Türkiye'nin yakın çevresi ve Avrasya boyutlu dış politika vizyonunu Türkiye'nin

ulusal çıkarları açısından önemli görmüşlerdir. Fakat bu durum Türkiye'nin ABD ve geleneksel Batı yönlü dış politikasından tamamen kopuşu anlamına gelmemiş ve Türkiye'nin yakın çevre ve Avrasya boyutlu dış politika stratejisi ile Batı yönlü ilişkileri dengeli bir şekilde birlikte yürütmesini ifade etmiştir. Bu çerçevede bu çalışmanın konusu, iki farklı yöntem ve iki farklı kuramsal yaklaşımla incelenerek, bu konuda gözlemlenen eksikliğe bilimsel katkı yapmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, A.B.D., Kemalist Elitler, İnşacılık, Yeni Gerçekcilik, Süreç Analizi, Söylem Analizi

Name of Thesis: From Partnership to the Crisis: Kemalist Elites and Turkey-U.S. Relations After The Cold War

Prepared by: Tural BAHADIR

ABSTRACT

Turkish-US-American relations have a huge impact on the ties between Turkey and the Western world since Turkey became a member of NATO in 1952 and Turkey-USA alliance have survived up to date. In this study, the period between 1991 and 2003 has been examined. The reason why this period is chosen is showing new perspectives concerning the future of the Turkish-US-American relations which suffered a seriously in this period. Within the respect of the Turkish-US-American relations the Kemalist elites who were very influential in the Turkish politics thought that Wasington was eager to establish an independent Kurdish State in in the Northern Iraq in a foreseeable future. Consequently they gave support to the foundation of this state in the aftermath of the First Gulf War (1991). The Kemalist elites who started to doubt the Northern Iraq policy of the USA opposed the American efforts for creating a Kurdish state in the Northern Iraq. Because they considered the founding of a such Kurdish state as a big threat against the territorial integrity and national security of Turkey as well. This led to a stalemate situation in the Turkish-US-American relations, which is considered to be the most serious crisis in the relations between Wahington and Ankara since the Cyprus embargo of the US-Government upon the Turkey. Due to this crisis the Kemalist elites started to question the traditional Western-oriented Turkish foreign policy and to discuss the new foreign policy strategies towards USA. Within this framework, this study aims to answer the following questions: Can we speak about a continuity in the Turkish-US-American relations between 1991 and 2003? Did a new transition take place? If it did, to which extent? Even though the Turkish-US-American relations did not suffer a discontinuity in practice, the Kemalist elites belived that the relations between Ankara and Washington would not be able to foster in a traditional good manner, as practiced in the past. So they ere more or less in favour of a foreign policy towards Eurasia and Near East rather than to a West-oriented policy.

However it does not mean that Turkey departed completely from its West-oriented foreign policy. To express with other words: Turkey shifted from a West-oriented policy to a rather balanced policy between West and East.

Keywords: Turkey, U.S., Kemalist Elites, Constructivism, Neorealism, Process Tracing, Discourse Analysis

ÖN SÖZ

Türkiye-ABD ilişkileri, II. Dünya savaşı'dan günümüze kadar Batı yönlü Türk dış politikası'nın temel belirleyicisi olmasına rağmen Türkiye-ABD ilişkilerinin, Cumhuriyetin kurucu iradesini temsil eden Kemalist seçkinler odağındaki çalışmaların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu konunun bilimsel yöntem ve bilimsel kuram etrafında incelenmesinin yetersiz olduğu bu çalışma sürecinde gözlemlenmiş ve bu çalışmada vurgulanmıştır. Bu çerçevede 1991-2003 sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri incelenerek, bu konuya katkı yapmak amaçlanmıştır. Doktora sürecinin başında, Almanya'da yaşamam nedeniyle bir müddet Türkiye'de kalma zorunluluğum olmuştur. Sonraki süreçte ise, Almanya-Türkiye arasında gelip gitme mecburiyeti olmuştur. Bu süreçte, Trakya Üniversitesinde Doktora danışmanım olan Doç. Dr. Fahri Türk Hocam'a tezin hazırlanması aşamasında göstermiş olduğu özverili yardımlarından dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tez izleme jürisinde yer alan hocalarım; Doç. Dr. Burak Gümüş ve Yrd. Doç. Dr. Sibel Kavuncu'ya çalışmaya yaptıkları katkıdan dolayı müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
ÖZET		
ABSTRACT		**I**
ÖNSÖZ		**III**
İÇİNDEKİLER		**V**
ŞEKİL VE TABLO DİZİNİ		**IX**
KISALTMALAR DİZİNİ		**IX**
1.	**GİRİŞ**	**1**
1.1.	Tezin Konusu	1
1.2.	Kuram ve Yöntem	6
1.3.	Tezin Siyâset Bilimi Açısından Önemi	8
1.4.	Yazın	9
2.	**TEZİN KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ**	**20**
2.1.	**Tezin Kuramsal Çerçevesi**	20
2.1.1.	Uluslararası İlişkilerde İnşacı Kuram	20
2.1.2.	Derinleşen İnşacılık-Rasyonalizm Tartışması ve İnşacı Kuram'ın Uluslararası İlişkiler Alanındaki Yükselişi	25
2.1.3.	Wendt-Waltz Tartışmasından Orta Yol İnşacılığına	31
2.1.4.	Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi: Orta Yol İnşacılık	39
2.2.	**Tezin Yöntemsel Çerçevesi**	43
2.2.1.	Süreç Analizi	44
2.2.2.	Söylem Analizi	46
2.2.3.	Uzman Görüşmesi	52
2.2.4.	Çalışmanın Kuramsal ve Yöntemsel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme	54
3.	**KEMALİZM ve TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ**	**58**
3.1	Kavramsal Çerçeve: Seçkin ve Kemalizm	58
3.2.	Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu	61
3.3.	Radikal Reformlar ve Modern Türkiye Cumhuriyeti	62
3.4.	Kemalizm'in İlkeleri	66
3.5.	Atatürk ve Kemalist Dış Politika	71
3.6.	Kemalist Elitler ve Kemalizm Üzerine Güncel Tartışmalar	76
3.7.	Kemalizmin Eleştirisi	80
4.	**SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ**	**86**
5.	**SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ: 1991 KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN 2003 IRAK SAVAŞI'NA**	**91**

5.1.	**1991 Körfez Savaşı'ndan 11 Eylül 2001 Saldırılarına Türkiye-ABD İlişkileri**	92
5.1.1.	Uluslararası Yeni Düzende Türkiye	94
5.1.2.	Uluslararası Yeni Düzende Türkiye-ABD İlişkileri	96
5.1.3.	1991 Körfez Savaşı	108
5.1.4.	Çekiç Güç ve Kuzey Irak'ta Kürt Devleti İnşası	113
5.1.5.	Türkiye-ABD İlişkilerinde PKK ve Kürt Sorunu	122
5.1.6.	Kafkasya, Orta Asya ve Yeni Düzende "Türkiye Modeli"	127
5.1.7.	1990'lı yıllarda Güvenlik ve Savunma Alanındaki İlişkiler	133
5.1.8.	1990'lı Yıllardaki Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Bir Değerlendirmesi	139
5.2.	**Ortaklıktan Krize: 11 Eylül 2001 Terör Saldırılarından 2003 Irak Savaşı'na Türkiye-ABD İlişkileri**	**143**
5.2.1.	Afganistan Savaşı: "Teröre Karşı Savaş"ta ABD-Türkiye Birlikteliği	146
5.2.1.1.	Uluslararası Terörün Kaynağı Olarak Afganistan	149
5.2.1.2.	Bush Doktrini ve Afganistan Savaşı	154
5.2.2.	2003 Irak Savaşı ve Türkiye-ABD İlişkilerinde Kriz	157
5.2.2.1.	2003 Irak Savaşı Öncesi ve Krize Giden Süreç	157
5.2.2.2.	ABD'nin Savaş Planları ve Türkiye'den Talepleri	167
5.2.2.3.	01 Mart 2003 Tezkere Kararı Öncesi Müzakereler	177
5.2.2.4.	Temel Kırılma Noktası: 01.Mart 2003 Tarihinde Tezkerenin TBMM'de Reddedilmesi	182
5.2.2.5.	4 Temmuz 2003 Çuval Olayı: Kriz Sürecinin Zirveye Ulaşması	199
5.2.2.6.	Bozulan İlişkileri Düzeltme Arayışları	202
5.2.2.7.	2001-2003 Yılları Arasındaki Süreçte Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Bir Değerlendirmesi	209
6.	**KEMALİST SÖYLEM VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE KRİZ**	**214**
6.1.	**1990'lı Yıllarda Kemalist Söylem**	**218**
6.1.1.	Batı ile İşbirliği	218
6.1.2.	Türkiye'nin Mutlak Öncelikleri: Ulusal Bağımsızlık, Ulusal Güvenlik, Ulusal Bütünlük ve İstikrar	223
6.1.3.	Türkiye'nin Güvenliği ve Bütünlüğü İçin tehdit olarak Çekiç Güç	227
6.1.4.	Türkiye ve Orta Asya	232
6.1.5.	1991-2001 Sürecinde Yeni Yönelim Arayışları	237
6.2.	**11 Eylül 2001 Sonrası Kemalist Söylem**	**243**
6.2.1.	Avrasya Coğrafyası: 11 Eylül Sonrası Kemalist Söylemin Temel İlgi Mekânı	243
6.2.2.	11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye-ABD İlişkilerinde Üç Önemli Kırılma Noktası	245
6.2.3.	ABD İle Çatışan Çıkarlar	262
6.2.4.	Türkiye ve Avrasya'daki Kardeş Türk Cumhuriyetler	284
6.2.5.	Avrasya'da İşbirliği Yapılabilecek Önemli Devletler: Rusya,	290

	İran ve Çin	
6.2.6.	Geleceğin Dış Politika Vizyonu olarak "Avrasya"	305
6.2.6.1.	Batılı Güçlerle İlişkilerde Dengeleyici Faktör Olarak "Avrasya“	308
6.2.6.2.	Türkiye'nin Batı Yönelimine Alternatif Olarak "Avrasya"	317
6.2.7	Kemalist Söylemlerin Genel Bir Değerlendirmesi	329
7.	**GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ: IRAK‘TAN SONRA SURİYE‘DE ÇATIŞAN ÇIKARLAR**	**333**
8.	**SONUÇ**	**342**
9.	**EKLER**	**348**
10.	**KAYNAKÇA**	**352**
10.1.	Birincil Kaynaklar	352
10.2.	İkincil Kaynaklar	355
10.3.	Gazete ve İnternet Kaynakları	372
10.4.	Mülakatlar	381

ŞEKİLLER, TABLOLAR ve HARİTALAR

Şekil 1	1991-2001 süreci değişkenler	94
Tablo 1:	1991-1997 aralığında ABD'nin Türkiye'ye askerî ve ekonomik yardımı	135
Tablo 2:	1990-1999 aralığında Türkiye'nin ABD'den silah alımları	136
Şekil 2	2001-2003 süreci değişkenler	146
Harita 1	Büyük Ortadoğu Projesi	279
Harita 2	Büyük Kürdistan Haritası	282
Harita 3	Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi	325
Harita 4	Azez-Cerablus Hattı (Suriye)	337

KISALTMALAR

AAYB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
AB	Avrupa Birliği
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliğ
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Ekonomik Örgütü
BSEC	Organisation of the Black Sea Economic Cooperation
CENTCOM	United States Central Command
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CSIS	Stratejik ve Uluslararası Araştırma Merkezi
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ECO	Economic Cooperation Organisation
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
ISAF	Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
IŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MCC	Military Coordination Commitee

MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NAM	Non-Aligned Movement (Blok dışı devletlerin hareketi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization
Neocon	Neoconservatism (Yeni Muhafazakârlık)
NGO	Non-Governmental Organization
OSİA	Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (Türkiye ve ABD 1969)
OSZE	Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi (PKK'nın Suriye Uzantısı Örgüt)
PR	Rusya Federasyonu
RP	Refah Partisi
SCO	Shanghai Cooperation Organisation
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Türkiye ve ABD 1980)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UN	Birleşmiş Milletler
UNMOVIC	Birleşmiş Milletler İzleme, Gerçekleme ve Denetleme Komisyonu
USAK	Uluslararası Startejik Araştırmalar Kurumu

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye'nin 1952'de NATO üyeliği sonrasında yoğunlaşmış, Türkiye'nin Batı yönelimli politikası Avrupa Konseyi'ne üyelik (1949) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılma girişimleri ile (1963) belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk dış ve güvenlik politikasının Batı yönelimi açısından temel bir gösterge niteliği taşımıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, ABD ve diğer Batılı güçler için Sovyetler Birliği'ne karşı Güney Avrupa'yı savunan kale niteliğini taşımış ve Türk dış politikası, Soğuk Savaş döneminde ABD'den yoğun biçimde etkilenmiştir. Türkiye bu dönemde özellikle ekonomik ve askeri teçhizat açısından ABD'nin desteğini sağlamış ve güvenlik sorunlarını çözmeye çalışmıştır.[1]

Soğuk Savaş'ın 21 Kasım 1990 Paris Antlaşması ile sona ermesiyle, dünya politikasında meydana gelen köklü değişiklikler Türkiye-ABD ilişkilerini doğal olarak etkilese de, Türk-Amerikan ilişkilerinin temelleri değişmemiştir. 1990'lı yılların başında; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'daki savaşlar ve çatışmalar Türkiye için önemli güvenlik riskleri oluşturmuş ve bu süreçte, Türkiye, NATO müttefiki ABD'nin desteğine büyük önem vermiştir. Bu çerçevede Türkiye; ABD'yi 1991 Körfez Krizi'nde, 1993'te Somali'deki askerî müdahalesinde, 1995'te Bosna-Hersek 'teki askerî müdahalesinde ve 2001'de Afganistan Savaşı'nda desteklemiştir.[2] Uzgel'e göre, bu süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinin sürekliliği stratejik ve politik ortaklığa dayanmıştır.[3] Oran'a göre ise bu ortaklık özellikle enerji ve güvenlik politikası ile ilgili menfaatlere dayanmaıştır. Oran, ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarını kontrol altına almak gibi önemli bir amacı olduğunu dile getirmiş ve ABD'nin süper güç konumunu Avrasya'da (Batı

[1] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan Ilişkiler*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 203-209.
[2] Haydar Çakmak, *Uluslararasi Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 184-235.
[3] İlhan Uzgel, *ABD ve Nato ile ilişkiler*, kaynak: Oran, Baskin (edit.), *Türk dış politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 243.

Avrupa'dan Pasifik'e kadar uzanan geniş coğrafi alan), Soğuk Savaş sonrası süreçte genişletmek istediğini ifade etmiştir.[4]

Soğuk Savaş sonrasında da Türkiye, ABD ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Ülkenin ekonomik kırılganlığı ve Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar güvenlik politikası ile ilgili sorunları nedeniyle Türkiye ABD ile olan güvenlik bağlamındaki ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Balkanlar'daki savaşlar (Yugoslavya), Kafkasya'daki savaşlar (Azerbaycan ve Ermenistan arasında, Abazya ve Gürcistan arasında) ve Orta Doğu'daki çatışmalar (Yahudiler ile Filistinliler arasındaki çatışmalar ve Irak'taki savaş sonrası sorunlar), bu bölgelerle etnik ve dini bağları olması nedeniyle Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. ABD gibi Türkiye de 1990 sonrasında NATO'nun varlığının devamından yana olmuştur. Türkiye, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar olan bölgedeki güvenlik politikası ile ilgili sorunlarını, NATO ortaklığı kapsamında daha kolay çözebileceğini düşünmüştür.

1991 yılındaki Körfez Savaşı, Türkiye-ABD ilişkileri için 1989/90 devriminden sonra bir diğer kilometre taşı olmuştur. Türkiye, ABD'ye bu savaşta destek vermiş ve bunu hem Türkiye üzerinden geçen petrol boru hattındaki petrol akışını durdurarak hem de müttefiklerin savaş uçakları için hava sahasını açarak gerçekleştirmiştir. Bu gelişme, ABD'nin nezdinde Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemini tekrar göz önüne sermiştir. Nitekim Başbakan Demirel'in Şubat 1992 yılındaki ABD ziyareti sırasında Türkiye'ye "gelişmiş ortaklık" teklif edilmiş ve bu durum, karşılıklı ilişkilerde bir yenilik olarak algılanmıştır.[5] Bu arada Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri, Saddam Hüseyin'e bağlı Irak ordusunun saldırılarına karşı korumak amacı ile Körfez Savaşı'ndan sonra "*Çekiç Güç*" (Combined Task Force-CTF) olarak tanımlanan askerî birlik bölgeye yerleşmiştir. Türk askerlerinin de katıldığı fakat çoğunluğunu ABD askerlerinin oluşturduğu (İngiltere ve Fransa da katkıda bulunmuştur) bu askerî güç, Türkiye'nin güneydoğu bölgesi ve Irak'ın kuzeyinde konuşlanmıştır. Bu askeri birlik daha sonra Türk-Amerikan ilişkileri'nde rahatsızlık unsuru olmuş ve Türkiye'deki Kemalist güçler tarafından Kürt ayrılıkçı

[4] Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu*, Kaynak: Oran Baskin (edit.), *Türk dış politikası*, İletişim Yayınları, Istanbul 2003, s. 231-232.
[5] İlhan Uzgel, *ABD ve Nato ile ilişkiler…, 2003,* s. 251-253.

hareketini (PKK) desteklemekle suçlanmıştır.[6] Kemalist güçler, bu askerî birliğe Türk askerlerinin de katılmasına rağmen, Amerikan güçlerinin PKK'yı gizlice desteklediğini düşünmüşlerdir.[7]

Kürt ayrılıkçı hareketi, 1990'lı yıllarda Türkiye-ABD ilişkileri'nde sorun olarak öne çıkmaya başlamıştır. 1991 sonrası süreçte Kuzey Irak'ta Kürt devleti'nin kurulmasına yönelik önemli adımlar atılmış, Türkiye ise bu gelişmelere karşı bir çözüm üretememiştir. Türkiye'de, PKK bağlamında ABD'ye karşı yapılan eleştirilere rağmen 1990'lı yıllarda ilişkilerde önemli bir kopukluk yaşanmamıştır. Fakat 2002 yılı sonlarında, ABD'nin 2003 Irak Savaşı için planlarının belirgin bir şekilde ortaya çıkması sonucu iki ülke arasındaki ilişkiler olumsuz bir seyir izlemiştir. 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra ABD, teröre karşı savaş ilan etmiştir. Bush yönetimi, Usame Bin Ladin ve dinci El Kaide örgütünü bu terör saldırılarından sorumlu tutmuştur. Washington yönetminin, İslamcı terörizm olarak tanımladığı bu terör saldırılarına karşı mücadele çerçevesinde Afganistan'a askerî müdahalede bulunmuştur. Türkiye, Amerika`nın Ekim 2001'de gerçekleştirdiği Afganistan'a askerî müdahalesine destek vermiştir. Washington'un bir sonraki hedefi ise Irak olmuştur. Çünkü ABD, Saddam Rejimi'ni hem 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren terör örgütüne destek vermekle hem de Saddam Rejimi'ni kitle imha silahlarına sahip olmakla itham etmiştir. ABD, 2002 yılında Irak'a yapacağı müdahaleye yoğunlaşmış ve bu süreçte Türkiye'nin desteğini aramıştır. ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahale planları, uluslararası platformda 1991 Körfez Krizi'nde olduğu gibi beklediği desteği bulamamıştır. Türkiye'de ulusalcı-Kemalist güçler Irak'a karşı savaşta ABD'ye desteği reddetmiş ve Amerika'nın planlarının Irak'ın bölünmesine yol açabileceğine dair endişe içinde olmuşlardır. Kemalist kesimler, böylesi bir gelişmenin, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti'nin kurulmasına yol açabileceği kaygısı içinde olmuşlar ve bunun da Türkiye'nin güneydoğu bölgesindeki Kürt nüfusu nedeniyle Türkiye'nin güvenlik politikası açısından önemli bir tehdit unsuru olabileceğini öngörmüşlerdir.

---

[6] Baskın Oran: *„Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara-İstanbul 1996, s. 158-160.
[7] İlhan Uzgel, *ABD ve Nato ile ilişkiler…, 2003*, s. 259-263.

Ekim 2002 seçimleri ile Türkiye`de iktidar olan AKP, 2003 Irak Savaşı için planlarını tamamlayan ABD'nin Türkiye'den talep ettiklerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) bir tezkere ile geçirmek istese de Kemalist muhalefet, AKP'li milletvekillerinin bir kısmının da desteği ile üç milletvekili farkı ile tezkerenin reddedilmesini saĝlamıştır. Başta mecliste CHP olmak üzere, tezkereye karşı olan taraflar bu karar sürecinde AKP hükümetinin meclisteki çoğunluğuna rağmen meclis içinde ve dışında etkili olmuş ve kendi siyasetlerini kabul ettirebilmiştir. 01 Mart 2003 tarihinde tezkerenin reddedilmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde tarihi bir kırılma noktası olmuş, bunun sonucunda da ilişkiler krize girmiştir. Başta CHP olmak üzere Kemalist güçler, 2003 Irak Savaşı'nın ve ABD'nin Orta Doĝu'daki planlarının, Türkiye'nin güvenliĝini ve toprak bütünlüğünü tehdit ettiĝini görmüş ve ABD'ye karşı tavrını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler bağlamında güvenlik politikası ile ilgili riskler hararetli tartışmalara yol açmış ve Türkiye'deki anti-Amerikancı tepkiler, geleneksel Batı yönlü Türk dış politikası'na alternatif olabilecek yönelimler üzerine tartışmaları arttırmıştır. Bu tez, Türk dış politikasının iki önemli belirleyicisinden biri olan Türk-Amerikan ilişkileri'nin (diğeri AB üyeliği olmuştur), Çekiç Güç'ün Temmuz 1991'de Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine konuşlanmasından 2003 yılının sonuna kadar olan süreçte nasıl geliştiğini ele alarak, Batı yönlü Türk dış politikasını "süreklilik ve değişim" açısından sorgulayacaktır. Bu çerçevede, Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte izlenen geleneksel Batı yönlü Türk dış politikası ve buna bağlı olarak Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olması ile gelişen Türkiye-ABD işkilerindeki süreklilik, 1991-2003 yılları arası süreçte devam etmiş midir yoksa herhangi bir dönüşüm meydana gelmiş midir? Eğer geldiyse hangi boyutlarda meydana gelmiştir ve bu gelişmenin Kemalist seçkinler üzerindeki etkisi ne olmuştur? sorularına cevap aranacaktır.

Özellikle 2003 Irak Savaşı sürecinde, Türk halkı ve Türk seçkinleri, genel çerçevede, ulusalcı-milliyetçi-muhafazakâr (Kemalist-ulusalcılar, Türk milliyetçileri, milliyetçi-muhafazakârlar) ve liberaller, sosyalistler, siyasal İslamcılar, kürtçüler olarak taraflara ayrılmış bir görünüm sergilemiştir. Devletin kurucusu olan Atatürk'ün prensiplerine sıkı bir biçimde bağlı kalarak tartışmaya katılan Kemalistler, kamuoyunda Türkiye'nin ulusal çıkarları hususundaki tartışmaları

alevlendirmişlerdir. Kemalist-ulusalcılar ve Türk milliyetçileri, Türk dış politikasında Asya-Avrasya yönelimini (Türk Cumhuriyetleri, İran, Rusya ve Çin ile daha sıkı ilişkilerin kurulması) tartışmaya açmışlardır. Avrasya yönelimli dış politika; bir yandan Batı yönelimli dış politikaya bir alternatif olarak görülürken, öte yandan Batı yönlü Türk dış politikasının yanında ikinci ana eksen olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Kemalistler, 1970'li yıllardan itibaren iç politikada Türkiye siyasetinin İslamlaştırılmasını birinci önemli sorun olarak değerlendirirken, 1980'li yıllardan itibaren PKK terörünü ikinci önemli sorun olarak görmüşlerdir. 1990'lı yıllarda PKK terörü ve dinci hareketler, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliği için iki ana tehdit unsuru olarak görülmüştür.[8] 1990'lı yıllarda önemli bir siyasi hareket haline gelen Erbakan'ın islamcı Refah Partisi, Kemalizm'e karşı önemli bir karşı güç olarak ortaya çıkmıştır. Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurma imkânı bulan Refah Partisi, hükümete gelme fırsatı bulmuş, ancak TSK buna izin vermek istememiş ve 28 Şubat 1997 tarihinde Erbakan başbakanlığındaki koalisyon hükümeti görevden uzaklaştırılmıştır (Bu olay "*postmodern darbe"* olarak tanımlanmıştır). Kemalistler ve İslamcılar arasındaki güç mücadelesi daha sonra, 2002'nin sonunda iktidara gelen AKP hükümeti döneminde devam etmiştir. Erdoğan`ın başında bulunduğu AKP hükümeti, Türkiye'nin AB-Reform sürecini, Kemalistlerin siyasetteki etkisini azaltmanın ve saf dışı bırakmanın aracı olarak görmüş ve bu yönde politika izlemiştir. Bu konudaki ilk icraatlardan biri, daha önce sadece askerlerin seçildiği MGK Genel Sekreterliği görevine sivil birisinin atanması olmuş ve sonraki süreçte benzer gelişmeler, yasa değişiklikleri de yapılarak devam etmiştir.[9] 1990 sonrası, PKK terör örgütünün etkin hale geldiği süreçte, Türkiye'deki güç dengelerinde etkili olan Kemalist seçkinler, AKP`nin Ekim 2002'de hükümete gelmesinin ardından ve özellikle 2003 Irak Savaşı sonrasındaki süreçte Türk dış politikasının temel belirleyicilerinden biri olma özelliğini yitirmeye başlamışlardır.

[8] Ümit Cizre, „*Egemen ideoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri"*, kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.): *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu,* Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 159.
[9] Ali Bayramoglu, „*Asker ve Siyaset"*, kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu,* Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 106-116.

Bu çalışmada, üç farklı Kemalist aktör grubunun konu bağlamındaki yaklaşımları, ele alınacaktır. Birincisi: Ulusal güvenliği sağlamak ve Kemalist devleti savunmak için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 117. maddesine göre sorumlu olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve TSK'dan emekli olmuş subaylar. İkincisi: Cumhuriyet'in Kemalist temel çizgisini siyasi olarak temsil eden ve günümüzde de TBMM'de ana muhalefet konumundaki CHP ve TBMM dışında olan Vatan Partisi. Üçüncüsü: Kemalist dünya görüşüne sahip entelektüel çevreler (bilim insanları, gazeteciler, yazarlar vb.).

1.2. Kuram ve Yöntem

Bu konunun incelenmesinde, 1990 sonrası Uluslararası İlişkilerde (Uİ) önem kazanan inşacı kuram (Constructivism) ve bunun yanında yeni gerçekci kuram'dan (Neorealism) faydalanılacaktır. 1990'lı yıllarda Uİ araştırmalarında inşacı kuramın önem kazanmasının temel sebeplerinden biri, 1990 öncesi baskın kuram olan yeni gerçekçi kuram'ın 1989-1990 sürecinde SSCB'nin çöküşünü öngörememesi ve inşacı kuramın 1990 sonrası ortaya çıkan küresel sorunlara cevaplar üretebilmesidir. İnşacı kuram, Uİ'de kültürel faktörleri (kimlik, düşünce, normlar vb.) ele alarak yeni sorunlar için sistemli bir kuramsal çerçeve sunma iddiasında bulunmuştur. İnşacı kuram bunu yaparken maddi faktörleri yok saymadan (askeri faktörler, ekonomik faktörler vb.) kültürel faktörleri öne çıkararak rasyonel kuramların ihmal ettikleri konuları Uluslararası İlişkilerin gündemine getirmiştir. 1990 sonrası etnik-dini kimliklerin öne çıkması Soğuk Savaş sonrası süreçte dünyanın gündemine farklı dış politika ve güvenlik politikası sorunlarını taşımış, inşacı kuram bu sorunlara cevap verme durumunda olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de etnik-kürtçü ayrılıkçılığı benimseyen, siyasal İslamcı ve İslam dinini temel hareket noktası olarak benimsediğini iddia eden farklı gruplar, Kemalist devlet için güvenlik politikası açısından temel tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu sorunlar ve benzeri sıkıntılar Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar'da da kendini göstermiş ve kültürel faktörlerin önemini ortaya koymuştur. Nitekim Samuel Huntington'un "The Clash of Civilizations" adlı tezi/kitabı, Uİ tartışmalarında büyük sansasyona yol açmış ve

kültürel faktörlerin küresel çapta insanlığın gündemini belirleyeceğinin habercisi olmuştur.

İnşacı kuramın en önemli inceleme konularının başında, uluslararası sistemdeki politik "dönüşümleri" açıklamaya çalışması gelmiştir. İnşacı kuram bunu şu şekilde ortaya koymuştur: "Fikirlerin ve kimliğin dönüşümü, aktörlerin (örn. devletlerin) çıkar algılarının değişmesine yol açabilir. Çıkar algısının değişmesi ise devletin dış politikası ile ilgili yöneliminin değişmesine yol açabilecektir". İnşacı teorinin bu ana gerekçeye bağlı olarak bu projede, 2003 Irak Savaşı'nın Türkiye-ABD ilişkilerinde dönüşüme neden olup olmadığı incelenecektir. Nitekim bu tezde, 2003 Irak Savaşı'nın, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir krize yol açtığı ve ilişkilerde bir kırılma noktasını teşkil ettiği savı ortaya konularak Ankara-Washington hattındaki ilişkiler çözümlenmeye çalışılacaktır. Çünkü böylesi bir gelişme, Batı yönlü Türk dış politikasının dolayısıyla da Türk-Amerikan ilişkilerindeki bağların sürekliliğini sorgular hale getirmiştir.

Tezin incelenmesinde üç farklı yöntem kullanılacaktır. Söylem analizi ile 1991-2003 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye-ABD ilişkileri hakkındaki Kemalist söylemler incelenecektir. 2001 sonrasındaki dönem ana aşamayı oluşturacaktır. Çünkü bu aşamada Türk-Amerikan ilişkilerindeki "kriz süreci" bağlamındaki söylemler ve Türk dış politikasındaki "alternatif yönelimler" hakkındaki söylemler bu süreçte daha belirgin bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Söylem analizinin gerçekleştirilmesinde Kemalist söylemler, çalışmanın konusu ve sorusu temelinde kategorize edilerek konunun daha sistematik bir çerçevede analiz edilmesi amaçlanmıştır. Süreç analizi çerçevesinde 1991-2003 dönemi, bu dönemin "değişkenleri" belirlenerek sebep-etki-sonuç ilgisi ortaya konularak Türkiye-ABD ilişkileri ele alınacaktır. 1991-2003 süreci, 1990-2001 ve 2001-2003 süreçleri olmak üzere ikiye ayrılarak analiz edilecektir. Böylece "sebep-etki-sonuç ilişkisi" çerçevesinde, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmelerin analizi ile söz konusu iki ülke arasındaki ilişkiler her iki aşamada ayrıntılı olarak açıklanarak "süreklilik ve dönüşüm" bağlamında ele alınacak ve ortaya konan hipotezlerin doğruluğu veya

yanlışlığı cevaplandırılacaktır. Ayrıca uzman görüşmeleri gerçekleştirerek, tezin incelenmesine birincil kaynak katkısı yapılması sağlanacaktır.

Bu çalışmanın konusu yukarıda ortaya konan kuramsal ve yöntemsel çerçevede tasarlanarak çözümlenmeye çalışılacak ve yukarıda değinilen sorulara cevap verilecektir. Aşağıda ifade edilen hipotezler ise "süreç analizi" bölümünde ya doğrulanacaktır ya da yanlışlanacaktır. Çalışmanın hipotezleri sonuç bölümünde ayrıca değerlendirilecektir:

1. 1991 Körfez krizinden sonra Türkiye-ABD İlişkilerindeki sürekliliğe rağmen Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlandırması ve ABD'nin Kuzey Irak'ta Kürt devletinin kurulmasına yönelik startejisi, Kemalist seçkinlerde kuşku uyandırmış ve ABD'ye karşı güveni zayıflatmıştır.

2. 2003 Irak Savaşı ve sonrasındaki süreçte Türkiye-ABD ilişkileri, ABD'nin Kuzey Irak'taki etkinliği ve bölgedeki Kürt politikası nedeniyle krize girmiş, ancak bu durum Türkiye'nin dış politikasındaki Batı yöneliminin kökten dönüşümüne yol açmamıştır.

3. 2003 Irak Savaşı ve kriz süreci, Türk dış politikasında köklü bir değişime yol açmasa da, Kemalist seçkinlerin geleneksel Batı merkezli Türk dış politikasını sorgulamalarına yol açmış ve bu gelişme Kemalist seçkinlerde yeni dış politika vizyonu arayışlarını arttırmıştır.

1.3. Tezin Siyâset Bilimi Açısından Önemi

Tezin konusu, Türk dış politikasındaki önemli bir sorunun kaynağını ele almaktadır çünkü Kemalistlerin Irak'taki Amerikan politikasına gösterdikleri tepkiler, Türk dış politikasının gelecekteki yönelimi açısından önemli bir gösterge olabilecektir. Kemalistler, Amerika'yı yalnızca eleştirmemekte aynı zamanda Washington'un politikasını, Batı emperyalizmi olarak görmektedirler.[10] Bu da geleneksel Batı odaklı Kemalist tarzı dış politikanın gelecekte değişebileceğine dair

[10] Fikret Akfirat, *Kukla Devlet, ABD Kürdistan'ı nasıl kurdu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 34-48; Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitigi*, Bilgi Yayinevi, Ankara 2005, s. 137-142; Erol Manisalı, „Bush yönetiminin imparatorluk rüyası", *Jeopolitik*, Kış/2003, Nr. 5, s. 7-9.

bir işarettir. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren daha fazla anti-Amerikan çizgiyi temsil eden Kemalist güçler, Ortadoğu'daki Amerikan politikasını reddetmektedirler. "Batı emperyalizmi" tanımı bu süreç içerisinde daha fazla kullanılmaya başlanmış ve bu kavrama Avrupa Birliği de dâhil edilmiştir. Bunun sebebi ise, özellikle söylemde, Kemalist seçkinler Ortadoğu ile ilgili ABD'nin ve AB'nin politikalarını, Türkiye'nin ulusal varlığı için tehdit olarak değerlendirmeleri olmuştur. Bu tehdit algısı, Kemalist seçkinlerde Türk dış politikasının geleneksel Batı yöneliminin kökten sorgulanması potansiyelini içermektedir.

Kemalist seçkinler, Türkiye'nin dış politik sorunlarında önemli rol oynamasına rağmen "Kemalist seçkinler ve Türk dış politikası" konusunda Uİ kuramları ve bilimsel yöntemlerle incelenmiş kaynaklar yetersiz durumdadır. Bu nedenle bu çalışma, konusu ve kuramsal-yöntemsel tasarımı ile farklı bir model ve bilimsellik bağlamında belirli bir "orijinallik" ortaya koymak arzusunda ve böylece konunun bilimsellik boyutuna katkı yapmak amacındadır. Aynı zamanda Uİ`de 1990 sonrası araştırmalarda, politik süreçlerin sürekliliğinin ve dönüşümünün incelenmesinin önemli bir araştırma konusu olması sebebiyle bu projenin bu konuya da katkıda bulunması hedeflenmiştir.

1.4. Yazın

Türkiye-ABD ilişkileri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk dış politikasının, Batı Avrupa (AB) ile yakınlaşma politikası ile birlikte temel iki bileşeninden biri olmuştur. Buna rağmen Türkiye-ABD ilişkileri üzerine yazılan eserlere ağırlıklı olarak 2000'li yıllardan sonra rastlanmaktadır. Daha önceki süreçte yayınlanmış kaynakların kısıtlı olduğunu belirtmek gerekir. Burada çalışmanın konusu çerçevesinde ulaşılabilen ve bu çalışmada kullanılan önemli kitaplar etrafında genel bir yazın tartışması yapılacaktır. Bu tartışma kaynakları dört kategoriye ayırarak gerçekleştirilecektir. Bu dört kategori eserleri ortaya koyan seçkinler, akademisyenler, gazeteciler-araştırmacılar, askerler ve başta ABD'li Türkiye uzmanları olmak üzere yabancı uzmanlardan oluşmaktadır.

1. Kategori: Doğrudan Türkiye-ABD ilişkilerini inceleyen eserlerden oluşmuştur:[11] Burada şunu belirtmek gerekir ki, bu eserler genel çerçevede tarihsel bir sürecin incelenmesi şeklinde ele alınmış ve ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı sonrası süreçten yayın tarihine kadar olan süreci analiz etmişlerdir (historical narrative). Burada yararlanılan eserler, herhangi bir Uluslararası İlişkiler kuramı bağlamında inceleme gerçekleştirmemişlerdir. Nasuh Uslu[12], ilk önce iki devlet arasındaki ittifaklık boyutunu ele almakta ve her iki devletin dış politikalarındaki belirleyici unsurları ve dış politika yapımı süreçlerini ele aldıktan sonra II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilişkilerin başladığı süreçten 1990'lı yıllara kadar olan tarihsel süreci analiz etmektedir. Uslu, eserinde birincil kaynaklar ve ikincil kaynak olarak kitap ve makalelerden yararlanmıştır. Birincil kaynaklar; Türk ve ABD'li yetkililerin ve kurumların açıklamaları ve yayınlarından (basın bildirisi vb.) oluşurken, ikincil kaynaklar ağırlıklı olarak konu ile ilgili uzmanların yazdığı kitap ve makalelerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın konusu bağlamında Türkiye'nin 1990'lardaki ABD ile ilişkilerindeki konumunu ele alarak Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlarını, Türkiye ve 1991 Körfez Krizi'ni, Kuzey Irak'ta güvenlik sorunu ve PKK'yı, ilişkilerdeki NATO faktörünü ve Türkiye'nin stratejik önemini, Türkiye, Ortadoğu ve İsrail gibi ikili ilişkilerdeki önemli konuları incelemiştir. Uslu, sonuç olarak her iki ülkenin de müttefiklik ilişkilerini devam ettirme eğilimini ortaya koymakta ve gerek Türkiye'nin özellikle güvenlik konusundaki hassasiyetlerinin ve bu konuda ABD'nin öneminin gerekse Türkiye'nin jeostratejik konumunun ABD açısından vazgeçilmez oluşunun öneminden dolayı her iki devletin de müttefiklik ilişkilerini devam ettirme arzusunu ortaya koyduklarını belirtmektedir. Mustafa Kayar[13] ise, Türkiye-ABD ilişkilerinde Irak boyutunu ağırlıklı olarak incelemiş ve I. Körfez Savaşı'ndan (1991) II. Körfez Savaşı'na kadar (2003) olan süreci detaylı bir şekilde ele alarak Çekiç Güç, PKK, Kürt sorunu gibi bu çalışmada ele alınacak önemli konuları analiz etmiştir. Kayar, Nasuh Uslu gibi birincil ve ikincil kaynaklar kullanmasının yanında internet ve gazete kaynakları da kullanmıştır. Kayar,

[11] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000; Mustafa Kayar, Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, IQ Yayıncılık, İstanbul 2003 ve Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri, kırılgan ittifaktan "model ortaklığa*", Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
[12] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.
[13] Mustafa Kayar, Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, IQ Yayıncılık, İstanbul 2003.

eserinde; Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulması projesinin önemine ve ABD'nin bölgede Kürtleri kullanarak kendi stratejisini geliştirmek istediğine vurgu yapmıştır. 2003 Irak Savaşı ile ilişkilerin ciddi gerginlik yaşamasının ve Türkiye'nin bu savaşta ABD'ye ABD'nin beklediği desteği vermemesinin, ABD'nin Kürt devleti konusunda Türkiye'ye beklediği güvenceyi vermemesinin önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Kayar, ABD'nin Ortadoğu'da hedeflerine ulaştıktan sonra esas hedefi olan Orta Asya'yı ve bölgedeki enerji kaynaklarını kendi kontrolüne geçirebileceğini ve Avrasya coğrafyası merkezli büyük bir strateji izlediğini ileri sürmüştür. Füsun Türkmen[14], 2012 yılında yayınlanan kitabında Türkiye-ABD ilişkilerini geniş bir tarihsel perspektiften ele alarak Barack Obama dönemine kadar incelemiştir. Türkmen, 1 Mart 2003 tezkeresi'nin reddedilmesinin ve 04 Temmuz 2003'te yaşanan çuval olayının ve Türk ve ABD'li askerlerinin ilk defa karşı karşıya gelmesinin bir kırılma noktası olduğunu ifade ederek, sürecin tekrar düzeltilebilmesi için Obama'nın "model ortaklık" teklifine vurgu yapmıştır. Türkmen, Obama'nın 2003'te yaşanan kırılma sürecini aşmak ve Türkiye ile ilişkileri tekrar iyi bir düzeye getirmek için ortaya koyduğu "model ortaklık" kavramını geniş bir boyutta analiz etmiş ve bu ortaklığın içinin doldurulması gerektiğini ifade ederek Türkiye-ABD ilişkilerinin ancak ciddi adımlar atılarak ilişkilerdeki uyumun tekrar tesis edilebileceğini belirtmiştir. Her üç eserde de konu, tarihsel bir analiz etrafında gerçekleştirilmiş fakat belirli bir Uluslararası İlişkiler kuramı bağlamında ele alınmamıştır.

2. Kategori: Türkiye-ABD ilişkileri ile ilgili eserleri ile önemli katkı yapan diğer bir kesim gazeteciler olmuştur. Burada yayın tarihi sırasına göre önemli eserlere değinilecektir. Turan Yavuz'un 1993'te yayınlanmış "*ABD'nin Kürt Kartı*" başlıklı eserinde[15], ABD'nin Ortadoğu genelindeki Kürt politikası genel bir tarihsel analizle ele alınmış ve 1980'li yıllara değinildikten sonra ağırlıklı olarak 1991 Körfez Krizi'nin öncesindeki ve sonrasındaki süreç derinlemesine analiz edilmiştir. Turan Yavuz özellikle Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesini ve Türkiye'nin hem çelişkili hem de ABD karşısındaki aciz politikasını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Turan

[14] Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri, kırılgan ittifaktan "model ortaklığa*", Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
[15] Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Yavuz, bir taraftan çatışmada yaralanan PKK'lıların bir helikopter tarafından toplanarak götürüldüğü haberleri yayınlanırken diğer taraftan Başbakan Demirel'in "*Benim Batı'ya 50 milyar dolar borcum var. Hayır diyemem.*" ifadesini dile getirerek Türkiye'nin çaresizliğini ortaya koymuştur. Fikret Akfırat ise 2004'te yayınlanan "*Kukla Devlet, ABD Kürdistan'ı nasıl kurdu?*" başlıklı eserinde[16], günümüzde artık açıkça dile getirilen Kuzey Irak merkezli Kürt devletini ve 1991 Körfez Savaşı'ndan 2003 Irak Savaşı'na kadar olan gelişmeleri incelemiştir. Akfırat, ABD'nin 1991'de Çekiç Güç'ün bölgede konuşlanması ve Kürt devleti kurma girişimlerine karşı TSK'nın büyük bir direnç gösterdiğini belirterek Genelkurmay Başkanları İsmail Hakkı Karadayı ve Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun buna ciddi bir şekilde karşı koyduğunu ve her ikisinin de Çin ile yakınlaşma ve askeri teknoloji alanında işbirliği yapma girişimlerine dikkat çekmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinin, 2003 Irak Savaşı merkezinde detaylı bir şekilde ele alınması dört farklı Türk gazetecisi tarafından gerçekleştirilmiştir.[17] Bu dört kitabın ortak özelliği sadece dördünün de (Ahmet Erimhan diğer üçü kadar Türk basın yayın dünyasında tanınmasa da) gazeteci olması değil, dördünün de 2003 Irak Savaşı'nı eserlerinin temel konusu yapmaları ve çok ayrıntılı bir boyutta incelemeleridir. Şüphesiz ki 2003 Irak Savaşı sadece Türk-Amerikan ilişkileri konusunun değil Ortadoğu'nun siyasi tarihi ve genel boyutta Uluslararası İlişkiler alanının önemli bir konusu olmuştur. Bu dört eser, 1 Mart 2003 Tezkeresi ve 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrası gelişmeleri o kadar detaylı incelemişlerdir ki bazen gün be gün bazen saat be saat olan gelişmeleri ele almışlardır (Örn: 1 Mart 2003 Tezkeresi öncesi ve sonrası, Mustafa Balbay'ın kitabı s. 151-157 veya 04 Temmuz 2003 "Çuval Olayı" Ahmet Erimhan'ın kitabı s. 314-319). Hatta Georges W. Bush'un, T.C. Dışişleri Bakan'ı Yaşar Yakış'la 1 Mart tezkere öncesi Washington'daki görüşmesinde adeta dalga geçer şekilde gelişen diyaloğu dahi yansıtmaya çalışmışlardır (Bu görüşme, basında "Bush'la At Pazarlığı" şeklinde yer almıştır. M. Balbay, s.127). Burada belirtmek gerekir ki gazetecilerin ortaya koyduğu eserlerle akademik eserler arasında doğal olarak

[16] Fikret Akfırat, *Kukla Devlet: ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004

[17] Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*; Mustafa Balbay, *Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004; Ahmet Erimhan, *Çuvaldaki Müttefik*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004; Murat Yetkin, *Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2004.

bilimsellik açısından farklar olacaktır. Çünkü gazeteciler spekülatif bilgileri de ele almakta ve okuyucularına aktarmaktadır. Fakat gazeteciler aynı zamanda ilk elden edindikleri bilgileri kamuoyu ile paylaşabilmektedir ve bu da gazetecilerin ortaya koyduğu bilgileri değerli kılmaktadır. Ayrıca, doğal olarak gazeteci yazarlardan Uluslararası İlişkiler kuramları ve yöntemleri çerçevesinde eser ortaya koymaları beklenemez. Fakat günlük gelişmelerin incelenmesi ve okuyucularına güncel bilgi aktarma gibi özellikler, gazetecilerin makale, kitap veya başka ortamda ortaya koydukları bilgileri önemli ve vazgeçilmez kılmaktadır. Nitekim bu çalışmada da kaçınılmaz olarak yerli ve yabancı gazete kaynaklarından faydalanılacaktır.

3. Kategori: Çalışmanın konusunun içeriği gereği asker kökenli seçkinlerin ortaya koydukları eserlerden faydalanılacaktır. Bu çalışmada üzerinde önemle durulacağı gibi TSK'nın Türkiye-ABD ilişkilerindeki merkezi rolü gereği, TSK mensubu veya TSK emeklisi seçkinlerin ortaya koydukları düşünceleri ve bilgileri anlamlı ve değerli kılmaktadır. Çünkü TSK'da görev yapmış asker kökenli seçkinler, bu çalışmanın konusu bağlamında doğrudan veya dolaylı olarak bu süreci yaşamış önemli aktör konumunda olmuşlardır. Bu çerçevede, Genelkurmay Başkanlığı yapmış İlker Başbuğ başta olmak üzere üst düzey generaller ve başka rütbeli birçok asker kökenli şahıs farklı ortam ve boyutlarda düşüncelerini ifade etmişlerdir.[18] Emekli Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, 1996'da yazdığı kitabında[19] Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin konumunu ve 1991 Körfez Savaşı'nı ele almıştır. Daha sonra yeni düzende Türkiye'nin çevre bölgelerini inceleyerek Akdeniz ve Türk-Yunan sorununu ele almış ve Balkanlar, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kafkaslar ve Orta Asya'daki ülkelerle ilgili kısaca bilgi verdikten sonra Güneydoğu'daki PKK terörü üzerinde durmuştur. 1990'ların başında bölgeye yerleşen Çekiç Güç konusunu ele alan Torumtay, bu süreçte Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt Federe Devleti'ne değinerek PKK'nın rahatça bu bölgede hareket ettiğini ve giderek güçlendiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndan çok

[18] Necip Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağındaki Türkiye*, AD Yayıncılık, İstanbul 1996; Osman Özbek, *"Dost" Kuşatmasındaki Türkiye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2004; Nejat Eslen, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, Truva Yayınları, İstanbul 2005; Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015; İlker Başbuğ, *Nasıl Bir Türkiye*, Kaynak Yayınları 2015.
[19] Necip Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağındaki Türkiye*, AD Yayıncılık, İstanbul 1996.

büyük zarar gördüğünü belirten Torumtay, ABD'nin bölgeye yerleşerek Irak'ın petrol rezervleri üzerinde büyük etki kazandığını ifade etmiştir. İlginçtir; böyle olmasına rağmen Torumtay, Çekiç Güç ve ABD'ye ciddi bir tepki göstermemiştir. Türkiye'nin desteği ve himayesinde bir Kürt Federasyonu kurulması planlarına değinen Torumtay, böylesi bir durumun Türkiye'yi Ortadoğu'nun dipsiz kuyusuna çekeceğini ve Türkiye'nin kanını ve kaynaklarını emeceği bir gelişmeye yol açacağını belirtmiştir. Torumtay, Türkiye'nin böylesi bir stratejiye kanmaması ve Atatürk'ün idealleri doğrultusunda ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Torumtay, savunduğu bu strateji gereği Aralık 1990'da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Irak'a müdahale etme planlarına tepki göstererek kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Osman Özbek, 2004 yılında yayınlanan eserinde[20] Türkiye'nin iç ve dış politika sorunlarını kendi üslubu ile ele alarak Türk milletini uyarmak istemiştir. Özbek, ABD ve AB'nin Türkiye'yi bölme politikalarına dikkat çekerek Türkiye'nin Atatürk yolunda ve milli politikalar geliştirmesini benimsemektedir. Özbek, özellikle AKP hükümeti'nin Batılı emperyalist güçlerle işbirliği yaptığını ve Türk toplumunun önemli kesiminin bunu görmediğini ifade etmiştir. Bundan dolayı kitabının başlığını "Dost Kuşatmasında Türkiye" olarak belirlediğini dile getiren Özbek, AKP ve Batılı güçlerin işbirliğine karşı Atatürk'ün idealleri doğrultusunda bir "ulusal cephe" oluşturulmasının elzem olduğunu yoksa Türkiye'nin çökertilerek parçalanacağını belirtmiştir. Nejat Eslen, 2005'te yayınlanan kitabında farklı gazete ve dergilerde yayınlanan makalelerini belirli konu başlıkları bağlamında toplamıştır.[21] "Büyük strateji", "jeopolitik", "jeostrateji" gibi kavramların üzerinde durarak Türkiye'nin Avrasya'daki jeopolitik önceliklerine odaklanmıştır. Türkiye'nin ABD ve AB tarafından oyalandığını ve kendi çıkarlarına uygun strateji geliştirmesinin engellendiğini ileri süren Eslen, Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eslen, Türkiye'nin Avrasaya'ya yönelirken vermesi gerektiği kararın Avrasya'da hangi ülke veya ülkelerle stratejik ortak olması gerektiği noktasında olması gerektiğini dile getirmiştir. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" (BOP) üzerinde duran Eslen, bu projenin hedefinin enerji, su ve insan kaynaklarının kontrolü olduğunu ifade ederek bu projenin başarısız olmaya mahkum olduğunu

[20] Osman Özbek, *"Dost" Kuşatmasındaki Türkiye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2004
[21] Nejat Eslen, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler,* Truva Yayınları, İstanbul 2005.

belirtmiştir. Eslen, Türkiye'nin, ABD'nin İncirlik üssü konusundaki talepleri noktasında çok dikkatli olması gerektiğini ifade ederek ABD'nin geleceğe dönük olarak İncirlik üssünü, büyük projeleri bağlamında kullanmak istediğini ileri sürmüştür. Eslen, ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Avrasya'ya yayılma ve enerji kaynaklarının kontrolünde etkin olma yönünde önemli adımlar attığını belirtmiştir. Bu bağlamda ABD için Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin ve Türk ordusunun önemine vurgu yaparak ABD'nin Avrasya stratejisi için her ikisine de ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Emekli Amiral Soner Polat, yazdığı eserinde *Jeopolitik* konusunu derinlemesine incelemiş ve Türkiye'nin Batı ve Avrasya denkleminde nasıl bir yol izlemesi gerektiğini analiz etmiştir.[22] Batının Türkiye'nin varlığını tehdit ettiği düşüncesinde olan Polat, tarihsel, kültürel ve ekonomik olarak Batı ve Türkler arasındaki faklı konulara değinerek jeopolitik değerlendirmeler yapmış ve eğer Türkiye, milli menfaatleri için bir savaşa girecekse bu savaşın herhangi bir Batı ülkesine veya Batı ittifakı'na karşı olacağını ifade etmiştir (s. 179). ABD ve AB'nin, Türkiye'nin geleceğinin Avrasya'da olduğunu bildiğini belirten Polat, Batının bunun mümkün olduğu kadar engellenmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür (s. 223). Polat, Türkiye'nin varlığını ve çıkarlarını koruması için önündeki en önemli adımın, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile ortak ekonomik alan kurarak bunu jeopolitik alana dönüştürmesi olduğunu ifade etmiştir (s. 245). Polat'a göre bundan sonraki adım ise Avrasya'nın güçlü üyeleri olan Rusya, Çin ve Hindistan ile yakınlaşma ve işbirliği olmalıdır. İlker Başbuğ, kaleme aldığı "*Nasıl Bir Türkiye*" başlıklı eserinde[23] Atatürk, ulus devlet, terör, Batı'nın teröre desteği, kendisine ve TSK'ya yapılan haksızlıklar ve kendi hayatındaki önemli birtakım konulara değinmiş ve –TSK, güvenlik, Atatürk'ün mirası- konularını da ele alarak "*Nasıl Bir Türkiye*?" sorusuna cevap vermeye çalışmıştır. Başbuğ'a göre Türkiye'nin geleceği için vazgeçilmez olan üç temel ilke, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in başından beri temelini oluşturan ulus devlet, üniter devlet ve laik devlet ilkeleridir (s. 171). Bu üç ilke, Başbuğ'a göre olmazsa olmaz ilkelerdir. Görüldüğü gibi TSK kökenli seçkinler, Atatürk'ün mirasına günümüzde de tavizsiz sahip çıkmakta ve Türkiye'nin karşı

[22] Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.
[23] İlker Başbuğ, *Nasıl Bir Türkiye*, Kaynak Yayınları 2015.

karşıya bulunduğu tehditlerin kaynağını başta ABD olmak üzere Batılı güçlerde görmektedirler.

4. Kategori: Bu çalışma çerçevesinde Türkiye-ABD ilişkilerine önemli katkı yapan bir diğer kategori, özellikle ABD'li Türkiye uzmanlarıdır. ABD'li Türkiye uzmanları, Türk kökenli uzmanlarla ortak eserler yayınlamış ve Türkiye odaklı araştırmalar ortaya koymuşlardır. Burada başlıca birkaç tanesi üzerinde durulacaktır.[24] Graham E. Fuller'in kitabı hariç diğer eserler, ABD'li ve Türk kökenli uzmanların birlikte yayınladıkları eserlerdir. Bu eserlerde çalışmanın konusu ile ilgili makaleler incelenmiş ve bu çalışmada söz konusu makalelerden faydalanılmıştır. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı'nın editörlüğünü yaptıkları kitapta[25], Andrew Mango, Türk dış politikası ve Türk dış politikasının Atatürkçü kökenlerini ele alarak Atatürk'ün takip ettiği akılcı dış politika ile 1990'lı yıllarda başta "Kürt sorunu" olmak üzere Türkiye'deki göçmenler ve Türk dış politikası üzerinde durmuştur. Mango, 1990'lı yıllardaki Kürt sorununun iki şekilde çözülebileceğini dile getirerek Türkiye'nin, bu sorunu ya Kürtlerin yaşadığı çevre ülkelerle birlikte hareket ederek ya da Türkiye'nin Türklerden ve Kürtlerden oluştuğu düşüncesiyle hareket ederek çözebileceğini belirtmiştir. Georges S. Harris ise ABD-Türkiye ilişkileri üzerine yazdığı makalesinde, Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin ortadan kalkması ile ABD-Türkiye müttefiklik ilişkisinin anlamını yitirdiğini belirtmiştir. 1998'de ABD ekonomik yardımlarının sona ermesinin bunun bir göstergesi olduğunu ifade ederek Türkiye'nin, gerek PKK-Kürt sorunu gerekse Ermenistan ve Kıbrıs-Yunanistan sorunu çerçevesinde Batılı NATO müttefikleri tarafından haksız görülmesinin ve eleştirilere maruz kalmasının, Türkiye tarafından haksızlık olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Türkiye-ABD ittifakının 1990-91 öncesi düzeyde olmasa da devam ettiğini belirten Harris, 1990'ların sonu itibarı ile ilişkilerin gelecekte çok iyi olmasa da

[24] Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (edit.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri,* Alfa Yayınları, İstanbul 2002; Morton Abramowitz (edit.), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Liberte Yayınları, Ankara 2001; Barry Rabin-Kemal Kirişçi (edit.), *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002; Lenore Martin ve G-Dimitris Keridis (edit.), *The Future of Turkish Foreign Policy,* The MIT Press, Cambridge Massachussets 2004; Graham E. Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

[25] Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (edit.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri,* Alfa Yayınları, İstanbul 2002

ittifakın parçalanacağını düşünmenin de yanlış olacağını dile getirmiştir (s. 271-272). Morton Abramowitz, editörlüğünü yaptığı kitabında[26] kaleme aldığı makalesinde ABD ile Türkiye arasında 1990'lı yıllardaki ilişkilere değinerek ABD'nin Türkiye büyükelçisi olarak da bulunduğu Türkiye'nin PKK-Kürt sorunu gibi bölgesel sorunları ile Refah Partisi-Ordu ve siyaset gibi iç politik konulara değinmiştir. Abramowitz, bir taraftan ABD'deki Türkiye karşıtı lobiler bağlamında ilişkilerin sorunlu gelişimini ele alarak ilişkilerdeki sorunlara dikkat çekmiş diğer taraftan Yahudi ve Savunma Sanayii lobilerinin Türkiye'ye desteğine değinerek Türkiye ile ABD arasındaki farklı boyutlardaki ilişkilere değinmiştir. Abramowitz, Türkiye'nin, dünyada çok az dostu olduğunu ve NATO ülkelerinin de Türkiye'ye fazla sempati duymadığını belirterek, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin Türkiye'nin geleceği açısından belirleyici olacağını ileri sürerek ABD-Türkiye ilişkilerinin Türkiye'nin Batı yöneliminin devamına bağlı bir şekilde gelişeceğini dile getirmiştir (s. 263-264). Alan Makovsky, yazdığı makalesinde yeni uluslararası düzende Türkiye'nin konumunu geniş bir perspektifte ele almış ve Türkiye'nin, yeni düzende Avrasya kıtasının, ABD için önemli olan her konunun kavşağında bulunduğunu ifade etmiştir. Irak ve Kürt konusunun ilişkilerde önemli bir sorun noktası olabileceğini ileri süren Makovsky, bu sorunun, Türkiye-ABD ilişkilerine en çok zararı verecek nitelikte bir sorun olduğunu dile getirmiştir (s. 339). 1998'de ABD yardımlarının sona ermesi ile ABD'nin Türkiye'ye baskı yapma kapasitesinin azaldığı belirten Makovsky, Türkiye'nin, ulusal çıkarları söz konusu olduğu durumda, ABD ile uzlaşmak istemeyeceğini ifade ederek ABD-Türkiye ilişkilerinin karşılıklı çıkar ve saygı çerçevesinde sağlıklı yürüyebileceğini belirtmiştir (s. 391-396). Rubin ve Kirişçi'nin yayınladıkları[27] kitaptaki makalesinde Kemal Kirişçi, Türkiye-ABD ilişkilerinde 1990'lı yıllarda büyük bir dönüşüm yaşandığını belirtmiştir. Soğuk Savaş döneminin stratejik işbirliğinin yeni düzende Türkiye'nin, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da önemli bir aktör olarak ortaya çıkması ile ABD tarafından tekrar önemli bir stratejik faktör olarak görülmeye başlandığını dile getirmiştir. Kirişçi, ABD-Türkiye ilişkilerinin 1990'lı yıllarda hem çatıştığını hem de kesiştiğini

[26] Morton Abramowitz (edit.), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Liberte Yayınları, Ankara 2001.
[27] Barry Rabin-Kemal Kirişçi (edit.), *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

belirterek Türkiye'nin, ABD tarafından SSCB sonrası ortaya çıkan yeni devletlere örnek bir model olarak değerlendirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. ABD'nin Kuzey Iraktaki Kürt Devleti yapılanmasında Türkiye'nin çıkarlarına ters düştüğünü düşünen Ankara, bu konuda endişeli olmuştur. Türkiye'nin, AB'ye üyeliği için müzakere yolunun açılmasının, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olabileceğini ileri süren Kirişçi, bunun, Türkiye-ABD ilişkilerinde stratejik ve reelpolitik unsurların ötesine geçilebileceği anlamına geleceği ve Amerikalıların Türkiye'yi artık Batılı ülkeler topluluğunun bir üyesi ve stratejik ortağın ötesinde benzer değer ve özlemlere sahip bir dost ülke olarak görebileceklerini ifade etmiştir (s. 228). Martin ve Keridis'in editörlüğünde yayınlanan eserde[28] Ian O. Lesser, Türkiye-ABD arasındaki stratejik ilişkileri ele alarak Soğuk Savaş sürecindeki ilişkilerin 21. yüzyılda da devam etmesi için Ankara ve Washington'un ilişkilerin yeniden tanımlanması ve yenilenmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. ABD'nin Türkiye'den, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da kendine yakın politika izlemesini ve Türkiye'nin diplomatik ve askeri desteğini istediğini belirten Lesser, 1 Mart 2003 tezkeresi'nin TBMM'de geçmemesinin ABD'de hayal kırıklığı yarattığını ve ilişkilerde ciddi şekilde hasara sebep olduğunu fakat bunun tamiri imkânsız bir sorun olmadığını ifade etmiştir. Ankara ve Washington'un ilişkilerin sadece güvenlik alanında değil ekonomik alanda da geliştirilerek çeşitlenmesi gerektiğini benimsediklerini dile getiren Lesser, böyle olsa da gelecek süreçte de ilişkilerin güvenlik boyutunun öncelikli olacağına vurgu yapmıştır. Graham E. Fuller, "Yeni Türkiye" çerçevesinde ortaya koyduğu kapsamlı eserinde[29], Türkiye'yi önce tarihsel boyutta ele almış daha sonra Ortadoğu, Avrasya ve ABD ile olan ilişkilerini derinlemesine analiz etmiştir. Avrasya'da geçmişten gelen rekabet, güvensizlik ve mücadelelere rağmen Türkiye'nin, tarihsel olumsuzluklardan sıyrılarak ve güncel sorunları mümkün olduğunca bir kenara bırakarak Rusya ve Çin ile iyi ilişkiler geliştirme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Fuller, Türkiye ile ABD arasında var olan uyuşmazlıkların ve çıkar farklılıklarının yanı sıra iki devletin de ortak hareket ederek ilişkilerini devam ettirebileceği ile ilgili konulara etraflıca değinmiştir.

[28] Lenore Martin ve G-Dimitris Keridis (edit.), *The Future of Turkish Foreign Policy*, The MIT Press, Cambridge Massachussets 2004.
[29] Graham E. Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

Türkiye ile ABD'nin perspektiflerinin giderek farklılaştığını belirten Fuller, Türkiye'nin ABD'den daha bağımsız hareket etme eğiliminde olduğunu dile getirmiştir (s. 310). Fuller, gelecekte Türkiye'nin "Avrasyacı bir strateji" benimseme noktasına gelebileceğini ileri sürerek (s. 315), artık ABD'ye sadık müttefik olan Türkiye'nin tarihe karıştığını ifade etmiştir (s. 321).

Görüldüğü gibi dört farklı kategoride ele alınan kaynaklar, bu çalışmanın analiz edilmesine önemli katkı yapabilecektir. Şüphesiz ki Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde yazılan gazete ve dergi makaleleri, belgeler, internet kaynakları vb. kaynaklar, araştırmacılara geniş ölçekli bir bilgi elde etme imkânı sağlayacaktır. Fakat yukarıdaki dört farklı kategoride değerlendirilen kaynaklar göstermektedir ki bu çalışmanın temel aktörü olan Kemalist seçkinler bağlamında Türkiye-ABD ilişkileri konusunun incelenmesi yetersiz kalmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinin temel ayağının "güvenlik" alanı olmasına rağmen TSK ve diğer seçkin kesimlerin etkisi çerçevesinde Kemalistler ve Türkiye-ABD ilişkileri üzerine yapılmış bilimsel eserler pek göze çarpmamakta ve bu konuda önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye'de Uluslararası İlişkiler kuramları ve belirli Sosyal Bilimler yöntemleri etrafında yapılan çalışmalar özellikle 2000'li yıllardan itibaren yapılmaya başlanmıştır ve Batı dünyasına göre geri kalmış bir konumda bulunmaktadır. Bu bağlamda, belirli kuram ve yöntem çerçevesinde yayınlanmış eserler yetersiz kalmakta fakat başta Uluslararası İlişkiler ve Turkish Studies dergileri olmak üzere birçok akademik dergi, kuramsal ve yöntemsel incelemeler etrafında yapılmış çalışmaları ağırlıklı olarak yayınlamaktadır. Ayrıca bu çalışma bağlamında şunu da belirtmek gerekir ki Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkez Kataloğu'na bakılmış ve 2000 yılından günümüze kadarki süreçte Türkiye-ABD ilişkileri ile ilgili farklı konular bağlamında doktora çalışmaları yapıldığı gözlemlenmiştir. Fakat bu tezin konusu olan "Kemalist seçkinler ve Soğuk Savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkileri" bağlamında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, bu alanda var olan boşluğun doldurulmasını hedeflemektedir.

2. TEZİN KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ

2.1. Tezin Kuramsal Çerçevesi

İnşacı kuram (Constructivism) ve yeni gerçekçi kuram (Neorealism) bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacaktır. Bir taraftan inşacı kuram çerçevesinde Kemalist söylemler incelenirken diğer taraftan yeni gerçekçi kuram çerçevesinde süreç analizi gerçekleştirilerek Kemalist seçkinlerin Türkiye'nin ulusal çıkarları noktasında ABD'ye olan yaklaşımları ve tepkileri incelenecek ve ortaya konan hipotezlerin doğruluğu veya yanlışlığı cevaplandırılacaktır. Uİ'de inşacı kuram incelenirken, yeni gerçekçi kuramla arasındaki farklar ortaya konularak inşacı kuram ile Positivist kuram olan yeni gerçekçi kuram arasındaki metakuramsal ve kuramsal (Metatheory ve Theory) tartışmalara kısaca değinilecektir. Bunun ardından bu çalışmanın soruları çerçevesinde tezin temel kuramsal yaklaşımı olan ve Uİ'de pozitivist ve post-pozitivist kuramlar arasında "orta yol" olduğu veya "köprü" görevi gördüğü ileri sürülen ve kaynaklarda "orta yol inşacılık" (ılımlı inşacılık veya modern inşacılık olarak da tanımlanmaktadır) olarak tanımlanan inşacı kuram tetkik edilecektir.

2.1.1. Uluslararası İlişkilerde İnşacı Kuram

İnşacı kuram, 1980'lerin sonunda Uİ alanında yeni bir kuramsal yaklaşım olarak belirmiş ve 1990'ların başında Metakuramsal düzeyde önemli bir tartışma konusu olduktan sonra 1990'ların sonuna doğru temel kuramsal yaklaşımlardan biri olarak alanda önemli bir yer edinmiştir. 1990 sonrası değişen dünya düzeninde iki merkezli uluslararası sistem, yerini büyük bir belirsizliğe bırakmıştır. İki merkezli Soğuk Savaş düzeninin kaybeden aktörü Sovyetler Birliği (SSCB) dağılıp Rusya Federasyonu (RF) olarak yeni düzende yer alırken, Soğuk Savaş düzeninin kazanan aktörü ABD ise yeni düzende tek süper güç olma iddiasında olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca ABD'de bu büyük stratejinin taraftarları ile bu vizyonu yanlış ve ABD için zararlı gören Uİ uzmanları arasında geniş bir tartışma konusu olmuştur. Yeni bir küreselleşme süreci olarak görülen 1990 sonrasındaki dönemde meydana gelen

gelişmeler Uİ'deki kuramsal tartışmaları da temelden etkilemiş ve başta ABD olmak üzere (ABD'yi İngiltere ve daha sonra diğer Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri izlemiştir) diğer Batı'lı ülkelerde de yeni kuramsal tartışmalara yol açarak inşacı kuramı bu tartışmaların önemli bir olgusu olarak öne çıkarmıştır.

1990'larda inşacı kuram ile pozitivist/rasyonalist kuramlar (yeni gerçekçilik ve yeni liberalizm) arasında başlayan tartışmadan önce I. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte Uİ'deki gelişmelerden de etkilenen kuramsal tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmaların birincisi, genel anlamda 1920-1950 arası süreçte, idealizm ve realizm kuramlarını savunan akademik çevreler arasında gerçekleşmiş ve bu süreçte uluslararası sistemdeki gelişmelerin açıklanmasında realizm akımı bu tartışmalarda daha belirleyici olmuştur. İkinci tartışma ise 1960'lı yıllarda gelenekselcilerle (traditionalism) davranışsalcılar (Behavioralism) arasında geçmiştir. Bu tartışma yöntem ağırlıklı olmuş; gelenekselciler yorumsamacı yöntemleri benimserken davranışsalcılar pozitivist yöntemlerin bilimselliğini öne çıkarmışlardır. Üçüncü tartışma da 1970'lerin ortasından 1980'lerin sonlarına kadar süren davranışsalcı kuramcıların (pozitivist kuramcılar) arasında geçmiştir. Uİ tartışmalarında Neo-Neo tartışması olarak da bilinen ve ağırlıklı olarak yeni gerçekciler'le yeni liberal'ler arasında geçen tartışmalardaki ortak nokta, aktör olarak devletin ekonomik çıkar merkezli hareket ettiği yönündeki yaklaşımları olmuştur (Bu eğilimlerinden dolayı "Rational-Choice Theory" olarak da tanımlanmışlardır). Yeni gerçekçiler temelde devletin güvenlik çıkarlarını araştırma konusu yapmış ve kurumların Uİ'deki işbirliğine yönelik önemini yadsımışken yeni liberaller, ekonomik ilişkilerin ve uluslararası kurumların devletler arası işbirliğindeki önemine vurgu yaparak farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Kuramsal tartışmaların dördüncüsü, 1990'ların başlarında pozitivist kuramlar ile post-pozitivist olarak kabul edilen başta inşacı kuram olmak üzere (Feminizm, Yeşilci Kuram, küreselleşme kuramları vb.) farklı kuramsal yaklaşımlar arasında gelişmiştir. pozitivist ve post-pozitivist tartışmalar çerçevesinde 1990'lı yıllarda önemli bir kuramsal tartışma da, Uİ'deki kuramsal tartışmaları geniş ölçüde etkileyen inşacı-rasyonalist kuram tartışması olmuştur.[30] Bu çalışmanın

[30] Ulrich Menzel, *Zwischen Idealismus und Realismus. Die Lehre von den Internationale Beziehungen,* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2001, s. 44-49; Reinhard Meyers,

kuramsal çerçevesinde de önem arz eden inşacı kuram-yeni gerçekçi kuram tartışması ele alınarak her iki kuram'ın bu tezin konusunun incelenmesi ve sorularının cevaplandırılması çerçevesindeki önemi ortaya konulacaktır.

İnşacılık kavramını Uİ disiplininde ilk defa dile getiren Nicholas Onuf olmuştur. Uİ'de kuralların önemini ortaya koyan Onuf, gerçekliğin kelimelerle, düşüncelerle, argümanlarla ilgili olduğunu ve inşa etmenin eylemle-fiille başladığına vurgu yaparak eylemin/ifade edilen kelimenin, sosyal gerçekliği ortaya koyduğunu ileri sürmüştür. İnsanların ve toplumun birbirlerini inşa ettiğini/birbirlerini kurduğunu (constitute) belirten Onuf, inşacı kuramda dilin dolayısıyla konuşma eyleminin önemine parmak basmıştır.[31] Onuf, ayrıca Uİ'de konuşma eylem kuramı"na (Speech Act Theory) vurgu yaparak inşacı kuramın dilsel boyutuna önemli bir katkıda bulunmuştur.[32] Onuf'un üzerinde çalıştığı dilsel yaklaşım, bu tezde söylem analizi yöntemi çerçevesinde ortaya konulacaktır. Bu konu, yöntem bölümünde etraflıca ele alınacaktır.

İnşacı kuram, 1990'lı yıllarda Uİ alanında yaygın bir post-pozitivist yaklaşım olarak ele alınmaya başlanmış fakat rasyonalist kuramlar gibi özde ve içerik olarak belirli bir kuramsal çerçeve sunan bir yaklaşım olarak görülmemiştir. Uİ alanında önemli bir yer edinmeye başlayan inşacı yaklaşım, pozitivistlerin "gerçekliğin" diğer bir deyişle objektif varlığın doğrudan doğruya ve olduğu gibi gözlemlenebilir olduğu düşüncesine karşı kuramsal bir yaklaşım ortaya koymuştur. İnşacılar, "sosyal dünyanın" daha çok sosyal hayat içinde, insanların/aktörlerin birbirlerine karşı hareketleri/davranışları, dünya hakkındaki ortak düşünceleri ve insanın/aktörün çevresini nasıl tecrübe ettiği bağlamında inşa edildiğini öne sürmüşlerdir.[33] Jeffrey Checkel inşacı yaklaşımı, Uİ alanında 1990'lı yıllarda henüz bir kuram olarak değil sosyal bir araştırma yöntemi olarak görmüş ve kimliğin açıklanması ile çıkarların

---

"Theorien der internationalen Beziehungen", Kaynak: Wichard Woyke, (edit.), *Handwörterbuch İnternationale Politik*, 9. baskı, Bundeszentrale für politische Bildung, Wiesbaden 2004, s. 460-476.

[31] Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and rule in social theory and international relations*, First published in 1989, Routledge, London and New York 2013, s. 35-36.

[32] Nicholas Greenwood Onuf, *a.g.e.*, s. 81-87.

[33] Cornelia Ulbert, „Sozialkonstruktivismus", kaynak: Siegfried Schieder-Manuela Spindler, *Theorien der Internationalen Beziehungen*. Verlag Leske + Budrich, Opladen 2003, s. 391.

oluşumu konusunda önemli bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Aktörlerin çıkarlarının oluşmasından sonraki süreçte ise Rasyonalist yaklaşımları daha açıklayıcı olarak gören Checkel, ilerleyen süreçte inşacı yaklaşım'ın daha ayrıntılı bir araştırma programı sunarak Uİ'de yer edineceğini belirtmiştir.[34] Nitekim 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başında inşacı yaklaşım, kuramsal boyutta farklı çalışmalarda kullanılarak ve geliştirilerek, Uİ kuramları arasında önemli bir yer edinmiştir.

İnşacı kuram, gerçekliğin aktörlerin toplum içinde birbirleri ile olan etkileşimleri ve iletişimleri ile inşa edildiğini ileri sürerek gerek dünyanın varlığı/gerçekliği (Ontoloji) gerekse bilginin varlığı/gerçekliği hakkındaki bilginin (epistemoloji) bu sosyal etkileşim sürecinin içerisinde dolayısıyla bilgi ve gerçekliğin belirli bir zaman ve mekân içinde inşa edildiğini ifade etmiştir. Böylece inşacı kuramcılar, metakuram tartışmalar çerçevesinde gerek ontolojik olarak gerekse epistemolojik olarak Pozitivist kuramcılardan farklarını ortaya koyarak, Uİ'de yeni bir kuramsal yaklaşım sunmuşlardır. Metakuram tartışmalar çerçevesinde yöntemsel boyutta da Pozitivistlerden farklı bir yaklaşım ortaya koyan İnşacı Kuramcılar, "*dil ve söylem*"in toplumsal yapı içerisindeki önemine vurgu yaparak yorumsamacı yöntemi öne çıkarmıştır. İnşacı kuram, pozitivist kuramların temel kabulü olan doğanın ve materyal unsurların varlığını reddetmemekle birlikte düşünce, kimlik, dil, söylem, kural, norm gibi sosyo-kültürel faktörlerin Uİ'in anlaşılması ve analizinde daha öncelikli olduğunu belirten post-pozitivist bir kuram olarak görülmüştür. Nitekim, 1990'lı yıllarda inşacı kuram'ın Uİ disiplininde önemli bir yer edinmesinde önemli katkısı olan ve ılımlı/orta yol inşacı kuramcı olarak kabul gören Alexander Wendt, yeni gerçekçi kuram'ı ve onun temel temsilcisi olan Kenneth Waltz'ı, Soğuk Savaş'ın sonunu öngöremediğini ileri sürmüş ve eleştirmiştir. Wendt, kendi kuramsal yaklaşımı ile Uİ'deki bu dönüşümü açıklamaya çalışmış ve yeni bir kuramsal perspektif sunmuştur.[35] İnşacı kuram'ın 1990 sonrası önemi konusunu Stephen Walt

[34] Jeffrey T. Checkel, „The Constructivist Turn İn İnternational Relations Theory", kaynak: *World Politics* , Vol. 50, No. 2, Januray 1998, s. 325 ve 346-348.

[35]Cornelia Ulbert, „Konstuktivistische Analysen der internationalen Politik: Theoretische Ansätze und methodische Herangehensweisen", kaynak: Cornelia Ulbert-Christoph Weller (edit.), *Konstuktivistische Analysen der internationalen Politik,* VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005, s. 9-12; Cornelia Ulbert 2003, „Sozialkonstruktivismus", *a.g.m.*, s. 392-396.

şöyle dile getirmiştir: "Soğuk Savaş'ın son bulması, inşacı kuramların meşruluğu konusunda önemli bir rol oynamıştır çünkü gerçekçi ve liberal kuramlar hem bu gelişmeyi öngörememiş hem de bu gelişmeyi açıklamakta sorun yaşamışlardır".[36] Fakat Waltz, yeni gerçekci kuram'a yapılan bu eleştiriye karşı çıkarak, uluslararası sistemin SSCB'nin ortadan kalkması ile değişmediğini, SSCB'nin ortadan kalkması ile uluslararası politik yapının yeniden yapılandırıldığını ve bir süreliğine dünyanın tek kutuplu bir yapıda yoluna devam edeceğini belirtmiştir. Waltz, SSCB'nin dolayısıyla Soğuk Savaşın sonunu: Demokrasi, karşılıklı bağımlılık veya uluslararası bir kurum değil, SSCB'de reformları gerçekleştirerek SSCB'yi ekonomik olarak tekrar güçlü kılmak isteyen yönetici kadroların getirdiğini ifade etmiştir. Waltz, bunu zaten kendi yapısalcı kuramsal yaklaşımıyla ortaya koyduğunu ileri sürerek, "*iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile Soğuk Savaşta bitmiştir*", demiştir. Dolayısıyla Waltz'a göre, uluslararası sistem değil, bu sistemin yapısı olan iki kutuplu düzen son bulmuş ve uluslararası politik sistemde değil, bu sistemin içindeki yapı olan iki kutuplu düzende dönüşüm meydana gelmiştir. Waltz, gerçekci kuram'ın temel argümanları olan uluslararası politik sistemin anarşik yapısı ve güç dengesinin devam ettiğini belirterek, uluslararası politik sistemde bir dönüşüm meydana gelene kadar, yeni gerçekci kuram'ın, Uluslararası Politika'nın temel kuramı olmaya devam edeceğini ifade etmiştir.[37]

Yeni gerçekçi kuram'ın anarşi kavramını ele alan Wendt, yeni gerçekçi kuramcıların uluslararası sistem'de birim olarak devleti baskın aktör olarak gördüklerini ve güvenlik kavramını ben-merkezli ve kendi çıkarlarına göre tanımladıklarını belirtmiştir. "*Akılcı seçim (rational choice)*" yaklaşımını esas alan rasyonalistlerin kimlik ve çıkar unsurlarının dışsal (exogen) kaynaklı olduğunu kabul ettiklerini ve devletin uluslararası sistem'deki hareket ve davranışlarının sonucuna odaklandıklarını ifade eden Wendt, yeni gerçekçi kuram'ın da bu sistem içerisinde merkezi bir otoritenin olmaması ve ortak güvenlik yapılanmasının bulunmaması nedeniyle devletlerin "kendi kendine yardım" (self help) ilkesini benimsemelerine

[36] Stephen, M. Walt, „International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, Spring 1998, s. 41.
[37] Kenneth N. Waltz, Structural Realism after the Cold War, *Inetrnational Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, s. 39-41.

sebep olduğu ve bunun da anarşik bir düzene ve sistemde "güvenlik sorunu"nun (security dilemma) doğmasına neden olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Joseph Nye ve Robert Koehane gibi liberal kuramcıların da kimlik ve çıkar ögelerinin sosyal inşacı özelliklerine dikkat çektiklerini belirten Wendt, bu kuramsal yaklaşımı Onuf gibi inşacılık olarak tanımlamıştır.[38] Liberal kuramcıların, kimlik ve çıkar ögelerinin yeni gerçekçilerin kabul ettikleri gibi 'dışsal'(exogen) değil daha çok inşacı kuramcıların belirttikleri gibi 'içsel' (endogen) olduğu ve bu ögelerin sosyal düzen içinde özneler (aktörler) arası (intersubjective) etkileşim süreci çerçevesinde inşa edildiği düşüncesine katıldıklarını ifade eden Wendt, kendi inşacı yaklaşımını geliştirmiştir. Wendt, 'kendi kendine yardım' ilkesinin ve 'güç politikası'nın ne mantıksal olarak ne de sebepsel olarak anarşiden dolayı ortaya çıktığını ileri sürmüş ve günümüzde bizler eğer kendimizi böylesi bir dünyada bulduysak bu durumun uluslararası sistemin yapısında dışsal olarak değil, sosyal olarak karşılıklı etkileşim ve öğrenme sürecinde içsel olarak oluştuğunu belirtmiştir. Böylesi bir anarşik yapının varlığının ancak sosyal etkileşim ve öğrenme sürecine bağlı olarak gelişebileceğini ifade eden Wendt, anarşinin, devletlerin kendi aralarındaki etkileşimlerine, dolayısıyla ne yaptıklarına bağlı olarak belirli bir sosyal etkileşim sürecinin sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur ("*Anarchy is what states make of it*").[39] Wendt, anarşik yapının oluşmasında materyal unsurların etkisini yadsımasa da anarşik yapının daha çok aktörlerin birbirleri ile etkileşimleri sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir. Nitekim, Soğuk Savaş sürecinde, büyük güçler arasındaki rekabet kırk yıl sürmüş fakat ABD ve SSCB birbirlerini rakip olarak değerlendirmekten vazgeçince Soğuk Savaş da son bulmuştur.[40]

2.1.2 Derinleşen İnşacılık-Rasyonalizm Tartışması ve İnşacı Kuram'ın Uluslararası İlişkiler Alanındaki Yükselişi

Fearon ve Wendt'e göre rasyonalizm-inşacılık tartışmasının odak noktası, doğrudan Uİ disiplini değil, Uİ disiplinindeki araştırmaların nasıl yapılması

[38] Alexander Wendt, „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics", *International Organization*, 46, 2, Spring 1992, s. 391-393.
[39] Alexander Wendt, „Anarchy is what states make of it"…, 1992, s. 394-395.
[40] Alexander Wendt, „Constructing İnternatinal Politics", *İnternational Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, s. 73-74.

gerektiğidir. Bu iki eğilim arasında önemli derecede farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte benzerlikler de bulunmaktadır. Bu tartışmanın en önemli konuları, bir taraftan düşüncelerin dünya politikasının bir konusu olarak görülüp görülmediği ve görülüyorsa ne şekilde görüldüğü ile ilgili olurken diğer taraftan uluslararası aktörler ve yapılar arasındaki ilişkilerle ilgilidir.[41] Rasyonalistler, varsayımlarında ve argümanlarında mikroekonomi merkezli tasarımları (rasyonel seçim, yararı maksimize etme) öne çıkarırken inşacılar, sosyoloji merkezli tasarımlara ve bakış açılarına (gerçekliğin-bilginin sosyal inşası) odaklanmışlardır.[42] 1990'lı yıllarda Uİ'de kuramsal tartışmalarda öne çıkmaya başlayan inşacı kuram, sosyo-kültürel faktörlerin önemine vurgu yaparak, özellikle de yeni gerçekçi kuram'ı eleştirerek Uİ'de "inşacı dönüş" olarak tanımlanacak olan kuramsal tartışmaların odağında yer almıştır. Uluslararası Sistem'in anarşik düzeninde devletlerin rasyonel davranan ve bencil aktörler olarak kendi güç ve güvenlik yapılanmaları etrafında hareket ettiği iddiasında olan yeni gerçekçi kuram'ın uluslararası ilişkilerdeki küresel dönüşümü açıklamada yetersiz kalması ve tarihsel, sosyal ve kültürel gelişmeleri yadsıyan bir yaklaşım sergilemesi inşacı kuram'ın kısa sürede kuramsal yaklaşım olarak öne çıkmasında etkili olmuştur. Soğuk Savaş düzeninin sonunu görememesi ve Soğuk Savaş sonrası süreçte dini ve etnik kimliklere dayalı çatışmaların açıklanmasında yetersiz kalması ile inşacı kuram'ın ortaya koyduğu yaklaşım, rasyonel kuram'a karşı yeni kuramsal açılımlar getirerek, kuramsal tartışmalarda öne çıkmıştır.[43]

Yöntem tartışması, rasyonalistlerle inşacılar arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Pozitivist yöntemleri kullanan "neden" sorusuna öncelik veren, deneysel-ampirik araştırma geleneğine sahip ve sebep-sonuç ilişkisini (causality) açıklamayı benimseyen (explanatory theory) rasyonalist kuramlara karşın inşacı kuram, öncelikle "nedir?" veya "nasıl mümkün oldu?" sorularını ele alarak

---

[41] James Fearon-Alexander Wendt, "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", kaynak: Walter Carlsnaes-Thomas Risse-Beth A Simmons (edit.): *Handbook of International Relations*. Reprinted Edition, Sage Publications Ltd., London, California, New Delhi 2006, s. 52-53

[42] Peter Mayer-Volker Rittberger, „Wissenschaft und Weltpolitik", kaynak: Volker Rittberger (edit.), *Weltpolitik heute: Tendenzen und Perspektiven*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2004, s. 42.

[43] Peter J. Katzenstein-Robert O. Keohane-Stephen, D Krasner, (edit.), "International Organisation and the Study of World Politics", kaynak: *International Organization*, Nr. 4, (Autumn) 1998, s. 670-683.

düşüncelerin ortaya çıkarıcı (generative) veya kurucu (constitutive) rollerini araştırma konusu yaparak kurucu teori geliştirmiş ve yorumsamacı (interpretative) yönteme öncelik vermiştir. Rasyonalist kuramcılara göre aktörler rasyonel davranarak çıkarlarına uygun hareket ederler, düşünsel unsurlara ise ikinci planda bilimsellik atfedilir. Böylece düşüncelerin, aktörlerin kimliği ve çıkarlarını etkileyen boyutu rasyonalistler tarafından belirleyici unsur olarak görülmez ve temel inceleme konusu yapılmaz. Yöntemsel boyutta, radikal inşacılar, pozitivist yöntemlerin sosyal araştırmalarda kesinlikle kullanılamayacağını ileri sürerken orta yol inşacılar, hem kendi benimsedikleri yorumsamacı ve eleştirel yöntemleri hem de pozitivist yöntemlerin sosyal araştırmalarda kullanılabileceğini savunmuşlardır. Pozitivist kuram'da sebep-sonuç ilişkisi bağlamında belirlenen değişkenler birbirinden bağımsız ve zaman aralıkları ile ayrı ayrı yerlerini alırken, inşacı kuram'da bu durum söz konusu değildir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş'ı ortaya çıkartan ögeler, kurucu yaklaşıma göre Soğuk Savaş'tan önce değil Soğuk Savaşla birlikte ortaya çıkmış ve onunla beraber varlığını sürdürmüştür. Kurucu teoriyi benimseyen inşacılar, pozitivistler gibi evrensel ve değişmez yasaları bulmayı değil, sosyal olguları inceleyerek, kurucu etkilerini araştırarak sosyolojik bir analiz gerçekleştirmeyi benimserler. Örnek olay çalışması, söylem analizi, öykülemeci açıklamalar vb. inşacı kuramcıların araştırmalarında kullandıkları başlıca yöntemlerdir.[44]

Düşünce, kimlik ve norm gibi sosyo-kültürel faktörleri Uİ'de kuramsal tartışmaların gündemine getiren inşacı kuram, dünyayı algılamamızda ve dünyaya anlam vermemizde bu sosyo-kültürel faktörlerin rolüne dikkat çekmekte; aktörlerin (insanların/devletlerin) düşünme ve yorumlama yoluyla dünyayı algıladıklarını/kurguladıklarını ileri sürmektedir. Düşünce, bu bağlamda, aktörlerin sosyal düzen içinde çıkar algılarının oluşmasına, aktörlerin hareketlerine-davranışlarına ve strateji geliştirmelerine etki etmektedir. Dolayısıyla düşünce, sosyal düzende aktörlerin hem kendi kimliklerini hem de çıkar algılamalarını tanımlamalarına yol açmakta ve aynı zamanda bu düzende kurucu bir rol üstlenmektedir. Kimlik ve çıkar algılamaları, aktörlerin sosyal yapı içinde karşılıklı

[44] Mustafa Küçük, „Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", kaynak: Ramazan Gözen (derleyen), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 338-341.

etkileşimleri ve öğrenme süreci sonunda değişebilmektedir.[45] Bu değişme, insanların sosyal yapıda, devletlerin ise Uluslararası Sistem içinde farklı hareket etmelerine yol açabilmektedir. Düşünce ve ortak kimliğin değişimi, aktörlerin çıkar algılamalarının da değişmesine ve devletlerin yeni çıkar tanımlamasına da etki edebilmektedir. Nitekim bu durum, aktörlerin karşılıklı etkileşimi sonucu, devletlerin dış politikasında dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sonunda olduğu gibi uluslararası sistem'in yapısında da değişime yol açabilmektedir.

İnşacılığı uluslararası sistem'in yapısal bir kuramı olarak gören Wendt, devleti bu yapının ana birimi/aktörü olarak görmekte ve devletlerin çıkarlarının kimliğe bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Soğuk Savaş'ı sosyal yapı olarak gören Wendt, ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin bu yapı içinde kendi kimliklerine sahip olduklarını belirterek kendilerini, ben ve öteki olarak tanımladıklarını ve böylece kendi küresel güvenlik bakışlarını ortaya koyduklarını ifade etmektedir.[46] Kimlik, inşacı kurama göre yapısal çevre ile çıkar arasında önemli bir bağ görevi görür. Kimlik kavramının kaynağı sosyal psikolojiye dayanır ve bireyselliğin imajını ve "ben" ile "diğer" arasındaki farkı temsil eder. Kimlik, süreç içinde çıkarları oluşturur ve şekillendirir[47].

Kimlik sadece bir devletin toplum yapısında önemli olmakla kalmayıp uluslararası politikada da önemli bir faktör olarak yer almaktadır. Devletlerarası ilişkiler etrafında oluşan kimlik, devletlerin tutumlarının önceden tahmin edilmesi ve devletler arasında istikrarlı ilişkiler kurulması açısından oldukça önemlidir. Ted Hopf'a göre kimliklerin olmadığı dünya, kaotik bir dünya anlamına gelecektir. Yaygınlaşan ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan belirsizliklerin hâkim olduğu bir dünya ise anarşinin hâkim olduğu dünyadan çok daha tehlikeli olacaktır".[48]

---

[45] Gert Krell, *Weltbilder und Weltordnung. Einführung in die Theorein der Internationalen Beziehungen,* 3. erweiterte Auflage Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden 2004, s. 348-349.

[46] Alexander Wendt, „Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, June 1994, s. 385-386.

[47] Ronald L. Jepperson-Alexander Wendt-Peter Katzenstein, "Norms, İdentity, and Culture in National Security", kaynak: Peter Katzenstein, (edit.), *The Culture of National Security, Norms and Identity in World Politics*, New York 1996, Columbia University Press, s. 59-60.

[48] Ted Hopf, "The promise of Constructivism in İnternational Relations Theory", kaynak: *İnternational Security*, Vol. 25, No: 1, Summer 1998, s. 174-175.

İnşacılık devletlerin kimliğini; tarihi, kültürel, politik ve sosyal kavramlara bağlı bir değişken olarak görmektedir. Hopf'a göre bu kimlikler, toplum için üç önemli işleve sahiptir: Birincisi: Kimlikler, sana ve diğerlerine senin ve onların kim olduğunu anlatır. Kimlik bu esnada aktörlerin çıkarlarını ve tercihlerini de gösterir. İkincisi: Bir devletin kimliği, o devletin çıkarlarını ve tercihlerini ve uluslararası alandaki davranışını ortaya koyar. Üçüncüsü: İnşacılığa göre kimlik, empirik bir konudur dolayısıyla üzerinde araştırma yaparak ve tarihi bağlamda ele alınarak hakkında kuramsal bir yaklaşım ortaya konabilir. [49]

Wendt ise kimliği dörde ayırarak (kişisel, tip, rol ve kolektif kimlik) kimlikler ve çıkarlar arasındaki bağı şöyle ifade etmiştir: "Çıkarlar olmadan kimliklerin güdüsü yani hareket ettirme gücü olmaz, kimlikler olmadan da çıkarların yönü belli olmaz. Gayelerimizin ortaya konduğu denklemde, kimlikler, inançlarımızla ilgili olurken çıkarlarımız, isteklerimizle ilgilidir: İstek + inanç = hareket".[50] "*Ulusal çıkar*" kavramı, dış politikanın yapımında rol oynayan devlet faaliyetlerinin dilidir ve Jutta Weldes'e göre ulusal çıkarlar, uluslararası politikada iki açıdan önem arz eder. Birincisi: Politika yapıcıları dış politikadaki amaçlarını ulusal çıkarlara göre belirlerler. İkincisi: Ulusal çıkarlar, devletlerin dış politikadaki eylemlerinin meşru bir zeminde olmasını ve politik olarak desteklenmesini sağlar.[51] Kimlik ve ulusal çıkar algılamalarının, devletlerin hareketlerini/davranışlarını belirleyici etkisi üzerinde önemle duran inşacı kuram, devletlerin kimlik ve ulusal çıkarlarının değişiminin, devletlerin dış politikasında meydana gelen değişimi etkilediğini ileri sürerek bu konuyu önemli bir çalışma konusu olarak ele almış ve bu süreçleri açıklama eğiliminde olmuştur.[52]

Nitekim, inşacı kuram'ın önem kazandığı Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte, uluslararası sistemde önemli bir dönüşüm yaşanmış ve dünyanın yeni bir

---

[49] Ted Hopf, *a.g.m*., 1998, s. 175-176.
[50] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Ninth printing, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 231.
[51] Jutta Weldes, "Constructing National Interests", kaynak: *European Journal of International Relations*, Vol. 2(3), 1996, s. 276-277.
[52] Emanuel Adler, "Constructivism and International Relations", kayank: Walter Carlsnaes-Thomas Risse-Beth A. Simmons (edit.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications Ltd., Reprinted Edition, London/ California/ New Delhi 2006, s. 102-104.

küreselleşme sürecine girdiği kabul edilerek ulus devletlerin de bu süreçte dönüşeceği ve ulus devletlerin öneminin azalacağı varsayılmıştır. Bu süreç, bir taraftan Soğuk Savaş'ın kaybedenleri olan Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi çok etnikli yapıların çökerek yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasına yol açarken diğer taraftan Soğuk Savaş'ın kazanan tarafında yer alan Batı Avrupalı güçlerin, Avrupa Birliği projesini hızlandırarak ulus devletlerin bir araya geldiği uluslarüstü bir birliği inşa etmek istediği bir zaman dilimi olmuştur. Medick-Krakau'a göre 1980'li yılların sonundan beri gerçekleşen uluslararası politikadaki bu dönüşüm sadece politik ve toplumsal değil, aynı zamanda da bilimsel bir meydan okuma anlamına gelmiştir.[53] Dolayısıyla Medick-Krakau, "dış politikadaki değişim ve süreklilik" konusunu uluslararası politikada önemli bir araştırma konusu olarak görmüş ve "dış politikadaki değişim ve süreklilik" konusunu ele alırken değişim ve süreklilik unsurlarının biri olmadan diğerinin de düşünülemeyeceği bir ikiz tasarım olduğu görüşünü savunmuştur.[54] Medick-Krakau'un ortaya koyduğu bu tasarım, inşacı kuramcıların üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur.

Devletlerin dış politikasında meydana gelen değişim, inşacı kuram'a göre o devletin ortak kimliğini ifaden eden unsurların dönüşmesi ile meydana gelebilecek bir gelişmedir. Düşünsel boyutta meydan gelecek değişimin bütün bir toplumu kapsayarak ortak kimlik olarak kabul edilmiş sosyal algılamaları genel düzeyde değiştirmesi ve bunun da devletlerin karar alma mekanizmasına yansıyarak devletin dış politik hareketini/davranışını dolayısıyla genel yönelimini dönüştürmesi süreci kolaylıkla meydana gelebilecek bir süreç değildir. Aksine, uzun zaman alabilecek, iç ve dış etkenler çerçevesinde gelişebilecek aktörlerin davranışlarını belirleyen normların kimlik ve çıkar algısını etkilemesi ve değiştirmesiyle alakalı bir durumdur. Böylesi bir durum, olağan şartlarda adım adım ve artarak kendini gösterebilecek bir gelişmedir ve aktörlerlerin bu dönüşümü tetikleyecek unsurları öğrenme süreciyle de bağlantılıdır. İnşacı kuramcılar, devletlerin dış politika yöneliminde hızlı bir dönüşümün olabilmesinde ise söylemlerin etkili olabileceğini ileri sürmüşler ve

[53] Monika Medick-Krakau, "Außenpolitischer Wandel: Diskussionsstand-Erklärungsansätze–Zwischenergebnisse", kaynak: Monika Medick-Krakau, (edit.): *Außenpolitischer Wandel in theoretischer und vergleichender Perspektive: Die USA und die Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlag, Baden-Baden 1999, s. 3.
[54] Monika Medick-Krakau 1999, *a.g.m.*, s. 4.

değişim hızının -devletlerin materyal faktörlerini yadsımadan- devletlerin kurumlarının ve politik sistemlerinin kültürüne bağlı olacağını ileri sürmüşlerdir.[55]

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü inceleyen Koslowski ve Kratochwil, Wendt'in düşüncelerine katılarak yeni gerçekçi kuramın, uluslararası sistem'i dönüştüren bu olayı açıklamada yetersiz kaldığını ileri sürmüş ve kendi kuramsal yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Her ikisi de uluslararası sistem'de, 1990-1991 sürecinde olduğu gibi, temelden bir dönüşümün meydana gelebilmesi için aktörlerin/devletlerin davranışını belirleyen ve uluslararası etkileşimin kurucu unsurları olan norm ve kuralların olduğunu ifade etmişlerdir. Koslowski ve Kratochwil, uluslararası politikada meydana gelen bu köklü dönüşümün ise iç politikaya etki eden aktörlerin inançlarında ve kimliklerinde meydana gelen değişimlerin bu aktörlerin politik davranışında kurucu özelliğe sahip norm ve kurallar üzerinde meydana getirdiği dönüşümler nedeniyle gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Sovyetlerin çöküşünü her iki İnşacı da Waltz'ın ortaya koyduğu anarşik yapının değil, Gorbaçov'un, doğu bloku ülkelerindeki iç politik yapıya Komunist partiler vasıtasıyla hâkim olmayı benimsemiş Breşnev doktrini'ne son vermesi ile gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.[56]

2.1.3. Wendt-Waltz Tartışmasından Orta Yol İnşacılığına

Yeni gerçekçi kuram'ın ana temsilcisi olan Kennth Waltz'dan (Theory of İnternational Politics) yirmi yıl sonra, 1999 yılında, temel eserini (Social Theory of İnternational Politics) ortaya koyan Alexander Wendt, eserinde hem Waltz'ın yeni gerçekçi kuramını eleştirmiş hem de inşacı kuram'a önemli kuramsal katkılar yapmıştır. Wendt, inşacı kuram'ın insan hayatındaki iki temel özelliğini ortaya koyarken birinin, materyal unsurlardan çok düşüncenin; diğerinin ise doğadan çok ortak düşüncenin inşa ettiği kimlikler ve çıkarlar olduğunu ifade etmiştir. Birinci özellik, materyalist özelliğe karşı çıkarken; ikinci özellik, bütüncül (holist) ve

[55] Thomas Risse, „Identitäten und Kommunikationsprozessen in der internationalen Politik – Sozialkonstruktivistische Perspektiven zum Wandel in der Außenpolitik", kaynak: Monika Medick-Krakau (edit.), *Außenpolitischer Wandel in theoretischer und vergleichender Perspektive: Die USA und die Bundesrepublik Deutschland*. Nomos Verlag, Baden-Baden 1999, s. 43-45.

[56] Rey Koslowski-Friedrich, V. Kratochwil, „Understanding changein international politics: the Soviet empire's demise and the international system", kaynak: *International Organization*, Nr. 2, Vol. 48, 1994, s. 215-216.

yapısalcı bir yaklaşımla bireyci bakışa karşı çıkarak sosyal yapıların bireye indirgenmesine karşı çıkmıştır. Wendt bu yaklaşımı ile pozitivist-rasyonalist kuramlara (temelde yeni gerçekçi kuram'a) eleştirisini ortaya koyarak kendisinin, yapısalcı ve aktörler arası etkileşimi ele alan sosyolojik yaklaşımı benimseyen "*ılımlı inşacılığı*" ve "*uluslararası sistem"i* esas alan kuramsal bir yaklaşımı benimsediğini belirtmiştir.[57] Waltz gibi uluslararası politika ile ilgili sistemik bir kuram geliştirdiğini belirten Wendt, kendisinin yeni gerçekçi kuram ve Waltz gibi bu sistem kuramı'nın sadece devletin olduğu indirgemeci bir yaklaşımı benimsemediğini belirtmiştir. Fakat bunun yanında, devletlerin her uluslararası sistem'in çekirdek aktörü olduğunu kabul ederek devlet dışı birimlerin ihmal edilmesini eleştiren Wendt, dünya politikasında her şeyin devlet merkezli sistem kuramı ile açıklanamayacağını belirtirken, bunun devlet merkezli sistem kuramının da yok sayılması anlamına gelmediğini ifade etmiştir.[58]

Wendt'in eleştirdiği Kennth Waltz, 1979'da yayınlanan temel eserinde Adam Smith'in mikroiktisat kuramı çerçevesinde uluslararası sistemin anarşik yapısını ortaya koyarak kendi kuramını geliştirmiştir. Uluslararası sistemi, anarşik ve birimler arası ilişkileri düzenleyen belirli bir güç merkezinin olmadığı bir yapı olarak gören Waltz, uluslararası politikayı belirli bir yönetimin/otoritenin olmadığı bir düzen olarak görmüştür. Waltz, düzenleyici birimin olmadığı bu yapıyı anlamak için mikroekonomik kuramı kullanmıştır. Adam Smith, kendisinin ortaya koyduğu, düzen içinde birimlerin (bireylerin ve firmaların) ben-merkezli ve kendi çıkarlarını düşünen ve ona göre hareket eden unsurlar olduğunu belirttiği kuramsal yaklaşımı çerçevesinde anarşik düzenin karakterini ortaya koymuştur. Ekonomik birimlerin ve pazarın temelini oluşturduğu bu ekonomik kuram, bireyci ve merkezi bir otoritesi olmayan ve bireylerin çıkarlarına göre hareket ettiği bir özellik arz etmektedir. "Bırakınız, yapsınlar!" ilkesinin benimsendiği bu ekonomik kuram, Adam Smith'in ortaya koyduğu gibi bireyin ben-merkezli çıkarcı hareket etmesini ele almış, politik

[57] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 1.
[58] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…,* 2006, s. 12-15.

ve sosyal şartların serbest rekabet düzenine izin vermesi durumunda bunun, bütün topluma kazanç sağlayacağını ifade etmiştir.[59]

Waltz, mikroiktisat kuramına benzer şekilde uluslararası politik sistem'i de kendi çıkarlarına göre hareket eden, herhangi bir merkezin otoritesine bağlı olmayan ve birbirleri ile etkileşim içinde olan aktörlerin şekillendirdiğini belirtmiştir. Uluslararası yapıların, politik birimlere göre (şehir devletleri, imparatorluk, ulus devlet vb.) tanımlandığını belirten Waltz, bu yapıların devletlerin birlikte varlıklarını sürdürmeleri ile ortaya çıktığını ifade etmiştir. Devletlerin, ne kendilerinin ne de başka bir devletin baskı altında olduğu veya herhangi bir şekilde yaptırıma maruz kaldığı bir yapı içinde bulunmak istemeyeceğini ifade etmiştir. Uluslararası politik sistem'in, ekonomik pazarlar gibi bireyci bir özelliğe sahip olduğunu dile getiren Waltz, her iki sistemin, birimlerin birbirleri ile etkileşmeleri etrafında şekillendiğini ve her iki sistemde de birimlerin (bireylerin-şirketlerin, devletlerin) kendi kendine "yardım etme-yeterli olma" (self help) ilkesi çerçevesinde hareket ettiklerini ve bu sistem içinde hayatta kalmayı (survival) temel amaç edindiklerini ifade etmiştir.[60]

Devletlerin bulunduğu her ortamda çatışma olasılığı bulunmaktadır. Bu durum, devletlerin bulunduğu sistem içinde savaş olgusunu sürekli gündemde tutmakta ve devletlerin güvenlikleri için güç kullanma ihtimalini diri tutmaktadır. Nitekim bu durum, gerek toplumda insanlar arasında gerekse devletler arasında anarşik düzen içinde şiddet kullanımı konusunu gündemde tutmaktadır.[61] Bu bağlamda uluslararası politika alanı, Waltz'a göre güç ve mücadele alanıdır.[62] Devletleri güç ve rekabete bağlı olarak değerlendiren Waltz, birimlerin bu özelliklerini "Realpolitik" kavramı ile değerlendirmiş ve uluslararası politika'yı açıklamada "güçler dengesi kuramı'na" (Balance of Power) dikkat çekmiştir.[63] Güçler dengesinin, iki güç merkezli bir sistemde de sağlanabileceğini ileri süren

[59] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics*, McGraw-Hill, Printed in the United States of America 1979, s. 88-90.
[60] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 90-91.
[61] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 102-103.
[62] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 113.
[63] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 117.

Waltz, güçler dengesi kuramı'nı ekonomideki mikrokuram gibi değerlendirmiş[64] ve devletlerin milli güvenliklerini sağlaması ve devam ettirebilmesi açısından "iki büyük güç" merkezli uluslararası sistem'in en elverişli yapı olduğunu belirtmiştir.[65]

Başta Waltz olmak üzere yeni gerçekçi kuramcıları eleştiren Wendt, Waltz'ın iddia ettiği gibi yapısalcı değil, bireyci bir kuram ortaya koyduğunu ve bunu da mikroekonomik kuramı temel alarak yaptığını belirtmiştir. Devletleri firmalara, uluslararası sistemi ekonomik pazara benzeterek devletlerin bu sistem içinde rekabet ettiğini ileri süren Waltz'ın bu yaklaşımının devlet merkezli olduğunu oysa yapısalcı yaklaşımın bütüncül (holist) bir yaklaşımı esas aldığını ileri sürmüştür. Mikroekonomi'nin, uluslararası yapı'nın özelliklerini ve bu yapının hangi unsurlardan meydana geldiğini ortaya koyan bir yaklaşım sergilemediğini dile getiren Wendt, yeni gerçekçi yapısalcılığın materyalist bir bakışa sahip olduğunu ve düşüncelere yer vermediğini ve bu yapının anarşik düzende materyal faktörlerin dağılımını esas aldığını belirtmiştir. Bununla birlikte Wendt, sistemik düzey kuram ve birim düzey kuram ayrımı yapan Waltz'ın devletler arası etkileşim çerçevesinde bir kuramsal yaklaşım ortaya koyduğunu, bunun da Waltz'ın iddia ettiği gibi sistem düzeyi bir kuram değil birim düzeyi bir kuram olduğunu ifade etmiştir.[66]

Wendt ileri sürdüğü bu değerlendirme etrafında Waltz'a üç temel eleştiri getirmiştir. Birincisi: Yeni gerçekçi kuram'ın yapısal dönüşümleri açıklayamaması. Bu noktada yapısal dönüşümlerin materyal unsurlardan çok sosyal unsurlara bağlı olarak meydana geldiği ifade edilmiş ve buna Soğuk Savaş'ın sonu ve demokratik devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl olduğu kuramı örnek olarak verilmiştir. İkincisi: Yeni gerçekçilerin yapısalcı yaklaşımının yanlışlanabilir hipotez üretmede yetersiz kalması. Mesela, Soğuk Savaş döneminde yeni gerçekçi kuramcıların, Batının SSCB'ye karşı yürüttüğü politikaların SSCB'yi dengelemek amacı ile yapıldığını ileri sürebilmeleri gibi bir devletin her türlü dış politik davranışını dengelemenin kanıtı olarak görülebilmesi bu yetersizliği ortaya koyacaktır. Wendt'e göre böylesi esnek bir yaklaşımda, neyin dengeleme hipotezine karşı kanıt

[64] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 118.
[65] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, s. 161.
[66] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 15-16.

olabileceği açık bir şekilde ortaya konulamaz. Üçüncüsü: Güç politikası ve güçlerin dengelenmesi gibi önemli olguların sadece anarşik yapı bağlamında açıklanması Wendt'e göre tereddütlü bir durum arz etmektedir. Devletlerin her zaman egoist ve ben-merkezli olmadıklarını ileri süren Wendt, buna bağlı olarak anarşi yaklaşımının değişebileceğini belirterek kendisinin egoizm merkezli (düşman) Hobbes kaynaklı anarşi, kendi egoizmini sınırlamayı esas alan (rekabetçi) Lock kaynaklı anarşi ve egoizmi değil ortak güvenliği (dostluğu) benimseyen ve artık "kendi kendine güvenliğini sağlama" prensibini aşan Kant kaynaklı anarşi yaklaşımlarını ortaya koyduğunu ifade etmiştir.[67]

Uluslararası yapı'nın materyal faktörlerden çok sosyal unsurlardan meydana geldiğini ileri süren Wendt, bilgi ve düşüncenin paylaşıldığı bir yapıyı temel alarak devletlerin birbirlerine karşı olan beklentilerinin ve inançlarının uluslararası hayat'ın karakterini belirlediğini ifade ederek bunun da geniş ölçüde materyal yapılar tarafından değil sosyal yapılar tarafından kurulduğunu/inşa edildiğini ileri sürmüştür. Devletin kimliklerinin ve çıkarlarının, uluslararası sistem'de inşa edildiğini dile getiren Wendt, yapıların mikroekonomik kuram ve bireyci yaklaşımla değil de holistik bir tasarım çerçevesinde değerlendirildiğinde, uluslararası sistemde, devletlerin inşasında devletlerin davranışlarından çok devletlerin kimliklerini ve bu kimliklerin inşasını öne çıkartmıştır.[68]

Rasyonalist ve inşacı kuram arasındaki tartışma çerçevesinde kendi kuramsal tasarımını ortaya koyan Wendt, Latince kökenli olan ve "orta yol" anlamına gelen "via Media" kavramını kullanarak rasyonalist ve inşacı kuram arasında "orta yol"[69] niteliğindeki bir inşacı kuramsal yaklaşımı benimsemiştir. Bu çerçevede Wendt, epistemolojik boyutta, Pozitivistlerin "açıklamacı" (Explanation) ve Post-Pozitivistlerin "anlamacı" (Understanding) yaklaşımları arasında yer almayı ve çoğulcu bir bilimsel anlayışı benimseyerek pozitivist ve post-pozitivist bilimsel yaklaşımlar arasında bağ kurmayı istemiştir.[70] Yöntemsel olarak "sebep-sonuç

[67] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 17-18.
[68] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 20-21
[69] Alexander Wendt kendi inşacı yaklaşımını "modern inşacılık" olarak ta tanımlamıştır. Bkz. *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 47.
[70] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 39-40.

ilişkisini" temel alan pozitivist yaklaşımı benimseyen Wendt, ontolojik boyutta ise post-pozitivist yaklaşımı benimsemiş ve düşünceler gibi materyal olmayan unsurların, materyal unsurlardan daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, bilimsel gerçekçiliğe (scientific realism) vurgu yaparak kendi "*orta yolunu*" pozitivist epistemoloji ile post-pozitivist ontoloji arasında kurgulamıştır.[71] Bilimsel gerçekçiliğin temel kuramcılarından olan Roy Bhaskar, iki türlü bilginin olduğunu ileri sürerek birincisini, insanların sosyal düzendeki etkinlikleri ile ürettiği bilgi olarak görmüş ve bunun bir sosyal üretim olduğunu (araba motoru, koltuk, kitap vb.) ifade etmiştir. İkinci tür bilginin ise insanlar tarafından üretilmeyen bilgi olduğunu belirterek bu bilgiyi, ışığın yayılma mekanizması, Merkür gezegeninin çekim kuvveti gibi insanların etkisinin dışında olan bilgiler olarak değerlendirmiştir. Bhaskar, insanlar yok olsa da doğadaki seslerin yayılmaya devam edeceğini belirterek bunu nesnesi belli olmayan bilgi (intransitive objects of knowledge) olarak tanımlamaktadır. Bilim Felsefesi'ne transcendental realism (metafizik gerçekçilik veya insan bilincinin sınırını aşan gerçekçilik) kavramını getiren Bhaskar, dünyanın insan varlığından bağımsız olarak var olduğunu ileri süren ontoloji odaklı felsefi bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, bilimsel objeler gözlemlenemese de varlığı (metafizik veya felsefi bir olgu olarak) kabul etmektedir. Dolayısıyla pozitivist bilime zıt bir bilimsel yaklaşım ortaya koymakta ve düşünceler gibi gözlemlenemeyen faktörlerin de gerçekliğini kabul etmektedir.[72] "*Bilimsel gerçekçiliğin*" farklı değerlendirmelerine değinen Wendt, bilimsel gerçekçiliği bilim felsefesi olarak görmüş ve üç ilke etrafında değerlendirmiştir: Birinci ilkesi: Dünyanın, bireysel gözlemcilerin aklından ve dilinden bağımsız olarak algılanması. İkinci ilkesi: Olgunlaşmış, dolayısıyla, bilim dünyasında kabul görmüş kuramların bu dünyaya göndermede bulunması dolayısıyla bu dünyanın gerçekliğini kabul etmesi. Üçüncü ilkesi: Bu dünya doğrudan gözlemlenebilir olmasa da bu dünyanın gerçekliğini kabul etmesi. Bu çerçevede, kedilerin varlığını, kedileri görmesek de kabul ederiz veya atomları gözümüzle gözlemleyemesek de atomların varlığını kabul ederiz. Dolayısıyla dünyayı görsek de görmesek de dünya ne ise odur. Wendt,

[71] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 90-91.
[72] Roy Bhaskar, *A Realist Theory Of Science*, ilk basım 1975, Verso Books, London and New York 2008, s. 21-26

bilimsel gerçekçiliğin devlet ve devlet sistemlerini gerçek ve bilinebilir kıldığını fakat bu devlet ve devlet sistemlerinin varlığının neden meydana geldiği veya nasıl davrandığı-hareket ettiği konusunda ise bilgi vermediğini belirterek bu konuların araştırılmasının sosyal bilimcilerin görevi olduğunu ifade etmiştir. [73]

Wendt, "realist bilim felsefesi'ni" yani bilimsel gerçekçiliği kullanarak bir taraftan inşacı sosyal kuramın pozitivist bilimsel araştırmalarla uyumlu olabileceğini ileri sürerek post-pozitivistlere karşı kendi duruşunu savunmak istemiş, diğer taraftan ampirik bilimi benimseyen ve gözlemlenemeyen unsurların bilimin konusu olamayacağını ileri süren pozitivistlere karşı kendi konumunu savunmuştur. Bu yaklaşım etrafında, uluslararası hayat'ın önemli faktörleri olan güç ve çıkarların etkisini kültürel olarak kurulmuş/inşa edilmiş düşüncelere bağlamıştır.[74] Bu çerçevede, düşünce ve sosyal yapıların kurucu etkisini ileri sürerken mesela efendi olanın gücünü köle olandan veya terörizmin, terörizmi tanımlayan milli güvenlik söyleminden ayrı düşünülemeyeceği ifade etmiştir.[75] Wendt, epistemolojik boyutta "açıklamacı" ve "anlamacı" bilimsel yaklaşımları birleştirme eğiliminde olmuştur. Yöntemsel olarak, sebep-sonuç ilişkisini öne çıkararak pozitivist eğilimini ortaya koyan Wendt, ontolojik olarak, post-pozitivist bilimsel yaklaşımı benimsediğini ifade ederek metakuramsal temelli tartışmalardan yola çıkmış ve kendi kuramsal modelini ortaya koymuştur.

Uİ alanındaki kuram tartışmalarında, inşacı kuram'a yazdığı eserlerle önemli katkıyı yapan Wendt, bilimsel tartışmaların doğal akışı içinde aynı zamanda eleştirilmiştir. Wendt'e yapılan eleştiriler genel çerçevede şu şekilde toparlanmıştır: Radikal inşacılar, devlet merkezli bir sistem kuramı geliştiren Wendt'i devletçi bir söylemi ve anlayışı hâkim kılmakla eleştirmişlerdir. Bu bağlamda, rasyonalist kuramlarla aynı kategoride ve Waltz gibi devletçi bir bakış açısına sahip ve Waltz gibi yapısalcı olmadan önce devletçi olduğu ileri sürülmüştür. Wendt, aktör-yapı arasındaki karşılıklı etkileşimleri ele alsa da, yapı merkezli bir inşacı yaklaşım sergilemiş ve küresel normları, uluslararası sosyal ve kültürel yapıları başarılı bir

[73] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 51-52.
[74] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 41.
[75] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 87-88.

şekilde açıklarken (makro-yapılar), aktörlerin etkileşimlerini (mikro-yapılar) açıklamada ise o kadar başarılı olamamıştır. Wendt'in analiz düzeyi olarak, ulusal düzeyi değil uluslararası sistemi ele alması sebebiyle devletlerin dış politikalarına etki eden iç siyasal ve sosyal dinamiklerin açıklanmasında etkili olamamış dolayısıyla sistemik yapısalcı yaklaşımla anarşinin farklı boyutlarını incelerken ulusal düzeyi açıklayamamıştır. Buna bağlı olarak devletlerin kimliklerin ve çıkarların oluşumu ve değişimi süreçlerini sistemsel düzeyde ele almış fakat iç siyasal boyutu eksik bırakmıştır. Oysa iç siyasal dinamiklerin uluslararası yapısal değişimin meydana gelmesinde önemli bir yeri vardır (Fransız devrimi ve ulus devlet inşası gibi). Wendt'in İnşacı yaklaşımının diğer bir zayıf tarafı, sosyal dünyanın inşasında "dil" ve "söylem"e gerektiği önemi vermemesidir. Bu durum, devletlerarası etkileşim ve uluslararası süreçlerde dilsel pratiklerden çok aktörlerin tavır ve tutumlarına dikkat çekmesi ile göze çarpar. Oysa Onuf ve Kratochwil gibi İnşacı kuramcılar, "dil" ve "söylem"in rolüne dikkat çekerek dil ve söylemin önemini ortaya koymuşlardır. Diğer bir eleştiri konusu ise Wendt'in "devletlerin egemenliği"ni içsel boyutta ele almadan, veri olarak görmesi ve egemenliğin sosyal inşasını uluslararası düzeyde ele almasıdır. Eleştirel inşacılar, egemenliğin içsel boyutlarını da inceleyerek luslararası ilişkilerdeki etkisini izah etme çabasını göstermişler, rasyonalistler ise kültürel yapı ve normların gücünün uluslararası düzeyde zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Wendt'in yöntemsel olarak rasyonalistlerin sebep-sonuç ilişkisini inceleyen bir yaklaşımı benimsemesi, ağırlıklı olarak ontolojik boyuttaki rasyonalist-inşacı tartışmasını yöntemsel-ampirik boyuta da taşımış ve Onuf ve Kratochwil gibi İnşacılar, Wendt'in yöntemsel yaklaşımına katılmamıştır.[76]

Andreas Behnke ise Alexander Wendt'in ana eseri olan *Social Theory of International Politics*'te ortaya koyduğu inşacı kuram'ın tasarım olarak başarısız ve hatalı olduğunu belirtmiştir. Wendt'in kuramının karmaşık olduğunu belirten Behnke, Wendt'in uluslararası politika ile ilgili temel varsayımlarının yanıltıcı ve metakuramsal tartışmasının karışık olduğu ve çelişkiler içerdiği ifade etmiştir. Behnke'ye göre Wendt, inşacılığı, uluslararası politikada düşüncelerin anlamına

[76] Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 366-371.

indirgemekte ve çok önemli olan epistemolojik eleştiriyi yapmamaktadır. Behnke ayrıca, Wendt'in ortaya koyduğu varsayımların materyal ve düşünsel gerçekler arasında bir ilişki kuramadığını ileri sürmüştür.[77] Wendt'in eleştirisinde de görülmektedir ki inşacı kuramcılar, kendi aralarında homojen bir yapı arz etmemektedir. Radikal inşacılar kendilerini modernist inşacılardan ayrı bir grup olarak görürken, Wendt ve ona daha yakın bir İnşacılığı benimseyen Emanuel Adler ve Thomas Risse gibi inşacılar "orta yol" inşacılığı çerçevesinde kendi kuramsal yaklaşımlarını tasarlamışlardır.

Wendt'e yapılan bir diğer önemli eleştiri ise Wendt'in inşacı yaklaşımını bilimsel gerçekçilik etrafında ortaya koymasıdır. Bir metakuramsal yaklaşım olan bilimsel gerçekçiliği, Uİ sahasına Wendt'in kendi orta yol inşacılığı çerçevesinde uyarlaması ve pozitivizm ile inşacı kuram arasında köprü kurarak kuramsal bir açılım getirme amacına dayanmıştır. Jorge Rivas, Wendt'in, bilimsel gerçekçilik etrafında yorumsamacı subjektif ontoloji ile pozitivizmin objektif epistemoloji gibi birbirine zıt iki yaklaşım arasında köprü kurarak Wendt'in yeni bir "*orta yol kuramı*" ortaya koymasını eleştirmiştir.[78] Bilimsel gerçekçilik'in, Wendt'in orta yol İnşacılığı aksine objektif ontoloji (Örn: Sosyal yapıların insan düşüncesinden bağımsız olarak var olması) ve subjektif epistemolojiye (Örn: Sosyal yapılar hakkında hiçbir zaman objektif bilgiye sahip olamamamız) dayandığını ifade eden Rivas, Wendt'in "Via Media"sını metakuramsal çerçevede sorunlu bir yaklaşım olarak görmüştür.[79]

2.1.4. Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi: Orta Yol İnşacılık

Wendt, kendi orta yol inşacı yaklaşımını ortaya koyarken ontolojik olarak bir taraftan düşüncelerin önemine vurgu yaparken diğer taraftan da radikal İnşacılar gibi sadece düşünce merkezli bir yaklaşımı benimsemediğini belirtmiştir. Aynı zamanda Wendt, yeni gerçekçiler gibi güç ve çıkar odaklı ve düşüncelerin önemini tamamen

[77] Andreas Behnke, "Grand Theory in the age of its impossibility: Contemplations on Alexander Wendt", kaynak: Stefano Guzzini-Anna Leander (edit.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his critics*, Published by Routledge, London and New York 2006, s. 49-51.
[78] Jorge Rivas, Realism, „For Real this Time: Scientific Realism is not a Compromise between Pisitivism and Interpretivism", kaynak: Jonathan Joseph-Colin Wight (edit.): *Scientific Realism and İnternational Relations*, Palgrave Macmillan, London-New York 2010, s. 203-204.
[79] Jorge Rivas, *a.g.m.*, s. 209-210.

geri planda bırakan bir yaklaşıma da karşı çıkarak, düşünce ve kültürel unsurların güç ve çıkar algısının içeriğini ve anlamını kurguladığını dile getirerek uluslararası hayatı, güç ve çıkardan çok bu materyal faktörleri kurgulayan düşünsel unsurların etkilediğini ifade etmiştir.[80] Buradan da anlaşılacağı gibi Wendt, düşüncelerin önemine vurgu yaparak kültürel faktörleri güç ve çıkar gibi materyal faktörlerden daha önemli görürken materyal faktörlerin uluslararası politikadaki önemini yadsımamıştır.

Orta yol inşacılardan Thomas Risse, rasyonalistlerle inşacılar arasındaki tartışmaların özde Uİ kuramı ortaya koymaktan ziyade metakuramsal çerçevede geliştiğini belirterek tartışmaların epistemolojik, metodolojik ve özellikle ontolojik boyutta geliştiğini ifade etmiştir. Ontolojik bağlamda "aktör-yapı" ilişkisinin ve normların, kuralların kurucu ve düzenleyici etkisinin önemli bir tartışma konusu olduğunu belirten Risse, orta yol inşacılığın ortaya koyduğu kuramsal yaklaşımın aktör ağırlıklı olmasının, aktörlerin hareketlerini araştırmaya önem vermesinin ve bunu kuramsal açıdan sosyal çerçevede ortaya koymaya elverişli bir yaklaşım olmasının önemine vurgu yapmıştır.[81] Risse, aynı zamanda orta yol inşacılığın kuramsal yaklaşımının rasyonalist yaklaşım ile radikal inşacılar arasında, genel bir bakışla pozitivistler ile post-pozitivistler arasında, köprü görevi görme özelliğini dile getirmiş ve orta yol inşacılığın, uluslararası politikaya ve deneysel/ampirik araştırmalara kuramsal boyutta katkı yaptığı ölçüde önem kazanacağını belirtmiştir.[82]

pozitivist kuramcılarla post-pozitivist kuramcılar arasındaki tartışmalar etrafında İnşacı Kuram'ın her iki akım arasında "orta yol" niteliğinde bir yaklaşım olduğunu savunan Emanuel Adler, inşacı kuram'ı, maddi dünyayı şekillendiren insanın davranışı ve insanların karşılıklı etkileşimi (intersubjektif) olduğunu ileri süren ve bu maddi dünyanın normatif ve yorumsamacı bilgi etrafında oluştuğunu kabul eden bir kuramsal yaklaşım olarak görmüştür. Adler, inşacı kuram'ın Uİ

[80] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 370-371.
[81] Thomas Risse, „Konstruktivismus, Rationalismus und Theorien Internationaler Beziehungen – warum empirisch nichts so heiß gegessen wird, wie es theoretisch gekocht wurde", kaynak: Gunther Hellmann-Klaus-Dieter Wolf-Michael Zürn (edit.), *Die neuen Internationalen Beziehungen,* Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, s. 122-123.
[82] Thomas Risse, „Konstruktivismus, Rationalismus und Theorien Internationaler Beziehungen"…, 2003, s. 100.

incelemelerinde birimlerin karşılıklı etkileşimle elde ettiği bilginin ontolojik gerçekliğine ve bu gerçekliğin epistemolojik ve yöntemsel boyutlarına vurgu yaparak inşacıların maddi dünyanın varlığına inanmakla birlikte Uİ'de sosyal gerçekliğin önceliğini esas aldıklarını belirtmiştir.[83]

Adler'in tasarladığı "orta yol" İnşacı yaklaşım, materyal dünyanın öznel/birim dünyasının ve özneler/birimler arası etkileşiminin, gerçekliğin sosyal yapıda inşa edilmesinde birbirleri ile nasıl etkileşim içinde olduklarını ortaya koymak istemiştir. Buna bağlı olarak yapıların, birimlerin kimliklerinin ve çıkarlarının inşasındaki rolünü ve birimlerin yapıların inşasındaki rolünü ortaya koymak istemiştir. Açıklamacı ve anlamacı bilimsel yaklaşımları birlikte kullanarak Uİ alanında sosyoloji eksenli bilimsel yaklaşımı benimseyen orta yol inşacılık, bu iki bilimsel yaklaşımın birlikte kullanılması çerçevesinde, dünyanın daha derinden anlaşılabilmesini, geniş çapta sorulara cevap vermesini, yanlışlanabilir hipotezleri formüle edebilmesini ve bu hipotezlere kanıtlar ortaya koyabilmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda hem istatistik ve nicel yöntemleri kullanmayı hem de farklı yorumsamcı yöntemleri kullanmayı benimsemiştir.[84] Burada Wendt ile diğer orta yol inşacılar arasında farklı yaklaşımların olduğunu belirtmek gerekir. Wendt, ontolojik boyutta Adler, Onuf ve Kratochwil gibi inşacılarla benzer kuramsal yaklaşım benimserken, epistemolojik boyutta onlardan farklı düşünerek, bilginin intersubjektif inşasından ziyade sebep-sonuç ilişkisini öne çıkartmış yani pozitivist epistemolojiyi benimsemiştir.

Pozitivist yaklaşım ile İnşacı yaklaşım arasında yöntemsel boyutta köprü kurmayı benimseyen Amir Lupovici ise materyal ve düşünsel yaklaşımların birbirlerini tamamlayıcı özelliklerini ele alarak her iki yaklaşımın da yöntemsel düzeyde birbirini tamamlayan karakterleri olduğunu ileri sürmüştür. Pozitivist yöntemlerin, kurucu/inşacı faktörleri tek başına açıklayamayacağı gibi söylemsel-inşacı yöntemlerin de sebep-sonuç ilişkisini yeteri kadar açıklayamayacağını ileri sürmüştür. Lupovici, "süreç analizi", ve "söylem analizi" gibi iki farklı yöntem

[83] Emanuel Adler, „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", kaynak: *European Journal of International Relations*, Nr. 3, Vol. 3, 1997, s. 322-323.
[84] Emanuel Adler, *a.g.m.*, 1997, s. 330-335.

arasında bağ kurarak farklı yöntemlerin araştırmalarda kullanılmasının faydalı olduğunu ve sinerji etkisi yaptığını ileri sürmüştür. Bu sinerji etkisinin sadece nicel ve nitel yöntemler arasında değil, farklı nitel yöntemler, yorumsamacı ve pozitivist yöntemler kullanarak da olabileceğini ifade etmiştir. Süreç analizinin sadece bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ve hipotezlerin test edilmesini değil, düşünsel faktörleri ve sosyal fenomenleri ve bu fenomenlerin aktörlerin davranışlarına etkilerini araştırmada faydalı olduğunu ileri süren Lupovici, pozitivist yöntemlerin tek başına araştırmalarda kullanılmasının istenilen ölçüde etkili olamadığını ve söylem analizi gibi yorumsamacı yöntemlere ihtiyaç duyulacağını ifade etmiştir.[85] Lupovici ve Adler gibi orta yol inşacıların ortaya koyduğu çoğulcu yaklaşım hem yöntemsel hem de kuramsal olarak bu çalışmanın çözümlenmesinde benimsenmiş ve çalışmanın incelenmesinin, pozitivist ve post-pozitivist boyutta olmak üzere iki farklı ana yöntem kullanılarak ve iki farklı kuram etrafında gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Orta yol inşacılığın ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım çerçevesinde inşacı kuram, uluslararası politikada devamlılık ve değişim süreçlerini açıklamayı temel bir hedef olarak benimsemiştir.[86] Yapısal devamlılığın ve değişim sürecinin birimlere (aktörlere) dayandığını öne süren inşacı kuram, birimlerin de yapı içinde tarihsel, mekânsal ve sosyal bağlamda etkilendiğini ileri sürmüştür.[87] Ontolojik olarak düşünsel ve kültürel faktörleri öne çıkaran inşacı kuram, sosyal yapı içinde aktörlerin düşünsel değişiminin aktörün kimlik algısında da değişime yol açarak aktörlerin çıkar algılarını değiştirebileceğini bunun da aktörlerin sosyal yapı içinde hareketlerinde değişiklik meydana getirebileceğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede Wendt, birim-yapı ilişkisinde aktörün ve yapının birbirlerini karşılıklı etkileyerek sosyal gerçekliği inşa ettiğini belirterek, devletlerin kasıtlı veya kasıtsız hareketleri ve davranışları ile sosyal yapıyı etkilerken sosyal yapıların, devletlerin varlığının ve devletlerin hareketlerinin meydana gelmesi için gerekli şartların oluşmasına yol

[85] Amir Lupovici, „Constructivist methods: a plea and manifesto for pluralism“, kaynak: *Review of İnternational Studies*, Nr. 35, 2009, s. 197-202.
[86] Cornelia Ulbert, *a.g.m*., s.15.
[87] Audie Klotz-Cecilia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist İnternational Relations,* M. E. Sharpe, New York 2007, s.3.

açtığını ifade etmiştir.[88] Wendt, yeni gerçekçi kuram'ın ortaya koyduğu gibi kimlikleri ve çıkarları sabit ve verilmiş bir unsur olarak kabul etmeyerek, kimlik ve çıkar algılarının sosyal yapı içinde birimlerarası etkileşimle inşa edildiğini belirtmiş ve kimlik ve çıkar algılarının değişmesi ile aktörlerin davranışlarının da dönüşebileceğini bu bağlamda aktörlerin "kimim" ve "ne istiyorum" sorularını sorarak yapısal (kültürel) bir dönüşüme yol açabileceklerini ifade etmiştir.[89] Wendt, yapısal (kültürel) dönüşüm etrafında ortaya koyduğu düşünceleri çerçevesinde, 20. yüzyılın sonlarında uluslararası sistemin artık Lokçu kültürden Kantçı kültüre evrilerek yapısal bir dönüşüm yaşadığını ileri sürmüştür.[90]

İnşacı Kuram'ın ortaya koyduğu uluslararası politikada değişim ve süreklilik süreçlerinin açıklanması çerçevesinde bu çalışmada, Kemalist seçkinlerin 1991 Körfez Krizi sonrası fakat özellikle 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasında ABD'ye olan tepkilerini ortaya koyarak ve Türk dış politikasında geleneksel Batı merkezli dış politikayı bir değerlendirmeye tabi tutarak Kemalist seçkinlerin "Avrasya seçeneğini" Türk dış politikası için yeni bir yöneliş olarak tartışmaya açmaları ele alınacaktır. Bu çalışmada, söz konusu süreçte Kemalist seçkinlerin Türk dış politikası için Avrasya seçeneğini yeni bir yöneliş olarak ortaya koymaları, bu gelişmenin Türk dış politikasına etki edip etmediği ve Kemalist seçkinlerin dış politika vizyonununda değişim meydana getirip getirmediği eğer bir değişim meydana getirmişse, bu değişimin boyutları incelenecektir.

2.2. Tezin Yöntemsel Çerçevesi

Bu bölümde çalışmanın yöntemleri ele alınarak bu yöntemlerin, çalışmanın çözümlemesindeki önemi ortaya konulmuştur. Süreç analizi ile, 1991-2003 arası süreçteki Türkiye-ABD ilişkileri hangi değişkenler çerçevesinde ele alındığı ve bu süreçteki sebep-sonuç ilişkisi hangi bağlamda inceleneceği ortaya konulmuştur.

---

[88] Alexander Wendt, „The agent-structure problem in international relations theory", kaynak: *International Organization* 41, 3, Summer, 1987, s.339 ve s. 360.
[89] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…*, 2006, s. 336-337.
[90] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics…,* 2006, s. 314; ayrıca bkz. John Gerard Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Sicial Constructivist Challenge", kaynak: *İnternational Organization* 52, 4, Autumn 1998, s. 862-863.

Söylem analizi ile 1991-2003 arasındaki Kemalist söylemler nasıl bir yol izlenerek inceleneceği ortaya konulmuştur. Burada Kemalist söylemlerin nasıl kategorize edildiği ifade edilerek söylem analizinin bu çalışmada nasıl bir yol izlenerek yorumlanacağı ortaya konulacaktır. Son olarak, bu çalışma çerçevesinde Kemalist seçkinlerle yapılacak uzman görüşmesinin nasıl gerçekleştirileceği ve bu çalışmaya yapacağı katkı ortaya konmuştur.

2.2.1. Süreç Analizi

Bu çalışmada süreç analizi[91], birbirini izleyen iki sürecin analiz edilmesi şeklinde gerçekleştirilecektir. Birinci süreç, 1991-2001 yıllarını kapsarken ikinci süreç, 2001-2003 yıllarını kapsayacaktır. 1991-2001 sürecinde, 1991 Körfez Savaşı ve bu savaş sonrası ABD önderliğindeki Çekiç Güç'ün Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine yerleşmiş ve Çekiç Güç'ün bölgedeki etkinliği, Türkiye'nin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eder şekilde gelişmiştir. Bu durum, Türkiye'de başta Kemalist, ulusalcı ve milliyetçi kesimleri tedirgin etmiş ve ABD'ye

[91] Süreç analizi (**process tracing**), genel anlamda bir veya birden çok bağımsız değişken (X) ile bağımlı değişken (Y) arasındaki nedensel (sebep→etki→sonuç) ilişkiyi teşhis eden ve açıklayan nitel bir yöntemsel yaklaşımı ifade eder. Süreç analizi, söylem analizine benzer şekilde spesifik bir yöntem olmaktan ziyade bir açıklama stratejisi olarak anlaşılmaktadır. Herhangi bir konu hakkında ilişkilendirilen değişkenler arasındaki nedensellik sürecini mümkün olduğunca aralıksız bir şekilde ortaya koymayı amaçlayan süreç analizi, ayrıca kuramsal olarak tasarlanan sebep→sonuç mekanizmasını inceleyerek X→Y sürecindeki, X'in hangi özelliklerinin Y'yi ortaya koyduğunu belirginleştirme amacını güder. Bu bağlamda gerçekliği kabul edilen sebep→sonuç ilişkisinin, ampirik inceleme ile mümkün olduğunca gözlemlenilebilir olması hedeflenir (Frank Schimmelfennig, „Prozessanalyse", kaynak: Joachim Behnke-Thomas Gschwend-Delia Schindler, edit.: *Methoden der Politikwissenschaft: Neuere qualitative und quantitative Analyseverfahren*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2006, s. 263-264). Süreç analizi araştırmalarına önemli katkılar yapan Alexander George ve Andrew Bennett, tekli veya az faktörlü (small-N) çalışmalar çerçevesinde süreç analizini, bir kuramı test etme veya kuram geliştirme konusunda vazgeçilmez bir yöntemsel araç olarak görmektedirler. George ve Bennett, süreç analizinin aynı zamanda başka araştırma yöntemleriyle birlikte bir araştırmada açıklayıcı yöntem olarak tamamlayıcı bir katkı yapabileceğini belirterek, süreç analizinde yer alan müdahaleci değişkenlerin, analizde ortaya çıkabilecek belirsizlikleri azaltacağını ifade etmiş ve sürecin öngörüsünde ve açıklanmasında ortaya konan hipotez veya hipotezlerin önemine dikkat çekmişlerdir. (George, Alexander L.-Bennett, Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, Cambridge Massachusetts and London 2005, s. 207-208.) Süreç Analizi'ni, pozitivist ve yorumsamacı olmak üzere iki farklı yaklaşım etrafında değerlendiren Pascal Vennesson ise her iki yaklaşımın da birlikte kullanılabileceğini belirtmiştir. Pozitivist Süreç Analizi, değişkenler arası bağları belirleyerek sebep-sonuç ilişkisinin gözlemlenebilirliğini ortaya koyma amacında olurken; yorumsamacı süreç analizi, değişkenler arası bağları yani sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymanın yanında bu bağların nasıl oluştuğunu dolayısıyla değişkenler arasındaki ilişkiyi irdeleme amacı gütmektedir.[91] Görüldüğü gibi süreç analizi farklı yöntemsel yaklaşımlar etrafında gerçekleştirilebilmektedir. Yöntemsel yaklaşımı belirleyen unsur ise çalışmanın konusu, sorusu ve hipotezi çerçevesinde ortaya konan tasarımı olacaktır.

karşı kuşkuları güçlendirmiştir. 2001-2003 sürecinde ise 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı Washington ve New York'ta terör saldırıları gerçekleştirilmiş ve bu terör saldırıları sonucunda ABD, Ekim 2001'de Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuş ve daha sonra 2003'te Irak Savaşı'nı gerçekleştirmiştir. Bu süreçte ABD, Irak Savaşı bağlamında, Türkiye'den önemli askeri taleplerde bulunmuş, bu talepler ise 01 Mart 2003 tarihinde TBMM'de reddedilmiştir. Bu gelişme, Türkiye ile ABD arasında ciddi gerginliklere yol açmış ve Washington'u öfkelendirmiştir. 04 Temmuz 2003 tarihinde ise Kuzey Irak'ta ABD askeri güçleri, Peşmerge güçleri ile birlikte Süleymaniye kentindeki Türk özek kuvvetlerinin bulunduğu kontrol merkezine baskın düzenleyerek sekiz Türk askerinin kafasına çuval geçirmiş ve Türk askerlerini bölgedeki ABD askeri birliğine götürmüşlerdir. 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrası bağlamında gelişen bu süreç, Ankara ve Washington arasında bu çalışmada iddia edildiği gibi ciddi bir kırılmaya ve kriz sürecine yol açmıştır.

Yukarıda belirtilen 1991-2001 ve 2001-2003 süreçlerinde, bağımsız, ara ve bağımlı değişkenlerin belirlenmesi ve hipotezlerin ortaya konması ile süreç analizi gerçekleştirilecektir. Bu bölümlerde, Türkiye ile ABD arasında özellikle Irak'ın kuzeyi bağlamında gelişen ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit edecek düzeye doğru adım adım ilerleyecek olan bölgedeki gelişmeler Türkiye için güvenlik sorunu oluşturmaya başlayacaktır. 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasında iki ülke arasında yaşanan kriz süreci, Türkiye-ABD ilişkilerini askeri, politik ve diplomatik boyutta önemli ölçüde etkilemiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinde derin izler bırakmıştır. Süreç analizi, konunun güvenlik boyutunun ağırlığı gereği, yeni gerçekçi kuram çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Bu süreçte, güvenlik alanındaki gelişmelerin yanı sıra ilişkileri belirleyen politik, diplomatik ve ekonomik gelişmeler de kaçınılmaz olarak incelenecektir. Nitekim, Kenneth Waltz da ana eserinde bilimsel yasaların bir veya birden fazla bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkilere dayandığını ifade ederek pozitivist kuram çerçevesinde sebep-sonuç ilişkisinin önemine vurgu yapmıştır.[92]

[92] Kenneth N. Waltz, *Theory of İnternational Politics…*, 1979, s. 1.

George-Bennett ve Vennesson'un ele aldığı gibi farklı şekillerde gerçekleştirilebilen süreç analizi, bu çalışmada 1991-2001 ve 2001-2003 arası süreçlerde ortaya konan değişkenler çerçevesinde gerçekleştirilecek ve değişkenler arası bağlar, sürecin analiz edilmesi ile ortaya konacaktır. Bu bağlamda empirik olarak elde edilen bilgiler, belirli bir tarihsel kronolojik akışı izleyecek ve kuramsal bağlamda çözümleme gerçekleştirilerek çalışmanın hipotezleri ya doğrulanacaktır ya da yanlışlanacaktır.[93] Her iki sürecin değişkenleri, süreç analizinin gerçekleştirileceği bölümlerin başında ayrı ayrı ele alınarak değişkenler arası bağlantılar ortaya konulacak ve ardından süreç analizi gerçekleştirilecektir.

2.2.2. Söylem Analizi

Söylem analizine[94] önemli katkı yapan Teun Von Dijk, söylemi genel anlamda dilin konuşularak ve yazılarak kullanımı, iletişim ve karşılıklı etkileşim olarak tanımlamaktadır. İnsanlar konuşarak ve yazarak iletişim kurarlar ve böylece düşüncelerini paylaşırlar. Bu çerçevede Von Dijk, söylemin, sosyal düzen içinde konuşma ve yazma yolu (metin) ile gerçekleştiğini ve insanların kurduğu iletişimin konuşma ve yazma eylemini sistemli bir şekilde etkilediğini ifade ederek söylemi ve söylem araştırmalarını, konuşma ve yazma eylemi ile arasındaki bağlantı etrafında değerlendirmiştir (Talk and Text in Context).[95] Söylemin temelini oluşturan konuşma

---

[93] George, Alexander L.-Bennett, Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, Cambridge Massachusetts and London 2005, s. 222-224.

[94] "Söylem Analizi", kuram bölümünde belirtildiği gibi sosyal inşacı kuramcıların üzerinde önemle durdukları yöntemsel bir yaklaşımdır. "Gerçeğin" objektif olmadığını aksine gerçekliğin, sosyal yapı içinde birimlerin karşılıklı etkileşimi ile inşa edildiğini ileri süren İnşacılar, bu bağlamda söylemlerin gerçekliğin inşasında önemli bir dilsel faktör olduğuna vurgu yapmışlardır. "Söylem analizi"nin, Sosyal Bilimlerde dilsel ve sembolik açıklamaların incelenmesini esas alan bir yöntem olmaktan ziyade bir araştırma programı olduğunu belirten Keller ve Viehöfer, söylem analizinin farklı boyutlarda metinlerin ele alınmasına ve bu metinlerin farklı yöntemler-araştırmalar etrafında çözümlenmesine olanak sağladığını ifade etmişlerdir (Reiner Keller-Willy Viehöver, "Diskursanalyse", kaynak: Joachim Behnke-Thomas Gschwend-Delia Schindler edit.: *Methoden der Politikwissenschaft: Neuere qualitative und quantitative Analyseverfahren*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden 2006, s. 103-104). İver Neumann ise söylem analizinin sosyal dünyayı daha saydam ve görünür kıldığını belirterek söylemlerin, sosyal ilişkilerde hareketin ön şartını üreterek insanların dünya hakkında ne düşündüklerini ve dünyayı zihinlerinde nasıl kategorize ettiklerini ortaya koyduğunu ifade etmiştir (İver B. Neumann, „Discourse Analysis", kaynak: Audie Klotz-Deepa Prakash edit.: *Qualitative Methods in İnternatinal Relations: A Pluralist Guide*, Palgrave Macmillen, London 2009, s. 62 ve 76).

[95] Teun A. von Dijk, „The Study of Discourse", kaynak: Teun A. von Dijk (edit.): *Discourse as Structure and Process, Discourse Studies: A Multidisciplinary İntroduction Volume 1*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi 1997, s. 2-3.

ve (metin) yazma eylemi, dil bilimciler ve dil felsefecileri tarafından incelenmiş ve "söz-eylem kuramı" (Speech Act Theory) geliştirilmiştir. Konuşma eylemi çerçevesinde konuyu ele alan John L. Austin, bir şeyi söylemenin aynı zamanda bir şeyi yapmak anlamına geldiğini ifade ederek insanların söyledikleri ile niyetlerini ve amaçlarını ortaya koyduklarını ifade etmiştir.[96] Austin'in öğrencisi olan John Searl'a göre ise insanların herhangi bir şekilde dili kullanması, herhangi bir şeyi ifade etmesi "konuşma eylemi"ni meydana getirir: İfade etmek, tespit etmek, iddia etmek, uyarmak, soru sormak, söz vermek, tehdit etmek, kutlamak gibi. Bu çerçevede, dilsel iletişimin temelini sembollerin, kelimelerin ve cümlelerin insanlar tarafından üretilerek sosyal düzen içinde konuşma eylemi olarak ortaya konması oluşturur.[97] Konuşmanın, kurallı bir şekilde eylemin yerine getirilmesi olduğunu belirten Searl, bu çerçevede konuşma eyleminde en az üç türlü eylemin yerine getirildiğini belirtmiştir: Birincisi: Kelimelerin/cümlelerin ifade edilmesi (utterance-loctionary act). İkincisi: İfade edilen kelimelerin/cümlelerin anlamının belirginleşmesi (propositional act). Üçüncüsü: Konuşma eyleminin icra edilmesi yani belirli bir niyetin ve amacın ifade edilmesi (illocutionary act - iddia etmek, tespitte bulunmak, soru sormak, emir vermek, söz vermek vs. Örneğin: Evlendirme memurunun "*Sizi karı koca ilan ediyorum.*" ifadesi). Searl, bu üç eylemin ardına hocası Austin'in kullandığı dördüncü eylemi eklemiş ve üçüncü eylemin insanların hareketlerine/eylemlerine, düşüncelerine ve görüşlerine etkisini dördüncü eylemle ortaya koymuştur (Perlocutionary Act). Bu dördüncü eylemde mesela insanın herhangi bir konuda tespitte bulunarak karşısındaki kişiyi ikna etmesi veya herhangi bir şeyi haber vererek bilgilendirmesi söz konusu olur.[98]

Konuşma eylemlerinin, aktörlerin sadece sosyal yapı içindeki iletişimlerini değil aynı zamanda aktörlerin sosyal yapı içindeki hareketlerini-davranışlarını da meydana getirdiğini belirten Rainer Baumann, söylemlerin temelini oluşturan konuşma eylemlerinin bu çerçevede bir devletin dış politika söylemlerini de ortaya koyduğunu belirterek bunun sadece dış politikadaki iletişimi değil aynı zamanda

[96] John L. Austin, *Zur Theorie der Sprechakte (How to do things with Words)*, Philipp Reclam jun., Stuttgart 2002, s. 35.
[97] John R. Searle, *Sprechakte: Ein sprachphilosophischer Essay*, 12. basım, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Mail 2013, s. 29-30.
[98] John R. Searle, *a.g.e.*, 2013, s. 38-42.

devletlerin dış politikadaki hareketlerinin/davranışlarının önemli bir bölümünü de oluşturduğunu ifade etmiştir.[99] Görüldüğü gibi "söz-eylem kuramı", söylem araştırmalarında önemli bir yere sahip olmuş ve insanların dili kullanarak ne yaptıkları sorusuna cevap verme amacında olmuştur. İnsanlar sosyal yapı içinde düşünerek ve dillerini kullanarak konuşma eylemini gerçekleştirmekte ve farklı boyutlarda ortaya konan metinlerle birlikte yazılı şekilde kullanılan dil, söylemlerin temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede söylemler, aynı zamanda, bir devletin dış politikadaki vizyonunu ve eylemlerini dolayısıyla stratejisini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu; „*yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesi, T.C. devleti'nin temel dış politika stratejisini ifade eden söylem olarak formülleştirilmiş ve benimsenmiştir. Nitekim Atatürk, 1933'te A.B.D. Cumhurbaşkanı Roosevelt'in Cumhuriyetin onuncu yıldönümü dolayısı ile Türk milletine gönderdiği mesaja verdiği cevapta şu ifadeleri dile getirmiştir:

> *"Türkiye Cumhuriyetinin en esaslı umdelerinden biri olan yurtta sulh cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en esaslı âmil olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için iftihara medardır".*[100]

Atatürk bu mesajında sadece, yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine değinmemiş, bu ilkenin insanlığın ve uygarlığın refah ve gelişmesinde de en esaslı etken olduğunu da vurgulamış ve bu ilkeye hizmet etmiş olmanın da iftihara değer olduğunu belirtmiştir. Atatürk, T.C. Devleti'nin barışı esas alan bir strateji benimsediğini ve saldırgan ve emperyalist dış politika'yı reddedtiğini bu ilkesi ile dile getirmiş ve bu stratejiyi küresel boyutta benimsediğini ifade etmiştir. Söz-eylem kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Atatürk: „Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi ile sadece Türkiye'de değil bütün dünyada barış istediğini açıkca belirtmiş ve T.C. devletinin nasıl bir dış politika vizyonu benimsediğini ortaya koyarak, niyetini ve amacını ifade etmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Atatürk'ün „yurtta sulh cihanda sulh" ilkesinin Türk halkı tarafından kavranması ve bu prensibi dış politikasında

---

[99] Rainer Baumann, *Der Wandel des deutschen Multilateralismus: Eine diskursanalytische Untersuchung deutscher Außenpolitik*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2006, s. 81-83.

[100] Hamza Eroğlu, „Yurtta Sulh Cihanda Sulh", kaynak: http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-02/yurtta-sulh-cihanda-sulh (16.03.2016).

benimseyerek uygulamasına kalmıştır. Nitekim bu ilke günümüzde de Kemalist seçkinler tarafından Atatürk'ün de benimsediği gibi benimsenmektedir. Mustafa Kemal bu çerçevede, T.C.'yi kurduktan sonra; Balkan Antantı ve Sadabat Paktı imzalayarak, Yunanistan ve Rusya ile iyi ilişkiler geliştirerek ve bunun ötesinde Kurtuluş Savaşında mücadele ettiği Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirerek bu ilkeyi dış politikasında uygulamıştır.

İnşacı kuramı, Uİ disiplininde ilk defa dile getiren ve ele alan Nicholas Onuf, aynı zamanda söz-eylem kuramını Uİ disiplinine uyarlamış ve çalışmalarındaki kuramsal yaklaşımını "kurallar" (rules) çerçevesinde ortaya koymuştur. Onuf, dilin önemine vurgu yaparak aktörlerin hareketlerinin/davranışlarının ve sosyal yapıların, aktörlerin dili ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüş ve İnşacılığın düşünsel ve dilsel eylemle başladığını ifade etmiştir.[101] Sosyal kuralların kurucu (constitutive) ve düzenleyici (regulative) olduğunu belirten Onuf, konuşma eylemi ile niyetin ve amacın belirginleşerek hareketi/davranışı ortaya koyduğu düşüncesine katılarak dilin bu çerçevede somutlaştığını (performative) ifade etmiştir.[102] İnşacı kuram etrafında insanların toplumu ve toplumun insanları oluşturduğunu/inşa ettiğini belirten Onuf, karşılıklı gelişen bu sosyal ilişki çerçevesinde, karşılıklı yapmaların (eylemlerin) ve karşılıklı söylemenin (söylemlerin) bulunduğumuz dünyayı meydana getirdiğini/inşa ettiğini ileri sürerek ve gerçekte söylemenin yapmak olduğunu belirterek konuşmanın, tartışmasız şekilde, içinde bulunduğumuz/meydana getirdiğimiz dünyanın inşasında en önemli yol olduğunu ifade etmiştir (...Indeed, saying is doing: talking is undoubtedly the most important way that we go about making the world what it is).[103]

Uİ alanında konuşma eylemi değerlendirilirken, dilsel ifadeler toplumsal bağlamı etrafında dikkate alınır ve bu ifadelerin içinde bulunulan sosyal dünya içindeki anlamı ve bu sosyal dünyaya etkisi bu ifadelerin temel önemini ortaya

[101] Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and rule in social theory and international relations*, Routledge, London and New York, Reissued in 2013, s. 35-36; Rainer Baumann, a.g.e., s. 70.
[102] Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making…*, 2013, s. 86.
[103] Nicholas Onuf, „Constructivism: A User's Manual", kaynak: Vendulka Kubalkova-Nicholas Onuf-Paul Kowert (edit.): *İnternational Relations in a Constructed World,* M.E. Sharpe, New York and London 1998, s. 59.

koyar.[104] Bu çerçevede, örneğin, Liu Yongtao, makalesinde "söz-eylem kuramı"nı ele alarak 2002'de ABD'de Georges W. Bush yönetiminin "terörle savaş" bağlamında Kuzey Kore'yi, İran ve Irak'ı "kötülük ekseni" (axis of evil) kavramı etrafında değerlendirmesini incelemiş ve Bush yönetiminin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası süreçte "kötülük ekseni" kavramının ABD'nin dış politika söylemine etkisini ele alarak bu kavramın daha sonraki süreçte ABD'nin milli güvenlik stratejisindeki değişime işaret ettiğini ortaya koymuştur. "söz-eylem kuramı"nın, Kopenhag Okulu'nun temsilcileri tarafından ele alınarak "güvenlikleştirme" (securitization) tasarımının bu temsilciler tarafından ortaya konulduğunu ifade ederek "söz-eylem kuramı"nın Uİ alanındaki kullanımına vurgu yapan Yangtao, devletlerin dış ve güvenlik politikalarında kullandıkları söylemsel pratiğin, devletlerin politik amaçlarına ulaşmada ve istedikleri stratejileri gerçekleştirmelerinde önemli bir faktör olduğunu dile getirmiştir. Yangtao, ayrıca devletlerin uluslararası ilişkilerindeki söylemlerin kontrolü ve söylemlerin ortaya koyduğu anlamlar bağlamında aralarında çekiştiklerini belirterek devletler arasındaki politik söylem ile devletlerin çatışması arasındaki nedensel ilişkiye dikkat çekmiştir.[105]

Onuf'un ortaya koyduğu gibi "söz-eylem kuramı"ı, Uİ alanında söylem analizinin önemli bir yöntemsel yaklaşımı olarak kullanım alanı bulmuş ve aktörlerin dilsel pratikleri çerçevesinde söylemlerin Uİ alanındaki anlamı ve önemi bağlamında araştırmaların gerçekleştirilmesine temel bir katkı yapmıştır. Bu çerçevede, Kemalist söylemler, bu çalışmada söylem analizinin Uİ alanında bir çözümleme yaklaşımı olan "söz-eylem kuramı" etrafında yorumlanarak ele alınacaktır. Bu çalışma çerçevesinde elde edilen bütün kaynakların okunması ve bu çalışmanın konusu ve sorusu bağlamında metinlerin anlamlarının ve içeriklerinin çözümlenmesinin ardından belirlenen söylemler, ortaya koydukları anlam kalıpları çerçevesinde kategorilere ayrılacaktır. Kemalist seçkinlerin Türkiye-ABD ilişkilerinde devamlılık ve değişim bağlamında ortaya koydukları yorumların kategorize edilmesi, Philipp Mayring'in ortaya koyduğu "nitel içerik analizi yöntemi" çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Metin içinde anlam ve içeriklerine göre belirlenen ifadeler,

[104] Rainer Baumann, *a.g.e.*, s. 71.
[105] Liu Yongtao, „Discourse, Meanings and İR Studies: taking the Rhetoric of ‚Axis of Evil' As a Case", kaynak: *CONfines 6/11 enero-mayo* 2010, s. 99 ve 101-106.

numaralandırma yoluyla ve/veya farklı renkte kalemlerle belirginleştirilerek veya kodlanarak çalışmaya aktarılacaktır. Belirlenen kategoriler, çalışma sürecinde elde edilen veriler ışığında değişebilecektir.[106] Mayring'in ortaya koyduğu yaklaşıma bağlı olarak kategorilere ayrılan anlam kalıpları, Kemalist söylemlerin çalışmanın konusu ve sorusu bağlamında zihinsel süzgeçten geçirilerek sistematize edilmesi sonucunda elde edilen kaynakların incelenmesiyle birlikte Kemalist söylemler yorumlanarak söylem analizi tamamlanacaktır.

1991-2001 sürecinde, Türkiye'nin güvenlik sorunu ve Çekiç Güç, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve PKK terörü, Irak'ın kuzeyindeki Kürt devleti yapılanması ve Türkiye'nin bu gelişmeler karşısındaki politikası, Türkiye'nin bu süreçte Kafkasya ve Orta Asya ile ilgili stratejisi, bölgesel gelişmelerin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere yansıması bu süreçteki anlam kalıplarını belirleyecek ve bu anlam kalıplarına bağlı olarak kategoriler oluşturularak konu çözümlenecektir. 2001-2003 sürecinde ise 2001 Afganistan Savaşı ve bu savaşta Türkiye'nin rolü, 01 Mart 2003 Tezkeresi ve Türkiye-ABD ilişkileri, Mart 2003 Irak Savaşı bağlamında gelişen Türkiye-ABD ilişkileri, ve 04.07.2003 tarihinde meydana gelen çuval olayı, bu süreçte Türkiye-ABD arasında meydana gelen gerginlikler, ilişkilerde âdeta bir kırılmaya yol açmış ve krize sokmuştur. Bunun üzerine Kemalist seçkinlerin Türkiye'nin geleneksel Batı merkezli dış politika stratejisini sorgulayarak alternatif dış politika vizyonu üzerine tartışmaları ve Avrasya vizyonu'nun yeni bir dış politika stratejisi olarak Kemalist seçkinler tarafından benimsenmesi, bu süreçteki anlam kalıplarını belirleyecek ve bu anlam kalıpları çerçevesinde kategoriler oluşturularak söylem analizi gerçekleştirilecektir. Çalışma boyunca, çalışmanın konusu ve sorusuna bağlı olarak metinlerin içerik ve anlamları etrafında belirli anlam kalıplarının ortaya konması ile geliştirilen söylem kategorileri, söylem analizi sürecinde değişebilecek ve alt kategorilerin oluşturulabilmesine yol açabilecektir. Böylece bu süreçte belirlenen anlam kalıpları, söylem analizinin kategorilerini ortaya koymuş olacaktır.

---

[106] Philipp Mayring, *Qualitative İnhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*, 9. baskı, Beltz Verlag, Weinheim und Basel 2007, s. 82-85.

2.2.3. Uzman Görüşmesi

Kemalist seçkinlerle yapılacak uzman görüşmesiyle[107] birlikte, uzman kişinin, bilgisi ile çalışılan konunun içeriğine katkı yapması hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini ortaya koyduğu dünya görüşünü benimsemiş seçkin kişilerle yapılması planlanan ve kurgulanan kılavuz sorular bağlamında uzman görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşülen uzmanlara görüşme esnasında sorulan ucu açık, kılavuz sorular, uzman kişinin konu hakkında daha detaylı bilgi aktarması ve kılavuz sorular etrafında uzman olduğu konulara değinerek görüşmedeki bilgi akışını zenginleştirebilmesi için tamamlayıcı ve/veya konu bağlamında görüşmeyi daha geniş bir çerçevede değerlendirebileceği sorulara açık olacak dolayısıyla uzman kişinin bilgisinden azami ölçüde faydalanılmıştır.

Günümüz Türkiye'sinin geleceği konsunda önemli tartışmalar yapılmakta ve bu çerçevede Kemalizm konusu bu tartışmaların odağında olan konuların başında gelmektedir.[108] Bu noktada, kimin Kemalist bir seçkin olduğu konusu önemli bir

---

[107] Bu çalışma çerçevesinde üçüncü bir yöntem olarak uzman görüşmesi gerçekleştirilecektir. Bu uzman görüşmeleri, "*yarı yapılandırılmış*" ve "*yüz yüze*" görüşmeler şeklinde tasarlanmıştır. Nitel bir araştırma yöntemi olan uzman görüşmesi için çalışmanın konusu, sorusu bağlamında konunun sistematiğine mümkün olduğunca uygun, ucu açık, kılavuz sorular geliştirilerek temel bir soru düzeneği oluşturulacaktır. Ucu açık tasarlanan kılavuz sorular, görüşmenin evet-hayır etrafında gelişmesini engelleyecek ve uzman kişinin bilgisinin daha geniş bir perspektifte görüşmeye yansımasını sağlayacaktır. Oluşturulan bu soruların sistematiği uzman görüşmesi sırasında görüşülen uzmanın ifade ettiği bilgi bağlamında geliştirilebilecek dolayısıyla uzmanın ortaya koyduğu bilgilere açık olacaktır. Bunun nedeni ise uzman kişinin, konu ile ilgili farklı ve soru düzeneğinde bulunmayan sorulara çalışmanın konusu ve sorusu bağlamında cevaplar vermesi ve böylece uzmanın, kişiliği gereği çalışmaya katkı yapmasına imkân tanınmasıdır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, uzman kişinin konunun dışına çıkarak görüşmeyi amacının dışında boyutlara taşımamasıdır (Horst Otto Mayer, *İnterview und schriftliche Befragung: Entwicklung, Durchführung und Auswertung*, 4. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı, Oldenbourg Verlag, München Wien 2008, s. 37-38 ve 43-44). Uzman görüşmesinde önemli olan unsurların başında, görüşmeyi yapmak isteyen kişi ile uzman kişi arasında bilgi akışının amaçlandığı ölçüde verimli olabilmesi için, görüşmeyi yapan kişinin soruların tasarımında hem uzman kişinin uzmanlığını hem de uzman kişinin kültürel özelliklerini dikkate alması gelmektedir. Bu iletişim sürecinde uzman kişiyi verimli bir görüşmeye motive etmek ve güvene dayalı bir görüşme ortamı oluşturmak için tasarlanan soruların belirli bir bilimsel çerçevede ve uzman kişinin kültürel karakterine uygun olması gerekmektedir aksi takdirde uzman kişi amaçlanan ölçüde bilgi akışına katkı yapamayabilecektir. Uzman kişinin, görüşme sürecinde zihnini zorlaması ve geniş ölçekli değerlendirmelerde bulunması görüşmede bulunduğu kişi ile arasında oluşan güven oranında kendini gösterecektir (Jochen Gläser-Grit Laudel, *Experteninterviews und qualitative İnhaltsanalyse als İnstrumente rekonstruierender Untersuchungen*, 3. Gözden geçirilmiş baskı, VS Verlag Für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2009, s. 112-115).

[108] Kemalizm konusu bir sonraki ana bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

noktayı teşkil etmektedir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki bu çalışmayı gerçekleştirirken kimlerin Kemalist olduğu konusunda kesin bir sınırlandırma getirmenin mümkün olmadığı kanaati oluşmuştur. Bu bağlamda, Atatürk'ün kurduğu parti olan, günümüzde mecliste ana muhalefet görevini yürüten Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile küçük bir parti konumunda olan Vatan Partisi, Kemalist dünya görüşünü temsil etse de, Vatan Partisi'nin CHP yönetimini, CHP'nin kuruluş felsefesi olan Kemalist çizgiden uzaklaştığı ve "*Atatürk'ün mirası*"na sahip çıkmadığı gerekçesi ile eleştirmesi bu konuya bir örnektir. Bu çalışma bağlamında görüşme yapılacak kişilerin, başta kendilerini Kemalist düşünceyle ifade eden kişiler olmak üzere, Atatürk vurgusunu öne çıkaran kişilerden seçilmiştir. Bu seçimi yaparken CHP ve Vatan Partisi başta olmak üzere belirtilen özelliklere sahip olduğu kabul edilen kişiler öncelikli olması düşünülmüştür. Bu çerçevede, bu çalışma için uzman görüşmesi yapılacak kişiler, bu çalışmayı yapan kişinin yazılı ve görsel yayınlardan faydalanarak ve doktora danışmanının tavsiyeleri doğrultusunda belirlenen kişilerle telefon ve e-posta yolu ile iletişime geçerek görüşmeyi kabul eden kişilerle uzman görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede uzman görüşmesi, çalışmanın konusu bağlamında yayınları olan, belirli siyasi partilerde görev yapmış veya hâlâ yapan, TSK'da görevli veya emekli olmuş fakat farklı konumlarda görevde bulunan, bilim ve basın-yayın dünyasında düşüncelerini yazılı ve/veya sözlü olarak etkin bir biçimde ifade eden bireylerle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın konusu ve amacı gereği bu kişiler, dış politika, uluslararası ilişkiler ve güvenlik konularında uzman niteliği taşıyan kişilerden oluşmuştur. Bu çerçevede bu çalışmanın konusu ile ilgili önemli kitapları ve makaleleri olan Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, Vatan Partisi Genel Başkan yardımcıları emekli Korgeneral İsmail Hakkı Pekin, emekli Tümamiral Soner Polat, Sözcü Gazetesi yazarı Saygı Öztürk, Ufuk Üniversitesi öğretim üyesi Osman Metin Öztürk, Gazi Üniversitesi öğretim üyeleri Cemalettin Taşkıran ve Haydar Çakmak, Yeditepe Üniversitesi öğretim üyesi Sait Yılmaz ve bunların dışında konu ile ilgili ulaşılabilen başka uzman kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Uzman görüşmesi, uzman görüşmesi yapılan kişilerin konuşması, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve sesli arşiv olarak muhafaza edilecektir. Bunun yanında görüşmeler esnasında yazılı not tutulması da gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz ki görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kayıt edilmesi

teknik olarak büyük kolaylık sağlamış ve görüşmenin kesintisiz ve her anının kayıt altına alınması açısından önem arz etmiştir. Uzman görüşmesinden elde edilen bilgiler ise söylem ve süreç analizlerinde veri olarak kullanılmıştır.

2.2.4. Çalışmanın Kuramsal ve Yöntemsel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme

Kuram ve yöntem bölümlerinde ortaya konulduğu gibi bu çalışma, iki farklı kuram ve iki farklı ana yöntem çerçevesinde gerçekleştirilecektir. İnşacı kuram, yeni gerçekçi kuram'ı eleştirerek Uİ alanında yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkmış ve eleştirilere rağmen önemli bir yer edinmiştir. Wendt'in orta yol kuramı, Uİ alanında değişimin ortaya konmasında faydalı olabileceğini göstermiş ve haklı olarak kabul görmüştür.[109] Yeni gerçekçi kuram ise Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ağırlığını kaybetse de Uİ alanının önemli bir kuramı olarak kabul görmeye devam etmektedir. Düşünce, kimlik ve kural gibi kültürel faktörler Soğuk Savaş sonrası Uİ alanında önem kazansa da küreselci yaklaşımların iddia ettiği gibi devletler aktör olarak önemini kaybetmiş ve devletlerin güvenlik sorunları Uİ'in gündeminde geri plana düşmüş değildir. Nitekim bu çalışmada, yeni gerçekçi kuram çerçevesinde Türkiye'nin güvenlik sorunu ve Kemalist seçkinlerin bu noktadaki rolü ele alınırken aynı zamanda bir kimlik ifade eden ve düşünsel anlamda Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş felsefesini temsil eden Kemalist düşüncenin ve kimliğin, inşacı kuram ve söylem analizi çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece hem inşacı kuram çerçevesinde Kemalizm'in düşünsel ve kimliksel temellerinin ortaya konması sağlanacak hem de yeni gerçekçi kuram'ın Kemalizm'in bu düşünsel ve kimliksel karakterinin Türkiye Cumhuriyeti'nin maddi varlığına ve dolayısıyla güvenliğine etkisi çerçevesinde sunduğu kuramsal yaklaşımı bu çalışmada incelenecektir. Bu çalışmanın konusu ve sorusu gereği söz konusu iki kuramın ve üç yöntemin bu çalışmada birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve dolayısıyla çalışmanın çok daha açıklayıcı ve detayları ortaya koyucu bir nitelik kazanmasında görev göreceği düşünülmüştür.

---

[109] Bebjamin Herbroth, „Die via media als konstitutionstheoretische Einbahnstraße: Zur Entwicklung des Akteur-Struktur-Problems bei Alexander Wendt", kaynak*: Zeitschrift für İnternationale Beziehungen*, Heft 1, 2004, s. 84.

Bu çalışmada ele alınacak kuramların ve yöntemlerin pozitivist ve post-pozitivist bilim felsefesi içinde değerlendirilmeleri, bu çalışma için hem gerekli hem de zenginlik olarak kabul edilmiştir. İnşacı çalışmaları ele alan ve çoğulcu yöntem[110] (pluralist methodology) dolayısıyla pozitivist ve post-pozitivist kaynaklı yöntemsel yaklaşımların önemine vurgu yapan Lupovici, dünyada hem materyal hem de düşünsel faktörlerin önemine değinerek, epistemolojik olarak hem nedensel etkileri hem de kurucu etkileri ve bunların arasındaki ilişkiyi araştırabileceğimiz bir yöntemin gerekli olduğunu belirtmiştir.[111] Bu çerçevede, bu çalışmada ortaya konan model ile her iki bilim felsefesine mensup yöntemi aynı çalışmada kullanarak Amir Lupovici'nin belirttiği gibi bir sinerji oluşturmak hedeflenmiştir. Lupovici'nin ortaya koyduğu yaklaşıma benzer şekilde bir yaklaşımı Simone Wisotzki çalışmasında ortaya koymuş ve kendi çalışmasında kullandığı söylem analizi ile süreç analizlerinin çalışmasına önemli ölçüde katkı yaptığını belirtmiştir.[112]

Wendt'in bilimsel gerçekçilik bağlamında ortaya koyduğu "orta yol inşacı kuram", Uİ alanında 5. kuramsal tartışmanın önünü açmış ve pozitivist ve postpozitivist tartışmaların yanı sıra bilimsel gerçeklik etrafında yeni metakuramsal tartışmayı tetiklemiştir. Wendt'in 1999'da ortaya koyduğu ana eseri bu açıdan da önemli bir kaynak olmuştur. Bu 5. büyük tartışmayı "*eleştirel gerçekçilik*"[113] çerçevesinde değerlendiren Faruk Yalvaç, bu kuramsal tartışmaların, Uluslararası İlişkilerin bilimsel niteliği ile ilgili olduğunu belirterek eleştirel gerçekçilik'in, pozitivist ve postpozitivist paradigmalar arasındaki tartışmalara yeni bir boyut getirdiğini ifade etmiştir. Bilimsel tartışmaların odak noktasını epistemolojiden ontolojiye, idealist felsefeden Realist bir felsefeye kaydıran ve Roy Bhaskar'ın temellerini ortaya koyduğu "bilimsel gerçekçilik"in ana ilkesi: "*İnsan düşüncesinin dışında yapılanmış, derinliği ve katmanları olan bir gerçekliğin olduğu ve bilimin*

[110] Çoğulcu Yöntem bağlamında nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılması artık yaygınlık kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmalarda „karma yöntemler" anlamında „Mixed Methods" kavramı artık yaygınca kullanılmaktadır.

[111] Amir Lupovici, *a.g.m.*, s. 218.

[112] Bkz. Simone Wisotzki, *Die Nuklearwaffenpolitik Großbritanniens und Frankreichs: Eine konstruktivistische Analyse*, doktora çalışması, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2001, s. 79 ve 104-106.

[113] Eleştirel Realizm, eleştirme merkezli ve Bilimsel Realizm'den daha özel bir gerçekciliği ifade etmektedir. Sosyal Bilimler alanında gerçekcilik kavramı için bkz.: Joseph A Maxwell, *A Realist Approach for Qualitative Research*, SAGE Publications Ltd., London 2012, s. 1-13.

amacının bu gerçekliği ortaya çıkarmak olduğu" fikridir.[114] Bu ilkeye göre bilimin temelini oluşturan şeyler, varlıklar ve mekanizmalar, pozitivizmin ileri sürdüğü gibi gözle görülmeseler de bilimin konusudurlar ve esas olan soru, "*Gerçek var mıdır?*" sorusu değil "*Nasıl bir gerçeklik vardır?*" sorusudur. Ontoloji merkezli bilim felsefesi olan bilimsel gerçekçilik, yöntemsel olarak "çoğulcu yöntem" anlayışını benimseyerek ne pozitivistler gibi sadece nicel yöntemleri ne de yorumsamacılar gibi sadece nitel yöntemleri kullanmayı benimsemişlerdir. Eleştirel gerçekcilere göre yöntem, açıklanmak istenen nesneye göre belirlenmelidir.[115] Wendt'in tetiklediği bu metakuramsal tartışmalar, Uİ alanındaki güncel tartışmaların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede gelişen çoğulcu anlayış, kuramsal olarak "karmaşıklık-kompleksite kuramı" (Complexity Theory) gibi farklı boyutlarda kuramsal tartışma konularının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Faruk Yalvaç'ın belirttiği gibi 5. büyük kuramsal tartışmayı gündeme getirenlerden biri, yazdığı makale ile karmaşıklık-kompleksite kuramı'nı Uİ disiplininin gündemine taşıyan Emilian Kavalski olmuştur. Bu kuram, Kavalski'nin makalesinde belirttiği gibi yeni bir kuramsal yaklaşımı ifade etmekte ve "*kompleks uluslararası ilişkiler kuramı*" çerçevesinde 5. Büyük tartışmaya epistemolojik ve ontolojik boyutlarda farklı bir yaklaşım getirmeyi benimsemektedir.[116]

Kökeni doğa bilimlerine dayanan kompleksite kuramı, sosyal bilimler alanında da yer edinmiş ve Soğuk Savaş sonrası süreçte dünya gündemine daha kompleks sorunların girmesiyle birlikte Uİ alanında da yer edinmeye başlamıştır. Fakat kompleks uluslararası ilişkiler kuramı, inşacı kuramda olduğu gibi kısa sürede yaygınlaşamamış ve kuramsal tartışmalarda gündemi belirleme imkânına sahip olamamıştır. Bu durum, ABD'deki 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve sonrasındaki süreçte değişmiş ve kompleksite kuramı, Uİ alanında daha yaygın şekilde tartışılmıştır. Kompleksite kuramı, doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında

---

[114] Faruk Yalvaç, „Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", kaynak: ramazan Gözen (Der.): *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 54

[115] Faruk Yalvaç, *a.g.m.*, 2014, s. 54-56.

[116] „Complex İnternational relations Theory" için bkz. Emilian Kavalski, „The fifth debate and the emergence of complex international theory: notes on the application of complexity theory tot he study of international life", kaynak: Cambridge Review of İnternational Affairs, Vol. 20, Nr. 3, 2007, s. 435-436; Faruk Yalvaç, *a.g.m.*, 2014, s. 53.

birleşmeyi ve yeni sentez yaklaşımlar oluşturmayı benimseyerek bu çerçevede 5. büyük tartışmaya zemin hazırlamış ve doğrusal ve doğrusal olmayan (linearity vs. nonlinearity) paradigmalar arasındaki tartışmalar çerçevesinde gelişmiştir. Kavalski, kompleksite kuramı ile geleneksel Uİ kuramları arasındaki farkı kompleksite kuramının üç temel ilkesi bağlamında ifade etmiştir. Birincisi: Diyalog prensibi (dialogic prenciple). Bu prensibe göre yapan yapı sorunu gibi çözümü/açıklanması zor, ikilik arzeden yapıların ötesine geçerek bütüncül yapılar arasında ilişki kurmak istemesi. İkincisi: Tekrarlama prensibi (prenciple of recursivity). Yani sebeplerin aynı zamanda etki olabilmesi. Üçüncüsü: Bir bütünün başka bir büyük bütünün parçası olması prensibi (holongrammic[117] prenciple): Bir varlığın hem bir bütün olması, hem de aynı zamanda ve her zaman daha büyük bir bütünün parçası olmasını ifade etmektedir.[118]

Görüldüğü gibi yöntemsel çalışmalarda "*çoğulcu yöntem*" anlayışı bilimsel tartışmalar çerçevesinde benimsenen bir hususdur. Bu çalışmanın konusu ve sorusu gereği aynı zamanda iki farklı kuram çerçevesinde çözümlenme yapılması, günümüzdeki sorunların daha karmaşık olması dolayısıyla farklı kuramları aynı çalışmada kullanmayı gerekli kılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu çalışma, inşacı kuram çerçevesinde değerlendirecek olursak ontolojik boyutta Wendt ağırlıklı incelenirken, epistemolojik ve metodolojik olarak Onuf ağırlıklı bir çözümleme olacak ve Wendt'in ortaya koyduğu ontolojik yaklaşım ise Waltz merkezli güvenlik yaklaşımı ile tamamlanacak ve böylece inşacı paradigma ile rasyonalist paradigma'nın birlikte kullanılması çerçevesinde bir örnek model teşkil edecektir.[119] Yöntemsel olarak bu çalışmada uygulanacak olan süreç analizi ve söylem analizinde herhangi bir nicel-istatistiksel analiz gerçekleştirilmeyecektir.

[117] Holon (bütün/parça) kavramı hem bütünü hem de parçayı ifade etmektedir.
[118] Emilian Kavalski, *a.g.m.*, 2007, s.436-445 ve 450.
[119] Bu konuda başka bir örnek Wofgang Wagner'in çalışmasıdır. Bkz. Wolgang Wagner, *Die Konstruktion einer europäischen Außenpolitik: Deutsche, französische und britische Ansätze im Vergleich*, doktora çalışması, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2001, s. 24-28 ve 101-106.

3. KEMALİZM ve TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve bu bağlamda Atatürk'ün gerçekleştirdiği reform hareketleri kısaca ele alınarak Kemalist düşüncenin temelleri ortaya konulacaktır. Çalışmanın temel aktörlerinin Kemalist seçkinler olması ve bu aktörlerin düşünsel ve kimliksel boyutunun çalışmanın temel karakteristiğini oluşturması bu düşünsel ve kimliksel karekteristiğin ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçerçevede, ilk önce Kemalist idealleri temsil eden fakat bu ideallerin günümüzde tek temsilcisi olmayan Kemalist seçkinlere değinilerek Kemalizm ve elit kavramları değerlendirilecektir. Bunun ardından modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, reformlar ve Atatürk ilkelerine değinilecektir. Daha sonraki bölümde ise Atatürk'ün dış politika vizyonu ele alınarak günümüzdeki Kemalist dış politik vizyonu için ne ifade ettiği ortaya konulacaktır. Atatürk'ün dış politika vizyonunun tarihsel önemini ele aldıktan sonra güncel Kemalizm konusuna değinilecek ve böylece Atatürk'ün idealleri ve mirası çerçevesinde güncel Kemalizm tartışmaları kısaca ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Kemalizm'e yapılan eleştirilere değinilerek bu bölüm sonlandırılacaktır.

3.1. Kavramsal Çerçeve: Seçkin ve Kemalizm

Seçkin kavramı kökeni itibarı ile Latince bir kelime olan eligre yani "seçme" ve electra yani "seçilmiş" anlamlarına gelen kelimelere dayanmaktadır. seçkin kavramı, Batı dillerinde "seçilmiş olan parça" veya "en iyisi" anlamına gelmiş ve "iktidar seçkin", "siyasal seçkin", "ekonomik seçkin", "yönetici seçkin", "entellektüel seçkin", "askerî seçkin", "devrimci seçkin" gibi farklı meslek veya grupların üstün olan kesimini ifade etmek için kullanılmıştır.[120] Seçkin kavramının biraz daha geniş tanımı ise şöyle yapılmaktadır: "Bir toplum içinde belirli özellikleri olan, politik yönetim iradesini elinde bulunduran, toplumun şekillenmesinde etkili olan ve bu toplumun en üst katmanını oluşturan bir grup insanı ifade etmektedir".[121] Nohlen ve Grotz ise seçkin kavramının bilimsel olarak tartışmalı olduğunu belirterek

[120] Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2010, s. 31.
[121] Hanno Drechsler-Wolfgang Hilligen-Franz Neumann (edit.), *Geselschaft und Staat: Lexikon der Politik*, 8. genişletilmiş baskı, Verlag Franz Vahlen, München 1992, s. 218.

bu kavramın demokratik toplumlarda eşitlik ilkesi ile çeliştiğini ve sosyal bilimcilerin belirli bir tanımlamada uzlaşamadıklarını ifade etmektedir. seçkin kavramı bağlamında sadece üç özellik konusunda uzlaşı sağlanabilmiştir: Toplum içinde bir azınlık olmaları, toplumun geri kalan kesimlerinden üstün olmaları ve seçilmiş bir grup olmaları. Nohlen ve Grotz, seçkin kavramını genel anlamda üç kategoride ifade etmiştir. Belirli bir (toplumsal) değeri ifade eden seçkinler, belirli bir görevi üstlenmiş ve özellikleri toplum tarafından bilinen şeçkinler (Örn: Üniversite öğretim üyeleri, şirket yöneticileri veya uzman doktorlar gibi) ve güç sahibi seçkinler (Bu kategori, ABD'de II. Dünya savaşından sonra demokratik devlet ve kuvvetler dağılımı ilkelerini etkisizleştiren güç faktörleri olarak öne çıkan ekonomik, askeri ve yönetim bürokrasisini eleştirme çerçevesinde ifade edilmiştir).[122]

Görüldüğü gibi seçkin kavramının tek veya belirgin bir tanımlamasını yapmak sorunlu bir durumu arz etmektedir. Öyle olsa da bu çalışma çerçevesinde Kemalist seçkinleri Kurtuluş Savaşını kazanan, siyasal, ekonomik ve toplumsal devrimi gerçekleştirmiş ve Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine günümüzde de sahip çıkan toplumsal grup olarak değerlendirebiliriz. Fakat burada belirtmek gerekir ki daha önce vurgulandığı gibi günümüzde Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine farklı toplumsal aktörler sahip çıkmaktadır. Kemalist seçkinler, bu aktörler arasında önemli ve özel bir grubu temsil etmektedirler. Nitekim Mehmet Turhan'ın belirirttiği gibi Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da Kemalist düşünceye yatkın ve daha güçlü olan asker ve sivil aydın bürokrat seçkin ile asker ve sivil seçkinlere nazaran daha zayıf ve yöresel olan tüccar ve çiftçiler arasındaki "ittifak", Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu gerçekleştirmiş ve bu Cumhuriyet günümüze kadar gelmiştir.[123]

Ahmet Taner Kışlalı, Kemalizm'i aklî ve insanî değerleri esas alan, geri kalmışlıktan kurtulma arzusunu yansıtan ve uygar/modern bir toplum olmayı hedefleyen ideoloji olarak tanımlamaktadır.[124] Anıl Çeçen, Kemalizm'i Atatürk'ün

[122] Dieter Nohlen-Florian Grotz (edit.), *Kleines Lexikon der Politik*, Verlag C. H. Beck, München 2001, s. 90-92.
[123] Mehmet Turhan, *a.g.e.*, 2010, s. 117-118.
[124] Ahmet-Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayinevi, Ankara 1994, s. 15.

fikirleri ve uygulamaları olarak tanımlamaktadır.[125] Erol Mütercimler ise Kemalizm'i Batılı işgalci devletlerin politikalarına karşı yapılmış olan ulusal bir ihtilalin, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk devriminin ideolojisi olarak değerlendirmektedir.[126] Günümüzde Kemalizm kavramı için "Atatürkçülük" ve "Atatürkçü düşünce sistemi" tanımlamaları da kullanılmaktadır. Mütercimler, Atatürkçülük tanımlamasının 12 Eylül 1980 darbesinden sonra darbeyi yapan generallerin isteği doğrultusunda kullanımının yaygınlaştırılmak istendiğini ve Kemalizm kavramının âdeta geri plana itilmek istendiğini belirtmiştir. Kemalizm kavramı, emperyalizme karşı savaş verenleri betimlemek için kullanılmıştır ve aynı zamanda Atatürk'ün antiemperyalist savaş ideolojisi ve stratejisi anlamına da gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise Kemalizm'in temel stratejisi "tam bağımsızlık" olmuştur. Mütercimlere göre Kemalist deyimi, Mustafa Kemal'in önderliğindeki "müdaafai-i hukuk" ve "kuvayı milliye" hareketi taraftarı olan ve bu idealleri taşıyan devrimci demektir.[127]

Tarihsel olarak Kemalizm kavramı, 1920'li yılların başında Kurtuluş Savaşı sürecinde başta ABD ve İngiliz basını olmak üzere Batılı basın tarafından kullanılmıştır. Kemalizm kavramı, "*Mustafa Kemal'in milliyetçileri"* tanımlaması ile özdeşleştirilmiş ve düşman güç olarak değerlendirilmişlerdir.[128] Kemalizm kavramı Türkiye'de ilk defa 1930 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* dizisinin dördüncü cildinde yer almıştır. 15 Mayıs 1931'de CHP'nin üçüncü Büyük Kurultayı'nda ise Kemalizm'in altı ok ilkesi parti programında yer almış ve CHP'nin temel ideolojisini oluşturmuştur. Kemalist ilkeler, 5 Şubat 1937 tarihinde Türk Anayasası'nın ikinci maddesinde yerini almış ve günümüze kadar geçerliliğini korumuştur.[129]

---

[125] Anıl Çeçen, *Kemalizm,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004, s. 19-20.
[126] Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi: Gazi Mustafa Kemal, ciltli 2. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2009, s. 823.
[127] Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi…, s. 823-824 ve 838.
[128] Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi…, s. 838-848
[129] Mustafa Albayrak, „Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-77/kemalizm-dusunsel-temelleri-ve-tarihsel-olusumu (01.02.2016).

3.2. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu

Günümüz Türkiyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ve Avrupalı işgalci devletlere (Büyük Britanya, Fransa, İtalya) ve Yunanistan'a karşı Kurtuluş Savaşı'nı (1919-1922) kazanarak kurulmuş bir devlettir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile uluslararası düzeyde tanınmıştır ve bu gerçeklik günümüzde de devam etmektedir.

Mustafa Kemal, genç bir subay olarak Osmanlı İmparatorluğu için çeşitli cephelerde savaşmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha fazla ayakta kalamayacağını anlamıştı. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan (30 Ekim 1918) sonra Mustafa Kemal, Anadolu'ya gitmeye ve Batılı işgalci devletlere karşı mücadeleyi organize etmeye karar vermişti. Padişah Vahdettin, kendisini Anadolu'ya göndererek I. Dünya Savaşı sonrası baş gösteren huzursuzlukları kontrol altına alması için görevlendirdiği zaman, Mustafa Kemal'e bu mücadeleyi organize etme imkânı doğmuştur. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmış ve bu tarih daha sonra Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir. Fakat Mustafa Kemal'in amacı, huzursuzlukları yatıştırmak değil halkı milli mücadele için organize etmekti. Mustafa Kemal, Samsun'a geldikten sonra Anadolu'da üç önemli kongre düzenlemiştir: Amasya Kongresi (21–22 Haziran 1919), Erzurum Kongresi (23 Temmuz–07 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi (04 – 11 Eylül 1919).[130]

Amasya'da ülkenin bağımsızlığının tehlikede olduğunu ve İstanbul'daki hükümetin buna karşı hiç bir girişimde bulunmadığını açıklayarak, halkın kararlılığı ile bağımsızlığın yeniden elde edileceğini ifade etmiştir. Erzurum'da, Türkiye'nin doğusundaki delegeler toplanmış, Sivas'ta ise Türkiye'nin bütün bölgelerinden gelen delegeler toplanarak mücadele konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Misak-ı Milli'de siyasi hedefler açıklanmış, yeni Türk devletinin gelecekteki sınırları çizilmiştir (28 Ocak 1920). Misak-ı Milli, bu süreçten sonra bağımsızlık mücadelesinin ve Kurtuluş Savaşının siyâsi temelini oluşturmuştur. Osmanlı

[130] Adnan Sofuoğlu, "Milli mücadele dönemi„, kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 153-164; Hakkı Uyar, „Atatürk dönemi iç politikası (1920-1938)", kaynak: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu (edit.), *Yakın dönem Türk politik tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s. 45-47.

Parlamentosu yani Mebusan Meclisi, İstanbul'da Misak-ı Milli'yi onayladıktan sonra İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde İngiliz orduları tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı hükümeti ve padişah ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde askerleri bulunan İngilizlerin baskısı altında bulunmaktaydı. Bu olay "Büyük Millet Meclisinin" Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal önderliğinde bir araya gelmesine sebep olmuştur. Mustafa Kemal, "Büyük Millet Meclisi"nin ülkenin geleceğine karar verecek tek yetkili kurum olduğunu açıklamıştır. "Türkiye Büyük Millet Meclisi" (TBMM), Osmanlı Hükümeti ve galip gelen güçler arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Hükümeti'nin tamamen ortadan kaldırıldığını ilan eden Sevr Antlaşması'nı yok saymıştır. Bu gelişme, Mustafa Kemal'in ve tüm Anadolu'daki destekçilerinin etkisini arttırmış ve padişah ve çevresinin hain olduğu ilan edilmiştir.[131]

Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal ve onun mücadelesini destekleyen dostları ve Türk halkı tarafından kazanılmış ve 1922 yılının sonuna kadar da büyük çapta hedefe ulaşmıştır. Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile bu başarı taçlandırılmış ve Türkiye, uluslararası düzeyde ulus devlet olarak tanınmıştır. Saltanat 01 Kasım 1922 tarihinde kaldırılmış ve Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. 03 Mart 1924 tarihinde ise halifeliğin kaldırılmasıyla Mustafa Kemal, en önemli siyâsi hedeflerine ulaşmış ve modern Türkiye'nin inşasına başlamıştır.

3.3. Radikal Reformlar ve Modern Türkiye Cumhuriyeti

Mustafa Kemal, yeni ulus devletin siyasi temellerini 1924 yılının sonuna kadar attıktan sonra sıra reformlara gelmişti. Bu reformlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı modeli bir ulus devlet çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacaktı. Ama bunu gerçekleştirmek kolay olmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal'in ulus devlet düşüncesini paylaşmayan sayısız aleyhtarı olmuştur. Bizzat Mustafa Kemal'in etkisiyle, demokrasinin geliştirilebilmesi amacıyla 09 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yürüttüğü ve savaşı birlikte kazandığı bazı

[131] Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, 2004, s. 167-170 ve s. 182-185.

yol arkadaşları yeni devletin İslamî karakterini korumasını istemiş fakat Mustafa Kemal bunu kesinlikle reddetmiştir.[132]

Bu gelişme, Mustafa Kemal'e henüz yeni kurulan devletin çevresi tarafından anlaşılamadığını ve toplumun o kadar da kolay geleneksel yapıdan kopamayacağını göstermiştir. Mustafa Kemal'in arkadaşları tarafından 17 Kasım 1924 tarihinde Mustafa Kemal'in de desteğiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve bu partinin TBMM'de muhalefet görevi görmesi amaçlanmıştır. Hedef, radikal devrimlere karşı gelişen hareketi kontrol altına almak olmuştur. Fakat 13 Şubat 1925 tarihinde, Türkiye'nin doğusunda Şeyh Sait isyanı çıkmış ve bu gelişme Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 05 Haziran 1925 tarihinde kapatılmasına yol açmıştır. Mustafa Kemal ve devrim yanlısı arkadaşları bu partinin İslamcı zihniyete sahip grupların bir toplanma yeri haline geldiği ve bu isyanın çıkmasına destek verdiği kanaatinde olmuşlardır. Bu durum, yeni kurulan Cumhuriyet'e karşı bir darbe olarak değerlendirilmiş ve Takrir-i Sükun yasası çıkartılarak bu tehdidin etkisiz kılınması amaçlanmış ve bu yasa çerçevesinde isyancılarla mücadele edilerek isyancılar, İstiklal Mahkemelerinde cezalandırılmışlardır.[133] Bu olay, Atatürk'e radikal reformları 1926 tarihinden itibaren yeniden uygulama imkânı vermiş ve bu reformlar özellikle adalet, eğitim, kültürel ve bilimsel alanlarda gerçekleştirilmek istenmiştir. Adalet, eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilen reformlar kısaca şu şekilde olmuştur:[134]

Adalet alanında: İsviçre'den Medeni Hukuk (01 Mart 1926), İtalya'dan Ceza Hukuku (01 Mart 1926) ve Almanya'dan Ticaret Hukuku (29 Mayıs 1926) kabul edilerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan eski hukuk sistemi yerine Avrupa'dan alınan kanunlar yürürlüğe konularak hukuk sistemi modernleştirilmek istenmiştir.

Eğitim alanında: Mustafa Kemal, savaşı kazandıktan sonra Türk toplumunu modernleştirmek istemiş ve bağlamda eğitime çok büyük önem vermiştir. O, modern,

---

[132] Ayten Sezer, „Atatürk dönemi", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 243-247.
[133] Ayten Sezer, *a.g.m.*, 2004, s. 247-249.
[134] Bkz. Temuçin F. Ertan F., „İnkılap hareketleri", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 297-351.

laik bir Türk ulusu inşa etmek ve bu ulusun, ulusal varlığını eğitimle sağlamlaştırmak istemiştir. Ulusun, ulusal eğitimi en önemli konulardan birisi olmuş ve ölene kadar da bu konuya büyük ilgi göstermiştir. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ulusal bir karakteri olmayan eğitim düzeni sebep olmuştur. Atatürk'e göre yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde genç nesiller ulusal egemenliğin, tam bağımsızlığın ve ulusal birliğin prensiplerini öğrenerek yetişmeliydi. Bu çerçevede yeni nesiller, Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi ümmet anlayışı ile değil, ulusal bir kimliğe sahip bir toplum anlayışı ile yetişecekti. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim sisteminde var olan erkek-kız ayrımı giderilmiş ve okul sistemi herkese açık ve ücretsiz olarak kurgulanmıştır. Yüksekokul sistemi de modernleştirilmeye çalışılarak yeni üniversiteler kurulmuş ve yeni nesil bilim insanlarının gelişmesine ortam sağlanmak istenmiştir.

Kültür alanında: Mustafa Kemal, Türk halkının ulusal bilincini güçlendirmek amacıyla Türk Tarih Kurumu'nu kurdurtmuş (12 Nisan 1931) ve Türk milletinin sadece İslam Tarihi'ni değil aynı zamanda kendi ulusal tarihini de öğrenmesini hedeflemiştir. Türk Dil Devrimi ise toplumun başa çıkması gereken en büyük zorluklardan birisi durumunda olmuştur. 01 Kasım 1928 tarihinde TBMM, Latin alfabesine geçmeye karar vermiş ve Arap alfabesi kaldırılmıştır. Mustafa Kemal, Türk milletinin, Türk dilini Arap alfabesine göre Latin alfabesiyle çok daha hızlı öğreneceği ve Arap alfabesinin Türk dili için elverişli olmadığı kanısındaydı. 13. yüzyıldan itibaren Türkler Anadolu'da Arap alfabesini kullanmış ve Farsçanın edebiyattaki etkisi ve Arap dilinin bilimdeki etkisi ise 15. yüzyıldan itibaren büyük olmuş ve bu durum Türk dilinin etkisini oldukça zayıflatmıştır. Bu süreç içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk dili daha çok Anadolu'nun kırsal bölgelerindeki Türkler tarafından kullanılan bir dil hâline gelmiştir. Bu gelişme, "dil reformu" ile sonlandırılmış ve Türk dilini daha ayrıntılı bir boyutta araştırmak ve Türklerin ulusal kimliğini güçlendirmek için Mustafa Kemal, 12 Temmuz 1932 tarihinde "Türk Dil Kurumu"nu kurdurtmuştur.

Ekonomik ve toplumsal alanda: Mustafa Kemal, yeni Cumhuriyet'i ekonomik olarak da yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin,

Osmanlı İmparatorluğu'ndan iflas etmiş bir ekonomi devralması nedeniyle öncelikle ekonomik bağımsızlık mücadelesi vermesi gerekmiştir. Bunun yanında Osmanlı ekonomisini tamamen çökerten kapitülasyonları kaldırmış ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların büyük bir kısmını ödemek durumunda kalmıştır.[135] T.C.'nin ekonomisini yapılandırmak için İzmir'de Birinci İktisat Kongresi (17 Şubat–04 Mart 1923) toplanmış ve Türkiye'nin geleceği için gerekli ekonomik adımlar atılmıştır. Türk ekonomisinin ulusal güçleri temel alan sanayi yardımıyla yeniden inşa edilmesi amaçlanmıştır. İhracat desteklenecek, üretimdeki işçiler yasa ile korunacak ve demiryolları geliştirilerek insanların ve malların taşınması sağlanacaktı. Çiftçilere ise finansal ve teknik yardım yapılması öngörülmüştü. Bu hedeflere ulaşmak için de 28 Mayıs 1926 tarihinde "*Sanayi Destekleme Yasası*" çıkartılmıştır. Mustafa Kemal, devletçi ve liberal ekonomik kurallardan oluşan karma bir iktisat politikası izlemiştir. Ulusal burjuva sınıfı yok denilecek kadar az olduğu için endüstriyi devlet eliyle inşa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye, kendi sanayisini kendi sermayesi ile inşa edecek güce sahip olmadığı için de yurtdışından yapılacak yatırımlara ihtiyaç duymuştur.

21 Haziran 1934 tarihinde "soyadı kanunu" ile toplumdaki en önemli reformlardan biri gerçekleştirilmiş ve bu kanun bağlamında Mustafa Kemal'e 24 Kasım 1934 tarihinde "Atatürk" soyadı verilmiştir. Kıyafet Reformu ile Atatürk, Türklerin Avrupalılar gibi giyinmesini amaçlamıştır (Örn. Erkekler fes yerine şapka takacak, pantolon, palto vs. giyilecekti. Böylece geleneksel Osmanlı tarzı yerine modern giyinme şekli benimsenmiştir). Miladi takvim ve metrik sistem uygulaması ile de Avrupa yönünde diğer modernleşme adımları atılmıştır. Toplumsal reformların en önemlisi kadın hakları olmuş ve Atatürk tarafından şahsen desteklenmiştir (Kadınlar, 05 Aralık 1934 tarihinden itibaren seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir). Böylece Türk kadınlarının erkekler gibi toplumda yerini alması amaçlanmıştır.

[135] Bzk. M. Derviş Kılınçkaya, „Ekonomik ve Toplumsal Alanda İnkılap", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 371-402.

3.4. Kemalizmin İlkeleri

Kemalizmin iki temel hedefi olmuştur: Türkiye'nin bağımsızlığı ve modernleşmesi. Bu hedeflere ulaşmak için de Kemalist ideolojinin altı ilkesinin izlenmesi temel alınmıştır. Bunları Ahmet Taner Kışlalı, Fransız Devrimi'ne dayandırılan Ulusalcılık, Cumhuriyetçilik ve Laiklik ilkeleri ile sosyalist fikirlere dayanan Devletçilik, Halkçılık ve Devrimcilik ilkeleri olarak belirtmiştir.[136] Cumhuriyet'in 1923'te kurulmasından itibaren 1930'lu yılların sonuna kadar Türkiye adım adım dönüştürülmüş ve yeni bir devlet yapısı gelişmiştir. Atatürk'ün vizyonu ve buna dayalı olarak benimsenen altı ilke, Cumhuriyet'in yeni ideolojik temelini meydana getirmiştir. Udo Steinbach bu altı ilkeyi Kemalizm'in "ilmihali" olarak değerlendirmiş ve Mustafa Kemal Atatürk'ü Batı dünyası dışında kalan ve kendi yolunu kendi seçen bir devletin ilk lideri olarak değerlendirmiştir.[137] Kemalizm'in ilkeleri kısaca şu şekilde belirlenmiştir:[138]

Cumhuriyetçilik: Cumhuriyet bir devlet şeklidir ve bu devlette egemenlik ulusa aittir. Cumhuriyet, dış dünyaya karşı devletin egemenliğini ortaya koyar ve aynı zamanda halkın egemenliğini yansıtır. Atatürk, reformları uygularken Saltanat karşısındaki duruşunu açıkça ortaya koymak için egemenliğin halka ait olduğunu ve egemenliğin kimseyle paylaşılamayacağını ve kimseye devredilemeyeceğini açıklamıştır. Adil Dağıstan'a göre, Atatürk zamanında, istenilen demokratik düzen oluşturulamamış olsa da demokrasi için gerekli olan kurumlar kurularak ve düşünsel temel geliştirilerek Türk toplumu demokratik düzene hazırlanmıştır.[139] Atatürk'e göre Cumhuriyet, demokrasinin yerleşmesi için en iyi devlet şekliydi ve Atatürk'ün hedefi de demokratik bir cumhuriyet kurmak olmuştur.[140] Atatürk, CHP'yi bizzat kurdurmuş ve 1924 ile 1930 yılları arasında arkadaşlarına tavsiyelerde bulunarak

---

[136] Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler*, İmge Yayınevi, Ankara 1991, s. 97.
[137] Udo Steinbach, *die Türkei im 21. Jahrhundert*, Bastei Lübbe, Bergisch Gladbach 1996, s. 139.
[138] Bkz. Salih Yılmaz, „Atatürk İlkeleri ve Bütünleyici İlkeler", kaynak: Salih Yılmaz (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014, s. 290-304; Bkz. Emre Kongar, *Devrim tarihi ve Toplumbilimi acisindan Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 287-333; Bkz. Ali Güler, „Bir çağdaşlaşma modeli olarak Atatürkçülük", kaynak: *Atatürk ve Atatürkcü düşünce*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2003, s. 141-152.
[139] Adil Dağıstan, „Atatürk ilkeleri", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 499.
[140] Ali Güler, *a.g.m.*, 2003, s. 145.

onları parlamentoda muhalefeti oluşturmak için yeni partiler kurmaya cesaretlendirmiştir. Atatürk, tek partili sistemin Cumhuriyet'e zarar vereceğini düşünmüş ve bundan dolayı CHP için bir kontrol mekanizması oluşturmayı istemiştir. Ancak Türkiye, 1946 yılına kadar tek partili sistemle yönetilmiştir çünkü Atatürk'ün tavsiyesi ile kurulan iki parti, kurulduktan kısa bir süre sonra gelenekçi ve din eksenli grupların merkezi haline gelmiş ve bu da her iki partinin yasaklanmasına yol açmıştır. Bu arada, 1929 yılındaki dünya ekonomik krizi tüm dünyayı sarsmıştır ve onu izleyen II. Dünya Savaşı da Atatürk'ün Demokratik Cumhuriyet projesini olumsuz etkilemiştir.

Ulusalcılık/Milliyetçilik: Atatürk, Emile Durkheim'dan etkilenen Ziya Gökalp'in milliyetçilik fikirlerinden esinlenmiştir. Gökalp, Türk milliyetçiliği ile ilgili ilk önemli eserleri yazmıştır. Gökalp'e göre bir ulusun temelini oluşturan ırk değil, ortak dil, din, etik ve etnik duygudur. Milliyetçilik, Fransız Devrimi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda öncelikle gayrimüslimleri sonra Türk olmayan müslümanları ve en sonunda Türkleri etkilemiştir. Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk olmayan toplulukların bağımsızlığına tepki olarak gelişmiştir. Atatürk'ün bu konudaki bir açıklaması şöyledir: "*Ulus olarak biz, milliyetçi fikirlere gecikmeli olarak ilgi gösterdik. Bu gecikme ile ilgili açıklarımızı kapatmalıyız çünkü tarihte milliyetçilik her zaman var olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Türk olmayan topluluklar milliyetçi fikirleri benimseyerek bağımsızlıklarını kazandılar ve kendilerini kurtarabildiler. Biz ise bu konuda cezalandırıldık. Biz, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki diğer halklar bağımsız olduktan sonra başka bir millet olduğumuzu anladık. Bu halklar bizi dışladılar ve bizim zayıf olduğumuzu anladıkları anda bize savaş açtılar. Ondan sonra hatamızın, kimliğimizi unutmamızdan kaynaklandığını anladık. (...) Dünyada saygı görmek istiyorsak önce kendimize saygı göstermeliyiz. Kendi kimliğini kaybetmiş milletlerin başka milletlerin avı olacağını bilmemiz gerekir*".[141] Atatürk, uygulamaya çalıştığı kültür politikasıyla Türk milletini inşa etmek istemiş ve millet olabilmek için modern ve medeni bir toplum olmanın gerekliliğini görmüştür. Atatürk, Türklerin ulus olma sürecini yaşayarak millet olacağını ve buna bağlı olarak

[141] Adil Dağıstan, *a.g.m.*, 2004, s. 506-507.

demokratik bir devletin kurulabileceğini görmüştür. Bu bağlamda Kışlalı'nın ifadesine göre Atatürk, Anadolu'da yaşayan insanları (Türkleri, Kürtleri, Lazları, Çerkezleri vb.) bir ilke altında toplamak istemiş ve "*Ne mutlu, Türk olana*" değil "*Ne mutlu, Türküm diyene!*" ilkesini benimsemiştir. Atatürk'e göre "Türkler", Anadolu'da farklı etniklerine rağmen iyi günde ve kötü günde bir arada yaşayabilme iradesini gösteren insanlardı.[142]

Halkçılık: Atatürk, Anadolu halkının Osmanlı İmparatorluğu himayesinde ihmal edildiği kanaatinde olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Padişah ile halk arasında oluşan uçurumun giderilmesinin gerektiğine inanmıştır. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gibi bir sınıf ayrımına karşı çıkmış ve sınıfsız bir toplumu inşa etmek istemiştir. Atatürk'e göre, Türk toplumu sadece iş bölümü açısından ayrışabilirdi (köylü, işçiler, zanaatkarlar, memurlar vs.). Atatürk TBMM'deki bir konuşmasında şunları dile getirmişti: "Türkiye'nin gerçek sahipleri üreten köylülerdir. (...) Bizim eksikliğimizin ve fakirliğimizin asıl nedeni, bunu daha önce bilmiyor oluşumuzdur."[143]

Laiklik: Laiklik, Yunanca bir kavram olup (laikos veya laicus) halk veya kitle anlamına gelmektedir. Laiklik kavramı, tarihte Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıldan itibaren kilisenin gücünü kaybetmesi ve ulusal devletlerin ortaya çıkması ile anlam kazanmaya başlamıştır. Laik düşünce: "*Devlet ve din işlerinin birbirinden ayrılması*"nı ortaya koymuş ve Avrupa'daki ulusal devletlerin temel prensibi olarak kabul edilmiştir. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda din, sultanlığın kontrolü altında olmuş ve o tarihlerde Avrupa'da olduğu gibi yönetim ve din adamları arasında bir çatışma unsuru olmamıştır. Laiklik, Kemalizm'in 6 ilkesinin en önemli ayağını oluşturmuştur. Çünkü Mustafa Kemal, Osmanlı'dan kalma dini-geleneksel ve siyasi bir yapıyı ortadan kaldırmış ve halkın egemenliğine dayanan laik bir devlet kurmuştu.[144] Atatürk, ancak laik bir cumhuriyet ile uygar bir devlet kurulabileceğine inanmış ve bu nedenle teokratik monarşiyi kaldırmış yerine laik bir cumhuriyet kurmuştur. Atatürk'e göre gücün kaynağı, bireylerin elinde değil (hükümdar, kral

[142] Ahmet-Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler …,* 1991, s. 97-98.
[143] Ahmet-Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler…,* 1991, s. 101-102.
[144] Emre Kongar, *a.g.e.*, 2005, s. 306.

vs.) halkın bizzat kendisinde olmalıydı. Atatürk için din, insanın kendi özel meselesiydi. Atatürk bu konuda şu yorumu yapmıştır: "Din, vicdanî bir konudur. Herkes vicdanının söylediğine inanabilir. Biz dine saygılıyız. Biz insanların fikirlerine ve düşüncelerine karşı değiliz, biz sadece dinin devlet işlerine karıştırılmamasını istiyoruz. (...) Din, Allah ve inanan arasındaki bir ilişkidir".[145]

Devletçilik: 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, liberal ekonomik politika uygulayarak ekonomik gelişimini sağlamak istemiştir. Devlet, özel girişimcileri destekleyerek ekonomiyi yeniden inşa etmeye çalışmış, ticareti ve sanayiyi desteklemek için İş Bankası kurulmuştur. Girişimcilere yardımcı olmak için gerekli yasalar çıkartılmış, tarımın desteklenmesi ve trafik alt yapısının modernleştirilmesi de devletin öncelikli olarak önem verdiği konular olmuştur. Fakat 1929'daki dünya ekonomik krizi, dünyadaki diğer ülkeleri derinden etkilediği gibi Türkiye'yi de derinden ve olumsuz bir şekilde etkilemişti. Bunun yanında Lozan Antlaşması'nda, Avrupalı güçler tarafından Türkiye'nin bütün itirazına rağmen düşük gümrükler dayatılmış ve bu durum Türkiye'nin ekonomisi için ek bir engel teşkil etmiştir. Bu gelişmeler etrafında hükümet, liberal iktisat politikasından devletçi ekonomik politikaya yönelerek özel teşebbüslerin yapması gereken girişimleri üstlenmek durumunda kalmıştır.[146] Devletçilik, devletin ekonomik süreçlere müdahale etmesini benimseyen iktisat politikası anlayışını ortaya koymuştur. Atatürk, devletin ekonomik sorunlara el atması gerektiğini anlamıştır. Çünkü Türkiye'de ülkenin sorunlarını ele alacak ve çözebilecek girişimcilik yok denecek kadar azdı. Bu sebeple Cumhuriyet, 1930 yılından sonra devlet kontrollü bir iktisadi politika uygulamıştır. Ama Atatürk'ün devlet ekonomisi pragmatik, ılımlı bir devlet ekonomisi olmuş ve prensip olarak sosyalist ideolojiye dayanmamıştır. Atatürk bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "*Türkiye'nin iktisat politikasındaki devlet uygulamaları Sosyalizm kaynaklı değildir. Uyguladığımız sistem, Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş ve kendi sorunlarımıza odaklanan bir sistem niteliğinde olmuştur. Özel işletme kuran girişimciler, prensip olarak ekonomi için önemlidir, ama biz özel girişimcilerin bunu kendi başına yapabilecek konumda*

[145] Adil Dağıstan, *a.g.e.*, 2004, s. 530-531; Ahmet-Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*…., 1994, s. 29-33.
[146] Salih Yılmaz, *a.g.m.*, s. 300-301.

olmadıklarını ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayamayacaklarını gördük, bu sebeple de devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini kabul ettik. (...) Prensip olarak devlet, bireylerin rolünü üstlenmemeli ve ekonomik gelişim sürecinde ana etken devlet değil girişimci olmalıdır. Devletin, ekonomik alanda bireylerin özgürlüğünü ve etkinliklerini kısıtlamaması, demokrasinin önemli kaidelerinden birisidir".[147] Devletçilik, CHP'nin programına 1931 yılında girmiş ve 1930'lu yıllarda önemli ekonomik gelişmeler kaydedilmiştir. 1934 yılında ilk "Beş Yıllık Kalkınma Planı" gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin bu ilk sanayileşme planı ile mümkün olduğunca Türkiye'nin tüm bölgelerinde üretim ekonomisinin eşit biçimde desteklenmesi ve öz kaynakların kullanılması öngörülmüştür. 1930'lu yılların bu ekonomi politikasıyla Türk sanayisi ve tarımı güçlü bir şekilde gelişebilmiş ve Türkiye'nin büyüme oranı Sovyetler Birliği'nin ve Japonya'nın büyüme oranları ile birlikte dünya zirvesine ulaşmıştır.[148]

Devrimcilik: 1919 tarihinden itibaren 1938 ölüm tarihine kadar Atatürk, Türk Devrimini gerçekleştirmiş ve üç önemli engeli aşmak zorunda kalmıştır:

a. Türkiye'yi Batılı emperyalist devletlerden kurtarmak.
b. Osmanlı İmparatorluğu ile beraber işlevlerini kaybeden kurumları ortadan kaldırmak.
c. Eski kurumların yerine yenilerini kurarak yeni bir devlet sistemi inşa etmekti.

19 yıl içerisinde Atatürk, ulusal egemenliğe dayanan radikal reformlar gerçekleştirmişti. Atatürk, bütün bu devrimlerin merkezinde olan şahıs olmasına rağmen tek başına hükümdar konumunda değildi. Monarşi yerine Cumhuriyet kurulmuş ve teokratik devletten laik devlet düzenine geçilmişti. Atatürk'ün amacı, devrim yoluyla modern bir Türk Devleti yaratmak, din ve mezhep yerine ulusal ideolojiyi yerleştirmek ve bilimi esas alarak o devirde çağdaş medeniyetin merkerzi olan Batı dünyasının bilimsel metodlarını uygulamaktı. Atatürk, Türkiye'nin normlarını ve kurumlarını evrensel standartlara göre inşa etmeyi ve bilimi hayatta tek rehber olarak kabul etmeyi benimsemişti. Ahmet Taner Kışlalı, Atatürk hakkında şu

[147] Adil Dağıstan, *a.g.e.*, 2004, s. 539-540.
[148] Ahmet-Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler…., 1991, s. 104-105.

önemli tespiti yapmıştı: "Mustafa Kemal, tarihteki en büyük ve en kapsamlı kültür devrimini gerçekleştiren mimardı. Dilini ve tarihini neredeyse tümüyle unutmuş ve kendine olan güvenini kaybetmiş bir toplumu ayağa kaldırarak modern bir ulus olma yolunu açmıştır".[149]

Türkdogan'a göre Kemalizm, Türk fikir tarihinde Rönesans hareketinin bir temsilcisidir.[150] İnalcık için Kemalist devrim, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabalarından itibaren 150 yıllık süreçte yaşanan en son radikal gelişmeydi. Türklerin Avrupa'ya karşı "*aşağılık duygusu*" yüzyıllardır var olan bir sorundu. Çünkü İmparatorluk 16. yüzyıldan beri bilim ve teknikte Batı Avrupa Devletlerine göre hep geride kalmıştı. Türkler, Avrupalıları önce savaşla alt etmeye çalışmış bunu başaramayınca Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeye veya Avrupa'nın bir parçası olmaya çalışmıştı.[151]

3.5. Atatürk ve Kemalist Dış Politika

Kemalistler, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma gayretlerinin sonucu olarak diğer alanlarda olduğu gibi Türkiye'nin dış politika eksenini de Batı'ya (Avrupa) yönlendirmeyi benimsemişlerdir. Atatürk, devrimleri gerçekleştirdikten sonra Türkiye'nin temel dış politika yönelimi olarak Batı yönlü dış politikayı benimsemiş fakat aynı zamanda Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini geliştirmesi için büyük çaba göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun modernizasyonu ile başlayan Batı yönlü modernleşme, daha geniş boyutta Kemalist Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Dış politikada belirlenen Batı yönelimi, Atatürk'ten sonra da izlenmiştir. NATO Üyeliği (1952), Avrupa Konseyi Üyeliği (1952), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ortaklık antlaşması (1963), Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik başvurusu (1987), AB ile gümrük birliğine gidilmesi (1996) ve ABD ile II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen ilişkiler bu durumu doğrulamıştır.[152]

---

[149] Ahmet-Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler…, 1991, s. 108.
[150] Orhan Türkdogan, *Kemalist sistem ve sosyolojik yapısı*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s 505.
[151] Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 65.
[152] Philip Robins, „*Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy since the Cold War*, C. Hurst Company Publishers Ltd., London 2003, s. 136-139.

Dış politika alanındaki maceralardan uzak duran Atatürk, gerçekçi bir dış politika izlemiş ve Türkiye'nin varlığı için önemli olan ulusal çıkarlarını takip etmiştir. Mustafa Kemal için bağımsızlık ideali bağlamında Cumhuriyet'in siyasi, ekonomik ve malî bağımsızlığı, vazgeçilmez şartları olmuştur. Osmanlı subayı olarak Avrupalı güçlere malî bağımlılığın Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupalı güçlere karşı nasıl zayıf düşürdüğüne tanık olmuştu. Yeni Cumhuriyet aynı duruma düşmemeliydi. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Mustafa Kemal'in dış politika ilkeleri, "Gerçekçilik, Bağımsızlık, Barışçılık, Güvenlik, Batıcılık ve Akılcılık" olmuş ve bütün bu ilkeleri kapsayan ve dış politika vizyonunu ortaya koyan ana ilkesi ise 20 Nisan 1931'de söylediği gibi "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi olmuştur.[153]

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yıllar boyu süren savaşlar ve Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal'e bir savaşın ancak ulusun varlığı tehlikeye girdiği zaman kabul edilebilecek bir olgu olduğunu göstermişti. Aksi halde, Atatürk savaşı bir cinayet olarak görmüştür. Mustafa Kemal, eseri "Yeni Türkiye Cumhuriyeti"ni ancak barış zamanında geliştirebileceğini biliyordu. Komşu devletlerle birlikte oluşturduğu işbirliği ve barış ortamı sayesinde Türkiye'nin güvenliğini istikrara kavuşturmuş ve kendi bölgesindeki ülkelerle işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik olarak Türkiye, 09 Şubat 1934 tarihinde Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile "Balkan Paktı"nı imzalamış ve bu ülkelerle Balkanlarda güvenliğin sağlanmasını amaçlamıştır. 07 Temmuz 1937 tarihinde ise Türkiye bu defa benzer amaçla doğuya yönelerek İran, Irak ve Afganistan ile "Sadabat Paktı"nı imzalamıştır. Bununla da doğuda güvenliğin sağlanmasını amaçlamış ve buradaki ülkelerle işbirliğini geliştirme amacı gütmüştür. Bu çabaların önemli bir nedeni de 1930'larda Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde İtalya ve Nazi Almanyasının yayılmacı emelleri olmuş ve Atatürk bu tehditlere karşı önlem almak istemiştir.[154]

Atatürk'ün çözmek zorunda olduğu en önemli dış politika sorunları Yunanistan ile azınlıkların mübadelesi ve Büyük Britanya ile olan "Musul Sorunu" olmuştu. Türk ve Yunan azınlıkların mübadelesi, Lozan Konferansı'nda her iki ülke

[153] İsrafil Kurtcebe-Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* Dinamik Akademi Yayın, Ankara 2011, s. 453-455.
[154] Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika,* 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 149-157.

arasında müzakere edilmiş fakat kesin olarak çözülememişti. 01 Aralık 1926 tarihindeki antlaşmaya kadar mübadelenin düzenlenme şekli konusunda uzlaşma sağlanamamıştı. Bu sözleşme de sorunun düzenlenmesine yardımcı olmamış, en son 10 Haziran 1930 tarihinde yeni bir antlaşma ile sorun kesin olarak çözülebilmiştir. Her iki taraf da azınlığın hangi kısmının gideceğine ve hangi kısmının kalabileceğine zor karar verebilmiştir. Son olarak Batı Trakya'da yaşayan Türklerin ve İstanbul'da yaşayan Yunanlıların, bulundukları yerde kalmasına, geri kalan azınlığın ise karşılıklı olarak ülkeden ayrılmasına karar verilmiştir. Mübadele sorunu çözüldükten sonra Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler rahatlamış ve 1954 tarihine kadar ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.[155]

Türkiye ve o zamanki dünya gücü olan Büyük Britanya arasındaki "Musul Sorunu", Atatürk için çözülmesi gereken en önemli dış politika sorunu olmuştur. İngilizler, Musul bölgesini 11 Kasım 1918 tarihinde işgal etmişti. Bu bölge, petrol bakımından zengin olması nedeniyle 19. yüzyılda dünya güçlerinin ilgisini çekmeye başlamıştı. Atatürk'e göre bu bölge, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçasıydı çünkü bölgede Türkler çoğunluğu oluşturuyordu. Ancak İngilizler petrol bakımından zengin bu bölgenin Türklere geçmesini istemiyordu. Musul sorunu 05 Haziran 1926 tarihinde Türkiye, Irak yönetimi ve Irak üzerinde manda hakkı olan Büyük Britanya arasındaki bir sözleşme ile çözülmüş ve sonuçta Musul bölgesi Irak'a bırakılmıştı. Atatürk, yorgun ve bitkin Türk halkını Büyük Britanya ile yeni bir savaşa sürüklemek istememiş ve böylece Musul, T.C. topraklarına katılamamıştı.[156]

Atatürk, dengeli bir dış politika izleyerek Türkiye'nin, bulunduğu bölgede barış ve istikrar içinde yoluna devam etmesini arzulamıştı. Musul sorununda bölgede güçler dengesi diplomasisine dikkat etmesi gerektiğini anlamış ve Sovyetler Birliği (SSCB) ile iyi ilişkiler kurmayı gerekli görmüştü. SSCB'de Komünistler, Türklerin ulusal bağımsızlık savaşını, Anadolu'da Batılı güçlere karşı gerçekleştirilmiş "*Asya'daki ilk Sovyet Devrimi*" olarak değerlendirmişlerdi. Atatürk ise Komünizm'i

[155] Mustafa Yılmaz, „Atatürk dönemi Türk dış politikası", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 260-261 ve 267-268.
[156] Tahir Kodal, „Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", kaynak: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu (edit.): *Yakın Dönem Türk politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s. 191-196.

benimsemese de Batılı güçlerle ve SSCB ile dengeli bir dış ve güvenlik politikası izlemeyi uygun bir strateji olarak görmüştür. Bu bağlamda, Türkiye ve SSCB arasında 1921 ve 1925 tarihlerinde anlaşma imzalanmış ve her iki taraf da işbirliği yapma arzusunu göstermiş ve her iki taraf da birbirlerini Batılı güçlere karşı denge unsuru olarak görmüştür. Sovyetler Birliği, o bölgedeki Büyük Britanya etkisini Türkiye'nin desteği ile azaltmak isterken, Türkiye'de de Batılı güçlere karşı bu bölgede dengenin sağlanması için SSCB'nin desteğine ihtiyaç olduğu görüşü kabul görmüştü. Bu yaklaşım II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişmişti çünkü her iki tarafın da dünya politikasındaki yeni konumları çıkar tanımlarını da değiştirmişti.[157]

Montrö Antlaşması (20 Temmuz 1936) ile Türkiye, boğazlar üzerinden yetki ve güç sahibi devlet olarak istediğini elde etmiş ve Fransa ile "*Sancak Bölgesi*" sorununu Türkiye lehine çözerek bir diğer önemli dış politika sorununu çözmüştü (23 Temmuz 1939). Böylece Atatürk tarafından "Misak-ı Milli" ile belirlenen en önemli dış politika hedefleri, "*Musul bölgesi*" hariç büyük ölçüde gerçekleştirilmişti. Atatürk, dikkatli ve akılcı dış politika stratejisi ile hem Batı'da hem de Doğu'da Türkiye'nin komşularıyla var olan sorunlarını barış içerisinde çözmeye çalışmıştır. Atatürk, Batılı güçlere karşı bir bağımsızlık savaşı gerçekleştirmek zorunda kalmasına rağmen Türkiye'nin Batı dünyası ile iyi ilişkiler geliştirerek kalkınmış modern bir devlet olabileceğini düşünmüş ve Batılı güçlerle dostluk ve iyi ilişkiler çerçevesinde bir dış politika vizyonu benimsemiştir.[158]

Burada görülmektedir ki Atatürk, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin komşuları ve çevresindeki bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlamayı ve kalkınmasını hedeflemiştir. Atatürk aynı zamanda Batılı güçlerle iyi ilişkiler kurarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyduğu "bilim ve teknik"teki gelişmeleri elde etmeyi ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin "muasır medeniyet" seviyesine yükselmesini, güçlü ve müreffeh bir devlet olmasını hedeflemiştir. Fakat Atatürk'ün amacı, batılılaşmış bir Türkiye değil çağdaş ve kendini sürekli geliştiren bir Türkiye inşa etmek olmuştur. Nitekim

[157] Mustafa Yılmaz, *a.g.m*., 2004, s. 282-285; Tahir Kodal, *a.g.m*., 2006, s. 200-203.
[158] Atilla Sandıklı, „Atatürk'ün dış politika hedefi ve prensipleri", kaynak: *Atatürk ve Atatürkçü düşünce*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, s. 132-139; Hüner Tuncer, *a.g.e.,* s. 164-170.

Atatürk, kendi yazdığı ve Türk milleti'ne bıraktığı eseri olan Nutuk'un sonunda şunları ifade etmiştir: *"Efendiler, bu konuşmamla ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun bağımsızlığını nasıl kazandığını, bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devletin nasıl kurulduğunu anlatmaya çalıştım. Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen ulusal yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır. Bu sonucu Türk gençliğine güvenle bırakıyorum."*[159] Soner Polat, Osmanlı'nın jeopolitik akıldan yoksun olduğu için Batı karşısında tutunamayıp tarihe karıştığını belirterek, Atatürk'de var olan jeopolitik akıl sayesinde T.C. devletinin kurulduğunu fakat İsmet İnönü dahil hiçbir devlet adamının Atatürk'ün bıraktığı mirasa sahip çıkacak düzeyde jeopolitik akla sahip olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin 1945 sonrası dönemde Batı'nın etkisi altına girdiğini dile getiren Polat, Atatürk'ün "*Batı ile iyi ilişkiler kurun fakat Sovyet dostluğunu hiçbir zaman bırakmayın*" dediğini ifade etmiştir. Polat, Atatürk çok iyi biliyorduki, böyle olması durumunda Türkiye doğrudan Batı'nın tehdidi ile karşı karşıya kalacaktı demiştir. [160]

3.6. Kemalist Seçkinler ve Kemalizm Üzerine Güncel Tartışmalar

Ali Arslan, Türkiye'deki seçkinleri dört ana gruba ayırmıştır: 1. Ana grup: Silahlı kuvvetler, 2. Ana grup: Siyasi partiler, 3. Ana grup: Ekonomik elit grup/iş dünyası ve 4. Ana grup: Medya. Arslan, akademisyenleri, adalet, sendikalar ve bürokrasi grubunu oluşturan çevreleri ise Türkiye'de elitlerin bir sonraki kademesi olarak değerlendirmiştir.[161] Atatürk liderliğinde Türk Devrimi'ni gerçekleştiren Kemalist seçkinler, Cumhuriyet'in kurulmasında en önemli seçkin grubu oluşturmuştur. Atatürk ve arkadaşları 1946 yılına kadar tek partili rejim ile Türkiye'yi yönetmiş ve Kemalist seçkinlerin etkisi ile tüm elit gruplar çoğunlukla demokratik bir cumhuriyetin korunmasını ve geliştirilmesini desteklemişlerdir**.**[162]

---

[159] Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (Söylev), İnkılap KitabeviYayın Sanayi, İstanbul 2009, s. 702.
[160] Soner Polat ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.
[161] Ali Arslan, 2003a, „Elit teorisi ışığında günümüz Türk toplumunun genel bir değerlendirilmesi", kaynak: *Sosyoloji Arastırmalar Dergisi/ Journal of Sociological Reserarch*, Nr. 2, 2003, s. 16-17.
[162] Ali Arslan, „Elit teorisi ışığında günümüz Türk toplumunun genel bir değerlendirilmesi", 2003a, s. 25-27.

TSK, Cumhuriyet kurulduktan sonra Cumhuriyet'in savunulmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Buna benzer durum 19. Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketi çerçevesinde askerî alanda başlamış ve imparatorluğun çöküşü önlenmek istenmiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten güçler, ordu modernleşmeden imparatorluğun yaşayamayacağını anlamışlardı. Bunun sonucunda ordunun modernleşmesi için ilk kez Batı normları ve değerleri kabul edilmiştir. Egemen sınıfın hedefi, gücünü korumak ve mümkün olduğu kadar genişletmek olmuştu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki egemen güç sahipleri, Avrupa'dan gelen ulusalcı ve liberal fikirlerin imparatorluğu sarsmasını ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da askeri olarak yenilerek dağılmasını engelleyememiştir.[163]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren en etkili Kemalist seçkin unsur, TSK ve Atatürk tarafından kurulan CHP olmuştur. Şüphesiz ki günümüzde Kemalist seçkinleri oluşturan unsurlar sadece TSK ve CHP'den ibaret değildir. Atatürk'ün ideallerini ve kurduğu Cumhuriyet'i bir emanet olarak gören ve benimseyen kesimler diğer siyasal partilerde ve kurumlarda da mevcut olup Atatürk'ün ideallerine ve kurduğu Cumhuriyet'e bağlılığı herhangi bir siyasal parti, kurum veya toplumsal kesimle sınırlamak mümkün değildir. Fakat Kemalist düşüncenin korunması ve yaşatılması konusunda TSK'nın ve CHP'nin tarihsel bir rolü olmuştur. Nitekim TSK, kendisini Kemalist Cumhuriyet'in bekçisi olarak görürken, CHP ise Atatürk'ün kurduğu parti olarak T.C. siyasi tarihinde en önde gelen partilerden biri olmuş ve günümüzde de TBMM'de anamuhalefet görevini yürütmektedir. TSK, günümüzde de T.C. Anayasası'nın 117. Maddesine göre yurt savunmasıyla görevlidir.[164] Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) ise (T.C. Anayasası'nın 118. Maddesi) Cumhurbaşkanı başkanlığında, Başbakan ve belirli bakanlarla askerî kanatta Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları, Türkiye'nin milli güvenlik politikasını belirlemektedirler.[165]

---

[163] Ali Arslan, 2003b, "Türkiye'nin siyasi ve toplumsal değişme sürecinde Ordu ve Türk Askeri Elitleri", *kaynak: Sosyoloji Araştırmalar Dergisi/ Journal of Sociological Reserarch*, Nr. 1, 2003, s. 9-10.

[164] Bkz. bu çalışma Ek-1.

[165] Bkz. bu çalışma Ek-1.

Kemalizm ve Atatürkçülük arasında ayrım yapan Erol Mütercimler, Kemalizmin devrimci bir ideoloji olduğunu ve sürekli devrimciliği temsil ettiğini ve Marksizm ve Faşizm gibi önceden paketlenmiş bir fikir akımı olmadığını belirtmiştir. Bu çerçevede, gerek Fransız Devrimi'nin gerekse Sovyet Devrimi'nin önceden ortaya konmuş fikirsel bir temeli varken Kemalizmde veya Atatürkçülükte fikirsel olarak Atatürk belirli düşünce akımlarından etkilenmiş olsa da ortaya koyduğu dünya görüşü kendi sentezi olmuştur. Dolayısıyla Kemalizm'i/Atatürkçü dünya görüşünü üreten de ve pratikte uygulayan da Mustafa Kemal'in bizzat kendisi olmuştur. Mütercimler, Atatürkçülüğün ise farklı bir söylem ve içerik taşıdığını ve "Atatürk'ten sonra Atatürkçülük" olarak tanımlanabileceğini dile getirerek bu çerçevede günümüzde "sağ" ve "sol" Kemalizm ayrımının yaşandığını ifade etmiş ve Kemalizm'i veya Atatürkçülüğü temsil eden seçkinlerin homojen bir yapı arz etmediğini ortaya koymuştur.[166]

Günümüz Türkiyesinde, genel anlamda, kendilerinin etnik olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve "Türk milleti" kimliğine ait olmadıklarını hissedenler ile dini kimlik çerçevesinde kendini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ait hissetmeyen çevreler Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'e karşı bir duruş sergilemeyi benimsemişlerdir. Atatürk'ü temsil eden ideallere karşı olan bu çevrelerin dışında kalan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşlarının büyük çoğunluğunun Atatürk'e, Atatürk'ün ideallerine ve Türk milleti'ne miras olarak bıraktığı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bağlı olduğunu ifade etmek gerekir. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı duruş sergileyen çevreler aynı zamanda günümüzde T.C. Anayasası'nın ilk üç maddesi ile 6. ve 66. maddelerine karşı da bir duruş sergilemektedirler. 6. maddede, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu belirtilerek bu milletin adının "Türk milleti" olduğu vurgulanmakta; 66. maddede ise her Türk vatandaşının Türk olarak kabul edildiği belirtilmektedir. T.C. Anayasası'nın değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen ilk üç maddesinde ise Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin temel nitelikleri ortaya konulmaktadır.[167]

---

[166] Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi…, 2009, s. 848-851.
[167] Bkz. Bu çalışma Ek-2.

Atatürk, Kemalizm ve Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi günümüzde geniş çaplı ve farklı boyutlarda tartışılmaktadır. 28 Şubat 1997'de gerçekleştirilen ve "*Postmodern Darbe"* olarak nitelenen gelişmeler sonrası ve özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Kasım 2002'de iktidara gelmesi ile Kemalizm çerçevesinde yapılan tartışmalar, günümüz Türkiye'sinde önemli bir tartışma konusu olmuş durumdadır. Bir taraftan Kemalist veya Atatürkçü olarak bilinen kesimler kendi aralarında tartışırken diğer taraftan Kemalist/Atatürkçü kesimlerle AKP ve etnik/dini kesimleri temsil eden seçkin gruplar arasında tartışmalar yaşanmaktadır. Bu mevzu çalışmanın dışında kalması ve geniş çaplı bir incelemeyi gerektirmesi sebebiyle bu çalışmada ele alınmayacak sadece konunun akışı içerisinde bu konuya çok kısaca değinilecektir.

28 Şubat 1997'de gerçekleştirilen ve postmodern darbe olarak tanımlanan süreçle birlikte Haziran 1996'da kurulmuş olan Refahyol koalisyon hükümeti dağılmış ve Refah Partisi Ocak 1998 'de kapatılarak partinin genel başkanı Necmettin Erbakan'a ve parti yöneticilerine siyaset yasağı getirilmiştir. Refah Partisi'nin laiklik karşıtı tutum içerisinde olduğu iddia edilerek kapatılmasına tepkiler olmuş ve Refah Partisi'nin kapatılmasının gerçek sebebinin laiklik karşıtlığı ve irtica değil, gerçekte yüz yılı aşan bir süredir yaşanan "devletçi seçkin ile halk" arasındaki ayrışmanın bu süreçteki yansıması olduğu iddia edilmiştir.[168] Daha sonra Fazilet Partisi olarak tekrar kurulan partinin içinde kendilerini "yenilikçi kanat" olarak adlandıran başta Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül olmak üzere bir grup partili ayrılarak Ağustos 2001'de AKP'yi kurmuş ve AKP Kasım 2002'deki seçimleri kazanarak hükümet olmuştur. AKP, Kasım 2002 sonrası süreçten günümüze kadar T.C. devletini yönetmektedir.

AKP'yi eleştiren çevreler, başta Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül olmak üzere AKP hükümetinin; ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi"ni desteklediğini ve yeni osmanlıcı bir politik vizyon benimseyerek T.C. devletini yıkarak AKP'nin benimsediği din temelli bir devlet kurmayı planladığını ileri sürmektedirler. Bu çevreler, bu çerçevede AKP'nin etnik ve dini bölücülüğün önünü açtığını ve Batı

[168] Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi,* 2. baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 447-449.

Emperyalizmi'ne Türkiye'nin parçalanması konusunda bilerek destek verdiğini ileri sürerek Türkiye'nin yeni bir "Sevr tehlikesi" ile karşı karşıya olduğunu ve AKP'nin üstü kapalı bir "karşı devrim" süreci yürüttüğünü ileri sürmektedirler. AKP'nin Türkiye'yi Batı Emperyalizminin de talepleri doğrultusunda eyaletlere bölmeyi planladığını ve bu bağlamda T.C. Anayasası'nın değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen ilk üç maddesini değiştirmeyi planladığını ileri süren bu çevreler, hedefin, Cumhuriyet'in yüzüncü yılı olan 2023 yılında bu parçalanmanın gerçekleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarından rövanş almak olduğunu ileri sürmektedirler.[169] Kemalist aydınların, ulusal çıkarcı ve bağımsızlıkçı üniter devletten ve sivil toplumdan yana olması gerektiğini dile getiren Mütercimler, günümüzde Türkiye'nin bölünmesine yönelik etnik ayrımcılıktan yana olan kesimler ile şeriat düzeni isteyen kesimlere karşı Kemalist aydınların başarısız olduklarını ifade etmiştir.[170]

Atatürk konusunda Kemalist/Atatürkçü kesimlerin kendi aralarındaki çelişkileri ortaya koyan güncel bir tartışma konusu olan olay, Atatürk'ün portresinin bir CHP'li milletvekili tarafından CHP'li milletvekillerinin bulunduğu bir odada duvardan indirilerek çöpe atılması olayı olmuştur. Sadece Kemalist/Atatürkçü kesimlerin değil Türkiye genelinde tartışılan ve toplumun genelinde tepkiye yol açan bu olay, CHP Ankara milletvekili Aylin Nazlıaka'nın yaşanan bu olayı basına açıklaması ile duyulmuş ve basında ilk önce Atatürk'ün portresini çöpe atanın Zeynep Altıok ismi geçse de, Aylin Nazlıaka bu olayın kimin tarafından gerçekleştirildiğini açıklamamıştır. Fakat bu olayın kamuoyu tarafından duyulması ve basın-yayın yolu ile tartışılması ve büyük bir toplumsal tepki meydana getirmesi CHP üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu gelişmenin ardından CHP Parti Meclisi (PM) "*olmayan bir olayı olmuş gibi gösterdiği*" gerekçesiyle Aylin Nazlıaka'yı partiden kesin ihraç istemiyle Yüksek Disiplin Kurulu'na sevk etmiştir. PM'yi ağlaya ağlaya terk eden Aylin Nazlıaka ise dışarıda bekleyen gazetecilere "olay ismim kadar gerçek" demiş ve o milletvekilinin "*yeni şeyler söylemek lazım*" ifadesini kullanarak bu olayı gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. PM'de ise CHP Ankara

[169] AKP'ye yönelik genel boyutta eleştiri için bkz. Aydın Keleşoğlu, *2023 Kemalist Cumhuriyet'in Sonu*, Togan Yayınları, İstanbul 2011, s. 350-373.
[170] Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi…, 2009, s. 855-856.

milletvekili olan Necati Yılmaz PM üyelerine Nazlıaka'nın kastettiği kişinin kendisi olduğunu dile getirerek bu olayın asılsız ve gerçek dışı olduğunu ileri sürmüş ve "*Ben Atatürk'ün posterini indirmedim*" açıklamasında bulunarak İstanbul milletvekili Ali Özcan'ı şahit göstermiştir.[171] Aralık 2015'te gerçekleşen ve Ocak-Şubat 2016'da Türkiye'nin önemli iç politik tartışmalarından biri olan bu olayın sorumlu ismini açıklamayan Aylin Nazlıaka, bunu bu kişiyi korumak için değil, kendisinin ilkesi gereği olayın faili olan kişinin ismini açıklamadığını ifade etmiştir. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ise "*Aylin Hanım'ın bana verdiği isim Necati Bey'di. Böyle bir şey olmadı, olamaz, olduğuna da hiçbir zaman inanmadım. Üzerini kapatmadık, üzerine soğukkanlılıkla gittik. Atatürk sadece CHP'nin değil Türkiye'nin kurucusudur."* ifadesini dile getirmiştir.[172] Bu olay göstermektedir ki Atatürk ve Cumhuriyet konusu günümüz Türkiye'sinde farklı boyutlarda tartışılmaktadır. CHP'de yaşanan bu olayın Erol Mütercimler'in belirttiği gibi günümüz Türkiyesinde Kemalist kesimlerin kendi içinde de bir bölünmüşlük yaşadığına ve Kemalist seçkinlerin, Atatürk'ün ideallerini ve mirasını benimsemekte ve temsil etmekte yeteri kadar başarılı olamadıklarına işaret etmektedir.

3.7. Kemalizmin Eleştirisi

Kurtuluş savaşından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk ve silah arkadaşları tarafından kurulmuş ve bu anlamda tepeden tavana bir devrim hareketi olmuştur. Dolayısıyla devrimin hareketinin başlangıç noktası halk değil başta Atatürk olmak üzere onun karizmasını izleyen küçük bir elit grup olmuştur. Bu nedenle Kemalizmi eleştirenler, bu yaklaşımı jakoben bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir.[173] Yürütülen bu siyaset, Atatürk dönemi sonrasında Kemalistler tarafından da sürdürülmüştür. TSK ve CHP, kendilerini Kemalist Cumhuriyet'in bekçileri olarak görmüşler ve Atatürk'ten sonra da yaklaşımlarıyla Kemalizmi

---

[171] CHP'de ağlatan soruşturma, *Yurt Gazetesi*, 09.02.2016, kaynak: http://www.yurtgazetesi.com.tr/politika/chpde-aglatan-sorusturma-h104542.html (11.02.2016).

[172] Nazlıaka'ya ihraç yolu, *Milliyet Gazetesi*, 08.02.2016, kaynak: http://www.milliyet.com.tr/nazliaka-ya-ihrac-yolu/siyaset/detay/2190921/default.htm (11.02.2016).

[173] Mete Tunçay, "İnandırma yerine zorlama", kaynak: *Modern Türkiye'de siyâsi düşünce: Kemalizm*. 3. Basım, Iletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 96.

dokunulmaz ve eleştirilmez bir devlet ideolojisine dönüştürmüşlerdir. TBMM'de Antikemalist muhalefete tahammül edilememiş aksini düşünenler vatan hainliği veya ayrımcılıkla suçlanmıştır.[174]

Bu durum, Türk toplumunun siyasi taleplerinin ancak Kemalizmin izin verdiği sınırlar içerisinde kabul göreceği anlamına gelmiş ve bu sınırlar aynı zamanda var olan demokrasinin veya devletin de sınırları olmuştur.[175] Levent Köker, Cumhuriyet'in siyasi-ideolojik temelinin paradoksal bir anlayış içerdiği görüşünde olmuştur. Çünkü Kemalizmin amacı bir yandan modern bir devlet inşa ederek vatandaşların fikirlerini serbestçe yayabilmesine, özgürce bilgi ve eğitim edinmesine imkân vermek ve Türkiye'nin bu çerçevede bilimsel, endüstriyel, siyasi ve kültürel olarak ilerlemesini sağlamak iken öte yandan fikir özgürlüğünü kısıtlamıştır.[176] Böylece Köker, demokratikleşmeyi amaçlayan Kemalizmin tam inandırıcı olmadığını belirtmiş ve otoriter bir karaktere sahip olduğunu ileri sürmüştür.[177]

Türkiye'de önemli bir kurum olan TSK, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kurucu ideoloji ile dolayısıyla Kemalizm ile sıkı ilişkisinden dolayı günümüze kadar önemini koruyabilmiştir. TSK, Türkiye'nin ve Cumhuriyet'in devlet sisteminde kurucu bir faktör ve siyasi olaylara dair görüşleriyle siyasette de önemli bir etken olmuştur.[178] TSK, ülkenin modernleşmesi ile ilgili temel görevi etrafında tüm sosyal gruplara etki edebilmiş ve resmi ideoloji adına ülkenin kimin tarafından nasıl yönetileceği konusunda belirleyici olmuştur. Bu sebeple TSK, ülkenin siyasi gelişimine müdahale edebilmiş ve dört kez 1960, 1971, 1980 ve 1997'de (postmodern müdahale) darbe yapabilmiştir.[179]

Bu darbeler sayesinde sivil hükümet yerine MGK, milli güvenlik alanındaki sorunları tespit etmiş ve hem iç siyasetteki gelişmelere hem de dış politika ile ilgili karar süreçlerine etki edebilmiştir. MGK, Soğuk Savaş'ın bitimine kadar doğuda

---

[174] Levent Köker, „Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", kaynak: *Modern Türkiye'de siyasi düsünce: Kemalizm*, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 97-98.
[175] Levent Köker, *a.g.e.*, 2002, s. 98.
[176] Levent Köker, *a.g.e.*, 2002, s. 99.
[177] Levent Köker, *a.g.e.*, 2002, s. 110-111.
[178] Ümit Cizre, „Egemen İdeoloji ve Türk Silahli Kuvvetleri", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*, 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 135.
[179] Ümit Cizre, *a.g.e.*, 2004. s. 136.

Sovyetler Birliği'ni ve batıda da Yunanistan'ı, Türkiye için ana tehdit olarak tanımlamıştır. 1992 yılının sonunda "Milli Güvenlik ve Politika Belgesi" ile MGK'nın tehdit algıları değişmiş ve PKK terörü ile "Siyasal İslam", en önemli güvenlik tehditleri olarak kabul edilmiştir.[180] TSK, politikadaki etkisini MGK bağlamında gerçekleştirmiş ve özellikle de 12 Eylül 1980 darbesinden sonra daha güçlü bir konum elde etmiştir. Ali Bayramoglu bunun nedenlerini üç maddede toplamıştır:[181] Birincisi: 1961 Anayasası ile gelen MGK'nın sivil üyelerinin çoğunluğu değiştirilmiş ve silahlı kuvvetlere mensup üyelerin sayısı sivil üyelerin sayısını geçmiştir. Anayasaya yeni tanımlar girmiş ve MGK kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından "öncelik" ile ele alınacağı belirtilerek MGK'nın "tavsiyesi" kavramı yerine MGK'nın "bildirisi" kavramı benimsenerek MGK'nın kararı adeta kanun gücüne yakın bir hüküm ifade eder hâle gelmiştir. İkincisi: 1982 Anayasası ile "Milli Güvenlik" kavramı daha kapsamlı hale getirilmiştir. MGK "toplumun güvenliğinden ve huzurundan" sorumlu olmuştur. Milli Güvenlik Kurulu hoşuna gitmediği her şeyi bu tanım altında yorumlayabilir ve istediği gibi hareket edebilir noktaya gelmiştir. Üçüncüsü: Olağanüstü hal ile ilgili sorumluluk ve karar artık Başbakan'a değil, Genelkurmay Başkanı'na ait olmuş ve bu kararın adli kontrole tabi olmaması benimsenmiştir. Ali Bayramoglu'na göre bu, TSK'nın bir diğer güç kazanımı olmuştur.

Asker ve sivil üyeler arasındaki güç orantısı, AB ve Türkiye arasındaki tam üyelik müzakereleri sürecinde 03 Ekim 2001 tarihinde sivil üyeler lehine yeniden değiştirilebilmiştir. Bu süreçte Adalet Bakanı'nın ve Başbakan yardımcısının MGK'ya dahil olmasından sonra sivil üyeler yeniden çoğunluğu oluşturabilmiş ve MGK'nın kararları, bakanlar kurulundaki "öncelikli" olma özelliğini yitirerek MGK'nın sivil karakteri tekrar ağırlık kazanmıştır.[182] Ayrıca günümüz T.C. Anayasası'nda "olağanüstü hâl" ilan etme yetkisi (T.C. Anayasası madde 119 ve 120), tabii afet ve ekonomik bunalımlarda Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na aitken, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi

[180] Ümit Cizre, *a.g.e.*, 2004, s. 157-161.
[181] Ali Bayramoğlu, „Asker ve Siyaset", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, (edit.): *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*. 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 84-85.
[182] Ali Bayramoğlu, *a.g.m.*, s. 106-107.

şekilde bozulması durumunda, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, MGK'nın da görüşünü aldıktan sonra olağanüstü hâl ilan etme yetkisine sahip konumdadır.[183] Böylece 1982 Anayasası'na göre Genelkurmay Başkanı'na ait olan olağanüstü hâl ilan etme yetkisi günümüz Anayasası'nda tekrar sivillere geçmiştir.

MGK'nın rolü, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci çerçevesinde tekrar ele alınarak 30 Temmuz 2003 tarihli yasa ile kısıtlanmış ve MGK Genel Sekreteri'nin sivil olması kabul edilmiş ve MGK Genel Sekreteri'ni Genelkurmay'ın değil Başbakan'ın seçmesi kararlaştırılmıştır. Bir diğer önemli değişiklik ise MGK'nın ayda bir defa değil iki ayda bir defa toplanmasının karara bağlanması olmuştur. Ali Bayramoglu'na göre bu değişikliklerle Kemalist Türkiye'nin sivilleşmesi için önemli adımlar atılmıştır.[184]

İlhan Uzgel'e göre, TSK'nın dış politikaya olan etkisi iç politikadaki etkisinden az olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikada yaşadığı önemli güvenlik sorunları, TSK'nın konumunu güçlendirmiştir. Mustafa Kemal, Anadolu'yu kendi aralarında paylaşmak isteyen güçlere karşı bir savaş gerçekleştirmiş ve İstiklal Savaşı'ndan sonra toplumda büyük bir direnç görmeden projesini hayata geçirme fırsatı elde etmiştir. Soğuk Savaş döneminde TSK, komünizme karşı ülkeyi savunan en önemli unsur olarak öne çıkmış, Soğuk Savaş sonrasında ise TSK, Kürt bölücülüğü ve siyasal islam tehdidi ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu durum TSK'nın siyasi süreçlere daha fazla etki etmesine ve siyasal sistemde etkisini genişletmesine yol açmıştır. 2003 sonrası süreçte MGK'nın bünyesi, AB ve Türkiye arasındaki tam üyelik müzakereleri sürecinde yasa değişiklikleri yapılarak değiştirilmiş ve TSK'nın, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri var olan belirleyici ve güçlü konumu gerilemiş ve hükümetler üzerindeki etkisi azalmıştır. İlhan Uzgel'e göre bu defa bir dış politika faktörü olarak AB, TSK'nın etkisini daraltmıştır.[185]

---

[183] Bkz. bu çalışma Ek-3.
[184] Ali Bayramoğlu, *a.g.m.*, s. 110.
[185] İlhan Uzgel, „Ordu Dış Politikanın neresinde?", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*. 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 311-312.

Uzgel'e göre TSK, kurumsal olarak dış politikada iç politikaya göre daha etkili olmuş ve yurtdışından kaynaklanan tehditleri iç politikayı etkilemek için kullanmıştır. Cumhuriyet'e karşı iç ve dış tehditlerin belirleyici özelliğine göre TSK, iç politikada da dış politikada da kendi etkisini hissettirmek istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Dış politika sorunlarında, örn: İsrail ile ilişkiler, Kuzey Irak bağlamında Kürt sorunu, Kıbrıs, Ege ve Yunanistan ile sorunlarda, TSK kendisini sorumlu kurum olarak görmüştür. Dışişleri Bakanlığı'nın bürokratları veya hükümet yetkilileri, TSK ile fikir ayrılıkları olması durumunda kendilerinin askerî yetkililerle çatışmayı göze almak durumunda kalabileceklerini düşünmüşlerdir.[186]

Kemalizm'i eleştiren Atilla Yayla, kendisinin bir Kemalist veya Atatürkçü olmadığını ifade ederek Türkiye'nin Kemalistler tarafından "*Tek Adam Cumhuriyeti*" hâline getirildiğini ve Atatürk'ün adeta tartışılmaz ve en üstün kişilik gibi sunulduğunu belirterek Kemalist kesimleri eleştirmiştir. Atatürk'ün icraatlarında benimsedikleri ve benimsemedikleri unsurların olduğunu belirten Yayla: "Ben ülkemin bağımsızlığını savunuyorum" demekte ancak bu bağımsızlık idealinin de insan haklarını kısıtlayacak bir noktaya gelmemesi gerektiğini dile getirmiştir.[187] Kendisinin Liberal Demokrasi'yi savunduğunu ifade eden Yayla, Kemalizm'in Liberal Demokrasi'ye uyması gerektiğini ifade ederek Kemalizm'in "tek adam" söyleminden uzaklaşmasının doğru olacağını ve Türkiye'nin bu şekilde normalleşebileceğini dile getirmiştir. Yayla, bu bağlamda Türkiye'nin yeni bir Anayasa'ya ihtiyacı olduğunu belirterek bu Anayasa'nın, faşist, sosyalist, Kemalist, otoriteryen bir Anayasa değil özgürlükçü ve çoğulcu yani liberal bir Anayasa olması gerektiğini ifade etmiştir.[188]

Atatürk'ün ve Kemalizm'in eleştirilmesi hususunda günümüz Türkiye'sinde belki de en önemli nokta, Kasım 2002'den beri hükümette bulunan AKP'nin bakış açısıdır. Bu noktada AKP Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun düşüncelerine kısaca değinmek önem arz etmektedir. 2001 yılında ilk defa yayınlanan "Stratejik Derinlik" başlıklı kitabında Türkiye'nin

[186] İlhan Uzgel, „Ordu Dış Politikanın neresinde?"…, 2004, s. 312-313.
[187] Atilla Yayla, Kemalizm: Liberal Bir Bakış, Liberte Yayınları, Ankara 2008, s. 64-66.
[188] Atilla Yayla, *a.g.e.,* s. 66-67 ve s. 82.

yaşadığı çok yönlü toplumsal bunalımlara dikkat çeken Ahmet Davutoğlu, bu bunalımların kaynağının toplumun kendi tarih ve kimliğine yabancılaşması olduğunu belirterek Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası süreçte geçmişinden yani Osmanlı döneminin tarihsel ve kültürel değerlerinden uzaklaştığını ifade etmiştir. Davutoğlu, ilkokuldan itibaren verilen yoğun tarih ve coğrafya bilgisine rağmen Türk toplumunun bir tür *tarihsizleşme* süreci yaşayageldiğini dile getirerek kutlanan yıldönümleri ve bayramların toplumdaki tarih bilincini güçlendirmek yerine tarih-ötesi alanlara yönelmesine yol açtığını bunun da toplumun kendi değerlerinden uzaklaşmasına ve kendi değerlerine yabancılaşmasına neden olduğunu ifade etmiştir.[189] Davutoğlu, günümüz dünyasında Türkiye'nin artık içine kapalı bir sistem oluşturarak dünya siyasi coğrafyasının sıradan bir üyesi konumunda yoluna devam etme şansının olmadığını dile getirmiş ve içinde bulunduğu kısır döngünün etkisinden kurtulması için tarihî mirasına sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir.[190] Cumhuriyet'in redd-i mirasta bulunduğunu belirten Davutoğlu, Cumhuriyet'i kuran iradenin, Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh!" ilkesini benimseyerek uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Mîsak-ı Millî sınırlarını ve ulus-devleti müdafaa etme stratejisini benimsemiş olduğunu ve Batı'ya karşı bir alternatif değil, Batı ekseninin bir parçası olmayı tercih ettiğini belirtmiştir.[191] Nitekim, Başbakan Ahmet Davutoğlu, 19. yüzyıl ideolojisi olan Ulusçuluğun, Avrupadaki feodal yapıları birleştirirken Osmanlı'ya dağıtıcı bir etkisi olduğunu ifade ederek günümüzde artık ulus devletin ayrıştırıcı yapısından kurtulmamız gerektiğini ve bu çerçevede ulus devletle hesaplaşma zamanının geldiğini ifade etmiştir.[192]

3. bölümde ortaya konduğu gibi Kemalizm veya daha sonradan kullanılan Atatürkçülük kavramı, Atatürk'ün mücadelesi, idealleri ve inşa ettiği Türkiye Cumhuriyeti devletinin temellerini ifade etmektedir. Bu kavram aynı zamanda toplumsal bir kimlik ve idealleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın tasarımı

---

[189] Ahmet Davutoğlu, Startejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 93. baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s. 59-60.
[190] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 92-93.
[191] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 69-70.
[192] Cansu Çamlıbel'in Ahmet Davutoğlu ile yaptığı söyleşi, *Hürriyet Gazetesi*, 17.09.2012, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/ulusculukla-hesaplasma-zamani-geldi-21483551 (11.12.2015)

çerçevesinde bu kimlik ve idealler inşacı kuram'ın ortaya koyduğu yaklaşım çerçevesinde söylem analizi gerçekleştirilerek incelenecek ve çalışmanın sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Fakat bu kimlik ve idealler, aynı zamanda belirli ulusal çıkarların korunmasını ve savunulmasını benimsemektedir. Bu çerçevede yeni gerçekçi kuram'ın ortaya koyduğu yaklaşım bağlamında Kemalist çıkar algılamaları etrafında Kemalist elitlerin, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ulusal bağımsızlığının ve ulusal bütünlüğünün korunması ve güvenliğinin sağlanması konusundaki hassasiyetleri bağlamında çalışmanın konusu, süreç analizi bölümünde incelenerek çalışmanın sorusu cevaplandırılmaya çalışılacak ve aynı zamanda çalışmanın hipotezleri bu bölümde doğrulanacak veya yanlışlanacaktır.

4. SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

SSCB'nin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra etki alanını genişletmek istemesi ve Doğu Avrupa ülkelerinde kısa zamanda etkili olması, ABD'nin önderliğinde oluşmaya başlayan Batı blokunun tepkisine neden olmuş ve SSCB'nin bu politikası Soğuk Savaş sürecinin başlamasına yol açmıştır. Bir tarafta Sosyalist dünya görüşünü benimseyen SSCB, diğer tarafta Kapitalist dünya görüşünü benimseyen ABD etrafında siyâsi, ekonomik, teknolojik ve askeri rekabet başlamış ve Kasım 1990'da imzalanan Paris Antlaşması ile son bulmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmasa da, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra oluşan Batı-Doğu bloku denkleminde, Batı bloku tarafında yer almıştır.

Türkiye'nin Batı bloku içinde yer alması; bir taraftan ABD'nin Türkiye'nin SSCB'nin etki alanına girmesini kendi çıkarları açısından tehlikeli bir durum olarak değerlendirmesi, diğer taraftan SSCB'nin Türkiye'den toprak talep etmesi ile Türkiye'nin kendini SSCB'nin tehdidi altında görmesi sonucu gerçekleşmiştir. SSCB, Türkiye'den boğazların ortak savunulması konusunda baskıda bulunmaya başlaması ve Türkiye'den Kars ve Ardahanı talep etmesi Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. Bu durumu kendi çıkarlarına aykırı gören ve SSCB'nin Doğu Avrupa'dan sonra Akdeniz ve petrol zengini Ortadoğu bölgesine yayılmasından endişe eden ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD, bu gelişmelerin ardından Türkiye'ye destek

çıkmş ve Türkiye, SSCB'nin taleplerini Temmuz 1946'da reddedmiştir. SSCB'nin gerek Doğu Avrupa gerekse Güneydoğu Avrupa ve Ortadoğu bölgelerinde etkinliğini artırma girişimlerinde bulunması, ABD'yi kendi etkisi altında aldığı Batı Avrupa ülkeleri ve Akdeniz bölgesinde bulunan Yunanistan ve Türkiye'yi desteklemesine yol açmıştır. Bu çerçevede ABD; Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye'ye, Marshall Plan'ı ile Batı Avrupa'lı devletlere ekonomik destek sağlayarak SSCB'nin yayılma startejisini engellemek istemiştir. Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'nin 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda ABD'nin yanında yer alması ve 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO üyesi olması ile daha da sıklaşmış ve Türkiye'nin güvenlik politikası artık NATO bağlamında oluşturulmuştur.[193] Başka bir değerlendirmeye göre, Marshall Planı ve NATO'nun kuruluşu ile ABD, artık büyük güç konumunu kaybeden İngiltere'nin yerini doldurmayı ve aynı zamanda ABD kapitalizmine açık yeni bir dünya ekonomik düzeni kurmayı hedeflemiştir.[194]

Türkiye, ilerleyen süreçte bölgesel güvenlik ve işbirliğini geliştirme çerçevesinde; Yunanistan ve Yugoslavya ile Şubat 1953'te Balkan İttifakını kurmuştur. Bu ittifakla Türkiye, Yunanistan ve 1948'de Sovyet blokundan ayrılan Yugoslavya ile ekonomik ve kültürel işbirliği yanısıra ortak savunma alanında da işbirliği yapma konusunda anlaşmış ve Balkanlar'daki güvenlik riskini azaltmak istemiştir. Türkiye'nin girişimleri ile oluşturulan Bağdat Paktı ise, Türkiye'nin Ortadoğu'da kurmak istediği barış ve işbirliğini amaçlamıştır. Türkiye ve Irak, Şubat 1955'te bu paktı kurmuşlar ve aynı yıl İngilter, Pakistan ve İran bu pakta katılmışlardır. Türkiye özellikle bölgedeki Arap devletleri ile bu paktı genişletmek istemiş fakat Arap devletleri, İngilter'yi de sebep göstererek bu paktın Batı emperyalizmin etkisi altında olduğunu ve İsrail'e hizmet ettiğini ileri sürerek katılmamışlardır. Nitekim Arap ülkelerin tepkisi sonucu SSCB, Suriye ve Mısır ile yakın işbirliği kurarak bu paktın amacı olan SSCB'yi Ortadoğu'dan uzak tutma hedefi ters bir sonuç vermiş ve SSCB'nin Ortadoğu'da etkili bir güç olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Benzer durum Balkan İttifakında ortaya çıkmış ve 1955'te

[193] Ayşe Ömür Atmaca, „Yeni Dünya'da Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 164-166.
[194] Abdülkadir Baharçiçek, „Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", kaynak: İdris Bal (edit.): *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. baskı, Nobel Yayın, Ankara 2004, s. 61.

Yugoslavya'nın SSCB ile tekrar yakınlaşması ve aynı yıl Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs sorunundan dolayı ilişkilerinin artan oranda bozulması, bu ittifakı anlamsızlaştırmıştır.[195]

1960'lı yıllarda Türkiye ekonomik, siyâsi ve güvenlik alanlarda Batı dünyası ile yakın işbirliği geliştirmeye devam etmiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET-1963) gibi Batılı örgütlere üye olarak Batı yönlü dış politikası'nı devam ettirmiştir. Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da Atlantik Birliği'nin güvenlik politikasına önemli katkı sağlamış ve aynı zamanda, Türkiye, NATO üyeliği sayesinde, Sovyetler Birliği'ne karşı kendi güvenlik risklerini azaltma amacında olmuştur. Bu Türkiye için her ne kadar avantajlı olmuş olsa da, Oral Sander'e göre Soğuk Savaş Türkiye'nin dış politika özgürlüğünü sınırlandırmıştır.[196]

Türkiye bir taraftan 1960'lı yıllarda Batı ile yakınlaşmaya devam etse de, Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında büyüyen Kıbrıs sorunu, sadece Yunanistan ile Türkiye arasında değil, Türkiye ve ABD arasında da önemli bir sorun olmaya başlamıştır. Kıbrıslı Rumların, Kıbrısı Yunanistan'a bağlama ideali olan "Enosis"ten vazgeçmemeleri, liderleri Makarios'un 1960 Anayasası'na aykırı harekte ederek adadaki Türkler'in haklarını ihlal etmesi ile alevlenen bu sorun giderek büyümüş ve Türkiye 07 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahale etme kararı almıştır. Fakat bu olay gerçekleşmeden 05 Haziran 1964'te ABD Başkan'ı Johnson, Türkiye Başbakan'ı İsmet İnönü'ye mektup yazarak Türkiye'yi âdeta tehdit edercesine bu harekâttan kaçınmasını istemiştir. Tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçen mektupta Johnson, Türkiye'nin ABD'nin daha önce verdiği silahları Kıbrısa müdahalede kullanamayacağını ifade ederek, bu olay sonucunda SSCB eğer Türkiye'ye müdahale ederse, NATO'nun Türkiye'ye destek çıkmasının sözkonusu olamayabileceğini iletmiştir. Kıbrıs sorunu ilerleyen yıllarda tarafların karşılıklı görüşmeleri ile çözülmeye çalışılmış fakat bir sonuç alınamamıştır. Fakat 15 Temmuz 1974'te Yunan Cuntası desteğinde ve Nikos Sampson önderliğinde gerçekleşen darbe ile

[195] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyâsi Tarihi 1914-1995*, 18. baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2009, s. 630-638.
[196] Oral Sander, „Değişen Dünya dengelerinde Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen (edit.): *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul, 1994, s. 23.

Rumlar Kıbrıs'a hâkim olmayı amaçlamış ve Rum tarafı Elen Cumhuriyetini ilân ederek Enosis'i gerçekleştirmek istemiştir. Bunun ardından Türkiye, İngiltere ile garantör ülke olarak müzakerelerde bulunmuş ve Kıbrıs'a birlikte müdahale etmek istemiştir. Fakat Londra'da yapılan görüşmeler bir netice vermemiş Türkiye garantör devlet olarak, adadaki Türklerin haklarını korumak amacı ile 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bu gelişme sonunda ABD, 05 Şubat 1975'te Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. ABD'nin NATO müttefiki Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, 01 Ağustos 1978'de Carter hükümeti döneminde kaldırılmıştır.[197]

Ambargo kaldırılsa da, 1975-1978 arası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve 1964'te yaşanan Johnson mektubu olayı, Türk-Amerikan ilişkilerinde herhangi bir dönüşüme yol açmasa da, tarihi bir yara açmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkilerini de etkilemiş ve Türkiye ile SSCB arasında bir yakınlaşma gözlenmiştir. Türkiye ile ABD arasındaki gergin ilişkiler bir süre Savunma alanındaki işbirliğini de etkilemiş olsa da, 29 Mart 1980'de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliğin Antlaşması (SEİA) ile ilişkiler tekrar düzelmeye başlamıştır. 1979'da İran'da kurulan Humeyni rejimi ve SSCB'nin, Afganistan'ı işgal etme girişimi bu yakınlaşmaya önemli ölçüde etki etmiştir. Kasım 1980'de Ronald Reagan döneminin başlaması ile Türkiye ile ABD arasında yeni bir yakınlaşma süreci yaşanmıştır.[198] Buna rağmen 1980'li yılların başı itibarı ile, Türk-Amerikan ilişkileri 1950'li yıllardaki gibi uyumlu bir düzeyde olmamıştır. Oral Sander'e göre, Türk-Amerikan ilişkileri, gerçekci ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi esasına dayalı olarak geliştirilmesi her iki tarafında faydasına olacaktı. Bu çerçevede ne ABD, Türkiye ile ilişkilerini koparark SSCB ile ilgili bilgi toplama faaliyetlerini ve Ortadoğu'daki çıkarlarını riske edebilecek bir girişimi göze almış, ne de Türkiye ABD ile ilişkilerini koparark, ABD'den sağladığı ekonomik ve askeri gereksinimlerini elde etmeyi riske edebilecek konumda olmuştur.[199]

---

[197] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 937-958 ve s. 966-972.
[198] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 977-984.
[199] Oral Sander, „*Türkiye'nin Dış Politikası*", derleyen: Melek Fırat, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s. 125.

1980-1990 arası süreçte, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımların Ankara tarafından yetersiz görülmesi, Ermeni sorunu ve SEİA bağlamında gelişen sorunlar, Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin, Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımlarda 7/10 oranını uygulamas, Ankara tarafında tepkiyle karşılanmıştır. Ankara, Türkiye'nin Batı dünyasının güvenliğine Güneydoğu Avrupa'da yaptığı katkının çok daha büyük olduğuna inanmış ve bu nedenle ABD'nin Türkiye'ye daha fazla yardım yapması gerektiğini düşünmüştü. Ermeni sorunu ise artan oranda Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir unsur olmuştur. 1974'ten itibaren gelişen Ermeni teröründe 1984 yılına kadar 80 civarında Türk diplomat öldürülmüş fakat buna rağmen Ermeni terörü bazı Batı ülkelerinde destek bulmuştur. ABD'de "24 Nisan 1915" tarihi "Ermeni soykırımı" tarihi olarak destek bulmuş ve Türkiye tek taraflı haksız yere sürekli suçlanmıştır. Nitekim 24 Şubat 1990'da Senatör Robert Dole, Amerikan Senatosu'nda bu konuda bir Kanun Tasarısı'nın gündeme alınması konusunda talepte bulunmuş fakat yapılan oylamada reddedilmişti. SEİA ise ilişkilerdeki sıkıntıyı ortadan kaldıramamış ve gerek 7/10 oranı konusu gerekse ABD Kongresinde Türkiye'ye yapılacak yardımlarda sürekli; Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu ve insan hakları sorunu gündeme getirilerek, savunma içerikli antlaşma çerçevesinde yapılacak yardımlar engellenmiştir. Fakat 1991 Körfez Krizi ile ABD'nin Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyması ve Turgut Özal hükümetinin ABD'nin yanında durarak ABD'ye destek vermesi ile ilişkiler farklı bir seyir izlemeye başlamıştır. Bu durum, 1991 sonunda SSCB'nin de dağılması ile ilişkilerin gelişimini yeni bir boyuta taşımıştır. Uluslararası ilişkileri etkileyen ve dünya tarihinde yeni bir dönemi başlatan ve Soğuk Savaş'ı sonlandıran bu süreç, Türkiye-ABD ilişkilerinde de yeni dönemin başlamasına yol açmıştır.[200] Soner Polat, SSCB'nin tarihe karıştığı süreçte NATO'da görevli olarak bulunduğunu ve bu yeni düzenin gerçekte Türkiye ile Batı'nın artan oranda karşı karşıya geleceğini kendisinin NATO'daki görevi esnasında sezdiğini dile getirmiştir. Polat, NATO'daki görevi esnasında içinde bulunduğu çalışma komitesinde kendisine karşı sürekli îmâlı yaklaşımlar olduğunu belirterek, bir Alman diplomatın sürekli; „*Kürtleri eziyorsunuz, Alman silahları Türkiye'ye niye veriliyor*"

[200] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1147-1151.

şeklinde çıkıştığını, ABD'li görevli sürekli sözde Ermeni soykırımını dile getirerek kendisine „*siz Kıbrıs'ta işgal gücüsünüz*" şeklinde suçlayıcı sözler kullandığını, bir İtalya görevlisinin ise „*siz Suriye ve Irak'ın sularına el koyuyorsunuz*" gibi söylemler sarfettiğini ifade etmiştir. Polat kendisinin 1991 sonrası süreçte gerçekte Batı ile Türkiye arasındaki evliliğin bittiğini ve Türkiye ile Batı arasında önemli sorunların ortaya çıkacağını anladığını ve bu gelişmeleri geniş bir rapor hazırlayarak Türkiye'nin tehdit değerlendirmesini değiştirmesi gerektiğini ve dünyadaki gelişmelere Batı gibi bakarsa büyük hata olacağını ortaya koyarak, gerekli mercîlere ilettiğini dile getirmiştir. Polat, Soğuk Savaşın bitiminde gerçekte mağlup devletlerden bir tanesinin de Türkiye olduğunu söyleyerek, Batı'nın Soğuk Savaş sürecindeki dengeden dolayı Türkiye'nin üzerine gelmediğini fakat 1990'larda bunun değişeceğini gördüğünü ifade etmiştir. Polat, Soğuk Savaş dönemi için ise bu dönemin ideolojik bir mücadele olmaktan ziyade, jeopolitik bir mücadele süreci olduğunu ve günümüzde de Batı ile Rusya'nın bu nedenden dolayı karşı karşıya geldiğini söyleyerek, „*Rusya'da kapitalist bir devlet olsaydı Soğuk Savaş dönemindeki Rus-Batı mücadele yaşanacaktı*" demiştir.[201]

5. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ: 1991 KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN 2003 IRAK SAVAŞI'NA

Bu bölümde, çalışmanın birinci ana bölümü olan 1991-2003 arası dönemin Süreç Analizi gerçekleştirilecektir. Burada ilk önce 1991-2001 dönemi ele alınacak ve ardından 2001-2003 döneminin süreç çözümlemesi yapılacaktır. 1991 Körfez Savaşı ile başlayan süreçte Türkiye-ABD ilişkileri Soğuk Savaş sürecinden farklı bir seyir izleyerek çıkarların özellikle Kuzey Irak'ta çatışmaya başlayacağı bir döneme girmiştir. 1990'lı yıllarda sürekli PKK'nın terör saldırılarına hedef olan Türkiye, ABD'den beklediği desteği alamamasına rağmen 11 Eylül 2001'de ABD karşı gerçekleştirilen terör saldırıları sonunda ABD'ye tam destek vermiştir. ABD ve Batılı devletlerin bu iki yüzlü tutumu 2000'li yıllarda devam edecek ve 2003 Irak Savaşı ile birlikte Türkiye-ABD ilişkileri krize girecektir.

[201] Soner Polat ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.

5.1. 1991 Körfez Savaşı'ndan 11 Eylül 2001 Saldırılarına Türkiye-ABD İlişkileri

Bu bölümde, 1991 Körfez Krizi'nden 11 Eylül 2001 terör saldırılarına kadar olan süreçteki Türkiye-ABD ilişkileri ele alınacaktır. Bu süreçte önemli bir sorun olmaya başlayan ve Kuzey Irak'ta kurulmak istenen Kürt devleti ve Çekiç Güç'ün Kürt devleti kurulmasındaki rolü bu bölümün ana konusu olarak incelenecektir. Bunun yanında 1990'lı yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir unsur olan ve SSCB'nin çökmesi sonucu ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye-ABD ilişkilerindeki yeri ele alınacaktır. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan güvenlik sorunları bağlamında NATO'nun rolü ve Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi incelenecektir. Burada ilk önce 1991-2001 sürecinin değişkenleri ortaya konulacak ve değişkenler arası bağlantı ve değişkenlerin birbirine etkisi üzerinde durulduktan sonra çalışmanın Süreç Analizi aşamasına geçilecektir.

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin rejimi'nin zayıfladığını düşünen Kuzey Irak'taki Kürtler, Saddam rejimi'ne karşı Kuzey Irak'ta kendi hakimiyetlerinde bir bölge oluşturmak için isyan başlatmışlardır. Daha sonraki süreçte özerk hatta bağımsız bir Kürt devleti kurmayı amaçlayan bölgedeki Kürtler, ABD'nin Irak'ı Saddam rejimi'ni devirmeden terk etmesi ile zor durumda kalmışlardır. Saddam Rejimi'nin Irak'ta hakimiyetini devam ettirmesi, Irak ordusunun Kürtlere askeri saldırıda bulunmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda Kürtler, İran'a ve Türkiye'ye toplu halde kaçmaya başlamış ve Kuzey Irak'ta çoğunluğu Kürt, yaklaşık yarım milyon insan Türkiye-Irak sınırına yönelmiştir. Bu gelişme, Türkiye'yi sınırını açmaya zorlamış ve yarım milyon civarındaki Kuzey Iraklı insan Türkiye'ye sığınmıştır. Bu durum, Türkiye'nin güvenliği açısından sorun oluşturmuştur çünkü Türkiye'ye giriş yapanların arasında PKK terör örgütüne bağlı çok sayıda teröristin de olduğu daha sonraki süreçte terör faaliyetlerinin artmasından anlaşılmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye, ABD ve diğer Batılı müttefikleriyle görüşerek bu bölgede bir daha böylesi bir gelişmeye izin vermemek için bölgeye ortak bir askeri birlik yerleştirme girişiminde bulunmuştur.

Turgut Özal hükümeti, bu girişimi ile Kürtleri, Saddam'ın ordusuna karşı korumayı ve Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelecek göçü engellemeyi hedeflemiştir. Ancak bu bölgeye yerleşen ve "Çekiç Güç" (Combined Task Force-CTF) olarak tanımlanacak olan askeri birlik, daha sonra Türkiye ile ABD arasında önemli bir sorun hâline gelmiş ve 1990'lı yıllarda ilişkileri olumsuz etkilemiştir. İlerleyen süreçte Türk basınında Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta PKK terörüne göz yumduğu ve Kuzey Irak'taki Kürt gruplarına, Kürt devleti kurmaları konusunda destek verdiği haberleri yayılmıştır. Bu durum 1990'lı yıllarda Türkiye'de, Amerika'ya karşı tepkilerin artmasına ve güvensizliğin büyümesine yol açmıştır. Nitekim bu haberler, bu süreçte Kemalist seçkinlerde de ABD'ye karşı giderek büyüyen tepkilere yol açmış ve ABD'ye karşı olan güvensizliği pekiştirmiştir. Kemalist seçkinlerin bu reaksiyonu, Atatürk'ün kurduğu ulus devlete sahip çıkma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün savunulması ilkesini ortaya koymuştur. Bu reaksiyon, Waltz'ın kuramsal yaklaşımında belirttiği gibi bir devletin kendi güvenliğini sağlamak istemesi ve bu devletin varlığını devam ettirmesi konusundaki kararlılığını ifade etmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın bu bölümünde ortaya konan değişkenler bağlamında 1991-2001 süreci incelenerek çalışmanın sorusu cevaplandırılacak ve çalışmada ortaya konulan hipotez ya doğrulanacaktır ya da yanlışlanacaktır:

I. 1991-2001 sürecinin değişkenleri:

A (Bağımsız Değişken)
B (ara Değişken)
C (Bağımlı Değişken)

A. 1991 Körfez Savaşı.
B: Çekiç Güç'ün 1991 yılında Kuzey Irak'ta ve Türkiye'nin güneydoğusunda konuşlandırılması.
C: Çekiç Güç'ün, Kürt Devleti'nin kurulması amacıyla faaliyetlerde bulunması ve ABD'nin Kuzey Irak politikası nedeniyle Kemalist seçkinlerde ABD'ye karşı oluşan güven kaybı.

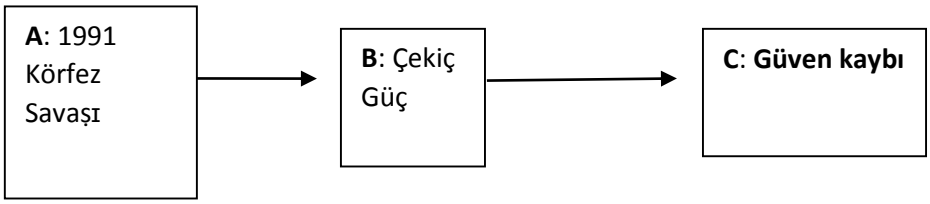

Hipotez I: 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye-ABD ilişkilerindeki sürekliliğe rağmen Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlandırması ve ABD'nin Kuzey Irak'ta Kürt devleti'nin kurulmasına yönelik stratejisi, Kemalist seçkinlerde kuşku uyandırmış ve ABD'ye karşı olan güveni zayıflatmıştır.

5.1.1. Uluslararası Yeni Düzende Türkiye

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla beraber uluslararası sistem'de yapısal bir değişim meydana gelmiştir.[202] Türkiye, Avrasya'nın jeopolitik dönüşümünden en çok etkilenen ülkeler arasında olmuştur. Avrasya'da meydana gelen bu dönüşümle birlikte Avrasya'da Türkiye'deki Türklerle etnik ve kültürel bağları olan Türk Cumhuriyetleri kurulmuştur. Türkiye, kendini Adriyatik Denizi'nden Batı Çin'e kadar olan coğrafyada tarihsel ve kültürel bağlara sahip olduğu ülkelerle ve halklarla karşı karşıya kaldığı uluslararası bir ortamda bulmuştur. Bu gelişme, Türk dış politikası için de yeni ufuklar açmıştır. Bu gelişmeler, dünya politikasında yeni bir dönemin başlamasına yol açmış ve Türkiye de bu yeni uluslararası düzen içerisinde kendi konumunu yeniden tasarlamak ve yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır. Uluslararası Sistem'deki bu değişim, Türkiye'nin Balkanlar'da, Karadeniz bölgesinde, Kafkaslar'da, Orta Asya ve Orta Doğu'da yeni bir rol üstlenebileceği yeni bir jeopolitik çevrenin oluşmasına yol açmıştır.[203]

Bu yeni jeopolitik konum, kendini üç noktada göstermiştir. Birincisi: Türkiye, edilgen dış politika tutumunu değiştirerek bölgede oldukça aktif ve etkin bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye, 1991 Körfez Savaşı'na yol açan Irak'ın

[202] Kemal Kirişçi, „The End of the Cold War and changes in Turkish Foreign Policy behaviour", kaynak: *Foreign Policy Ankara*, Nr. 3-4, 1993, s. 1.
[203] Ali L. Karaosmanoglu, „Die neue regionale Rolle der Türkei", kaynak: *Europa-Archiv*, Nr. 15, 1993, s. 425.

Ağustos 1990'da Kuveyt'te müdahalesinden hemen sonra Irak Rejimi'ne karşı yaptırım uygulamaya başlamıştır. Türkiye, 1990'ların başındaki aktif diplomasisini, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ (1992-1994) savaşında da sürdürmüştür. Bosna Savaşı'nda ise (1992-1995) Türkiye, Kore Savaşı'ndan (1950) beri ilk defa bir uluslararası müdahaleye askeri olarak katılma kararı almıştır. İkincisi: Soğuk Savaş sonrası süreçte Türkiye, Batılı müttefiklerinin gözünde stratejik önemini yitirmiş gibiydi. Fakat 1991 Körfez Savaşı, Yugoslavya'daki savaş ve Kafkasya ile Ortadoğu'daki savaşlar/çatışmalar, Türkiye'nin siyasi istikrarının önemini ve Soğuk Savaş'tan sonra bu bölge için stratejik değerini ortaya koymuştur. Üçüncüsü: Batıda, özellikle de ABD'de, Türkiye'nin sadece jeostratejik açıdan değil aksine siyasi (laik-demokratik cumhuriyet) ve ekonomik (pazar ekonomisi) yapısı itibariyle de Kafkasya ve Orta Asya'da kurulan yeni devletler için uygun bir model olabileceği görüşü benimsenmiştir.[204]

Yeni uluslararası düzende, Soğuk Savaş döneminden farklı ve öngörülemeyen tehditler ortaya çıkmıştır. Türkiye, ciddi güvenlik tehditlerinin belirdiği bir bölgede bulunmakta ve coğrafi olarak Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Akdeniz ve Körfez bölgesi arasında adeta bir geçiş bölgesinde yer almakta idi. Türkiye'nin bulunduğu bölgede var olan göreceli istikrar ortadan kalkmış ve yerini çözümü daha zor yeni sorunlara ve risklere bırakmıştı. Türkiye'nin bölgedeki yeni konumu, Türkiye için hem yeni sorunlar anlamına gelmekte hem de Türk dış politikası için yeni fırsatlar sunmakta idi. Oral Sander'e göre Türkiye, yeni dönemde bölgesel işbirliğine (Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi) ve AB üyeliğine yeni düzende kendi bölgesinde daha istikrarlı bir devlet olabilmek için önem vermeliydi.[205] Fakat Türkiye, AET'ye 1987'de tam üyelik için başvurmasına rağmen 1990'ların başında AB'ye dönüşen birliğe katılma konusunda en ufak bir yol katedememişti. Soğuk Savaş sonrası düzende ABD ile stratejik ilişkilerini devam ettirmek arzusunda olan Türkiye, ABD ile olan ilişkilerini aynı zamanda AB ile yakınlaşma konusunda önemli bir faktör

[204] Kemal Kirişçi, The End of the Cold War and changes in Turkish Foreign Policy…, 1993, s. 2-3.
[205] Sander, Oral, „Değişen Dünya dengelerinde Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen (edit..), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul 1994, s. 26-30.

olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda ABD ile ilişkilerini AB'ye karşı bir denge unsuru olarak da görme eğiliminde olmuştur.[206]

1990'lı yıllarda, dünyanın dönüşen düzenindeki karmaşadan doğrudan etkilenen Türkiye'nin, yeni dönemde kendi hedeflerini somutlaştırması ve ona göre kendi politikasını belirlemesi gerekiyordu. Ankara, yeni düzende kendi stratejisini belirleyerek, iç ve dış politikadaki hedeflerine ulaşmak için kendi iradesini ortaya koyarak yeni düzende kendi vizyonunu tasarlamalıydı. Seyfi Taşhan'a göre Türkiye'nin baştan itibaren şu kriterlere dikkat etmesi gerekiyordu: Devletin güvenliği ve halkın refahı, serbest piyasa ekonomisine bağlılık, Batı modeline göre Türkiye'nin modernleşme politikasındaki süreklilik ve devletin ve halkın güvenliği için bölgesel ve uluslararası ittifaklar.[207]

Türkiye, 1990-1991 yıllarında oluşan değişim sonrasında güvenlik politikası ve ekonomi alanında hem yeni zorluklarla karşı karşıya kalmış hem de tarihi bir fırsat yakalayarak kendi bölgesinde daha önemli bir güç olma imkânını elde etmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez bölgesel ve uluslararası konumunu yeniden değerlendirme fırsatını elde etmiş ve kendi çevresindeki sorunları/savaşları komşularıyla beraber çözerek bölgesel ilişkilerini kendi dış politika stratejisi doğrultusunda geliştirme imkânına sahip bir ülke konumunda olmuştur. Ancak, Türkiye'nin kendi bölgesinde faal rol oynayarak kendi çevresindeki sorunları tek başına çözecek ekonomik kaynaklara sahip olmadığı da ortada idi.[208]

5.1.2. Uluslararası Yeni Düzende Türkiye-ABD İlişkileri

ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesini, özelde kendisinin olmak üzere, genel anlamda Batı dünyasının zaferi olarak değerlendirmiştir. Nitekim, muhafazakar sağ görüşün önemli temsilcilerinden olan Charles Krauthammer Foreign Affairs dergisinde yazdığı makalesinde artık dünyanın tek kutuplu olduğunu ve bu kutbun

[206] Ersin Onulduran, „Bölgesel Bir Güç Olarak Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu,* Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 32-35.
[207] Seyfi Taşhan, „Türk dış politikasının hedefleri", kaynak: *Dış Politika*, Sonbahar 1992, s. 1-2.
[208] Ali L. Karaosmanoğlu, Die neue regionale Rolle der Türkei…, 1993, *a.g.m.*, s. 433.

merkezinin de tek süper güç olan ABD olduğunu belirtmiştir.[209] ABD Başkanı Georges Bush ise konuşmasında yeni dünya düzeninden bahsederek bu düzende parçalanmış milletlerin artık birleştiğini ve bu yeni düzende barışın, güvenliğin, özgürlüğün ve hukukun üstünlüğünün hakim olacağını ifade etmiştir.[210] 1952 yılından itibaren NATO üyesi olan ve ABD ile stratejik ilişkilerini geliştirmiş olan Türkiye ise kendini farklı bir ortamda bulmuştur. Temel güvenlik politikasını NATO bağlamında geliştiren ve Soğuk Savaş döneminde Johnson mektubu ve silah ambargosu gibi ciddi sorunlar yaşamasına rağmen ABD'nin önemli bir müttefiki olmaya devam eden Türkiye, kendini belirsiz bir konumda hissetmiş ve temel stratejisini yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır.[211]

1980'lerin sonlarında ABD'deki bazı yorumlara göre Türkiye'nin stratejik önemi, Soğuk Savaş sonrası düzende azalacak ve Türkiye, ABD için var olan önemini yitirebilecekti. Bu ihtimal, Türk hükümet çevrelerince de tartışılmış ve Ankara'yı büyük bir endişeye sevk etmişti. Fakat 1991 yılı başında yaşanan Körfez Savaşı ve 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliğinin dağılması, ABD'deki bu fikirleri değiştirmiştir. Genel olarak bakıldığı zaman Türkiye'nin, ABD'nin global stratejisi için 1991 yılından sonra da bulunduğu bölgede önemli bir aktör olmaya devam edeceği ve Avrasya'daki Amerikan menfaatleri için önemli bir faktör olabileceği ileri sürülmüştü.[212]

Nitekim bunun ilk önemli göstergesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir rol oynayan Turgut Özal'ın, Türkiye'nin ekonomik zararlarını göze alarak 02 Ağustos 1990'da Saddam ordularının Kuveyt'i işgalinden hemen sonra Irak'tan gelen ve Türkiye topraklarından geçen petrol boru hatlarını kapatmış olmasıydı. Özal, BM Güvenlik Konseyi'nin 661 numaralı kararına atıfta bulunmuş ve ABD'nin Türkiye'nin gördüğü zararı telafi etmesini beklemişti. Bu olay, 1990'ların başında

---

[209] Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", kaynak: *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, 1990/91, s. 23.

[210] Georges Bush'un 29 Ocak 1991 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşma, kaynak: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=19253 (02.03.2016)

[211] Hüseyin Bağcı, „Die Grand Strategy der Türkei", kaynak: *Studien und Berichte zur Sicherheitspolitik, Landesverteidigungsakademie Wien*, 1/2000, s. 9-10.

[212] Serkan Kekevi, *Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 212-214.

Türkiye'deki politik aktörler ve kamuoyu tarafından eleştirilen önemli bir konu olmuş ve ABD yardım sözü vermesine rağmen bunu yerine getirmemişti. Özal'ın politikası da Türkiye'nin geleneksel Ortadoğu politikasında bir kırılma noktası anlamına geliyordu çünkü Türkiye, geleneksel olarak Ortadoğu'daki ülkeler arasındaki sorunlara karışmama prensibini benimsemişti.[213]

1990'lı yıllarda Türkiye ile ABD arasında en üst makamlar düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve ilişkiler yeni yaklaşımlar geliştirilerek yeniden tanımlanmak istenmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1991 Körfez Krizi'nden hemen sonra, Mart 1991'deki ABD ziyaretinde Amerika'ya "stratejik ortaklık" teklif etmiş fakat bu teklif Washington'da karşılık bulmamıştır. Şubat 1992'de bu kez Başbakan Demirel, ABD'yi ziyaret etmiştir. ABD, Demirel'in bu ziyaretinde Türkiye'ye "geliştirilmiş ortaklık" teklifinde bulunmuş ve Türkiye'yi, Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsız devletler için örnek devlet olarak gördüğünü açıklamıştır. İlişkiler, ABD Başkanı Clinton'un, Eylül 1999'da Başbakan Ecevit ile olan görüşmesinde "stratejik ortaklık" teklif etmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Türkiye'de, 1999 yılı Kasım ayında yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) Zirvesi'nde Clinton tarafından bu teklif yeniden yapılmıştır.[214] Fakat "stratejik ortaklık" ve "geliştirilmiş ortaklık" terimleri medyada sıklıkla kullanılsa da bu kavramların içi doldurulamamış ve bu tanımların ilişkilerdeki gerçek anlamı açıkça ortaya konulmamıştır. Bu nedenle ilişkilerin bu kavramlarla tanımlanması, gerçekçi bir durum olarak kabul edilmesinden ziyade çıkarlara dayalı ve konjonktürel, süslenmiş diplomatik ifadeler olarak görülmüştür.

Türk-Amerikan ilişkileri Soğuk Savaş sonrasında farklı bir boyut kazanmış olsa da ilişkilerin dayandığı temeller büyük ölçüde aynı kalmıştı. Fakat Doğu Bloku'nun süper gücü SSCB'nin tarihe karışması aynı zamanda Türkiye'nin komşusu olan SSCB'nin artık ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Bu durum, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin güvenlik politikası algısının değişmesini sağlamıştı.

---

[213] Sabri Sayarı, "Turkey: The changing European Security enviroment and the Gulf Crisis", kaynak: *Middele East Journal*, Vol. 46, Nr. 1, Winter 1992, s. 13.

[214] İlhan Uzgel, „ABD ve Nato ile İlişkiler", kaynak: Baskın Oran, (edit.): *Türk dış politikası, Kurtulus savasindan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* 1980-2001, Cilt 2, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 252-253.

Uluslararası düzendeki değişim, Türk-Amerikan ilişkilerinin temellerini dönüştürmese de bu ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştı. Bu aşamada şu konular süreklilik göstermiştir: Birincisi, ilişkiler stratejik ve siyasi işbirliğine dayalı olmuş ve Türkiye Soğuk Savaş sonrası ABD'nin yakın bir müttefiki olmaya devam etmişti. İkincisi: Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunlu alanlar genel hatları ile aynı kalmıştı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu, Türk-Amerikan ilişkilerini zorlamış ve ABD'nin ekonomik ve askeri yardımları tartışma konusu olmuştu. PKK'nın faaliyetleri, Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurma konusundaki gelişmeler ve bu sorun karşısında ABD'nin tutumu Türkiye tarafından endişeyle izlenmişti. Ermeni sorununun Türkiye-ABD ilişkilerinde gerginlik unsuru olmaya devam etmesi, ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir diğer önemli faktördü.[215] Diğer taraftan ABD, Türkiye'nin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİB) kurulmasına ve Türkiye'nin KEİB'in önemli bir üyesi olarak Karadeniz bölgesinde ekonomik ilişkilerini geliştirmesine ve Türkiye'nin dünya ekonomisini şekillendiren "*G-20*" grubunun Aralık 1999'daki ilk zirvesine katılmasına destek vererek Türkiye ile ilişkilerine olumlu katkı yapmıştı. ABD, benzer desteği 1999'da AB'nin Helsinki Zirvesi'nde AB ülkelerine baskı yaparak, Türkiye'ye aday ülke statü vermesinde önemli bir rol oynamıştı. ABD'nin, Türkiye'ye verdiği diplomatik destek, ABD'nin Türkiye'nin Batı dünyası içinde kalmasını istediğini açık bir şekilde göstermişti.[216]

Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni düzende stratejik boyutta devam etmesi, ABD için çıkarları açısından doğal bir durumu arz etmişti. Batı dünyasında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından Türkiye'nin jeopolitik önemini gözardı etmiş kesimler olsa da ilerleyen 1990'lı yıllarda Türkiye'nin jeopolitik öneminin, Soğuk Savaş döneminden çok daha önemli bir boyuta yükseldiği düşüncesi kabul görmeye başlamıştı. Türkiye'nin üç denizle çevrili, Avrupa ile Asya'yı bağlayan coğrafyası, Orta Asya ile tarihi bağları ve hem Batı dünyasının hem de İslam dünyasının üyesi olması Türkiye'yi Batı'da vazgeçilmez bir Avrupa-Asya devleti

[215] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler …, 2003, s. 243.
[216] Kemal Kirişçi, „ABD-Türkiye ilişkileri: Yenilenen ortaklıkta yeni belirsizlikler", kaynak: Barry Rubin-Kemal Kirişçi (edit.): *Günümüzde Türkiye'nin dış politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 208-209.

yapıyordu.[217] Gerçekte Türkiye, kendini belirsizlik içerisinde görse de Avrasya'nın merkezinde çok önemli bir konuma sahipti. Nitekim ilerleyen yıllar Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemini ortaya koyduğu gibi bu önemli jeopolitik konumun zorluklarını da göstermiştir. Fakat Türkiye 1990'lı yıllarda iç politik sorunlar ve siyasi iradenin yetersizliği ile sahip olduğu konumun sağlayacağı stratejik kazanımı elde edememiştir.

Oysa Zbigniew Brzezinski'ye göre SSCB'nin çöküşü ile aynı zamanda Avrasya'nın merkezinde jeopolitik bir boşluk meydana gelmişti ve Batı bu süreci çok iyi değerlendirmeliydi.[218] Batı dünyası bu boşluğu doldurmak için 1945 sonrasında Avrupa'daki müttefiklerine nasıl büyük bir destek sağladı ise SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlere ve Rusya'ya da Batı dünyası yardım etmeliydi. Rusya bunu Batının yeni bir çevreleme politikası olarak algılamamalıydı. Bu ülkelerin sosyoekonomik dönüşümü uzun sürecek ve acılı bir süreç olacaktı. Batı bu süreçte kendi kapitalist anlayışını bu yeni devletlere dayatmamalıydı. Rus İmparatorluğu'nun çöküşü ile komünizm ütopyası son bulmuş ve modern siyasi tarihin önemli bir süreci de sona ermişti. Brzezinski'ye göre Batı, bu süreçte bu ülkelere destek sağlasa ve bu ülkelerin sosyoekonomik şartlarını düzeltmeye yardımcı olsa da Batı için esas önemli olan stratejik gücünü korumak ve jeopolitik amaçlarına odaklanmak olmalıydı.[219] Görüldüğü gibi Avrasya'nın merkezinde bulunan Türkiye, bu önemli stratejik derinliği göremese ve değerlendiremese de Brzezinski, ABD'nin çıkarları için Avrasya'daki yeni fırsatları değerlendirmesi yönünde önerilerde bulunuyordu.

Nitekim Zbigniew Brzezinski, 1997 yılında yayınlanan kitabında Avrasya'nın, ABD için Soğuk Savaş döneminin en önemli kazancı olduğunu ve 1990-1991 sürecinde uluslararası sistem'in dönüşümünden sonra ABD'nin küresel hegemonyasının devamının, ABD'nin Avrasya'da ne kadar bir süre için etkin güç

---

[217] Friedrich Korkisch, Die amerikanisch-türkische Beziehungen, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Nr. 2/1999, s. 131-132.
[218] Zbigniew Brzezinski, „The Cold War And Ist Aftermath", kaynak: *Foreign Affairs*, Summer 1992, s. 33.
[219] Zbigniew Brzezinski, „The Cold War And Ist Aftermath"…, 1992, 47-49.

olarak kalabileceği ile doğru orantılı olacağını belirtmişti.[220] Brzezinski, eserinde ABD için Türkiye'nin önemine değinerek Türkiye'nin Karadeniz'de bir istikrar unsuru ve Avrasya'da önemli bir jeopolitik odak ve bağlantı noktası teşkil ettiğini ifade etmişti. Türkiye, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçişi kontrol etmekte ve Kafkasya'da, Rusya'ya karşı önemli bir rakip olarak görülmekteydi. Bunun yanında Türkiye, bölgedeki İslamcı köktenciliğe karşı denge unsuru ve aynı zamanda NATO için Güney Avrupa'da kale görevi gören önemli bir aktördü.[221] Görüldüğü gibi 1992'de Rusya ve SSCB sonrası kurulan diğer ülkelere Batının yardım etmesi gerektiğini dillendiren Brzezinski, artık bölgede ABD'nin tamamen çıkarları doğrultusunda hareket etmesini öneriyor ve yeni anarşik düzenin süper gücü olarak bütün kazanımları elde etmesi gerektiğini ifade ediyordu.

ABD'nin önemli Türkiye uzmanlarından olan Ian Lesser, Türkiye'nin yeni Uluslararası Sistem'de stratejik olarak eksen ülke konumunda bulunduğunu belirterek Türkiye'nin ABD için önemi konusunu, demokratik ve istikrarlı bir müttefik, bulunduğu bölgenin gelişimi ve güvenliği için önemli bir aktör ve bölgesinde ABD'nin hareket özgürlüğünü kolaylaştıran bir müttefik olarak değerlendirmiştir. Lesser, ABD için en değerli Türkiye'nin, ekonomik ve siyasi reformları gerçekleştirmiş, istikrarlı ve Batı ile olan ilişkilerinde demokrasi konusunda sorun yaşamayan bir Türkiye olacağını belirtmişti. Lesser'e göre eğer Türkiye günümüzde (1990'ların sonunu kastederek) NATO'ya başvursaydı insan hakları sorunları ve ordunun siviller üzerindeki kontrolü nedeniyle başvurusu reddedilebilirdi.[222] Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, Türkiye ve ABD'nin çıkarlarının büyük ölçüde uyumlu olduğunu belirten Lesser; Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Avrasya'da barış, istikrar ve ekonomik kalkınma için Ankara ve Washington'un aynı görüşleri paylaştıklarını dile getirmişti. Lesser, üçüncü önemli nokta olarak Türkiye'nin askeri gücünün konuşlandığı bölgede önemli bir faktör olduğunu ve Türkiye'de ABD'nin önemli askeri üslerinin bulunduğunu belirterek her

---

[220] Zbigniew Brzezinski,: *Die einzige Weltmacht, Amerikas Strategie der Vorherrschaft,* Beltz Quadriga Verlag, Weinheim und Berlin 1997, s. 53.
[221] Zbigniew Brzezinski, *Die einzige Weltmacht…*, 1997, s. 76.
[222] Ian O. Lesser, „Değişmekte olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları", kaynak: Zalmay Khalilzad-Ian O. Lesser- F. Stephen Larrabe: *Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru*, İngilizce'den Türkçe'ye çeviren Işık Kuşçu, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 65.

iki ülke ordularının karşılıklı ilişkilerdeki önemine değinmiştir. ABD ordusunun, Türkiye'nin konumlandığı coğrafyadaki hareket etme kabiliyetine vurgu yapan Lesser, Türkiye'deki ABD askeri üslerinin ABD ordusuna önemli istihbarat ve lojistik destek sağladığını ifade etmiştir. Lesser bunun devamı için ABD ve Türkiye'nin, Balkanlar'da olduğu gibi, askerî harekatlarda birlikte bulunmasını ve ABD'nin, Türkiye'de gelişen Türk milliyetçiliğine dayalı politik seçeneklerin çekiciliğini azaltma ve kontrol altında tutma yönünde strateji izlemesi gerektiğini ifade etmişti.[223] Görüldüğü gibi Ian Lesser de Brzezinski gibi Türkiye ile olan ilişkilerde çıkar odaklı bir ABD stratejisi benimsemekte ve Türkiye'yi adeta yararlanılabildiği ve ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde birlikte hareket edilmesi gereken bir müttefik olarak değerlendirmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen önemli gelişmelerin başında Türkiye'nin iç politikasında meydana gelen gelişmeler olmuştur. ABD karşıtlığı ile bilinen Refah Partisi'nin (RP) 1996 genel seçiminde birinci parti olması ve ardından Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurması (Refahyol) ABD'yi sarsmıştı. Morton Abramowitz, bu hükümetle çalışmanın ABD için zor olduğunu fakat Washington'un, genel seçim sonucu kurulmuş dolayısıyla normal demokratik usule göre iktidara gelen Refahyol hükümeti ile çalışamayacağını ilan etmesinin de diplomatik olarak uygun olmayacağı için söylemek istemediğini ifade etmiştir. Nitekim sorunlu olan bu dönemde Türkiye, ABD ile ilişkilerini RP Başkanı Necmettin Erkaban ile değil, DYP Genelbaşkanı Tansu Çiller ile yürütmeye çalışmıştı. Fakat 28 Şubat 1997'de TSK'nın müdahalesi ile (postmodern darbe) hükümetten uzaklaştırılan RP, daha sonra kapatılmış ve Abramowitz'in deyimi ile ABD kesinlikle rahatlamıştı.[224] Refahyol hükümeti bir yıl sürmüş ve bu dönem Türkiye içinde çalkantılı geçmişti. RP Başkanı Erbakan, bu süreçte 8 İslam ülkesi ile birlikte D-8 adı altında bir birlik kurmak istemiş ve geleneksel Türk dış politikasından farklı bir yön izlemeyi benimsemişti. Başbakan Erbakan bu süreçte ABD'yi ziyaret etmemiş ve onun yerine yardımcısı Abdullah Gül Washington'u

[223] Bkz. Ian O. Lesser, „Değişmekte olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları"…, 2001, s. 55-81.
[224] Morton Abramowitz, „Amerika'nın Türkiye Politikası'nın Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler", kaynak: Morton Abramowitz (edit.): *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası,* İngilizce'den çevirenler: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 250-254.

ziyaret etmişti. Gül ile aynı anda Washington'da bulunan Genelkurmay 2. Başkanı ve 28 Şubat 1997 postmodern darbenin önemli simalarından Çevik Bir, Türkiye'nin hiçbir şekilde Batı'dan kopmayacağını ifade etmişti. postmodern darbeden sonra 02 Temmuz 1997'de Mesut Yılmaz Başbakanlığı'nda ANASOL-D (Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümetinin kurulması ile bu sorunlu süreç tekrar normale dönmüştü. Mesut Yılmaz, Refahyol döneminde ABD ile yaşanan sorunlu sürecin atlatılması bağlamında ilk ziyaretini ABD'ye yapmış ve Ankara'nın Washingtonla ilişkilerini devam ettirmekte kararlı olduğu gösterilmişti. Ramazan Gözen'e göre ABD, aslında Refahyol hükümetinden memnun olmasa da bu hükümetle iyi ilişki kurmayı denemiştir fakat gerek koalisyonun RP kanadının ABD'ye karşı mesafeli tutumu gerekse TSK'nın RP yönetimine karşı sert tepkisi, ABD yönetiminde Refahyol hükümetinin bir an önce yönetimden uzaklaştırılması gerektiği fikrinin benimsenmesine yol açmıştı.[225]

RP'nin Türkiye'de birinci parti konumuna yükselmesi ve ardından hükümetten uzaklaştırılması, Batı'da Türkiye'deki İslamcı hareketlerin giderek güçlendiği algısını kuvvetlendirmişti. Mesut Yılmaz'ın Batılı ülkeleri ziyaretinde, "Türk milletinin Batılı değerleri gönülden benimsediği" yönündeki açıklamaları, Türk toplumu hakkında Batı'da oluşmaya başlayan kuşkuları gideremeyişti. Batı'da, Türkiye'de İslamcı hareketlerin artarak güçlendiği kanaati yaygınlaşmakta ve Batı'nın geleneksel Kemalist güçleri desteklemesi gerektiği düşüncesi dile getirilmekteydi. Fakat aynı zamanda Kemalist elitlerin gerekli demokratik reformları yaparak dinci yükselişe karşı sağlam bir duruş sergilemesi gerektiği de ortaya konmuştu. Bunun yanında Batı'nın, Türkiye'ye karşı dışlayıcı tavır sergilemesinden vazgeçerek Türkiye'deki Batı yanlısı elitleri desteklemesi gerektiği ifade edilmekte aksi takdirde Türkiye'nin giderek dinci çizgiye kayan ve yeni-osmanlıcı bir vizyonu benimseyen bir konuma sürükleneceği, bunun da Türkiye'nin Batı dünyasından uzaklaşması ve Batı'nın çıkarlarının zarar göreceği anlamına geleceği dile getirilmişti. Bassam Tibi, Türkiye'de yeni osmanlıcı vizyonun taraftarları olsa da bunun reelpolitikte hiçbir şansının olmadığını ifade ederek Batı dünyasının

[225] Ramazan Gözen, „Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı", kaynak: Şaban H. Çalış-İhsan D. Dağı-Ramazan Gözen (edit.): *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 96-98.

Türkiye'yi yanında tutması için Türkiye'ye ABD'nin isteklerini yerine getiren yardımcı bir devlet olarak değil kendi kültürü ve kimliği olan bağımsız bir müttefik olarak davranması gerektiğini ifade etmişti.[226] Burada dikkat çeken bir nokta, Batı dünyasının Türkiye'yi kendi yanında tutması için Kemalist elitlere destek vermesi gerektiğine inanmasının yanında Kemalist seçkinlerin, Türkiye'de gerekli demokratik reformları gerçekleştirmek ve Türk toplumunu Batı meyilli bir çizgide tutma konusunda gerekeni yapmadığı veya yapamadığı düşüncesinin de Batılı yayınlarda dile getirilmesidir. Buna diğer bir örnek ABD'nin önemli Ortadoğu uzmanlarından Judith S. Yaphe'dir. Yaphe, 28 Şubat 1997 sürecinde insan hakları ve Kürtlerin durumu konuları gibi Türkiye'nin iç politikası ile ilgili konulara değindiği makalesinde, Türk generallerin Türkiye'deki politik sürece müdahalelerine değinmiştir. Yaphe, TSK'nın iç politik sürece müdahale etmesinin, Türkiye'nin demokrasisini daha da kırılgan hâle getireceğini dile getirerek TSK'nın Türkiye'yi daha tehlikeli bir noktaya taşıyabileceği uyarılarını ciddiye alma ihtimalinin zayıf olduğunu belirtmiş ve bu konuda TSK'yı eleştirmiştir.[227] Bu konuda diğer bir dikkat çekici örnek, Almanya'nın önemli Türkiye uzmanlarından Heinz Kramer'den gelmiştir. Kramer, Türkiye'de artık Kemalist modelin aşındığını ileri sürerek Türkiye'nin 21. yüzyılda açık demokratik bir sistemle yönetilmesi ve çok kökenli ve çok kültürlü bir ulus devlet geliştirme açısından Kemalizm'in uygun olmadığı düşüncesinin hem Türk hem de yabancı gözlemciler tarafından ifade edildiğini belirtmiştir. Kramer'e göre Türkiye, ulusal ve uluslararası gerçeklere göre Atatürk'ün politik mirasını yeniden yorumlamalıydı. Bu durum, Kramer'e göre 21. yüzyıla girerken Türk yönetici kadrolarının karşı karşıya bulunduğu en önemli politik ve entellektüel görevlerden biriydi.[228] 1990'larda Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini ele alan Kramer, "*Türkiye'yi Batı'ya demirlemek*" ifadesini kullanarak Batı'nın Türkiye'nin demokratikleşmesi ve açık bir toplum hâline gelmesini desteklemesi gerektiğini belirtmişti. Kramer, Türkiye'nin otoriter Kemalist anlayıştan uzak liberal demokrasiyi benimseyen ve böylece askerî iradenin etkisini azaltarak Kürt sorunu,

[226] Bassam Tibi, „Die postkemalistische Türkei", kaynak: *İnternationale Politik*, Nr. 1/1998, s. 6-8
[227] Judith S. Yaphe, „Turkey's Domestic Affairs: Shaping the U.S.-Turkey Strategic Partnership", kaynak: Strategic Forum, National Defense University Institute For National Strategic Studies, Nr. 121, July 1997, s. 4.
[228] Heinz Kramer, *Avrupa ve Amerika Karşısında değişen Türkiye*, 2. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 19-20.

insan hakları ve özgürlüklerle ilgili diğer konularda sorunları aşmış bir noktaya gelmesi gerektiğini ifade etmişti.[229]

Görüldüğü gibi Batılı uzmanlar, 1990'lı yıllarda Türkiye ve ABD ilişkilerinin stratejik boyutunun daha da önem kazanarak devam ettiği düşüncesini benimserken aynı zamanda Türkiye'nin iç politik sorunlarını da sürekli gündeme taşımışlardır. Batılı uzmanlar, Türkiye'nin eğer yeni düzende ABD ve genel olarak Batı dünyası ile ilişkilerini iyi bir şekilde devam ettirmek istiyorsa Batı dünyasının benimsediği gibi liberal-demokrasiyi benimsemesi ve uygulaması gerektiğini dile getirmişlerdi. Bu durum aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası süreçte artık yeni bir küreselleşme sürecinin başladığı iddialarının Türkiye'ye yansıması olmuştur.

Fakat dünyada yeni kurulan düzenin vazgeçilmezleri olduğu kabul edilen Batı'nın desteklediği Liberalizm kaynaklı talepler, bu yeni düzende önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Robert Cooper, 1990 sonrası süreçte yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığı fikrini reddetmiş ve kollektif bir güvenlik sistemini ortaya koymayı hedefleyen yeni bir dünya düzeninin gerçekte var olmadığını ifade etmiştir. Mesela, Cooper'e göre 1991 Körfez Savaşı'na katılan devletlerin gerçekte bu savaşa dünyada ortak bir güvenlik düzeni oluşturmak amacıyla değil aksine kendi hayati çıkarları söz konusu olduğu için girmişlerdi.[230] Haluk Gerger ise 1990 sonrası kurulmak istenen düzeni ABD planı olarak görmüş ve bu düzenin ABD'de liberal kapitalizmin zaferi olarak değerlendirildiğini dile getirmişti. Gerger, bu yeni dünya düzeninde ABD sermayesinin sınır tanımaz bir şekilde yayılmayı hedeflediğini ve pek çok ülkenin egemenlik haklarının kısıtlanacağını belirtmiştir. Gerger, gerekirse ABD ve müttefiklerinin kendi düzenlerini diğer dünya devletlerine kabul ettirmek için dünyanın her yerinde askeri operasyon düzenleyerek müdahale edeceği bir düzeni öngördüğünü ifade etmiş ve bu yeni düzenin ABD'nin kendi hegemonyasını kurma amacıyla başlattığı büyük bir saldırı olduğunu belirtmişti.[231]

---

[229] Heinz Kramer, *Avrupa ve Amerika Karşısında değişen Türkiye…,* 2001, s. 344-346.
[230] Robert Cooper, „Gibt es eine neue Welt-Ordnung?", kaynak: Europa-Archiv, Folge 18 / 1993, s. 513-514.
[231] Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine*, 2. baskı, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 176-178.

1990'lı yıllarda Türk dış politikasının ikinci belirleyici temeli olan AET'ye üyeliği konusunda ABD, Türkiye'nin yanında yer almış ve Türkiye'nin Batı yönlü dış ve güvenlik politikasını desteklemişti. ABD, Türkiye'nin, Şubat 1992'de imzalanan ve Kasım 1993'te AB'ye dönüşen birliğe üye olmasına büyük önem vermiştir çünkü ABD, Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecinde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında da Batılı kurumlara üye olmasını kendi çıkarları açısından önemli bir faktör olarak görmüştü. Türkiye, 1987'de AET'ye tam üyelik başvurusu yapmış, 1999'da AB'ye tam adaylığa kabul edilmiş ve 2005'te tam üyelik müzakereleri başlamıştı. 1963 Ankara Antlaşması ile AET ile ortaklık antlaşması imzalayan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci günümüzde de (2016) devam etmektedir. Bu uzun yolculuk, AB ülkelerinin Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmesi konusunda ne kadar zorlandıklarını göstermektedir. Washington, AB ülkeleri nezdinde Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda ısrarla telkinde bulunmuş ve bu durum AB ülkelerinin şikayetlerine neden olmuştur. Alan Makovsky'e göre ABD, çıkarları gereği gelecekte de Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki stratejisini devam ettirmeliydi. Makovsky'e göre Türkiye'nin AB'ye üyeliği "*Batı'ya demir atmanın*" en önemli yolu olacaktır.[232] Aktif bir dış politika stratejisi uygulamaya çalışan Turgut Özal, ABD'nin Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusundaki politikasını iyi bir şekilde gözlemlemiş ve Türkiye'nin AET'ye dolayısıyla AB'ye üyelik sürecinde ABD'nin ısrarcı olmasını hatta bunun için AB'ye baskı yapmasını istemiştir.[233]

1990'lı yılların sonunda Türkiye-ABD ilişkilerindeki önemli bir gelişme, ABD Başkanı Bill Clinton'un Türkiye'ye gelmesi ve TBMM'de yaptığı konuşma olmuştur. Clinton, konuşmasında Atatürk sayesinde Türkiye'nin demokratik düzeni benimsediğini ve "Atatürk sayesinde hepimiz şimdi buradayız." diyerek Atatürk'e olan takdirini ifade etmişti. Clinton, Atatürk'ün Batı'dan herhangi bir destek almadan ve içerdeki muhaliflerine rağmen bunu başardığını belirtmişti. Türkiye'nin jeopolitik önemine vurgu yapan Clinton, Türkiye'nin aynı zamanda demokratik olmayan devletlerle komşu olduğunu dile getirmiş ve bu jeopolitiğin aynı zamanda sorunlu

[232] Alan Makovsky, „Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar", kaynak: Morton Abramowitz (edit.): *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, İngilizce'den çevirenler: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 362-368.
[233] İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 290-291.

yönüne vurgu yapmıştı. Clinton'un konuşmasında dikkat çeken diğer bir nokta, 20. yüzyılı anlamak için Türkiye'nin geçmişine bakmak gerektiğini ifade ederek Türkiye'nin geleceğinin 21. yüzyılın şekillenmesinde önemli bir rol oynayacağını belirtmesi olmuştur.[234] Bill Clinton dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli sorunların yaşanmadığı ve Clinton öncesi baba Georges Bush ve Clinton sonrası oğul Georges Bush dönemine göre ilişkilerin daha uyumlu geçtiği bir dönem olmuştur.

Çağrı Erhan'a göre 1990-2000 yılları arası süreç, dünyada "küreselleşmenin" yaşandığı ve ABD'nin savunduğu iktisadi ve siyasal modellerle bunların dünyada sosyal hayatı etkilemeye başladığı bir geçiş dönemi olmuştur.[235] Bu süreç aynı zamanda ABD'nin küreselleşme düzenine karşı olanların ABD'ye karşı koymaya başladıkları bir süreç olmuştur. Avrasya coğrafyasında yirmiden fazla devlet kurulmuş ve dünya haritası bu dönemde sık sık yeniden çizilmiştir. Bu uzun on yılda bir taraftan iktisadi sınırların kaldırılmasını amaçlayan küreselleşmeci akımlar, diğer taraftan etnik veya dinsel temelli bölünmeyi savunan ayrışmacı eylemler ve bu iki akımın arasında da bölgesel iktisadi ve/veya siyasal bütünleşmeyi savunan hareketler tarihte hiçbir dönemde olmadığı kadar eş zamanlı olarak insanlığın gündemini belirlemiştir. Bu süreçte Türkiye-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş döneminden farklı bir uluslararası sistem'de gelişmiş ve ilişkileri ABD'nin değişen öncelikleri ile Türkiye'nin çeşitlenen seçenekleri yönlendirse de Türkiye-ABD ilişkilerinin ana yapısı değişmemiştir.[236]

Bu bölümde görüldüğü gibi 1990'lı yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerinde herhangi bir kopukluk yaşanmamıştır. Burada şunu belirtmek gerekir ki başta Zbigniew Brzezinski gibi gerçekçi kuramcılar olmak üzere ABD'li uzmanlar, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerini yeni düzende Avrasya bölgesindeki çıkarları doğrultusunda devam ettirmesi gerektiğini benimsemişlerdir. Türkiye'nin jeopolitik konumu, Türkiye'yi ABD'nin 21. yüzyılda Avrasya bölgesindeki uzun vadeli

---

[234] Bill Clinton'un 15 Kasım 1999'da TBMM'de yaptığı konuşma, kaynak: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=56935 (07.09.2015)

[235] Çağrı Erhan, „Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", kaynak: İdris Bal (edit.): *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 139.

[236] Çağrı Erhan, Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi…, 2004, s.139-140.

planları için vazgeçilmez bir aktör olarak öne çıkarmıştır. Bunun yanında Batılı uzmanlar, Türkiye'nin PKK ve Kürt sorunu gibi hassas konuları ve dini konularda toplumda var olan sorunları gündeme taşıyarak Türkiye'yi sürekli eleştirmişler ve dışa kapalı geleneksel Kemalist devlet anlayışının artık Türk toplumu için uygun olmadığını ve Batılı bir Türkiye'nin kendisini yenileyerek dışa açması gerektiği yolundaki düşünceleri dile getirmişlerdir. Nitekim insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti gibi konularda Türkiye'nin yetersiz bir durumda olduğu sürekli dillendirilmiş ve bu bağlamda başta Kürtler olmak üzere Türkiye'yi, Türkiye'deki azınlıklara, farklı etnik ve dini unsurlara yeteri kadar demokratik haklar vermediği konusunda eleştirmişlerdir. Bu sorunlar, özellikle AB'ye tam üyelik konusunda Türkiye'nin karşısına sürekli olarak çıkartılmıştır.

5.1.3. 1991 Körfez Savaşı

1991 Körfez Savaşı, Irak ordusunun 02 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan Körfez Krizi sonunda meydan gelmiştir. ABD başta olmak üzere bölgenin petrol zenginliğinin Saddam Hüseyin'in kontrolüne geçmesini istemeyen uluslararası güçlerin 17 Ocak 1991'de başlattıkları savaş, Çöl Fırtınası Harekâtı (Operation Desert Storm) olarak gelişmiş ve Irak ordusunu yenilgiye uğrattıkları 28 Şubat 1991 tarihinde son bulmuştur. 1991 Körfez Savaşı'na yol açan gelişme, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın, 1980-1988 arasındaki yıllarda sürmüş olan İran-Irak savaşı sürecinde Kuveyt ve Suudi Arabistan'dan aldığı 30 milyar dolar borcun silinmesini istemesi ile ortaya çıkmıştır. Saddam Hüseyin'in Kuveyt ve Suudi Arabistan'la Irak'ın borçları konusunda bir uzlaşmaya varamaması sonucunda Irak, Kuveyt'in topraklarını işgal etmiş ve Körfez Savaşı'nın yapılmasına yol açmıştır.

Kuveyt'in işgalinden önce Saddam Hüseyin'in işgal hazırlıkları yaptığı ABD ve SSCB istihbarat kaynakları tarafından bilinmesine rağmen Irak ordusu engellenmemiş ve adeta bu işgale izin verilmişti. Bu noktada özellikle ABD'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie'nin oynadığı rol önemli olmuştu. Bu süreçte 12 Nisan 1990 tarihinde Robert Dole başkanlığındaki heyetle görüşen Saddam Hüseyin'e Robert Dole, İsrail'e karşı olan düşmanca tutumundan kaçınmasını istediklerini ve Bush'un Irak ile ABD'nin ilişkilerini geliştirmek istediğini iletmiştir. Bu süreçte

ABD Büyükelçisi Glaspie ise Saddam Hüseyin ile olan görüşmesinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etme planlarının bilinmesine rağmen Saddam'a böylesi bir durumda Bush hükümetinin Irak'a karşı tavır almayacağını ve ABD'nin Irak'la iyi ilişkiler geliştirmek istediğini iletmişti. ABD'nin bu tavrı gerçekte Saddam Hüseyin'i tuzağa çekmiş ve Irak ordusu bu gelişmeler sonunda Körfez ülkelerinden de istediği malî desteği alamayınca Kuveyt topraklarını işgal etmişti. Ümit Özdağ'a göre Irak yönetimi, ABD'nin kendilerinden beklediği şeyi yerine getirmiş ve bölgedeki dengeyi bozmuştur. Bu gelişme sonucunda ABD, Ortadoğu'da kendi istediği yeni dengelerin kurulması için bölgeye kendi ordusunu yerleştirme imkânını elde etmiş ve bölgeyi Soğuk Savaş sonrası süreçte şekillendirmeye başlamıştır.[237]

Türk-Amerikan ilişkileri, Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından her şeyden önce 1991 Körfez Savaşı ile ciddi bir sınavdan geçmişti. Cumhurbaşkanı Özal, Saddam Hüseyin'in ordularının Kuveyt'i işgal etmesinden hemen sonra Saddam'ın ordularına karşı Kuveyt'in kurtulması için ABD'ye gereken desteği vereceğini taahhüt etmişti. Türkiye, ilk önemli eylem olarak Akdeniz sahillerine Türk toprakları üzerinden ulaşan Irak petrol boru hattını kapatmıştı. BMGK, Irak ordusunun Kuveyt'i işgalini kınamış (BMGK karar No. 660) ve dört gün sonra Irak'a karşı ekonomik yaptırım kararı (BMGK karar No. 661) almıştı. BM'nin bu kararları, Türkiye'nin Irak'a karşı petrol boru hattını kapatma kararını meşrulaştırmıştı. ABD ve Batı dünyası Ortadoğu'daki kendi çıkarları için bu işgali bir tehdit olarak kabul etmiş ve Irak'a karşı uluslararası bir koalisyon kurmuşlardı. Kuveyt'in ilhakı ile Irak (o zaman bilinen rezervlere göre) dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 20'sini kontrol edecek konuma gelmişti.[238]

O tarihe kadar dünya tarihinde eşi görülmemiş bir uluslararası koalisyon ile BM, uluslararası barış ve uluslararası istikrar için ilk kez işbirliği gerçekleştirmişti. BMGK'nın 679 numaralı kararı ile BM, Irak'ın BM kararlarını takip etmemesi ve önkoşulsuz olarak Kuveyt'ten 15 Ocak 1991 tarihine kadar geri çekilmemesi

[237] Ümit Özdağ, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1991, s. 139-150.
[238] Gülnur Aybet, *Turkey's Foreign Policy and its implications for the West: A turkish perspective,* The Royal United Services Institute for Defence Studies, 1994, s. 14-17.

durumunda Irak'a karşı şiddet kullanma kararı almıştı. ABD'nin öncü olduğu uluslararası koalisyon, Saddam Hüseyin'e bu krizi savaşsız sona erdirmek için son bir şans tanımıştı. Ama Türkiye dahil çeşitli ülkelerin tüm diplomatik çabaları da Saddam Hüseyin'in Kuveyt'ten çıkmasını sağlayamamıştı. Savaş, 17 Ocak 1991 tarihinde bir hava saldırısıyla başlamış ve ardından 24 Şubat günü kara savaşı ile devam etmişti. 100 saatin sonunda Irak orduları yenilmiş ve 27 Şubat 1991 tarihinde Başkan Bush ateşkes ilan etmişti. ABD, bu gelişmeler sonrasında, SSCB'nin dağılmasından sonra Ortadoğu'da belirleyici güç konumunu pekiştirmiştir. Bu savaş sırasında Başkan Bush, yeni bir dünya düzeni ilan etmiş ve ABD'nin kendi dünya düzenini kurma iradesini ortaya koymuştur.[239]

ABD, Körfez Savaşı'nda gücünü en iyi şekilde kullanabilmek ve kısa sürede sonuca ulaşabilmek için Ankara'ya üç önemli talebini iletmişti. Birincisi: NATO askerî üsleri olarak kullanılan Türkiye'deki üslerin (İncirlik vb.), Irak'a karşı hava operasyonları için serbest bırakılması. İkincisi: Türkiye'nin Irak sınırına büyük bir askeri birlik göndermesi ve böylece Saddam'ın ordusunun sadece Kuveyt'te değil aynı zamanda Irak'ın kuzeyinden de tehdit edilmesi. Üçüncüsü: Türk askerlerinin Suudi Arabistan'da konuşlandırılarak koalisyon güçlerine katılması. Türkiye, ABD'nin ilk iki talebini yerine getirerek hava saldırıları için üslerini açmış ve TSK 180.000 askerini Türk-Irak sınırında konuşlandırarak Saddam Rejimi'ne karşı önemli bir askerî tehdit oluşturmuştu. Fakat ABD'nin üçüncü talebi yani savaşa Türk askerinin de katılma isteği Ankara tarafından reddedilmişti. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, savaşa Türk ordusunun da katılmasını istemiş fakat TSK ve bürokrasi bu talebi reddetmiş ve bu durum Türkiye'de önemli bir iç politika meselesi olmuştu.[240] Cumhurbaşkanı Özal, adeta kendi vekili gibi hareket eden Başbakan Yıldırım Akbulut'u istediği gibi yönlendirmiş ve T.C. Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'nın siyaset yapmasını kısıtlamasına rağmen dünya liderleri ile görüşmüş ve diplomasinin aktif oyuncusu gibi hareket etmişti. Fakat Özal'ın Körfez Savaşı çerçevesinde ABD'nin Türk askerinin savaşa girmesi konusunda iradesini iç politik ortamda kabul

[239] Ramazan Gözen, "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif politika ve sonuçları", kaynak: İhsan Dağı, (edit.): *Türk Dış Politikasında gelenek ve değişim,* Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 180-184.
[240] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler…, 2003, s. 255.

ettirememiş ve devletin üst düzeyinde kriz yaşanmıştı. Türk ordusunun Irak'ta savaşa katılmasını reddeden Dışişleri Bakanı Ali Bozer, 12 Ekim 1990'da Savunma Bakanı Safa Giray 19 Ekim 1990'da ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay 03 Aralık 1990'da istifa etmişlerdi.[241]

Necip Torumtay'ın ve dolayısıyla TSK'nın Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Ortadoğu ile ilgili şu ilkeleri Türk ordusunun savaşa katılmamaları konusundaki kararında belirleyici olmuştu: Ortadoğu'daki devletlerin iç işlerine karışmama, İsrail-Filistin sorununda tarafsız kalma, bölgedeki ikili ilişkilerde ticareti öne çıkarma ve Ortadoğu ve Batı dünyası ile olan ilişkileri birbirinden ayrı tutma.[242] Özal'ın aktif dış politika geliştirme arzusu, geleneksel Kemalist dış politika vizyonuna da uygun değildi. Atatürk "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi ile Türk dış politikasının temellerini belirlemişti fakat Özal bu temel ilkeyi bir kenara bırakarak komşusu Irak'a savaş açmak istemiş hatta Irak'ın topraklarının bir kısmını işgal etmek istemişti. Fakat TSK'nın ve bürokrasinin tepkisi, Özal'ın bu vizyonunu uygulamasını engellemişti. Eberhard Rondholz'a göre Özal'ın bu girişimi, Türkiye'de milliyetçi çevrelerin Musul'un kaybını hâlâ içlerine sindiremediklerinin bir göstergesi idi.[243]

1990 sonrası süreçte Türkiye'nin aktif dış politikası özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kişisel çabasıyla harekete geçmişti. Özal, Türkiye'nin geleneksel dış politika yönünü değiştirmek istemiş ve yeni kurulan uluslararası düzende Türkiye'nin daha etkin bir dış politika takip etmesini benimsemişti. Türkiye üzerinden Irak'tan petrol boru hattı kullanımının kapatılması ve uluslararası koalisyonun askeri operasyonlar için kullandığı NATO askeri üssü İncirlik'in Körfez Savaşı için kullanıma açılması, Özal'ın kişisel çabaları ile TBMM tarafından onaylanmıştı. Özal, ABD Başkanı George Bush ile yakın bir ilişki tesis etmiş ve böylece politik konumunu güçlendirmek amacında olmuştu. Fakat Türkiye'nin Ortadoğu'daki çıkarları, bölgenin siyasi haritasının değişmemesini gerektiriyordu. Çünkü

---

[241] William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, İngilizce'den çeviren Petek Demir, Mozaik Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 233-234.

[242] Seyfi Taşhan, "Contemporary Turkish Policies in the Midde East: Prospects and Constrains", kaynak: *Dış Politika,* 1-2 June, 1995, s. 65-67.

[243] Eberhard Rondholz, „Ordnungsmacht Türkei", kaynak: *Blätter für deutsche und internationale Politik,* Nr. 3/1991, s. 347.

Türkiye'nin "*ulusal güvenliği*" ve "*toprak bütünlüğü*" buna bağlıydı. Ayrıca Irak'ın bölünmesiyle bölgedeki ekonomik ilişkiler de riske girecekti. Sorunlarla dolu bu bölgede her iki devlet için güvenlik ve ticaret en önemli önceliğe sahipti çünkü istikrar her şeyden önce geliyordu. Bu savaşta Türkiye, tereddüt etmeden Batılı güçlerin hâkim olduğu koalisyon güçleri tarafında yer almıştı. Böylece Türkiye, geleneksel Batı yönelimli politikasını Soğuk Savaş sonrasında da devam ettirdiğini göstermişti.[244]

Körfez Savaşı'nın sonuçları Türkiye için olumsuz olmuştu. Genel olarak bakıldığında Türkiye, bu savaşın meydana gelmesi ile birlikte ekonomik ve siyasi anlamda büyük kayıp yaşamıştı. Türkiye en başından itibaren ABD dolayısıyla uluslararası koalisyon tarafında yer almış ve Irak'ın petrol boru hattı kullanımından kaynaklanan geliri kaybetmişti. Irak ile Türkiye arasındaki ticaret büyük ölçüde azalmış ve Güneydoğu Anadolu'da işsizlik hızla artmıştı. Bu çerçevede Irak, Türkiye'ye borcunu ödeyememiş ve Irak'taki Türk şirketlerinin ekonomik faaliyetleri durmuştu. Türkiye'nin 1991 Körfez Krizi'nden önce Ortadoğu ile olan 13 milyar dolarlık ticaret hacmi, 1992'de 2 milyar dolara gerilemişti.[245] Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargodan kaynaklanan zararı, 1991 yılı sonu itibariyle 7-10 milyar dolar civarında olmuş buna karşılık Körfez Arap ülkeleri ve Batılı müttefiklerden gelen ekonomik yardım ise sadece 4.9 milyar dolar olmuştu. Fakat Türkiye'nin ekonomik zararları bununla kalmamış ve sadece Türkiye'den geçen petrol boru hatlarının kapalı tutulması, Türkiye'ye günde 2 milyon dolar kaybettirmişti. 1995 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam zararı 20 milyar dolar civarında olmuştu.[246] Turgut Özal, Türkiye'nin gördüğü zararı telafi edebilmek için diplomatik etkinliğini kullanarak Körfez ve Batılı ülkeler nezdinde sürekli girişimlerde bulunmuş fakat Türkiye'nin gördüğü ekonomik kaybı telafi edebilecek düzeyde yardım elde edememişti. Özal ayrıca başka bir yol denemek istemiş ve ABD ile diğer Batılı müttefik devletlere "*yardım değil, daha çok ticaret*" yapalım formülünü önermiş

[244] Ramazan Gözen, Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif politika ve sonuçları…, 1998, s. 189- 209.
[245] Hasan Köni, "Körfez Savaşı sonrası Türkiye ve Ortadoğu", kaynak: Avrasya Dosyasi, Kuzey Irak Özel, No. 1, 1996, s. 135-136.
[246] Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkacında Dış Politika; Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, 2000 Ankara, s. 297-300.

fakat Özal'ın bu çabası da istenilen sonucu vermemişti.[247] 21 Temmuz 2002'de Körfez Savaşı ve Türkiye'nin gördüğü zararlar konusunda basın açıklaması yapan Ankara Ticaret Odası (ATO) başkanı Sinan Aygün, Türkiye'nin 1991 Körfez Savaşı sonrasındaki süreçte meydana gelen ekonomik zararlarının 50-60 milyar dolar civarında olduğunu belirterek, ABD'nin Irak'a değil adeta Türkiye'ye ambargo uyguladığını ve bu süreçte Doğu ve Güneydoğu ekonomisinin çöküntüye uğradını ifade etmişti.[248]

1991 Körfez Savaşı, Türkiye'ye sadece ekonomik değil aynı zamanda büyük politik zararlar da vermişti. Körfez Krizi ile birlikte kötüleşen ekonomik sorunlar, Türkiye'nin güneydoğusundaki ayrılıkçı PKK terörünü şiddetlendirmişti. Türk devletinin otoritesine karşı silah gücü ile 1984 yılından bu yana savaşmakta olan PKK, böylece işsiz Kürtlerin örgüte katılımını arttırmış ve Kuzey Irak'ta, Bağdat'ın devlet otoritesinin ortadan kalkması ile bu bölgeden Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini arttırmıştı. Batılı devletler, Türkiye'yi bu sorunlarla baş başa bırakmış ve Türkiye'nin büyük bir sorunlar yumağı içinde kalmasına neden olmuşlardı. Bunun yanında Türkiye, Körfez Krizi'nde önemli bir rol oynaması ve ekonomik ve politik olarak büyük zarar görmesine rağmen barış sürecine (Örn. Ortadoğu Zirvesi-Madrid) davet edilmemiş ve Kuveyt'in yeniden inşa edilmesinde Türk şirketleri dikkate alınmamıştı.[249]

5.1.4. Çekiç Güç ve Kuzey Irak'ta Kürt Devleti İnşası

1991'deki Körfez Savaşı'nı sonlandıran 28 Şubat 1991 tarihindeki ateşkesten sonra Irak'ta, Saddam rejimi devam etmişti. Ateşkesin ardından 02 Mart 1991 tarihinden itibaren Şiiler ve Kürtler Saddam rejimine karşı ayaklanmışlardı. Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'ye bağlı olan örgüt (Kürdistan Demokrasi Partisi-KDP) ile Celal Talabani'ye bağlı olan örgüt (Kürdistan Yurtseverler Birliği-KYB), Kürtlerin ayaklanmasını genişletmeye başlamışlar ve kısa zamanda 400.000 Kürt'ü

[247] Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkacında Dış Politika; Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası…,* s. 288-290.
[248] Sinan Aygün'ün 21.07.2002 tarihinde Ankara Ticaret Odası'nda düzenlediği basın açıklaması, kaynak: http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=40&l=1 (06.03. 2016).
[249] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler…, 2003, s. 257-258.

silahlandırmışlardı. Fakat silah kullanmasını bilmeyen ve organize olarak Saddam rejiminin ordusuna karşı koyamayan Kürtler, Kuzey Irak'ta kısa sürede dağılmış ve Mart sonu ve Nisan başı itibariyle Kuzey Irak tekrar Saddam rejimine bağlı güçlerin kontrolüne geçmişti. ABD, Saddam Hüseyin'in bu askerî harekâtına karışmamış ve bu olayı Irak'ın iç meselesi olarak görmüştü. Bu gelişme sonucunda Kürtler, Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamışlar ve yaklaşık 500.000 Iraklı, çoğunluğu Kürt olmak üzere, Türk-Irak sınırına ulaşmıştı. Bu olay, Türkiye'nin güvenliği ve ekonomisi açısından büyük sorun olmuş ve Türkiye, ABD ile AB'nin destek sözüne rağmen bu mülteci sorunu ile tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştı.[250]

Tek başına yarım milyon mülteci ile başa çıkamayacağını anlayan Türkiye, özellikle Turgut Özal'ın girişimleri ile başta ABD olmak üzere Batılı müttefiklerinden yardım istemişti. Ankara'nın talebi sonucunda 11 Nisan 1991'de ABD önderliğinde 17.000 kişilik "Huzur Operasyonu" (Operation Provide Comfort) başlatılmış ve Kuzey Irak'ta "Güvenli Bölge" kurularak gelen sığınmacıların güvenliği sağlanmıştı. Temmuz 1991 başlarında Irak ordusundan kaçan Kürtler tekrar yurtlarına geri dönmüşler ve Huzur Operasyonu'na katılan güçler bölgeden çekilmeye başlamışlardı. Fakat bölgede Kürtlerin güvenlik endişesi sürmekte idi. Türkiye'nin de bu olayın tekrarlanabileceği ve PKK'lıların Türkiye'ye daha kolayca sızabileceği endişesi sonucu Turgut Özal, Güvenli Bölge'nin devamını talep etmiş, bu da ABD tarafından olumlu karşılanmıştı. Bu gelişme ile birinci Huzur Operasyonu sona ermeden "Huzur Operasyonu-2" (Operation Provide Comfort-2) başlamış ve Kuzey Iraklı Kürtlerin güvenliğinin sağlanması ve Saddam Rejimi ordusunun Kuzey Irak'tan uzak tutulması amacıyla çoğunluğunu ABD'li askerlerin oluşturduğu askeri birlik Temmuz 1991'de bölgeye yerleşmişti. Bölgeye yerleşen bu askeri birlik, Türkiye'de Çekiç Güç ve ABD'de ise "Poised Hammer" olarak tanımlanmıştı. Uçaklar ve helikopterlerden oluşan toplamda 77 hava gücü ile 1862 görevli askerden oluşan Çekiç Güç'e; ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye katılmış ve

[250] Bkz. Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 154-156, s. 164-165 ve s. 190-191.

bu birlik Türkiye'de İncirlik ve Pirinçlik'te; Kuzey Irak'ta ise Zaho'da konuşlanmıştı.[251]

Ankara'da MGK'nın, 02 Nisan 1991 tarihli toplantısında, mültecilerin hava bombardımanı ve Irak silahlı kuvvetlerinin askeri saldırıları nedeniyle Türkiye'ye kaçmak zorunda kaldıkları belirtilerek bu sorunu çözmek için aşağıdaki tedbirlerin alınması ve eylemlerin uygulanmasına karar verilmişti:[252]

a. BM, bu saldırılara karşı uluslararası tedbir almak için toplantı düzenlemeli. BM ve dünya bu eziyete kayıtsız kalmamalı.
b. Kuzey Irak ve Türkiye-Irak sınırındaki acil duruma karşı ortak hareket edebilmek için BMGK üyelerinin Ankara'daki diplomatik temsilcileri, bilgilendirilmek üzere Türk Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmeli.
c. Ankara'daki Irak Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığına davet edilmeli ve Kuzey Irak'taki sivil halka karşı Irak Silahlı Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği saldırıların derhal durdurulması istenmeli. Buna ek olarak Irak Büyükelçisine bu gelişmenin insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırı bir fiil teşkil ettiği ve bundan dolayı Irak ile iyi komşuluk ilişkisinin tehlikeye girdiği anlatılmalı.
d. Türk hükümetine, mültecilere gıda yardımı ve tıbbi hizmetler için Türk-Irak sınırında tedbir alınması konusunda tavsiyede bulunulmalı.
e. BMGK ve T.C. hükümeti, gelişmeleri takip ederek sınırdaki güvenlik için her türlü önlemi almalı.

Türkiye, Bakanlar Kurulu'nun 12 Temmuz 1991 tarihli kararıyla Türk topraklarında Çekiç Güç'ün konuşlanmasını onaylamış ve bu askeri birliğe Türk askerleri de dahil olmuştu. Bu askeri birliğin etkinlikleri Türk Genelkurmay Başkanlığının onayına bağlı olmuş ve bu birliğin biri Türk diğeri Türk olmayan NATO içinde bir komutanın kontrolünde hareket edeceği kabul edilmişti. Kuzey Irak'ın, NATO sahasının dışında bulunması nedeniyle Türkiye, Çekiç Güç'ün alan

[251] Baskın Oran, *„Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 15-16 ve s. 97.
[252] Milli Güvenlik Kurulu basın bülteni. 02. April 1991, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1991/02nisan1991.htm (29.07.2008).

dışı (Out of area) misyonunu kabul etmiş ve böylece NATO'ya bağlı bir askeri birim, konvansiyonel NATO bölgesi dışında hareket etme imkânını elde etmişti.[253]

Başlangıçta Çekiç Güç'ün misyonu Türkiye tarafından desteklense de Çekiç Güç'ün daha sonra Irak'ın kuzeyinde PKK'yı ve bölgede Kürt devletinin kurulmasını gizlice desteklediği konusunda şüpheler oluşmaya başlamıştı. Türkiye'ye gelen mültecilerin arasına PKK'lı eylemcilerin de sızdığından şüphe edilmiş ve bu şüphe doğrulanırcasına bu gelişmelerin ardından PKK'nın terör faaliyetlerinde artış gözlemlenmişti. Bu eleştiriler Türk medyasında, toplumda ve muhalefet partilerinde geniş yankı bulmuş fakat 1990'lı yıllarda iktidara gelmiş olan partiler, Türk Parlamentosu'nda bu birimin varlığını ve faaliyetlerini her altı ayda bir onaylamışlardı. Bu birimin Türkiye'deki varlığı ve Kuzey Irak'taki faaliyetleri, 1990'lı yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde artan oranda rahatsızlık unsuru olmuştur. PKK'nın, Türkiye'deki terör saldırılarının artması ve bu birimin desteği ile Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulabileceği şüphesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmiştir.[254]

Baskın Oran'a göre Çekiç Güç'ün teorik amacı, Kuzey Irak Kürtlerini Saddam'ın askerlerine karşı korumak ve Türk-Irak sınırına doğru gelişecek bir başka mülteci akınını önlemekti. Fakat Çekiç Güç, pratikte Kürtlerin Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurma hayalini güçlendiren bir faktör olmuştu. Çekiç Güç, bir yandan Başbakan Turgut Özal'ın dolayısıyla Türkiye'nin talebi sonucu bölgede konuşlanmış diğer taraftan Türkiye'nin bölgedeki çıkarları açısından önemli bir güvenlik sorunu olmaya başlamıştı. Bu durum, Türkiye adına büyük bir çelişki arz etmişti. Bu birliğin Kuzey Irak'ta konuşlandırılması, Irak'ın toprak bütünlüğüne aykırı bir durum olduğu gibi Kuzey Irak'ta tesis edilen "güvenlik sahası", Türkiye'nin Kuzey Irak'taki güvenlik çıkarları için tehdit olarak görülmeye başlanmıştı. PKK bu bölgede organize olabilir veya Kuzey Irak'taki Kürtler,

[253] Baskın Oran, *Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti…,* 1996, s. 68-77.
[254] Kemal Kirişçi, „Provide Comfort or trouble: Operation Provide Comfort and its impact on Turkish Foreign Policy", Kaynak: *Turkish review of Middle East Studies*, Annual 1994/95, s. 63-65.

Bağdat'tan ayrılabilir ve kendi bölgesel hükümetini oluşturabilirdi. Oran'a göre bu durum, Türkiye'nin bu bölgede kendi stratejisinin olmadığını ortaya koymuştur.[255]

Nitekim Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin temeli, Mayıs 1992'de seçimlerin yapılması ile bir Kürt Parlamentosu"nun oluşumu, Temmuz 1992'de bir Kürt hükümetinin kurulması, Eylül 1992'de bir Kürt ordusunun kurulması ve Ekim 1992'de Kürt Federe Devleti bildirisi ile atılmıştı. Mayıs 1992 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde Mesut Barzani'nin başkanlığındaki KDP ve Celal Talabani'nin başkanlığındaki KYB, 50'şer sandalye kazanarak 105 sandalyenin 100'ünü elde etmişlerdi. Kalan gruplar (Sosyalist Kürdistan Partisi, Kürdistan İslami Hareketi, vb.) parlamentodaki 5 sandalyeyi paylaşmışlardı. Türkiye'nin endişesi, Irak'taki bu siyasi gelişmelerden değil bu gelişmelerin Türkiye'deki Kürtler üzerindeki ekonomik ve siyasal-kültürel etkisinden kaynaklanmıştı. Kuzey Irak'taki bir Kürt devleti yapılanması, Güneydoğu Anadolu'daki Kürtlerin benzer taleplerde bulunmasına yol açabilir ve bu da Türkiye'yi zora sokabilirdi.[256]

Türkiye, 1984'ten itibaren PKK eylemlerinin Türk topraklarında arttığı sırada Kuzey Irak'taki konumunu askeri yöntemlerle kontrol etmeye çalışmıştı. Ancak askeri operasyonlar, bu bölgedeki PKK'nın etkinliğini kırmak için geçici bir çözüm olmuştu. Bağdat hükümetinin Kuzey Irak'taki otoritesi, güvenlik bölgesi kurulması ve Bağdat hükümeti güçlerine bu bölgede uçuş yasağı getirilmesi ile son bulmuş ve PKK terör örgütü bu bölgede rahat hareket edebilmişti. Kuzey Irak, çeşitli Kürt örgütlerinin (PKK, KYB, KDP) etkilerini genişletmeye çalıştıkları kontrolsüz bir bölge haline gelmişti. Türkiye'nin, Kuzey Irak'taki çelişkili politikaları, Türkiye'nin güneydoğusunda giderek büyüyen bir güvenlik sorununu ortaya çıkartmış ve PKK'nın Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden önemli bir sorun olarak büyümesine yol açmıştı. Baskın Oran'a göre Türkiye'nin 1990'larda askeri eylemlerin yerine demokratik yaklaşımlar geliştirememesi, kendi Kürt vatandaşlarının bölgede devlete karşı yabancılaşmasına yol açmıştı. Oran'a göre, demokratikleşme unsurları desteklenerek Güneydoğu'daki siyasi-sosyal sorunlar daha iyi çözülebilir ve

[255] Baskın Oran, *Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti*…, 1996, s. 180-181 ve 186-189.
[256] Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD, önleyici savaş, Petrol ve hegemonya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 460-462.

bölgedeki Kürt vatandaşların devlete bağlılığı korunabilir ve böylece Kuzey Irak'ta olası bir Kürt devleti önlenebilirdi.[257]

Oysa Çekiç Güç'ün Kuzey Irak ve Türkiye'ye yerleşmesi ile ABD adeta bölge için önceden geliştirdiği stratejiyi uygulamıştır. ABD, Türkiye'de gelişen "*ABD, Kuzey Irak'ta Kürt Devleti kurmayı planlıyor*" algısına ve Çekiç Güç'e karşı gelişen tepkilere karşı her defasında Kürt devleti kurmayı istemediği yönünde açıklamalar yapmış ve Türkiye'de gelişen kamuoyu tepkisini yumuşatmak istemiştir. Fakat İncirlik Üssü'nde ABD'li Çekiç Güç komutanı Albay Naab için verilen bir davette Albay Naab'ın, Türk General'in gözüne bakarak "*Kürtlerin şerefine*!" ifadesini kullanarak kadeh kaldırması ve bazı ABD'li subayların Türk görevlilerle sohbetlerinde açıkça "*Kürdistan*"ı savunmaları ve Kürdistan Devleti'nin sınırlarını Türkiye'nin güneydoğusunu kapsayacak şekilde göstermeleri, ABD'nin aslında 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra bölgeyle ilgili var olan plan dahilinde hareket ettiğine işaret etmiştir.[258]

Türk basınında Çekiç Güç'e bağlı ABD'li güçlerin PKK'ya yardım ettiğine dair çıkan haberler, ABD'ye olan kuşkuları arttırıyor ve bu haberlerden bir tanesini gazeteci Muammer Yaşar Bostancı ortaya çıkararak ABD'nin insanî yardım adı altında bölgedeki teröristlere ağır silahlardan oluşan askerî yardım yaptığını ortaya koymuştu.[259] Türkiye'den gelen tepkilere dönemin ABD Savunma Bakanı yardımcılarından Paul Wolfowitz, Çekiç Güç'ün Iraklı Kürtleri Saddam Rejimi'nin ordusuna karşı korumak ve Kürt mülteci krizinin tekrar yaşanmamasını sağlamak için bölgede bulunduğunu belirterek Türkiye'den gelen tepkilere cevap veriyordu.[260] Wolfowitz'e benzer şekilde ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Morton Abramowitz de düşüncesini dile getirmiş ve "*bölgede Kürt Devleti'nin kurulmasına karşı olduğunu*" belirtmişti. ABD Dışişleri Bakanı James Baker ise Irak ile ilgili düşüncelerini dile getirirken "*ABD'nin Irak'ı parçalama niyetinde olmadığını ifade etmişti*".[261]

---

[257] Baskın Oran, *Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti*…, 1996, s. 190-197.
[258] Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*…, 1993, s. 217.
[259] Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*…, 1993, s. 223.
[260] Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*…, 1993, s. 276.
[261] Gözen, Ramazan, Amerikan Kışkacında Dış Politika; Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası…, 2000, s. 323.

ABD'nin Ortadoğu'da Çekiç Güç vasıtası ile geliştirmeye başladığı stratejinin tepki görmesi sonucu ABD, niyetinin Kürt Devleti'ni kurmak olmadığı yönünde diplomatik mesajlar vermişti. ABD'nin bu politikası bir anlamda Tayyar Arı'nın belirttiği gibi ABD'nin "Kürt Kartını" kontrollü bir şekilde kullanacağını ortaya koymuştu.[262] Türkiye'de Çekiç Güç ve ABD'ye karşı olan tepkilere rağmen Çekiç Güç'ün süresinin uzatılması kararına geldiğinde Cumhurbaşkanı Özal, herhangi bir itirazı olmadan, sürenin uzatılması yönünde tavır almış, Başbakan Süleyman Demirel ise "*Benim Batı'ya 50 milyar dolar borcum var. Hayır diyemem"* diyerek Çekiç Güç'ün süresinin uzatılmasına onay vermişti.[263] Cihan Dura, Graham Fuller'in Özal'ın "*Pandora'nın kutusunu*" açtığını ifade ettiğini ve Özal'ın özerk Kürt bölgesinin kurulmasına izin verdiğini belirtmiş ve daha da önemlisi Özal'ın Kuzey Irak'ta bağımsız Kürdistan'ın kurulması yolunda en önemli gelişme olan bölgedeki seçimlere razı olduğunu ifade etmişti.[264]

1990'lı yıllarda Türkiye'de Çekiç Güç'e karşı gelişen eleştiriler o kadar artmıştı ki 1996'da iktidara gelen Refahyol hükümeti, Çekiç Güç'ün misyonunun ve işlevinin sona erdiğini ve bunun yerine "Keşif Güç"ün (Operation Northern Watch) geçeceğini bildirerek bu tepkileri dindirmeye çalışmıştı. Kuzey Irak'taki (Zaho) "Military Coordination Commitee" (MCC) Silopi'ye kaydırılmış ve bu birliğe ait hava gücü İncirlik'te konuşlandırılmıştı. Türkiye bu birlikle ilgili etkin bir kontrol olanağı elde etmiş ve Kuzey Irak'ta kullanılan silahların sadece savunma amacıyla kullanılabileceği ve bunun T.C. Genelkurmay Başkanlığı tarafından onaylanması şartı getirilmişti. Türkiye ayrıca Kuzey Irak'taki askeri operasyonun süresi ve kapsamı konusunda karar verme yetkisi elde etmiş fakat olası bir askeri operasyonun Türk ve Amerikan komutanlarının emri altında olması kararlaştırılmıştı. Bu birim yeniden düzenlendikten ve sadece hava kuvvetlerinden oluşturulduktan sonra Türk kamuoyundaki eleştiriler azalmıştır. Çekiç Güç'ün Temmuz 1991'den 1996 sonuna kadarki rolü ve Keşif Güç'ün Ocak 1997 tarihinden itibaren işlevi, Mart 2003'de II.

---

[262] Tayyar Arı, „Basra Körfezi ve Amerikan Politikası", kaynak: Sabahattin Şen (edit.): *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 337-338.
[263] Turan Yavuz*, ABD'nin Kürt Kartı*…, 1993, s. 247.
[264] Cihan Dura, "Pandora'nın Kutusunu Kimler Nasıl Açtı", http://www.cihandura.com/arsiv/emperyalizm-yazilari/591.html (17.02.2015).

Irak Savaşı'nın başlamasıyla hem uygulamada hem de hukuksal olarak sona ermiştir.[265]

1991 Körfez Savaşı öncesi Turgut Özal'ın ABD ile birlikte TSK'nın Irak'a girme fikrine karşı çıkarak istifa eden Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti'ne giden sürecin başlatılmak istendiğini dile getirmiştir. Türkiye'ye Musul ve Kerkük petrollerinden faydalanması hatta bu iki kente sahip olabileceği konusunda ileri sürülen haberlere değinen Torumtay, bunun karşılığında Türkiye'nin desteğinde veya himayesinde bir Kürt federasyonu kurulması tezinin öne sürüldüğünü belirtmiştir. Torumtay, bunun Türkiye'yi Ortadoğu'nun dipsiz sorunlarının içine çekeceği ve Türkiye'nin kanını ve kaynaklarını sömüreceği bir tuzak olacağını ifade etmiştir. Batılı güçlerin bu bölgenin petrollerinin sadece kendi kontrollerinde bulunmasını istediklerini belirten Torumtay, Türkiye'nin böylesi bir tuzağa düşmesi durumunda dış politikasındaki manevra esnekliğini kaybedeceğini ve bunun Türkiye için ciddi tehlikeler doğuracağını ileri sürmüştür. Torumtay, Türkiye'nin Irak konusunda uzun vadeli strateji geliştirerek PKK'nın varlığına son vermeyi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını desteklemeyi ve Türkiye'nin, Irak Devleti'nin uluslararası sisteme tekrar entegre olmasını destekleyerek Türkiye'nin Irak'la siyasi ve ekonomik ilişkilerini tekrar geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir.[266]

Türkiye, Soğuk Savaş'ın son bulması aşamasında kendini Soğuk Savaş sürecinin getirdiği güvenlik sorunlarından kurtardığını düşündüğü bir süreçte 1991 Körfez Savaşı ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin rahatlığını yaşamadan ve bu sürecin tarihsel bir muhasebesini yapamadan yeni dünya düzeninin yeni ve daha karmaşık sorunlarını adeta kucağında bulmuştur. Türkiye, 1991 Körfez Savaşı ile birlikte yeni dünya düzeninin ilk ciddi güvenlik sorunu ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nitekim 1991 Körfez Savaşı sonrası bölgeye yerleşen Çekiç Güç, bu yeni düzende Türkiye'nin güvenliğini artan oranda tehdit edecek ve Türkiye'yi günümüzde de devam eden PKK terörü ile karşı karşıya

[265] Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD, önleyici savaş, Petrol ve hegemonya*…, 2004, s. 449-451.
[266] Necip Torumtay, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, 2. baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997, s. 245-251.

bırakacaktır. Türkiye, PKK terörünün yanında başta ABD olmak üzere Batılı güçler tarafından desteklenecek olan ve günümüzde Kuzey Irak ve Suriye boyutu ile devam eden Kürt devleti yapılanması ile karşı karşıya bulunmaktadır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ulusal ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bu sorun, Türkiye'yi sadece güvenlik olarak değil politik, ekonomik ve sosyal boyutlarda da ciddi şekilde sarsmaya başlamıştır. Çekiç Güç`ün Türkiye ve Kuzey Irak'a yerleşmesi ile başlayan Kürt devletinin kurulması süreci başta ABD olmak üzere Batılı güçler tarafından daha ileri bir boyuta taşınarak günümüzde Ortadoğu'da "*Birleşik ve büyük bir Kürt devleti'nin kurulması*" doğrultusunda devam etmekte ve Türkiye'nin, Suriye'nin, Irak'ın ve İran'ın toprak bütünlüğünü doğrudan tehdit etmektedir. Çekiç Güç`ün Kuzey Irak ve Türkiye'nin güneydoğusuna yerleşmesi, bölgede Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının doğrudan karşı karşıya geldiği yeni bir süreci başlatmıştır. Bu gelişme, 1990'lı yıllarda Kemalist seçkinlerin NATO müttefiki ABD'ye karşı olan tepkilerinin artmasına ve ABD'ye karşı olan güven kaybına yol açmıştır. ABD'nin Kuzey Irak'ta müttefiki Türkiye'nin güvenliğine ve ulusal bütünlüğüne zarar verecek türde girişimlerde bulunması yeni düzende Türkiye-ABD ilişkilerinin Soğuk Savaş döneminden farklı olacağını ortaya koymuştur. ABD'nin yeni düzende küresel etki alanını genişletmek istemesi ve kendi çıkarlarını gözettiği yeni düzende tek küresel güç olma arzusu, ABD'deki gerçekçi kuramcıların etkisinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim Ramazan Gözen, Türkiye-ABD ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların hemen hemen tamamının gerçekçi kuram çerçevesinde yapıldığını belirtmiştir.[267]

Ocak-Şubat 1991'deki Körfez Savaşı ve Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün Kuzey Irak ve Türkiye'nin güneydoğusuna yerleşmesi adeta Türkiye'nin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü uzun vadede tehdit edecek planlanmış gelişmeler olarak birbirini takip etmiştir. Nitekim 1990'lı yılların başında Kemalistler, ulusalcılarda ve milliyetçilerde oluşmaya başlayan "*acaba ABD ve Batı bölgede Kürt devleti mi kurmak istiyor"* kuşkusu ilerleyen yıllarda, ABD'nin resmî mercilerinin ABD'nin bu yönde herhangi bir politikası olmadığını ifade etseler de, adım adım büyüyecek ve ABD'ye karşı tepkileri arttıracaktır. Bölgede gelişmelerin Kürt Devleti'nin

[267] Gözen, Ramazan, Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı…, 2001, s. 74.

kurulmasına yönelik olduğunun en belirgin işaretlerinden biri, gerek ABD'nin gerekse AB ülkelerinin Türkiye ile ilişkilerinde bu konuyu sürekli gündeme taşımalarıdır. Görüldüğü gibi çalışmanın 1991-2001 arası süreci bağlamında ortaya konan değişkenler arasındaki bağlantı ve bu değişkenlerin birbirlerine bu süreç içindeki etkileri buraya kadar yapılan analizlerde ortaya konmuştur.

5.1.5. Türkiye-ABD İlişkilerinde PKK ve Kürt Sorunu

ABD'nin Ortadoğu'daki Kürtlere olan ilgisi 1950'li yıllarda başlamış ve Türk-Amerikan ilişkilerinde Kürt Sorunu ilk kez 1980'li yıllarda önemli bir konu hâline gelmişti. Türkiye'de tarihsel-eleştirel bir yaklaşıma göre; ABD, Osmanlı İmparatorluğu çöktükten sonra Ortadoğu'da çizilen sınırlardan memnun değildir ve bu bölgede sınırların yeniden çizilmesini istemektedir. Bu çerçevede ABD, Washington'un desteğine muhtaç zayıf bir Kürt devletinin kurulmasını benimsemekte ve Ortadoğu'da Kürt azınlığı barındıran devletleri kontrol altına almayı ve bölgedeki Arap komşularına karşı İsrail'in konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. ABD hükümeti, 1988 yılında ilk kez Kürtlerin Türkiye'de azınlık oluşturduğuna değinmiş ve Kürtler için kültürel ve dilsel haklar talep etmiştir. Aksi takdirde Kürtler, gelecekte Türkiye için büyük bir sorun hâline gelebilecek ve hatta bu gelişmeler Kürt isyanına yol açabilecektir. Washington'un görüşüne göre kültürel ve dilsel hakların sağlanması ve Kürtleri temsil eden siyasi partilerin kurulması, gelecekte Türkiye'nin ekonomik ve politik istikrarı için önemli olabilecektir.[268]

TSK, 1980'li ve 1990'lı yıllarda PKK'yı etkisiz hâle getirmek için Kuzey Irak'ta müdahalelerde bulunarak Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulmasına engel olmuştur. 1990'lı yılların sonuna kadar TSK, Kuzey Irak'ta elli civarında büyük ve birçok küçük ölçekli askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Fakat Türkiye, sürekli olarak Kuzey Irak'ta kalma imkânına sahip olmadığı için Kuzey Irak'ta PKK'yı tamamen yok etme hedefini gerçekleştirememiştir. Türkiye, hukuken bu müdahaleleri aşağıdaki esaslara dayandırmıştır:[269]

---

[268] Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 245-250.
[269] İlhan Uzgel, (Baskın Oran'ın değerlenirme kutusu) ABD ve NATO'yla İlişkiler…, 2003, s. 268.

a. Bağdat hükümeti'nin onayı (1983, 1986, 1987).
b. Irak ile Ekim 1984'te imzalanan "güvenlik protokolü" ile Türkiye'ye, PKK teröristlerini Irak topraklarında 5 kilometreye kadar izleme hakkı verilmesi.
c. "Meşru müdafaa" argümanı.
d. Türkiye'nin "hukuksal olarak var olma hakkı" argümanı.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı operasyonlar, Bağdat hükümeti ile varılan mutabakatların dışında hukuksal olarak aynı zamanda BM'nin 51. maddesi ile düzenlenmiş "meşru müdafaa" hakkı çerçevesinde de değerlendirilmiştir. Çünkü BM'nin 51. maddesi saldırıya maruz kalmış bir üye devletin "*meşru müdafaa*" hakkının olduğunu ifade ederek bu durumda saldırıya uğrayan üyenin kendini savunma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu durumda saldırıya uğrayan üye devletin aldığı tedbirleri aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmesi gerekmektedir. BM, bunun ardından uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması için gereken tedbirleri almak durumundadır.[270]

1992'de, Kuzey Irak'ta Federe Kürt devletinin kurulacağının ilânı, PKK'ya Türk topraklarında terör eylemlerini daha da arttırma cesareti vermiş, Türkiye ise PKK'nın terör saldırılarına karşı askeri önlemlerini arttırmak zorunda kalmıştı. ABD, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin PKK'ya karşı gerçekleştirdiği askeri harekâtları, insan hakları gerekçesiyle eleştirse de Ankara'ya karşı sert eleştiriler yapmaktan da kaçınmıştı. ABD'ye göre Türkiye, PKK'nın terör saldırılarına karşı kendini savunma hakkına sahipti ve bu uluslararası hukuka da uygundu fakat Türkiye, Kürtlere karşı yapılan insan hakları ihlâlinden ve ayrımcılıktan kaçınmalıydı.[271]

Ankara, 1990'lı yıllarda bir taraftan PKK terörü ile mücadele ederken diğer taraftan Kuzey Irak'taki Kürt grupların ABD ile olan ilişkilerini yakından takip etmişti. Türkiye, ABD ile Barzani'nin KDP'si ve Talabani'nin KYB'si arasında 1995

---

[270] BM Antlaşması madde 51, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf (17.12.2015).

[271] Mahmut Bali Aykan, "Turkish perspectives on Turkish-US relations concerning Persian Gulf security in the Post-Cold War era", kaynak: *Middle East Journal*, Vol. 50, Nr. 3, Summer 1996, s. 349-350.

yılının Ağustos ayında gerçekleştirilen "Dublin buluşması"na gözlemci olarak katılarak diplomatik etkinliğini genişletmeye çalışmıştı. ABD, bu buluşmada Kuzey Irak'ta birbirleri ile çatışan iki Kürt Partisini barıştırmaya çalışmış ve bu iki grubu da Saddam Rejimi'ne karşı yanına çekmek istemişti. Barzani'nin KDP'si ile Talabani'nin KYB'si Kuzey Irak'ta birbirleri ile güç mücadelesinde bulunuyor ve ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtleri Bağdat yönetimine karşı birleştirerek Saddam Rejimi'ni yıkma planlarını engelliyordu. ABD, başta KDP ile KYB'nin barışmasını sağlamış olsa da bu süreç korunamamış ve İran veya Bağdat'ın yönetiminin müdahaleleri gibi üçüncü faktörler buna izin vermemişti. Talabani ile İran arasındaki işbirliği, Barzani ile Saddam Hüseyin arasındaki işbirliğine yol açmış ve 1996 yılının ortasından itibaren Kuzey Irak'ta durumu yeniden istikrarsızlaştırmaya başlamıştı. Irak'taki bu gelişme, Irak ordularının Çekiç Güç'ün 1991'de bölgeye konuşlandırılmasından sonra ilk defa tekrar 36. paralelin üstünde operasyon yapmasına yol açmıştı. Bu gelişme, ABD ve Türkiye'ye Irak'taki cephelerin ne kadar değişken olduğunu göstermişti. Bu olaydan dolayı Amerikan diplomasisi zayıflamış ve Türkiye'nin konumu güçlenmişti. Bu süreçte Ankara, KDP ve Bağdat işbirliğine yakınlık göstererek diplomatik görüşmelerde Irak'taki Türkmenlerin haklarının daha fazla dikkate alınması konusunda çaba sarf etmişti.[272]

Irak'taki bu gelişme, Washington'u rahatsız etmiş ve kendi konumunu korumak için her iki Kürt Partisi'ni bu sefer Ankara'da bir araya getirmişti. Türkiye, Ekim 1996'daki bu buluşmada; ABD, Türkiye, İngiltere, KDP, KYB ve Türkmen temsilcilerin bir araya gelmesini sağlayarak Türkmenlerin Kuzey Irak'taki siyasi faktörlerden biri olarak tanınmasını sağlamıştı. Bu şekilde Türkmenler, Irak'taki etnik gruplardan biri olarak konumunu güçlendirmişti. Katılımcılar, Mayıs 1997'de Ankara'da dört kez bir araya gelmelerine rağmen Kürt partileri arasındaki anlaşmazlıklar ve Kürt partilerinin Türkiye'nin Türkmen politikası nedeniyle Türkiye'ye güvensizlik duyması sonucu bu süreç olumlu yönde gelişmemişti. ABD, Kürt partilerini Eylül 1998'de bu sefer Washington'da bir araya getirerek Kuzey Irak'taki Kürt gruplarını Saddam Hüseyin'e karşı birleştirmek istemişti. ABD aynı zamanda Kürt partileri ile Irak'ta bir "federal yapı" kurma konusunu görüşmüş bu da

[272] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler…, 2003., s. 264-265.

Ankara'nın tepkisine neden olmuş ve ABD'ye olan güvensizlik Ankara'da tekrar tartışma konusu olmuştu.[273]

TSK, bu süreçte PKK'ya karşı mücadeleye devam etmiş ve Mart 1995 (Çelik Harekâtı) ve Mayıs 1997'de (Çekiç Harekâtı), iki büyük harekât gerçekleştirmişti. PKK bu harekâtlarda büyük kayıplar vermiş fakat PKK'nın etkinliği tamamen yok edilememişti. Bunun temel nedeni, PKK'nın özellikle Kuzey Irak'ta yeniden toparlanabilmesi ve gücünü koruyabilmesi olmuştu. Çünkü Bağdat otoritesinin dışında kalan Kuzey Irak'taki 36. enlemin üstündeki bölge, PKK'ya serbest hareket etme alanı sağlamış ve PKK'nın tekrar organize olabilmesine imkân vermişti.[274] TSK, Mart 1995'den 1998 sonunda Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesine kadar olan süreçte geniş kapsamlı sınır ötesi operasyonlar düzenlemiş ve PKK'nın bölgedeki etkinliğini kırmak istemişti. Nisan 1998'de gerçekleştirilen Yarasa Operasyonu, bu çerçevede yapılmış önemli askeri operasyonlarından biri olmuştu. TSK, bu askeri operasyonda PKK'ya önemli ölçüde zarar vermiş ve PKK'nın en önemli adamlarından Şemdin Sakık, yakalanarak Türkiye'ye getirilmişti.[275] Henri Barkey ve Graham Fuller, TSK operasyonlarının Türk kamuoyuna "*PKK'ya karşı zafer kazandık*" şeklinde sunulmasının aslında yıllar içinde tekrarlanan bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Barkey ve Fuller, 1990'lı yıllarda Türk hükümetleri bu tür açıklamalar yapsalar da bu süreçte Türkiye'deki politikacıların, TSK'nın etkinliğini azaltmak için gerekli reformların yapılması konusunda uygun ortamın oluşmasını beklediğini ifade etmişlerdir.[276]

PKK'nın terör saldırılarının engellenmesine yönelik bir diğer önemli gelişme Eylül 1998'de meydana gelmiş ve TSK, PKK Lideri Abdullah Öcalan'a Suriye topraklarında hareket serbestliği sağlayan Şam yönetimini sert bir şekilde uyarmıştı. Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş, Suriye'yi, Suriye topraklarında Öcalan ve PKK faaliyetlerine karşı bir önlem alınmaması durumunda askeri müdahalede

[273] Kayar, Mustafa, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu…,* 2003, s. 263.
[274] Ramazan Gözen, „Two processes in Turkish foreign policy: Integration and isolation",kaynak: *Foreign Policy*, Vol. XXI, No. 1-2, 1997, s. 109-110.
[275] Raşit Kısacık, *Kuzey Irak'a Son Operasyon: 25. Sınır Ötesi Harekât*, 2. baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2007, s. 219-224.
[276] Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, „Turkey's Kurdish Question: Critical Turning Points And Missed Opportunities", kaynak: Middle East Journal, Vol. 51, No. 1, Winter 1997, s. 76.

bulunmakla tehdit etmişti. TSK, askerî birliklerin bir kısmını Türkiye-Suriye sınırına göndererek Ankara'nın bu olayı ne kadar ciddiye aldığını göstermişti. Bunun ardından Şam yönetimi, Türkiye'nin tehdidinin ciddi olduğunu anlamış ve PKK Lideri Öcalan'ı Ekim 1998'de sınır dışı etmişti. Öcalan önce Moskova'ya oradan da Romanya'ya ve hemen sonra tekrar Moskova'ya gitmiş ancak buralarda uzun süre kalamamıştı. PKK lideri, daha sonra Atina'ya uçmuş, oradan da Yunan makamları tarafından Kenya'ya sürülmüştü. Fakat Öcalan, 14 Şubat 1999 tarihinde Kenya'yı terk etmek isterken Türk istihbarat birimi tarafından yakalanarak Türkiye'ye getirilmişti. Öcalan bunun ardından Türkiye'ye karşı terör örgütü kurmak ve terör saldırıları gerçekleştirmek suçlarından yargılanmıştı.[277] Bu gelişme, yeni bir döneme yol açmış ve Öcalan bu dönemde silahlı mücadelenin sonlandırılması için çağrıda bulunmuştu. Ankara tarafından PKK'ya yataklık yapmakla suçlanan Suriye ve İran ile Ankara arasındaki ilişkiler de kısa süre sonra düzelmeye başlamıştı.[278]

Baskın Oran, Abdullah Öcalan'ın gerçekte Türkiye'ye ABD istihbarat örgütü tarafından teslim edildiğini belirterek ABD'nin niçin bunu yaptığı sorusuna üç maddede cevap vermiştir. Birincisi: ABD, Avrasya'da Rusya'nın tekrar güçlenmesinden çekiniyor ve bu bölgenin muazzam enerji kaynaklarının tehlikeye gireceğinden endişe duyuyordu. Bu sebeple ABD'nin, istikrarlı ve Avrasya'da kendine destek olabilecek bir Türkiye'ye ihtiyacı vardı. İkincisi: ABD, NATO'nun devamını istiyordu çünkü Soğuk Savaş sonrası Avrasya'da yeni çatışmalar başlamıştı ve Türkiye, bu geniş coğrafyada jeostratejik düğümlerin ortasında yer alan önemli bir NATO müttefikiydi. Üçüncüsü: ABD, Ortadoğu barış sürecinde İsrail'in desteklenmesi konusunda Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu. Oran, ABD'nin Öcalan'ın yakalanması ile aslında Türkiye'ye iç politikada gerekli reformları yaparak Kürt sorununu çözmesi için fırsat yaratmıştı. Türkiye, Kürt sorununu çözerek hem

[277] Osman Metin Öztürk, Dış Politika'da Kriz Yönetimi, Odak Yayın, Ankara 2004, s. 156-159; Gökçer Tahincioğlu, "Kenya'dan İmralı'ya 14 Yılın Öyküsü", kaynak: http://www.milliyet.com.tr/kenya-dan-imrali-ya-14-yilin-oykusu/gundem/gundemdetay/15.02.2013/1669010/default.htm (09.11.2015).

[278] Kemal Kirişçi, „The kurdish question and Turkish Foreign policy", kaynak: Martin G. Lenore-Dimitri Keridis, (edit.): *The future of Turkish Foreign policy*, The MIT Press, Cambridge London 2004, s. 312-313.

Avrasya'da hem de Ortadoğu'da ABD'ye yardım edebilecek önemli bir aktör olabilecekti.[279]

5.1.6. Kafkasya, Orta Asya ve Yeni Düzende "Türkiye Modeli"

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye ile etnik, dilsel ve kültürel bağları olan Azerbaycan (Kafkasya'da), Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan (Orta Asya'da) bağımsız cumhuriyetler olarak tarih sahnesine çıkmışlardı. Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni cumhuriyetleri tanıyan ve elçilikler açan ilk ülke olmuştur. Bu gelişme, Türkiye'de coşkuyla ve sevinçle karşılanmış ve Türkiye'ye, Asya'daki akraba topluluklarla ilişki kurup ilişkilerini geliştirme fırsatı vermiştir.

Heinz Brill, Türkiye'yi Soğuk Savaş'tan sonra "yükselmekte olan" devletlerden biri olarak görmüş ve Türkiye'ye geleceğin Asyasında bölgesel liderlik rolü biçmişti. Türkiye; Avrupa, Akdeniz, Ortadoğu ve Orta Asya arasında önemli bir jeopolitik konuma sahip olmuş ve kendi bölgesinde aktif ve düzen kurucu bir aktör olarak öne çıkmıştı. Brill'e göre Türkiye'nin Ön Asya ve Orta Asya'daki jeopolitik, jeostratejik, jeokültürel ve jeoekonomik çıkarları dönüşmekte ve Türkiye, Soğuk Savaş sonrası süreçte Avrasya'da kendi rolünü arayan bir devlet konumunda olmuştur. Brill, ayrıca Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ilk defa yeniden uluslararası sistemde kendi başına bir rol alabilecek konumda olduğunu ifade etmişti.[280] Brill'in bu fikrini 1990'lı yılların başından itibaren Başbakan Demirel de paylaşmış ve 1992'de Orta Asya'da bir ziyareti esnasında Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar yeni bir Türk dünyasından bahsetmişti.[281]

Fakat Demirel'in bu vizyonunun ilerleyen yıllar içerisinde gerçekleşmesi zor bir vizyon olduğu anlaşılmıştı. Ankara, kısa süre içerisinde bu yeni devletlerin

---

[279] Baskın Oran, „1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", kaynak: Baskın Oran (edit.): *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, 5. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 230-231.

[280] Heinz Brill, "Die geopolitische Lage der Türkei im Wandel", kaynak: *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Nr. 2/ 1998, s. 113-114 ve s. 119-120

[281] Sabri Sayari, „Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War era: The challenges of multi-regionalism", kaynak: *Journal of International Affairs*, Nr. 1, Fall 2000, s. 173.

bağımsızlıklarını koruyabilmeleri ve devlet yapılarını geliştirebilmeleri için öncelikle yoğun ekonomik ve askeri desteğe ihtiyaç duyduğunu görmüştü. Ayrıca Türkiye'nin "ağabey rolü" oynamak istemesi, Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde faydadan ziyade zarar getirmişti. Çünkü bu devletler, Soğuk Savaş döneminin süper gücü olan SSCB'nin etkisinden yeni kurtulmuşlardı ve tekrar başka bir devletin etkisinde kalmayı veya Türkiye'nin kendilerine ağabeylik yapmasını istememişlerdi. Diğer bir önemli engel ise yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsız olmalarına rağmen ekonomik, siyasi ve askeri açıdan hâlâ Moskova'nın etkisi altında olmaları olmuştu. Bu gerçeklerin farkında olan bu cumhuriyetler, kendilerinin ihtiyaç duydukları ekonomik ve teknik ihtiyaçların Türkiye tarafından karşılanamayacağını kısa zaman sonra görmüşlerdi. Bu gerçeği gören bu devletler, Türkiye'nin liderliğinde bir işbirliğinden ziyade "*Türk Kardeşliği*" çerçevesinde "*gevşek bir organizasyon*" arzulamışlardır.[282]

Gelecekte işbirliğini yoğunlaştırmak adına Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği çeşitli zirve toplantılarında taraflar karşılıklı olarak birçok vaatte bulunmuş fakat bu zirveler istenilen politik ve ekonomik yakınlaşma için gerekli bir mekanizma kurulmasını sağlayamamıştı. Bu devletler, Ankara'nın kendileri ile Batı dünyası arasında yönlendirici ülke veya köprü vazifesi gören aktör olmasını benimsemişlerdi. Yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri, geleceklerini daha iyi inşa edebilmek ve ülkelerini istikrara kavuşturmak için Batının ekonomik ve teknik desteğinin gerekli olduğunu görmüşlerdi. ABD ise bu bölgedeki enerji kaynaklarından dolayı 1990'lı yıllarda Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya yoğun şekilde ilgi duymuş ve Türk Cumhuriyetleri'ne yakınlaşma çabası içinde olmuştu. Ankara hükümeti, bölgedeki yeni gelişmelerin, Türkiye'nin bölgesel etkisini arttırmasına ve Türkiye'nin bölgede etkin ve düzenleyici rol oynamasına katkı sağlayacağı ümidi içinde olmuştu. Türkiye, bu gelişmeyi Batı ile arasındaki geleneksel ilişkiler için olumlu bir faktör olarak görmüş ve Ankara, Türk Cumhuriyetleri ile gelişen ilişkilerini Batı nezdindeki stratejik önemi açısından avantajlı bir faktör olarak görmüştü.[283]

---

[282] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 350.
[283] Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri…,* 2000, s. 350-352.

Bölgenin doğalgaz ve petrol açısından zengin olması, Batılı güçlerin ilgisini bu bölgeye odaklanmasını sağlamıştı. Ayrıca bu bölgenin tarihte Rusya ve İngiltere arasında yaşanan büyük çekişmeye benzer bir şekilde Avrasya'da "*yeni bir büyük oyun*"un sahne alacağı öngörüsü ileri sürülmüştü.[284] Bu oyunda önemli bir aktör olabilecek olan Türkiye'nin, enerji kaynaklarının Kafkasya'dan ve Orta Asya'dan Akdeniz kıyılarına ve Avrupa'ya nakli konusunda önemli bir ülke olma konumu giderek öne çıkmıştı. 1990'lı yıllarda, Bakü'den Ceyhan'a yönelik planlanan petrol boru hattı bu bölgedeki en büyük projelerden biri haline gelmiş ve Türkiye bu projeyi ABD'nin de desteği ile gerçekleştirmek istemişti. Batılı güçler için bu projenin önemi üç nedenden dolayı büyüktü. Birincisi: boru hattının güzergâhı Rus topraklarından geçmeyecek ve Rusya'nın etkisi devre dışı bırakılacaktı. İkincisi: bu hat Batılı devletler için Rus enerji kaynaklarına alternatif bir enerji kaynağı olarak görülüyordu. Üçüncüsü ise, bu bölge körfez ülkelerinin enerji kaynaklarına bir alternatif teşkil ediyordu. Bakü-Ceyhan boru hattı projesine taraf olan devletler, bu projeyi mâli, teknik ve güvenlik politikaları açısından hayata geçirilebilir bir proje olarak değerlendirmişlerdi. Kafkasya'daki sorunlar, bu sorunlardaki Rusya etkisi ve bu bölgedeki İran faktörü, Gürcistan ve Türkiye topraklarının bu projenin gerçekleştirilmesi için daha iyi bir güzergâh olabileceğini ortaya koyuyordu.[285] 1990'lı yıllarda Türkiye ve ABD, Avrasya'daki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı dünyasına ulaşması konusunda benzer düşünceleri benimsemişlerdi. Her iki devlete göre Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'da enerji kaynakları üzerinde mutlak kontrole sahip olmamalı ve İran'ın politik etkisi bu bölgelerde engellenmeli ve petrol boru hatları İran topraklarından değil Türkiye topraklarından geçmeliydi.[286]

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'nin BM'ye, AGİT üyeliğine ve NATO'nun "barış için ortaklık" programına katılımını destekleyerek bu ülkelerin uluslararası kurumlarda yer almasına önemli ölçüde katkı sağlamıştı. Türkiye, eğitim alanında da

---

[284] Kemal Kirişçi, „US-Turkish relations: from uncertainity to closer ties", kaynak: *İnsight Turkey*, Vol. 2 No. 4/ 2000, s. 42-43.

[285] Seyfi Taşhan, „A review of Turkish Foreign Policy in the beginning of 1998", kaynak: *Foreign Policy Ankara*, Vol. XXII, No. 1-2/ 1998, s. 12-13.

[286] Gareth M. Winrow "Orta Asya Ve Trans-Kafkasya Politikası", kaynak: Alan Makovsky-Sabri Sayarı (edit.): *Türkiye'nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 166 ve 173-175.

Kafkasya ve Orta Asya'da etkisini artırmak için önemli adımlar atarak bu ülkelerden her yıl 7000'in üzerinde öğrenciye Türk Üniversiteleri'nde okumaları için burs vermişti. Kendi ekonomik sorunları ile mücadele etmek zorunda kalan Türkiye gibi bir ülke için bu çok dikkat çekici bir durumdu. Ankara, aynı zamanda, yeni cumhuriyetlerin hükümetleri ile yeni okullar inşa etmek için işbirliğine girmiş ve bu okulları desteklemek için gerekli malzeme ve insan kaynakları (öğretmen, bilim adamı vb.) temin etme gayreti içinde olmuş ve bu ülkelerle kültürel yakınlaşmayı desteklemek için bu bölgeye yönelik televizyon yayınlarını başlatmıştı.[287]

Türkiye'nin, yeni düzendeki jeostratejik önemi, ABD için farklı boyutlarda devam etmişti. Türkiye, bulunduğu bölgede ekonomik düzeyi, insan kaynakları ve askerî gücü bakımından "*bölgesel güç*" olma özelliği taşımış ve gerek Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da gerekse Karadeniz ve Akdeniz'de aynı anda etkili olabilecek tek ülke konumunda olmuştu. Türkiye'nin demokratik ve laik karakteri ve serbest piyasa ekonomisini benimsemesi ve bu bağlamda Türkiye'nin özellikle ABD tarafından 1990'lı yılların başında model devlet olarak gösterilmesi Türkiye için önemli bir faktör olmuştu. Bu durum, Ankara'da Türkiye'nin Yunanistan, İran ve Rusya ile bölgesel rekabetinde önemli bir dış politika aracı olarak benimsenmişti.[288] Fakat ilginç olan şey, Türkiye'nin yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'ne model olması gerektiği fikrinin Türkiye tarafından değil Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu'nda Henry Kissinger tarafından ilk defa dile getirilmesiydi.[289]

Erol Mütercimler, Türkiye'nin bu ülkeler için model ülke olabilmesini üç önemli faktöre bağlamıştır. Birincisi, "*Ekonomik model olarak Türkiye*": Türkiye Cumhuriyeti, tarihinde üç farklı ekonomik sistemi uygulamayı denediği süreçlerden geçmişti; 1960'a kadar Devletçilik, 1960'dan itibaren Karma Ekonomik Sistem ve 1980'den itibaren serbest piyasa ekonomisi. İkincisi, "*model ülke olarak Türkiye*": Politik olarak Türkiye, ulusal bağımsız bir cumhuriyetti ve demokratik-laik düzene

---

[287] Ümit Haluk Bayülken, „Turkey's geopolitical interests in the Black Sea and Central Asia", kaynak: *İnsight Turkey*, Vol. 2, No. 2, April-June 2000. s.79-81.

[288] Şule Kut, „1990'larda Türk dış politikasının anahatları", kaynak: Barry Rubin-Kemal Kirişçi (edit.): *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 12-13.

[289] Erol Mütercimler, *21. Yüzyı ve Türkiye „Yüksek Strateji*", Erciyaş Yayınları, İstanbul 1997, s. 470.

ve hukuk kurumlarına ve kurallarına bağlı olarak yönetilmekteydi. Türkiye'de çok partili sistem mevcuttu ve anayasaya göre ulusal egemenlik ilkelerine, demokratik-laik karaktere ve insan haklarına bağlıydı. Türk modelinde faşist, aşırı sol veya din eksenli partilere izin verilmemekteydi. Türk demokrasisi henüz Batılı devletlerin düzeyine gelememiş olsa da, Mütercimler'e göre Türkiye İslam Dünyası'nda nispeten istikrarlı demokrasiye sahip tek ülkeydi. Üçüncüsü, "*sosyal bir model olarak Türkiye*": Kemalist devrimler, Türkiye'de modern ve çağdaş devletin temellerini oluşturmuştu. Türkiye bu yönüyle diğer Müslüman devletlerden ayrılmaktaydı.[290]

Yeni kurulan düzen, Türkiye'yi Kafkasya ve Orta Asya'ya tekrar yaklaştırmış olsa da, ABD, Avrupa devletleri, Japonya ve Çin gibi ülkelerin bu bölgedeki enerji kaynakları ile ilgili menfaatleri, bu bölgedeki gelişmeleri artan oranda etkilemeye başlamış ve Türkiye'nin yetersiz ekonomik ve teknik imkânları Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini olumsuz etkilemişti. ABD nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ve komünizm sonrası düzende bu ülkelerin pazar ekonomisi ve seküler bir devlet yapısına yönelerek modern devlet anlayışına sahip olmalarını desteklemiş ve Türkiye'nin bu bağlamda etkili bir örnek devlet olacağını düşünmüştü. Ankara'da, ABD'nin bu desteği olumlu karşılanmış ve bu durum Türkiye için bu bölgede avantaj olarak değerlendirilmişti. Bu durum, aynı zamanda, Ankara'da Batının gözünde Türkiye'nin stratejik müttefik konumunu güçlendiren ve uluslararası düzende Türkiye'nin saygınlığını arttıracak bir gelişme olarak görülmüştü. Batılı devletlere göre Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki alternatifi, Şii İslamı temsil eden İran ve bölgedeki kontrolü devam eden Rusya idi ve bu denklemde Türk modeli tercih edilmişti. Nitekim Türkiye, bu yeni devletlerde kısa sürede yatırım yapma eğiliminde olmuş ve 1990'lı yılların sonuna kadar 2500 civarında Türk firması bu ülkelerde çeşitli projeler üstlenmiş ve Türk yatırımları 8,4 milyar dolar civarına yükselmişti. Aynı süreçte bu ülkelerle yapılan ticaretin hacmi 1992'de 145 milyon dolar iken 1999 yılında 5,6 milyar dolara yükselmişti. Özellikle telekomünikasyon sektörüne büyük yatırımlar yapan Türkiye, bu devletlerin uluslararası piyasalara uyumu konusunda önemli bir rol oynamıştı. Fakat yeni

[290] Erol Mütercimler, *21. Yüzyilin Eşiginde Uluslararasi Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli,* Anahtar Kitaplar, İstanbul 1993, s. 317-318.

kurulan Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için çaba gösterse de zamanla Rusya'ya olan ekonomik ve askerî alandaki bağımlılıkları ağır basmıştı ve bu ülkeler tekrar Rusya'nın etkisi altına girmişti. SSCB'nin dağılışından sonra ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya için benimsediği Türkiye modeli stratejisi ilerleyen yıllarda önemini yitirmeye başlamıştı. Bu süreç içinde ilk başlarda müttefiki Türkiye'nin bölgedeki etkinliği çerçevesinde strateji öngören ABD, Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini zamanla doğrudan kendi girişimleri doğrultusunda geliştirmişti.[291]

Diğer taraftan 1990'lı yıllarda Kafkasya'da meydana gelen çatışmalar, Türkiye için büyük güvenlik sorunu oluşturmuş ve Türkiye'nin 1990'lı yılların başındaki olumlu havası yerini yeni çatışma ortamına bırakmıştı. Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ çatışmasından ve Çeçenler ile Rusya arasındaki Çeçenistan Savaşı'ndan ve Gürcistan'daki Abazalar-Osetler ile Gürcüler arasındaki savaştan doğrudan etkilenmişti. Bunun iki önemli nedeni vardı. Birincisi, bu çatışmalar Türkiye'ye yakın bir coğrafyada gerçekleşiyor ve Türkiye'nin de güvenliği için sorun oluşturuyordu. İkincisi ise Türkiye'de milyonlarca Kafkasyalı göçmen (Çeçenler, Abazalar, Gürcüler, Azeriler vb.) yaşıyordu ve bundan dolayı Kafkasya'daki çatışmalar doğrudan Türkiye'yi de etkiliyor ve Türk toplumunda rahatsızlık unsuru oluşturuyordu.[292]

1990'lı yıllarda Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nin kısa sürede kendilerini toparlayarak istikrarlı bir sürece girme ümitleri Türkiye'nin ve ABD'nin istediği gibi gelişmese de ve Türkiye'nin bu bölgedeki ekonomik ve politik etkinliği Türkiye'nin beklentilerinin altında kalsa da Türkiye, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile imkânları ölçüsünde ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı. Erol Mütercimler'e göre Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'da, 21. yüzyılda gerçekçi ve ulusal çıkarlara dayalı bir strateji geliştirebilirse Türk Cumhuriyetleri ile 1990'lı yılların başında arzuladığı boyuttaki yakın işbirliğini 21.

---

[291] Ziya Öniş, "Turkey And Post-Soviet States: Potential and limits of regional power influence", kaynak: Middle East *Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 2, Summer 2001, s. 66-69; Mert M. A. Gökırmak, *Türkiye-Rusya ilişkileri ve petrol taşımacılığı sorunu: Jeopolitik bir değerlendirme*, Bağlam Yayıncılık İstanbul 1996, s. 164-166.

[292] Sabri Sayarı, Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War era…, 2000, s. 174-175.

yüzyılda gerçekleştirme imkânına sahip olabilecektir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin Avrasya'daki konumunu istediği noktalara taşıyabileceği bir vizyonun oluşmasına da yol açabilecekti. Erol Mütercimler, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini ekonomik ve teknolojik yetersizliklerinden dolayı istediği düzeyde geliştirme olanağına sahip olamasa da bunun 21. yüzyılda gerçekleştirilebilecek bir hedef olduğunu ifade etmiştir. Mütercimler, Türkiye'nin bunu hayalperest bir vizyonla değil, Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkelerle ve akılcı bir vizyonla gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür.[293]

5.1.7. 1990'lı yıllarda Güvenlik ve Savunma Alanındaki İlişkiler

Mart 1980'de Türkiye ve Amerika arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA), 1980'li ve 1990'lı yıllarda güvenlik ve savunma politikaları açısından ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Bu antlaşma, her iki NATO ülkesinin savunma ve ekonomik işbirliğini desteklemiş ve Türkiye'nin ekonomik ve teknik alandaki kapasitesinin geliştirilmesini hedeflemiştir. Bunun yanında savunma malzemelerinin üretiminin, bakımının ve modernleştirilmesinin Türkiye'de yapılması ve Amerikan ordusunun belirli gruplarının savunma amacıyla Türkiye'deki belirli askeri üsleri kullanabilmesi üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşmanın süresi 1990'a kadar iki kez uzatılmış ve 1990'dan itibaren 1993'e kadar birer yıl uzatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, ABD'den askerî yardım almaya devam etmek istemiş ancak Ankara'nın istekleri ABD tarafından yerine getirilmemiştir.[294] Türkiye'nin 1990 sonrası ABD'den talep ettiği savunma malzemelerini alamaması, ABD'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ortadoğu ve genel olarak da Avrasya'da Türkiye olmadan da çıkarlarını koruyabileceği düşüncesine dayanmıştır. Rusya, Varşova Paktı ülkeleri üzerindeki etkisini kaybetmiş ve bu durum ABD'ye tek süper güç olarak hareket etme imkânı vermişti. Bu da ABD'ye bölgedeki gücünü daha rahat yayma fırsatı vermiş dolayısıyla ABD'de Türkiye'ye artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi askeri alanda ihtiyaç duymayacağı algısını güçlendirmişti.[295]

---

[293] Erol Mütercimler, *21. Yüzyı ve Türkiye „Yüksek Strateji*"…, 1997, s. 473-478.
[294] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler…, 2003, s. 283.
[295] Şükrü Elekdağ, "Türkiye'nin Güvenligi", kaynak: *Dış Politika*, Aralık 1994, s. 28-29.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde genel olarak askerî poltika ve savunma politikası ile ilgili işbirliğine dayanmıştır. SSCB'nin çevrelenmesi stratejisi artık önemini yitirmiş ve Türkiye'nin NATO'nun güney kanadındaki rolü de önemini kaybetmişti. Türkiye'nin NATO ortaklığı, Batılı güçler tarafından artık farklı değerlendirilir olmuştu. 1990'lı yılların başındaki bu gelişme, Şükrü Elekdağ tarafından tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirilmiş, Türkiye'nin yeniden II. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi bir yol ayrımında bulunduğu ifade edilmiş ve Türkiye'nin tekrar kendine bir yön belirlemesi gerektiği vurgulanmıştır. Elekdağ'a göre Türkiye, artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sadece NATO'ya güvenecek bir konumda değildi. Bu durum, Türkiye'nin bu yeni dönemde dış tehditlere karşı kendi ulusal imkânları ile savunma gücünü geliştirmesi gerektiği kanısını güçlendirmişti.[296] Fakat bu konuda Türkiye'de farklı görüşler de vardı ve NATO'nun Türkiye için ve Türkiye'nin de NATO için önemine vurgu yapılıyordu. NATO Genel Sekreteri Javier Solana da Türkiye'nin NATO için önemli olduğu görüşünü paylaşmış ve 1996'da bu konu ile ilgili şunu ifade etmişti: "*Hızla değişen dünyada, Türkiye'nin ittifak ortaklığı her zamankinden daha hayati öneme sahiptir*".[297]

ABD'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik desteği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra "Truman Doktrini" ile başlamıştı (12 Mart 1947). Bu doktrine göre ilk etapta Türkiye'nin ve Yunanistan'ın, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanabilecek komünizm tehlikesine karşı korunması hedeflenmişti. 1961 yılından itibaren Türkiye askerî yardım programı (Military Assistance Programı) sayesinde askeri destek almış, bu program 1989 yılından itibaren "Foreign Military Financing" ile ikame edilinceye kadar devam etmişti. Bunun yanında Türkiye'ye silah alımları için, "Economic Support Fund" aracılığıyla malî destek sağlanmıştı.[298]

[296] Şükrü Elekdağ, Türkiye'nin Güvenligi…, 1994, s. 30-31 ve s. 47.
[297] William Hale, Türk Dış Politikası 1774-2000…, 2000, s. 243.
[298] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler..., 2003, s. 284-285.

Tablo 1: 1991-1997 yılları arasında ABD'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımları (Milyon Dolar bazında).

Askeri yardım	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Bağış	500	475	-	-	-	-	-
Kredi	50	25	450	405	364	320	175
Ekonomik yardım	250	75	125	120	50	33	22

Kaynak**:** İlhan Uzgel, „ABD ve Nato ile İlişkiler“, kaynak: Baskın Oran, (edit.): *Türk dış politikası, Kurtulus savasindan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* 1980-2001, Cilt 2, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 285.

Türkiye'ye destek amacıyla bağış olarak akan askeri ve malî yardımlar, Washington'un Türkiye'yi güvenlik politikası açısından artık tehdit altında görmemesinden dolayı 1993 yılında durdurulmuştu. Bunun yanında Washington'daki Rum ve Ermeni Lobisi devamlı olarak Türkiye'ye yapılan desteğe karşı çıkmakta ve verilecek ekonomik yardımların Kıbrıs ve Ermeni sorunları hususundaki ve insan hakları konusundaki şartlara bağlı olarak yapılmasını istemişlerdi. Nitekim 1997 yılında Türkiye'ye verilmiş krediler, başlangıçta Türkiye'nin Ermenilere yönelik iddia edilen sözde soykırımı tanıması gerektiği koşuluna bağlanmış ancak bu durum Ankara'nın ekonomik desteği tümüyle reddetmesine yol açmıştı. Bu gelişmenin ardından Washington bu politikasını gündemden düşürmüş ve kredilerin Türkiye'ye verilmesine tekrar devam edilmişti. Bu süreçte askerî yardım olarak verilen krediler, 1998 yılında 150 milyon dolara düşmüş ve 1999 yılında bu krediler, ABD tarafından tamamen durdurulmuştu. Washington'a göre Türkiye, kendi savunmasını finanse edecek konumdaydı ve yapılacak finansman yardımlarının Türkiye yerine yeni NATO üyelerine verilmesi uygun görülmüştü. ABD'nin bu politikası, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin artık askeri alanda desteklenmesini kendi çıkarlarına uygun görmediğini ortaya koymuştur.[299]

[299] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler, 2003, s. 284-287.

Türkiye'nin ABD'den silah alımlarında ise daha ziyade süreklilik söz konusu idi.

Tablo 2: 1990-1999 aralığında Türkiye'nin ABD'den silah alımları (Milyon Dolar cinsinden):

1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
943	697	741	878	951	536	547	1.270	642	803

Kaynak**:** İlhan Uzgel, „ABD ve Nato ile İlişkiler“, kaynak: Baskın Oran, (edit.): *Türk dış politikası, Kurtulus savasindan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* 1980-2001, Cilt 2, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 287.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde belirleyici rol oynayan NATO'nun rolü, Varşova Paktı'nın çöküşüyle birlikte yeni uluslararası düzende üye devletlerce tartışılmıştı. SSCB'nin çökmesinin ardından NATO'nun varlık gerekçesi ortadan kalkmış ve bu durum bir taraftan NATO'nun dünya düzenindeki değişim karşısında önemini kaybedeceği iddiasına yol açarken diğer taraftan NATO'nun yeni uluslararası düzende yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıktığı gerekçesi ile varlığının korunması gerektiği savunulmuştu. İkinci görüşü destekleyen çevreler, NATO'nun uluslararası düzenin yeni aşamasında yeniden yapılandırılması gerektiğine inanıyordu. Avrasya bölgesinde, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ortaya çıkan çatışmalar ve savaşlar, yeni dünya düzeninin daha huzurlu ve daha güvenli olacağı öngörüsünü geçersiz kılıyordu. ABD Başkanı Georges Bush'un yeni bir dünya düzeni kurma beklentisi gerçekçi gözükmüyordu. Çünkü 1991 Körfez Savaşı ve dünyanın değişik bölgelerindeki meydana gelen savaşlar/çatışmalar, yeni bir dünya düzeninden ziyade yeni bir düzensizliğe işaret ediyordu. Dolayısıyla SSCB'nin çöküşünden sonra adeta "*dünya düzensizliği*" dönemi başlamış ve yeni savaşlar ve çatışmalar NATO'nun devam etmesini adeta zorunlu kılmıştı.[300] Nitekim Başbakan Demirel, NATO'yu insanlığın görebileceği en başarılı birlik olarak gördüğünü ve Türkiye'nin, NATO'nun güvenilir ortağı olmaya devam ederek Atlantik bölgesindeki

[300] Johannes Varwick,: *Die NATO, vom Verteidigungsbündnis zur Weltpolizei?,* Verlag C. H. Beck, München 2008, s. 40; Sami Kohen, „Yeni Dünya düzeninde NATO'nun değişen stratejisi ve Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen,: *Yeni Dünya düzeni ve Türkiye,* 3. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 121.

refah ve güvenliğin sağlanması konusunda NATO'daki müttefikleri ile birlikte hareket edeceğini belirtmişti.[301]

1990'lı yılların başında iki önemli NATO zirvesi gerçekleşmiş ve bu zirvelerde NATO'nun yeni düzendeki konumu tartışma konusu olmuştu. Temmuz 1990'daki Londra Zirvesi'nde eski Varşova Paktı ülkeleri artık düşman olarak görülmediği ve her iki tarafın da karşılıklı şiddetten vazgeçtiği ifadesi ortaya konmuştu. Fakat NATO'nun varlığı korunmalı ve birliğin siyasi karakteri güçlendirilmeliydi. Kasım 1991'de Roma'da yapılan NATO zirvesinde yeni sistem içerisinde birliğin görevinin ne olacağı sorusu tartışılmaya devam edildi ve yeni bir stratejik tasarımın oluşturulması kararlaştırıldı. Buna göre NATO, artık büyük bir tehdit ile karşı karşıya bulunmuyordu ama buna karşılık çok boyutlu ve farklı yönlerden gelen risklerle karşı karşıya idi. Yeni riskler: Nükleer silahların yaygınlaşması, Batı'ya olan enerji akışının güvenliği ve uluslararası terörizmdi. Yeni düzende artık karşıt bir düşman olmasa da yeni güvenlik sorunları belirmekte idi. Bu bağlamda "tehdit" tanımı yerini "risk" tanımına bırakmıştı.[302]

NATO'nun yeni uluslararası düzende de temel görevinin üye devletlerin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması, huzur ve istikrarın sağlanması olduğu stratejik hedefler olarak açıklandı. Bu çerçevede NATO'nun, NATO'ya üye devletlerin toprakları dışında da askeri harekatlarda bulunabilmesi onaylanarak (out of area) NATO'ya adeta daha fazla sorumluluk yüklendi. Bunun yanında yeni düzende barışın korunması için NATO gerekirse BM ve AGİT'in daveti üzerine bu örgütlere katkı yapabilecekti.[303]

Türkiye, bu süreçte NATO'nun geleceği konusunda endişeli bir durumda bulunuyordu. Türkiye kendi silah sistemlerinin %80'ini en önemli NATO ortağı olan ABD'den temin etmekte ve NATO'nun gelecekte nasıl bir rol oynayacağı ve Türkiye'nin NATO içerisinde yerinin ne olacağı konusu bu süreçte Ankara'nın

[301] Süleyman Demirel, „Turkey and NATO at the threshhold of a new century", kaynak: *Perceptions*, March-May 1999, s. 12.
[302] Özlem Eraydın, „Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye", kaynak: Faruk Sönmezoğlu (edit.): *Değişen Dünya ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık*, İstanbul 1996, s. 23-24 ve s. 29-30.
[303] Johannes Varwick, *Die NATO, vom Verteidigungsbündnis zur Weltpolizei?...,* , 2008, s. 43

üzerinde durduğu önemli konular olmuştu. Yeni uluslararası ortamda NATO'nun varlığı konusundaki tartışma, Türkiye için endişe veren bir konu haline gelmişti çünkü Ankara'nın güvenlik stratejisi NATO üyeliğine dayanıyordu. ABD gibi Ankara da NATO'nun savunma birliği olarak yeni dönemde işlevini sürdürmesinden yanaydı. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye üye olmaması, Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) üye olmasına engel teşkil ediyor ve bu da Ankara'nın NATO'nun önemini zayıflatacak biçimde bir Avrupa savunma ittifakının oluşmasına karşı bir duruş benimsemesine yol açıyordu. Bu nedenle Türkiye, NATO'nun geleceği konusunda ABD'nin pozisyonunu desteklemiş ve Atlantik savunma birliğinin devamını benimsemişti.[304]

Londra ve Roma'daki zirveler, Türkiye'nin ve ABD'nin pozisyonunu destekleyici şekilde gelişmiş bu da Ankara'nın endişelerini azaltmıştı. 1990'lı yıllarda NATO'nun Doğu ve Orta Avrupa yönüne doğru genişlemesi NATO içerisindeki en önemli konulardan biri haline gelmişti. Türkiye, NATO'ya yeni alınan üyelerden memnun olmamıştı çünkü Ankara, NATO kaynaklarının daha çok yeni üyelere akacağını dolayısıyla Türkiye'ye olan desteğin azalacağını düşünmüştü. Bu süreçte NATO'nun, Doğu ve Orta Avrupa yönündeki genişlemesi arzulanırken NATO'nun, Rusya'nın Kafkasya'daki etkisine sessiz kalması Türkiye'nin endişelenmesine yol açmıştı.[305] Ankara'daki karar vericiler, NATO'nun varlığını sürdürmesine rağmen Türkiye'nin BAB'a dahil edilmesi ile ilgili AB'nin isteksizliği karşısında endişeliydi. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde NATO'nun güney cephesinde Avrupa'nın savunması ve güvenliği için önemli katkılar sağlamış fakat Doğu Bloku'nun ortadan kalkması sonrası AB nezdinde adeta istenmeyen aday muamelesi görmüştü. 1990'lı yıllarda Türkiye, demokratik olmayan, totaliter rejimle yönetilen, terörizmi destekleyen ve kökten dinci olarak değerlendirilen devletlere sınırı olan tek NATO devleti olarak zor bir jeopolitik konumda bulunmakta idi.[306]

1990'lı yıllarda Avrupalıların Türkiye'yi AB'ye dahil etme konusundaki isteksizliğine rağmen Türkiye'nin Batı yönelimi devam etmiştir. Şadi Ergüvenç'e

[304] İlhan Uzgel, ABD ve NATO'yla İlişkiler, 2003, s. 308-310 ve 318.
[305] Ali L. Karaosmanoglu, „NATO'nun genişleme sorunu ve Türkiye", kaynak: İhsan D. Dağı (edit.): *Türk Dış Politikası, gelenek ve değişim,* Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 62.
[306] Şadi Ergüvenç, „In the European Security context, Turkey's role and expectations in the Transatlantic Partnership", kaynak: *Foreign Policy,* Vol. XXI, Nr. 1-2, 1997, s. 24-26.

göre küresel bağlamda bakıldığında Türkiye'nin güvenlik çıkarları, Avrupa ve NATO'nun çıkarları ile ayrılmayacak şekilde birbirine bağlı olmuştur. Türkiye, AB ve BAB'a üye olmasa da bu örgütlerle ortaklık bağı kurmuş, NATO, Avrupa Konseyi ve AGİT üyesi ve Avrupa Atlantik Birliği ile aynı değerleri paylaşan bir ülke konumunda olmuştur. Türkiye aynı zamanda Avrupa'nın ekonomik bir parçası olmuş (Gümrük Birliği 01.01.1996'dan itibaren) ve ihracatının yaklaşık % 50'sini Avrupa'ya gerçekleştirmişti. Toplumsal ilişkilerde Avrupa'da yaşayan milyonlarca Türk ve her yıl Türkiye'yi ziyaret eden milyonlarca Avrupalı turist önemli bir faktör olarak ilişkileri etkilemiştir. Şadi Ergüvenç'e göre bu faktörler, Batı ile Türkiye arasında ayrılmaz bir ilişki oluşturmakta ve yeni dönemin güvenlik politikası risklerinin de birlikte göğüslenmesi gerektiğini ortaya koymakta idi. Bu çerçevede Türkiye için jeopolitik konumu nedeniyle yeni dünya düzeninde kendi savunma sanayisini geliştirmesi ve Batı tarzı silahlanma teknolojisinin dışında başka kaynaklara da yönelerek askeri kapasitesini genişletmesi önemli bir stratejik hedefti.[307]

5.1.8. 1990'lı Yıllardaki Türkiye-ABD İlişkileri'nin Genel Bir Değerlendirmesi

Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılması ile Uluslararası Sistemde yapısal bir değişim meydana gelmiş ve dünya yeni bir düzen arayışı içerisine girmiştir. ABD ve genel olarak Batı, Soğuk Savaş'ın bitimini Batı'lı kapitalist sistemin bir zaferi olarak görmüştü. Düşman süper güç SSCB mağlup edilmiş ve ABD yeni dünya düzeninin tek süper gücü olarak kalmıştı. Ancak 1991 Körfez Savaşı ve yeni dünya düzeninde ortaya çıkmaya başlayan yeni çatışmalar/savaşlar, uluslararası sistemde yeni düzenden ziyade bir düzensizlik belirtisi olmuştu. Soğuk Savaş döneminde Batılı güçlerle birlikte hareket eden Türkiye, bölgesinde önemli rol oynamış ve Soğuk Savaş'ı kazanan Batı dünyası ile aynı safta yer almıştı. Fakat Soğuk Savaş sürecinin bitiminden kısa bir süre sonra yeni düzenin Türkiye için o kadar da istikrarlı olmayacağını 1991 Körfez Savaşı ve Türkiye'nin çevresinde meydana gelen

[307] Şadi Ergüvenç, „Turkey's security perceptions", kaynak: *Perceptions*, June-August 1998, s. 38 ve s. 41-42; Erol Mütercimler, „Security in in the 21th century", kaynak: *İnsight Turkey*, Vol. 1, No. 4, 1999, s. 18.

çatışma ve savaşlar göstermişti. Türkiye, bir taraftan bu yeni dönemde kendi konumunu belirlemeye çalışırken diğer yandan da Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını sevinçle ve büyük bir ilgiyle karşılamıştı.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez bölgesinde kendi dış politikası hakkında düşünme ve yeni stratejiler geliştirme fırsatı bulmuş fakat bu durum geleneksel Batı yönelimine alternatif olabilecek herhangi bir dış politika vizyonunun benimsenmesine yol açmamıştı. Bu süreçte Türkiye; Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Orta Asya'da ABD ile politikasını uyumlu tutarak ulusal çıkarlarını korumaya çalışmıştı. Türkiye, 1990'lı yılların başında Türk Cumhuriyetleri'ne büyük ilgi duysa da gerekli ekonomik ve teknolojik kaynaklara sahip olmaması nedeniyle kardeş cumhuriyetlere arzulanan desteği verememişti. Hüseyin Bağcı, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası düzendeki yerini "*Avrupa-Asya*" (Euroasien) olarak tanımlamış ve Türkiye'nin "*büyük stratejisi*"*nin*, 21. yüzyılda da Batı yönlü olup olmayacağı konusunun yeni nesiller tarafından belirleneceğini ifade etmiştir.[308] Hüseyin Bağcı'nın ifade ettiği "Euroasia" kavramı, Kemalistler, ulusalcılar ve Türk milliyetçilerinin benimsedikleri Avrasya kavramı ile örtüşen bir kavramdır. Avrasya kavramı, Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Türkiye'de yaygın olarak kullanılmamış olsa da Kemalist, ulusalcı ve Türk milliyetçileri tarafından benimsenen bir kavram olmuş fakat üzerinde mutabakat sağlanmış bir kavramsal yaklaşım veya dış politika vizyonu olmamıştır. ?

1990'lı yıllarda Türkiye'nin karşılaştığı en önemli güvenlik-politik sorun, PKK terör örgütü ile olan mücadelesi ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulma olasılığı olmuştur. PKK'nın terör saldırılarının devam etmesi ve ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti yapılanmasına karşı herhangi bir tedbir almaması ve böylesi bir gelişmeye gizli destek verdiğine dair haberler, Türkiye'de ABD'ye karşı güvensizlik oluşturmuştu. Bu bağlamda Temmuz 1991'de Kuzey Irak ve Türkiye'nin güneydoğusuna konuşlanan Çekiç Güç temel eleştiri konusu olmuş ve gerek Kemalistler nezdinde gerekse Türk kamuoyu nezdinde ABD'ye karşı kuşkuların ve eleştirilerin büyümesine yol açmıştı. Bu süreçte ABD'nin, PKK'nın terör saldırılarını

[308] Hüseyin Bağcı, Die Grand Strategy der Türkei…, 2000, s. 22-23.

kınaması ve Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklaması Kemalistleri ikna edememişti. Kemalistler, Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile birlikte Kuzey Irak'taki Kürt Devleti yapılanmasının gerçekleştirilmeye başlandığı düşüncesine sahip olmuşlar ve bu sorun, 1990'lı yıllarda ABD ile Türkiye arasında artarak büyüyen önemli bir çatışma konusu olmaya başlamıştır. Bu durum, Kemalistlerin Türkiye'nin NATO müttefiki olan ABD'ye karşı güvenlerinin kaybolmasına yol açmıştır. Bu çerçevede bu çalışmanın birinci hipotezi doğrulanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönem Kürt sorunu, Ermenistan ve Kıbrıs sorunu gibi sorunlara rağmen Türkiye-ABD ilişkilerinde devamlılığın gözlendiği bir süreç olmuş ancak bu dönemdeki ilişkiler Soğuk Savaş dönemindeki ilişkilere göre farklılık göstermiştir. Yeni düzende ABD, tek süper güç olarak hareket etmek arzusunda olmuş ve Avrasya ve Ortadoğu'da kendi yeni düzenini kurarak rakip bir süper güçle karşılaşmayacağını düşünmüştür. Türkiye ise bu bölgede her ne kadar daha farklı bir konuma sahip olmuş olsa da ABD'ye rağmen önemli hamle yapacak bölgesel bir güç olamamıştır. Her iki taraf da birbirini vazgeçilmez müttefik olarak görmüş ve karşılıklı ilişkilerini riske atmak istememişlerdir. Şadi Ergüvenç, Türk-Amerikan ilişkilerinin önemli bir dönüşüm olmadan devam edeceği görüşünde olmuş ve ABD'nin, Türkiye'yi, AB ve Rusya ile ilişkilerinde vazgeçilmez bir müttefik ve dengeleyici bir güç olarak gördüğünü ifade etmiştir.[309] Türkiye'nin Batı yönelimli dış politikası, Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiştir. Türkiye'nin bu temel stratejisi, ancak kendi ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı tehdit edilmesi halinde sorgulanabilecek bir durum olarak ortaya çıkabilecektir. Bu durum Türkiye'nin temel ulusal çıkarları ile orantılı olarak kendini gösterecektir. Bu aynı zamanda Kenneth Waltz'ın yeni gerçekçi kuramda ortaya koyduğu gibi uluslararası sistemde bir devletin kendi çıkarlarına göre hareket etmesinin ve kendi varlığının, güvenliğinin ve gelecekte de var olma azminin ve hedefinin yansımasıdır. 1990 sonrası ortaya çıkan düzensizlik, BM'nin varlığına rağmen uluslararası sistem'in anarşik karakterini ortaya koymuştur. Bu gerçek, Türkiye'nin gerek Ermenistan'ın Moskova'nın desteği ile haksız yere Karabağ'ı işgal etmesinde gerekse Yugoslavya'nın dağılma sürecinde

[309] Şadi Ergüvenç, In the European Security context, Turkey's role and expectations in the Transatlantic Partnership…, 1997, s. 31.

özellikle Bosna-Hersek'teki Müslümanlar'a yardım etmek istemesinde kendini göstermiştir. Ermenistan'ın Moskova'nın desteği ile Karabağ'ı işgal etmesi ve Hocalı'da soykırım uygulamasında da Bosna-Hersek'teki müslümanlar'ın kıyıma uğraması ve Srebrenica'da soykırıma maruz kalmasında da güçlü olan tarafın gerçekleştirdiği insanlık suçları karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Waltz'ın ortaya koyduğu gibi anarşik bir Uluslararası Sistemde kendi kendini savunamayan ve gerekli askeri, ekonomik ve politik güç unsurlarına sahip olamayan aktörler büyük zarar görmüşlerdir. Azeriler ve Bosna-Hersek'liler kendi güvenliklerini sağlayamamış ve bunun sonucunda büyük zulüm yaşamışlardır. Bu durum, yeni gerçekci kuramın anarşi, güvenlik ve güç çerçevesinde ortaya koyduğu yaklaşımın uluslararası ilişkilerdeki olayları açıklayabilme kabiliyetini ortaya koymaktadır. Uluslararası politika alanını devletlerin güç ve rekabet alanı olarak gören Waltz, bunu Realpolitik olarak tanımlamış ve aktörlerin kendi başının çaresine bakması gerektiğini yoksa daha güçlü aktörlere karşı kendini koruyamayarak varlığının tehlike altına girebileceğini belirtmiştir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki bu olayların sadece anarşik düzende güvenlik ve güç faktörü ile açıklanması, bu olayların incelenmesini eksik bırakmaktadır. Nitekim, Çekiç Güç'ün Kuzey Irak ve Türkiye'nin güneydoğusuna yerleşerek Kürt devletinin temellerini atmak istemesinin sebepleri bu bağlamda irdelenmiştir. ABD neden farklı etnik grupların yaşadığı bölgede Kürt Devleti kurmak istemektedir sorusu bu noktada önem arz etmiştir. Neden ABD'li subaylar, Türk subayların karşısında Kürtlerin şerefine kadeh kaldırmış ve Türk subayların gözüne bakarak bölgede Kürdistan'ın kurulacağını açıkça ifade edebilmişlerdir? Burada şunu belirtmek gerekir ki Kürtlerin Ortadoğu'da uzun bir süreden beri kendi devletlerini kurmak istemeleri ve etnik olarak Türklerden, Araplardan ve Farslardan farklı olmaları, Kürtler'i ABD nezdinde önemli bir faktör konumuna getirmiştir. ABD'nin Ortadoğu'da Kürt devletinin kurulmasını sağlayarak bölgede etki sahasını genişletmek istediğini belirtmek gerekir. Bu noktada ABD için önemli olan, Kürtlerin farklı kimliği ve bu farklı kimlik üzerine inşa etmek istediği Kürt devletidir. ABD için farklı etnik kimliğe sahip Kürtlerin devlet kurarak ABD'nin bölgede uzun vadeli planlarına hizmet edebilme konumunda olması, ABD'nin

çıkarları açısından belirleyici bir faktördür. Fakat bu durum, aynı ölçüde Türkiye, Irak merkez yönetimi ve diğer bölge ülkelerinin güvenlik ve egemenlik çıkarları açısından da tehlikeli bir unsurdur. Dolayısıyla bu sorun bölgede güvenlik, ulusal bütünlük ve güç faktörünü içinde barındırdığı gibi kimlik faktörünü de içinde barındırmaktadır. Bu durum, Uluslararası ilişkiler'de kimlik faktörünün önemini de açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, inşacı kuram'ın ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım bu noktada önem kazanmış ve düşünce, kimlik gibi kültürel faktörlerin uluslararası ilişkiler sahasında ele alınmasına ve bu faktörlere bağlı olarak sorunların incelenmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Nitekim, bu çalışmada da bu çerçevede gerçekleştirilen söylem analizi ile çalışmanın bu boyutu ele alınmıştır. Görüldüğü gibi BM'ye rağmen var olan anarşik bir düzende güçlü olan ABD, kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'da Kürt devleti kurarak NATO müttefiki Türkiye'nin ulusal çıkarlarını doğrudan tehdit etme girişiminde bulunmuştur. Bu durum ABD'li bir kuramcı olan Waltz'ın ortaya koyduğu gibi aynı zamanda güç dengesinin olmamasından kaynaklanan bir durumdu. Çünkü Türkiye, eğer kendi güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden ABD'ye karşı kendi çıkarlarını koruyacak güçte bir devlet olsaydı ABD, yıllardır sürdürdüğü Kürt devleti kurma planlarını devam ettiremeyecek veya böylesi bir stratejiyi uygulamaya hiç başlayamayacaktı.

5.2. Ortaklıktan Krize: 11 Eylül 2001 Terör Saldırılarından 2003 Irak Savaşı'na Türkiye-ABD İlişkileri

Bu bölümde, 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı gerçekleştirilen terör saldırılarından 2003 yılının sonuna kadar olan süreçteki Türkiye-ABD ilişkileri analiz edilecektir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye-ABD ilişkilerinde, özellikle 2003 Irak Savaşı öncesi, 1 Mart 2003 tarihindeki tezkerenin TBMM'de reddedilmesi ile bir kırılma noktasının meydana geldiği kabul edilmekte ve bunun bir kriz sürecini tetiklediği ileri sürülmektedir. Bu tezkerenin reddi sonrasında gelişen olaylar dizisi, bu bölümde ağırlıklı olarak incelenecektir.

11 Eylül 2001'de meydana gelen terör saldırıları, ABD yönetiminin "*uluslararası teröre karşı savaş*" ilan etmesine neden olmuştu. Gerorges W. Bush

hükümeti, terör saldırılarının ardından uluslararası düzeyde büyük destek görmüş ve terör saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide örgütünün ve bu örgütün Suudi Arabistan kökenli lideri olan Osama Bin Ladin'in peşine düşmüştü. ABD, Afganistan'da yuvalanan El-Kaide örgütüne karşı diplomatik girişimleri başlatmış ve Afganistan'ı kontrol eden dinci güç olan Taliban örgütünden Bin Ladin'in teslim edilmesini talep etmişti. Fakat Taliban örgütünün bunu reddetmesi sonucu ABD, 07 Ekim 2001'de Afganistan'a askerî müdahalede bulunmuş ve 07 Kasım 2001 tarihinde Taliban örgütünün Afganistan'daki hakimiyetinin kırılması ile bu müdahaleye son verilmiştir. Fakat ABD, bu bir aylık savaş sürecinde Taliban'ın Afganistan'daki hâkimiyetine son verse de Osama Bin Ladin'i yakalayamamıştır.

ABD, Afganistan Savaşı'ndan sonra Irak'ta Saddam Hüseyin rejimine yönelmiştir. Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahları üretme peşinde olduğunu ileri sürerek bu defa Saddam rejimini devirmek istemiş ve Irak'ın kitle imha silahlarını üretmesini engellemek için 20 Mart 2003'te Irak'a savaş açmıştır ve bu savaş 01 Mayıs 2003 tarihinde ABD'nin ateşkes ilânı ile son bulmuştur. Bu savaşta Irak'ın ordusu kesin olarak yenilgiye uğratılmış ve Saddam Hüseyin rejimi devrilmiştir. 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasında Türkiye ile ABD arasında Irak Savaşı bağlamında gelişen ABD talepleri ve bu taleplerin ABD'nin istediği yönde yerine getirilmemesi Türkiye ile ABD arasında krize yol açmıştır. ABD, Irak Savaşı çerçevesinde Türkiye'den askeri taleplerde bulunmuş fakat bu taleplerin 01 Mart 2003'te TBMM'de reddedilmesi ilişkilerde krize yol açmıştır. Bu kriz karşılıklı olarak yatıştırılmaya çalışılsa da bir türlü atlatılamamış ve kriz süreci uzamıştır. Bu kriz süreci, 04 Temmuz 2003'te Irak'ın Süleymaniye kentinde Türk askerlerinin bulunduğu merkezin ABD'li askerler ve peşmergeler tarafından birlikte basılması ve 11 Türk askerinin başlarına çuval geçirilerek tutuklanıp götürülmeleri ile zirveye tırmanmıştır. Bu olay, TSK ve Türk milleti tarafından hiç unutulmayacak bir olay olarak tarihe geçmiştir. İlerleyen süreçte ilişkilerdeki bu büyük gerginlik yatışmışsa ve karşılıklı olarak iki ülke arasındaki ilişkiler düzeltilmeye çalışılmışsa da Türkiye-ABD ilişkilerinde 2003 sürecinde meydana gelen sarsıntı tam anlamıyla atlatılamamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu olumsuz hava, 2009'da Barack Obama'nın ABD'de yönetime gelmesi ile düzeltilmeye çalışılmış fakat ilişkiler bir

daha 1990'lı yıllarda Bill Clinton dönemindeki seviyeye gelememiştir. Mart 2003'teki Irak Savaşı sonunda Saddam Rejimi çökmüş ve sonrasında Irak, bir daha kendini toparlayamamıştır. İlerleyen yıllarda, Irak'ın Şii, Sünni ve Kürt bölgesi olarak üçe bölünmesi gündeme gelmiştir.

Bu süreçte Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti yapılanması devam etmiştir. 2003 Irak Savaşı öncesindeki ve sonrasındaki süreçte Kemalist seçkinlerin 1990'lı yıllarda ABD'nin bölgede bir Kürt devleti kurmayı planladığı kuşkuları artık Kemalist seçkinler tarafından belirgin bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ABD'ye karşı olan kuşku ve güven kaybı yerini ABD'nin, Türkiye'nin hayatî çıkarlarını tehdit ettiği ve ABD'nin Kürt devleti'ni kurarak müttefiki Türkiye'yi parçalamayı hedeflediği inancına bırakmış ve bu inanç, Kemalistler tarafından daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu gelişmeler, Kemalist seçkinlerin ABD'ye yönelik açık bir şekilde karşı duruş sergilemelerine ve geleneksel Kemalist Türk dış politikasının artık değişmesi gerektiği fikrinin geniş çapta benimsenmesine ve dile getirilmesine yol açmıştır. Bu aynı zamanda Türk dış politikasının Batı merkezli olmasının Türkiye'nin çıkarlarına zarar verdiği düşüncesinin güçlenmesine de yol açmıştır. Nitekim Kemalist ve ulusalcı kesimler, Türkiye'nin kendi çevresindeki komşu devletlere yönelmesi ve bunun ötesinde Türkiye'nin İran ve Rusya gibi yakın olduğu güçlü Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Nitekim bu tartışmalar, Kemalist seçkinlerde Türkiye'nin bağımsızlığını ve ulusal bütünlüğünü koruyabilmesi ve güçlü bir devlet olarak 21. yüzyılda yoluna devam edebilmesi için gerekli olan politikanın geleneksel tek yönlü ve Batı merkezli Türk dış politikası olup olmadığının sorgulanmasına yol açmış ve yeni dış politika stratejilerini tartışmaya açmıştır. Bu çerçevede, araştırmanın bu bölümünde çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişki ve değişkenlerin birbirlerine etkisi ortaya konulacaktır. Değişkenler arası ilişkinin ve etkinin incelenmesi ile çalışmanın sorusuna cevap verilecek ve ortaya konan ikinci ve üçüncü hipotez ya doğrulanacaktır ya da yanlışlanacaktır. Bu bölümdeki değişkenler aşağıda gösterildiği gibi tasarlanmıştır:

II. 2001-2003 sürecinin değişkenleri:

A (Bağımsız Değişken)

B (Ara Değişken)

C (Bağımlı Değişken)

A: 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen terör saldırıları.

B: Kırılma noktası: 01 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de reddedilmesi.

C: 01 Mart 2003'te tezkerenin reddedilmesi ve sonrasında gelişen **kriz süreci.**

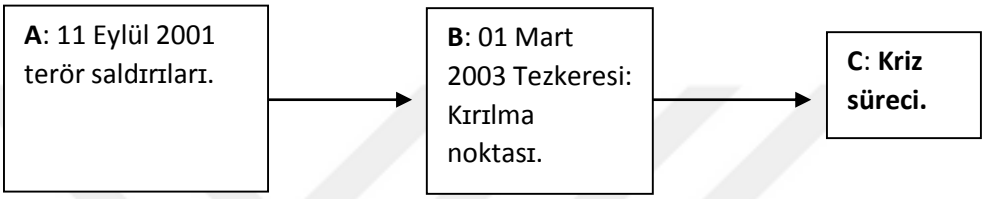

Hipotez 2: 2003 Irak Savaşı öncesindeki ve sonrasındaki süreçte Türkiye-ABD ilişkileri, ABD'nin Kuzey Irak'taki etkinliği ve bölgede Kürt devleti kurma stratejisi nedeniyle krize girmiş ancak bu durum Türkiye'nin dış politikasındaki Batı yöneliminin kökten değişmesine yol açmamıştır.

Hipotez 3: 2003 Irak Savaşı ve kriz süreci, Türk dış politikasında köklü bir değişime yol açmasa da Kemalist seçkinlerin geleneksel Batı merkezli Türk dış politikasını sorgulamasına yol açmış ve bu gelişme, Kemalist seçkinlerde yeni dış politika vizyonu arayışlarını önemli ölçüde arttırmıştır.

5.2.1. Afganistan Savaşı: Teröre Karşı Savaşta ABD-Türkiye Birlikteliği

11 Eylül 2001'de ABD'deki terör saldırılarıyla birlikte terör ve terörizm konusu Uluslararası İlişkilerin en önemli sorunlarından biri olarak gündemi belirlemiştir. Soğuk Savaş sonrası düzenin tek süper gücü olarak öne çıkan ABD, tarihinin en önemli saldırılarından birine maruz kalmıştır. ABD'nin ekonomik güç sembolü olan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'daki Savunma Bakanlığı (Pentagon), teröristler tarafından kaçırılan ve teröristlerce yönlendirilen yolcu uçakları tarafından vurulmuştur. Bu saldırılar, ABD Başkanı Bush tarafından Amerika'ya karşı savaş ilânı olarak tanımlanmıştır. ABD hükümetinin elde ettiği

kanıtlara göre saldırıyı gerçekleştiren teröristlerin, radikal İslamcı El-Kaide terör örgütüne mensup olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun ardından Bush yönetimi, uluslararası terörizme karşı dünya çapında savaş açtığını ilân etmiştir. ABD'nin ilk müdahalesi Ekim 2001'de Afganistan'a ve daha sonra da Mart 2003'te Irak'a olmuştur.

11 Eylül 2001 saldırıları, ABD'nin tehdit algısında değişime yol açmış ve "*uluslararası terör*" ön plana geçmiştir. Bush hükümeti, bu saldırılardan sonra harekete geçmiş ve Bush, 20 Eylül 2001'de Amerikan halkına hitabında elde edilen delillerin 11 Eylül 2001'de yapılan saldırıların El-Kaide tarafından yapıldığını gösterdiğini ve Osama Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide'nin Afganistan'da terör kamplarında eğitildiğini belirtmiş ve Afganistan'a hâkim olan Taliban rejimini de bu saldırılardan sorumlu tutmuştur. Bush, konuşmasının devamında ABD'nin düşmanının müslümanlar değil radikal dinci terör şebekesi olduğunu ifade etmiştir. ABD'nin savaşının El-Kaide ile başlayacağını fakat El-Kaide ile son bulmayacağını belirten Bush, bütün terör odaklarının imha edileceğini dile getirmiştir. Bu nokta aslında dikkat çekicidir çünkü Bush, terör ile savaşın El-Kaide'den sonra da devam edeceğini vurgulamıştır. Bush, bunun yanında teröre destek veren devletleri de uyararak bu devletlerin de terörist muamelesi göreceğini dile getirmiş ve bütün dünya devletlerine seslenerek, ya bizimlesiniz ya da teröristlerle berabersiniz söylemini kullanarak adeta bütün devletleri tehdit etmiştir. Bush'un bir diğer önemli vurgusu ise bu savaşın bir medeniyet savaşı olduğunu ve bu medeniyetin özgürlükçü, toleranslı, çoğulcu ve ilerlemeci bir temele dayandığını belirtmesi olmuştur.[310] 11 Eylül 2001 saldırıları, ABD tarihinde ABD'ye yapılmış üçüncü büyük saldırı niteliğini taşımıştır. ABD, birinci önemli saldırıyı 24 Ağustos 1814'te İngiliz askeri birliklerinin Washington'a girmeleri ve Washington'da Beyaz Saray'ı ve Senato ve Temsilciler Meclisi'nin bulunduğu Kongre Merkezi'ni (Capitol) yakmaları ile yaşamıştı. ABD, ikinci büyük saldırıyı ise 07 Aralık 1941'de Japonların Hawaii

[310] Georges W. Bush, President Bush Addresses the Nation, 20 September 2001, http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (09.04.2015); Georges W. Bush, 20 Eylül 2001'de ABD Kongresindeki konuşmasının Youtube'daki videosu (video konuşması, konuşma metninin yaklaşık yarısını kapsamaktadır), kaynak: Bush Declares War on Terror, https://www.youtube.com/watch?v=_CSPbzitPL8 (22.03.2016).

adasındaki ABD Pasifik deniz gücünün merkezi olan Pearl Harbor'a saldırması ile yaşamış ve bu saldırı ABD'nin II. Dünya Savaşı'na katılmasında önemli bir rol oynamıştır.[311]

Bush yönetimi, güvenlik faktörünü ABD dış politikasının mutlak önceliği olarak kabul etmiş ve ABD, Ekim 2001'de "teröre karşı savaş"ını dünya kamuoyunun geniş desteği ile öncelikle Afganistan'da başlatmıştır. ABD için 11 Eylül'ün psikolojik zararı, maddi zararından çok daha yüksek ve anlamlı olmuştur. Terör saldırıları öncelikle beklenmeyen zamanda, beklenmeyen metodla ve beklenmeyen bir noktada gerçekleşmiş, bu da Amerikan ulusunu büyük bir endişeye sevk etmişti. Bu olay, Soğuk Savaş sonrası küreselleşme sürecinde terörizmin de küreselleştiğini göstermiştir. Dünyanın hiçbir devletinin, ABD süper gücü de buna dahil, müttefik ve dost devletlerin desteği olmadan uluslararası terörizme karşı tek başına mücadele ederek terörizmi yok etme konumuna sahip olmadığı kabul görmüştür.[312]

Türkiye, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası NATO müttefikleri ile birlikte ABD'ye tam destek vermiş ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesinin gereğini yerine getireceğini bildirmiştir. Türkiye, bu çerçevede ABD'ye uluslararası teröre karşı savaşında tam destek vereceğini belirtmiş ve İncirlik üssünü terörle savaşta kullanıma açmıştır.[313] Afganistan operasyonunun sona ermesinin ardından 27 Kasım 2001'de Bonn'da Uluslararası Afganistan Konferansı düzenlenmiş ve Afganistan'ın geleceği konusunda görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Afganistan'da bulunan etnik ve aşiret olarak farklı ve silahlı bütün grupları kapsayacak şekilde bir yönetim kurulmasına ve Afganistan'da güvenliğin ve istikrarın sağlanabilmesi için uluslararası bir askeri gücün oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu tartışmalarda Afganistan'da ilk altı ay içerisinde geçici bir hükümetin kurulması kararlaştırılmış ve bu hükümetin başına Amerikan UNOCAL petrol şirketinin danışmanı Hamid Karzai getirilmişti. Bonn Konferansı'ndan bir buçuk ay sonra 21-22 Ocak 2002'de Tokyo'da toplanan BM ve 61 ülkenin temsilcileri bu defa Afganistan'ın imarını ve

---

[311] Robert J. Lieber, „Die amerikanische Ära: Die Grand Strategy der USA nach dem 11. September 2001", kaynak: *İnternationale Politik*, 10/2004, s. 51.
[312] Mustafa Kayar, *a.g.e.*, 2003, s. 287.
[313] Heinz Kramer, „Die Türkei und der 11. September: Regionalmacht zwischen Ambitionen und Realität", kaynak: Südosteuropa Mitteilungen, Nr. 4/2001, s. 350.

ekonomik sorunlarını görüşmüşlerdir. Bu bağlamda Türkiye, Dünya Bankası'ndaki Afganistan yardım havuzuna 500 milyon dolar aktarmış ve daha sonra yapılmak üzere başka yardım vaatlerinde de bulunmuştur. Bonn Konferansı'nda kararlaştırılan uluslararası bir askeri birliğin kurulmasına (Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti-ISAF) Türkiye ile birlikte 18 ülke katkı yapmıştı. Türkiye ilk önce 276 asker göndermiş daha sonra bu sayı 229'a düşmüştür. ISAF'ın komutasını daha sonra BM çatısı altında NATO devralmış ve böylece NATO 1949 yılından beri ilk defa Avrupa-Atlantik bölgesinin dışında bir görev üstlenmiştir.[314]

Türkiye, ilerleyen süreçte Afganistan'daki asker sayısını 700'e çıkartmış ve ISAF komutanlığını üslenerek, ABD'ye Afganistan'da önemli destek vermiştir. Oysa Cihangir Dumanlı'nın da belirttiği gibi ABD, çok uzaklardan gelerek Afganistan'da terörü en son teknoloji silahlarla yok etmeye çalışırken aynı süreçte ABD, Türkiye'nin içinde ve yanıbaşında Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerinde bulunan PKK'ya karşı mücadelesinde Türkiye'ye destek vermemiş ve Türkiye'deki terörü siyasallaştırmaya çalışmıştır.[315] Gerek ABD gerekse Türkiye herhangi bir devlete karşı değil, terör örgütüne karşı mücadele etmiş ve her ikisi de bu bağlamda asimetrik savaş yürütmek zorunda kalmıştır.

5.2.1.1. Uluslararası Terörün Kaynağı Olarak Afganistan

Kai Hirschmann terörizmi şöyle tanımlamaktadır: "Terörizm; şaşırtıcı, organize ve devamlı şiddet olayları ile korku ve dehşet yayarak siyasi emellere ulaşmaktır."[316] Hirschmann terör saldırısının amacı konusunda şunu ifade etmektedir: "Başarılı biçimde gerçekleştirilmiş bir saldırı, kararlı aktivistlerden oluşan küçük bir grubun, üstün rakibine ciddi zararlar verebileceğini ve uygun metodları uygulamaya koyduğu zaman onun davranışını değiştirmesi için onu

[314] Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayın, Ankara 2004, s. 232-236.
[315] Cihangir Dumanlı, *Ulusal güvenlik sorunlarimiz*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007, s. 196-199.
[316] Kai Hirschman, „İnternationaler Terrorismus", kaynak: Wichard Woyke (edit.): *Handwörterbuch Internationale Politik*, , 9. gözden geçirilmiş baskı, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2004, s. 254.

zorlayabileceğini göstermeyi hedefler."[317] Griffiths, O'Callaghan ve C. Roach tarafından terör dört farklı şekilde kategorize edilmiştir:[318]

1. Uluslarüstü organize olmuş suç örgütleri (Transnational organised crime): Örn. Terörü kendi hükümetine karşı silah olarak kullanan İtalyan mafyası.
2. Devlet destekli terör (State-sponsored terrorism): Terörün bu türüne örnek olarak Afganistan, Libya ve Irak gibi ülkelerin terörü başka bir ülkede siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaratmak için kullanması gösterilebilir.
3. Milliyetçilik temelli terör (Nationalistic): Bu tarz bir terörizm, sömürgecilik karşıtı hareketlerde ve sömüren devletlerden ayrılmak isteyen grupların ayrılıkçı faaliyetlerinde gözlenmektedir (Örn. İspanya'da Basklar, Hindistan'da Sihler vb.).
4. İdeoloji kaynaklı terör (İdeological): İdeolojik terörizm, ya iç siyasi dönüşümün/iç siyasi reformun gerçekleştirilmesini ister veya hükümeti düşürme amacı güder (Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu, Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi).

1990'lı yıllara kadar uluslararası terörizm henüz ciddi bir sorun olarak uluslararası ilişkilerde gündemi belirlememişti. Ancak 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren uluslararası terör, uluslararası ilişkilerde en önemli fenomenlerden biri olarak kendini göstermiştir. Bu olay dünya kamuoyunu derinden etkilemiştir çünkü teröristlerin hedefi, ABD süper gücünün en önemli güç sembolleri olmuş ve bu hedefe ulaşmışlardır. 11 Eylül saldırıları organizasyon, ulaşmak istediği nokta ve taktiksel açıdan, 1970'ler ve 1980'lerin sosyal devrim veya etnik-milliyetçi terör saldırıları ile kıyaslanamaz bir özellik arz etmiştir.[319]

1992 yılından itibaren El Kaide'nin ABD'ye karşı gerçekleştirmeye başladığı saldırılar, büyüyen uluslararası terörizmin önemli işaretleri olmuştu. 1998'de Kenya ve Tanzanya'da Amerikan elçiliklerine yapılan saldırılar ise 1990'lı yılların en önemli

[317] Gös. yer.
[318] Martin Griffiths-Terry O'Callaghan-Steven C. Roach, „Terrorism", *International Relations, The Key Concepts*, Second Edition, by Routledge, London 2008, s. 309-310.
[319] Herfried Münkler,: *Die neuen Kriege*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2002, s. 175-207; Kai Hirschman, *a.g.m.*, 2004, s. 253.

terör eylemleri olarak kendini göstermiştir. Ama 11 Eylül saldırıları, Amerikan dış ve güvenlik politikasında tarihi bir dönüm noktası olarak görülmüş ve ABD hükümetini ciddi önlemler almaya zorlamış ve harekete geçirmiştir. 12-17 Eylül 2001 tarihleri arasında Amerikan hükümeti Beyaz Saray'da ABD'ye yönelik terör saldırılarını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmelerde, müslüman toplumlu devletlerle olan ilişkiler ve Ortadoğu'daki Amerikan politikası tartışılmış ve gündemde olan Afganistan ile Irak'a yapılması planlanan askeri operasyon konusu ayrıntılı olarak görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonunda Başkan Bush, Afganistan'a askeri bir müdahalede bulunmanın ilk ciddi sinyalini vererek bu yönde bir planlamanın yapılması talimatını vermiştir.[320]

Afganistan'a yapılacak askeri müdahale, 19 Eylül 2001 tarihinde Amerikan Konseyi tarafından onaylanmış, BM Güvenlik Konseyi ise 11 Eylül saldırılarını, 12 Eylül tarihinde 1368 sayılı bir karar ile "*dünya barışını ve uluslararası güvenliği tehdit eden olay*" olarak tanımlamış (BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayanarak) ve bireysel ve kolektif kişisel savunma hakkının tanınmasına vurgu yapmıştır. Bu aslında Amerika'nın sadece Afganistan'daki "düşmanı" cezalandırmak istediği bir süreci değil, "radikal dincilikle" bağı olan bütün terör yapılarını da cezalandırmak istediği bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Bush hükümetinin bu stratejisi, ABD'de "İyiler"le "kötüler" arasındaki savaş olarak değerlendirilmiştir. Fevzi Uslubaş'a göre ABD, İslam dinini kullanarak terörist faaliyetlerde bulunan örgütleri düşman ilan ederek Avrasya'daki emellerine ulaşmak arzusunda olmuştur.[321]

NATO'nun, ABD'ye teröre karşı mücadelede destek olma teklifi, ilginç bir şekilde Amerikan hükümeti tarafından geri çevrilmiştir. Washington, bu misyonun ABD tarafından tek başına üstlenilmesini benimseyerek NATO'nun kendi hareket sahasını kısıtlayabileceğini düşünmüştür. Oysa ABD, Afganistan müdahalesinde tek başına hareket etme imkânına sahip olmak istemiş ve bu bağlamda NATO'nun teklifini kabul etmemiştir. Fakat tek başına hareket etmek, Washington'un BM Antlaşması'nın 39. maddesini yok sayması anlamına gelmiştir. BM Antlaşması'nın

---

[320] Fevzi Uslubaş, *Kaos imparatorluğu ve Türkiye, Afganistan ve Irak'tan sonra sıra İran'da mı?*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2007, s. 50-52.
[321] Fevzi Uslubaş, *a.g.e.*, 2007, s. 53.

39. maddesi böylesi durumlarda şu hususları içermekteydi: "Güvenlik konseyi, barışın tehdit edilip edilmediğini veya barışın bozulmasının söz konusu olup olmadığını veya saldırı eyleminin yapılıp yapılmadığını tespit eder veya madde 41 ve 42 'ye bağlı olarak hangi tedbirlerin alınması gerektiğine karar verir ve dünya barışını ve uluslararası güvenliği korumak veya yeniden inşa etmek için tavsiyelerde bulunur."[322]

Taliban, ABD'nin Afganistan'a müdahalede bulunma konusunda kararlı olduğunu açıkça görünce ABD ile müzakere yolunu seçmek istemiş ve ABD'ye, Usame Bin Ladin'in bir İslam ülkesine teslim edilmesini ve orada yasal olarak sorgulanmasını teklif etmiş ancak bu teklifi Washington tarafından ilgi görmemiştir. Pakistan, Türkiye ve Mısır dahil olmak üzere müslüman topluma sahip bazı devletler, öncelikle Taliban'ın Afganistan'daki terör yapılanmasını ortadan kaldırarak orada Birleşmiş Milletler veya İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) yönetiminde durumu tekrar kontrol altına almayı teklif etmişler fakat bu öneri de yine Bush hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bush yönetimi, 17 Eylül 2001 tarihinde aldığı karar çerçevesinde 07 Ekim 2001 tarihinde "*Afganistan'ın özgürlük harekâtı*" adı altında ABD ve İngiliz Hava Kuvvetleri'ne bağlı bombardıman uçaklarının Afganistan topraklarında belirlenen noktaları bombalaması ile askeri müdahaleye başlamıştır. Afganistan'daki savaş, Florida eyaletinde Tampa'da bulunan ve Ortadoğu, Doğu Afrika ve Orta Asya'dan sorumlu merkez olan Central Command (CENTCOM) tarafından yönetilmiştir.[323] ABD'nin Afganistan'da yuvalanmış düşman terörist örgüt olarak gördüğü El-Kaide örgütü, farklı ülkelerden din (İslam) adına savaşan teröristlerden oluşmaktaydı. Griffiths, O'Callaghan ve C. Roach'ın yaptığı terör kategorisine göre El-Kaide terör örgütü, uluslarüstü ve dinci (ideolojik) bir terör örgütü özelliği taşımaktadır.

ABD askeri güçleri kısa sürede Taliban güçlerini etkisizleştirmek için büyük çaba göstermişlerdi. Afganistan'da Taliban rejimine karşı olan Kuzey İttifakı,

[322] BM sözleşmesi madde 39, http://www.unric.org/index.php?option=com_content&task=view&id=108&Itemid=196&limit=1&limitstart=7 (16.03.2009)
[323] Fevzi Uslubaş, *a.g.e.*, 2007, s. 54-57.

ABD'yi Kuzey Afganistan'dan desteklemiş ve kısa sürede ABD'nin Afganistan'da hâkim olmasını sağlamıştır. Etnik olarak Peştun olmayan güçlerden oluşan Kuzey İttifakı (Tacikler, Özbekler ve Hazaralar), ağırlıklı olarak Peştunlardan oluşan Taliban güçlerinden farklı bir yapı arz etmiştir. Kuzey İttifakı, 22. Eylül 2001'de Taliban'a saldırılarını başlatmış ve 12 Kasım 2001'de Kabil, Kuzey İttifakı askerlerince ele geçirilmiş ve başkent Kabil Taliban'ın pençesinden kurtarılmıştı. El-Kaide lideri Bin Ladin ise çok dağlık bir arazi yapısına sahip Tora Bora'da, Afgan milisler ve ABD'li askerlerle El-Kaide savaşçılarının giriştiği çatışmalarda kaçmayı başarmış ve Pakistan'a geçmiştir. ABD ordusu tarafından sürdürülen askerî harekatlarda Taliban`ın ve El Kaide örgütünün etkisinin tamamen ortadan kaldırıldığı düşünülmüştü. Fakat daha sonraki süreçte, Taliban güçlerinin tamamen yok edilemediği gözlemlenmiş ve özellikle güney Afganistan'da yoğun olarak yaşayan Peştun nüfusun desteği ile Taliban güçleri tekrar güçlenerek paramiliter gruplar halinde ABD'ye karşı gerilla savaşı sürdürmeye başlamışlardı. Bu grupların bir kısmı önce Pakistan'a sonra diğer komşu müslüman ülkelere geçerek tüm dünyaya dağılmışlardı. Bu gelişme, terörün âdeta küreselleşmesini sağlamış ve uluslararası terör hareketlerinin genişleyerek yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştı.[324]

Afganistan Savaşı, hem uluslararası terörün küreselleşmesine önemli derecede etki etmiş hem de ABD tarihinin en uzun savaşı olmuştur. 2007'de Afganistan'da 50.000 civarında olan uluslararası koalisyon askerlerinin sayısı, Obama döneminde 100.000'i bulmuştu. El-Kaide örgütünün lideri Usame Bin Ladin, 02 Mayıs 2011'de Pakistan'da yapılan bir askeri operasyon sonucu öldürülmüş ve Bin Ladin'in öldürülmesinden bir ay sonra Afganistan'a giden Başkan Obama, ABD'nin Afganistan'daki savaş misyonunun 2014'te sona ereceğini açıklamıştır. ABD liderliğindeki NATO güçlerinin Afganistan misyonu, 28 Aralık 2014'te Kabil'de yapılan törenle sona ermişti. Fakat ABD ile Afganistan arasında yapılan ikili güvenlik antlaşması gereği 10.000 ABD askeri Afganistan'da kalmaya devam edecek ve bunların sayısı 2015 sonu itibarı ile 5.000 ile 6.000 civarına düşürülecekti.

[324] Steven W. Hook-John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, İngilizceden çeviren: Özge Zihnioğlu Tanırlı, İnkılap Kitapevi Yayın, İstanbul 2014, s. 295-297; Cihangir Dumanlı, *Ulusal güvenlik sorunlarimiz*…, 2007, s. 192.

ABD tarihinin en uzun savaşı olan Afganistan Savaşı, ABD'ye 686 milyar dolara malolmuş ve ABD 2.300 civarında askerini bu savaşta kaybetmiştir.[325]

5.2.1.2. Bush Doktrini ve Afganistan Savaşı

Bush yönetiminin Eylül 2002'de ortaya koyduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi (Bush Doktrini), uluslararası terörizmi önemli bir sorun olarak görmüş ve "*Demokrasi*" ve "*Pazar Ekonomisi*"nin yaygınlaştırılması, bu dokümanda ele alınan temel konular olmuştur. El Kaide gibi radikal dinci grupların terör saldırıları nedeniyle özellikle Ortadoğu bölgesine vurgu yapılarak sözde İslamcı rejimlerin bu konuya dikkati çekilmiştir. Radikal dinci terörizmin İslam dininin yaygın olduğu ülkelerdeki etkisine karşı koymak için bu doktrin, Ortadoğu'nun demokratikleşmesini önemli bir hedef olarak görmüştür. 2002'de ortaya konan ulusal güvenlik stratejisi, 1992'deki ulusal güvenlik stratejisine benzerlik arz eden maddeler içermiş ve şu temel hedefleri benimsemişti:[326]

Birincisi:Yeni bir süper gücün ABD'ye rakip olarak ortaya çıkmasını engellemektir.

İkincisi: Temel Amerikan değerleri olarak kabul edilen demokrasiyi ve piyasa ekonomisini dünya çapında desteklemektir.

Üçüncüsü: ABD'nin gerektiğinde, çıkarları için, başka devletleri dikkate almadan tek taraflı olarak hareket edebilmesidir.

1992'de ortaya konan "*Ulusal Güvenlik Stratejisi*" baba Bush'un tekrar seçilememesi nedeniyle hayata geçirilememiş ve baba Bush'dan sonra Başkan olan Bill Clinton döneminde de "Yeni Muhafazakârlar (Neoconlar)" istedikleri stratejiyi uygulayamamışlardı. Fakat yeni muhafazakârların önde giden isimlerinden olan Dick Cheney ve Paul Wolfowitz, oğul Bush'un yönetime gelmesi ile 2002 ulusal güvenlik stratejisi çerçevesinde kendi stratejilerini uygulama fırsatı elde etmişlerdir. 2002 "*Ulusal Güvenlik Stratejisi*"; demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisi, uluslararası

---

[325] Erkan Avcı, "Afganistan savaşı ABD'ye pahalıya maloldu", 30.12.2014, http://aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-savasi-abdye-pahaliya-mal-oldu/88401 (23.03.2016).

[326] National Security Strategy 1992, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/etc/wolf.html (17.03.2009).

terörizme karşı mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi gibi önemli hedeflere ek olarak önleyici savaşın (preventive war) yanında önalıcı savaşı (preemtive war) öne çıkarmıştır.[327] Önleyici savaş, düşmanın saldırı tehdidine karşı harekete geçerek düşmanı etkisiz kılmayı amaçlarken önalıcı savaş, düşmanın gelecek için planladığı ve hazırlığını yaptığı saldırıyı gerçekleştirmeden düşman gücün etkisiz hâle getirilmesini amaçlamıştır.[328]

Bu strateji, Bush yönetiminin tek yanlı bir dış politika tasarladığına dair bir işaret olmuştur. Bush yönetimi, önalıcı savaş stratejisi ile mesela X düşmanının gerçekte ABD'ye saldırmak istemese de sadece tehdit olabileceği yönünde bir istihbaratın alınması veya bu yönde bir şüphe olması durumunda dahi X düşmanına saldırma ve onu yok etme hakkını kendinde görerek "*düşman olarak değerlendirilen gücün saldırmasını beklemeden ben ona saldırmalıyım*" mantığı ile hareket etmeyi benimsemiştir. Bu yöntem veya seçenek, kendini savunmak için oldukça tehlikeli bir stratejiyi içermiştir. Rusya ve Çin gibi diğer büyük güçler de benzer bir fikre sahip olsa ve uluslararası kurumları ve normları tamamen hiçe sayarak benzer strateji ile hareket etmeye kalksalar bu şüphesiz ki dünya barışı için çok tehlikeli bir stratejik yaklaşım olabilecekti. Bu stratejik yaklaşım, Bush yönetiminin hem uluslararası ilişkilerde ABD'nin menfaatleri adına tek taraflı ve başka devletleri dikkate almadan hareket etmek istediğini yansıtmış hem de "Uluslararası Hukuk"u gerekirse hiçe sayacağının göstergesi olmuştur.[329]

11 Eylül 2001 terör saldırıları, oğul Bush yönetiminin yeni-muhafazakâr kadrosuna baba Bush döneminden beri planladıkları hedefleri gerçekleştirme imkânı sunmuştur. Türkiye, 11 Eylül saldırıları karşısında şok olmuş ve ABD'ye uluslararası teröre karşı mücadele etmek için destek sözü vermiştir. Bu destek sözü, on yıllardır PKK teröründen büyük zarar görmüş bir devlet olarak Türkiye için doğal bir durum arz etmiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra radikal dinci terör gruplarına karşı mücadelesinde Türkiye'yi Ortadoğu'dan Orta Asya'ya kadar olan geniş bölgede

---

[327] The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, s. 15, http://www.state.gov/documents/organization/15538.pdf (15.03.2009).
[328] Nurşin Ateşoğlu Güney, *Batı'nın güvenlik stratejileri, AB-NATO-ABD*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 68-70.
[329] Mustafa Kayar, *a.g.e.*, 2003, s. 298-301.

önemli bir müttefik olarak görmüştür.[330] Görüldüğü gibi 2001 sonrası sürecin birinci değişkeni bağlamında ABD harekete geçmiş ve Türkiye'nin de desteği ile ABD'nin Afganistan'a askerî müdahalede bulunmasına yol açmıştır. Bu sürecin önemli bir unsuru da Bush Doktirini olmuştur. Bush Doktrini, Bush yönetiminin uluslararası düzende nasıl bir strateji benimseyerek çıkarları doğrultusunda nasıl hareket edeceğini ortaya koymuştur. Nitekim 2003 Irak Savaşı, Bush Doktrini'nin önemli bir yansıması olarak meydana gelecektir.

ISAF'ın Afganistan'a yerleşmesi sonrasındaki süreçte ISAF, ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin planladığı şekilde etkili olamamış fakat ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığı Afganistan müdahalesinden sonra güçlenmiştir. Moskova'nın "*uluslararası terör*" ile mücadele konusundaki onayı, Washington'a bölgede etkisini önemli ölçüde güçlendirme imkânı sağlamıştır.[331] Böylece ABD, Orta Asya'da radikal dinci hareketleri etkisiz hâle getirmek için Orta Asya'ya yerleşmiş ve Asya'da dünyanın tek süper gücü olarak gücünü genişletmeye başlamıştır. ABD, Afganistan'a yerleşmekle birlikte Hazar Bölgesi'nden Hint Okyanusu'na (Pakistan üzerinden) kadar uzanan bölgede enerji naklinde kilit rol oynayabilecek bir bölgeye yerleşerek gelecekte bu bölgedeki planlarını gerçekleştirmek ve çıkarlarını elde etmek için önemli bir stratejik kazanım elde etmiştir.[332]

Bu bölümde görüldüğü gibi ABD, uğradığı terör saldırıları sonucunda devlet niteliğine sahip olmayan ve ağırlıklı olarak Taliban örgütünün hakim olduğu Afganistan'a uluslararası kamuoyunun da desteği ile askerî müdahalede bulunmuş ve Taliban'ı etkisiz hâle getirerek Afganistan'a yerleşmiştir. Süper güç konumunda bulunan ABD ve Türkiye de dâhil olmak üzere çok geniş katılımlı koalisyon güçleri Afganistan'a terörle mücadele etmek ve Afganistan'a barış ve istikrar getirmek için

---

[330] Hüseyin Bağcı,: „11 Eylül sonrasi dönemde Türk dis politikasi ve güvenlik politikalarindaki gelismeler ve yeni Parametreler", kaynak: İhsan Bal, (edit.): *21. yüzyılda Türk dış politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 912-914; Mehmet Seyfettin Erol, „11 Eylül: Türk dış politikasında mecra arayışları ve Orta Asya-Kafkasya boyutu", kaynak: *Avrasya Dosyası*, İlkbahar, Nr.1/2004, s. 30-32.

[331] Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya politikalari ve 11 Eylül'ün etkileri", kaynak: *Uluslararası İlişkiler*, Nr. 3/2004, s. 144-145.

[332] Ahmet Özer, *11 Eylül, ABD, Türkiye ve kürselleşme*, Elips Kitap, Ankara 2005, s. 58-60; Giray Saynur Bozkurt,: „ABD'nin Orta Dogu politikasi", kaynak: Atilla Sandıklı, / Kenan Dağcı, (edit.): *Büyük Orta Dogu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 120-121.

bölgede askerlerini konuşlandırmışlardır. Waltz'ın belirttiği gibi Realpolitik'in sonucu olarak güçlü olan zayıf olana üstün gelmiş ve ABD, uzun vadeli stratejik çıkarları için bölgeye yerleşmiştir. Burada vurgulamak gerekir ki ABD'nin karşısında bir devlet değil uluslararası etkinliğe sahip bir terör örgütü olmuş ve bu asimetrik savaşın tartışmasız üstün tarafı olan ABD, en kısa zamanda Afganistan Savaşı'nı kazanmıştır. Fakat ABD bu savaşı beklenildiği gibi kısa bir sürede kazansa da Afganistan'da istikrarlı bir devlet düzeninin kurulamaması nedeniyle Afganistan'daki iç çatışmalar son bulmamıştır.

5.2.2. 2003 Irak Savaşı ve Türkiye-ABD İlişkileri'nde Kriz

Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası süreçte, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönem nokrası olan 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasındaki süreç incelenerek, Türkiye-ABD ilişkilerinde krize neden olan gelişmeler ortaya konacaktır. Türkiye-ABD ilişkilerinde, 1975 Kıbrıs ambargosundan sonra en önemli krize yol açtığı değerlendirilen 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasındaki gelişmeler, Kuzey Irak'ta Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının bariz bir şekilde çatıştığını ortaya koyacaktır. Kemalist seçkinlerde, 1990'lı yıllarda ABD'ye karşı artan güvensizlik yerini, bu süreçte ABD'nin, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını doğrudan hedef aldığı düşüncesine bırakacak ve Kemalist seçkinlerin, giderek büyüyen bu tehdide karşı, önlem alma girişimlerini güçlendirecektir.

5.2.2.1. 2003 Irak Savaşı Öncesi ve Krize Giden Süreç

Afganistan işgali ile ABD, 11 Eylül sonrasında belirlediği ilk hedefine ulaşmıştır. Afganistan işgalinden sonra Bush yönetimi bu defa uluslararası terörle mücadele kapsamında Irak'ı dolayısıyla Saddam Rejimi'ni bir sonraki hedef olarak belirlemişti. Bush Doktrini'nde ortaya konan önalıcı savaş, bu aşamada tartışılmış ve uygulanması Bush yönetimince benimsenmişti. Fakat önalıcı savaş, uluslararası hukuka aykırı bir savaş türü durumundaydı çünkü herhangi bir ülkeye saldırı olmadan veya böylesi bir saldırı hemen hemen kesinleşmiş bir durum arz etmeden herhangi bir devlete savaş açmak uluslararası hukuka aykırı hareket etmek anlamına gelecekti. Uluslararası hukuk, ortaçağa dayanan ve günümüze kadar ortak bir

referans noktası olarak devam eden adil savaş doktirinine dayanmakta ve bu doktrin, her türlü barış alternatiflerini tüketmeden güç kullanılmasını yasaklamaktaydı. Fakat Bush yönetimi, Irak'taki Saddam rejimi'nin uluslararası barış için büyük tehlike oluşturduğunu ileri sürmekte ve Bağdat'ı hem kitle imha silahları üretmeyi planlamakla hem de El-Kaide gibi radikal dinci gruplara destek vermekle suçlayarak bu tehlikeyi harekete geçmeden ortadan kaldırmayı istemekteydi. Bush yönetimi, Afganistan'da Taliban örgütünü yok etmek istediği gibi Irak'ta Saddam rejimi'nin de etkisiz hâle getirilmesi gerektiği konusunda uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çabalamıştı. Fakat Bush yönetiminin, Afganistan'da olduğu gibi Saddam Hüseyin'in radikal dinci terörist gruplarına destek verdiği ve kitle imha silahları üretmek istediği şeklindeki iddiaları bu defa uluslararası kamuoyunu ikna edememiş ve ABD, Afganistan Savaşı'nda olduğu gibi uluslararası kamuoyunun desteğini alamamıştı. Uluslararası kamuoyu, Saddam rejimi'ne karşı şiddet kullanmak yerine Bağdat yönetimi ile ABD arasındaki sorunun BM'nin dahil olduğu bir çözüm platformu oluşturularak çözülmesini benimsemişti. Beyaz Saray'ın Irak'a müdahale etme planını sadece Tony Blair yönetimindeki İngiltere açıkça desteklemiştir.[333]

Türkiye'de genel olarak Amerika'nın Irak Savaşı planlarına yönelik iki farklı grup oluşmuştu. Birinci grup, ABD'nin Irak Savaşı'na karşı olan; Kemalist, ulusalcı, milliyetçi, dini hassasiyeti olan çevrelerdi ve bu grup Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik açıdan ciddi ölçüde zarar göreceğini ileri sürmüştü. İkinci grup ise genel çerçevede savaşa karşı olsalarda, Irak'ın komşusu olarak Türkiye'nin öyle ya da böyle savaştan etkileneceğini ve bu sebeple de kendi konumunu Amerikan planları ile uyumlu hâle getirmesi gerektiğini ve gelişmelerden ve olası savaştan kendini koruması gerektiğini savunmuştu. Washington'a verilecek "hayır" cevabının, Bush yönetimini Irak'a saldırmaktan ve Saddam Rejimi'nin gücünü ortadan kaldırma planından alıkoymayacağını belirtmişlerdi. Ayrıca Türkiye zaten Irak Savaşı'nı önleyebilecek güce sahip değildi. Türkiye en azından Irak'ın geleceği konusundaki

[333] Steven W. Hook-John Spanier, *Amerikan Dış Politikası…,* 2014, s. 299-302.

müzakere masasına oturma ve karar verme imkânına sahip olabilecekti ve bu da Türkiye'nin çıkarları için uygun olurdu.[334]

2001 Afganistan müdahalesinde Bülent Ecevit başbakanlığındaki ANAP, DSP ve MHP koalisyonu müslüman dünya içinde ABD'ye destek verdiğini açıklayan ilk devlet olmuştu. Türkiye, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Afganistan'a asker göndermiş ve Afgan polis ve askerlerinin eğitimi başta olmak üzere Afganistan'da önemli görevler üstlenmiş ve başarı ile bu görevleri yerine getirmişti. Mark Parris'e göre Türkiye, şimdi de Irak'ta ABD'ye önemli destek sağlayacak konumda idi ve Irak'a yönelik uygulanacak her türlü ABD stratejisi için vazgeçilmez bir müttefikti. Ayrıca Türkiye, ABD ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynayan ve İslam ile Batı dünyası arasında çelişkilerin olmadığını gösteren önemli bir aktördü.[335] Başbakan Bülent Ecevit'in Ocak 2002'de Washington'u ziyaret etmesi, 11 Eylül 2001 sonrası Türkiye-ABD arasında en üst düzeyde gerçekleşen ilk buluşma olmuştu. Bir taraftan Ecevit hükümeti önemli bir ekonomik kriz süreci yaşıyor ve ABD'den yardım talebinde bulunuyor, diğer taraftan ise ABD 11 Eylül sonrası süreçte Türkiye'den teröre karşı desteğini devam ettirmesini istiyordu.[336] Ecevit ile Bush arasındaki görüşmelerde Irak konusu önemli bir konu olmuş ve Başbakan Ecevit, ABD dönüşünden sonra Saddam Hüseyin'e mektup yazarak ABD'nin Saddam Hüseyin'e yönelik stratejisinde ciddi olduğunu belirtmişti. Ecevit, Irak'ın yeni bir tehdit ile karşı karşıya bulunduğunu dile getirerek *"Eğer durum ciddi olmasa size bu hatırlatmada bulunma zorunluluğunu duymazdım.*" diyerek Saddam Hüseyin'i uyarmıştı.[337] Ecevit hükümeti, bir taraftan 2002'nin ilk aylarında ABD'nin Irak stratejisi çok belli olmasa da tedirginlik içinde gelişmeleri

---

[334] İdris Bal, „Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşının getirdikleri", kaynak: İdris Bal (edit..): *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, genişletilmiş 2. basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 168-169.

[335] Mark Parris, „Ecevit To Washington: Opportunities For U.S.-Turkish Relations", *Policywatch*, Number 592, January 10, 2002, http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/ecevit-to-washington-opportunities-for-u.s.-turkish-relations (09.06.2004).

[336] Sedat Ergin, „Washington, Ecevit'in elini güçlendirecek", 15 Ocak 2002, http://www.hurriyet.com.tr/washington-ecevitin-elini-guclendirecek-48501 (07.02.2004).

[337] Murat Yetkin, „ABD Saddam'ı vurmaya hazırlanıyor, 05.02.2002, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/abd-saddami-vurmaya-hazirlaniyor-623304/ (05.06.2004).

izlemekte diğer taraftan Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ortamı ile mücadele etmek durumundaydı.

Nitekim Temmuz 2002'de Türkiye'ye gelen ABD Savunma Bakanı vekili Paul Wolfowitz, ABD'nin Irak'a askeri müdahalede bulunacağını açıkça ifade etmiş ve hem Ecevit ile hem de Genelkurmay üst kademesine ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmek için kararlı olduğunu ifade etmişti. Wolfowitz, ABD'nin askeri stratejisi konusunda ayrıntılara girmese de Türkiye'nin ABD'ye vereceği desteğin çok önemli olacağını belirtmiş ve Türkiye'nin kararına göre ABD'nin kendi askeri planlamasını yapacağını dile getirerek ABD'nin Türkiye'ye Irak'a askerî müdahalesinde ne derece önem verdiğini ortaya koymuştu. Wolfowitz, Türkiye bu harekata katılsa da katılmasa da Irak'a askerî operasyon düzenleneceğini söyleyerek Ankara'nın görüşlerini ABD'ye bildirmesini istemişti. Ecevit ise Wolfowitz'e "*Atacağınız adımları önceden bilmek isteriz.*" diyerek Türkiye'nin askerî müdahaleyi doğrudan reddetmediğini ortaya koymuştu.[338] Ecevit hükümeti bir taraftan Irak konusunda sıkışırken diğer taraftan zor bir ekonomik süreci atlatmaya çalışmakta idi. Fakat Koalisyon'a karşı tepkiler o kadar artmıştı ki sonunda seçime karar verilmişti.

Ecevit hükümeti, bir taraftan iç politikada sıkışmış diğer taraftan Kuzey Irak'taki gelişmelerden dolayı kendini baskı altında hissediyordu. Ecevit hükümeti Kuzey Irak konusunda üç noktada rahatsızlığını dile getirmişti. Birincisi: ABD'nin bölgedeki Kürt liderlerle görüşmelerde bulunması ve Türkiye'ye bu konuda herhangi bir bilgi vermemesi. İkincisi: Irak'taki Türkmenlerin bu görüşmelere çağrılmaması ve ABD tarafından dışlanması. Üçüncüsü: ABD'nin Türkiye'ye: "*Merak etmeyin, Kürt Devleti kurdurtmayız*" demesine rağmen Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin fiilen kurulmakta olmasıydı. Ecevit bu gelişmelerden endişe ediyor ve Irak'a yapılacak askerî müdahale ile devrilmesi planlanan Saddam Hüseyin'den sonra Irak'ın durumunun ne olacağı konusu Ankara'yı ciddi şekilde sıkıntıya sokuyordu. Bu aşamada, kulislerde ABD'nin Irak müdahalesi için Türkiye'den İncirlik üssü, Malatya, Diyarbakır, Muş ve Batman havalimanlarını kullanma talebinde bulunacağı

[338] Sedat Ergin, „Ecevit bu kez ABD'ye esnek", 18 Temmuz 2002, http://www.hurriyet.com.tr/ecevit-bu-kez-abdye-esnek-85367 (07.02.2004).

ve bunun yanında Silopi'yi askerî harekat üssü olarak kullanmayı istediğine dair söylentiler yayılmış, Başbakan Ecevit ise bu söylentileri yalanlamıştı.[339]

Ankara'nın endişelerine kulak veren ABD, Kuzey Irak'taki Kürt örgütleri uyarmış ve buna bağlı olarak Ekim 2002'de "*Ulusal Kürt Parlamentosu*" toplantısında Barzani ve Talabani ihtiyatlı konuşmuş, Türkiye'yi karşılarına alacak önemli bir açıklamada bulunmamış ve meclisin ileride Türkmenlere de açık olacağını söylemişlerdi. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Kürt Parlamentosu'na gönderdiği kutlama mesajında hem Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yaparak Ankara'yı memnun etmek istemiş hem de Kürtleri Saddam rejimi'ne karşı bir müttefik olarak gördüğünü açıklayarak Irak'ın çoğulcu yapısına vurgu yapmış ve Kürtleri memnun etmek istemişti.[340] Fakat sekiz yıl aradan sonra tekrar toplanan Kürt Parlamentosu'nun Türkiye'ye karşı ihtiyatlı olmasına rağmen uzun bir süredir Kuzey Irak'taki gelişmeleri endişe ile izleyen Ankara, Barzani ve Talabani'ye güven duymuyordu. Barzani ve Talabani'nin "*Bağımsız bir Kürt devleti kurma amacında değiliz. Federal bir Irak içinde bölgesel otonomi istiyoruz."* açıklaması Ankara'yı tedirgin etmişti. Bu gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Ecevit başkanlığında hükümet yetkililerini, Genelkurmay başkanlığında TSK üst düzey yetkililerini ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarını toplantıya davet ederek Kuzey Irak'taki gelişmeler hakkında bu toplantıda yer alan yetkililerle istişarede bulunmuştu. Bu üst düzey toplantı sonunda ABD'nin Irak müdahalesi sonucu Irak'ın parçalanabileceği dile getirilerek Türkiye'nin kaygısı ifade edilmiş ve Irak'a yapılacak askeri operasyonun uluslararası hukuk'a uygun olmaması durumunda Türkiye'nin bu askeri müdahaleye katılmayacağı açıklanmıştı.[341] Ankara'nın bu çıkışı, ABD'nin Irak'a askerî müdahalesinin Türkiye ile gerginliklere yol açacağına işaret etmekteydi. Fakat Türkiye'nin seçim sürecinde olması, ABD'yi Irak konusunda biraz daha beklemeye ve Türkiye'de kurulacak hükümete göre hareket etmeye sevk etmişti. Nitekim, Ağustos 2002'de Hilmi Özkök'ün Genelkurmay Başkanı olması, 03 Kasım 2002 seçimlerinde AKP'nin birinci parti

---

339 Murat Yetkin, „Amerika'ya iki uyarı", 01.08.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=45207&tarih=01/08/2002&yollayan_s... (05.06.2004).
340 Sedat Ergin, „Ankara-Erbil Washington üçgeni", 08 Ekim 2002, http://www.hurriyet.com.tr/ankara-erbil-washington-ucgeni-102270 (07.02.2004).
341 „Türkei fürchtet Kurdenstaat im Nordirak", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 08.10.2002, s. 6.

olarak seçimlerden çıkması ve yeni hükümeti kurması Türkiye'de yeni bir politik sürecin başlamasına yol açmıştı.

ABD'li yetkililer Türkiye'deki seçimlerden önce Irak konusunda açıklamalarda bulunuyor ve ABD'nin de Irak sorununun siyasi yollardan çözülmesini temenni ettiğini dile getiriyorlardı. Fakat askerî operasyon kaçınılmaz hâle gelirse Türkiye'yi ABD'nin yanında görmek istediklerini de ifade eden ABD'li yetkililer, eğer Türkiye askerî müdahaleye katılmaz ise ABD'nin bu müdahaleyi Ankara'sız da gerçekleştireceğini belirtiyorlardı. 29 Ekim'de Cumhurbaşkanlığı davetine katılan Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, ABD'li bir yetkilinin Kuzey Irak konusundaki sorusuna "*Biz karışmayız. Siyasi otorite karar alır, biz de uygularız.*" cevabını veriyordu.[342] AKP hükümeti ile görüşmelere başlayan ABD yetkilileri, AKP hükümetinden Irak'a müdahale çerçevesinde Türkiye'de kullanmak istediği havaalanlarının teknik kapasitesinin tespit edilmesi veya arttırılması ve muhtemel bir savaş öncesinde bu havaalanlarının modernize edilebilmesi için keşif talebinde bulunmuştu. Bu talep doğrultusunda her iki tarafın askerî yetkilileri keşif faaliyetlerinin nerelerde olacağı konusunu görüşecek ve bir mutabakat belgesi çerçevesinde yazıya dökecek ve ona göre hareket edeceklerdi. Bu gelişme, AKP hükümeti tarafından kamuoyuna duyurulmamış ve Türkiye'de Irak konusunda var olan hassasiyet sebebi ile sessizce yürütülmüştü.[343] 4-10 Kasım 2002 tarihlerinde ABD'de bulunan yeni Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Amerikalı mevkidaşlarını Irak sorunu konusunda bilgilendirerek Irak sorununun savaşsız çözülmesi gerektiğini dile getirmişti. Özkök, bir gazetecinin "*ABD ile olan görüş farklılıklarının giderilip giderilemediği"* sorusuna bunun geniş bir konu olduğunu ve görüş farklılıklarının olmasının normal bir durum olduğunu ve bunların zamanla çözülebileceğini belirtmişti. Washington'da en üst düzeydeki askerî ve siyasî yetkililerle görüşen Özkök, görüşmelerin "*çok verimli ve yapıcı*" geçtiğini belirtmiş ve Türkiye'nin Irak konusundaki düşüncelerini ilettiğini ifade etmişti.[344]

---

[342] Murat Yetkin, „ABD'den mesaj var", 31.10.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=54944&tarih=31/10/2002&yollayan_s... (05.06.2004).
[343] Sedat Ergin, „ABD'ye sessizce verilen izin", 21.12.2002, http://www.hurriyet.com.tr/abdye-sessizce-verilen-izin-117012 (07.02.2004).
[344] "Özkök: Türkiye savaş istemiyor", 06.11.2002, http://www.hurriyet.com.tr/ozkok-turkiye-savas-istemiyor-107937 (04.04.2016).

AKP lideri Tayyip Erdoğan, Aralık 2002'nin başında Bush yönetimi'nin daveti üzerine ABD'ye gitmişti. AKP, 03 Kasım 2002'de seçimleri kazanmış olsa da Erdoğan Başbakan olamamıştı çünkü 1998'den bu yana Anayasa'ya aykırı hareket etmesi nedeniyle ömür boyu siyasi yasaklı durumundaydı (Mart 1999'dan Temmuz 1999'a kadar tutuklu olarak hapiste kalmıştı.). Ancak AKP, hükümeti devraldıktan sonra bir Anayasa değişikliği ile Tayyip Erdoğan'ın ömür boyu siyasi yasaklılık durumunu ortadan kaldırmış ve 09 Mart 2003'te Siirt'te milletvekili yenileme seçiminde TBMM'ye girmeye hak kazanmıştı. 11 Mart 2003'te Başbakan olan Abdullah Gül istifa etmiş ve 14 Mart 2003'te Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olarak 59. hükümeti kurmuş ve AKP, Erdoğan başbakanlığında yoluna devam etmişti.

Türkiye ile ABD arasındaki görüşmeler, ABD'nin Irak'a müdahalesi bağlamında askerî ve siyasî olarak en üst düzeyde devam ederken uluslararası kamuoyunda genel hava ABD aleyhine gelişmekte idi. ABD'nin Avrupalı müttefikleri dahil bir çok devlet, ABD'nin Irak'a müdahale etme planlarını BM Sözleşmesinin 7. bölümünün 39. maddesi gereğince olumsuz olarak karşılamıştı. Çünkü BM Antlaşmasının 39. maddesine göre BMGK, uluslararası ilişkilerde barışın bozulup bozulmadığı veya saldırı eylemlerine yönelik tehditlerin var olup olmadığı konusunda karar verme yetkisine sahipti ve ABD'nin müdahalesi bu madde bağlamında gerçekleştirilmeliydi.[345] Bu madde, herhangi bir BM üyesi devletin uluslararası çatışmalarda tek başına hareket ederek başka bir devlete savaş açmasının veya müdahale etmesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ortaya koymaktaydı. Saddam Rejimi'nin ABD için gerçekten de bir tehlike oluşturup oluşturmadığının önce BM Güvenlik Konseyinde belirlenmesi ve ardından tehlike oluşturduğu kanaati doğrulanarak ABD'nin Güvenlik Konseyi'nden Bağdat'tan gelen bu tehlikeye karşı tedbir almasını talep etmesi söz konusu idi. BM, 08 Kasım 2002 tarihinde, 1441 numaralı karar ile Irak'tan BM ile birlikte çalışmasının talep edilerek ABD'nin iddialarının doğru olup olmadığının ortaya çıkartılması gerektiğine karar vermişti. Güvenlik Konseyi, Bağdat yönetiminden BM yetkililerinin denetleme talebinde

[345] BM Sözleşmesi, 7. Bölüm, madde 39, kaynak: http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html. (29.03.2016).

bulunduğu her yere, Saddam Hüseyin'in sarayı dahil, derhal koşulsuz şekilde erişiminin sağlanmasını istedi. Bu aşamada, 03 Aralık 2002'de Saddam Hüseyin, Kuveyt'ten yaptıklarından dolayı özür dilemiş ve 07 Aralık 2002 tarihinde 11.807 sayfalık silah bildirim raporunu BM yetkililerine göndermişti. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency-IAEA) ve Birleşmiş Milletler İzleme, Gerçekleme ve Denetleme Komisyonu (United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission-UNMOVIC) denetçileri, 14 Şubat 2003'te Irak'ta kitle imha silahlarına kanıt olabilecek önemli bir bulguya ulaşamadıklarını fakat sebebi izah edilemeyen pek çok parça ve maddelere rastladıklarını Güvenlik Konseyi'ne bildirmişlerdi. Bunun yanında IAEA ve UNMOVIC denetçileri, Bağdat'ın kendileriyle birlikte çalıştıklarını rapor etmiş olsalar da talep ettikleri işbirliği istedikleri ölçüde değildi. UNMOVIC Başkanı Hans Blix, Bağdat hükümetini denetimleri aksatmakla ve kimyasal ve biyolojik malzemelerle ilgili şüphelenilen yerlerin açıklamasını tam olarak yapmamakla suçlamıştı. 24 Şubat 2003'te ABD, İngiltere ve İspanya, Irak'ın BM'nin 1441 numaralı kararı bağlamında ikna edici deliler ortaya koyamadığı ile ilgili karar tasarısını Güvenlik Konseyi'ne sunmuşlar fakat Çin, Rusya ve Fransa'nın bu tasarıyı reddedeceklerini bildirmeleri üzerine bu tasarı geri çekilmişti.[346]

BMGK'nin üç üyesi olan Fransa, Rusya ve Çin, Irak'a şiddet uygulanmasına karşı olduklarını açıklamışlardı. Irak'a karşı şiddet kullanılması konusuna karşı çıkanların sayısı ABD için önemli bir göstergeydi çünkü Saddam Rejimi'ne karşı olası bir savaş durumunda 2001 yılının sonunda Afganistan'da olduğu gibi aynı uluslararası desteği alamayacağı ortadaydı. ABD'nin komşuları Kanada ve Meksika'nın yanında Ortadoğu'daki önemli NATO müttefiki Türkiye dahi Irak ile olan sorunun savaşla çözülmesine karşı olduklarını ifade etmişlerdi. Kuala Lumpur'da Şubat 2003'te "Blok Dışı Ülkelerin Hareketi"nin (Non-Aligned Movement - 114 üyeli) on üçüncü buluşmasında bu organizasyon, Irak'ın BM'nin 1441 sayılı kararına uyması gerektiğini ve ABD'nin buna karşı tek taraflı şiddet

[346] Steven W. Hook-John Spanier, *Amerikan Dış Politikası…,* 2014, s. 304-305; Merve Mesçioğlu, Kuvvet Kullanma Yasağı ve ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi, 23 Mart 2013, kaynak: http://akademikperspektif.com/2013/03/23/kuvvet-kullanma-yasagi-ve-abdnin-2003-irak-mudahalesi/ (25.12.2015).

uygulamaktan kaçınması gerektiğini açıklamıştı. Fakat buna paralel süreçte Amerikan askerlerinin Ortadoğu sevkiyatı devam etmiş ve Şubat 2003 ortalarına kadar 150.000 ABD askeri Ortadoğu'ya gönderilmişti.[347]

Irak'a karşı müdahale olasılığının artması nedeniyle Türkiye, 10 Şubat 2003 tarihinde NATO'dan Irak'a karşı bir savaş çıkması durumunda koruma talep etti çünkü Türkiye kendisini Irak'tan saldırı gelebileceğine ilişkin tehdit altında hissetmişti. NATO Antlaşmasının 4. maddesi nedeniyle Türkiye, Saddam rejimi'nden kaynaklanacak güvenlik tehdidi ile ilgili olarak NATO ortaklarından görüşme talep etmişti. Türkiye ve ABD, Irak'tan gelecek bu tür bir tehdide karşı tedbir olarak AWACS uçaklarının ve Patriot füzelerinin NATO'nun girişimi ile Türkiye'ye yerleştirilmesini talep etmiş, NATO Genel Sekreteri George Robertson, Türkiye'nin endişesinin haklı ve gerçek olduğunu ifade etmişti. Ancak bu talebin gerçekleştirilmesi, Fransa, Almanya ve Belçika tarafından engellenmişti. Bu engel bir hafta sonra aşılabilmiş ve Türkiye'nin NATO'daki müttefiklerine olan güvenini sarsmıştır. Bu durum, aynı zamanda üyelerin arasında güven sorununun olduğunu göstermiş ve NATO içerisindeki fikir ayrılığına önemli bir işaret olmuştur. NATO Genel Sekreteri Robertson, bu gelişmenin ciddi ve zor bir durum olduğunu belirtmiş, ABD'nin NATO elçisi Nicholas Burns ise bu durumu, üç devletin talihsiz kararı olarak nitelemiş ve NATO'nun inanırlılığının sorgulandığını belirtmiştir.[348] ABD ve İngiltere'nin çabaları ile Almanya, Fransa ve Belçika ikna edilmiş ve 16 Şubat 2003'te NATO, Türkiye'nin talebini onaylamıştır. NATO'nun aldığı bu kararla Türk hava sahası savunulacak fakat Türkiye'nin savaşa dahil olması durumunda bu karar geçerli olmayacaktı. Nitekim Türkiye'nin NATO elçisi, Türkiye'nin Kuzey Irak'a herhangi bir müdahalede bulunmayacağına dair garanti vermişti.[349] Bu gelişme ileriki süreçlerde Kemalist seçkinler tarafından dile getirilerek Türkiye'de NATO karşıtı görüşlerin güçlenmesine yol açmıştır.

Bu arada IAEA, UNMOVIC ve Bağdat arasında Irak'taki kimyasal-biyolojik silahların denetimi konusundaki müzakereler devam etmiş ve Irak sorununun barışçıl

[347] Tayyar Arı, *a.g.e.*, 2004, s. 503-504.
[348] Tiefe Krise in der NATO, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11.02.2003, s. 2.
[349] "Vorbeugende Stationierung", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.03.2003, s. 6.

yollardan çözülmesini Fransa, Çin ve Rusya desteklemeye devam etmişlerdir. Washington ise buna karşılık Saddam rejimi'ni IAEA ve UNMOVIC'nin incelemelerini engellemekle ve sahte belge sunmakla suçlamıştır. Bush yönetimi, BM Güvenlik Konseyi'nden istediği kararı çıkartamayacağını bu süreçte anlamıştı çünkü Rusya, Fransa ve Almanya açıkça savaşa karşı olduklarını açıklıyorlar ve BMGK'nın geçici üyeleri de Rusya, Fransa ve Almanya'nın konumunu destekliyorlardı. Fakat Bush yönetimi, Irak'a askeri müdahaleden vazgeçmemiş ve Başkan Bush, 17 Mart 2003'te Saddam Hüseyin'e ultimatom göndererek kendisinin ve oğullarının 48 saat içinde Irak'ı terk etmesini istemiş yoksa ABD'nin askerî müdahalede bulunacağını ilân etmişti. ABD'nin Irak Savaşı'na diğer bir önemli engel de 01 Mart 2003'te TBMM'nin Amerikan güçlerinin Türk topraklarında konuşlanmasını ve Türkiye'nin güneydoğusundan Irak'a askeri müdahalede bulunmasını reddetmesi olmuştu. Çünkü ABD, Irak Savaşı'nı Kuzey Irak'tan da yürütmeyi planlamış ve planladığı operasyonu en kısa zamanda ve en az insan kaybıyla gerçekleştirerek Saddam Rejimi'ni ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Ancak Türk kamuoyu, ABD'nin savaş planlarına karşı çıkmış ve ABD planlarının Türkiye tarafından desteklenmesini engellemiştir. Savaş karşıtı protestoların artması, kamuoyunun geniş çapta Irak Savaşı'na karşı olduğunu ortaya koyması, AKP hükümetinin üçte ikilik çoğunluğuna rağmen TBMM'de tezkereyi geçirememesine yol açmıştı. Ana muhalefet partisi olan CHP ve AKP'li milletvekilerinin bir kısmı, ABD ordusunun Türkiye'de konuşlanmasına karşı çıkmış ve tezkerenin TBMM'den geçmesini engellemişlerdi. Irak'a karşı bir savaş açılması durumunda Türk topraklarının kullanılması planının ABD ve Türkiye arasında önceden müzakere edilmiş olması ve AKP hükümeti ile mutabakata varılması sebebi ile bu sonuç karşısında ABD, büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Nihayetinde 01 Mart 2003 tarihinde TBMM'ye sunulan Irak tezkeresi oylanmış ve TBMM'deki milletvekillerinin 264'ü kabul, 250'si red, 19'u çekimser oy kullanmış ve tezkere için gerekli olan 267 oy sağlanamamıştır. Tezkere için gerekli olan salt çoğunluk elde edilemediği için tezkere, TBMM'de reddedilmiş ve bu gelişme Türkiye-ABD ilişkilerinde tarihi bir krize yol açmıştır. AKP Genelbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bu gelişmeden sonra "*Bakalım, maaşlarını geç almaya başladıklarında ne*

diyecekler?" diyerek olayın AKP yönetimi açısından vahametini ortaya koymuştur.[350]

5.2.2.2. ABD'nin Savaş Planları ve Türkiye'den Talepleri

03 Kasım 2002 seçimlerinde % 34.63 oranında oy alarak birinci parti olan ve tek başına hükümet kurma imkânı elde eden AKP, 18 Kasım 2002'de güvenoyu alarak Abdullah Gül başbakanlığında hükümeti kurmuştu (AKP hükümeti, 14 Mart 2003'ten itibaren Recep Tayyip Erdoğan başbakanlığında devam edecekti). ABD kendi Irak planlarını 15 Ekim 2002'de gizli belge çerçevesinde bir brifing ile açıklamış, Ecevit hükümeti ve Genelkurmay Başkanı Özkök ABD planlarını birinci elden öğrenmişlerdi. 20 Mart 2003 tarihinde savaş başlayıncaya kadar ABD'li yetkililer tarafından dört brifing verilmiş ve ABD'li yetkililer, Türkiye'den ne istendiğini ve Amerika'nın Irak'taki hedeflerinin ne olduğunu açıkça dile getirmişlerdi. ABD, bu gizli brifingde Irak'ta Saddam hükümetinin devrilmesi ve teröre karşı işbirliğinin güçlendirilmesi konularını Türk yetkililerle paylaşmış ve Türkiye'nin desteğini talep etmişti. Teröre karşı işbirliğinin ayrıntıları tam olarak açıklanmasa da ABD, TSK'dan Ortadoğu'daki tüm terör örgütlerine karşı ABD'li silahlı güçlerle birlikte hareket etmesini istiyordu. Bunun yanında çeşitli belgelerde Irak Savaşı'nın planlaması Türk yetkililerle paylaşılmış ve savaş öncesinde, savaş sırasında ve savaş sonrasında ABD'nin stratejisi ortaya konmuştu. ABD hedeflerini şu şekilde belirlemişti: Irak'ta rejimin değiştirilmesi, Irak'ta iç siyasi istikrarın oluşturulması, Irak'taki terör gruplarının yok edilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ın ekonomik olarak tekrar yapılandırılması. Kuzey Irak'taki operasyonların Türk toprakları üzerinden nasıl gerçekleştirileceği ve Türkiye'nin ilk etapta hangi ölçüde bundan etkileneceği ise şu maddelerde açıklanmıştı: Kuzeyden saldırarak Irak'a karşı askeri operasyon güçlendirilecekti ve Saddam rejiminin ve ordularının çöküşü hızlandırılacaktı. Saddam'ın güçlerine karşı Kuzey Irak'taki

[350] Füsun Türkmen, *Türkiye ABD İlişkileri: Kırılgan İttifaktan „Model Ortaklığa*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 193-194; Murat Yetkin, Radikal-online, Hükümet Krizi, 02.03.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=67742&tarih=02/03/2003&yollayan_s (05.06.2004).

Kürtler ve Türkmenler korunacak ve Kuzey Irak'ta barışın hakim olması desteklenecekti.[351]

ABD'nin Türkiye'den talepleri ise dört temel maddede tanımlanmıştı. Birincisi: Özel Amerikan birimlerinin Türk toprakları üzerinden Irak'a transit geçişi. İkincisi: Amerikan birlikleri için askeri üslerin açılması. Üçüncüsü: Amerikan Hava Kuvvetleri için Türk hava sahasının sınırsız açılması. Dördüncüsü: Amerikan savaş uçaklarına ve savaş gemilerine Türk limanlarında ve topraklarında sınırsız hareket serbestliği tanınması. Dördüncü talep, Türk tarafınca ulusal egemenliğin zedelenmesi olarak görülmüş fakat ABD bu talebinden yine de vazgeçmek istememiştir. ABD, Hava Kuvvetleri için ise dört farklı bölgede hava üssü talep etmişti. İncirlik Üssü: Buraya toplamda 124 savaş ve bombardıman uçağının konuşlandırılması planlanmıştı. Afyon Hava Üssü: Burada 18 savaş uçağı konuşlandırılacaktı. Diyarbakır Hava Üssü: Buraya 55 savaş ve bombardıman uçağının konuşlandırılması planlanmıştı. Antalya Hava Üssü: Buraya ise ABD Genelkurmay Başkanı 36 bombardıman uçağının konuşlandırmasını talep etmişti. Bunların dışında talep edilen liman ve harekât merkezleri ise ABD tarafından şu şekilde belirlenmişti: Mersin: Hava kuvvetlerinin ve özel birliklerin konuşlandırılması. İskenderun: Amerikan Hava Kuvvetleri için bir deponun yapılması. Diyarbakır: ABD'nin özel kara timleri için merkez olması planlanmıştı. Batman: Kuzey Irak'a ABD Kara Kuvvetleri'nin transit geçişi ve Amerikan birliklerinin lojistik desteği için bir merkez olacaktı. Silopi: Burası kara kuvvetlerinin operasyon planlama ve insanî yardım merkezi olarak planlanmıştı. ABD, sadece hava birliği, deniz gücü ve kara birliği için plan yapmamıştı aynı zamanda hangi karayollarını ve demiryolu hatlarını da kullanılmak istediğini ortaya koymuştu. Karayolu olarak: İstanbul-Antalya, İzmir-Antalya, Mersin-Batman, Samsun-Batman hatları. Demiryolu yolu olarak: İzmir'den tüm bağlantılar, Güney ve Orta Anadolu üzerinden Diyarbakır hattı, Samsun'dan Türkiye'nin güneydoğusuna ve İskenderun'dan Batman'a kadar olan hatlar. ABD'nin talepleri adeta Türkiye'nin her tarafını kapsamaktaydı. Bu şekilde ABD, Türkiye'den birçok askeri üs ve liman için kesin bir kullanım süresi belirtmeksizin izin istiyordu.

[351] Mustafa Balbay, *Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri*, 2. basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004, s. 11-13.

Bu talepler, bazı Türk yetkililer tarafından bir nevi "Türkiye'nin işgali" olarak görüldü. ABD, toplamda Türkiye'de 80.000 Amerikan askeri ile 250 uçağı konuşlandırmak ve toplam 14 havalimanını ve 5 limanı kullanmak istemişti. Bu talepler Türkiye'de ve Ankara'da şok etkisi yarattı ve ilk etapta Amerika'nın bu taleplerine cevap verilmek istenmedi. ABD, bu taleplerin Türkiye tarafından kabul edilmesi için her türlü görüşmeye ve tüm karşılıklı değerlendirmelere açık olduğunu beyan etti. Washington, Türkiye'nin desteğini sağlamak için, Türkiye'nin çok hassas olduğu konuları masaya getirmiş ve Türkiye'nin çıkarlarını ortaya koyan dört önemli noktada Türkiye'ye destek vereceğini bildirmişti. Birincisi Kerkük: Kerkük, büyük oranda Türkmenlerin yaşadığı petrol zengini bir şehirdi ve başka bölgesel etnik grupların etkisine bırakılmamalıydı. İkincisi Türkmenler: ABD, Türkmenleri Irak'ın geleceğinde temel etnik grup olarak destekleyecekti. Üçüncüsü: Irak'ın Saddam Hüseyin sonrası statüsü. Irak topraklarının bölünmesi Washington tarafından reddedilmekte ve Irak'ın merkezi bir hükümet tarafından yönetilmesi benimsenmekteydi. Dördüncüsü: Kürt devleti. ABD'nin Kürt devleti ile ilgili herhangi bir planı yoktu.[352]

03 Aralık 2002'de Paul Wolfowitz ve Marc Grossman Ankara'ya gelerek, ABD'nin Irak planlarını AKP hükümeti ile görüşmek istemişlerdi. ABD, AKP ile yapılan müzakerelerde şu önemli taleplerini dile getirmişti: Birincisi: 250.000 ABD askeri Irak'ın kuzeyinden girmeli ve 17.000-20.000 arasında Türk askeri ABD askerleri ile birlikte hareket etmeliydi. İkincisi: Eğer Türk askerleri katılmazsa, İngiliz askerleri Türk toprakları üzerinden yürütülecek ABD operasyonuna katılabilmeliydi. Üçüncüsü: Türkiye'nin 10 kadar havaalanını ve limanını, bildirme şartı olmaksızın, ABD'ye açması isteniyordu. Türkiye ise ABD'nin bu taleplerini desteklemesi karşılığında şunları elde edecekti: ABD'den silah alımları karşılığında ödenecek olan yaklaşık 7 milyar dolar borç ABD tarafından silinecekti, Türkiye Kerkük bölgesinden elde edilecek petrol gelirinden pay alacak ve Türkiye, Irak'ın kuzeyinde kontrol mekanizmalarını genişletebilecekti. Irak Operasyonu sonrası ise Irak, üçe bölünecek ve Bağdat'ta ABD'li bir vali bulunacaktı. Kuzeyde Federe Kürt

[352] Fikret Bila,: *Ankara'da Irak Savaşları*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003, s. 184-185; Mustafa Balbay, *a.g.e*., 2004, s. 12-15.

devleti kurulacak, ortada Bağdat yönetimine bağlı bir bölge ve güneyde ise Şii yönetiminde bir bölge olacaktı. Bu üç bölgenin üzerinde ise Bağdat'ta bir üst merkezî yönetim olacaktı. Türkiye ise federe bir Kürt devleti'ne itiraz ediyor ve Irak'ta böylesi bir yapının ayakta kalamayacağını ileri sürüyordu. Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, gerek Wolfowitz ve Grossman ile gerekse Ankara'ya gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw'a AKP hükümetinin ABD'ye destek verme eğiliminde olduğunu belirtmiş ve "*Eğer gereklilik doğarsa ABD ile işbirliğine girer, hava sahasını ve üsleri kullandırırız.*" demişti. Yakış'ın açıklamasından kısa bir süre sonra Genelkurmay ikinci başkanı Yaşar Büyükanıt açıklama yaparak böyle bir kararın alınmadığını ifade etmişti. T.C. Dışişleri Bakanlığı ise açıklama yaparak Yakış'ın açıklamasına atfen, Türkiye'nin böyle bir taahhüdünün olmadığını ifade etmişti.[353] Burada anlaşılacağı gibi ABD'li yetkililer AKP'den daha fazla taviz koparma ümidinde olmuşlar ve Ankara'yı adeta yakın markaja almak istemiş ve Yaşar Yakış, T.C. Dışişleri Bakanı olarak kendi bakanlığı ile çelişkiye düşmüştür. Wikileaks belgelerine de yansıyan Mart 2003 Irak Savaşı öncesi Türkiye ve ABD arasındaki müzakerelerde ABD Savunma Bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz'in Başbakan Abdullah Gül'e Türkiye'nin kırmızı çizgilerinin ABD'nin de kırmızı çizgisi olduğunu ifade ederek Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmesini sağlamak istemişti. Wolfowitz beş önemli noktada her iki devletin de kırmızı çizgisinin aynı olduğunu belirtmişti: Birincisi: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması. İkincisi: Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmaması. Üçüncüsü: Türkmenlerin haklarının ve refahının gözetilmesi. Dördüncüsü: Kerkük ve Musul'un Irak'ın ulusal denetiminde olması. Beşincisi: Irak petrolünün ulusal kontrolde kalması.[354] Buradaki beş maddede de Türkiye'nin ulusal çıkarları gözetilmişti fakat 20 Mart 2003'te savaş başlayana kadar yapılan müzakerelerde ABD hiç de Türkiye'nin çıkarlarını gözetecek şekilde hareket etmeyecekti.

03 Aralık 2002'de Ankara'da AKP'nin Genelbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşen Paul Wolfowitz ve Marc Grossman, Erdoğan'ı Washington'a davet

[353] Mustafa Balbay, *a.g.e.*, 2004, s. 47-51.
[354] Wikileaks belgelerinde, "ABD'nin Gül ile savaş pazarlığı", 18 Mart 2011, http://www.ntv.com.tr/dunya/abdnin-gul-ile-savas-pazarligi,X23jgrBjrEqXiSByqHxAhQ (11.02.2016).

etmişlerdi. Bu davet üzerine 10 Aralık 2002'de Washington'a gelen AKP lideri Erdoğan, ilk önce Stratejik ve Uluslararası Araştırma Merkezi'nde (Center for Strategic and İnternational Studies-CSIS) konuşma yapmış ve ardından özel bir kahve sohbetinde Paul Wolfowitz ile görüşmüştü. Bu özel kahve sohbetine Washington'da bulunan Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Pearson, Marc Groosman, AKP'den Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve AKP Başkanlık Divanı üyesi Cüneyt Zapsu katılmıştı. Fakat ilginç olan Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Faruk Loğoğlu, bu kahve sohbetine katılmamış daha doğrusu katılması adeta istenmemişti. Wolfowitz bu sohbette ana gündem maddesi olan Irak konusuna da yoğunlaşmış ve Erdoğan'a AKP'nin vereceği desteğin ABD için çok önemli olduğunu belirtmişti. Ardından Erdoğan ve Bush bir araya gelmişlerdi ve Irak'a müdahale konusu konuşulmuştu. Bu diplomatik buluşma, Türk-Amerikan ilişkilerinde resmi kayda geçmeyen bir buluşma olmuştu. Erdoğan görüşmede, Türkiye'nin bu savaşa girse de girmese de zarar göreceği görüşünü Bush'a yansıtmış ve Türkiye'nin bu savaşa katılan tek Müslüman ülke olmasının sorun olacağını belirterek Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Ürdün gibi Müslüman ülkelerin de Irak'a müdahaleye katılmasının önemine vurgu yapmıştı. Bush hükümeti Erdoğan'dan daha açık bir destek beklemiş fakat AKP Genelbaşkanı olarak Erdoğan, üyesi olmadığı Meclis adına Washington yönetimine ileri boyutta sözler vermemiş veya verememişti.[355]

Fakat ABD'nin Ankara'yla Irak konusundaki yoğun temasları devam etmiş ve sonuç vermişti. Yaşar Yakış, 18 Aralık 2002'de ABD'li yetkililere Türkiye'nin güney bölgesinde Antalya ve Mersin limanları ile Gaziantep, Malatya (Erhaç) ve Diyarbakır havaalanlarının ABD'li uzmanlar tarafından incelenmesine izin verildiğini iletmişti. Aynı gün Cumhurbaşkanı Sezer, Başbakan Gül, Genelkurmay Başkanı Özkök, Dışişleri Bakanı Yakış ve Dışişleri Müsteşarı Ziyal'in katılımıyla zirve toplantısı yapılmış ve ABD'ye verilen üs ve tesisleri inceleme izninin Türkiye'nin askerî harekata katılacağı anlamına gelmediği, bu kararın ancak uluslararası hukuk'a uygun olması şartı ile TBMM'den onay alabileceği

[355] Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsüs*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 105-110.

belirtilmişti.[356] Bush yönetimi, Türkiye'nin verdiği bu izni yeterli görmüyor ve Türkiye'den "*tam ve sonuna dek işbirliği*" istiyordu. Ankara ise ne olursa olsun ABD ile birlikte Irak'a askerî müdahalede bulunma seçeneğini benimsemiyor ve ABD'ye "*pasif tam destek*" seçeneğini tartışıyor bunun da ancak BM çerçevesinde veya NATO'nun resmen devreye girmesi durumunda mümkün olabileceğini ifade ediyordu. Ankara, Silopi'nin 1991'de olduğu gibi taktik harekât üssü olabileceğini ve böylece hem ABD askerlerinin Irak'a geçiş noktası hem de Kuzey Irak'tan gelecek mültecileri karşılama noktası olabileceği tartışılıyordu. Ankara, ayrıca Türk askerlerinin Irak toprakları içine doğru 30-40 km. girerek güvenlik şeridi oluşturmasını böylece olası Kürt göçünü Irak toprakları içinde karşılamayı ve savaş sürecinde PKK'ya karşı önlem almayı uygun bir strateji olarak değerlendiriyordu.[357] Türkiye'nin ABD'nin taleplerine uymasına yönelik olarak dışarıdan gelen baskılar, sadece siyasi veya askerî karakterli değil aynı zamanda ekonomik karakterli gelişiyordu. Türkiye'nin var olan ciddi boyuttaki ekonomik sorunlarını çok iyi bilen Washington'a bu konuda önemli bir destek, kredi derecelendirme kurumu olan Standard and Poors'dan gelmiş ve Standard and Poors, Irak müdahalesinde ABD'ye destek vermesi halinde Türkiye'nin kredi notunun yükselebileceğini açıklamıştı.[358]

Ankara'daki güvenlik odaklı diplomatik gündem, kışa rağmen Aralık ayının sıcak geçeceğini gösteriyordu. Bush yönetimi, yeni AKP yönetiminin ABD'nin Irak planlarına engel olmayacağını düşünüyordu. Kemalist duruşu ile bilinen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in siyasi çizgisi, 2002 yılındaki tüm diplomatik seyir esnasında Irak sorunu konusunda neredeyse hiç değişmemiş ve AKP ile farklı bir seyir izlemişti. Cumhurbaşkanı Sezer, yüksek tempolu Türkiye-ABD diplomasisinde 03 Ocak 2003 tarihinde Irak sorunu ile ilgili şu açıklamayı yaparak kendi konumunu açıkça ortaya koymuştu: Birincisi: Irak'taki savaş, sorunun çözümü için son alternatiftir. İkincisi: Askerî bir müdahale henüz kaçınılmaz olarak kabul edilmemelidir. Üçüncüsü: Irak'a karşı askeri bir operasyon, uluslararası kamuoyu

---

[356] „Üs pazarlığının perde arkası", 20.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=60243&tarih=20/12/2002&yollayan_s (05.06.2004).
[357] „ABD'ye tam destek hazırlığı", 26.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=60854&tarih=26/12/2002&yollayan_s (05.06.2004).
[358] Murat Yetkin, „MGK'ya gelen iki acı gerçek", 27.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/mgkya-gelen-iki-aci-gercek-655682/ (05.03.2016).

bunu kabul eder ve uluslararası hukuk dikkate alınarak güvence altına alınırsa ancak desteklenebilir. Dördüncüsü: BM'nin 1441 numaralı kararı, ABD'ye Irak'a otomatik müdahale hakkını vermemektedir. Beşincisi: Türkiye'nin Irak sorunu ile ilgili kırmızı çizgileri vardır. Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği, Türkiye'nin Musul ve Kerkük'teki Türkmenlerle ilgili çıkarları, Türkiye'nin kırmızı çizgileridir. Her iki Irak şehrinin bir etnik grup (Araplar, Kürtler, Türkmenler) tarafından egemenlik altına alınması Türkiye'ye bir yarar sağlamayacak ve bölgede huzursuzluğa sebep olacaktır.[359]

Türkiye'nin bu sorunu barışla çözme çabaları yeni AKP yönetimi döneminde de devam ettirilmişti. 04 Ocak 2003 tarihinde Başbakan Abdullah Gül önce Suriye'ye gitmiş ve Şam'a, Irak sorununa barışçıl bir çözüm bulunması için katkıda bulunmasını istemişti. Gül, ardından Mısır'a uçmuş ve Hüsnü Mübarek ile görüşmesinden sonra Ürdün'e devam ederek barışçıl çözüm çağrısını tekrarlayarak ABD'nin Saddam Hüseyin'i gerekirse şiddet kullanarak devirmek yönünde kararlı olduğunu vurgulamıştı. Türkiye'nin amacı, Arap komşularının Türkiye'ye karşı oluşan şüphelerini dağıtmak ve Türkiye'nin Irak sorununu barışçıl yollardan çözmek için son ana kadar mücadele edeceğini Ortadoğu'daki Arap devletlerine göstermekti.[360] Bu zaman zarfında Irak'la ilgili Türk-Amerikan görüşmeleri devam etmiş ve Türkiye, ABD ile yapılan pazarlıkları resmî olarak belirlemek için Amerika'ile yazılı bir anlaşmanın yapılmasını talep etmişti. Başbakan Gül, 11 Ocak 2003'te olası bir Irak Savaşı için kullanılacak olan askerî üslerin ve limanların 150 ABD'li uzman tarafından incelenmesine izin verildiğini ve ABD ile keşif anlaşmasını imzaladığını açıklamıştı. Bu anlaşmaya göre 150 ABD'li yetkili İncirlikten bütün Türkiye'ye yayılarak olası Irak Savaşı'nda kullanılması planlanan liman, kara ve demir yollarını inceleyecek ve nerelerde iyileştirme yapılması gerekiyorsa o alanlarda gerekli yatırım yapılacaktı. İyileştirme konusunda yapılacak yatırımların yapılması konusunda en son söz Türkiye'nin olacaktı. Türkiye'ye gelen ABD askerleri üzerlerinde "NATO görev emri" bulunduracak ve bu belge pasaport yerine geçecekti. Ayrıca, ABD askerlerinin askeri suç işlemeleri durumunda ABD'de

[359] Mustafa Balbay, *a.g.e*., 2004, s. 56.
[360] „Die Türkei will den Irak-Krieg abwenden", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.01.2003, s. 4.

yargılanmaları diğer suçlarda ise Türk mahkemelerinde yargılanmaları kararlaştırılmıştı.[361]

Başbakan Gül, bu arada bir buçuk yıl sonra Ankara'ya gelen Mesut Barzani ile görüşmüş ve Barzani ile Gül istişarede bulunmuştu. Barzani daha önce "*Türk askeri Kuzey Irak'a girerse cehennemi yaşar*" ifadesinde bulunmuş ve Türkiye'den tepki görmüştü. Fakat Barzani, Ankara ziyaretinde dönemin Türkiye Savunma Bakanı ile gelişen polemikte yanlış anlaşıldığını ileri sürmüştü. Barzani Türk televizyonlarına verdiği demeçte Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesinin ne oradaki insanlara ne de Türkiye'ye faydası olacağını ve bunun kendileri için "kırmızı çizgi" olduğunu belirtmişti. Fakat Barzani aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerinin iyileştirilmesi taraftarı olduğunu dile getirerek Kürtlerin, Kuzay Irak'ta bir Kürt devleti kurmak istediklerine ve ABD'nin kendilerine silah sevkiyatı yaptığına dair haberleri yalanlamıştı. Başbakan Gül, ABD ile tesislerin keşif konusunu hallettikten ve Barzani ile görüştükten sonra Irak sorununu görüşmek üzere Suudi Arabistan'a ve ardından İran'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştı. Ticaret Bakanı Kürşat Tüzmen ise Bağdat'a gidecek ve Saddam Hüseyin ile görüşerek Türkiye'nin Irak sorunu ile ilgili konumunu tekrar ortaya koyacak ve Saddam Hüseyin'i tekrar uyaracaktı.[362] ABD, Irak Savaşı için hazırlıklarına devam ederken Türkiye'de Samsun'dan Antalya'ya, Diyarbakır'dan İstanbul'a, Tokat'tan Mersin'e birçok kentte savaş karşıtı gösteriler düzenleniyor ve "*savaşa hayır!*" sloganı benimseniyordu. Samsun'da, "*yurtta sulh cihanda sulh*" sloganı dillendirilirken, Tunceli'de "*kahrolsun, ABD emperyalizmi!*" sloganları atılıyordu.[363] 19 Ocakta Türkiye'ye gelen ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers, Türk yetkililerle Irak konusunda görüştüklerini ve Irak'ın kuzeyinden müdahale ile ilgili ABD'nin taleplerini ilettiğini belirtmiş ve bu çerçevede önce 120.000 daha sonra ise 25.000 ABD askerinin Türkiye'ye konuşlandırılmasını talep etmişti. Genelkurmay Başkanı Özkök ise

---

[361] Hale Gönültaş, "Üslerimize ABD'den görücü geliyor, 11.01.2003, http://arsiv.sabah.com.tr/2003/01/11/s1714.html (11.12.2015).
[362] „Amerika Prüft Häfen in der Türkei", Frankfurter Allgemeine, 11.01.2003, s. 8.
[363] "Savaş karşıtı protestolar yayılıyor", 11 Ocak 2003, http://www.hurriyet.com.tr/savas-karsiti-protestolar-yayiliyor-38529614 (11.12.2015).

"*Taleplerinizi kabul edilebilir bir seviyeye çekin. Yeni bir talep listesi müzakere edilmeli.*" cevabını vermişti.[364]

Irak Savaşı ile ilgili ilk tezkere, TBMM tarafından 06 Şubat 2003 tarihinde çıkarıldı. Bu tezkere, askeri üslerin ve limanların modernizasyonu için çıkartılmıştı. Başbakan Abdullah Gül, hükümet ve basın açıklamasında Türkiye'nin askeri müdahale olmadan krizin çözülmesi için büyük çaba gösterdiğini açıklamıştı. Gül, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin Türkiye'nin çıkarına olduğunu ve bölgedeki barış çabalarının desteklenmesi gerektiğini ifade etmiş ve Türkiye'nin bu sorunu silahsız olarak çözmek istediğini ve barışçıl bir çözümü desteklemek için her türlü öneriye açık olduğunu dile getirmişti. Ancak Türkiye, bütün olası gelişmeleri izlemeliydi ve Irak'ta olası bir askeri müdahaleye hazırlıklı olmalıydı. Bununla ilgili olarak Türkiye'deki askeri üslerin ve limanların, Türkiye'nin de çıkarlarını ve güvenliğini koruyacak şekilde ABD tarafından kullanılması öngörülmüştü. Bu üslerin ve limanların teknik açıdan yenilenmesi ve alt yapının iyileştirilmesi için ABD'den üç aylığına 3.500 kişilik askeri ve teknik personel gelecekti. Türkiye'ye ABD askerlerinin gelmesi ve Irak'ın kuzeyinden askerî operasyon düzenlemesi ayrı bir tezkere gerektiriyordu ve bu tezkerenin 18 Şubat'ta TBMM'de görüşülmesi ve oylanması planlanmıştı. ABD bunun için Türkiye'ye borç ve hibe olmak üzere toplam 14 milyar dolar ekonomik yardım teklif etmiş ve ABD hazine yetkilisi John Taylor bu yardım paketinin detaylarını Türk yetkililerle görüşmüştü.[365] Kemalist muhalefet, parlamentoda bu karara şiddetle karşı çıkmış ve CHP Genelbaşkanı Deniz Baykal şunları ifade etmiştir: "*Bu savaşı kimse kazanamayacak. Biz bu savaşa katılamayız. ABD bu savaşta Türkiye'yi kendi çıkarları için kullanacak ve sonunda ABD bu savaşı kaybedecektir.*"[366] Fakat muhalefetin ve muhalefete destek veren 44

---

[364] Barkın Şık, "Myers talepleri sıraladı Özkök 'Değiştirin' dedi", 21.01.2003, http://www.milliyet.com.tr/2003/01/21/siyaset/asiy.html (16.12.2015).

[365] Murat Yetkin, „Irak'ta ABD'nin yanındayız", 06.02.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=65279&tarih=06/02/2003&yollayan_s (05.06.2004); John Ward Anderson, „Legal Haggles Snag Deployment to Turkey", 09.02.2003, wysiwyg://687/http://www.washingtonpos…p-dyn/A45489-2003Feb8?language=printer (25.07.2003); John Ward Anderson, "Work Can Begin on Bases", 10.02.2003, wysiwyg://662/http://www.washingtonpos…p-dyn/A49139-2003Feb9?language=printer (25.07.2003).

[366] Fikret Bila, *a.g.e.*, 2003, s. 218.

AKP milletvekilinin karşı oyuna rağmen AKP hükümetinin parlamentodaki çoğunluğu sayesinde tezkere meclisten geçmişti.

ABD, AKP Hükümeti'nin verdiği karardan memnundu. Fakat kısa bir süre sonra TBMM'nin yeni bir tezkere için tekrar karar vermesi gerekmekteydi. Bu defa TBMM'nin, Amerikan askerlerinin ve onların askeri ekipmanlarının Türkiye'de konuşlandırılması konusunda bir karar alması gerekiyordu. ABD, bu tezkerenin de TBMM'den önemli bir karşı reaksiyon olmadan geçeceğini düşünüyordu. Ancak parlamentoda bu kolay olmadı çünkü Türkiye'de yabancı askeri güçlerin konuşlandırılması Türk halkı ve parlamentodaki milletvekilleri için çok hassas bir konuydu. Bir yandan askeri üslerin ve limanların hazırlığı ve öte yandan da askeri güçlerin konuşlandırılmasıyla ilgili olarak AKP hükümeti ve TSK arasındaki görüşmeler devam ediyordu. ABD, bu müzakerelerde Türk ordusunu aslında Irak'ın tamamen dışında tutmak istediğini açıkça vurgulamıştı. Kuzey Irak'taki Kürt Devleti yapılanması bu görüşmelerin ana konusu olmuş ve iki tarafın görüşleri birbirinden farklı olmuştu. Amerika, ilk tezkerenin parlamentodan sorunsuzca geçmesinden sonra işinin kolay olacağını düşünerek TSK'nın Irak Savaşı'ndaki rolünü mümkün olduğu kadar düşük seviyede tutmak istemişti. Amerika'nın bu tutumu ise Türk tarafında şüphe uyandırmış ve TSK içerisinde ABD'ye karşı var olan güven sorununu arttırmıştı. TSK'nın Irak savaşındaki hedefleri ile ABD'nin hedeflerinin uyumlu olmadığı açık bir şekilde ortaya çıkmış ve TSK, bu uyumsuzluğu dört ana maddede toplamıştı: Birincisi: BM kapsamında bir koalisyon oluşmamıştır. Bu nedenle Türkiye, kendi ordusunu ABD ordusunun komutasına bırakamazdı. İkincisi: TSK, Irak'ta askeri operasyon istememektedir. TSK'nın amacı Irak'taki Amerikan ordusunun operasyonu esnasında ve sonrasında oluşacak ve Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecek sorunların ortaya çıkmasını engellemektir. Üçüncüsü: TSK, ABD planının bir parçası olmak istememektedir. TSK'nın temel amacı, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Dördüncüsü: Türk ordusunun ABD'nin yanında Irak'a girmesi Türkiye'nin Irak'a savaş ilan etmesi anlamına gelecektir ve Türkiye'nin

hedefi bu değildir. TSK'nın 20 Mart 2003 Irak Savaşı'ndan önce ortaya koyduğu bu değerlendirmeler, TSK'nın bu savaşa girmek istemediğini açıkça göstermekteydi. [367]

5.2.2.3. 01 Mart 2003 Tezkere Kararı Öncesi Müzakereler

TBMM'nin 06 Şubat 2003 tezkere kararından sonra AKP hükümeti rahatlamıştı. Bundan sonraki süreçte AKP hükümeti, TBMM'nin ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılması onayı ile ilgili vereceği karardan önce ABD ile pazarlığa oturarak Türkiye için olası Irak Savaşı öncesinde ABD'den ekonomi ve güvenlik alanında en iyi karşılığı elde edebileceğini düşünmüştü. 18 Şubat'ta ikinci tezkereyi TBMM'ye getirmeden önce Ekonomi Bakanı Ali Babacan ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış liderliğindeki Türk delegasyonu 12 Şubat 2003 tarihinde Washington'a uçmuşlardı. Yakış ve Babacan öncelikle 13 Şubat'ta mevkidaşı olan Colin Powell ile görüşmüş ve Türkiye'nin Irak Savaşı'ndan göreceği zararların telafi edilmesi için ABD'den 92 milyar dolar talep etmişti. Powell ise bunu mümkün görmemiş ve Beyaz Sarayla konuştuktan sonra 6 milyar dolar verebileceklerini Yakış ve Babacan'a söylemişti. Fakat Türkiye yüksek miktarda parasal destekten vazgeçmiyordu. Ertesi gün Beyaz Saray'da Başkan Bush ile görüşen Yakış ve Babacan tekrar kendi düşüncelerini ifade ederek pazarlık yapmak istemişlerdi fakat Bush: "*Teksas'ta at tüccarları vardır. Müzayedelerde onlar da söze böyle başlarlar ama sonunda adamın donuna kadar alırlar.*" diyerek Yakış ve Babacan'ın beklentilerini boşa çıkarmıştı.[368] Peter Slevin, Türk tarafının 14 ile 25 milyar dolar arası bir miktarda para talep ettiğini belirtmiş ve pazarlık konusunda farklı kaynaklarda farklı miktarlar ifade edildiğini ortaya koymuştu. Bush yönetimi Türkiye'ye yaptıkları teklifin uygun bir teklif olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin tutumundan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdi. ABD'li bir dışişleri yetkilisi, Washington'un artık sabrının sonuna geldiğini ve Türkiye'den artık icraat beklediğini dile getirerek ABD'nin artık Irak'a müdahalesinde kaybedecek vaktinin

[367] Mustafa Balbay, *a.g.e.*, 2004, s. 86-87.
[368] "Ali Babacan ve at pazarlığı", 08.10.2013, kaynak: http://www.yurtgazetesi.com.tr/ali-babacan-ve-at-pazarligi-makale,5999.html (06.03.2016).

kalmadığını ifade etmişti.[369] Başkan Bush ile gerçekleştirilen görüşme iki Türk bakanın da beklediği gibi geçmemişti. Yakış ve Babacan'ın düşündüğü ekonomik destek neredeyse hiç ciddiye alınmamış ve Bush, ABD'nin Türkiye'ye maddi yardım konusundaki düşüncelerinin AKP hükümetinin beklentileri ile ters düştüğünü açıkça ifade etmişti. Amerikan yönetimi Kuzey Irak cephesi bağlamındaki pozisyonunu tekrar vurgulamış ve Türkiye'nin onayı ve desteği olmadan da ABD'nin savaşı gerçekleştireceğini bildirmişti. Türk delegasyonu, Washington'daki müzakerelerde hayal kırıklığına uğramış ve Türkiye'ye dönmüştü.

Türkiye, ABD'deki görüşmelerden olumsuz etkilenmiş ve 18 Şubat'ta TBMM'ye getirilmek istenen tezkere ertelenmişti. Başbakan Gül, tezkere TBMM'ye gelmeden önce Türk ve ABD'li yetkililerin, ABD'li askerlerin Türkiye'ye gelmesi ve Kuzey Irak'a operasyon düzenlemesi konusunda anlaşmaya varmaları gerektiğini ifade etmişti. AKP yönetimi zor bir durumla karşı karşıya idi çünkü Türk halkının %95'i Türkiye'nin Irak'ta ABD ile birlikte savaşa girmesini istemiyordu. Türkiye Kuzey Irak'ta savaş sonrası otonom Kürt devletinin kurulabileceği tehlikesini hesap etmişti. Diğer taraftan Türkiye, 1991'de olduğu gibi göç akınına uğramaya ve bölgede güvenlik ve ekonomik düzenin daha da bozulmasına karşı gerekli önlemleri almak amacında idi.[370] Türkiye, ABD ile yapılan müzakerelerin sonunda varılan mutabakatın imzalanmış yazılı belge olarak ortaya konmasını istiyordu. Türkiye, ABD ile yapılan müzakerelerde Irak'ın geleceğinin müdahaleden sonra ne olacağı, Türkmenlerin bölgedeki durumu, Irak petrolünün uluslararası pazarlara nasıl sevk edileceği, Türkiye'nin savaştan kaynaklanacak olan ekonomik zararlarının nasıl karşılanacağı, Türkiye'ye gelecek olan ABD askerlerinin hangi kurallara göre hareket edeceği ve ABD birliklerinin nasıl komuta edileceği gibi önemli konuların Irak'a askeri operasyon gerçekleşmeden ABD ile yapılacak bir antlaşma ile resmî olarak kayıt altına alınmasını istiyordu.[371] ABD'nin Türkiye'nin güneyindeki

---

[369] Peter Slevin, „U.S., Turkey Haggle Over Economic Aid", 14.02.2003, wysiwyg://570/http://www.washingtonpos…p-dyn/A5333-2003Feb13?language=printer (25.07.2003).

[370] Harmonie Toros, „Turkish Leader says Decision On U.S. Deployment on Hold", 18.02.2003, kaynak: wysiwyg://544/http://www.washingtonpos…p-dyn/A23060-2003Feb17?language=printer (25.07.2003).

[371] Sedat Ergin, „Tarihin en karmaşık pazarlıklarından biri", http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~37@sid~@nvid~23... (07.02.2004).

limanlara doğru sevk ettiği askerî malzemelerle yüklü gemiler, limanlara demirleyebilmek için bekliyordu ve 15.000 civarında ABD askerini taşıyan otuza yakın gemi limanlara gelmek üzerelerdi. ABD'li yetkililer, Türkiye'nin 48 saat içinde karar vermesini istiyordu yoksa gemiler başka bölgelere gönderilecek ve ABD savaş planlarını yeniden düzenlemek zorunda kalacaktı. AKP Genelbaşkanı Erdoğan, "*Eğer her iki ülke birlikte hareket edecekse, eğer bizim ABD'ye desteğimiz gerekli ise o zaman ABD de bizim hassas olduğumuz taleplerimizi iyi niyetle değerlendirmeli.*" demişti. ABD'li bir yetkili ise artık beklemeye tahammülleri olmadığını ve işin artık kırılma noktasına geldiğini belirtiyordu.[372]

Ankara'da ise Türk ve ABD'li yetkililer müzakerelerde bulunuyor ve Türk heyetinin başkanı Deniz Bölükbaşı ile ABD heyetinin başkanı Marisa Lino arasında kıyasıya bir diplomatik mücadele yürütülüyordu. Türk tarafı 1991'deki hataya düşmemekte kararlıydı ve talepleri kabul edilmeden tezkerenin TBMM'ye gelmesini istemiyordu. ABD ise kendi konumunda taviz vermiyor ve Türkiye'ye kendi isteği doğrultusundaki şartlar çerçevesinde bir sonuca ulaşmaya çalışıyordu. ABD, Türkiye'nin 10 milyar dolar hibe talebini kabul etmiyor ve 6 milyar dolardan fazla hibe vermeye yanaşmıyor ve 20 milyar dolar kredi ve kredi garantisi konusunda Türkiye'nin taleplerini de geri çeviriyordu. Türkiye ise varılacak sonucun kağıda dökülerek bir mutabakat zaptı (Memorandum of Understanding) olarak imzalanmasını istiyordu. Oysa böylesi bir belgenin ABD kongresinde onay alması gerekiyordu fakat Cumhuriyetçiler zaten Irak'a müdahale planlarını kongreden Demokratlara karşı kıl payı geçirmişti ve tekrar böylesi bir girişimi göze almak istemiyorlardı. ABD Başkanı Bush'un Cumhurbaşkanı'na resmî bir mektup yazarak söz vermesi ise Ankara için güvenli bir çözüm olarak görülmüyordu.[373]

Türkiye'de ABD Büyükelçiliği yapmış olan Morton Abramowitz, Türkiye'nin ekonomik olarak zor durumuda olduğunu ve Türkiye'nin 1991 sonrası Irak'a uygulanan ekonomik ambargodan dolayı zarar gördüğünü kabul etmekte fakat

---

[372] Glenn, Kessler-Vernon, Loeb, „Turkey Conditions Troop Deployment On More U.S. Aid", 19.02.2003, wysiwyg://525/http://www.washingtonpos…p-dyn/A27320-2003Feb18?language=printer (25.07.2003).

[373] Murat Yetkin, „Ankara'da diplomasi oyunu", 20.02.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=66613&tarih=20/02/2003&yollayan_s (05.06.2004).

Türkiye'nin son 12 yıldaki ekonomik kayıplarını ortaya koyarken abarttığını ileri sürmekteydi. Türkiye'nin taleplerini haksız gören Abramowitz, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki hassasiyeti konusuna değinerek ABD'nin bölgede dengeli bir yapının oluşmasına destek olabileceğini belirtmişti. Abramowitz, ABD'nin Kürtlere sempati duyduğunu ve Kürtleri Saddam Hüseyin'e karşı koruyarak ABD'nin desteği ile 12 yıllık süreç içinde Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti yapılanmasının geliştiğini ifade etmişti. Irak Savaşı sonunda Kuzey Irak'taki Kürt devleti yapılanmasının Anayasal olarak ne durumda olacağını bilmediğini dile getiren Abramowitz, Kürtlerin bağımsızlık taleplerinden vazgeçmeyeceklerini ifade etmişti.[374] Irak konusunda haftalarca süren Türkiye-ABD pazarlığı her iki tarafın da taleplerinden vazgeçmek istememesi nedeniyle çetin geçmiş fakat Şubat sonu itibarı ile her iki taraf da anlaşmaya yaklaştıklarını açıklamıştı. ABD artık Irak'a müdahale sürecini başlatmak üzereydi. Türkiye'nin parasal talepleri ve savaş sonrası Kürtlerin Irak'taki konumu konusunda iki taraf hâlâ ortak bir noktada buluşamamıştı. ABD'nin baskıları, Türk tarafını belirli konularda onay verecek noktaya taşımış ve AKP yönetimi 62.000 ABD askerinin Türkiye-Kuzey Irak sınırından askerî operasyona başlama iznini TBMM'ye getirecek ve meclisin onayına sunacaktı. ABD askerleri İskenderun ve Mersin limanlarına inecek oradan Gaziantep, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Batman ve Silopi'de konuşlanacaktı. 320 ABD savaş uçağı, İncirlik ve Diyarbakır hava üslerinde Irak'a saldırı için konuşlanacaktı.[375] Washington'da ise gündem artık Irak savaşının başlamasına odaklanmıştı ve ABD ordusunun müdahalesi bekleniyordu. 28 Şubat 2003'te Beyaz Saray'da düzenlenen basın toplantısında Başkan Bush'un Irak'ta savaşın önlenebilmesi için Irak'ın tamamen silahsızlandırılması ve Saddam Hüseyin'in sürgüne gönderilmesi gerektiğini ifade ettiği ile ilgili sorulan bir soruya Beyaz Saray basın sözcüsü Ari Fleischer, Başkan Bush'un Irak konusundaki

---

[374] Bernard Gwertzman, Interview with Morton Abramowitz, „Former Envoy Abramowitz Says Turkey will Receive $6 Billion in Aid and Billions in Loans", 24.02.2003, http://www.cfr.org/publication_print.php?id=5572&content= (10.06.2004).

[375] Philip P. Pan, „Turkey Plans for 62.000 U.S. Troops", 26.02.2003, wysiwyg://480/http://www.washingtonpos…p-dyn/A2172-2003Feb25?language=printer (25.07.2003); Philip P. Pan-Daniel Williams, „U.S. Would Limit Action By Kurds in Postwar Iraq", 27.02.2003, wysiwyg://454/http://www.washingtonpos…p-dyn/A8113-2003Feb26?language=printer (25.07.2003).

amacının "*Irak'ın tamamen silahsızlandırılması ve rejiminin değiştirilmesi olduğunu"* belirtmişti.[376]

AKP hükümeti, 18 Şubat 2003 tarihinde tezkereyi TBMM'de geçirmeye çalışmıştı. Fakat birçok AKP milletvekilinin tezkereye karşı çıkacağını gören Gül ve Erdoğan ikilisi, oylamayı 27 Şubat tarihine ertelemişti. Bu durum, Gül ve Erdoğan'ın kendi milletvekillerini bu tezkerenin kabulü konusunda ikna etmeye ne kadar zorlanacağını göstermişti. 27 Şubat 2003 tarihinde de birçok milletvekili tezkereye onay verme noktasında değildi. Bunun üzerine ekonomiden sorumlu Bakan Ali Babacan AKP milletvekillerine kararın Türk ekonomisi için elzem olduğunu açıklayarak Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmezse borçlarını bile ödeyemeyez bir durumda olacağını ve ekonominin çökeceğini ileri sürmüştü. Bakan Babacan'ın bu uyarısına rağmen tezkerenin oylaması 01 Mart 2003 tarihine ertelenmişti. AKP milletvekillerinin çoğunluğu tezkerenin geçmesi konusunda hâlâ ikna olmamış, Gül ve Erdoğan ikilisi planlanan tezkerenin TBMM'de reddedilmesi riskine girmek istememişlerdi. 28 Şubat 2003 tarihli MGK'da yaklaşan Irak Savaşı ile ilgili olarak kamuoyuna önemli açıklamada bulunulmamış ve AKP hükümetinin 01 Mart 2003 tarihinde TBMM'ye sunacağı karara dair bir açıklama yapılmamıştı. Sadece bir basın açıklaması yapılarak MGK'nın, Irak Savaşı ve ABD ile müzakere konularını ele aldığı belirtilmişti.[377] AKP hükümeti, hem Irak Savaşı hem de adeta Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği hakkında karar vermek durumunda kalmıştı. Bu kararları almak tarihi öneme sahipti ve sorumluluğu da o denli büyüktü. Nitekim Başbakan yardımcısı Abdüllatif Şener, birçok AKP milletvekilinin ruh hâlini şu soruyla ifade etmekteydi: "*Biz bu tezkereyi onayladık diyelim, ya Amerikan ordusu Türkiye'den geri çekilmezse ne olacak?*"[378]

---

[376] Ari Fleischer, Press Briefing, 28.02.2003, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=61047 (25.12.2015).
[377] Mustafa Balbay, *a.g.e*., 2004, s. 153-155.
[378] Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsüs*..., 2004, s. 169.

5.2.2.4. Temel Kırılma Noktası: 01.Mart 2003 Tarihinde Tezkerenin TBMM'de Reddedilmesi

01 Mart 2003 tarihinde TBMM'nin toplanıp tezkere konusunda kararını vererek Türkiye'nin yaklaşan Irak Savaşı öncesindeki konumunu belirlemesi gerekiyordu. Türkiye, kendi çıkarlarının Irak'ta korunması için ABD'nin yanında Irak'a girmeli miydi? Daha da önemli bir soru ise ABD ordusuna Türkiye'de askerlerini konuşlandırması için yetkinin verilip verilmeyeceğiydi. AKP hükümeti son MGK toplantısında kendisine destek aramış ve Irak Savaşı öncesinde kamuoyu nezdinde sorumluluğu paylaşmak istemiş fakat MGK, Irak'a müdahale konusunda herhangi bir karar almadan veya öneride bulunmadan topu AKP yönetimine atmıştı. AKP böylece tek parti hükümeti olmanın siyasi sorumluluğunu taşımak zorunda kalmıştı. Başbakan Gül ve AKP Genelbaşkanı Erdoğan, tekrar tezkere için tüm milletvekillerinin olumlu yönde oy kullanmaları için ciddi şekilde ikna çabası içine girmişti çünkü AKP yönetimi, TBMM'de son haftaların en çetin sınavı ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Cumhubaşkanı Sezer: "*Benim görüşüm yeni bir BM kararının beklenmesidir. Ancak TBMM kendi meşruiyetine uygun olarak karar verir. O zaman bu işin siyasi sorumluluğunu asker tezkeresini üzerine alan hükümet üstlenir, biz de gereğini yerine getiririz.*" demişti.[379] Deneyimli bir diplomat olan İlter Türkmen, Bush yönetiminin Irak'a müdahale etmek istemesini ve bu konuda BM'yi bile dikkate almayan tavır izlemesini radikal bir tutum olarak görmüş ve akılcı bir strateji olmadığına dair kanaatini dile getirmişti. Türkmen, Bush'un stratejisini daha çok yakın danışmanlarına (Danışmanları Yeni Muhafazakâr olarak bilinen grubtan oluşmaktaydı) bağlamış ve bu danışmanların radikal fikirlere sahip olduklarını ve izledikleri stratejiyi dini taassupla uygulamaya koyduklarını belirtmişti. Türkmen: "ABD'nin Irak politikasının ne petrolle ilgisi vardı ne de rakip olarak gördüğü güçlerle ilgisi vardı. Çünkü ABD istese Saddam seve seve ABD'ye petrol satardı, ekonomik olarak rakiplerini engellemek istemesi de akılcı değildi çünkü dünyada meydana gelecek ekonomik daralma ABD'yi de doğrudan etkilerdi.

[379] Murat Yetkin, „Zor karar", 01.03.2003, kaynak: http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=67601&tarih=01/03/2003&yollayan_s (05.06.2004).

Ayrıca sorun İsrail de olamazdı çünkü İsrail'in güvenlik sorunu askerî değil siyasi idi."[380]

01 Mart 2003 tarihinde tezkere için toplanan TBMM'de Başbakan Abdullah Gül'ün tezkere talebi ile ilgili metni okunmuş ve bu tezkerede temel hususlar olarak şu noktalar öne çıkmıştı:[381]

1. AKP'nin, Irak ve ABD arasındaki sorunu barışçıl yollardan çözme çabalarına rağmen bugüne kadar olumlu sonuçlar alınamamıştır. Türkiye, sorunu çözmek için kullanılabilecek en son yöntemin şiddet olduğu kanısındadır. Bağdat hükümetinden, silahsızlanma konusundaki BM kararlarını yerine getirmesi talep edilmektedir.
2. 06 Şubat 2003 tarihinde hükümet, TBMM tarafından Anayasa'nın 92. maddesine göre, ABD'nin askeri-teknik personeline Türkiye'deki askeri üslerin ve limanların altyapısını iyileştirme veya yenileme imkânı vermek için yetkilendirilmiştir. 08 Şubat 2003 tarihinde ABD ile bu konuyla ilgili hukuki-teknik bir anlaşma yapılmıştır.
3. Güvenlik politikası ile ilgili risklerden dolayı NATO sözleşmesi'nin 4. maddesine göre NATO ile 19 Şubat 2003 tarihinde NATO'nun Türkiye'yi desteklemesi yönünde anlaşma yapılmıştır. Bu konuda Türk hava sahasının güvenliği için uçak destekli radar sistemlerinin (AWACS) gönderilmeye ve olası kimyasal-biyolojik saldırılara karşı Türkiye'yi savunmak için roket sistemlerinin kurulmasına karar verilmiştir.
4. Bu bölgede Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal egemenliğini tehdit edici terör eylemleri, Türkiye için büyük bir güvenlik riski oluşturmaktadır. Ayrıca Irak'ın etnik ve dini yönden ayrışması ve Irak'tan Türkiye'ye kitlesel göç meydana gelmesi durumunda da Türkiye için büyük zorluklar oluşacaktır dolayısıyla Türkiye bunlara karşı şimdiden önlem almak durumundadır.

---

[380] İlter Türkmen, „Irak'ta son perde", 01.Mart 2003, kaynak: http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~23@sid~9@nvid~23... (07.02.2004).
[381] T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 39 uncu Birleşim, 1.3.2003 Cumartesi, kaynak: https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm (17.7.2015).

5. Türkiye ve AB devletleri arasında 17-18 Şubat 2003 tarihinde Brüksel'de zirve gerçekleştirilmiş ve Irak hükümetinden politik konumunu değiştirerek bu sorunu barışçıl yönden çözmesi talep edilmiştir.
6. Türk askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesiyle ilgili parlamento kararı, Türkiye'nin bu bölgede etkin politika izleyebilmesi için önemli bir opsiyon oluşturacak ve Türk ordusunun devreye girmesi gerektiğinde hükümet gerekli tedbirleri alacaktır.

Bu konularla ilgili olarak Başbakan Gül, T.C. Anayasası'nın 92. maddesine göre TBMM'den, kapsamı, sınırı ve zamanı hükümet tarafından belirlenmek üzere iki taleple ilgili yetki istemişti:[382]

1. Türk askerlerinin yabancı ülkelere sevki ve gerekirse, bu kuvvetlerin askerî harekâta katılması.
2. 62.000 yabancı askerin, 255 uçağın ve 65 helikopterin yabancı hava birlikleri olarak 6 aylığına Türkiye'de konuşlandırılması. Bu birliklerin konuşlandırılması için hazırlıklar, bu birliklerin statüsü ve TSK ile işbirliği hükümet tarafından belirlenecek normlara göre düzenlenecekti.

Tezkerenin okunmasından sonra CHP adına Önder Sav söz almış ve tezkerenin reddedilmesine yönelik konuşma yapmıştır. Sav, sözlerine başlarken TBMM'nin Cumhuriyet tarihinin en önemli birleşimlerinden birini gerçekleştirdiğini dile getirmişti. Sav, Irak Savaşı'nın uluslararası hukuka göre meşru olup olmadığı konusunun ABD veya İngiltere'nin yetkisinde değil BMGK'in yetkisinde olduğunu belirtmiş dolayısıyla bu tezkerenin T.C. Anayasası'na da aykırı olduğunu ifade etmişti. Sav, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz'in "*Biz, Türkiyeli veya Türkiyesiz amacımıza ulaşabiliriz.*" dediğini belirterek, "*Öyleyse bırakın, Türkiyesiz amaçlarına ulaşsınlar da görelim*." demişti. Sav sözlerine devam ederek sözü milli mücadeleye getirmiş ve şöyle demişti: "*Yüce Atatürk'ün Dolmabahçe önünde demirlenmiş düşman zırhlılarına bakarak ve yumruklarını sıkıp 'geldikleri gibi gideceklerdir*." dediği gibi biz de İskenderun Limanı'na demirlemiş olan düşman

[382] T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 39 uncu Birleşim, 1.3.2003 Cumartesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm (17.7.2015).

gemilerine (sonradan ABD gemileri olarak düzeltildi) ve Türkiye'ye akın akın gelen Amerikan askerlerine "*geldikleri gibi gitsinler!*" diyelim. Önder Sav, bu tarihi oturumda bütün milletvekillerinin vicdanına ve milli duygularına seslenerek tezkereye karşı oyun kullanılmasını talep etmişti. Fakat Önder Sav bunun yanında AKP'li milletvekillerinin dini duygularına da seslenerek şu ifadeleri kullanmıştı: "*Bu savaştan uzak durun ve bu iğrenç savaştan Türkiye'yi de uzak tutun. Eğer Türk askerlerinin cenazeleri Türkiye'ye dönerse seçmenlerinize bunu anlatamazsınız. ABD'den korkmayın, Allah'tan korkun Allah'tan!*". CHP, TBMM'deki milletvekillerinin bütün duygularına seslenerek 01 Mart 2003 tezkeresinin geçmemesi için ciddi çaba göstermişti. Önder Sav'dan sonra AKP adına konuşan Salih Kapusuz, uluslararası meşruiyetin kaynağının BMGK değil Türkiye Cumhuriyeti devleti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu belirtmiş yoksa devlet olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de kabul edilemez olması gerektiğini ifade etmişti. Kapusuz, Önder Sav'ın "*Allah'tan korkun!*" sözüne atıfta bulunarak "*Evet, hepimiz Allah'tan korkalım.*" diyerek "*Değerli arkadaşlar, evet bizim değil Amerika, dünyanın hiçbir gücünden korkumuz yoktur, korkmamız da mümkün değildir. Biz, sadece ve sadece ülkemizin çıkarları için ne gerekiyorsa, sonuna kadar yerine getirmek için her türlü çabayı sarf ederiz.*" demiş ve tezkere konusunda hiçbir hukuk dışı eylemin söz konusu olmadığını ifade etmişti.[383]

TBMM'de AKP'nin Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca kabul edilmesi için sunduğu Başbakanlık tezkeresi kapalı oturumda oylanmış, oylamaya 533 üye katılmış ve sonuçta 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy kullanılmıştır. Bu sonuca göre Anayasa'nın ve iç tüzüğün karar için öngördüğü salt çoğunluk sağlanamamış ve tezkere reddedilmişti.[384] Türk parlamentosu tezkereyi 3 oy farkla reddetmiş ve ABD'nin savaş planlarına ciddi bir darbe vurmuştu. Bu olay aynı zamanda Türkiye-ABD ilişkileri tarihinde 1974 Kıbrıs ambargosundan sonra en önemli kırılma noktası olarak değerlendirilecektir. ABD, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonucunda ortaya koyduğu küresel terörle savaş stratejisinin Irak Savaşı ile devam etmesini istemiş

[383] T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 39 uncu Birleşim, 1.3.2003 Cumartesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm (17.7.2015).
[384] T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 39 uncu Birleşim, 1.3.2003 Cumartesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm (17.7.2015).

fakat Afganistan'da ABD ile birlikte hareket eden Türkiye, Irak'ta ABD'ye hayır cevabı vermiştir. Dolayısıyla 2001 sonrası sürecin birinci değişkeni, ikinci değişkenin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Türkiye-ABD ilişkileri ciddi bir kırılma yaşamıştır.

Başbakan Abdullah Gül, tezkere oylaması sonucunda "*Hepimiz meclisin verdiği karara saygı duymalıyız. Demokrasinin gereği budur.*" demişti. AKP Genelbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise "*Tamamen demokratik bir sonuç*" ifadesini kullanmıştı. Fakat Gül ve Erdoğan öyle deseler de AKP yönetimi zor bir durumda idi. AKP yönetiminden bir üst yetkili, bu gelişmenin hemen ardından Genelbaşkan Erdoğan'ın AKP'lileri acil bir toplantıya çağırdığını belirtmiş ve "*Ya tezkereyi tekrar mecliste oylamaya getireceğiz ya da Türk halkının kararı deyip bu sonucu kabul edeceğiz.*" demişti. Deniz Baykal ise "*Umarım hükümet meclisin kararına saygı gösterir. Bu oylama, Türkiye'nin savaşa katılmak istemediğini göstermiştir*" demişti. ABD Ankara Büyükelçisi Robert Pearson, kararın kendisi için hayal kırıklığı olduğunu dile getirmiş ve ABD'nin AKP hükümeti ile görüşmeye devam edeceğini belirtmişti.[385] ABD Başkanı Bush ise Türkiye'nin ABD'yi yarı yolda bıraktığını ve sonucun kendisi için "*hayal kırıklığı ve hüsran*" olduğunu ifade etmişti.[386] ABD'den gelen sesler devam ediyor ve AKP hükümeti eleştirilse de bu iş düzeltilebilir düşüncesi dillendiriliyordu. ABD ordusunun Irak Savaşı'ndaki komutanı General Tommy Franks, Irak Savaşı'nı hem Kuveyt'ten hem de Türkiye üzerinden yürütmeyi tercih ettiğini dile getirmiş ve böylece hem güneyden hem de kuzeyden Irak'a savaş açarak Saddam Hüseyin'in ordusunun gücünün daha kolay kırılacağını belirtmişti. John D. Rockefeller (IV) tezkerenin TBMM'de reddini "*Amaçlarımız için büyük bir darbe. Sonuca şaşırdım*" şeklinde ifadesiyle karşılamıştı. ABD, Kuzey Irak'tan vazgeçmek istemiyordu çünkü hem Irak'ın petrolleri önemli oranda orada hem de Irak'taki Kürt nüfusun önemli bir bölümü oradaydı. Demokratların Dış İlişkiler Komitesindeki önemli ismi Senatör Joseph R. Biden (2009'dan itibaren Barack Obama döneminde başkan yardımcısı olmuştur.) ise Fox News Sunday'e verdiği

---

[385] Philip P. Pan, „Turkey Rejects U.S. Use Of Bases2, 02.03..2003, wysiwyg://430/http://www.washingtonpos…p-dyn/A23284-2003Mar1?language=printer (25.07.2003)

[386] 1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı?, 12.02.2013, (http://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi (09.04.2015).

demeçte: "*Tezkerenin reddi ABD'nin askerî gücünü temelden etkilemeyecektir. Fakat bizim Kürtlerle Türkler arasında sürdürdüğümüz muhataplık rolünün değişmesine yol açacaktır*" demiştir. General Joseph W. Ralston ise: "*Kuzey Irak'taki dengesizlik Türkiye için kötü olacak. ABD'li güçlerin bölgede olması sorunların ortaya çıkmasını engelleyecektir*" demişti. General Ralston, Türkiye'nin ABD'nin dostu olduğunu belirtmiş ve tezkere olayını AKP hükümetinin tecrübesizliğine bağlamıştı ve Türkiye'nin tezkere sorununu çözmesinin ABD'den çok Türkiye'ye faydası olacağını ifade etmişti.[387]

ABD'nin önemli Ortadoğu ve Türkiye uzmanlarından Henri Barkey, ileriki yıllarda: "*01 Mart tezkeresinin meclisten geçmesini AKP hükümeti istedi fakat geçmediyse bu onların acemiliğinden oldu*" demişti. Barkey, tezkerenin geçmemesinin asıl sebebinin TSK olduğunu ve bunu Pentagon'un çok iyi bildiğini söylemişti. Aytaç Yalman, oylamadan önce Fikret Bila ile yaptığı mülakatta TSK'nın tezkereye karşı konumunu ortaya koymuş fakat Aytaç Yalman'ın adı mülakatın yayınlanmasında verilmemiş ve gizli tutulmuştu. Barkey, Pentagon'un bunları bildiğini ve tezkereye engelin TSK'dan geldiğini ifade etmişti.[388] Fakat ABD'nin bu tavrı çelişkili bir durum arzetmiştir. Çünkü özellikle 1990 sonrası süreçte gerek ABD gerekse AB, Türkiye'de askerlerin politikaya karışmasına karşı çıkmışlar ve Türkiye'nin daha demokratik olabilmesi için, TSK'nın siyâsi gelişmelere olan etkisinin ortadan kalkması konusunu gündemde tutmuşlar ve gerekli yasal düzenlemelerde yapılarak Türkiye'de demokrasi'nin daha sağlıklı işlemesini talep etmişlerdi.[389] Bu olay gerek ABD'nin gerekse AB'nin, Türkiye'ye karşı yürüttükleri iki yüzlü politikalarına örnek teşkil etmiştir. Washington tezkerenin reddine çok öfkeli de olsa Irak Savaşı'na hazırlıklar tamamlanmıştı. ABD kara birliklerinin komutanı David D. McKiernan, ABD Başkanı karar verirse ABD ordusunun Türkiye ile veya Türkiye'siz savaşa hazır olduğunu açıklamış ve kendi görevinin Saddam rejiminin silahsızlandırılması olduğunu belirterek savaşa katılmayan Irak askerlerine

---

[387] Graham Bradley, „U.S. Clings to Option Of Turkish Bases", 03 March 2003, wysiwyg://406/http://www.washingtonpos…p-dyn/A30904-2003Mar2?language=printer (25.07.2003).

[388] Tolga Tanış, *Potus ve Beyefendi: 2002 Gün Türkiye-Amerika İlişkilerinin İnişli-Çıkışlı Hikâyesi,* 8. baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 30.

[389] Banu Eligür ile bu çalışma için yapılan mülakat, 02.10.2015, Ankara.

dokunulmayacağını ifade etmişti.[390] 01 Mart tezkeresinin TBMM'de reddi ABD'de derin bir hayal kırıklığı ve Türkiye'ye karşı öfke uyandırmıştı. Aylardır yapılan müzakereler boşa gitmiş ve ABD'nin Irak Savaşı stratejisi darbe yemişti. Alman Die Zeit gazetesinin Türkiye uzmanı Michael Thumann, bu durumu şöyle özetlemişti: "*ABD'nin Güneydoğu Avrupa'daki uçak gemisi rolü sona erdi. ABD, kendisini sırtından hançerleyen Türkiye'yi affetmeyecektir.*" Thumann, bu durumu AB ve Almanya için bulunmaz bir fırsat olarak görmüş ve Türkiye'yi en iyi dostunun eski Avrupa'da olduğu konusunda ikna etmenin tam zamanı olduğunu ifade etmiştir. Almanya'nın Türkiye'deki AWACS uçaklarını çekme girişimlerinin yanlış olacağını dile getiren Thumann, "*Almanya, esas şimdi Ankara'nın yanında yer almalı.*" demiştir.[391]

01 Mart tezkeresi görüşmelerinde Türkiye heyeti başkanı olan Deniz Bölükbaşı, 01 Mart 2003 tezkeresinin reddedilmesini dört temel nedene bağlamıştır. Birincisi: Türk kamuoyunun Irak'ın işgaline karşı olması ve ABD'ye karşı olan toplumsal tepki. İkincisi: AKP meclis grubunun bölünmesi. Üçüncüsü: AKP hükümetinin etkili bir halkla ilişkiler politikası geliştirememiş olması ve Türkiye'nin müzakerelerde elde edilen kazanımlarının TBMM'deki görüşmelerde ayrıntılı ve somut olarak milletvekillerine açıklanamaması. Dördüncüsü: Devlet organlarının bölünmesi ve askerî makamların sessiz kalarak düşük profilli tutum sergilemeleri. Bu gelişmenin ardından koalisyon güçlerine sadece Türkiye'nin hava sahasını açan 20 Mart 2003 tezkeresi gündeme gelmişti. CHP ve Cumhurbaşkanı Sezer, uluslararası meşruiyet gerekçesiyle tezkereye muhalif olmuşlar fakat bu defa Türkiye'nin ulusal çıkarları gereği tezkere, TBMM'den geçmişti. AKP, 01 Mart 2003 tezkeresinde 99 fire vermiş ve bu durum tezkerenin geçmesini engellemişti. Genelkurmay, 01 Mart 2003 tezkeresinde sessiz kalmasa ve tezkerenin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun olduğu yönünde açıklamada bulunsaydı tezkerenin geçmesinde etkili olabilirdi çünkü

---

[390] Peter Baker-Thomas E. Ricks, „General Dismisses Rebuff by Turkey", 04 March 2003, wysiwyg://368/http://www.washingtonpos…p-dyn/A37228-2003Mar3?language=printer (25.07.2003).

[391] Michael Thumann, „Ankaras Dolchstoß", *Die Zeit*, 27.03.2003, http://www.zeit.de/2003/14/T_9frkei (17.03.2016).

tezkere üç oy farkla reddedilmişti.[392] 01 Mart 2003 tezkeresinde önemli görev üstlenen Deniz Bölükbaşı, bu tezkere sürecinde gerek hükümetin gerekse TSK'nın gerekli basireti gösteremediğini ve aslında ABD ile uzun bir müzakere süreci sonunda Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun bir tezkere hazırlanmasına rağmen AKP hükümetinin bu karar sürecini iyi değerlendiremediğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, AKP yönetiminin bu başarısızlığının sonucunda özellikle Kuzey Irak'taki Kürt devleti yapılanmasının daha etkili bir şekilde geliştiğini dolayısıyla tezkerenin reddedilmesinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verdiğini belirtmiştir.[393]

01 Mart 2003 tezkeresinin reddedilmesinin ardından Abdullah Gül Başbakanlığındaki hükümet, yeni bir tezkere ile TBMM'nin 01 Mart 2003'te reddettiği tezkere kararını aşma gayreti içine girmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Sezer, Başbakan Gül'e TBMM'nin kararını dikkate alması ve bu tür bir tezkereyi tekrar oylatmaması yönünde tavsiyede bulunmuştu. Ancak Washington'un baskısı Gül ve AKP Genelbaşkanı Tayyip Erdoğan için önemli bir faktördü ve mecliste ABD'nin bu taleplerini yerine getirmek için yeni bir tezkereyi gündeme getirme kararı almışlardı. AKP hükümeti, iç siyasi baskıya ve Washington'un baskısına karşı dik durabilmek için Cumhurbaşkanı'nın ve Genelkurmay Başkanı'nın desteğini almak istemişti. Türk kamuoyu ise ABD'nin taleplerine ve Irak'ta savaşa girilmesine karşı idi. Fakat Washington'un baskısına karşı durmak zor gözüküyordu çünkü Türkiye, güvenlik ve ekonomi alanlarında ABD'ye çok fazla bağımlı durumda idi.[394] Genelkurmay Başkanı Özkök, hükümetin üzerindeki baskıyı azaltmak için AKP hükümetini bu zor durumunda desteklemeye çalışmıştı: "*Türkiye iyi ve kötü arasında değil, kötü ve daha kötüsü arasında karar vermek durumundadır*." Silahlı Kuvvetlerin, 01 Mart 2003'teki tezkere öncesinde neden yorum yapmadığı sorusuna Genelkurmay Başkanı: "*Biz askerleri, işin sadece güvenlik politikası boyutu ilgilendirmektedir. Kararın siyasi, sosyal, ekonomik ve hukukî boyutu bizim meselemiz değildir, o nedenle de biz bu süreçle ilgili olarak sessizliğimizi koruduk.*" yanıtını vermişti.[395] Hilmi Özkök, emekli olduktan sonra tanıklık yaptığı mahkeme duruşmasında

[392] Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 4. baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 132-140.
[393] Deniz Bölükbaşı, *a.g.e*., 2008, s. 166-178.
[394] Mustafa Balbay, *a.g.e*., 2004, s. 164-170.
[395] Fikret Bila, *a.g.e*., 2003, s. 233-234.

kendisine 01 Mart 2003 tezkeresinde ABD tarafından baskı yapılıp yapılmadığı sorusuna şu cevabı vermişti: "*Evet, Paul Wolfowitz (dönemin ABD Savunma Bakan Yardımcısı) benim baskı yapmamı istedi. Ancak ben yapmadım. Görüşmelerde tezkerenin geçip geçmemesine ilişkin güvenlikle alakalı görüşlerimi söyledim. Baskı yaparak siyasi kararı etkileme yoluna gitmedim. Sadece güvenlik boyutu konusunda Cumhurbaşkanı'na ve Başbakan'a bilgi verildi*." yanıtını vermişti.[396]

Bu süreçte 1997'de Siirt'te yaptığı bir konuşmadan dolayı hapis cezası alan ve 1999 yılında dört ay hapis yatan Recep Tayyip Erdoğan'ın siyaset yasağı, 2002 sonunda Anayasa'da ve milletvekili seçimi kanununda yapılan değişikliklerle ortadan kaldırılmıştı. Bunun ardından 09 Mart 2003 tarihinde Siirt'te milletvekili seçiminin tekrarı yapılmış ve AKP Genelbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçilmişti. Erdoğan artık AKP Başkanı ve mecliste milletvekili olarak görev yapabilecekti. 14 Mart'ta Abdullah Gül'ün istifasından sonra Başbakan olan Erdoğan, başlamak üzere olan Irak Savaşı ile ilgili yeni bir tezkere için girişimleri başlatmış ve tezkereyi bu defa meclisten geçirebileceğini düşünmüştü. Erdoğan, 19 Mart'ta TBMM'ye sunulması planlanan tezkere için gerekli çalışmaları yürütüyor ve Bush yönetiminin, Irak'ın savaş sonrası geleceğindeki planlarını görüşerek Türkiye'nin konumunu etkili bir şekilde savunmak istiyordu.[397] Amerikan hükümeti, TBMM'nin gecikmesinden dolayı o kadar öfkeliydi ki Erdoğan hükümetini Irak'a yönelik hava sahasını açmaya zorluyordu. 15 Mart günü Erdoğan, Gül'ün kabinesinden pek farkı olmayan yeni kabinesini oluşturmuştu. Bush hükümeti, yeni Erdoğan hükümetinin ne Irak konusundaki tutumunu ne de TBMM'de Erdoğan lehine güven oylaması sürecini beklemek istiyordu. Washington yönetimi, Ankara'daki gelişmelerden dolayı gerilmişti. Colin Powell, Erdoğan'ın hükümeti kurduğu gün, Amerikan Kongresi'nde bir açıklama yaparak "*Türkiye için yardım paketi masadan kaldırılmıştır.*" demişti. Aynı gün Bush'un Irak danışmanı Zalmay Halilzad Ankara'daydı ve Ankara'dan Irak'a olan hava sahasının Amerikan Hava Kuvvetleri için açılmasını istemişti. ABD, Türkiye ile olan müzakereleri bu tutum ve

---

396 "1 Mart tartışması", 08.02.2016, http://www.milliyet.com.tr/1-mart-tartismasi/siyaset/detay/2190915/default.htm (09.04.2016).

397 Philip P. Pan, „Turkish Party Leader Hints at Conditions for U.S. Deployment", 10 March 2003, wysiwyg://308/http://www.washingtonpos…p-dyn/A2734-2003Mar9?language=printer (25.07.2003).

açıklamalarla aslında sonlandırmıştı ve artık Kuzey Irak'tan hava saldırısı düzenleyerek kendi stratejisini uygulamak istiyordu. Halilzad, yeni durumu şu ifade ile somutlaştırmıştı: "*Amerikan ve Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'ta karşı karşıya gelebilir. Böyle bir durum iki taraf için hoş olmaz.*"[398]

15 Mart 2003 tarihinde üst rütbeli TSK yetkililieri, savaş akademisinde iki günlük bir sempozyumda bir araya gelmiş ve Türkiye'nin çevresindeki kritik gelişmeler hakkında bilgi alışverişinde bulunmuşlardı. Bir önceki Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, ABD'yi şu cümlelerle eleştirmişti: "*ABD, 10 sene önce Kuzey Irak'ta Çekiç Güç'ü konuşlandırdı. Bu birliğin desteklenmesiyle oradaki Kürt devletinin temelleri atılarak yüzlerce Batılı sivil toplum kuruluşu (STK) oraya yerleşti ve Kürt devletinin gelişimini destekledi. Bu STK'lardan hiçbirisi Türkmenlere yardım eli uzatmadı oysa onlar da bu bölgede yaşıyorlar.*" Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun bu ifadesi, ABD'ye olan güvensizliği ifade eden anlamlı bir açıklama idi. 2006 yılında Genelkurmay Başkanı olan Yaşar Büyükanıt ise şu yorumu yapmıştı: "*Türkiye, süper güç'ün asimetrik tehdidi altında.*"[399]

ABD, 01 Mart 2003'te tezkerenin reddedilmesinden sonra savaş planlarında değişiklik yapmış ve Türkiye'nin sadece hava sahasını açması gündeme gelmişti. 20 Mart'ta, savaş başlamadan önce ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü telefonla aramış ve hava koridoruna ek olarak İncirlik üssünü kullanma talebinde bulunmuştu. Gül, görüşmede bu aşamada tam işbirliği olursa 6 milyar dolarlık hibe ile askerî ve siyasi belgeler yine geçerli olur mu sorusuna danışmada bulunduktan sonra "*hayır, biz yalnızca hava koridoruyla ilgiliyiz.*" cevabını almıştır.[400] 20 Mart 2003 sabahı saat 04:50'de Beyaz Saray sözcüsü Ari Fleischer, "*Irak'ın silahsızlandırılmasının ilk aşamaları başladı.*" diyerek savaşı ilan etmişti. Saat 05:15'te ABD Başkanı George Bush, bir televizyon konuşmasıyla koalisyon güçlerinin Irak'ta askerî hedeflere saldırılar düzenlemeye başladığını açıklamıştı. Saat 18:00'de ise TBMM, Amerikan uçaklarının Türk hava sahasını

[398] Mustafa Balbay, *a.g.e.*, 2004, s. 196-199.
[399] Ahmet Erimhan, *Çuvaldaki Müttefik*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 226-227.
[400] Sedat Ergin, „Bütün yollar Türkiye'ye mi çıkar?", 28 Mart 2003, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~37@sid~9@nvid~24... (07.02.2004).

kullanmalarına olanak veren hükümet tezkeresini onaylamıştır.[401] AKP hükümeti, 19 Mart 2003'te TBMM'ye getirdiği tezkereyi, böylece Irak Savaşı başladıktan sonra 20 Mart 2003'te TBMM'de oya sunmuş ve geçirmiştir. Bu defa 332 milletvekili evet oyu vermiş, 202 milletvekili hayır oyu vermişti ve 1 milletvekili ise çekimser kalmıştı. Türkiye-ABD görüşmeleri, AKP hükümetinin müzakere taktikleri sonucu büyük zarar görmüş ve AKP hükümeti, ABD ile müzakerelerde elde etmek istediği malî menfaatleri elde edememişti. Kuzey cephesi, TSK katılmadan açılmış ve ABD, Türkiye hava sahası üzerinden kendi savaş stratejisini uygulamıştı. Türkiye, ABD'nin Türkiye'nin yerini dolduracak ikinci bir alternatifi olmadığını düşünmüş ve ABD'nın sabrını fazla zorlamıştı. Bu gelişme sonrası daha önce ABD ile müzakerelerde Dışişleri Bakanı olarak görevli olan Yaşar Yakış, şu açıklamayı yapmıştı: "*Biz stratejik bir hata yaptık.*"[402] Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki 20 Mart 2003 günü sadece Irak Savaşı'nın başladığı ve Irak devletinin parçalanmasının önünün tamamen açıldığı ve Ortadoğu'nun ciddi bir istikrarsızlığa sürüklendiği bir gün olarak değil, Türkiye'nin bölgedeki ulusal çıkarlarını tehdit eden gelişmelerin daha geniş boyutta ortaya çıkmasına da yol açan bir savaşın başladığı gün olarak anılacaktır.

25 Mart 2003 tarihinde Amerikan kongresi 74.7 milyar dolar tutarında bir savaş bütçesi onaylamış ve Washington, Türkiye'ye Irak'a kendi başına müdahalede bulunmamasını istemiş ve Türkiye'ye bu çerçevede 1 milyar doların bağış olarak verilebileceği veya Türkiye'nin 8,5 milyar dolar tutarında kredi kullanabileceği konusunda haberler yayılmıştı. ABD Türkiye Büyükelçisi Faruk Loğoğlu ise bunun Türkiye'nin talebi olmadığını ABD'nin tek taraflı üzerinde durduğu bir durum olduğunu ifade etmişti.[403] Irak Savaşı sırasında kuzeyde ABD ordusunun hava saldırılarına güneyde kara kuvvetleri destek veriyordu. Güneydeki kara kuvvetleri Saddam rejimi'nin güçleri ile savaşırken güneydeki Şii halkın direnişi ile

---

401 "Savaş Günlüğü 16-19 Mart 2003", http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/printable/040319_iraq_anniversary_1719mart.shtml (09.02.2016).

402 „Ankara öffnet Luftraum für amerikanische Flugzeuge", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 22.03.2003, s. 4.

403 Glenn Kessler, „Questions Surround $1 Billion for Turkey", 26 March 2003, wysiwyg://149/http://www.washingtonpos…p-dyn/A28834-2003Mar25?language=printer (25.07.2003).

karşılaşmıştı. Bunun yanında ABD ve İngiliz askerleri büyük bir kum fırtınasına yakalanmış ve ABD ordusuna bağlı güçler istedikleri gibi ilerleyememişlerdi.[404] Kuzeyde Türk ordusu tezkereye rağmen Irak'a girmemiş ve ABD'nin talepleri ile ters düşmemişti. 2003 Irak Savaşı esnasında Irak sınırında bulunan askerleri denetlemeye ve bölgede incelemelerde bulunmaya gelen TSK'nın üst kademe sorumluları, 26 Mart 2003 günü Diyarbakır'da istişare için bir araya gelmiş ve Genelkurmay Başkanı Özkök, bu buluşmadan sonra basın kuruluşlarına bölgedeki gelişmelerle ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Genelkurmay Başkanı Özkök, TSK'nın Kuzey Irak'a girmeyeceğini ifade etmişti. ABD ve AB, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesini istememiş ve Türkiye'yi savaş öncesinde ve savaş esnasında uyarmışlardı. ABD'nin çekincesi, savaş sürecinde Türk ordusunun Irak'ın kuzeyine girmesi hâlinde bölgedeki Kürtlerle çatışma meydana gelebileceği ve böylesi bir gelişmenin ABD'yi zora sokabileceği ihtimaliydi çünkü Kürtler, bu savaşta ABD'nin yanında yer almışlardı. Fakat Türk ordusu savaş esnasında meydan gelebilecek güvenlik sorunlarını ve kitlesel göçü önlemek amacıyla sınır bölgesinde önlemlerini almıştı ve Genelkurmay Başkanı Özkök: "*Bu savaş, bizim savaşımız değil.*" diyerek TSK'nın duruşunu ortaya koymuştu.[405] Irak Savaşı'nı Türkiye'nin savaşı olarak görmeyen Özkök, bölgedeki gelişmelerle ilgili değerlendirmede bulunmuş ve Türkiye'nin geleceği konusunda şu ifadede bulunmuştu: "*Avrasya'da ileriki on yıllara uzanan çok önemli politik, ekonomik, sosyal ve askeri gelişmeler olacak. Yeniden yapılandırılacak bu coğrafyada mesele, hangi çağdaş seviyede bir ülke olacağımız ve hangi ülkeler topluluğunun içinde yer alacağımızdır. Savaşın ne kadar süreceğini kestiremiyoruz. Ancak akıl ve sevgiden başka her şeyin yedeği olmalıdır' öğretisinden hareketle savaşın beklenmeyenlerle dolu olduğu, her şeye hazırlıklı olmak gerektiği daima rehberimiz olmuştur. Buna göre hazırlıklarımızı yapmış durumdayız.*"[406] Burada ilginç olan, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün Irak Savaşı esnasında Türkiye'nin geleceği ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarken özellikle "Avrasya" kavramına vurgu yapması olmuştur.

---

[404] „Heftige Gefechte auf dem langen Weg nach Bagdad", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 26.03.2003, s. 1

[405] „Nicht unser Krieg", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27.03.2003, s. 4.

[406] „Hilmi Özkök'te Avrasyacı Mıydı", 02.03.2010, http://odatv.com/hilmi-ozkok-de-avrasyaci-miydi--0203101200.html (09.02.2016).

Türk ordusunun Kuzey Irak'a girmesine sadece ABD değil genel olarak Batılı güçler karşı çıkan bir tutum sergilemiştir. Nitekim AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri, Alman politikacı Günther Verheugen: " *Eğer Türkiye Kuzey Irak'a girerse bunun 'ciddi sonuçları' olur.*" demişti.[407] Kuzey Irak'taki Kürtler de aynı şekilde Türk ordusunun Kuzey Irak'a girmesine karşı idi. Kürtlerin beklentisi, ABD'nin Kürtleri Irak'ta özerk bir statü elde etme çabasında desteklemesiydi. Washington ise Irak'taki Kürtlerin bölgede Amerikan planlarını uygulamak için önemli bir faktör olabileceğine inanıyordu. Türk ordusunun Kuzey Irak'a girmesine karşı olan peşmerge güçlerinin komutanı General Aziz Huwas: "*Eğer herhangi bir güç topraklarımıza girerse çok pişman olur, özellikle de Türkler.*" ifadesini kullanmıştı.[408] KDP lideri Mesut Barzani de aynı yönde açıklama yapmıştı: "*Türk askeri Irak'a girerse savaşırız. Erbil sokakları Türk askerlerinin kanı ile akar. Ayrıca silahlarımızı elimizden alacabilecek hiçbir güç yoktur.*"[409] ABD Başkanı Bush, Erdoğan'a mektup yazmış ve aynı zamanda Zalmay Halilzad'la mesaj yollamıştı. Bush'un mesajı açıktı: "*Daha önce sınır boyunca 20 km. girebilirsiniz dediğimiz sözümüzden geri adım atıyoruz. Kesinlikle bölgeye girmeyeceksiniz. Eğer bunu denerseniz sadece Kürtlerle değil, Amerikan kuvvetleriyle de savaşmak zorunda kalırsınız.*" Beyaz Saray'ın atadığı Irak koordinatörü General Jay Garner'ın şu ifadesi ABD'nin gerçek planlarını kısa ve açık bir şekilde ortaya koyuyordu: "*Kerkük bir Kürt şehridir.*"[410]

27 Mart gecesi ABD'nin komutasında Kuzey Irak'a hava operasyonu ile giren koalisyon güçleri, bin kişilik askeri birliğini C-17 nakil uçağı ile Erbil'e indirmişti. Bu birliğin görevi peşmerge güçlerine destek olmak ve bölgenin iki önemli petrol kenti olan Musul ve Kerkük'ün işgal edilmesini sağlamaktı. Kerkük, güney Irak'ta Rumaila bölgesi ile birlikte Irak'ın ve dünyanın en önemli petrol bölgesi durumundaydı. Kerkük, 20. yüzyılın başlarına kadar bir Türkmen kenti idi

---

[407] „Verheugen droht und lockt", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.03.2003, s. 4.
[408] Daniel Williams, „Kurds Set for War, But Not With Iraq", 08 March 2003, wysiwyg://332/http://www.washingtonpos…p-dyn/A59052-2003Mar7?language=printer (25.07.2003).
[409] Ahmet Erimhan*, Çuvaldaki Müttefik*…, 2004, s. 293.
[410] Ahmet Erimhan*, Çuvaldaki Müttefik*…, 2004, s. 301-303.

fakat 1950'lerin sonuna kadar süren katliamlar sonucu Kerkük Kürtlerin eline geçmişti. Türk tarihçi Murat Bardakçı'nın Frankfurter Allgemeine'de yayınlanan ifadesine göre bölgede bir milyon Türkmen yok edilmişti: "*Eğer bugün Kürtler, Kerkük'ü bir Kürt kenti olarak görüyorlarsa bu durum, bölgedeki bir milyon Türkmen'in yok edilmesi ile olmuştur.*"[411]

II. Irak Savaşı'nın 01 Mayıs 2003 tarihinde resmi olarak sona ermesiyle Washington'da, TBMM'nin 01 Mart 2003 tarihli tezkere kararının reddedilmesinden dolayı Türkiye'ye olan kızgınlık kendini daha açık bir şekilde göstermeye başlamıştı. Her iki tarafta da gergin olan ilişkileri aşmak için çaba gösteriliyordu fakat Washington o kadar öfkeliydi ki Türk-Amerikan ilişkilerinin kısa sürede normalleşmesi zor gözüküyordu. Washington, bir türlü TBMM'nin 01 Mart 2003'teki tezkere kararını saygı ile karşılayamıyor ve müttefiki Türkiye tarafından adeta aldatılmış hissediyordu. Savunma Bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz, Mehmet Ali Birand ve Cengiz Çandar ile Washington'da yaptığı bir röportajda Türkiye'nin ABD'ye karşı hata yaptığını ve askerlerin tezkereye sahip çıkamadığını söyleyerek kendince sorumlulara işaret ediyordu. Wolfowitz, Türk gazetecilerle yaptığı röportajında TBMM'nin 01 Mart 2003 tarihli tezkere kararının ABD'de hayal kırıklığı yarattığını ve TSK'nın bu karar sürecinde ABD'nin müttefiki gibi davranmadığını belirterek Washington'un kızgınlığını açıkça ifade ediyordu. Wolfowitz, Türk kamuoyu ve AKP hükümetinin de Irak'ta olanları anlayamadığını belirtmiş ve Türkiye'nin özür dilemesi ve hatasını itiraf etmesi gerektiğini ileri sürerek ilişkilerin ancak ondan sonra tekrar düzelebileceğini ima etmişti.[412] CSIS'de Türkiye projesi direktörü olan Bülent Alirıza, ABD üst düzey yetkilisinin kendisine: "*Şu anda Türkiye ile ABD arasında stratejik ortaklık yok.*" dediğini söylemişti.[413] 01 Mart 2003 tezkeresinin geçmemesinde önemli rol oynayan CHP Genelbaşkanı Deniz Baykal, 12 yıl sonra 01 Mart 2003'de verdikleri kararın ne kadar doğru olduğunu günümüzde de gördüklerini belirterek bu konuda şu cümleleri sarf etmişti: "*Ne kadar*

---

[411] „Im Land des schwarzen Goldes", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28.03.2003, s. 3.

[412] Tolga Tanış, „Balyoz'un arkasında Amerika mı var?", 06.12.2015, http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/tolga-tanis_322/balyozun-arkasinda-amerika-mi-var_40023360# (16.02.2016).

[413] Deniz Arslan, „ABD stratejik ortaklığı sorguluyor", 08.05.2003, http://www.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~356@nvid~265127,00.asp (16.08.2004).

onur vericidir ki TBMM, 01 Mart 2003'te tezkereyi reddederek şerefli bir karar almıştır. Bu kararı alanlar, bu Ortadoğu cehennemini 12 yıl önce öngörerek bu karara karşı çıkmıştır."414

Washington'da Türkiye'nin cezalandırılması konusunda belki de en sert tepkiyi gösteren Paul Wolfowitz olmuştu. Bunun nedeni, önde gelen Neoconlardan olan Wolfowitz'in 01 Mart 2003 tezkeresi öncesinde ve sonrasında Türk yetkililerle önemli görüşmeler yapması ve Irak Savaşı'nı mümkün olduğunca kendi planları dahilinde gerçekleştirmek istemesiydi. Fakat TSK'nın Irak Savaşı konusunda Türkiye'nin çıkarlarından taviz vermemesi, ABD'nin dolayısıyla Neoconların planlarının istediği gibi gitmesini engellemişti. Bu da Neoconların en önde gelen isimlerinden olan ve Türkiye ile Irak Savaşı'nı koordine etmeye çalışan Wolfowitz'i çok kızdırmıştı. Nitekim, Hilmi Özkök'ten önce Genelkurmay Başkanı olan Hüseyin Kıvrıkoğlu, Wolfowitz'in kendisi ile görüşme taleplerini sürekli reddetmiş fakat en sonunda Başbakan Ecevit'in ricası ile kısaca Wolfowitzle görüşmüştü. Görüşmede Wolfowitz, peş peşe ABD'nin taleplerini sıralamış ve adeta bölgenin Genel Valisi gibi hareket etmişti. Fakat zaten ABD'nin planlarını bilen ve bu planlara karşı olan Kıvrıkoğlu, sert karşılık vererek "*Kerkük'ü içine alan bir Kürt devleti kurulursa bölgeye doğrudan müdahale ederiz.*" demişti. Ne yapacağını bilemez hale gelen Wolfowitz "Ben, ABD Savunma Bakanı yardımcısıyım, benimle böyle konuşamazsınız!" karşılığını vermişti. Orgeneral Kıvrıkoğlu da "*Ben de Türk ordusunun başıyım ve üstelik de Türkmen asıllıyım.*" diye karşılık verdi. Şaşkına dönen Wolfowitz, sinirli bir şekilde salonu terk edip gitmişti. Wolfowitz'e göre Türk ordusu, siyasiler üzerinde gerekli baskıyı yapmamıştı ve tezkere'nin geçmemesinin arkasında da Kıvrıkoğlu'nun parmağı vardı. Ankara'da kovulmaktan beter olan Wolfowitz, Pentagon'da sık sık "*Türkler, ABD'ye kafa tutmanın ne demek olduğunu anlamalı*" diyordu. Bunu hiç çekinmeden her yerde dile getiriyordu. Kini hiç bitmiyordu. Öfkesi hiç dinmiyordu. Bu aşağılanmanın faturasını ödetmek için çırpınıyordu. Aradığı fırsatı bir yıl sonra yakalamıştı. 4 Temmuz 2003 günü, Kuzey Irak'taki Türk Birliği basılmış ve ABD askerleri ve çok sayıda peşmerge

414 „Baykal'dan 1 Mart tezkeresi vurgusu", 17.11.2015, http://www.radikal.com.tr/politika/baykaldan-1-mart-tezkeresi-vurgusu-1474346/ (11.01.2016).

karakolun etrafını sarmış, silahlarını kullanmayan 11 Türk askerinin başına çuval geçirilmişti. Operasyonun emrini Wolfowitz vermişti. Çuval olayından iki hafta sonra ABD'deki bir büyükelçilikteki kutlamaya seçkin isimler katılmıştı. Dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers da bunlardan biriydi. Orada bulunan dört kişilik Türk ekibi harekete geçmek için fırsat kolluyordu. Sivil ama önemli bir Türk, o anın geldiğini anlayınca arkadaşlarına dönerek "Ben şimdi Myers'a yaklaşacağım, siz bizi perdeleyin, kimseyi yaklaştırmayın, rahat rahat görüşeyim." dedi. Diğer üç Türk görevlerini kusursuzca yaptı. O Türk, Myers'ın yanına giderek derhal çuval olayını açtı ve "*Bu işin arkasında Wolfowitz'in olduğunu biliyoruz.*" dedi. Myers şaşkına dönmüştü "*Bunu siz nereden biliyorsunuz?*" diye kısık sesle sordu. Sivil Türk "*Sayın Başkan, inanın, başka şeyleri de biliyoruz*" cevabını verdi ve başladı sıralamaya: Wolfowitz, küçük, özel bir ekiple bir takım örtülü operasyonlar hazırlığındaydı. Myers, duyduklarına inanmıyordu, "*Hayır, bunlar olamaz*!" diye karşı çıkıyordu. Konuyu daha fazla uzatmak istemeyen sivil Türk, elini ceketinin cebine atarak ilgili belgeleri çıkardı. Sivil Türk "*Sayın Başkan, ordunuzun içindeki küçük bir klik, iki ülke arasında kriz çıkarmak istiyor. Buna müsaade etmeyin.*" Dedi. Myers biraz düşündü *"Size samimiyetimle söylüyorum ki bunlardan (Siyonistleri kastediyor) Dışişleri'nde bolca bulunur ama Pentagon'a giremezlerdi. Ancak son yıllarda birkaçı orduya sızmayı başardı. Fakat ben gereğini yapacağım"* diyerek garanti verdi. Sivil Türk, teşekkür edip giderken Myers öylece kalakalmıştı. Evinde Erhan Göksel ve Cengiz Çandar gibi isimleri ağırlayacak kadar Türklerle arası iyi olan Wolfowitz'in acısı büyüktü. Elindeki gücü kullanarak son kararını verdi: "*Kıvrıkoğlu'nu ortadan kaldırın*!" Wolfowitz'in verdiği emir, Türkiye'ye kadar gelmişti. Hazırlıklar başlamıştı. Sinsi plan alttan alta işlerken çılgın Amerikalının o dönemki metresi, çok sevdiği bir arkadaşıyla İtalyanların işlettiği bir lokantaya gitti. Masaya gelen garson İtalyanca selam verip isteklerini almaya başladı. Hanımefendi İtalyan garsonu dikkate almamış olacak ki yanındaki okul arkadaşına şifreli olarak planı anlatıyordu. ODTÜ'den mezun olan genç hiç bozuntuya vermeden siparişleri alıp İtalyanca selam verip uzaklaştı. Birkaç dakika sonra masaya siparişler geliyor ancak garson görünmüyordu. Lokantayı terk eden genç, Ankara'ya mesaj geçiyordu: "*Sanırım Hüseyin Kıvrıkoğlu ile ilgili kötü bir gelişme olacak. Koruma altına alırsanız iyi*

olur!" Wolfowitz'in ekibi, Ankara'daki dostlarına "*düğmeye basın*" talimatı verdi. Ancak Kıbrıs'ta kurşunun sıyırdığı Kıvrıkoğlu'na kimse yanaşamıyordu. Etten duvar örülmüştü. Kimse nerede ne yapacağını kestiremiyordu. Bir süre sonra oluşturulan güvenlik halkası tehlikeyi fark etti. İki şüpheli sınır dışı edildi. Yakalanan yerli işbirlikçilere ne olduğu ise hiç bilinmedi.[415] Bu gelişmelerin, Bush yönetimi ile TSK arasında 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrası sürecindeki gelişmelerin ve tabi 04 Temmuz 2003 çuval olayının arka planının anlaşılması açısından önemli olduğunu belirtmek gerekir.

ABD'nin, 11 Eylül 2001 sonrasındaki süreçte uluslararası terörle mücadele stratejisi, Irak Savaşı öncesi, 01 Mart 2003'te TBMM tezkere sürecine uzanmış ve tezkerenin TBMM'de reddedilmesi, Bush yönetiminde büyük bir şok yaratmıştır. Türkiye ile ABD arasında Irak Savaşı çerçevesinde gelişen pazarlıklar, sonunda ABD'yi Irak Savaşı stratejisini değiştirmek zorunda bırakmış ve bu gelişmeler süper güç ABD'nin bölgesel ve orta büyüklükteki güç olan Türkiye'ye karşı büyük bir öfke ile hareket etmesine yol açmıştır. ABD sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Irak Savaşı bağlamındaki taleplerini ve kurguladığı stratejiyi Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin ekonomik ve güvenlik çıkarlarını dikkate almayan ABD, başta Kemalist seçkinler olmak üzere milli-ulusal duruşu benimseyen kesimlerin direnci ile karşılaşmıştır. Bunun sonucunda Türk-Amerikan ilişkileri, tarihi bir kriz süreci yaşamış ve bu kriz süreci Türkiye açısından 04 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de meydana gelen çuval olayı ile birlikte zirveye ulaşmıştır. Sait Yılmaz, Türkiye ile ABD arasında yaşanan kriz süreci ile paralel süreçte Türkiye'de hükümete gelerek hizmet etmek isteyen AKP hükümetinin devleti ele geçirme ve tamamen kendi kontrolüne alma sürecinin de başladığını dile getirmiştir. Bu gelişmenin aynı zamanda iç politikada bir kriz süreci doğurduğunu söyleyen Sait Yılmaz, bu sürecin günümüzde de hâlâ devam ettiğini belirtmiştir (2015 sonu).[416] Çalışmanın 2001-2003 sürecindeki değişkenleri arasındaki bağlantı ve değişkenlerin birbirine etkileri bu bölümde

[415] "Wolfowitz'in Kıvrıkoğlu talimatı: Ortadan kaldırın", 06.08.2012, http://odatv.com/wolfowitzin-kivrikoglu-talimati-ortadan-kaldirin-0608121200.html (10.04.2016).

[416] Sait Yılmaz ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.

ortaya konmuş ve Kemalist seçkinlerdeki geleneksel Batı merkezli Türk dış politikasının değişmesi gerektiği konusundaki yansımaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

5.2.2.5. 4 Temmuz 2003 Çuval Olayı: Kriz Sürecinin Zirveye Ulaşması

Haziran 2003'te Türk-Amerikan ilişkilerinde normalleşmeyi sağlamak için karşılıklı çabalar sürmüştü. Saddam rejimi yıkılmış fakat kısa süre sonra Irak halkı Amerika karşıtı bir hareket başlatmıştı. Irak halkı, genel olarak Saddam rejiminin yıkılmasından memnundu ama onlar Amerikan askerlerini ve Irak'ta ABD hakimiyetini de istemiyorlardı. Ülkenin kuzeyindeki Kürtler, Amerikan etkisini sempatiyle karşılayan tek etnik grup olarak gözüküyordu. Washington'da, Türk ve Amerikan diplomatlarının buluşmasında her iki taraf da tekrar yakınlaşma çabası içindeydi. ABD, NATO müttefiki olan Türkiye'yi jeopolitik-stratejik konumundan dolayı kaybetmek istememekteydi, Türkiye ise özellikle askeri teknoloji ve güvenlik alanında ABD'ye bağımlı durumdaydı ve ABD ile ilişkilerini koparmak istememekteydi. Marc Grossman, 01 Mart 2003'ten sonra ilk kez "*stratejik ortak Türkiye"den* bahsetmiş ve Washington'daki Türkiye Büyükelçisi Faruk Logoglu, savaştan sonra Irak, Ortadoğu'da İran ve Suriye faktörü gibi her iki tarafın işbirliğini ilgilendiren konulara değinerek iki devlet arasında yaşanan gergin ortamı yumuşatmaya çalışmıştı. Her iki taraf da 01 Mart 2003 sonrasındaki sürecin aşılması için çaba göstermiş olsa da 04 Temmuz 2003 tarihinde, ABD'nin Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını elde ettiği günün yıldönümünde Kuzey Irak'ta ilişkileri tarihi bir dip noktaya taşıyan bir olay meydana gelmişti. 01 Mart 2003 tarihli tezkere kararı ve II. Irak Savaşı ile adeta bir kırılma yaşayan ve çok gergin bir sürece giren Türkiye-ABD ilişkileri, 04 Temmuz 2003 tarihli olayla daha da kötü bir hâl almıştı. Olay, ağırlıklı olarak Kürtlerin oturduğu Kuzeydoğu Irak'taki Süleymaniye kentinde meydana gelmişti. Yaklaşık 100 Amerikan askeri, Kürt gruplarla birlikte bir Türk askeri kontrol merkezine baskın düzenleyerek 11 asker ile 2 sivil Türk vatandaşını

tutukladı. Bu kişiler, bulundukları binadan başlarına çuval geçirilerek çıkarılmış ve ABD askeri birliğine götürülerek burada 60 saat rehin tutulmuştu.[417]

Buradaki Türk askerî kontrol merkezinin varlığının tarihi, 1995'e kadar gitmekteydi. Bölgede gümrük gelirlerinin paylaşımından dolayı Kürt gruplar arasında çatışmalar çıkmış ve iki Kürt grubunun rızasıyla bölgeye 2000 civarında Türk askeri gelmiş, Süleymaniye ve Erbil gibi önemli kentlerde Özel Kuvvetler Komutanlığı irtibat merkezleri açılmıştı. Bu birlikler, hem iki Kürt grup arasındaki çatışmaların çıkmasına engel oluyor hem de PKK'nın bölgedeki etkinliklerini izliyor ve operasyon düzenliyordu. 2003 Irak Savaşı'ndan sonra ABD'nin bölgeye gelmesi ve Türk askerinin bölgedeki varlığından rahatsız olması, 04 Temmuz 2003'te çuval olayı'nın yaşanmasında etkili olmuştu. ABD askerleri ve Talabani'ye bağlı peşmergeler, bunun yanında bölgedeki Türkmen temsilciliğini ve Türkmenlere ait radyo ve televizyon binalarına da baskın düzenlemişler ve aslında bölgedeki Türk varlığından rahatsız olduğunu hem ABD hem de peşmerge göstermişti. Çuval olayı, daha sonra 01 Mart tezkeresinin reddedilmesine karşı ABD'nin intikam aldığı şeklinde değerlendirilmiş ve bu olayın etkisi beş noktada ortaya konmuştur. Birincisi: Simgesel olarak Kuzey Irak'taki parametreler 1990'lı yıllara göre değişmişti ve Türk Özel Kuvvetleri istedikleri gibi hareket edemeyeceklerdi. İkincisi: Artık bölgede ABD askeri vardı ve ABD peşmergelerle işbirliği yapacağını belli etmişti. Üçüncüsü: Türkmenlerin bölgede hedefte olduğunu, ABD ve Kürtler tarafından istenmeyeceğini göstermişti. Dördüncüsü: ABD, tezkerenin intikamını almıştı. Beşincisi: AKP hükümeti, bu olayı daha çok TSK ile ABD arasında bir olay olarak görmüş ve Başbakan Erdoğan, ABD'ye nota verilmesine karşı çıkmıştı.[418]

Bu olayın sebebi ile ilgili ABD tarafı, Türk Özel Kuvvetlerinin Kerkük valisine suikast düzenlemek istedikleri şeklinde bir iddia ortaya atmış fakat Türk tarafı bunun gerçek olmadığını ifade etmişti. Diğer bir sebep olarak bu olaydan önce

---

[417] Balbay, Mustafa, *a.g.e.,* 2004, s. 291-298; Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsüs...*, 2004, s. 220-221.

[418] İlhan Uzgel, „ABD ve Nato'yla İlişkiler", kaynak: Baskın Oran (edit.): *Türk Dış Politikası: Kurtuluş savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar,* Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 277-278.

ABD'li askerlerin, Kerkük'te Türk Özel Kuvvetler Komutanlığında görev yapan bir timin gözaltına alınıp sınırdışı edilmelerinden sonra tekrar Irak'a döndüğü ve çuval olayına karıştığı yönündeki iddia gösterilmişti. Füsun Türkmen, Süleymaniye'de meydana gelen çuval olayını "*Türk-Amerikan ilişkilerinde iki ordunun mensuplarını tarihte ilk kez karşı karşıya getiren başlı başına bir kırılma noktası*" olarak değerlendirmiştir.[419] Genelkurmay Başkanı Özkök, bu olayı Türk-Amerikan ilişkilerinde olağan dışı rahatsız edici bir olay olarak değerlendirmiş ve şu ifadeyi kullanmıştı: "*Bu olay her iki devletin ilişkilerinde yaşanan en büyük güven krizidir.*"[420] Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, çuval olayı için "*Bu, kabul edilemez bir iş*" ifadesini kullanmış ve Türk timlerinin Kerkük valisine suikast düzenleyecekleri iddiasına ise "*Bunların hiçbiri inandırıcı değil*" demişti.[421] Süleymaniye'de çuval geçirme olayı sırasında Genelkurmay Harekat Daire Başkanlığını yürüten emekli Korgeneral Köksal Karabay, çuval geçirme olayında ne kendisinin ne de 11 tim görevlisinin hiçbir günahı olmadığını söylemiş ve "*Oradaki tim görevlisi arkadaşlarımız kahramanca görev yapmıştır*" demiştir.[422] Deniz Baykal ise 08 Temmuz 2003'teki CHP grup toplantısında "*müttefik ülkeler arasında böyle vahim bir olayın bir örneğine daha rastlama olanağı yoktur. ABD, Türkiye'den yaptığı bu haksız muamele nedeniyle özür dilemelidir.*" İfadelerini dile getirmiştir. DSP Genelbaşkanı Bülent Ecevit ise olayı "*Türkiye'ye hakaret*" olarak değerlendirmiştir. ABD Dışişleri Bakanı sözcüsü Türkiye'den gelen tepkilere şu cevabı vermişti: "*Oradaki Türk askerlerinin rahatsız edici davranışları dolayısıyla bu eylem yapılmıştır.*"[423] Onur Öymen, AKP hükümetinin bu vahim olaydan dolayı ABD'ye nota dahi verememesini, AKP hükümetinin yeterli tecrübeye sahip olmamasına bağlamıştır.[424]

Çuval olayı'nın bir de NATO boyutu vardı. NATO antlaşmasının 5. maddesine göre "*Bir müttefiğe yapılmış olan saldırı bütün müttefiklere yapılmış*

[419] Füsun Türkmen, Türkiye-ABD İlişkileri…, 2012, s. 206-207.
[420] Onur Öymen, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 55.
[421] Oktay Ensari-Demet Öztürk, „Böyle bir şey asla kabul edilemez", 06.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/boyle-bir-sey-asla-kabul-edilemez-157545 (11.03.2016).
[422] „Korg. Karabay: 'Çuval geçirme olayında hiçbir hatam yok', 18.08.2004, http://www.milliyet.com.tr/2004/08/18/son/sonsiy10.html (11.02.2016).
[423] Onur Öymen, Uçurumun Kenarında Dış Politika…, 2012, s. 56.
[424] Onur Öymen, Uçurumun Kenarında Dış Politika…, 2012, s. 57.

sayılırdı." Bu durumda ABD'nin çuval olayı ile Türkiye'ye karşı yaptığı harekât nasıl değerlendirilmeliydi? Antlaşma metninde bu konuda herhangi bir düzenleme yer almıyordu. Herhalde bir müttefikin diğer bir müttefike saldırması ihtimali hiç düşünülmemişti.[425] Süleymaniye'deki bu olay, basın tarafından Türk halkına duyurulmuş ve Türkiye'de ABD'ye karşı var olan karşıtlığı büyük bir öfke dalgasına dönüştürmüştür. Çuval olayı, II. Irak Savaşı ile başlayan süreç içinde Türk kamuoyu tarafından unutulmamış ve Türkiye'deki ABD karşıtlığının zihinlerde kalıcı olmasını sağlamıştır. Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, bu olayın ardından NATO Başkomutanı ve aynı zamanda ABD Silahlı Kuvvetlerinin Avrupa'daki Başkomutanı James Jones'u telefonla aramıştı. James Jones, bunun üzerine Türkiye'ye gelmiş ve bu ziyaret bir özür ziyareti değil sadece ilişkilerdeki sorunu gidermek ve havanın yumuşamasını sağlamak için yapılmış bir ziyaret olmuştu.[426]

5.2.2.6. Bozulan İlişkileri Düzeltme Arayışla

Türkiye-ABD ilişkileri, çuval olayı ile birlikte 01 Mart süreci ile krize giren ve var olan ilişkileri tamamen riske etmek istemeyen yetkilileri zor duruma düşürmüş ve her iki taraf da ilişkileri tamamen kopartıp kopartmama noktasında gergin bir süreç yaşamıştır. Türk milleti ve TSK, çuval olayını hiç unutmayacaktı ve ABD ile ilişkiler belki de bir daha Soğuk Savaş ve 1990'lı yıllarda Clinton dönemindeki gibi hiç olmayacaktı. Çuval olayının duyulmasının ardından Başbakan Erdoğan, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney ile görüşmüş ve 11 Türk askerinin derhal bırakılmasını istemişti. Bu süreç, TSK ve AKP hükümeti için çok sıkıntılı olmuştu. Cheney ile yarım saat telefonla görüşen Erdoğan, Cheney'e: "*Çok değerli bir müttefikinizi kaybetmek üzeresiniz*" demiş, Cheney ise Erdoğan'a *"Bu olaydan haberimiz olmadı. Askerlerin yaptığı iş"* karşılığını vermişti. Cheney, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerine büyük önem verdiğini ve kendisinin ilişkilerin bu olaydan etkilenmemesi için büyük gayret sarf edeceğini ifade etmişti. Erdoğan bunun üzerine Türk halkı arasında çok büyük bir infial olduğunu ve gözaltına alınan askerlerin serbest bırakılmaması hâlinde bunun rest çekmek anlamına geleceğini

[425] Sedat Ergin, „Dostluğu dinlendirme zamanı", 08.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/dostlugu-dinlendirme-zamani-157797 (11.02.2016).
[426] Sedat Ergin, „TSK, NATO Merkezi Komutanlık", 11.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/tsk-nato-merkezi-komutanlik-158538 (11.02.2016).

belirtmişti. Cheney ise bu işin kısa sürede çözüleceğini ve kendisinin gerekeni yapacağını ve gözaltına alınan askerlerin Süleymaniye'deki Türk askeri makamlarına teslim edileceğini söylemişti.[427]

ABD'de Türk-Amerikan ilişkilerinin önemine vurgu yapan ve iki ülke arasındaki ilişkilerin çok daha fazla gerilmeden tekrar düzeltilmesi gerektiği konusundaki görüşler dillendiriliyordu. Büyük bir sarsıntı geçiren ilişkilerin tekrar düzeltilmesinin ABD'nin menfaatine olduğu ve 50 yıllık müttefiklik ilişkisinin heba edilmesinin yanlış olacağı yönündeki görüşler ağır basmaya başlamıştı. Washington, 01 Mart 2003 kırılmasını aşmak istemekteydi fakat Türkiye'nin çuval olayını unutması mümkün olmayacaktı. ABD çıkarları doğrultusunda hareket etme gereğini görüyor ve Türkiye'yi gözden çıkarmasının mümkün olmadığını düşünüyordu.

Türkiye ile ilişkilerin devamının ABD için önemini dile getiren diplomat Helena Kane Finn, ABD'nin Türkiye gibi çok önemli bir müttefiki ile ilişkilerinin devam etmesi gerektiğini, ekonomik ilişkilerin tekrar güçlendirilmesi ve eğitim gibi diğer alanlardaki ilişkilerin de daha da derinleştirilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Türkiye ve ABD'nin Irak'ın tekrar imarında, İsrail'in bölgedeki güvenliğinde, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde ve Kıbrıs'taki sorunların çözümünde birlikte çalışabileceğini ve aralarındaki güvene dayalı ilişkilerin tekrar geliştirilmesi gerektiğini dile getirmişti. Finn, Türk ordusunun İngiltere ve Fransa'dan sonra Avrupa'nın en önemli ordusu olduğunu belirterek Mark Parris'in şu ifadesini satırlarına taşımıştı: "*Akıllıca düşünecek olursak Türkiye'nin başarısı bizim başarımızdır*."[428] Günümüzde Dışilişkiler Konseyi'nde (Council on Foreign Relations) görev yapan Philip H. Gordon, Helena Kane Finn'in görüşlerine katılmış ve Türkiye ile ABD'nin arasında on yıllardır "stratejik ortaklığın" olduğunu ve her iki ülkenin de bu ilişkinin devamında büyük çıkarı olduğunu belirtmişti. Gordon, Çuval olayına atıfta bulunarak ABD'nin Irak'ta Türk askerlerine saldırması ve Türk askerlerin buna karşılık vermesinin istenebilecek en son şey olduğunu dile getirmişti.

---

[427] „Kriz çözen telefon", 07.07.2003, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/krizi-cozen-telefon-157688 (15.12.2015).

[428] Helene Karen Finn, „The U.S. – Turkish Relationship: Blueprint fort he Future", *The National Interest*, 09.07.2003, http://www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol2Issue27/Vol2Issue27Finnpfv.html (05.08.2004).

ABD'nin "ılımlı İslam"ın temsilcisi olan AKP'nin Türkiye'deki başarısında büyük payı olduğunu ifade eden Gordon, müslüman bir devlet olarak Türkiye'nin, demokrasi ve refahın müslüman bir ülkede mümkün olabileceğini göstermesi bakımından önemli olduğunu dile getirmiş ve Türkiye ile ilişkilerin devamlılığının ABD için değerli olduğunu ifade etmişti.[429]

İlişkilerin tekrar düzeltilmesi çerçevesinde Abdullah Gül, ABD'ye resmi ziyarette bulunmuş ve ABD ile Türkiye arasında güvenin tekrar inşa edilmesinin ve ilişkileri tekrar daha iyi bir düzeye getirmenin önemine vurgu yapmıştı. ABD'nin Irak'ta istediği oranda başarılı olamaması ve Irak halkının artan oranda ABD askerlerine direnç göstermesi, ABD'nin Türkiye'den tekrar asker talep etmesine yol açmış ve her iki ordu arasında bu bağlamda görüşmeler yapılmıştı. Türk askerinin Irak'taki ABD ordusuna, barışın sağlanmasında destek olması talep ediliyor ve Türkiye de buna sıcak bakıyordu. Başbakan Erdoğan, ABD'nin Irak'ta barışın ve güvenliğin sağlanmasında ABD askerlerine destek olması konusundaki talebinin Türkiye'ye iletildiğini belirtiyor ve bu çerçevede ilişkilerin iki tarafta da tekrar düzeltilmek istendiği ortaya koyuyordu. Gül ile görüşen Robert Pearson, Türkiye'nin koalisyon güçlerine lojistik destek ve insanî yardım amaçlı uçuşları için üslerinin kullanılmasına izin verdiğini ve Türkiye'nin Irak'ın tekrar inşasında yardım etmek istediğini açıklamıştı.[430] ABD'deki askerî çevreler, Türkiye'nin önemine dikkat çekerken "*Türklerle ne ters gitti*?" diye kendilerine sormuşlardı ve her iki tarafın da birbirine ihtiyacı olduğu belirtilmişti. Askerî çevrelerde seküler ve Cumhuriyetçi demokrasiye sahip Türkiye'nin ABD ile ortak değerleri ve prensipleri paylaştığı belirtilerek 50 yıllık müttefiklik ilişkisinin her iki tarafın da çıkarlarına uygun olduğu ifade edilmişti.[431]

ABD'nin Irak Savaşı'nın sona ermesinin ardından Irak'ta yaşadığı sorunlara değinen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, ABD'nin Irak'ta halkla iyi ilişkiler

---

[429] Philip H. Gordon, „America's Partnership with Turkey Is Still Valuable", 06 August 2003, http://www.brookings.edu/research/opinions/2003/08/06europe-gordon (17.02.2016).

[430] „Turkey, U.S. to Discuss Better Relations", 21.07.2003, wysiwyg://www.nytimes.com/a…S-Irak.html?pagewanted=print&position= (22.07.2003).

[431] Preston Hughes, „U.S.-Turkish Relations", http://www.ausa.org/publications/armymagazine/archive/2003/9/Documents/FC_Hughes_0903.pdf (17.02.2016).

kuramadığını ve halkı kazanamadığı için Irak'ta savaşı kazansa da böyle giderse barışı kaybedeceğini ifade etmişti. ABD'nin Irak'ta işgal gücü olarak görüldüğünü ve ABD'nin bu tutumundan dolayı Irak'ta zorlandığını belirten Gül, Türk askerinin Irak'a giderse insanî amaçlarla gideceğini açıklamış ve Irak petrollerinden Türkiye'nin hakkını hukukî bir düzen içinde alacağını dile getirmişti.[432] ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile Türkiye'nin komşusu olduğunu belirten Orgeneral Kemal Yavuz ise ABD'nin Irak'ta hiç ummadığı bir dirençle karşı karşıya kaldığını ve zor durumda olduğunu belirtmişti. Yavuz, ABD ve İngiltere'nin iddia ettikleri gibi Saddam Rejimi'nin kitle imha silahlarına sahip olmadığını ve her iki devletin de yalan söylediğini belirtmişti. Yavuz, Irak Savaşı sürecinde ABD'nin Ortadoğu'yu ABD'nin ve İsrail'in menfaatleri doğrultusunda yeniden düzenlemek istediğini fakat bu planların "çamura saplandığını" ileri sürmüştü.[433] Robert Pearson'dan sonra ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan Eric Edelman ise Türkiye ile ABD arasında üst düzey askerî ve siyasî yetkililerin ziyaretlerde bulunmasının ilişkilerin düzelmesine etki ettiğini söylemişti. Edelman, ABD'nin talebi doğrultusunda, 07 Ekim 2003'te TBMM'de Irak'a asker gönderme tezkeresinin kabul edilmesinin Washington'da çok iyi karşılandığını belirtmişti. Türkiye'nin hassas olduğu PKK konusunda ise ABD'nin teröristlerle pazarlık yapmadığını belirten Edelman, *"Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde ABD'den daha fazla destek veren dostu herhalde olmamıştır."* diyerek ABD'nin başka bazı ülkeler gibi Türkiye'ye silah satışını durdurmadığını ve Abdullah Öcalan'ın yakalanmasına yardımcı olduğunu ifade etmişti.[434]

07 Ekim 2003 tezkeresinin TBMM'de geçmesi Washington'da memnuniyetle karşılanmıştı. Artık Bush hükümeti, istediği zaman Türk askerlerinin Irak'a gelmesini talep edebilecekti. Kuzey Irak'taki Kürt grupları ise Türk askerlerinin Kuzey Irak'taki özerklik çabalarını engelleyeceğini düşünerek Türk askerlerini Irak'ta istemediklerini tekrar ABD'ye bildirmişlerdi. Savaş sonrası kurulan Irak yönetiminde Dışişleri Bakanı olan Kürt kökenli Hoşyar Zebari, Türk askerlerinin Irak'a barış için de olsa

---

[432] Derya Sazak, „Oradaki petrolden Türkiye hakkını alır", 22.08.2003, http://www.milliyet.com.tr/2003/08/22/siyaset/asiy.html (16.02.2016).

[433] Kemal Yavuz, „Zira biz aptal değiliz!", 21.09.2003, http://www.askam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/21/yazarlar/yazarlar156.html (27.11.2003).

[434] Murat Yetkin, „ABD yeni sayfa açmak istiyor", 11.12.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=98458&tarih=11/12/2003&yollayan_s (05.06.2004).

gelmesini istemediklerini söylemişti. Zebari, Irak'a komşu olan devletlerin askerlerinin Irak'a gelmesinin Irak'ta istikrara hizmet etmeyeceğini çünkü her birisinin kendine göre politik gündeminin olduğunu dile getirmişti.[435] Nitekim TBMM, Washington'un istediği gibi bir karar almış olsa da Kürtlerin Türk askerlerine karşı reddedici tutumu nedeniyle Washington planlarında değişiklik yapmıştı. Bunun temel sebebi, Kuzey Irak'taki Kürt grupların ABD'nin en sadık müttefikleri konumunda olmasıydı ve ABD bunu riske atmak istememişti. Nitekim, Kasım 2003'te Washington'da ABD'li ve Türk yetkililer arasında Irak'a Türk askerlerinin gönderilmesi konusunda müzakere yapılmış ve sonunda Irak'ta Türk askerlerine gerek olmadığına karar verilmişti. 06 Kasım 2003 tarihinde, Dışişleri Bakanı Powell ile meslektaşı Gül arasındaki görüşmede Powell, Türkiye'ye teşekkür ederek Irak'ta durumun değiştiğini ve ABD'nin Irak'ta Türk askerlerine ihtiyaç duymadığını ifade etmişti.[436] 2003 yılı Türk-Amerikan ilişkilerinde adeta tezkereler yılı olmuştur. Her iki ülke de çıkarları doğrultusunda kıran kırana pazarlık yapmış, her iki müttefik pazarlık sürecinde diplomatik anlamda başarısız olmuş ve ilişkilerde hiç unutulmayacak kırılma süreci yaşanmış ve sonuçta her iki taraf da bundan zarar görmüştür. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Türkiye, Irak Savaşı'nı istemeyen taraf olarak bu savaştan hem ekonomi ve güvenlik açısından büyük zarar görmüş hem de ABD'den zararlarını telafi edecek herhangi destek alamamıştır. TBMM'de geçirilen tezkereler, bu anlamda Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmemiştir.

2003 Irak Savaşı bağlamında gelişen diğer bir önemli konu da ABD ve İngiltere ikilisine karşı Fransa, Almanya ve Rusya'nın Irak Savaşı'na karşı çıkmaları olmuştur. ABD'nin Irak'ta kitle imha silahları var iddiasına inanmakta zorlanan Fransa Başkanı Chirac: "*Bizim elimizde Irak'ta kitle imha silahları olduğuna dair kanıt yok. Irak'a savaş açmayı haklı çıkaracak bir durum söz konusu değil*" diyerek ABD'nin Irak Savaşı'na ABD'nin beklediği desteği vermek istememişti. Almanya ve Fransa ile birlikte BMGK üyesi olan Putin liderliğindeki Rusya da benzer fikirleri dile getirmiş ve ABD'nin Irak Savaşı'na destek vermek istememişlerdir. Her üç

---

[435] Joseph Logan, „Iraq Foreign Minister Says No Turkish Troops", 04.09.2003, wysiwyg://52/http://www.washingtonpos…p-dyn/A26335-2003Sep4?language=printer (10.09.2003).
[436] David E. Sanger, „With a U.S. Nod, Turkey Says It Won't Send Force ti Iraq", 08.11.2003, wysiwyg://15/www.nytimes.com/20…08TURK.html?pagewanted=print&position= (08.11.2003).

devlet de Irak sorununun barışçıl yollarla çözülebileceğine inanıyordu.[437] Bunun üzerine Batı Avrupalı müttefikleri Fransa ve Almanya'ya öfkelenen ABD, Rumsfeld aracılığıyla Fransa ve Almanya'yı "*eski Avrupa*" olarak tanımlamış ve ABD'ye destek vermeyi benimseyen Doğu Avrupalı ülkelerini ise "*yeni Avrupa*" olarak tanımlayarak ayrım yapmış ve böylece Bush hükümetinin kızgınlığını ifade etmişti.[438] ABD ile Fransa ve Almanya ile Rusya arasındaki bu çekişmenin Türkiye'ye de yansıdığına inanan Cengiz Çandar, ABD'nin Türkiye'nin ABD ve İngiltere'nin yanında mı yoksa Fransa, Almanya, Rusya üçlüsünün yanında mı olacağı noktasında Türkiye'yi adeta bir tercihe zorladığını ifade ederek Türkiye'nin alacağı tavrı görmek istediğini dile getirmişti.[439] Bu ayrım, ABD ile Batı Avrupa kıtasının en önemli iki üyesi Fransa ve Almanya arasında 21. yüzyılın başı itibarıyla farklı çıkar algılamalarını uluslararası gündeme taşımıştır. Bu, aynı zamanda gelecekte Atlantik dünyası ile Almanya, Rusya ve Çin'in yer alacağı Avrasya güçleri arasında bir ayrımı ortaya çıkartabilecek gelecekteki yeni bir uluslararası düzenin ilk sinyalleri olabilecektir.

Gerek 1991 Körfez Savaşı gerekse 2003 Irak Savaşı, 1991-2003 sürecindeki Türkiye-ABD ilişkilerinin gidişatını belirleyici iki savaş olmuştur. Türkiye, 1991'deki Körfez Savaşı ve 2001 Afganistan Savaşı'nda müttefiki ABD'nin yanında yer almış, 2003 Irak Savaşı'nda ise gerek iç politik baskı gerekse uluslararası kamuoyunun savaşa karşı olması nedeniyle ABD'nin yanında savaşa girmemiştir. 2003 Irak Savaşı'nı Kemalist seçkinler, Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının çatıştığı bir savaş olarak değerlendirmiş ve ABD'nin gerek 1991 Körfez Savaşı'nda gerekse 2003 Irak Savaşı'nda Türkiye'nin uğradığı zararları karşılamadığı gibi Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini bir süper güç olarak kabul edemediğini ve ABD'nin Türkiye'yi adeta cezalandırma yoluna gittiğini düşünmüşlerdir. 1991 sonrasındaki süreçte ABD, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti

---

[437] Peter Finn, „U.S.-Europe Rifts Widen Over Iraq", 11.02.2003, wysiwyg://637/http://www.washingtonpos…ntentId=A54245-2003Feb10&not Found=true (25.07.2003).

[438] Craig S. Smith, „Chirac Scolding Angers Nations That Back U.S.", 19.02.2003, http://www.nytimes.com/2003/02/19/international/europe/19CHIR.html?pagewanted=print (16.03.2016).

[439] Cengiz Çandar, „Büyük resimdeki üçlü: Türkiye-Irak_ABD", 26.07.2003, http://www.tercumangazete.com/authorDetail.aspx?authId=104888603091&newsDa (17.01.2004).

yapılanmasına üstü kapalı destek vermiş ve bu durum, 2003 Irak Savaşı sonrasındaki Türkiye-ABD ilişkilerini belirleyen en temel konu olmuştur. Bu durum, günümüzde Kuzey Suriye'de benzer şekilde devam etmekte ve Türkiye'yi doğrudan tehdit etmektedir. ABD'nin, 1991-2003 sürecinde Ortadoğu'da Türkiye'nin milli çıkarlarına aykırı bir biçimde hareket ettiği ve Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü doğrudan tehdit ettiği çalışmanın bu bölümünde ortaya konmuştur. Bu durum, Türkiye ile ABD arasında var olduğu söylenen "*startejik ortaklığın*" gerçekte var olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye, süper güç ABD'ye kendi milli çıkarlarına aykırı da olsa destek vermiş ama bunun karşılığında ABD, ne Türkiye'nin uğradığı büyük ekonomik kayıpları karşılamış ne de Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını dikkate almıştır. Gerçekte ABD, Türkiye'yi bir müttefik gibi değil ekonomik ve askerî teknoloji alanlarında kendisine mahkum olarak gördüğü ve uluslararası ilişkilerde kendisiyle boy ölçüşemeyecek zayıf bir aktör muamelesi yapmıştır. Aksi takdirde Türkiye'nin kendi bölgesinde, kendi çıkarlarını ABD'ye karşı korumakta zorlanması ve ciddi bedeller ödeyerek milli çıkarlarını koruma iradesini göstermesi, doğru anlaşılmamış olurdu. Bu durum 01 Mart 2003 tezkeresi öncesindeki ve sonrasındaki Bush yönetimi üyelerinin tavırlarında ve 04 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de ABD'li askerlerin 11 Türk askerinin başına çuval geçirmesinde açık bir şekilde görülmüştür. Cenap Çakmak'ın da belirttiği gibi stratejik ortaklıktan söz edebilmek için "*Her şeyden önce iki ülkenin de çıkarlarının büyük ölçüde örtüşmesi ve her iki ülkenin de dünya politik olaylarına aynı pencereden bakması şarttır.*"[440] Nitekim Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulduğunu söyleyen Gündüz Aktan, bunun Irak merkezli olduğunu belirtmiş ve ABD'nin Ortadoğu'daki stratejisi ile ilgili şu öngörüsünü dile getirmiştir: "*Amerika'nın Kürt bağımsızlığı ve Şii 'demokrasileri' ile küresel strateji yapması halinde Türkiye ile var olan anlaşmazlıkların çok ötesinde sorunlar ortaya çıkacaktır.*"[441]

[440] Cenap Çakmak, „Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklik", kaynak: Cenap Çakmak-Cengiz Dinç-Ahmet Öztürk (edit.): Yakın Dönem Amerikan Dış Politikas teori ve Pratik, Nobel Akademik yayıncılık, Ankara 2011, s. 309.
[441] Gündüz Aktan, „İlişkiler nasıl bozulur?", 26.03.2015, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147698 (30.03.2005).

5.2.2.7. 2001-2003 Yılları Arasındaki Süreçte Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Bir Değerlendirmesi

11 Eylül 2001'den 2003 Irak Savaşı'na kadar olan süreçte uluslararası ilişkilerde terör ve savaş konusunun yoğun şekilde tartışıldığı bir dönem yaşanmıştır. Soğuk Savaş sonrasındaki sürecin tek süper gücü ABD, 11 Eylül 2001 terör saldırılarında önemli darbe almış ve terör eylemini gerçekleştirdiğini ileri sürdüğü El-Kaide terör örgütüne ve Taliban'a karşı Afganistan'da ve Irak'ta Saddam rejimine karşı iki ayrı savaş gerçekleştirmiştir. Ekim 2001'deki Afganistan Savaşı'nda ve Mart 2003'te gerçekleştirilen II. Irak Savaşı'nda ABD'nin hedefi, Soğuk Savaş çatışmasından sonra uluslararası politikanın önemli bir fenomeni haline gelen uluslararası terörü ortadan kaldırmak olmuştu. Her iki savaşta da ABD, NATO müttefiki Türkiye'nin desteğini talep etmiştir. 2001 Afganistan Savaşı'nda Türkiye ABD'nin yanında yer alırken 2003 Irak Savaşı'nda Türkiye, ABD ile birlikte Irak'a askerî müdahalede bulunmamıştır. 01 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de reddedilmesi ile Türkiye-ABD ilişkileri tarihsel bir kırılma yaşamış ve iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir kriz süreci yaşanmıştır. Karşılıklı çabalara rağmen ilişkiler uzun süre normalleşememiştir. 01 Mart 2003 tezkeresi ve 2003 Irak Savaşı sonrasındaki süreçte Türkiye ve ABD'nin çıkarlarının çatışması karşılıklı güveni derinden sarsmıştır. Bu süreç, günümüzde (2016) Suriye Savaşı ile devam etmekte ve karşılıklı güvensizlik ile çıkarların çatışması, Barack Obama dönemindeki çabalara rağmen ortadan kaldırılamamıştır. Bu çerçevede 2001-2003 sürecindeki değişkenler arası bağlantı ve değişkenlerin birbirine etkisi bu bölümde geniş bir şekilde ortaya konmuştur. Türkiye ve ABD arasında yaşanan bu zorlu süreç, Türk-Amerikan ilişkilerinin artık eskisi gibi olmayacağı düşüncesini yaygınlaştırmış ve bu çerçevede Türkiye'nin artık kendi ayakları üstünde durması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.[442]

ABD'nin Kuzey Irak'taki etkinlikleri ve Kuzey Irak'taki Kürt gruplar ile ilişkileri, ABD'nin Kuzey Irak'ta uzun süreli bir strateji izlediğini göstermiş ve ABD'nin bu bölgede uzun vadede bir Kürt devletini destekleyeceğini ortaya

[442] Şanlı Bahadir Koç, "11 Eylül'den sonra Türk-Amerikan İlişkileri: Eski dostlar mı eskimeyen dostlar mı?", kaynak: *Avrasya Dosyası,* No.1, İlkbahar 2004, s. 25.

koymuştur. Nitekim, günümüzde Suriye Savaşı sürecinde Kürt devleti yapılanmasının Suriye'ye doğru kaydırıldığı ve bu sürecin Ortadoğu'da büyük bir Kürt devleti kurma projesine doğru adım adım genişletilmek istendiği gözlemlenmektedir. Kuzey Irak'taki bu gelişmelerin 21. yüzyılın başında Türkiye-ABD ilişkilerinde belirleyici bir unsur olacağı açık bir biçimde ortadadır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devleti, bir taraftan kurulduğu bölgede Arap, Türkmen ve diğer etnik kimlikleri dışlayacak, diğer taraftan Türkiye, İran ve Arap devletleri arasında kalarak deniz bağlantısı olmadan varlığını sürdürmek durumunda kalacaktır. Böylesi bir devletin Ortadoğu'da ABD, AB ve İsrail tarafından desteklense dahi uzun vadede ayakta kalması zor olacaktır. Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti yapılanması, Kemalist seçkinler ve milliyetçi kesimler tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına karşı bir tehdit olarak görülmüştür. Bu tehdidi gören TSK, kendi bakış açısını ABD Büyükelçisi Pearson'a şöyle ifade etmiştir: "*Atatürk, Türkiye'yi kurduğu zaman Türkiye'nin sınırlarını kanla çizmiştir. Amerika'nın Irak'taki stratejisi, Türkiye'nin bütünlüğünü tehlikeye atacak olursa çıldırırız. Buna asla izin vermeyeceğiz, bunu siz de böyle bilmelisiniz.*"[443] 1990'lı yıllarda Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'a yerleşerek Kürt devleti kurma projesini gerçekleştirmeye başlaması ve Türkiye'de genel anlamda bölgedeki ABD stratejisine karşı güvensizliğin artmasına rağmen Kemalistlerin ABD ile ilgili keskin eleştirileri, ancak Eylül 2001'deki Afganistan Savaşı sonrasında Türkiye'nin güncel dış politika konusu haline gelebilmiştir.

Bu bölümde özellikle 2003 Irak Savaşı öncesindeki ve sonrasındaki süreçte görüldüğü gibi ABD ve Türkiye'nin çıkarları Ortadoğu'da çatışmaktadır. ABD farklı bir kıtadan Ortadoğu'ya müdahale ederek bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek amacındadır. Bu durum Kemalist seçkinlerin sadece ABD'nin projelerine tepki göstermelerini ve karşı koymalarını değil, Türkiye'nin geleceği adına kendi vizyonları üzerine tartışmalarını ve çözüm yolu aramalarını sağlamıştır. Nitekim, İstanbul'da Harp Akademileri Komutanlığınca düzenlenen "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?" konulu sempozyumda Erol Manisalı'nın ardından söz alan MGK Genelsekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç, söyleyeceklerinin

[443] Mustafa Balbay, *a.g.e.*, 2004, s. 345-346.

şahsi görüşleri olduğunu belirterek şu ifadelerde bulunmuştu: "*Türkiye, AB'den en ufak bir yardım görmemiştir. Prof. Dr. Erol Manisalı'nın 'Bizi AB'ye almayacaklar.' sözüne katılıyorum. AB, Türkiye'nin milli menfaatlerini ilgilendiren sorunlara menfi bakıyor. Bu nedenle Türkiye başka ülkelerle işbirliği yapmalı. Türkiye'nin mümkünse Amerika'yı göz ardı etmeden Rusya ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayış içerisinde olmasında fayda buluyorum.*" demişti.[444] Tuncer Kılıç'ın bu çıkışı, görev esnasında bir üst rütbeli Türk subayının Türk dış politikası ile ilgili düşüncelerini ilk defa açık bir şekilde kamuoyu ile paylaşmasının örneği olmuş ve sadece Türkiye'de değil başta ABD olmak üzere NATO ülkelerinde de yankı bulmuştur. Tuncer Kılınç'ın ifadeleri aslında Kemalist ve ulusalcı kesimlerin kendi aralarında tartıştığı fakat Türkiye'nin gündemine henüz geniş boyutlarda girmediği vizyonun ifade edilmesi olmuştur. Bu vizyon sadece Kemalistler tarafından değil, Türk milliyetçiliğini benimseyen, milli ve ulusal duruşa sahip farklı kesimler tarafından da benimsenen düşüncelerdi. 07 Mart 2002'de açıkca Rusya ve İran vurgusu yapan Tuncer Kılınç'tan yaklaşık bir yıl sonra Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, II. Irak Savaşı'nın başlamasından altı gün sonra Diyarbakır'a gitmiş ve hem ulusal hem de uluslararası basına yaptığı açıklamada (26 Mart 2003) Türkiye'nin geleceği ile ilgili bağlamda Avrasya kavramına vurgu yapmıştı. Kemalist Türkiye'nin Anayasal olarak da koruyucusu olan TSK'nın, Türkiye'nin geleceği için Avrasya kavramına vurgu yapması tesadüf değildir. Bu durumu veya bu açıklamayı, TSK'nın Türkiye'nin geleceğine yönelik öne çıkarmak istediği temel dış politika vizyonu olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Fakat Türkiye için böylesi bir dış politika vizyonu, uygun iç politik ortam ve uygun uluslararası konjonktürün olmasını gerekli kılmaktadır. Hüseyin Bağcı, daha önce belirtildiği gibi Türkiye'nin 1990 sonrası yerini Euroasia kavramı ile tanımlamış ve 21. yüzyılda Türkiye'nin büyük stratejisinin ne olacağına gelecek nesillerin karar vereceğini söylemişti. ABD'nin Türkiye'ye karşı "*Bana kayıtsız şartsız destek ver!*" mantığıyla hareket ettiğini fakat Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda ABD'nin politikalarına ters gelecek şekilde hareket ederse "*Bana ihanet ediyorsun.*" tavrı ile Türkiye'ye baskı yaptığını

[444] Tuncer Kılınç'ın İstanbul'da Harp Akademileri Komutanlığı'nca düzenlenen "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?" konulu sempozyumdaki konuşması, "Türkiye, Rusya ve İran'la ittifak arayışında olmalı", 08.03.2002, http://arsiv.sabah.com.tr/2002/03/08/p01.htm (17.03.2015).

belirten Nasuh Uslu, ABD'nin her şartta yanında yer almanın makul bir politika olmadığını ifade etmiştir. Türkiye gibi orta büyüklükte bir devletin süper güç konumundaki devletle olan ilişkilerinde ihtiyatlı olması gerektiğini belirten Uslu, Türkiye Irak'ta ABD ile birlikte hareket etmiş olsa dahi ABD'nin sadece kendi çıkarlarını düşünerek strateji geliştireceği düşüncesinde olmuştur.[445] Türk dış politikasının Batı merkezli ve tek yönlü olmasının Türkiye'nin geleceği için sorun teşkil edeceğini gören Uslu, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini koparmadan kendi çıkarları doğrultusunda Avrasya'da yer alarak strateji geliştirmesinin ve bu denge üzerine geleceğini kurmasının Türkiye için en uygun strateji olacağını ileri sürmüştür.[446]

ABD'nin 1991'de başlattığı Kuzey Irak'ta bir Kürt devletini kurma projesi, 2003 Irak Savaşı ve 04 Temmuz 2003 çuval olayı sonrasında çok daha belirgin bir şekilde kendini göstermiş fakat gerek Türkiye'nin bu projeye karşı koyması gerek Irak ve Ortadoğu'daki gelişmeler Kürt devletinin ilân edilmesini günümüze kadar engellemiştir. ABD'nin, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde geliştirdiği ve uygulamaya çalıştığı proje, Kürt Devleti projesini de içermekte ve bütün Ortadoğu'yu tehdit etmektedir. ABD'nin Kürt Devleti projesi, Kemalist seçkinler ve Türk milletinin diğer ulusalcı-milliyetçi kesimleri tarafından görülmüş ve Türkiye'nin ulusal bütünlüğü ve üniter devlet yapısı açısından tehdit olarak kabul edilmiştir. 2001-2003 sürecinde Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan kırılma ve bunu izleyen kriz süreci, Türkiye-ABD ilişkilerinde pratikte tamamen bir değişime yol açmamış fakat ilişkileri ciddi bir şekilde sarsmıştır. Türkiye-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş dönemi veya 1990'lı yıllarda Clinton döneminde yaşanan düzeye bir daha gelememiştir. Ayrıca bu süreçte yaşanan kırılma ve kriz süreci, Kemalist seçkinler tarafından ABD'nin Türkiye'nin varlığını ve yaşamsal çıkarlarını tehdit ettiği artık açık bir şekilde görülmüş ve kabul edilmiştir. Bu gelişme, Kemalist seçkinlerin 21. yüzyılda da tek yönlü ve Batı merkezli dış politika stratejisinin devamının Türkiye'nin varlığını tehlikeye sokacağını anlamalarını sağlamıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinin, Türkiye'nin çıkarları gereği devam ettirilmesi gerektiği benimsense ve

[445] Nasuh Uslu, *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar*, Anka Yayınları, İstanbul 2006, s. 358-361.
[446] Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında…, 2006, s. 366.

pratikte ilişkiler devam etse de bu durum, Kemalist seçkinleri, Türkiye'nin geleceği için yeni bir dış politika stratejisi üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Kemalist seçkinler, yeni bir dış politika stratejisi ortaya koyarak 21. yüzyılda Türkiye'nin güçlü, istikrarlı ve kendi yoluna devam eden bir devlet olma arzusunu ve iradesini ortaya koymuşlardır. Fakat bu konuda arzu ve irade ortaya konsa da henüz üzerinde yaygın bir görüş birliğinin sağlandığı bir dış politika stratejisinin veya vizyonunun oluşturulması ve oluşturulan bu vizyonu pratiğe geçirme imkânı olmamıştır. Fakat Türk dış politikasında yeni bir stratejinin uygulanması, uygun iç politik ortam ve uygun uluslararası ortam oluştuğunda mümkün olacaktır. Bu çerçevede bu bölümde yapılan süreç analizi ile çalışmanın sorusuna cevap verilmiştir. Çalışmanın sorusu bağlamında Avrasya stratejisi önemli bir faktör olarak öne çıkmaya başlamış ve bu bölümde incelenen 2001-2003 süreci etrafında çalışmanın ikinci ve üçüncü hipotezi doğrulanmıştır. Avrasya konusu Söylem Analizi bölümünde genişçe ele alınacak ve Kemalist-ulusalcı kesimlerin söylemlerinde bu konunun hangi boyutta ele alındığı ortaya konulacaktır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde, 2001-2003 sürecinde süper güç ABD ile bölgesel güç konumunda değerlendirilen Türkiye arasında yoğun bir diplomatik süreç yaşanmıştır. ABD, Afganistan Savaşı'nda Türkiye'den istediğini almış fakat 2003 Irak Savaşı'nda ise Türkiye'ye taleplerini sınırlı ölçüde kabul ettirebilmiştir. Bu durum süper güç konumundaki ABD'nin kendinden zayıf olan Türkiye'den istediğini alamayınca Türkiye'yi cezalandırma yolunu seçmesine yol açmış ve Türkiye güç dengesinin olmadığı bu ilişkiden mümkün olduğunca az zararla çıkmaya çalışmıştır. Güçler dengesinin olmadığı Türkiye-ABD ilişkilerinde çıkarlar çatışmış ve güçlü olan aktör taleplerini reddeden zayıf olan aktöre karşı öfkelenerek sert bir şekilde öç alma yoluna gitmiştir. ABD, Türkiye'ye hem ekonomik açıdan büyük zarar vermiş hem de Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal yapısını tehdit eden büyük bir sorunu Türkiye'nin önüne koymuştur. Reelpolitik yine kendisini göstermiş ve güçlü olan aktör zayıf aktörü ezemese de ciddi bir şekilde cezalandırma yolunu seçmiştir. ABD'nin 1991 Körfez Savaşı'nın ardından başlattığı bu sorun, 2003 Irak Savaşı ile birlikte Cumhuriyet tarihinin en büyük sorunu olarak Türkiye'nin gündeminden çıkmamak üzere büyüyerek günümüzde (2016) Suriye'nin kuzeyini de kapsayacak

noktaya gelmiştir. Türkiye ise Waltz'ın ortaya koyduğu gibi kendi ulusal varlığını tehdit eden ve Suriye'nin kuzeyine kadar genişleyen bu sorunla baş başa kalmış ve varlığını tehdit eden bu sorunu ortadan kaldırmak için ekonomik ve askerî kaynaklarını seferber ederek günümüze kadar bu sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1990 sonrası uluslararası sistemde SSCB artık yer almasa da ve ABD tek süper güç olarak kalsa da, uluslararası sistem daha güvenlikli olmak birtarafa, daha çok çatışma ve savaşların yaşandığı bir süreci yaşamıştır. Waltz'ın belirttiği gibi anarşik sistem 1990 sonrasında da devam etmiş ve ABD tek süper güç olarak iki defa Irak'ta bir defa Afganistan'da savaş gerçekleştirmiş ve bunun dışında eski Yugoslavya toprakları dahil bölgesel askerî müdahalelerde bulunmuştur. 2000'li yıllarda ise ABD'nin karşısına Çin ve Rusya'nın ikinci ve üçüncü güç olarak çıkarak küresel düzeyde güç dengesini sağlamaları ABD'nin çıkarı için istediği bölgelere askerî müdahalede bulunma girişimlerini engelleyecektir. Nitekim Suriye Savaşı'nda bu açık bir şekilde gözlemlenmiş ve ABD'nin İran'a da savaş açma planları şimdilik ortadan kalkmıştır. Waltz'ın ortaya koyduğu yeni gerçekci kuram'ın uluslararası sistem bağlamında ortaya koyduğu düşünsel sistematik geçerliliğini devam ettirmektedir. Nitekim Türkiye 1984'ten itibaren PKK terörü ile mücadele ederken, Türkiye'nin NATO müttefiki ABD bu teröre destek verebilmektedir. Fakat aynı ABD, küresel teröre veya Batı dünyasında sıklıkla kullanılan "İslamî terör"e karşı en sert şekilde karşılık vermekte ve Türkiye'den de her türlü desteği beklemektedir. Bu durum uluslararası sistemde anarşik düzenin devam ettiğinin ve güç dengesinin olmadan dünyada güçlü devletlerin daha zayıf devletleri kendi çıkarları doğrultusunda tehdit edeceğinin ve her devletin bu düzende ancak ve ancak kendisine güvenmesi gerektiğinin açık bir ifadesidir. yeni gerçekci kuram, bütün eleştirilere rağmen günümüzde de Uİ disiplininin en önemli kuramı olmaya devam etmektedir.

6. KEMALİST SÖYLEM VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE KRİZ

Bu bölümde çalışmanın söylem analizi gerçekleştirilecektir. 1991-2003 arası dönemdeki Türkiye-ABD ilişkilerinin söylem çözümlemesi, bu çalışmanın ikinci ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk önce 1991-2001 arası dönemdeki

Kemalist söylemler analiz edilecek ardından 2001-2003 arası dönemdeki söylem çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Rainer Baumann, söylemlerin temelini oluşturan konuşma eylemlerinin bir devletin dış politika söylemlerini de ortaya koyduğunu belirterek bunun sadece dış politikadaki iletişimi değil, aynı zamanda devletlerin dış politikadaki hareketlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu ifade etmişti. Örneğin İsmail Hakkı Pekin'in şu ifadesi, Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında önemli bir iddiayı ortaya koymaktadır:

"Soğuk Savaş sürecindeki Türkiye-ABD ittifakı 1991'de bitmiştir. Çünkü bu ittifakı Soğuk Savaş süreci belirlemiş ve Soğuk Savaş'ın son bulması, var olan stratejik ortaklığın da son bulmasına yol açmıştır".[447]

Pekin, Türkiye-ABD ittifakının ve startejik ortaklığın 1991'de son bulduğunu ifade etmiştir. Pekin, Türkiye-ABD ilişkilerini, temelde Soğuk Savaş sürecinde ortak güvenlik ittifakında yer alan ve çıkarlarını bu müttefiklik çerçevesinde ifade eden iki ülkenin ilişkisi olarak değerlendirmiştir. Fakat bu ortaklığın Soğuk Savaş sürecinin sona ermesiyle, Pekin'in, bu müttefikliğin ve stratejik ortaklığın da son bulduğunu iddia etmesine yol açmıştır. Çünkü her iki ülkenin güvenlik ve çıkar tanımlarını belirleyen şartlar ortadan kalkmıştır. Bu durum Pekin'e göre iki devlet arasındaki ilişkilerinde kaçınılmaz olarak değişimine yol açmıştır. Pekin'in ortaya koyduğu bu iddia, 1990'lı yıllarda Kuzey Irak'ta Türkiye ve ABD'nin çıkarlarının karşı karşıya gelmesi ile doğruluk payını ortaya koyacaktır. Pekin'in bu ifadesi „söz-eylem kuramı" çerçevesinde değerlendirildiğinde; 1991 yılı itibarı ile Türkiye ile ABD'nin gerçekte artık müttefik olmadıklarını belirterek dolayısıyla NATO'nunda artık iki devleti bağlayan bir faktör olmadığını ortaya koymak istemiştir.

Bu çerçevede kullandığımız dil; sosyal yapı içindeki aktörlerin eylemleri üzerindeki etkisini ortaya koyan söylemler çerçevesinde, gerek iç politika'nın inşasında gerekse dış politika'nın inşasında önemli bir işleve sahiptir. Bu çalışmada ele alınan olan Kemalist seçkinlerin söylemleri, ortaya konan kuram ve yöntem çerçevesinde ilk önce 1991-2001 yılları arasındaki söylemler daha sonra ise 2001-2003 arasındaki söylemler ele alınacaktır. Söylemler, çalışmanın; konusu ve sorusu

[447] İsmail Hakkı Pekin ile bu çalışma için yapılan mülakat, 28.09.2015, Ankara.

bağlamında incelenecek ve söylemlerin içeriklerinin ortaya koyduğu anlamlar, belirli anlam kalıpları çerçevesinde kategorize edilerek çözümlemesi yapılacaktır. Bu çerçevede Kemalist söylemler, zihinsel süzgeçten geçirilerek belirli bir düzen içinde ortaya konulacak ve elde edilen kaynakların incelenmesi ile birlikte yorumlanarak söylem analizi tamamlanacaktır. Bu çalışma bağlamında incelenen ve yorumlanan kaynaklar; monografiler, derleme kitaplar, dergi ve gazete makaleleri, internet kaynakları, hükümet yetkililerinin konuşmaları, meclis konuşmaları, meclis grubu konuşmaları, sempozyum konuşmalarını kapsayan geniş çaplı kaynakçadan oluşmuştur.

Kemalist seçkinlerin, çıkar algılamaları, T.C. Devleti'nin kurucusu Atatürk'ün ilke ve ideallerine dayandığı üçüncü bölümde genişçe ele alınmıştı. Bu ilke ve ideallerin çerçevesinde Atatürk; egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu, lâik ve demokratik bir Cumhuriyet inşa etmiş ve bu Türkiye Cumhuriyeti devletinin, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü ortaya koyarak Türkiye'nin ulusal kimliğine vurgu yapmıştır (bkz. T.C. Anayasası'nın ilk altı maddesi). Kemalist seçkinlerin, Türk dış politikası ile ilgili temel dünya görüşü ise, Atatürk'ün "*yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesi çerçevesinde gelişmiştir. Kemalist seçkinler, bu ilkeyi dünya görüşlerinin temel ilkelerinden biri olarak benimsemiş ve günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Atatürk'ün "*yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesi, ilk defa Atatürk'ün CHP Genel Başkanı olarak 20 Nisan 1931'de seçim dolayısıyla millete beyannamesinde şöyle dile getirilmiştir: "Cumhuriyet Halk Fırkasının müstakar umumî siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir zannederim: 'Yurtta sulh, cihanda sulh' için, çalışıyoruz".[448] Mustafa Kemal'in bıraktığı mirasa sahip çıkmayı dünya görüşü olarak benimseyen Kemalist-ulusalcı kesimler, süreç analizi bölümünde ortaya konduğu gibi 1991-2001 sürecinde ABD'ye karşı önce kuşku duyarak ve tepki göstererek güven kaybı yaşamış; 2001-2003 sürecinde ise ABD'ye olan güven kaybı yerini, ABD'nin, T.C.'nin ulusal varlığını tehdit ettiği algısına ve düşüncesine bırakmıştır. Bu algı ve düşünce, Kemalist seçkinlerin, Türkiye'nin yeni

[448] Hamza Eroğlu, „Yurtta Sulh Cihanda Sulh", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-02/yurtta-sulh-cihanda-sulh (16.03.2016).

dış politka stratejileri üzerine tartışmalarını sağlamış ve Türkiye'ni yakın bölgesi ile ilişkileri ve Avrasya vizyonu üzerine yeni düşünce ve stratejiler ortaya konmuştur.

Kemalist seçkinlerin Türkiye'nin güvenliğini ve çıkarlarını, süreç analizi bölümünde Yeni Gerçekci Kuram etrafında ele alınarak bu çalışmanın birinci yöntemsel ve kuramsal boyutu ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmanın konusu ve sorusu, söylem analizi ve inşacı kuram çerçevesinde incelenerek çalışmanın ikinci yöntemsel ve kuramsal boyutu bağlamında ele alınarak çalışma sonlandırılacaktır. Burada şunu vurgulamak gerekirki, Kemalist seçkinlerin güvenlik ve çıkar konusundaki algısı Kemalist seçkinlerin dünya görüşünü ve ideallerini temsil eden T.C. devletinin varlığı ve geleceği ile doğrudan bağlantılıdır ve ayrı düşünülmemektedir. Dolayısıyla Kemalist seçkinlerin benimsedikleri kimlik ve idealler, Kemalistlerin güvenlik ve çıkar algısını doğrudan temsil etmekte ve birbiriyle bağlı durumdadır. Bu çerçevede belirtmek gerekirki, bu konunun incelenmesi, bu çalışmada olduğu gibi, iki farklı Batılı Uİ kuramının aynı çalışmada ele alınarak analizin yapılmasını âdeta gerekli kılmaktadır. Çünkü her ikiside Kemalist dünya görüşünün incelenmesi bağlamında birbirini tamamlamaktadır. Burada şunu belirtmek gerekirki, gerek yeni gerçekci kuram gerekse inşacı kuram, ideolojik anlamda Kemalistlerin dünya görüşü ile benzeşmemektedir. Fakat gerek yeni gerçekci kuram gerekse inşacı kuram, bu konunun analizinde, kuramsal olarak açıklama ve yorumlama imkânı sunmaktadır. Bu çalışmada ortaya konduğu gibi, ne yeni gerçekci kuram ne de inşacı kuram, tek başına bu çalışmanın konusu ve sorusunun incelenmeside hedeflenen bilimsel bilginin ortaya konmasında yeterli görülmemiştir. Bu durum yöntemsel boyutta da doğal olarak kendini göstermiştir. Bu bağlamda Stephen Walt'ın da ifade ettiği gibi: "Günümüz dünya politikasının karmaşıklığını hiçbir kuramsal yaklaşım tek başına açıklama özelliğine sahip değildir".[449] Çünkü İnsanlığın sürekli gelişme eğiliminde olması ve düşünsel faaliyetlerde bulunması, Uİ disiplinini ve kuramsal tartışmaları da etkilemekte ve dinamik olmasını sağlayarak yeni kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmaktadır .

[449] Stephen, M. Walt, „International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, Spring 1998, s. 30.

6.1. 1990'lı Yıllarda Kemalist Söylem

Bu bölümde 1991-2001 sürecinde ortaya konan anlam kalıpları çerçevesinde Kemalist söylemler yorumlanacaktır. Bu süreçte ortaya konan anlam kalıpları ana hatları ile: Türkiye'nin 1990 sonrası Batı ile İşbirliği; T.C. devletinin bağımsızlığı, istikrarı, ulusal güvenliği ve ulusal bütünlüğü; Çekiç Güç'ün Temmuz 1991'de Kuzey Irak ve Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesine yerleştikten sonra Türkiye'nin güvenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlaması; Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri ve 1990'lı yıllarda Kemalist seçkinlerin dış politika'da yeni yöneliş arayışları çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

6.1.1. Batı ile İşbirliği

T. C. devleti, 1923'te kurul sonra Atatürk'ün belirlediği en yüksek medeniyet seviyesine ulaşma hedefini takip etmiş ve modern bir ulus devlet olma amacında olmuştur. Atatürk'ün benimsediği ve T.C.'nin ulaşmak istediği çağdaş medeniyetin Avrupa'da olması, Atatürk'ü ve ondan sonra gelen hükümetleri, Avrupa'ya yönlendirmiştir. Batı Avrupa'lı devletlerin 20. yüzyılın başında dünyada, bilim ve teknolojide en ileri gitmiş devletler olması nedeniyle örnek alınmış ve yakın işbirliği geliştirilmek istenmiştir. ABD'nin o tarihlerde henüz önemli bir güç olarak dünya sahnesine çıkmamış olması, Türkiye'deki seçkinlerin sadece Batı Avrupa'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu durum II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişecek ve ABD, Türkiye'nin 1952'de NATO üyesi olmasıyla birlikte, Türk elitlerinin etkilendiği en önemli güç konumuna yükselecektir. Bu durum Soğuk Savaş sonrası süreçte de devam etmiştir. SSCB'nin 1991'de tarihe karışması, 1990'lı yıllarda Türk seçkinlerini etkilemiş ve Türkiye'nin Batı yönlü dış politikası'nın doğruluğunu âdeta onaylamıştır. Nitekim bu süreçte AB'ye üyelik Türk dış politikası'nın temel bir startejisi olarak devam etmiş ve ABD ile ilişkilerin yanında Türk dış politikasının ikinci ana bileşen olmuştur. Nezihi Çakır'ın aşağıdaki ifadeleri bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Türkiye, çağdaş medeniyet sevyesine ulaşmak amacı doğrultusunda Avrupa ile entegrasyonu temel hedef olarak belirlemiştir. Türkiye'nin Avrupa

ile entegrasyonu öncelikli hedef olarak seçmesi, geçmişten gelen politik iradesinin sonucudur".[450]

Türkiye, hızlı bir şekilde; demokratik, zengin, güçlü, çağdaş ve büyük bir devlet olmak için ilerlemektedir. Türkiye, ölümsüz lideri Atatürk'ün arzuladığı çağdaş gelişmişlik düzeyine ulaşarak uluslararası ilişkilerin saygın bir üyesi olma amacındadır. Türkiye, kendi vatandaşlarının daha iyi bir hayat standardına sahip olmasını istemektedir. AB'ye tam üyelik, bu amaca ulaşmak için en iyi yoldur. Türkiye, elinden gelen çabayı göstererek herkesin fayda sağlayacağı AB tam üyeliğini elde etmek istemektedir".[451]

Nezihi Çakır, TSK'da görev yapmış emekli bir General olarak, Avrupa (AB) ile bütünleşmenin Türkiye'nin modernleşmesi açısından önemine değinerek bunun Türkiye'nin geçmişte ortaya koyduğu bir hedefi olduğunu belirterek AB ile entegrasyonun tarihsel boyutuna dikkat çekmiştir. Atatürk'ün Cumhuriyeti kurduktan sonra benimsediği çağdaş medeniyet düzeyine ulaşmak için Avrupa'lı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeyi benimsemesi, 1990'larda Kemalist seçkinler tarafından desteklenmeye devam etmiştir. AB üyeliği, Türkiye'nin ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik kalkınması için vazgeçilmez olduğu, 1990'lı yıllarda da kabul edilen temel dış politik yaklaşım olmaya devam etmiştir. Nezihi Çakır buradaki ifadesinde, demokratik, refaha ulaşmış ve güçlü Türkiye'ye kavuşmanın en iyi yolunun AB üyeliği olduğunu dile getirmektedir. Çakır, AB'ye üyeliğin, Türkiye'deki yaşam standardını yükselteceğini ve Türkiye'yi uluslararası ilişkilerde saygın bir aktör haline getireceğini ifade etmiştir. Çakır'ın ifadesi, Kemalist bir generalin 1990'lı yıllarda AB tam üyeliğine ne kadar olumlu baktığını göstermiş ve Türkiye'nin Batı yönlü stratejisini tekrar ortaya koymuştur. Nitekim Türkiye'nin 1990'lardaki ekonomik sorunları ve kendi vatandaşlarına arzu edilen ölçüde sosyo-ekonomik koşullar sağlayamması Türkiye'yi Batı yönlü strateji izlemesinde gerekli kılan belirleyici bir konu olmuştur. Almanya'da 2 milyon Türk vatandaşının buluması ve iki ülke arasındaki ilişkileri arttırmş ve Avrupa'lı Türkler genel anlamda Türkiye'ye ve Türkiye'deki Türk toplumuna önemli ekonomik destek sağlayarak aynı zamanda Türkiye'nin ekonomisine da katkıda bulunmuştur. Fakat Almanya'daki Türk vatandaşı göçmenlerin 30 yıllık geçmişe rağmen uyum sorunu yaşaması Almanya'yı rahatsız etmiştir. 1990'lı yıllarda Türk toplumunun Almanya'daki sosyo-ekonomik

[450] Nezihi Çakır, „Turkey's security challenges", kaynak: *Perceptions*, June-August 1996, s. 13.
[451] Nezihi Çakır, *a.g.m.,* 1996, s. 21.

alandaki geri kalmışlığına ve Alman toplumunda tepkilerin büyümesine rağmen Türkiye ile Almanya arasındakı karşılıklı bağımlılık devam etmiştir.[452] Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na (AT) 1987'de üyelik başvurusu reddedilse de, Türkiye ve Kemalist seçkinler, Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin düşük düzeyde kalması ve Türkiye'nin teknolojik gelişmişlik ve güvenlik alanında Batı'ya ihtiyaç duyması genel anlamda Türkiye'nin Batı yönlü stratejiyi takip etmesini gerekli kılmıştır. AT'nin önemli devletleri de, Batı için, Türkiye'nin jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel boyutdaki önemi nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini devam ettirmeyi benimsemiş fakat yakın bir süreçte Türkiye'nin AT/AB üyeliğini öngörmemişlerdir.[453] Türkiye'nin 1990'larda Batı ile ilişkileride, güvenlik boyutuna vurgu yapan Şadi Ergüvenç, Türkiye'nin yeni düzende de Avrupa'nın güvenliği için vazgeçilmez bir aktör olduğunu ve Türkiye'nin ABD-AB arasındaki güvenlik ilişkilerde de önemli bir yapı taşı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin sadece Avrupa kıtası bağlamındaki güvenlik sorunları ile değil, Ortadoğu ve Kafkasya'daki güvenlik sorunları bağlamında da ABD ve AB için vazgeçilmez bir müttefik konumunda olmuştur. Fakat Şadi Ergüvenç'e göre, ABD için Türkiye, AB ülkelerinin Türkiye'ye verdiği değerden daha değerli bir müttefik olmuştur. Türkiye için de ABD, Avrupa ile Rusya arasında denge sağlayıcı süper güç olarak vazgeçilmez müttefik olarak görülmüş ve bu bağlamda gerek Türkiye gerekse ABD için NATO önemli bir işbirliği ortamı sağlamıştır. Bu nedenle Ergüvenç, NATO olmasa da iki ülkenin işbirliğini devam ettireceklerini ifade etmiş ve Türkiye için en iyisinin hem ABD hem de AB ile olan ortaklığını devam ettirmesi olduğunu dile getirmiştir.[454] Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla Kemalist seçkinler, Türkiye'nin Batı ile sadece güvenlik politikası boyutunda değil, Batı ile genel boyutta bir yakınlaşma sağlayarak; ordusunu, ekonomisini ve aynı zamanda demokratik kurumlarını da geliştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte Batı ile daha yakın ilişkiler kurmak, SSCB'nin Türkiye üzerindeki emellerine karşı da önemli bir koz olarak

[452] Seyfi Taşhan, „Avrupa ve Türkiye: Siyasi İlişkilerin bir Tahlili", *Dış Politika Dergisi*, Cilt: VI Sayı 2, Aralık 1995, s. 4-9.
[453] Seyfi Taşhan, „Avrupa ve Türkiye: Siyasi İlişkilerin bir Tahlili"…, 1995, s. 18.
[454] Şadi Ergüvenç, „Turkey; Startegic Partner Of The European Union", Foreign Policy Dergisi (Ankara), Vol. XX, No: 1-2, 1996, s. 17-19.

değerlendirilmiştir.[455] 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığı, Türkiye'ye yakın bölgelerde çatışmaların artması ve güvenlik politikası'ndaki teknolojik gereksinimleri Kemalist seçkinleri doğal olarak Batı ile ilişkilerin devamını benimsemelerini sağlamıştır. Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay bu durumu İncirlik hava üssü bağlamında şöyle dile getirmiştir:

"İncirlik hava üssü, Batı ile olan ilişkilerimizde ve bölgedeki ortak çıkarlarımız açısından büyük öneme sahip olacaktır,,.[456]

Necip Torumtay, burada "İncirlik" üssüne atıfta bulunarak, İncirlik üssünün Türkiye'nin güvenlik politikası ve aslında NATO kapsamındaki önemine dikkat çekmektedir. İncirlik üssü, gerek 1991 Körfez Savaşı, gerekse 2003 Irak Savaşı'nda ABD için vazgeçilmez bir askeri üs konumunda olmuştur. Nitekim bu durum 2011 sonrası meydan gelen Suriye Savaşı için de geçerli olmuş ve ABD, bu üssü kullanmak için Ankara'ya talebini iletmiş ve bu konuda baskı yapmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden sonra kurulan İncirlik üssü, 1954'te Türkiye ve ABD'nin ortak kullanımına açılmıştır. İncirlik üssünün hukusal statüsü ilk defa 1969'da Türkiye ile ABD arasında imzalanan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSİA) belirlenmiştir. ABD'nin 1975'te, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra uyguladığı silah ambargoso sonucu OSİA feshedilmiş ve ambargonun 1978'de kalkmasından sonra 1980'de yine iki devlet arasında imzalanan SEİA ile tekrar kullanıma açılmıştır. İncirlik üssü, SEİA'ya göre, BM'nin yasasının amaç ve ilkelerine bağlı ve sadece NATO kapsamındaki operasyonlarda kullanılabilecekti. Bu çerçevede İncirlik üssü herhangi bir saldırı amaçlı operasyonlarda kullanılmayacak bir statüye sahip olmuştur. Bu çerçevede 2003'te İncirlik üzerinden Irak'a yapılan müdahale hukuka aykırı bir müdahale olmuştur.[457] Bunun yanında SEİA'nın imzalanmasında ABD; Türkiye'ye malî ve teknik yardım sağlamayı, savunma malzemesi temininde destek vermeyi, hizmet ve eğitim konularında yardım etmeyi

[455] Michael P. Croissant, „Turkey and NATO after the Cold War", *Strategic Review*, Fall 1995, s. 66.
[456] Necip Torumtay, *Değişen stratejilerin odağında Türkiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, s. 58.
[457] Çağrı Erhan, „İncirlik'in Hukuksal Statüsü", Çağrı Erhan (edit.): *Bizim Kırmızı Çizgilerimiz Vardı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 46-49.

kabul etmiş fakat ilerleyen yıllarda bu taahütlerini yerine getirmemiştir.[458] Fakat İncirlik üssü, ABD'nin Ortadoğu'daki bütün operasyonlarında önemli bir görev görmüş ve her defasında Türkiye ile ABD arasında üzerinde pazarlık yapılan, Türkiye dirense de genellikle ABD'nin kullanımına açtığı önemli bir üs konumunda olmuştur. ABD, son olarak yine Türkiye ile uzun süren görüşmeler sonunda İncirlik üssünü kullanma izni almış ve 13 Ağustos 2015'ten itibaren Suriye'de IŞİD terör örgütüne karşı hava operasyonları düzenlemeye başlamıştır. Günümüzde İncirlik üssü ABD için Ortadoğu'da operasyonlar düzenlediği önemli bir üs konumunda bulunmaya devam etmektedir. Fakat ABD'nin gerek Irak'a müdahalesine gerekse günümüzde Suriye'de askerî operasyonlar gerçekleştirilmesine Kemalist elitler, ABD'nin bölgede Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına aykırı harekâtlar gerçekleştirdiği gerekcesi ile karşı çıkmışlardır.

> "*Türkiye ile Batı dünyası arasındaki ortaklık her iki tarafa da geniş çaplı işbirliği fırsatı sunmaktadır. Türkiye'nin ihracatının yarıya yakını AB ülkelerine gerçekleşmektedir. (...) Uluslararası yeni düzende Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler 'güçlendirilmiş ortaklık' çerçevesinde yürütülmektedir. Günümüzde Türkiye ile ABD bölgesel ve küresel olarak; stratejik, güvenlik ve ekonomik boyutta ortak çıkarları paylaşmaktadır*".[459]

1993-1996 yılları arasında Başbakanlık yapmış olan Tansu Çiller, kendi döneminde gerek AB ile gerekse ABD ile Türkiye arasında olan yakın ilişkiler bağlamında Batı dünyası ile olan ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır. Türkiye'nin kendi hükümeti döneminde AB'ye üyeliğinin Türk dış politikası'nın temel bir hedefi olduğunu belirten Çiller, Türkiye'nin, AB'ye tam üye olması ile Türkiye'nin en önemli Batılı kuruma üyeliğinin gerçekleşeceğini ve bunun, Türkiye'nin Batı ile tam entegre olma hedefinin gerçekleşmesi anlamına geleceğini ifade etmiştir. Avrupa'da 3 milyon Türk nüfusunun olduğunu dile getiren Çiller, bunun AB ile Türkiye arasında önemli bir unsur olduğunu ve Türkiye'nin Avrupa ile İslam dünyası arasında köprü görevi görebileceğini söylemiş ve 1996 yılından itibaren AB ile Gümrük Birliği'nin başlamasını Türkiye'nin tam üyliğine giden yolda önemli bir

---

[458] William T. Johnson, Türkiye ve Avrupa, Beklentiler ve Güçlükler, Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu, Harp Akademileri Komutanlığınca tercüme edilmiştir, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 15.

[459] Tansu Çiller, „Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition", kaynak: *Perceptions*, September-November 1996, s. 11.

adım olduğunu belirtmiştir. Çiller ayrıca bunun Türkiye ile AB arasında hem; ticaretin, yatırımların ve iş dünyasının yoğun bir işbirliği ortamı yaratacağını hemde Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisini ve demokrasi'sini geliştireceğini ifade etmiştir.[460] Tansu Çiller, kendi dönemindeki Türkiye ve Batı Dünyası ile olan ilişkilere tamamen olumlu yaklaşarak Türkiye'nin kuruluşunda hedeflenen çağdaş medeniyet düzeyine ulaşmanın gerçekleştirilmesi olarak görmüştür. Nitekim 1990'lı yıllarda AB ile ilişkilerde ekonomik boyut öncelikli olurken, ABD ile ilişkilerde güvenlik boyutu öncelikli olmaya devam etmiştir ve Türkiye'nin Batı dünyası ile olan ilişkileri Türk dış politikasını belirlemeye devam etmiştir. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti yapılanması asker kökenli seçkinlerde genel olarak fark edilsede, hem TSK ciddi bir tepki oluşturamamış hem de politik ve ekonomik seçkinlere etkili bir şekilde aktarılamamıştı. Kemalist seçkinler 1990'larda Batı'ya karşı güven kaybı yaşasalar da, bu durum diğer seçkinlerde yeteri kadar tepki oluşturamamış ve Türk halkı, gelecekte Türkiye'yi ciddi boyutlarda tehdit edecek olan bu gelişmerden yeteri kadar bilgi sahibi olamamıştı.

6.1.2. Türkiye'nin Mutlak Öncelikleri: Ulusal Bağımsızlık, Ulusal Güvenlik, Ulusal Bütünlük ve İstikrar

Türkiye'nin ulusal bütünlüğü ve ulusal güvenliği, 1990'lı yıllarda Kemalist söylemlerin belirleyici konuları olmuştur. SSCB'nin dağılmasına rağmen bölgede Türkiye'nin güvenlik sorunları son bulmamış ve 1990'lı yılların başında Kafkasya ve Balkanlar'daki çatışmalar Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası'nın gündeminden düşmemiştir. Bunun yanında Türkiye, 1984'ten itibaren PKK terör örgütü ile mücadele etmek zorunda kalmış ve PKK terörü önemli bir iç güvenlik sorunu olmuştur. PKK terörü giderek büyümüş ve TSK 1990'lı yıllarda PKK'ya karşı önemli askeri hârekatlar gerçekleştirmiştir. PKK'nın lideri olan Abdullah Öcalan, 1999 yılında Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmiş ve ardından yargılanarak ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. PKK terör örgütü, 1999 sonrası ciddi ölçüde etkinliğini kaybetmiş olsa da bölgede destek görmeye devam etmiş ve TSK'nın, Irak'ın kuzeyindeki etkinliğini 2000'li yıllarıda devam ettirememesi

[460] Tansu Çiller, „Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition"…, 1996, s. 10-11.

nedeniyle tekrar güçlenerek günümüzde de T.C. devletinin güvenliğini tehdit eden en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. PKK'nın Kuzey Irak'ta yok edilememesinin temel nedenlerinden biri, Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün Kuzey Irak ve Türkiye'nin güneydoğusu'nda konuşlanması olmuştur. Çekiç Güç'ün PKK'ya gizli destek sağladığı haberleri, Türk basınında sürekli yer almış ve Washington ile Ankara arasında giderek önemli bir güvenlik sorunlu hâline gelmişti. Bu konuda Haydar Çakmak, ABD ve İsrail'in 1991 sonrası süreçte Kuzey Irak'ta PKK'yı havada ve karadan desteklediklerini ve Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit eden Kürt devleti yapılanmasına ABD'nin doğrudan destek verdiğini ve günümüzde de bu desteğin devam ettiğini ifade etmiştir.[461]

Türkiye'nin en temel güvenlik çıkarları Atatürk tarafından tanımlanmıştır: "Yurtta barış, cihanda barış". Bu bugün de halen Kemalist Türkiye'nin temel güvenlik çıkarlarını oluşturmaktadır:[462]

Şadi Ergüvenç, bu anlamda T.C. devleti'nin dış politikadaki önceliklerine işaret etmektedir. Türkiye'nin varlığı ve özgürlük vurgusu, Türk milletinin 1919-1922 yılları arasındaki Bağımsızlık Savaşı'na dayanmaktadır. Atatürk'ün ifade ettiği temel dış politika ilkesi olan yurtta ve dünyada barışın sağlanması, Atatürk'ün hem Türkiye'de barışın ve güvenliğin sağlanmasını hedeflerken, hem de dünyada barışın ve güvenliğin sağlanmasını temel bir ideal olarak benimsediğini ortaya koymuştur. Burada bir taraftan Cumhuriyeti kuran ve günümüze değin temsil eden Kemalist kimlik ve idealler ifade edilirken, diğer taraftan Atatürk tarafından ifade edilen temel güvenlik çıkarlarına vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin barış temelli güvenlik politikası Atatürk'ün saldırgan, emperyal ve sömürgeci dünya görüşünü reddedtiğini ve gelecek nesillerin iç politikada ve dış politikada barışı esas alan ve işbirliğine dayalı bir uluslararası sistemi benimsediğini ortaya koymuştur. Kemalist ilkeler bir taraftan Kemalist düşünce ve kimliği ifade ederken, diğer taraftan uluslararası sistemde barışı esas alan bir temel stratejiyi zorunlu kılmaktadır. Fakat Cumhuriyet'in başka devletler tarafından tehdit edilmesi durumunda, bağımsızlığın ve egemenliğin savunulması ve korunması vazgeçilmez bir zorunluluktur. Atatürk'ün ortaya

[461] Haydar Çakmak ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
[462] Şadi Ergüvenç, „Turkey's security perceptions", kaynak: *Perceptions*, June-August 1998, s. 39.

koyduğu irade ve başarı, günümüze kadar Kemalist söylemleri belirlemiştir. Dolayısıyla Kemalist düşünce ve kimlik, Cumhuriyetin güvenliğinin sağlanması ve korunması ile iç içe geçmiş ve benimsenmiştir. Bu durum Kemalist söylemlerde de kendini açık bir şekilde göstermektedir.

"Türkiye Cumhuriyeti 1923'te kuruluşundan itibaren; gelişmiş, zengin ve modern bir devlet olma emeli ile, milli bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumayı temel ve değişmeyen politika olarak benimsemiştir. Türk dış politikası uluslararası ilişkilerde her zaman başka devletlerin; bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygı duymuş ve iç işlerine müdahale etmemeyi prensip olarak benimsemiştir. Türkiye, dış politika'da gerçekci ve barış yanlısı olmuş ve bu politikasında ısrarcı olmuştur. Türkiye'nin dış politikası'nda maceralara yer yoktur".[463]

Tansu Çiller Buradaki açıklamasında, T.C.'nin temel prensiplerini dile getirerek "*yurtta barış ve dünyada barış*" ilkesinin kısa bir açıklamasınıda yapmıştır. Tansu Çiller, kendi hükümeti dönemindeki PKK terörüne karşı duruşunu ifade etmiş ve burada Türkiye'nin, 1990 sonrası süreçte Orta Asya'da bağımsızlığına kavuşmuş yeni Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilere de değinmiştir. Çiller, dış politikada Atatürk'ün izlediği gerçekçi bir stratejiyi benimsediğini ifade ederek maceracı politikaları reddettiğini ortaya koymuştur. Çiller'in bu ifadesi ile 1990 sonrası süreçte özellikle milliyetçi grupların söylemlerinde yer bulan „Pan-Türkist" talepleri benimsemediğine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin dış politika'da Kemalist çizgisini değiştirmeyeceğini ortaya koymak istemiştir. Balkanlar'dan Kafkasya ve Orta Asya'ya; Karadeniz'den Ortadoğu'ya kadar olan coğrafyada ortaya çıkan sorunlara ve çatışmalara dikkat çeken Çiller, Türkiye'nin bulunduğu bölgede istikrar unsuru olduğunu ve kendi çevresinde barışçı bir politika izleyeceğini ortaya koymuştur. Çiller, Türkiye'nin kendi bölgesindeki ilişkilerini sadece coğrafi ve tarihi yakınlık değil, güvenliğin sağlanması ve karşılıklı çıkarların da belirlediğini ifade ederek söylemlerindeki yeni gerçekci kuram boyuta da vurgu yapmıştır. Kemalist kimlik, ideal ve ulus devletin güvenliği ve çıkarlarına vurgu yapılması, Kemalist söylemlerde sürekli kendini göstermiştir. Bu aynı zamanda bu çalışmanın inşacı kuram ve yeni gerçekci kuram çerçevesinde incelenmesinin temel nedeni olmuştur.

[463] Tansu Çiller, „Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition"…, s. 5.

" Irak konusunda Türkiye'nin kırmızı çizgileri vardır. Irak'ın toprak bütünlüğü hem güneyde hem kuzey'de korunmalı".[464]

"Türkiye, Kuzey Irak konusundaki siyasi görüşünü açıkça ortaya koymuştur. Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalı ve Irak'ta bir federasyon kurularak Kürt devletinin kurulması engellenmelidir".[465]

Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Demirel ve emekli Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın açıklamaları ile Türkiye'nin 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra bölünmesi tartışımalarına karşı çıkmış ve bunun Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olduğunu ifade etmişlerdir. Necip Torumtay daha o zaman Kuzey Irak'ta olası bir Kürt devletinin kurma planlarına dikkat çekmiş ve bu konuda uyarıda bulunmuştur. Gerek Süleyman Demirel gerekse Necip Torumtay, Irak'ın kuzeyindeki yapılanmayı görmüşler ve Türkiye için ileriki yıllarda büyüyerek en önemli tehdit unsuru olacak olan Kürt devleti yapılanmasına dikkat çekmişlerdir. Demirel ve Torumtay, ABD'ye karşı olan dolaylı suçlamaları dile getirerek, ABD'nin gelecek süreçte Ortadoğu'da bir Kürt devleti kurmayı planladığı düşüncesini ortaya koymuşlardır. Bu sorun çerçevesinde 1995'te Yunanistan ile Suriye arasında yapılan anlaşma etrafında Türkiye'ye karşı açıkca cephe alınmış ve Türkiye'nin parçalanması için yürütülen terör faaliyetlerine destek verilmiştir. NATO'nun, Türkiye'nin kendi bölgesinde savaşa girmesi durumunda Türkiye'ye kendini savunması için destek vermeyeceğini ifade eden Şükrü Elekdağ, Yunanistan ve Suriye'nin ittifak içinde olduklarını ve PKK'ya her türlü desteği verdiklerini dolayısıyla bu iki komşu devletin, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve hayati çıkarlarına yönelik ciddi tehdit oluşturduklarını belirtmiştir. Elekdağ, bu çerçevede Türkiye'nin savunma planlaması yaparak hem Ege'de Yunanistan'a karşı hem güneyde Suriye'ye karşı hem de içerde PKK'ya karşı savaş yürütebilmek için *„iki buçuk savaş*" stratejisi geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir.[466] Türkiye'nin 1990'lı yıllarda, Irak'ın Kuzeyinde ve Türkiye içinde PKK'ya karşı yürüttüğü mücadele sadece PKK'ya karşı değil, PKK'ya örtülü destek vermiş olan başta ABD ve Batı Avrupa'lı devletlere ve komşu devletler olan

[464] Süleyman Demirel, „Crises in the Middle East and their affects over Turkey", kaynak: Dış Politika (Ankara), Nr. 3-4, 2002, s. 10.
[465] Necip Torumtay, *a.g.e.*, 1996, s. 248.
[466] Şükrü Elekdağ, „2,5 War Strategy", *Perceptions*, March-May 1996, s. 54-57.

Yunanistan ve Suriye'ye karşı olduğu ortaya konmuştur. Fakat Türkiye'nin ekonomik ve teknolojik alanlarda geri kalmışlığı, 1990'lı yıllarda kendini Batı'ya karşı çaresiz bir konumda görmesine ve PKK terörü konusunda Batılı güçlere karşı tepkisiz kalmasına yol açmıştır. Oysa ABD başta olmak üzere Batı dünyası için Kürtler kendi Ortadoğu politikaları için çok önemli bir koz niteliğine bürünmeye başlamıştı. Nitekim Graham Fuller, Kürtlerin Ortadoğu'da bağımsız bir devlet kurduklarında Irak, Türkiye ve İran'ın dahil olmak üzere bütün Ortadoğu'daki sınırların dramatik bir değişim yaşayacağını ve bölgede yeni bir jeopolitik yapılanma oluşarak bölgenin geleneksel güç dengesinin değişeceğini ifade etmiştir.[467] Graham Fuller'in şu ifadesi ise ABD'nin Kürt planını 1990'larda yürürlüğe koyduğunu açıkca ortaya koymuştur:

"*Yeni Dünya düzeninde Kürtler Ortadoğu'da merkezi bir konuma sahip olacaklardır. (...) Kürtler kendi devletlerini kurmak için bir dönüm noktasında bulunmaktadırlar. Artık daha fazla beklemeyeceklerdir*".[468]

6.1.3. Türkiye'nin Güvenliği ve Bütünlüğü İçin tehdit olarak Çekiç Güç

Süreç Analizi bölümünde ele alındığı gibi, Çekiç Güç 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak ağırlıklı olarak konuşlandırılmıştı. Buradaki amaç; Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanan Kürtleri Saddam Hüseyin'in ordusundan korumaktı. Yaklaşık 500.000 Irak vatandaşı, Türkiye-Irak sınırına yönelerek sınırı geçmiş ve Türkiye'ye sığınmıştı. Bu sorunla tek başına başa çıkamayan Türkiye, uluslararası yardım talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Kürtlerin bu bölgede korunabilmesi için uluslararası bir askeri birlik olan Çekiç Güç konuşlandırılmış ve bu askerî güçe TSK'da katılmıştı. Bunu izleyen süreçte, bu bölgede başta ABD olmak üzere Batılı güçler bölgedeki askerî varlıklarıyla etkili olmaya başlamışlardır. Bölgedeki bu gerginlik bir süre sonra sona erse de, ilerki yıllarda Türkiye'nin Çekiç Güç'e ve ABD'ye karşı olan güvensizliği artmış ve Çekiç Güç, Türkiye ve ABD arasında gerginliklere yol açmıştır. Türk basınında bu birliğin PKK'ya destek verdiği ve ABD'nin gelecekte Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmak istediği üzerine sürekli

[467] Graham E. Fuller, „The Fate Of The Kurds", *Foreign Affairs*, Spring 1993, s. 119.
[468] Graham E. Fuller, „The Fate Of The Kurds"…, 1993, s. 121.

haberler çıkmış ve politik ve askerî ortamlarda tartışma konusu olmuştur. Cemalettin Taşkıran, Çekiç Güç'ün Güneydoğu'ya konuşlandırılması sonrası süreçta TSK'da görevli olduğunu ve Çekiç Güç'ün bulunduğu bölgede görevli olan arkadaşlarının zaman zaman Genelkurmay Başkanlığına rapor göndererek, Çekiç Güç'ün bölgeye insanî yardım adı altında PKK'ya silah desteğinde bulunduğuna dair bilgi ilettiklerini fakat özellikle siyâsi iradenin engellemesi ile ABD'ye karşı ciddi bir tepkinin gösterilemediğini ifade etmiştir. Taşkıran, Türkiye'nin ilerleyen süreçte herhangi bir önlem almaması nedeniyle PKK terörünün gittikçe büyüdüğünü ve 1990'lı yıllarında büyük bir tehdit olarak etkisin gösterdiğini belirtmiştir.[469] Türk toplumundaki bu haberlere ve oluşan güvensizliğe rağmen, Çekiç Güç'ün Türk topraklarındaki varlığı bunu izleyen yıllarda, her altı ayda bir TBMM tarafından onaylanmıştır. Bu durum Türkiye'nin tek süper güç ABD'ye karşı âdeta çaresizliğini ortaya koymuştur.

"Kukla devlete giden süreç açısından, Amerikan Çekiç Güç'ünün Türkiye topraklarına yerleştirilmesi, tayin edici adım oluşturdu. ABD'nin, kukla devleti Türkiye üzerinden kurma operasyonunda en önemli hamlesi buydu".[470]

Türkiye, 1991 Körfez Savaşı'nda büyük zarar görmüştür. Türkiye'nin desteği ile konuşlandırılan Çekiç Güç, kısa süre sonra bölgede Türkiye için zararlı bir faktör haline gelmiştir".[471]

Fikret Akfırat, Irak'ın kuzeyinde Kürt Devleti'nin kurulmasında Temmuz 1991'den itibaren bölgeye yerleşen ABD'li askerlerin ağırlıkta olduğu çekiç gücün önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Türkiye'ninde katkı yaptığı bu askerî güç Türkiye'de oluşan geniş bir kamuoyu tepkisine rağmen hiçbir hükümet Çekiç Güç'ün Türk topraklarını terk etmesini sağlayamamıştır. Çekiç Güç'ün bölgedeki varlığı 1997'de Kuzeyden Keşif Harekâtı olarak 2003 Irak Savaşı'na kadar devam etmiş ve ABD'nin Irak'ı işgali ile bu askerî harekât son bulmuştur. Fikret Akfırat, Çekiç Güç'ün bölgeye yerleştirilmesinin esas gayesinin aslında Kürtleri Saddam Hüseyin'in ordusundan korumak değil, ABD'nin kurmayı planladığı Kürt Devletinin temellerinin atılabilmesi için kurulduğunu belirtmiştir. Fakat bu devletin

[469] Cemalettin Taşkıran ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
[470] Fikret Akfırat, *Kukla Devlet: ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 23.
[471] Hasan Köni, "Körfez Savaşı sonrası Türkiye ve Ortadoğu", kaynak: *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, No. 1, 1996, s. 139.

kurulmasında, Türkiye'nin de katkısı olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü 1997'ye kadar bütün eleştirilere rağmen ne T.C. devleti hükümetleri Çekiç Güç'ün varlığını sonlandırmış ne de TSK Çekiç Güç'ün bölgeye terk etmesi konusunda etkili bir irade ortaya koyabilmiştir. Dolayısıyla Kürt Devleti yapılanması Türkiye'nin de katkısı ile ve Türk hükümetleri ve TSK'ya rağmen ABD tarafından inşa edilmiştir.

"Çekiç Güç'ün konuşlandırılmasının hedefi, Kürtleri Saddam ordusuna karşı korumaktı. Ama Kuzey Irak'ta sonradan meydana gelen gelişmeler, Çekiç Güç'ün varlığının Kuzey Irak'taki Kürt gruplarını (Barzani ve Talabani) federatif bir Kürt devleti kurma konusunda cesaretlendirdiği ve PKK'nın eskiye göre daha rahat hareket edebildiği ve Kuzey Irak'ta Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerini devam ettirebildiği bir sürece dönüşmüştür".[472]

"Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'taki otorite boşluğunu dolduramadığı gibi, PKK bölgede taban bularak Türkiye'ye daha rahat sızdı".[473]

Genelkurmay eski Başkanı Necip Torumtay ve eski Başbakan Tansu Çiller'in ifadelerinde ortaya konulduğu gibi, Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile bölgede Kürtlerin güvenliği değil, Kürdistan'ın kurulmasına giden yol açılmıştı. PKK kuzey Irak'ta daha rahat hareket eder hale gelerek 1990'lı yılların başında itibaren daha etkili şekilde Türkiye'de terör faaliyetlerinde bulunma fırsatı elde etmiştir. Barzani ve Talabani ise ilerleyen süreçte ABD'nin Kürt devleti kurma planlarının doğal uygulayıcıları olmuşlardır. Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesinde baş aktör olan dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Şükrü Elekdağ'a göre iki büyük hata daha yapmıştır. Birincisi: Turgut Özal, Genelkurmay Başkanlığının; Kürt sığınmacıların Türkiye sınırları içine almadan Irak topraklarında karşılayarak ve Irak topraklarında toplanarak insanî yardım yapılmasını önermiş fakat Özal kabul etmemiştir. Bunun sonucunda Saddam'ın askerlerinden kaçan Kürtler Türkiye'ye girmiş ve onlarla birlikte binlerce PKK'lı Türkiye'ye girerek PKK'nın gücünü arttırmıştır. Özal'ın ikinci büyük hatası ise: TSK'ya danışmadan, ABD Başkanı Bush'a Çekiç Güç'ün Türkiye'ye ve Kuzey Irak'a yerleştirilmesine sebep olması olmuştur. Çekiç Güç, Irak ordusunun 36. paralel üzerinden geçerek operasyon düzenlemesini engellemiş ve böylece bölgedeki Kürt gruplar için hem güvenli bölge oluşturulmuş hem de Kürt

[472] Necip Torumtay, *a.g.e.*, 1996, s. 245.
[473] Baskın Oran, 1996b: „Çekiç Güç ve Kürt Devleti", kaynak: *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, Nr. 1/1996, s. 167.

devletinin kurulmasına giden adımlar rahatça atılmaya başlanmıştır. Özal'ın bu iki hatası Türkiye'ye âdeta kendi elleriyle bölgede bir Kürt devletinin kurulmasını sağlayacak özerk bir Kürt bölgesinin oluşmasına katkı yapmıştı. Bu gelişme Özal'ın sağladığı kırmızı pasaportla dış ülkelere giden Barzani ve Talabani'nin ileriki yıllarda Türkiye'yi tehdit etmesine kadar gidecek ve bölgede Kürt devletinin inşasında ABD ile birlikte hareket edeceklerdir. Gerçekte Çekiç Güç, Irak'ın kuzeyinde oluşan Kukla Devleti hem Türkiye'ye karşı korumuş hem de 36. Paralelin üstünü güvenli bölge ilân ederek Bağdat yönetimine karşı korumuştur.[474]

"Çekiç Güç'ün altından bir yılan çıktı".[475]

"Gökkubbeyi başlarına yıkarız".[476]

Yukarıdaki iki ifade dönemin Cumhurbaşkanı (1993-2000) Süleyman Demirel aittir. Cumhurbaşkanı Demirel, Çekiç Güç'ün Türkiye için ne derece tehdit oluşturduğunu Çekiç Güç'ün altından bir yılan çıktı ifadesi ile açık bir şekilde ortaya koymuştur. Diğer bir çarpıcı ifadesinde Cumhurbaşkanı Demirel, Türk basınında ABD helikopterlerinin PKK'ya yardım dağıttığ haberleri üzerine dile getirmiştir. Fakat ne garipdir ki, aynı Süleyman Demirel, Çekiç Güç'ün bölgedeki rolüne son verme noktasında etkili olamamıştır. Bu gerçek, Türkiye'yi yöneten en üst mercîlerin 1990'lı yıllarda, ABD karşısında ne kadar aciz bir duruma düştüklerinin bir göstergesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Demirel, gökkubbeyi ABD'nin başına yıkamasa da, TSK Kuzey Irak'a gerçekleştirdiği harekâtlarla 1990'lı yıllarda hem PKK'nın bölgedeki etkisini kırmış hem de PKK'ya destek veren ABD ve diğer Batı'lı devletlerin bölgedeki hedeflerine engel olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal'ın Irak'a askerî müdahalede bulunma talebini reddederek istifa eden Necip Torumtay'dan sonra 03.12. 1990'da Genelkurmay Başkanı olan Doğan Güreş; Saddam Hüseyin'in bir taraftan Kürtlere saldırarak Türkiye'ye sığınmalarına sebep olurken, diğer taraftan Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerinde bulunan PKK'ya destek verdiğini

---

[474] Mehmet Ali Güller, *ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi: Büyük Kürdistan*, Kaynak Yayınları, 4. basım, İstanbul 2015, s. 38-40.
[475] Gös. yer.
[476] Gökhan Bacık-B. Balamir Coşkun, Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası, kaynak: Adem Çaylak-Mehmet Dikkaya-Cihat Göktepe (edit.): *Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Savaş Yayınevi, 3. baskı, Ankara 2011, s. 631.

belirtmişti. Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesinden sonra PKK'nın güçlendiğini ve daha iyi silahlar elde ettiğini söyleyen Doğan Güreş, 1992'de TSK'nın 50.000 civarında askerle Kuzey Irak'a girdiğini ve PKK'ya büyük bir darbe vurulduğunu belirtmiştir. Bunun sonunda o dönemde PKK'nın psikolojik olarak yıkıldığını ve Kürt devleti kurma fikirlerinin iflas ettiğini dile getiren Güreş, bu operasyondan sonra Abdullah Öcalan'ın "*Türkiye'yi bölmek istemiyoruz*" sözleri söylemeye başladığını dile getirmiş ve o dönemde şu cümleleri sarfetmişti:

> *"Türkiye için bölünme riski var. Bunu ABD'de, AB'de istiyor. Hedefleri, Türkiye'nin küçülmesi. Benim korkum, bir gün birisi, 'bunlar başımıza bela, verelim gitsin' diyecek. Bakacaksınız Hakkâri gitmiş, Barzani'nin olmuş".*[477]

Doğan Güreş'ten sonra 1994-1998 yılları arasında Genelkurmay Başkanı olan İsmail Hakkı Karadayı, PKK terörünün yok edilememesini, PKK'yı sürekli destekleyen Batı'lı güçlere bağlamış, ve Türkiye'nin gerek Irak ile gerekse Suriye ile olan sınırlarının dönemin büyük gücü olan Büyük Britanya tarafından çizilmesine dikkat çekmiştir. Irak-Türkiye sınırının dağların zirvesinde geçtiğini ve kontrolü çok zor bir coğrafya olduğunu belirten Karadayı, Irak-Türkiye sınırının düzeltilmesi gerektiğini aksi halde PKK'nın sızmalarının tamamen önüne geçilmesinin zor olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Türkiye-Suriye sınırının da ilerisini düşünerek Türkiye'nin aleyhine çizildiğini belirten Karadayı, Türkiye-Suriye sınırında da girintili çizildiğini ve girinti olan yerlerde Suriye tarafında kalan alanlarda Suriye'nin petrol çıkarttığını, Türkiye tarafında olan alanda ise petrol olmadığını vurgulayarak İngilizlerin bu bölgede Türkiye'nin güney sınırlarını Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde çizdiklerini ifade etmiştir. Karadayı, 20 Mart 1995'te Kuzey Irak'a TSK'nın büyük bir operasyon düzenleyerek PKK'ya büyük bir darbe indirildiğini bundan da ABD'nin rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bu operasyondan sonra ABD Büyükelçisi Marc Grossman'ın kendisiyle görüşmeye geldiğini ve TSK'nın harekâtının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve TSK'nın birliklerini çekmesini talep ettiğini belirten Karadayı, kendisinin de Grossman'a; TSK'nın terör örgütü PKK'ya karşı sıcak takipte bulunduğunu söylemiştir. Bir süre sonra Grossman'ın tekrar geldiğini

[477] Fikret Bila'nın Doğan Güreş ile yaptığı söyleşi, PKK'yla geçen 24 yılın komutanları, 11.04.2007 Haber 7, http://www.tumgazeteler.com/?a=2340099 (15.04.2008).

ve tekrar askerlerinizi çekin talebinde bulunduğunu söyleyen Karadayı, Grossman'a, PKK'nın elindeki silahlarla ilgili bilgi verdiğini ve bu silahların Rus kalaşnikofları dışında hepsinin Türkiye'nin NATO müttefiki olan Batı'lı develtler menşeili olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir. Karadayı, Grossman'a, eğer siz PKK'yı desteklemezseniz bizde Kuzey Irak'a operasyon yapmak zorunda kalmazdık dediğini ve Grossman'ın buna karşılık, silahların her yerde satıldığını söyleyerek gittiğini bir daha da gelmediğini ifade etmiştir.[478] 1990'lı yıllarda Genelkurmay Başkanlığı yapmış Doğan Güreş ve İsmail Hakkı Karadayı, 1990'lı yıllarda özellikle bölgeye Çekiç Güç'ün yerleşmesiyle birlikte PKK'nın ciddi boyutta güçlendiğini ve Kuzey Irak'ta Kürt devleti yapılanmasının ABD tarafın desteklendiğini ortaya koymuşlardır. Gerçekte siyâsi irade ve TSK, gelişmelerin Türkiye açısından tehlikeli olduğunu ve gelecekte Türkiye'yi tehdit edecek büyük bir sorun olacağını görmüşler fakat Türkiye 1990'larda bu soruna kesin çözüm üretecek politikalar üretememiş veya üretecek güçte olamamıştır. Doğu Perinçek bu bağlamda, ABD'nin Kuzey Irak'ta Kkrt Devletinin inşasına destek vermesi ve PKK'yı desteklemesinin, Türkiye ile ABD çıkarlarının 1990 sonrası süreçte karşı karşıya geldiğini ve Türkiye'nin PKK ile değil, gerçekte ABD ile dolaylı bir savaş yürütmek zorunda kaldığını ifade etmiştir.[479]

6.1.4. Türkiye ve Orta Asya

SSCB'nin dağılması Türkiye'deki siyâsi, kültürel ve ekonomik gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Türkiye sadece doğudaki akrabalarını keşfetmekle kalmamış, Soğuk Savaş sonrası süreçte, jeostratejik önemi daha da artmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nin kurulmasından sonra Türkiye'de oluşan coşkulu ortam bir süre sonra her iki tarafın yeni süreci daha gerçekci bir zeminde değerlendirmesiyle bu coşku yerini daha sakin ve gelecek kaygısı taşıyan bir ortama bırakmıştı. Ne Türkiye Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik beklentilerini karşılayabilecek güce sahipti, ne de yeni Türk Cumhuriyetleri,

[478] Fikret Bila'nın İsmail Hakkı Karadayı ile yaptığı söyleşi, PKK'yla geçen 24 yılın komutanları, 05.11.2007, „Irak sınırı düzeltilmeli", http://www.milliyet.com.tr/2007/11/05/yazar/bila.html (15.04.2008).
[479] Doğu Perinçek ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.

bağımsızlıklarını kendi başlarına geliştirerek Türkiye ile önemli ilişkiler ağı oluşturacak politik ve ekonomik altyapıya sahipti. Türk Cumhuriyetlerinin bir süre sonra uluslararası ekonomik ve politik ortamda kendi pozisyonlarını güçlendirme ve özellikle kendi enerji kaynaklarını pazarlayabilmeleri için Rusya ve Batılı güçlerle işkilerini geliştirmeye başlaması, yeni düzende halk kitlelerinin coşkusunun ve duygularının değil, devletlerin maddi gücünün daha belirleyici faktör olduğunu göstermiştir. Türkiye, 1990'lı yıllarda bölgedeki kardeş gördüğü yeni Cumhuriyetlerlerle birlikte hareket ederek jeopolitik konumunu güçlendirmek istese de, bölge ile kardeş bağları olmayan Batılı güçler ekonomik ve teknolojik imkânları sayesinde bu bölgede daha etkili olmuşlardır. Öyleki, ABD'nin önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinski, ABD'nin, 21. yüzyılda da süper güç pozisyonunu koruması için ABD'nin Avrasya üzerinde etkisini inşa etmek durumunda olduğunu belirterek Batılı güçlerin bu bölgedeki çıkar hesabını çoktan yaptığını ortaya koymuştu. Türkiye ise buna karşılık 1990'lı yıllarda özellikle Kafkasya'da ortaya çıkan çatışmalara rağmen, bu coğrafyada kendi konumunu güçlendirme çabasında olmuş ve bölgenin istikrarı için özellikle diplomatik alanda etkisini göstermek istemiştir. O dönemde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri geliştirmek için büyük çaba sarfeden Süleyman Demirel, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ilişkileri konusunda şunu ifade etmiştir:

> *"Türkiye etki bölgesi aramıyor, biz yeni Türk Cumhuriyetlerinin kendi ayakları üzerinde durmalarını istiyoruz. Bizler ne emperyalist ne de Pan-Türkistiz, biz kardeşlik ve barış için buradayız".*[480]

Deneyimli devlet adamı Demirel, coşkulu dönemin başında, Adriyatik'ten Çin settine kadar Türk dünyasından bahsetmiş fakat, gerçeğin arzuladığı gibi olmadığını görmüştü. Süleyman Demirel, bir süre sonra Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ile olan akrabalık bağlarının bü ülkelerle olan ilişkilerini istediği gibi inşa etmekte yeterli olmadığını görmüş ve daha gerçekci bir tavır sergilemiştir. Nitekim ilerleyen süreç, SSCB döneminde var olan sosyalist düzende yaşayan bölge halklarının dini ve milli konulara uzak kaldığını göstermiş ve farklı iki sistemde yaşayan Türkiye Türkleri ile Orta Asya Türkleri arasında kültürel farklılaşmanın meydana geldiği

[480] Erol Mütercimler, *21. Yüzyilin Eşiginde Uluslararasi Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli…*, 1993, s. 316.

anlaşılmıştı. Bu durum zaman içinde her alanda ilişkilerin geliştirilmesi ve ortak alfabe ve dil kullanımının öne çıkartılması ve kültürel değerlerin tekrar canlandırılması ile aşılabilecek bir durumdu.

"Orta Asya'daki Türk kökenli devletler, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'nin iç ve dış politikası için önemli bir konudur. İç siyâset açısından önemlidir, çünkü Sovyetler Birliği'ndeki gelişme Türk devletlerinin birleşmesi arzusunu ve eğilimini güçlendirmiştir. Dış siyâset açısından önemli, çünkü bu yeni cumhuriyetler, Türkiye'nin kendilerine ekonomik ve siyâsi anlamda destek sağlamalarını beklemektedirler. Bunun yanında ABD'nin, Türkiye'yi bu bölgelerde radikal İslamcılık karşısında önemli bir aktör olarak görmesi önemli bir durumdur. Bu durum Türkiye için fırsatlar sunacağı gibi, Türkiye için zorlukları da barındırmaktadır. Bu Cumhuriyetlerle sıkı ilişkiler geliştirmek, Türkiye'nin uluslararası siyâset alanındaki konumunu çok güçlendirebilir fakat Türkiye'nin ekonomik olanakları yeni cumhuriyetlerin isteklerini yerine getirmek için yeterli değildir".[481]

Haluk Ülman bu noktada Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerde gerçekçi olanla gerçekçi olmayan faktörleri dile getirerek Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerde zorlukları ortaya koymuştur. Türkiye, 1990'ların başında, ABD'nin desteğini alarak bölge için model devlet olma arzusunu benimsemiş ve hem Kafkasya'da hem de Orta Asya'da etkinliğini arttırmak istemişt. Bu gelişme Avrupa'da; Türkiye'nin müslüman ve Türk kökenli coğrafya'da ABD'nin kurmak istediği "*müslüman imparatorluğun*" temel dayanaklarından biri olacağı öngörüsünde bulunulmasına neden olmuştu. Nitekim bu süreçte ABD ve Türkiye; Bosnalı müslümanların desteklenmesi, Türkiye'nin Batı ile Kafkasya ve Orta Asya arasında köprü görevi görmesi ve Rusya'nın Akdeniz'e inme girişimlerine set çekilmesi konularında ortak görüşe sahip olmuşlardı.[482] Bazı Batılı yorumculara göre 1990'ların başında Türkiye beş milyon kilometre kare büyümüştü. Özellikle ABD, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da kardeş cumhuriyetlere destek çıkmasını ve uzun bir uyku dönemi yaşayan bölge ülkelerine; ekonomik, politik ve kültürel alanlarda yol göstermesini istemişti. Kemalist Türkiye'nin, bölgede seküler ve laik karakterini taşıyarak, radikal dinci akımların yaygınlaşmasını önleyebileceği düşünülüyordu. Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin ilânı ile, Balkanlardan Çin'e ulaşan

[481] Haluk Ülman, „Dünya nereye gidiyor?", kaynak: Sabahattin Şen (edit..), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul 1994, s. 54.
[482] Eric Rouleau, Turkey: Beyond Atatürk, *Foreign Policy*, Summer 1996, s. 84.

Türk dünyası gerçeği ortaya çıkmış ve bunu Türkler'de yeni keşfetmeye başlamışlardı. Bu gelişmenin "*Pan-Türkizm*" veya "*Türk tehlikesi*" olarak değerlendirmek yanlış bir algı idi. SSCB'den bağımsız olan yeni Türk Cumhuriyetleri'nin ilk önce kendilerine gelmeleri ve dünya politikası'ndaki yerilerini belirlemeleri gerekiyordu. Türkiye'nin, bu devletlerin reform yaparak Batıya yakın bir konuma getirmesi ve bölgede istikrar sağlayarak ortaya çıkabilecek dini-etnik vb. büyük karmaşıklığı önlemesi dünya adına önemli bir görevin yerine getirilmesi anlamına gelecekti.[483] Fakat Türkiye'nin Batı ve Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu arasında köprü olup olamayacağı konusunu inceleyen Ian Lesser, Türkiye'nin bu bölgelerle Batı arasında fiziksel ve felsefi olarak köprü olabileceğini belirtmiştir. Fakat Türkiye'nin son yirmi yılda "*dinselleştiğini*" dile getiren Lesser, Türkiye'de aynı zamanda toplumda ve siyâsette dinselleşme süreci yaşadığını ve Türkiye'nin gelecek süreçte kendi içinde sorunlar yaşayabileceğini ve bu süreçte meydan gelebilecek değişimlerin bu defa Türkiye'yi Batıya yabancılaştırabileceğini ileri sürmüştür. Lesser bu çerçevede; Türkiye'nin köprü vazifesi görmesinin Avrupa açısından sadece Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetleri'nde siyasal ve ekonomik kalkınma modeli olmak gibi dar bir rol çerçevesinde önem taşıdığını ifade etmiştir. Fakat, gelecek süreçte Türkiye'de istikrarsızlığın ortaya çıkmasının, ABD'nin çıkarına uygun olmayacağını dile getiren Lesser, Türkiye'nin Avrupa'dan dışlanmasının ABD'nin çıkarına hizmet etmeyeceğini ve ABD'nin gelecek süreçte Türkiye'ye geniş kapsamlı destek sağlamasının doğru bir strateji olacağını belirtmişti.[484] Batılı yorumcular Türkiye ve ABD'nin işbirliği yaparak Kafkasya ve Orta Asya'da Batı yönlü devlet yapılarının oluşabileceğini ve bunun da Batı için ve dünya için olumlu bir gelişme olacağını ifade etseler de, 1990'larda hem Türkiye'de hem ABD ve AB ülkelerinde oluşan bu olumlu algı ilerleyen süreçte arzulandığı gibi gelişmemiş ve 2000'li yıllarda Rusya'nın etkinliği tekrar ağır basmaya başlamıştır. ABD, Türkiye'nin bölgede model olmasını desteklese de, gerek Türkiye'nin zayıf

[483] Wolfgang Günter Lerch, „Die Türkei als regional Großmacht", kaynak: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 38-39, 1993, s. 3 ve 6-7.
[484] Ian O. Lesser, „Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", kaynak: Ian O. Lesser-Graham E. Fuller (edit.): *Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 128-129 ve 166-167.

ekonomisi gerekse Türkiye'nin iç sorunları nedeniyle ABD'nin beklediği model devlet profilini bölge devletleri gözünde oluşturamamıştır.

"Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da yeni cumhuriyetler için ulusal kimliklerinin güçlendirilmesi ve modernleştirilmesi konusundaki önemli bir örnek devlet konumundadır. Bunun yanında Türkiye, bu Cumhuriyetler için Avrupa ile daha iyi ilişkiler inşa etme bağlamında vazgeçilmez bir faktördür. Türkiye'nin coğrafik pozisyonu Türkiye'ye, bölgedeki etkisini inşa etme fırsatını vermektedir".[485]

"Türkiye'nin Avrasya dolayısıyla Orta Asya ve Kafkasya'da sadece pencere, kapı veya köprü vazifesi görmemekte; bölgedeki hava, kara ve demiryolu ulaşımı, petrol ve gaz boru hatları geçişi, bilgi ağları ve bilimsel ve kültürel bilgi alışverişinin geliştirilmesi için merkezi bir role üstlenmektedir. Türkiye, Avrasya'da önemli bir aktör haline gelmektedir".[486]

Oral Sander ve Erol Mütercimler buradaki açıklamalarında Orta Asya'da dolayısıyla Avrasya'da Türkiye'nin önündeki fırsatlara ve Türkiye'nin olası jeopolitik ve jeostratejik üstünlük ve kazanımlarına dikkat çekmişlerdir. Türkiye üzerinden Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol ve gaz boru hatlarıyla bölgenin petrol ve doğal gazının pazarlanması, ilerleyen süreçte, uluslararası enerji politikaları çerçevesinde önemli tartışmalara sahne olacaktır. 21. yüzyılda bu projelerin gerçekleştirilmesi durumunda, bu bölgede Türkiye'nin rolünü önemli ölçüde etkileyecektir. ABD, Rusya ve Çin'in bu bölgedeki enerji kaynakları konusundaki mücadelesi, Türkiye için riskler de barındırmaktadır. Büyük güçler arasındaki güç mücadelesinin, Türkiye için hangi riskleri barındırdığı ise 1990'lı yıllarda henüz tam olarak tahmin edilebilecek bir durum değildi.

"Türk Cumhuriyetleri, Batı emperyalizminin pençesine düşmemesi ve onların kolonileri haline gelmemesi için ulusal benliklerini korumak zorundalar. Ekonomik güç dengesi, Pasifik bölgesine kaymaktadır. Türkiye bunu fark etti ve bu süreci gerçekçi biçimde değerlendirmelidir. Ancak '21. yüzyıl Türklerin yüzyılı olacak' veya 'Adriyatik'ten Çin'e Türk Dünyası' gibi söylemler Kemalist Türkiye'ye ve Orta Asya'daki Türklere zarar verecektir".[487]

---

[485] Oral Sander, „Değişen Dünya dengelerinde Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen (edit..), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul 1994, s. 29-30.
[486] Erol Mütercimler, *21. Yüzyı ve Türkiye „Yüksek Strateji*"…, 1997, s. 477-478.
[487] Erol Mütercimler, *21. Yüzyilin Eşiginde Uluslararasi Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli…,* 1993, s. 320.

Erol Mütercimler buradaki ifadesinde, Batılı güçlerin emperyalist özelliğine dikkat çekilerek Türk Cumhuriyetleri'nin geleceği ile ilgili endişesini dile getirilmektedir. Burada ABD'nin ve AB'nin ekonomik üstünlüğü bu ülkeler için bir tehlike olarak görülürken diğer taraftan Mütercimler, bu ülkelerin istikrarlı ve modern devletler olarak inşa edilebilmesi için Batılı güçlerin ekonomik ve teknik desteğinin önemi ortaya koymuştur. Buradaki açıklamalarda Kemalistlerin, Türk Cumhuriyetlerinin Batılı güçlerin kontrolü altına girme endişeleri de dile getirilmiştir. Kemalistlerin 1990'larda Batı'ya karşı olan bu duruşu, hem Batılı güçlerden endişe ettiklerini hem de Türkiye'nin çıkarları gereği Batılı güçlerle işbirliği zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin menfaatleri için yeni olanaklar sunacağı düşünülen Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeler, Türkiye'de büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Kemalistler, ifadelerinde Orta Asya'da „Pan-Türkist" bir stratejinin Türkiye için tehlikeli ve gerçek dışı olacağını dile getirmişler ve bu bölge ile olan değerlendirmelerde dikkatli olmaya özen göstermişlerdir.

6.1.5. 1991-2001 Sürecinde Yeni Yönelim Arayışları

1991-2001 yılları arası süreçte, Türk dış politikası'nda farklı yönelimler üzerine yapılan tartışmalar nispeten etkisiz kalmıştır. Kemalist seçkinler bu süreçte Kuzey Irak'ta, ABD'nin Kürt devleti kurma planlarını farketmiş ve ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini ve ulusal çıkarlarını tehdit ettiğini görmüşlerdir. TSK, ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik politikalarına şüphe ile yaklaşmış fakat bu durum ABD ile henüz önemli bir gerginliğe yol açmamıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci ve ABD'nin, Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermesi Türk dış politikası için anlamlı olmuştur. Kuzey Irak'taki gelişmelerin, Türkiye'de ulusal bir tehdit düzeyinde algılanmaması, Kemalist seçkinlerin ve geniş halk kitlelerin tepkisinin de sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Türk dış politikasındaki yeni yönelimler üzerine dile getirilen söylemlerin de sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmuştur.

"Türkiye'nin Batı yönelimli dış politikası, Türkiye'nin alternatif yönelimler üzerinde düşünmesini engellememeli. Batıyla ilişkiler, Batıya

bağımlı olmak yerine eşit ortaklık temeline dayanmalı ve Batı'nın askerî çıkarları yerine Türkiye'nin komşularıyla güven esasına dayanan işbirliği üzerine kurulmalı. Türkiye'nin uluslararası felsefesi, bağımlılık yerine eşitliğe ve karşılıklı çıkar dengesine dayanmalıdır".[488]

Bu ifadede Oral Sander, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası düzende Batılı müttefikleri ile olan ilişkilerinde; Türkiye'nin bağımsızlığına dayanan ve eşit düzeyde müttefiklik anlayışını benimseyen bir iradeyi ortaya koyması gerektiğini belirtmiştir. Oral Sander'in, Batı ile olan ilişkilerdeki bu talebi, Kemalist seçkinler tarafından ilerleyen süreçte sürekli dile getirilmiştir. Sander, Türkiye'nin komşularıyla da ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini belirterek, Türk dış politikası'nın sadece Batı yönelimli değil, farklı yönelimlere de açık olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sander, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaşı'n sona ermesi ile yapısal bir dönüşüm yaşayan uluslararası sistem'de Türkiye'nin sadece Batı dünyasına bağımlı kalmaması yönündeki düşüncesini ifade etmiştir. Batı ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş düzeninde, Türkiye'nin Batıya bağımlılığı esasına dayandığını dile getiren Sander, Türkiye'nin artık Batıya bağımlılık politikasını aşarak Batı ile ilişkilerini eşit ortaklık düzeyinde yürütmesi gerektiğini dile getirmiştir. Batının askerî çıkarlarına vurgu yaparak Türkiye'nin NATO içindeki konumuna dikkat çeken Sander, yeni ulularararası düzende Türkiye'nin Soğuk Savaş düzeninin tehdit algısıyla hareket etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim uluslararası yeni düzende, Türkiye'nin kendi vizyonu çerçevesinde dış politika belirleyerek; eşitliğe dayalı ve kendi çıkarlarını esas alan bir strateji ortaya koyarak hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

SSCB'nin ortadan kalkması sonucu dünya politikasında meydana gelen değişimin Türkiye'nin gerek iç politikasını gerekse dış politikasını ciddi boyutta etkilediğini belirten Udo Steinbach, dünya'da çok az ülkenin Türkiye boyutunda etkilendiğini belirterek, dünya politikasındaki bu değişimin, Türk dış politikasına önemli etkileri olabileceğini dile getirmişti. Steinbach, 1990 sonrası dünya'da Türkiye'nin komşuları ve yakın çevresi ile ilişkilerin gelişeceğini ve Türkiye'nin hareket alanının, Soğuk Savaş dönemine göre çok daha geniş olacağını ileri

[488] Oral Sander, „Değişen Dünya dengelerinde Türkiye"…, 1994, s. 26.

sürmüştü.[489] Bu yeni düzende Türkiye'nin kendi bölgesinde önemli bir aktör konumuna geldiğini belirten Steinbach, Türkiye ile Avrupa arasında güven sorununun olduğunu dile getirerek, AB'nin; insan hakları, Demokrasi ve Kürt meselesinde Türkiye'nin eksiklikleri üzerine kurduğu politikasının dar görüşlü bir politika olduğunu belirtmiştir. Türk seçkinlerinin ise, Türkiye'nin AB tarafında dışlandığı düşüncesini sürekli gündeme getirdiğini bunun da iki tarafın kısır döngüsü olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'nin AB'den uzaklaşarak tamamen yeni bir alternatif vizyon benimsemesinin ve bunu uygulamaya koymasının hem Türkiye için hem de AB güvenliği için riskli bir gelişme olacağını dile getiren Steinbach, Türkiye ile AB arasındaki bu sorunlu ilişkinin sona erdirilerek her iki tarafıda tatmin edici şekilde ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir.[490] Steinbach, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin 1990'larda iki tarafında yanlış tutumu yüzünden iyi gelişmese de, AB'nin günümüze kadar devam eden tutumunun yanlışlığını 1990'lı yıllarda ortaya koymuştur. Türkiye ise içinde bulunduğu sorunlar yumağı içinde iç politik sorunlarla enerjisini ve zamanını kaybetmeye devam etmiş ve Batı karşısında gerçekci, ciddi ve dengeli bir dış politka stratejisi geliştirememiştir.

„Kendi ulusal menfaatleri için Türkiye bir Avrasya devleti olduğunu unutmamalıdır.Türkiye, 'Avrasya Avrasyalılarındır' sloganını benimsemeli ve Rusya, İran, Çin ve Hindista ile ilişkilerini olabildiğince geliştirmelidir".[491]

Attila İlhan, 11. Eylül'den önce de Avrasya'daki güçlerle daha iyi ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve Avrasya konusunda öne çıkan önemli Kemalist düşünür ve yazarlardan biri olmuştur. Ona göre, Batı'nın Ortadoğu ve Asya'daki devletlere karşı tarihi emperayalist tutumu sona ermiş değildir ve Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası düzende Batının emperyalist startejilerine maruz kalacağı düşüncesindedir. Atilla İlhan, Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu geliştirmesi gerektiğini ileri sürmüş ve Avrasya vizyonunun Türkiye için önemine dikkat çekmiştir. İlhan, AB tam üyeliğinin Türkiye için olumlu olacağını düşünürken

[489] Udo Steinbach, „Außenpolitik am Wendepunkt? Ankara sucht seinen Standort im internationalen System", kaynak: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 11-12, 1997, s. 24-25.
[490] Udo Steinbach, „Außenpolitik am Wendepunkt? Ankara sucht seinen Standort im internationalen System"…, 1997, s. 32.
[491] Attila İlhan, „Türkiye ve Rusya, Startejik Partner", Cumhuriyet, 06. 11.2000, kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 138.

aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye bu süreçte alınmayacağı ve AB'nin Türkiye'ye adil davranmayacağı öngörüsünde bulunmuştur.[492]

"Ulusal birlik ve bütünlüğünü koruyarak, Avrasya'nın yeniden yapılanmasında Kemalist bir model olarak ayakta kalmak isteyen Türkiye modeli, ABD'nin Avrasya İmparatorluğu stratejisi içinde eriyip gitmektedir". (...) Dünya dengelerinin giderek Avrupa'dan Asya'ya kaydığı, Atlantik Okyanusu'nun yerini Pasifik Okyanusu'nun aldığı bir dönemde ABD'nin okyanus ötesinden dünya anakarasının merkezini yönetebilmesi ya da yönlendirebilmesi son derece güçtür".[493]

Türkiye'nin 21. yüzyılda Avrasya'ya yönelmesinin çıkarları açısından önemini ortaya koyan Anıl Çeçen, Dünya'nın ekonomik merkezinin Atlantik'ten Pasifik Okyanusu'na kaydığını ve Türkiye'nin bu gelişmeyi görerek Avrasya'ya yönelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ulusal birlik ve bütünlüğünü koruyabilmesi için Türkiye'nin Avrasya yönelmesini, T.C.'nin gelecekte de varolabilmesi adına kaçınılmaz bir devlet stratejisi olarak değerlendiren Çeçen, Türkiye'nin, ABD'nin Avrasya stratejisi içinde yer almasını benimseyen bir politik yaklaşımın Türkiye'nin yok oluşuna giden bir süreci ortaya çıkaracağını dile getirmiştir. Dünya güç merkezinin Asya'ya kaydığını belirten Çeçen, ABD'nin bunu gördüğünü ve ona göre kendi büyük stratejisini ortaya koyarak hareket etmek isteyeceğini savunmuştur. Fakat güç merkezinin Avrasya'lı güçler lehine değiştiği süreçte, ABD'nin Atlantik alanındaki hâkimiyetinde olduğu gibi Avrasya'da da tek hâkim güç olma ihtimalinin çok düşük olduğunu ifade etmiştir.

"Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, dünyanın fakir ülkelerinin baskı altındaki haklarını da savunacak kilit bir ülke konumundadır. Türkiye, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, Rusya, İran ve Çin ile, ABD'nin hegemonya politikasına karşı, karşıt bir kutup oluşturabilirler. 'Avrasya alternatifi', Türkiye'nin egemen bir devlet olarak varlığını sürdürebileceği tek çıkış yoludur. Avrasya alternatifi, fakir ve zayıf halkları, 21. yüzyılda desteklemek için gerçekçi ve uygulanabilir bir yoldur, tıpkı 1917 devrimi ve Türkiye'nin 1919-1922 yılları arasındaki bağımsızlık savaşı gibi".[494]

---

[492] Atilla İlhan, kaynak: Hulki Cevizoğlu, *Bütün Kaleler Zeptedilmedi, Atilla İlhan'la birkaç saat*, Ceviz Kabuğu Yayınları, 13. baskı, Ankara 2005, s. 3.

[493] Anıl Çeçen, „A.B.D. Süper Güç Olarak Kalabilir Mi?", kaynak: *Avrasya Dosyası*, 2/2000, s. 244-245.

[494] Doğu Perinçek, 1996a, „Avrasya Seçeneği", kaynak: *Avrasya seçenegi, Türkiye için bağımsız dış politika,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 9-10.

"Türkiye ve Rusya, ABD tarafından parçalanmak istenmektedir. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Rusya ile işbirliği yaparak çıkarlarını koruyabilirler. Orta Asya'dan Türkiye'ye uzanacak petrol boru hatları, Türkiye ve Rusya arasındak rekabet unsuru olmamalı, aksine işbirliği için bir fırsat olarak görülmelidir.(...) Türkiye, ABD'ye mecbur değildir, Türkiye'nin Çin ve Rusya ile yakınlaşması, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı baskıkıları azaltmak için Türkiye'ye önemli fırsat sağlayacaktır.(...) Ama maalesef Türkiye, Ankara'dan değil, Washington'dan yönetilmektedir".[495]

"ABD, Kuzey Irak'ta kendi Kürt Devletini pratikte kurdu. Bu devlet Kürtlerin değil ABD'nin devletidir. Maddi destek, siyasi güç, diplomatik güç ve Çekiç Güç, bütün bunlar Kuzey Irak'ta ABD'ye aittir".[496]

Doğu Perinçek, 1990'lı yıllarda Türk dış politikası'nda alternatif yönelimlerin gerekliliğini konusunda fikirlerini beyân etmiş ve Türkiye'nin Asya'daki devletlerle iyi ilişkiler geliştirmesinin önemini vurgulayan az sayıdaki politikacılardan biri olmuştur. Bu çerçevede, Doğu Perinçek, Avrasya vizyonunun Türkiye'nin geleceği açısından önemli olacağını en erken fark eden politikacıların başında gelmiştir. Perinçek, yukarıdaki söylemlerinde, öncelikle I. Dünya Savaşı sonrası düzende milli mücadele sonucu kurulan T.C.'nin o dönemdeki konumuna vurgu yaparak, T.C. devletinin fakir ve baskı altında yaşayan halklar için önemli bir örnek teşkil ettiğini ortaya koymuştur. T.C. devletinin o tarihte egemen ve bağımsız bir devlet olarak Mustafa Kemal tarafından kurulduğuna vurgu yapmak isteyen Perinçek, Türkiye'nin egemen bir devlet olarak Soğuk Savaş sonrası düzende de yoluna devam edebilmesi için Avrasya'da Türk Cumhuriyetleri, Rusya, İran ve Çin ile işbirliği yapması gerektiğini ifade etmiştir. Avrasya'ya yönelmenin önemli alternatif strateji teşkil edeceğini belirten Perinçek, Türkiye'nin ulusal varlığının devamı için başka yol olmadığını dile getirmiştir. ABD'nin kendi Avrasya stratejisi gereği Türkiye ve Rusya'yı parçalamak istediğini belirten Perinçek, Türk Cumhuriyetleri dahil edilerek Avrasya'lı devletlerin birlikte hareket ederek ABD'nin büyük stratejisine karşı koymalarını tek çıkış yolu olarak görmüştür. Rusya ile Türkiye'nin bölgedeki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaşmasında birlikte hareket etmesi gerektiğini

[495] Dogu Perinçek, 1996b, "Parçalayanlar ve Parçalananlar", kaynak*: Avrasya seçenegi, Türkiye için bağımsız dış politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 42.
[496] Doğu Perinçek, 1996c, „ABD'nin Kuzey Irak'ta işi zor", kaynak: *Avrasya seçeneği, Türkiye icin bağımsız dış politika,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 65.

belirten Perinçek, Türklerle Rusların bu temelde önemli bir işbirliği gerçekleştirerek kendi çıkarlarını en iyi şekilde birlikte savunabileceklerini ifade etmiştir. Avrasya güçleri ile işbirliğinin Türkiye'yi ABD'nin baskısından kurtaracağını ileri süren Perinçek, Türkiye'nin gerçekte Ankara'dan değil Washington'dan yönetildiğini belirterek Türkiye'nin bu şekilde yoluna devam etmesini, geleceği açısından tehlikeli görmüştür. Nitekim bu tehlikenin kendini Kuzey Irak'ta gösterdiğini belirten Perinçek, orada kurulacak bir devletin, Kürtlerin değil gerçekte bütün güç faktörlerini elinde bulunduran ABD'nin devleti olacağını ifade etmiştir. Doğu Perinçek, buradaki söylemlerinde, ABD'yi hegemon bir devlet olarak değerlendirmekte ve Türkiye'nin bağımsızlığının ABD tarafından tehdit edildiğini ortaya koymaktadır. Perinçek, ABD ile yakın işbirliği içinde olmanın, Kemalist Türkiye'nin varlığı için büyük tehditler oluşturduğunu ileri sürmüş ve bu tehdidi aşmanın tek yolunun Avrasyalı devletlerle işbirliği yapmak olduğunu, dile getirmiştir.

1990'lı yıllarda, Türkiye'nin ABD ve AB olan ilişkileri, Türkiye'nin güvenlik ve dış politikası'nın temelini oluşturmuş ve ABD ve AB karşıtı eleştiriler sınırlı kalmıştır. 1990'lı yıllarda, Türkiye'ye karşı PKK terörü ve Kuzey Irak'ta ABD destekli Kürt devletinnin inşa edilmesi Türkiye için ana güvenlik sorununu teşkil etmiştir. Kuzey Irak kaynaklı bu sorun, Kemalistlerin 1990'lı yıllardaki söylemlerinin temel tartışma konusu olmuş ve ABD'ye karşı duyulan kuşkuları artan oranda büyütmüştür. Bu çerçevede Çekiç Güç, Türkiye-ABD ilişkilerinde gerginlik konusu bir unsur olarak öne çıkmıştır. Fakat Türkiye'nin, Batılı güçlerin ekonomik, teknik ve güvenlik alanlarda desteğine ihtiyaç duyması ve Batı ile ilişkilerin Türkiye'nin gündemini belirlemesi, Kemalist seçkinlerin mesajlarının geniş halk kitlelerine ulaşmasını engellemiş dolayısıyla geniş halk kitlelerinde tepki meydana getirememiştir. 1991-2001 arası süreçteki Kemalist söylemler çerçevesinde belirtmek gerekirki, 1991'de uluslararası sistem yapısal bir değişim yaşamış ve Türkiye'yi doğruden etkilemiştir. Fakat Türkiye, bu küresel değişimden ciddi şekilde etkilense de, Türkiye-ABD ilişkilerinde Kuzey Irak merkezli önemli bir çıkar çatışması ortaya çıksa da, bu çıkar çatışması, Türkiye-ABD ilişkilerini dönüştürecek ve Türkiye'nin yeni bir dış politika vizyonu ortaya koymasına yol açmamıştır. Dolayısıyla bu

çalışmanın sorusu çerçevesinde belirtmek gerekirki, 1991-2001 sürecinde ortaya konan Kemalist söylemler, Türkiye-ABD ilişkilerinde sürekliliği ortadan kaldıracak boyutta gelişmemiştir. Avrasya'ya yönelmeyi benimseyen talepler söylem olarak dile getirilse de, bu konu küçük bir politikacı-akademisyen Kemalist grubun tartıştığı bir konu olarak kalmıştır. John Searl ve Nicholas Onuf'un ortaya koyduğu „söz-eylem kuramı" çerçevesinde değerlendirildiğinde, konuşma eylemi geniş çevrelere ulaşamamış ve dördüncü konuşma eylemi ise neredeyse hiç gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla sosyal yapı içindeki söylemler geniş çaplı etkinlik kazanamamış ve Avrasya söyleminin inşası toplumda arzulanan boyutlarda gerçekleşememiştir.

6.2. 11 Eylül 2001 Sonrası Kemalist Söylem

Bu bölümde 2001-2003 sürecinde ortaya konan anlam kalıpları çerçevesinde Kemalist söylemler ele alınarak yorumlanacaktır. Bu süreçte ortaya konan anlam kalıpları ana hatları ile şu şekilde belirlenmiştir: Türkiye-ABD ilişkilerinde üç önemli kırılma noktası, ABD ile çatışan çıkarlar, Avrasya'da işbirliği faktörü olarak Türk Cumhuriyetleri, Avrasya'da işbirliği için alternatif devletler, Avrasya'da Rusya ile işbirliği, Gelecekteki dış politik paradigması olarak Avrasya, Batılı güçlerle ilişkilerde dengeleyici faktör olarak Avrasya, Türkiye'nin Batı merkezli yönelimine alternatif olarak Avrasya.

6.2.1. Avrasya Coğrafyası: 11 Eylül Sonrası Kemalist Söylemin Temel İlgi Mekânı

Avrasya kavramı, kaynaklarda; coğrafik, siyâsi ve jeopolitik olarak farklı anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Bu konuda kaynaklarda Avrasya ile ilgili çok net kesin bir tanım bulunmamaktadır. Fakat Avrasya kavramı, Kemalist söylemlerde Türk dış politikası bağlamında merkezi bir rol oynamaktadır. Coğrafi olarak Avrasya dünyanın merkezî kara parçasını oluşturmakta ve "*Avrupa kıtasında Pasifik bölgesine kadarki tüm bölge*" olarak tanımlanmaktadır. Erel Tellal, Avrasya'yı, Uralların batı bölgesini (Avrupa) ve Uralların doğu bölgesini (Asya) kapsayan

coğrafik bölge olarak tanımlamaktadır.[497] Suat İlhan, Avrasya'yı altı bölgeye ayırmaktadır:[498] 1. Avrupa (Batı, Orta, Doğu), 2. Orta Asya veya Türkistan, 3. Doğu Asya (Sibirya, Moğolistan, Çin, Japonya ve Kore), 4. Güneydoğu Asya, 5. Güney Asya, 6. Orta Doğu (Yakın Doğu). Mehmet Perinçek ise, Avrasya'yı, Pasifik Okyanusu'ndan Atlantik Okyanusu'na kadar olan bölgeyi bir bütün kıta olarak tanımlayarak benzer yönde bir görüş belirtmiştir.[499] Bu çerçevede Avrasya olarak tanımlanan geniş alan, Avrupa ve Asya kıtalarının tamamı olarak ele alınmakta ve geniş bir coğrafi bölgeyi ifade etmektedir. Bu da Avrasya için kesin bir şekilde belirlenmiş ve tanımlanmış coğrafi bir tanımın olmadığını göstermektedir.

Türk devlet adamları içinde jeopolitik terimini ilk defa kullanan ve jeopolitik görüşünü dile getiren Atatürk, Türkiye'nin jeopolitik mekânının Avrasya olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin öncelikle bu bölgedeki devletlerle ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fakat Avrasyacılık kavramını Türkiye jeopolitiğinde bir coğrafi mekân anlamında ilk defa ortaya koyan ise 1908'de Ziya Gökalp olmuştur.[500]

Tarihsel olarak Avrasya kavramı Türkiye'de eski Sovyetler Birliği olarak ele alınmış ve özellikle Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri bu kavram bağlamında değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte Avrasya kavramı, Türkiye'de daha çok coğrafi bir bölge olarak değil, siyâsi bir tanımlama olarak öne çıkmıştır. Nitekim Türkiye'de Avrasya denilince; "*Adriyatik'ten Çin Seddine kadarki bölge*", "*Orta Asya*" veya "*Türk Dünyası*" olarak algılanmıştır.[501] Erel Tellal, Avrasya'nın siyâsi tanımının bir yandan Türk Dünyası (Orta Asya ve Kafkasya) olarak ve diğer yandan geniş kapsamda Orta Asya, Kafkasya, Rusya, Çin, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye olarak anlaşıldığını belirtmektedir.[502] Bu bölümdeki Kemalist söylemlerde her iki tanımlama da yer almıştır. Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye'de Avrasya kavramı, Kemalistler tarafından Batı emperyalizmine karşı hem politik bir

[497] Erel Tellal, „Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", kaynak: *Uluslararsı İlişkiler*, No. 2, 2005, s. 54.
[498] Suat İlhan, , *Türklerin jeopolitigi ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s. 119-120.
[499] Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*. Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 25.
[500] Ali Hasanov, *Jeopolitik: Teoriler.Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, Azerice'den çeviren: Azad Ağaoğlu ve Fuad Şammedov, babıali kültür yayıncılık, İstanbul 2012, s. 181.
[501] Suat İlhan, Türklerin jeopolitiği ve Avrasyacılık…, 2005, s. 209-210.
[502] Erel Tellal, *a.g.m.*, 2005, s. 54-55.

söylem hem de dış politika'da temel bir yönelim olarak benimsenmiştir. Avrasyacılık akımı 1990'lı yıllardadan itibaren; "*Avrasya seçeneği*", "*Avrasya stratejisi*" ve "*Avrasya süreci*" gibi terimlerle öne çıkmıştır.[503] Avrasya coğrafyası; hem Avrupa hem de Asya kıtasını kapsasa da, Kemalist seçkinler için Avrasya; Atlantikçi ABD ve Batı Avrupa'lı güçlere karşı konumlanan Asyalı devletleri ifade etmiştir.

Avrasya projesi, ilk defa 1996'da İşçi Partisi'nin organizasyonu ile İstanbul'da toplanan ve Avrasya devletlerinden gelen 48 partinin katılımı ile gerçekleşen Uluslararası Avrasya Birliği Kongresi ile başlamıştır. Uluslararası Avrasya Birliği Kongresinin ikincisi 2000 yılında düzenlenmiş ve 2001 sonrası gelişen Avrasyacı hareketin temelini oluşturmuş ve MGK Genelsekreteri Tuncer Kılıç'ın Mart 2002'deki konuşmasına da yansımıştır.[504]

6.2.2. 11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri'nde Üç Önemli Kırılma Noktası

11 Eylül 2001 sonrası Kemalist seçkinlerin ABD'ye karşı olan söylem ve tutumlarında belirleyici etki yapan üç önemli olay meydana gelmiştir:

I. MGK Genel Sekreteri Tuncer Kılınç'ın sempozyum konuşması (7-8 Mart 2002) .
II. 01 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de reddedilmesi.
III. 04 Temmuz 2003'te 11 Türk askerinin, Amerikan askerî birimlerince Süleymaniye'de başlarına çuval geçirilerek tutuklanması.

Birinci olay, Kemalist seçkinlerin Batı merkezli Türk dış politikasını daha etkili bir şekilde sorgulamasını sağlamış ve yeni dış politika stratejileri üzerine tartışmalarını güçlendirmiştir. İkinci ve üçüncü olay ise süreç analizi'nde ortaya konduğu gibi Türkiye-ABD ilişkilerinde krize yol açmıştır. Üç olayda Kemalist seçkinlerde Türkiye'nin 21. yüzyıldaki konumu ve dış politikası konusunda yeni algılamalara yol açmış ve bu konularda yeni düşüncelerin ifade edilmesini

[503] F. Demirhan Erdem, "Yeni Dünya Düzeni ve Avrasya seçenegi", kaynak: *Siyaset ve Toplum*, No. 2, 2005, s. 194-195.

[504] Doğu Perinçek ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.

dolayısıyla yeni söylemderde bulunmalarını sağlamıştır. Kemalist seçkinler genel boyutta, ilk iki olaya sonuç olarak olumlu bir anlam yükleyerek benimserken, üçüncü olaya olumsuz bir anlam yüklemiş ve şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu söylemlerle birlikte başta ABD'ye olmak üzere genel anlamda Batıya karşı bakış açısı ve tutumlarında Soğuk Savaş dönemine kıyasla belirgin bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu bölümde bu üç olaya yönelik söylemler ortaya konacak ve bu söylemlerin yorumlanması yapılacaktır.

I. 07-08 Mart 2002 tarihinde İstanbul Harp Akademisi'ndeki sempozyumda Orgeneral Tuncer Kılınç, MGK'nın görevde olan Genel Sekreteri olarak 07 Mart 2002 tarihinde yaptığı konuşma, Türkiye'de büyük bir yankı meydana getirmişti. Türk subayları, geleneksel olarak görevleri sırasında siyâsi konulara girmediklerinden dolayı Tuncer Kılınç'ın konuşması çok dikkate değer bir konuşma olmuştur. Siyâsi konular, MGK'da hükümet ve TSK yetkilileri arasında konuşulur ve özellikle güvenlik politikasını ilgilendiren sorunlar hakkında bilgilendirme ve tartışma yapılırdı. Bunun dışında özellikle siyâsi konularda TSK'nın görüşleri, en üst mercî olan Genelkurmay tarafından dile getirilirdi. Tuncer Kılınç görevde olan bir MGK Genel Sekreteri olarak, ABD ve AB'nin, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verdiklerini dile getirmiş ve Türkiye'nin, Rusya ve İran ile ilişkilerini geliştirmesinin Türkiye'nin çıkarları açısından uygun olacağını ifade etmişti:

"Prof. Dr. Erol Manisalı'nın 'Bizi AB'ye almayacaklar' sözüne katılıyorum. AB, Türkiye'nin milli menfaatlerini ilgilendiren sorunlara menfi bakıyor. Bu nedenle Türkiye başka ülkelerle işbirliği yapmalı. Türkiye'nin mümkünse, Amerika'yı gözardı etmeden Rusya ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayış içerisinde olmasında fayda buluyorum".[505]

Görevde olan üst rütbeli bir Türk subayının bu yönde bir tespitte bulunması ve düşüncelerini ortaya koyması bu açıdan son derece anlamlıydı. Tuncer Kılınç'a göre; Ankara, ABD ile olan ilişkilerini bozmadan, dış politikada farklı yönelimleri de artık tartışmalı ve yeni vizyon geliştirmeliydi.[506] Böylesi bir durum, Türkiye

[505] Tuncer Kılınç'ın İstanbul'da Harp Akademileri Komutanlığı'nca düzenlenen "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?" konulu sempozyumdaki konuşması, "Türkiye, Rusya ve İran'la ittifak arayışında olmalı", 08.03.2002, kaynak: http://arsiv.sabah.com.tr/2002/03/08/p01.htm *(17.03.2015)*

[506] Belgin Sarmaşık, *Ulusal Siyâset kavgası*, Derin Yayınları, İstanbul 2005, s. 35-38.

Cumhuriyeti tarihinde ilk kez yaşanmıştı. Türkiye bir NATO üyesiydi ve MGK Genel Sekreteri olan bir General, Türkiye'nin güvenlik politikası kapsamında, menfaatlerindan dolayı Rusya ve İran ile iyi ilişkiler geliştirmesi gerektiğini söylemişti. Orgeneral Kılınç, bu ifadesi ile aynı sempozyumda AB'yi, Türkiye'yi AB'nin kapısında bekletmekle suçlayan ve AB'nin, zaten Türkiye'yi üye olarak almayacağını ileri süren Erol Manisalı ile aynı düşünceleri paylaşmıştı. Manisalı'ya göre, AB, kendisini bir Hıristiyan Kulübü olarak görüyor ve gelecekte müslüman bir ülkeyi tam üye olarak kabul etmeyeceğini düşünüyordu. Orgeneral Kılınç, Türkiye'nin Batı yönlü dış politikası'nın değişmesini talep etmeden başka yönelimleri dile getirmesi ve yeni seçenekler üzerinde düşünülmesi gerektiği fikri Türkiye'de başka insanlarca da paylaşılıyordu. Bu olay, Türk dış politikasındaki tartışmalara damgasını vurmuş ve "Avrasya vizyonu", Türkiye'de önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir.

„*TSK mensubu üst subaylar ve subayların büyük kısmı milli bir duruşa sahiptirler. Tuncer Kılınç paşanın dile getirdiği sözler, bir anlamda TSK'nın büyük çoğunluğunun Batı'ya olan tepkilerini yansıtmıştır*".[507]

Cemalettin Taşkıran, Tuncer Kılınç'ın dile getirdiği ifadelerin, ABD'nin bölgede yürüttüğü stratejiye karşı, TSK'nın tepkisini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Taşkıran, TSK'daki üst rütbeli komutanların bu tür açıklamalar yaparken TSK'yı bağlayacağını bilerek yaptıklarını belirtmiş ve Tuncer Kılınç'ın da bunun bilincinde olarak tepkisini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Osman Metin Öztürk'te Taşkıran ile benzer düşünceleri dile getirmiştir. Öztürk, MGK sivil-asker ilişkilerinin sentezinin yapıldığı bir yer olduğunu belirterek, Tuncer Kılınç Paşadan için, halkın nabzını iyi tutan bir komutan olduğunu ifade etmiştir. MGK Genelsekreteri olarak Mart 2002'de İstanbul'da Harp Akademisinde yaptığı açıklama ile Türk halkının ABD'ye, Batılı Devletlere ve NATO'ya karşı olan tepkisini yansıttığını dile getiren Öztürk, Kılınç Paşanın gerek PKK terörünün Batılı güçler tarafından desteklenmesi noktasında gerek AB'nin Türkiye'ye tam üyelik konusundaki tutumu noktasında var olan genel bir tepkiyi Türk dış politikası için yeni bir seçenek ortaya koyarak yansıttığını söylemiştir. Öztürk bu konuda ayrıca aşağıdaki cümleyi ifade etmiştir:

[507] Cemalettin Taşkıran ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.

„Ben, hem TSK'da görev yapmış ve uygulamayı bilen biri olarak hem de bu alanda çalışan bir akademisyen olarak Kılınç Paşanın ifade ettiği görüşlere aynen katılıyorum".[508]

Tuncer Kılınç'ın konuşması sonrasında farklı tepkiler de ortaya konmuştur. Murat Belge, Kılınç'ın, önerilerinin Türkiye'de ne kadar "*istenilen*"bir durum olduğu ve böylesi bir işbirliği için muhatap alınması düşünülen devletlerin ne ölçüde bu işbirliğine "*hazır*" ve "*istekli*" olduğunun önemine vurgu yaparak Tuncer Kılınç'ın bu çıkışının AB'ye duyduğu tepkinin yansıması olarak değerlendirmiş ve bunun Türkiye için gerçekci bir strateji olmadığını ileri sürmüştür.[509] Kamuoyundan gelen olumsuz tepkilere karşı Tuncer Kılınç; kendisinin doğru anlaşılmadığını ve AB girilmesine karşı olmadığını fakat Türkiye'nin de egemenlik alanlarına müdahalenin olmasına karşı olduğunu ifade ederek kendini savunmuştur. Tuncer Kılınç, kendisinin lâik bir Cumhuriyet paşası olarak İran'daki "*molla*" rejiminin yanında olmasının mümkün olmadığını fakat rejimlerini beğenmesekte, Rusya ve İran'ın birer vakıa olduğunu dile getirmiştir. Batı'dan kopmayı savunmadığı belirten Kılınç; Türkiye'nin, Batı'nın dayatmalarına karşı kendi kozlarını kullanarak cevap vermesi gerektiğini dile getirerek, Türkiye'nin de kendi çıkarlarını korumasının en doğal hakkı olduğunu ifade etmiştir.[510] İsmail Hakkı Pekin, ABD'nin, Tuncer Kılınç'ın konuşmasını Avrasyacı bir yaklaşım olarak değerlendirdiğini ve bunun kendi çıkarları için tehdit olarak algıladığını dile getirmiştir. Pekin, ABD'nin bu süreçten sonra TSK'nın kedi yörüngesinin dışına çıktığını fark ettiğini ve 2003 yılı sürecinde Türkiye-ABD arasında yaşanan gerginliklerle birlikte TSK'daki Avrasyacı ve ABD'ye karşı olan komutanları tasfiye etmeye karar verdiğini ifade etmiştir:

"Tuncer Kılınç paşanın bu çıkışı çok önemli idi ve ABD, TSK'nın Avrasyacı yaklaşımını kendi çıkarları açısından tehdit olarak gördü ve bu gelişmeyi korkutucu bir gelişme olarak değerlendirdi. Daha önce TSK, ABD'nin etkisi altında ve ABD çıkarlarına ters düşecek girişimlerde bulunmamıştı. (...) Fakat 2003'e gelindiğinde ABD, TSK'nın kendi etkisi dışına

---

[508] Osman Metin Öztürk ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.

[509] Murat Belge, „Avrasya", 12.03.2002, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=31655 (05.06.2004).

[510] „Bir paşa molladan yana olabilir mi?", 16.03.2002, *Hürriyet*, http://www.tumgazeteler.com/?a=766629 (17.04.2008).

çıktığını gördü ve komuta kademesinde ABD'nin çıkarlarına ters herekte eden komutanları tasfiye etmeye karar verdi".[511]

Tuncer Kılınç'ın konuşması, NATO üyesi Türkiye gibi bir ülkede yapılması doğal karşılanmasa da, bu konuşmanın içeriğini benimseyen geniş bir Kemalist-ulusalcı, milliyetçi ve genel olarak Batı karşıtı kesimler tarafından destek bulmuş bu anlamda tarihi bir gelişme olmuştur. Tuncer Kılınç, Türkiye'nin çıkarlarının AB ve ABD tarafından dikkate alınmadığını ifade etmiş ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarının korunması için bu konuşmayı yaptığını belirterek konuşmasının arkasında durmuş ve Türkiye'de geniş bir halk kitlesinin düşüncelerine tercüman olmuştur. Tuncer Kılınç'ın Batı'ya karşı bu çıkışının ideolojik değil, bilgiye dayalı olduğunu söyleyen Haydar Çakmak, ABD'nin, TSK'da başgösteren bu tavrı; 04 Temmuz 2003'deki çuval olayı ve daha sonra TSK'nın komuta kademesine karşı yürütülen Balyoz ve Ergenekon davaları ile cezalandırmak istediğini belirtmiştir.[512] Tuncer Kılınç'ın sözleri daha sonra Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu tarafından destek bulmuştur. Foreign Affairs dergisinde Türk akademisyenlerin yazdığı bir makale vesilesiyle Batı ve AB'nin Türkiye'ye karşı tutumu konusunda düşüncelerini dile getiren Kıvrıkoğlu; TSK'nın Türkiye'nin tam, düzgün ve onurlu bir AB üyeliğine karşı olmadığını fakat AB'nin ise Türkiye'ye karşı samimi olmadığını ve Türkiye'ye çifte standard uygulayarak Türkiye'nin aleyhine bir tavır ve tutum içinde olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Kıvrıkoğlu, AB'nin Türkiye'ye karşı yürüttüğü politikaya karşı olduğunu ortaya koymuştur.[513] Nitekim Kemalist'leri haklı çıkartacak açıklamalardan birini 1974-1981 yılları arasında Fransa Devlet Başkanlığı görevinde bulunmuş ve 2002-2003 yıllarında Avrupa Anayasa'sı çalışmalarını yürütmüş Valery Giscard d'Estaing yapmıştı. Giscard d'Estaing açıklamasında; Türkiye'nin Avrupa'dan faklı bir kültüre ve yaşam biçimine sahip olduğunu, Türkiye'nin Avrupa'lı bir devlet olmadığını ve Türkiye'nin AB'ye alınması durumunda bunun AB'nin sonu olacağını ifade etmişti.[514]

---

[511] İsmail Hakkı Pekin ile bu çalışma için yapılan mülakat, 28.09.2015, Ankara.
[512] Haydar Çakmak ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
[513] Fikret Bila, „Kıvrıkoğlu: Sorun TSK değil, AB'nin çifte tutumu", 31.12.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/12/31/yazar/bila.html (31.12.2005).
[514] Thomas Fuller, „Giscard: Turkey isn't part of Europe", *International Herald Tribune*, 09.11.2002, http://www.freerepublic.com/focus/news/785476/posts (15.03.2016).

II. 01 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de reddedilmesi, 11 Eylül sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerini derinden sarsmıştı. Batıya karşı derin güvensizlik duyan Kemalistler, ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a da askerî müdahalede bulunma stratejisini ortaya koymasından sonra Türkiye-ABD ilişkilerini ve ABD'nin Ortadoğu stratejisini ciddi şekilde sorgulamaya başlamışlardır. CHP, 2003 Irak Savaşı öncesinde ABD'nin taleplerinin TBMM tarafından reddedilmesinde önemli bir faktör olmuştu. süreç analizi'nde ortaya konduğu gibi, 2003 Irak Savaşı, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulma olasılığını önemli ölçüde güçlendirmiş ve bu gelişme Türkiye için doğabilecek riskler konusunda, Kemalist seçkinlerdeki güvenlik endişelerini arttırmıştı.

CHP'nin grup toplantısında 2003 Irak Savaşı öncesinde Genelbaşkan Deniz Baykal, Türkiye'nin ABD'nin yanında savaşa katılmasına karşı çıkmıştı. Baykal ve CHP'li milletvekilleri muhalefet olarak, 01. Mart 2003 günü TBMM'de ABD'nin taleplerini içeren tezekere'ye karşı koymuş ve AKP'li milletvekillerinin bir bölümünün de desteği ile tezkere üç kişilik farkla reddedilmişti.

"Bu savaşta Irak, Türkiye, ABD ve tüm insanlık kaybedecektir.(...) Türkiye bu savaşa çekilmek istenmektedir, bizi kullanmak istiyorlar.Türkiye başkaları tarafından planlanmış bir savaşa katılacaktır.(...) Topraklarımız bir savaş için kullanılacak, bu kesinlikle yanlıştır ve hepimiz kaybedeceğiz".[515]

CHP Genelbaşkanı Deniz Baykal, Türkiye'nin Irak Savaşı'na katılmaması için TBMM'de bütün milletvekillerini uyararak bunun bütün ülke için büyük kayıp olacağını belirtmişti. Baykal, burada ABD'nin kendi planları ve çıkarları doğrultusunda Irak'a müdahale edeceğini ve Türkiye dahil bütün insanlığın kaybı olacağınını ifade ederek bütün milletvekillerini uyarmaya çalışmıştı.

"Sevgili dostlar, 81 yıl sonra topraklarımızda yabancı askerleri kabul edecekmişiz. Bunun hukuki bir dayanağı yok siyasi ve etik bir bir zorlama var ve tüm dünya buna karşı. Biz bunu neden yapıyoruz? (...) Savaş Türk toplumu tarafından desteklenmemektedir, Tezkere bize zorla dayatılmaktadır. (...) AKP hükümeti, Türkiye'nin bu savaşa katılmasıyla Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin

[515] Deniz Baykal, „06.02.2003 tarihinde *CHP'nin TBMM'deki grup toplantısındaki konuşması*", (2003a), http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=103. (02.07.2005).

engelleneceğini iddia etmektedir. Hayır, Kürt Devleti 10 yıldır Kuzey Irak'ta yapılanmaktadır, bu da bizim hatalarımızdan dolayı olmuştur".[516]

Deniz Baykal, Türkiye'de yabancı güçlerin konuşlandırılmasına karşı çıkmıştı. Bu tutum, Baykal'ın Türk halkının 20. yüzyılın başındaki Kurtuluş Savaşı'nda yaşadığı zorlu sürece bağlı olarak verdiği duygusal bir tepkiyi yansıtıyordu. Baykal, ABD'nin, BM desteği olmadan Irak'a savaş açmasını hukuken de haksız buluyordu. AKP hükümetinin, Türkiye'nin savaşa katılmasıyla Kürt devlet'nin kurulmasının engelleneceği görüşüne karşı çıkan Baykal, oradaki Kürt Devleti yapılanmasının zaten Türkiye'nin yanlış Kuzey Irak politikasından dolayı oluştuğunu ifade etmişti. Dolayısıyla bu iddia'nın geçerliliği yoktu ve ABD'nin, Türkiye'yi bu savaşta ABD'ye destek vermeye zorlaması, Türk-Amerikan ilişkilerindeki eşitsizliği gözler önüne seriyordu. Baykal'a göre, bu durum aynı zamanda Türk hükümetinin çaresizliğini de gözler önüne seriyordu. Baykal daha sonraki süreçte yaptığı açıklamada; 01 Mart 2003 tezkeresinin geçmesi durumunda Güneydoğu Anadolu'da ABD askerlerinin konuşlandıktan sonra bölgede ABD'nin etkinliğinin başlayacağını ve ABD helikopterleri ve tankları ABD bayrağının çekileceği bir alan haline geleceğini belirtmişti. Bu durumun bölgedeki etnik sorunların daha da içinden çıkılmaz bir noktaya gelerek bölgenin tamamen Türkiye'nin konrolünden çıkmasına yol açabilecek ve Türkiye bölgede kendi ulusal çıkarlarını koruyamaz duruma gelecekti. Baykal, gerek Başbakan'ın gerekse Genelkurmay Başkanı'nın "*iyi ki girmemişiz*" dediklerini dile getirerek, 01 Mart 2003 tezkeresinin Türk askerlerine ABD askerleri ile birlikte Irak'a girme imkânı tanımadığını söylemişti. Baykal, gerçekte ABD'nin bölgeye 65.000 askerini konuşlandırarak istediği gibi hareket etme izni istediğini, "*eğer bu gerçekleşseydi; bugün Güneydoğu Anadolu, Kuzey Irak ne ise o olmuştu*" ifadesini kullanmış ve "*ama biz o izni vermedik*" demişti. "*Örtülü bir işgalden mi kaygı duydunuz*" sorusuna Baykal şöyle cevap vermiştir: "*Bir ülkede iki ordu olmaz! Ordu bir egemenlik simgesidir*". Başbakan'ın o zaman "*ABD ordusunun Irak'a girdikten sonra ne zaman çıkacağı*" sorusuna, Başbakan'ın "*vallahi bilmiyorum*" cevabı verdiğini belirten

[516] Deniz Baykal, „27.02.2003 tarihinde CHP'nin TBMM'deki grup toplantısındaki konuşması", (2003b), http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=107. (02.07.2005).

Baykal, o tarihte Türk ordusuna, Irak'ta 30-40 km. öteye geçecek izin verilmediğini ve bazı çevrelerin Irak'a girerek Kerkük'ü şekillendiririz düşüncesi taşıdıklarını fakat bunun ham hayal olduğunu ifade etmişti.[517]

„Amerikan Savunma Bakanı vekili Paul Wolfowitz, Amerika'nın Türkiye ile veya Türkiye'siz Irak'ta hedeflerine ulaşacaklarını söyledi. O zaman bırakın ABD Irak'taki hedeflerine Türkiye olmadan erişsin.(...) Geçenlerde Irak'taki savaşa karşı bir gösteride şu yazıyı okudum, 'Amerika'dan değil Allah'tan korkun'. (...) İngiltere'de İşçi Partisi'i milletvekillerinin yarısı Irak Savaşına karşı bir beyannameyi imzaladı. Dünya'daki hiçbir devlet, parlamentosunda ABD'nin savaş planlarını, parlamento kararı ile desteklemedi. Biz de şimdi böylesi bir karara nasıl destek veririz?[518]

CHP'li Önder Sav, parlamentoda Amerikan talepleri ile ilgili 01 Mart 2003 tarihinde ABD Savaşı'nın uluslararası düzeyde destek görmediğini ve Türkiye'nin bu vaziyeti görmezden gelemeyeceğini ve bu sebeple de ABD'yi bu savaşta desteklememesi gerektiğini vurgulamıştı. Paul Wolfowitz ve Bush'un Yeni Muhafazakâr ekibinin Türkiye'yi tezkere sürecinde nasıl baskı altına aldıklarını ve Türkiye'ye hiç bir karşılık vermeden her istediğini almak istediği Süreç Analizi'nde ortaya konmuştur. Kaldıki ABD, Irak Savaşı konusunda; Fransa ve Almanya gibi iki önemli Batı Avrupa'lı müttefiki tarafından açıkca desteklenmemiş ve bu sürecin sonunda ABD bu iki ülkeyi "*eski Avrupa*" ve kendisine destek veren Doğu Avrupa'lı ülkeleri "*yeni Avrupa"* şeklinde tanımlayarak sert tepki göstermişti. Önder Sav'ın; "Amerika'dan değil Allah'tan korkun" önerisi, AKP'li milletvekillerinin CHP tarafından ikna edilmesi bakımından önemli bir dinsel vurgu olmuştur. 99 AKP milletvekilinin 01 Mart 2003 tezkeresine red oyu vermesi ve 3 farkla tezkerenin reddedilmesi AKP yönetimi ile CHP yönetimi arasındaki tezkere mücadelesinin ne derece çetin geçtiğinin de göstergesi olmuştur.

"ABD, Irak Savaşı ile ilgili sadece Türkiye'den taleplerde bulundu. Bizden ABD'nin istediklerini vermemiz ve onun dışında karışmamamız istendi. Askerlerimiz ve topraklarımız istendi, ama projenin detayları açıklanmadı. Sevgili dostlar, baştan beri bizden askerî operasyona katılmamız ve sorumluluk almamız istenmektedir, ama biz bunun önemi ve hedefleri hakkında bilgi sahibi

---

[517] Derya Sazak, „Asker göndermede aceleci olmayalım", 15.08.2006, http://www.milliyet.com.tr/2006/08/15/siyaset/asiy.html (15.08.2006).

[518] Önder Sav, „01.03.2003 tarihinde TBMM'deki konuşması", *TBMM Tutanak Dergisi*, dönem: 22, cilt: 6, yasama yılı 1, s. 119.

değiliz.(...) ABD ile işbirliği yapmış olsak dahi, ABD Türkiye'nin Kuzey Irak'taki menfaatlerine saygı göstermeyecekti. Sevgili dostlar, muhtemelen bu savaştan sonra Kuzey Irak'taki durum Türkiye için nahoş bir vaziyet oluşturacaktır".[519]

"Sevgili dostlar, Irak'taki savaş çeşitli etnik grupların birlikte yaşamasını bozmuştur. Irak parçalanıyor. Askeri harekât Irak'ın parçalanmasını hızlandırarak kaçınılmaz hale getirmektedir.(...) Irak'lıların direnci artmaktadır ve bizden de 10.000 asker istenmektedir. ABD'nin ve müttefiklerin 180.000 askerle başaramadığını biz 10.000 Türk askeri ile mi bu direnci kıracağız? Türkiye bu kaosta yer alamaz, biz bundan bir şey kazanamayız".[520]

Baykal bu noktada Türkiye'nin savaştan sonra Kuzey Irak'ta daha büyük zorluklarla karşılaşacağını anlatmaya çalıştı ki ilerleyen zamanda bunlar doğrulanacaktır. Bu ifade ile, CHP'nin Amerikan politikasına karşı güvensizliğinin ne kadar derin olduğu anlaşılmaktaydı. ABD'nin, Irak stratejisi konusunda Türkiye ile bilgi paylaşmaması ve ne olursa olsun bir şekilde AKP'nin bu tezkereyi meclisten geçirmesi ABD'nin müttefiki Türkiye'nin çıkarlarına aykırı birtakım planları olduğunun göstergesi olmuştur. Fakat ABD, yeni AKP hükümetinin TBMM'deki milletvekili sayısı üstünlüğü ile tezkereyi geçireceğine emin olması bu süreçte ABD'li yetkililerin AKP yönetimini çok güvendiğini belirtmek gerekir. Nitekim bu süreçte yapılan görüşmeler halktan uzak ve hatta gizli şekilde yürütülmüştü. Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Faruk Loğoğlu, Washington'da AKP'li yetkililerle ABD'li yetkililerin görüşmesine bilinçli olarak alınmamıştı. ABD'nin gizli gündemi ile ilgili haberlere ve Pentagon'un TSK'yı devre dışı bırakarak AKP hükümeti ile Irak Savaşı'nı bağlamaya çalıştığı ve dönemin Dışişleri Bakanı Colin Powell'in bir defa olsun Türkiye'ye gitmediği eleştirilerinin doğru olmadığını ileriki süreçte Marc Grossman ifade etmişti. Grossman, Pentagon yetkililerin ABD'nin savaş planlarını Türk askerleri ile paylaştığını hatta Türk yetkililerin savaş planlarını ilk öğrenenler arasında olduğunu ve TSK'nın Irak operasyonunu bütün ayrıntılarıyla önceden bildiğini ileri sürmüştü. Grossman ayrıca 01 Mart 2003 tezkeresindeki başarısızlığı Wolfowitz gibi TSK'ya yüklememiş ve bu sorumluluğun, TBMM'deki

[519] Deniz Baykal, „15.04.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", (2003c), http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=85(02.07.2005).
[520] Deniz Baykal, „10.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", (2003d) http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=139. (09.07.2005).

milletvekillerini ikna edemeyen AKP yönetimi ve ABD'li yetkililerin olduğunu ifade etmişti.[521] Deniz Baykal, yukarıda bulunduğu ifadesinde, 2003 Irak Savaşı sonrası durum hakkında bir tespitte bulunarak, Irak'ın bölünme aşamasında olduğunu belirtmişti. Baykal, Savaş başladıktan 4 ay sonra ABD'nin Türk askerlerine yönelik talebini dile getirerek, bunun anlamsız bulduğunu ifade etmişti. ABD, Irak'ı büyük askeri dirençle karşılaşmadan işgal etmiş olsa da, Irak halkının direnci artmış ve ABD bu direnci etkin biçimde kontrol etmede zorlanmıştı. Bu durum, ABD'nin Türkiye'den asker talep etmesine yol açmıştı. ABD'nin Irak'ta düştüğü bu durum, ABD'nin savaşı kısa bir sürede kazansa da sonraki süreçte Irak halkının ABD askerlerine karşı koyması ile ABD'nin savaş sonrası Irak'ta istediği güvenlikli düzenin oluşmasını engellemiş ve Irak 2003 savaşı sonrasında büyük bir karmaşanın içine gömülmüştür. Baykal'ın öngördüğü bölünme süreci ileriki yıllarda Irak'ın gündemini belirlemiş ve Irak fiilen bölünmüş bir yapı arzetmiştir. Deniz Baykal, 2015 yılında en yaşlı üye olarak geçici Meclis Başkanı olarak açılış konuşması yapmış ve Suriye Savaşı, Irak ve Ortadoğu'daki gelişmelere değinirek 01 Mart 2003 tarihine atıfta bulunarak şu ifadelerde bulunmuştur: "*Ne kadar onur vericidir ki TBMM 01 Mart 2003'te tezkereyi reddederek şerefli bir karar almıştır. Bu kararı alanlar bugünkü Ortadoğu cehennemini 12 yıl önce öngörerek karşı çıkmıştır*".[522]

> *"Sevgili dostlar, bildiğiniz gibi ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Türkiye'yi, ABD'nin Irak'taki direnci tamamen kıramamasından dolayı ve Amerikan güçlerini Kuzey Irak'tan girerek Irak'a müdahale etmesini engellediği için suçladı.Eğer bu böyle olsaydı Irak'taki direnç çok daha erken kırılırdı dedi Rumsfeld. Bu da ABD'nin Irak'taki başarısızlığını Türkiye'ye fatura etmesi anlamına geliyordu ve 01 Mart 2003'teki tezkere'yi reddetmesini bir anlamda yargılıyordu. Bu tabi CHP'nin de sorumlu tutulduğu anlamına gelmektedir".*[523]

Buradaki ifadesinde CHP Genelbaşkanı Baykal, ABD'nin Irak'taki başarısızlığına dikkat çekmektedir. Irak savaşının başlamasından yaklaşık iki yıl

---

[521] Yasemin Çongar, Marc Grossman anlatıyor - Fırtınalı Günler (1), „1 Mart öncesinde üç hatamız vardı", 08.08.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/08/08/siyaset/axsiyü.html (08.08.2005).

[522] „Baykal'dan 1 Mart tezkeresi vurgusu", 17.11.2015, http://www.radikal.com.tr/politika/baykaldan-1-mart-tezkeresi-vurgusu-1474346/ (15.02.2016).

[523] Deniz Baykal, „22.03.2005 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması" http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=181 (02.07.2005).

sonra ABD, planladığı şekilde Irak'ta kontrolü ele geçirememişti. Bu da ABD'ye askeri, siyasi ve maddi açılardan kayıp getirmiş ve ABD'nin imajı dünya çapında büyük zarar görmüştü. Baykal ifadesinde ABD'nin Irak'ta yürüttüğü haksız savaşa vurgu yapmakta ve Washington hükümetinin Irak Savaşı'nda Türkiye'ye ve CHP'ye karşı suçlamalarına dikkat çekmektedir. Oysa ABD Irak'a savaş açarak hem Irak Devleti'nin çöküşüne sebep olmuş hem uluslararası hukuk'u hiçe saymış hem de bunun faturasını TBMM'de 01 Mart 2003 tezkeresini reddeden milletvekillerine dolayısıyla da CHP'ye kesmek istemişti. 01 Mart 2003 tezkeresi konusunda Uğur Dündar'la söyleşi yapan ve 01 Mart 2003 tezkeresine katılarak red oyu veren Şükrü Elekdağ; 01 Mart 2003 tezkeresinin TSK'ya Kuzey Irak'ta sadece 40 km. kadar Irak topraklarına girme izni verdiğini ve buna PKK'ya karşı operasyon izni dahil olmadığı söylemiş ve bu gerçeğin AKP hükümeti tarafından saklandığını dile getirmişti. Elekdağ, bu bağlamda TBMM'de Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı bir şekilde 01 Mart 2003 tezkeresi'nin dayanağı olan ve bu durumu içeren gizli bir belge niteliğinde olan "*Mutabakat Muhtırası*"nın kapalı oturumda milletvekillerine dağıtılmadığını ifade etmiştir. Elekdağ bu konuda hem Türkiye adına başmüzakereci olarak katılan hem de 01 Mart 2003 tezkeresi ile ilgili kitap yazan Deniz Bölükbaşı'nın ve dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün bu konuda farklı açıklamalarda bulunarak; TSK'nın operasyon izni vardı demelerinin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. ABD'nin Irak'a müdahalesi sonucunda Irak'ın mahvolduğunu ve parçalanma girdabına girdiğini belirterek, Washington yönetiminin Irak'a ayak bastığı andan itibaren Sünnilerle Şiileri çatıştırma politikası güttüğünü ve günümüzdeki IŞİD belasını bu bölgeye musallat ettiğini dile getirmiştir. Irak'ta 1-1,5 milyon civarında insanın öldüğünü, 2 milyon kadının dul ve 4 milyon insanın yetim kaldığını, 26 milyonluk Irak'ın 7 milyonunun hâlâ açlık sınırında yaşadığını belirten Elekdağ, bütün bunların ABD'nin korkunç gaddarlık, vahşet ve yağma hırsı sonucu vuku bulduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede CHP'li ve o dönemde red oyu veren milletvekillerinin bu büyük insanlık suçuna ortak olmaktan hem kendilerini hem de Türkiye'yi kurtardığı dile getirmiş ve "*bu gerçeği görmemekte ısrar için stratejik körlükte malul olmak lazım*" demiştir.[524] ABD'nin 01

[524] Uğur Dündar, „1 Mart tezkeresi TSK'ya operasyon izni vermiyordu", 11 Mart 2015, http://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/ugur-dundar/1-mart-tezkeresi-tskya-operasyon-izni-

Mart 2003 tezkeresinde TSK'yı mı, yoksa AKP yönetimini mi? Sorumlu tuttuğu tartışmalarının sonu gelmemiş ve yıllar sonra Ergenekon ve Balyoz davalarında kendini göstermiştir. Ergenekon ve Balyoz davalarından tutuklanan; Fevzi Türkeri, Tuncer Kılınç, Şener Eruygur ve Köksal Karabay gibi komutanların Avrasyacı oldukları ve ABD'ye karşı bir duruş sergilemeleri nedeniyle ABD'nin de desteği ile bu davalarla cezalandırıldıkları tartışmaları günümüzde de devam etmektedir. Bu konu ile ilgili adı sık geçen Paul Wolfowitz, ABD'ye yönelik bu suçlamaların temelden yoksun olduğunu, TBMM'nin 01 Mart 2003 tezkeresi kararını bağımsız bir biçimde aldığını ve ABD'nin, bu tezkere kararından dolayı Türkiye'de hiç kimseyi cezalandırma gibi bir niyeti veya bu yönde bir gereksinimi olmadığını belirtmişti.[525] 01 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de geçmemesinin Türkiye-ABD ilişkilerinde bir „*kırılma*" yarattığını belirten Cemalettin Taşkıran, bu kırılmada dönemin AKP hükümetinin büyük sorumluluğunun olduğunu ifade etmiştir. Taşkıran, AKP ile Bush yönetimi arasında Mart 2003 öncesi görüşmelerde AKP hükümetinin, ABD'nin Irak Savaşı çerçevesindeki taleplerini kabul ettiğini ve bu konuda Bush yönetimine söz verdiklerini fakat AKP hükümetinin verdiği sözü yerine getiremediği için Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi bir kriz yaşandığını ifade etmiştir.[526]

III. 04. Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de 11 Türk özel harekât görevlilerin uzun bir süredir büro olarak kullandığı merkezi, peşmergeler ve Amerikan askerî birimlerince basılmış ve başlarına çuval geçirilerek ve elleri kelepçelenerek tutuklanmıştı. Bu olay, Türkiye-ABD ilişkileri'nde 01 mart 2003 tezkeresinin reddedilmesiyle meydana gelen kırılma ve ardından yaşanan kriz sürecinde meydana gelmiş ve Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan krizi âdeta zirveye taşımıştır. Bu olay ilk defa Türk ve ABD askerlerinin karşı karşıya geldiği bir olay olmuş ve TSK'nın asla unutamayacağı bir olay olarak tarihe geçmiştir. 11 Türk askeri 06 Temmuz 2003 günü serbest bırakılsa da Türk-Amerikan ilişkileri'ndeki psikolojik hasar oldukça büyük olmuştu. Bu olay Türkiye'de ABD karşıtlığının daha da artmasına yol açmış ve ilişkileri tarihi bir dip noktaya taşımıştır.

---

vermiyordu-767994/ (05.04.2016).

[525] Tolga Tanış, „Balyoz'un arkasında Amerika mı var?", 06.12.2015, http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/tolga-tanis_322/balyozun-arkasinda-amerika-mi-var_40023360 (16.01.2016).

[526] Cemalettin Taşkıran ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.

"100 kişilik bir Amerikan gücü, Kürt gruplarının da desteği ile Süleymaniye bölgesinde 04 Temmuz günü askeri istihbarat büromuzu sararak baskın düzenlediler. Askerlerimiz müttefiklik sınırları içinde tavır sergilediler. Fakat bunu izleyen gelişmeler bu olayın yerel Amerikan birliklerinin bir eylemi olmadığını göstermiştir.(...) Hükumet ve askerî birimler bu sorunu en kısa sürede ortadan kaldırmaya çalıştı. Ne yazık ki Türk-Amerikan güçleri arasındaki bu olay çok büyük güven kaybına yol açtı".[527]

Genelkurmay Başkanı Özkök, Türk askerlerinin tutuklanmasını kınamış ve bu olayı Türk-Amerikan güçleri arasındaki en büyük güven kaybı olarak değerlendirmişti. Özkök'ün tepkisi, Türkiye'nin Amerikan güçlerinin kabul edilemez davranışına rağmen süper güce karşı tepkisini sınırlı tuttuğu yönünde bir işaretti. Türkiye, 100 kadar ABD'li askerlerin gerçekleştirdiği bu olayı sert bir dille protesto etmiş ve Türk askerlerinin bir an önce serbest bırakılmasını talep etmişti. Bu olay, iki NATO müttefiki arasında emsali görülmemiş nahoş bir durumu yansıtmıştı. Bölgede Irak'lı Kürtlerin ve ABD'nin bilgisi dahilinde bulunan Türk özel harekâtçıları, ABD'li askerî yetkililer tarafından; Kerkük'ün Kürt Valisi'ne bölgede Türklerin suikast düzenleyecekleri istihbaratı nedeni ile tutuklandıklarını bildirmiş, Türk tarafı ise bunu inandırıcı bulmamıştı.[528] Olay günü, ABD'li askerlerin ve Talabani'ye bağlı Peşmerge güçlerin ayrıca Irak Türkmen Cephesi'ne (ITC) ait bir Radyo binasını ve Türkmen Kültür Merkezi'ni de bastıkları ortaya çıkmıştı. Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, NATO başkomutanı James Jones'u aramış, Jones ise ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers'i aramıştı. Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Faruk Loğoğlu'da gerekli girişimlerde bulunmuş fakat ABD bağımsızlık günü nedeniyle bilgi alamamıştı. T.C. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ise Colin Powell ile telefon görüşmesi yapmış fakat o da önemli bir bilgi alamamıştı.[529] Burada bölgedeki ABD askerî yetkililerin Kürt Peşmergelerle birlikte hareket ederek hem Türk askerline hem de Türkmenlere karşı baskın düzenlemesi, ABD'nin bölgedeki planları ve hedefleri açısından önemli bir işaret olmuştur. Nitekim Kerkük'te Türkmenlere baskı ve sindirme hareketi Türkiye'nin uyarılarına rağmen daha etkili bir şekilde

[527] Ahmet Erimhan, *a.g.e.*, 2004, s. 332.
[528] Sedat Ergin, „Özel Tim'e ABD baskını", 05.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/ozel-tim-e-abd-baskini-157377 (12.02.2016).
[529] Sedat Ergin, „Derhal özür dileyin", 06.07.2003, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/derhal-ozur-dileyin-157555 (12.02.2016).

kendini gösterecektir. Bu gelişme, Irak Savaşı öncesinde ABD ile Fransa-Almanya ikilisi arasında meydana gelen fikir ayrılıklarına yeni bir boyut katmış ve NATO müttefikler arasındaki güven bağı önemli bir yara almıştı. Bu konu ile açıklama yapan ABD Dışişleri Bakanlığı basın sözcüsü Richard Boucher; bu olayın ABD'li askerlerin, bölgedeki Türk özel harekatının girişimleri konusunda bilgi alması sonucu geliştiğini ve bu bölgedeki güvenliğin, koalisyon güçlerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmişti. Boucher ayrıca bu konuda, ABD ile Türk hükümeti ile arasında mutabakat olduğunu dile getirmişti. Dick Cheney ile görüşen Başbakan Tayyip Erdoğan; ABD'li askerlerin hatalı tutumu tespit edilmesi durumunda bu askerlerin cezalandırılması istemişti.[530] Bu konu ile ilgili Irak Savaşı'nı komuta eden ABD'li Orgeneral John Abizaid ise Türkiye geldiğinde bir söyleşi esnasında bir soruya cevap olarak; Süleymaniye'nin talihsiz bir olay olduğunu belirtmiş ve kendilerinin Kuzey Irak'ta terör faaliyetlerine izin vermediğini ve ABD'nin PKK'yı bir terör örgütü oarak kabul ettiğini belirtmişti.[531] Bu açıklamalarla ABD, Türkiye'ye, bu bölgeye karışma artık orada ben varım mesajı vermişti.

"Kuzey Irak'taki olay ulusumuzu derinden etkilemiştir. 11 askerin zorla tutuklanması ve başlarına çuval geçirilmesi ve ellerine kelepçe takılarak götürülmesi, Süleymaniye'deki Amerikan güçlerinin aşağılayıcı bir eylemidir. Bu Türk ulusunun onurunu ve devletimizin imajını derinden yaralamıştır. Müttefik ülkeler arasında böyle bir olayın meydana gelmesi kabul edilemez bir durumdur. Amerika'nın Türk askerlerine saldırısı Türkiye'ye karşı büyük bir sorumsuzluk ve saygısızlıktır".[532]

"Sevgili arkadaşlar, hükümet, ABD'ye bu olayı protesto ettiğimizi ve böyle bir şeyin müttefik devlet tarafından kabul edilemez olduğunu anlatmalıdır. Biz ABD'den derhal özür dilemesini bekliyoruz. ABD özür dilemezse, bizden dostluk da işbirliği de beklemesinler. Hükümet, Türk Dışişleri Bakan'ının ABD ziyaretini iptal etmelidir".[533]

---

[530] Glenn Kessler, „U.S. Resolves Troop Clash With Turkey", 08.07.2003, wysiwyg://72/http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A23614-2003Jul7.html (21.07.2003).

[531] Murat Yetkin, „Abizaid: Irak'ın geleceği için Türkiye'nin desteği kilit önemde", 13.01.2015, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140224 (05.02.2005).

[532] Deniz Baykal, "08.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", (2003e), http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=134. (02.07.2005).

[533] Onur Öymen, „08.07.2003 tarihinde Parlamentodaki konuşması", kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, cilt: 20, yasama yılı 1. s. 469.

Deniz Baykal ve çuval olayına büyük tepki göstererek ABD'nin Türk ulusunun bu olayla aşağılandığı ve onurunun derinden yaralandığını ifade ederek bu olayı Türk askerine bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Onur Öymen'de Genelbaşkanı ile aynı düşünce ve duygu içinde olmuş ve ABD'den özür dilemesini beklemiştir. Öymen, aynı zamada AKP yönetiminden gerekli tepkiyi göstermesini talep etmiş ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ABD ziyaretini iptal ederek ABD'yi protesto etmesini istemiştir. Fakat CHP'li yetkililerin ve Türk Milletinin beklediği özür dileme talebi, ABD tarafından yerine getirilmemiştir. ABD'nin bu tutumu ve bu olayı fazla gündeme getirmeden geçiştirmek istemesi, 01 Mart 2003 tezkeresi paralelinde düşünülecek olursa aynı süreç içinde Türkiye'nin müttefiki tarafından âdeta cezalandırıldığı imajını ister istemez Türk kamuoyunda oluşmuştur. TSK'nın kendi içinde bu olaya tepkisine önemli bir örnek; ABD'de 2003-2005 yılları arası Ateşelik yapan Tümgeneral Beyazıt Karataş'ın ortaya koyduğu söylem ve eylem olmuştur. ABD'de Pentagon'da ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın Türkiye'den sorumlu proje subayı ile bir araya gelen Karataş görüşme odasında açık olan video kameranın önünde ABD'li subayla konuşmasında; 04 Temmuz 2003 Süleymaniye olayının düşmanca bir yaklaşım olduğunu ve bu olayın kendisinde ve Türk halkında derin bir iz bıraktığını belirterek ne kendisinin ne de Türk halkının bu olayı asla unutmayacağını ifade etmişti. Bu bağlamda ileride kendisine ABD tarafından verilebilecek bir madalyayı kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Beyazıt Karataş 2011 yılında Balyoz davasından tutuklanmış 16 yıl hapse mahkum olmuştu.[534] Çuval olayı o denli geniş bir yankı uyandırmıştıki, CHP'nin, AKP hükümetinden ABD'ye sert tepki göstermesi konusu, iki parti arasında tarihe geçecek düzeyde bir polemik konusu olmuştu. Deniz Baykal, AKP hükümetini bu konuda basiretsizlikle suçlamasına ve ABD'ye verilmesi gereken sert tepkinin AKP tarafından verilemediğini ifade etmiş; Başbakan Erdoğan ise; kendilerinin bakkal dükkanı idare etmediklerini, devlet idare ettiklerini söylemiş ve sorunun diplomatik nezaket içinde halledildiğini ve yanlış bir hesabın Bağdat'tan döndüğü söylemişti. Bir sonraki adımda Deniz Baykal, ABD'ye diplomtik Nota konusuna değinerek: "*Biz diplomtik*

[534] Gamze Çınlar, „Amerikalı subaya Pentagon'da soğuk duş", 22.10.2013, http://www.aydinlikgazete.com/mansetler/amerikali-subaya-pentagonda-soguk-dus-h27894.html (21.01.2016).

Nota verilmesini istedik, ultimatom değil" demiş, Başbakan Erdoğan ise: "*Ne notası veriyorsun, müzik notası mı?"* Diyerek cevap vermişti.[535]

"ABD ile Stratejik Ortaklık miti, Türk komutanlarının 04.07.2003 tarihinde Süleymaniye'de tutuklanmasıy ile bozulmuştur.(...) Bugün Türkiye-ABD ilişkilerini tanımlayacak olursak bu "stratejik düşmanlık" olarak görülebilir. Türkiye bunu görmeden bu bölgede güvende olamaz".[536]

Fırat ve Yurdakul, ABD ile ilişkileri, Türk askerlerinin tutuklanmasından sonra "stratejik düşmanlık" olarak değerlendirmişlerdi. Bu, değerlendirme Amerikan ordusuna karşı radikal bir cevap niteliğinde olmuş ve Kemalist-ulusalcı kesimlerin ABD'nin Irak politkası'nın artık hangi boyutlarda değerlendirdiklerine bir örnek teşkil etmiştir. Bir başka deyişle, Kemalist ve ulusalcı kesimlerde artık ABD'yi, Türkiye'nin stratejik düşmanı düzeyinde değerlendirenler olmuştu.

"Sevgili dostlar, bildiğiniz gibi 01 Mart 2003 günü Amerika'nın talepleri geri çevrildi. Bu olayda bu kararın izlerini görmekteyiz. ABD, Türkiye'nin 01 Mart günü demokratik bir karar verdiğini kabul edememektedir.(...) Hükümetin görevi Amerika'nın Türkiye'den özür dilemesini sağlamaktır.(...) Biz Türkiye Cumhuriyetini sokakta bulmadık. Biz bu Cumhuriyeti, emperyalizme karşı savaştıktan sonra kurduk ve bu bağlamda tarihimize karşı sorumluluğumuzu bilmemiz gerekir".[537]

CHP Milletvekili Oyan, Türk parlamentosu'nun 01 Mart 2003 tarihli kararının demokratik bir karar olduğunu ifade ederek ABD'yi Süleymaniye'deki olaydan dolayı kınamıştır. Oyan burada Cumhuriyetin kuruluşuna ve emperyalizm kavramına vurgu yaparak Kemalist kesimlerin Batı karşısındaki söylemlerine hakim olan kavramları dile getirmiş ve Cumhuriyetin kuruluş özelliklerinin ve bu kuruluşun, Kemalistlerin kimlik ve tarihsel algılamalarını tekrar ortaya koymuştur.

"ABD askerlerimizi tutuklayarak Türkiye'yi çok derinden yaralamıştır. Amerikan birliğinin tutumu düşmancadır ve terbiyesizliktir. ABD bununla Türkiye'yi cezalandırmak istiyor, çünkü Irak'ta Washington'un istediği gibi

---

[535] „Çuval Olayı - Ne Notası Müzik Notası mı?", 27.02.2015, https://www.izlesene.com/video/cuval-olayi-ne-notasi-muzik-notasi-mi/8213940 (16.03.2016).
[536] Gökçe Fırat-Erkin Yurdakul, *Müttefik Kuşatması*, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s. 253-254.
[537] Oguz Oyan, "08.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, cilt: 20, yasama yılı 1, s. 466-467.

oyunlarına âlet olmadık. ABD, Türkiye olmadan Ortadoğu'da düzen kuramaz".[538]

Eski Başbakan Ecevit, genel olarak ABD'ye karşı mesafeli durmuş ve Türk askerlerinin tutuklanmasına sert bir tepki göstermişti. ABD'nin yaptıklarını düşmanca ve terbiyesizlik olarak değerlendiren Ecevit, ABD'ye olan öfkesini bu şekilde ortaya koymuştur. Ecevit, ABD'nin mutlak askerî üstünlüğüne rağmen Irak ve Ortadoğu'da düzen kuramayacağı düşüncesinde olmuştur. Bu gelişmeleri izleyen yıllarda Kemalistlerin düşünceleri Irak'ta doğrulanmıştır, çünkü Irak'ta tekrar istikrarlı bir düzen kurulamamıştır. ABD'nin sadece kendi çıkarlarını korumaya yönelik bir politika izlemesi, bu bölgedeki sorunların çözülme imkânınıda ortadan kaldırmıştır.

04 Temmuz 2003 tarihi ve 01 Mart 2003 tarihi Türkiye-ABD ilişkilerinde Türkiye açısında, 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra ABD tarafından ugulanan ambargo gibi Türk tarihinde unutulmayacak acı olaylardan biri olarak anılacaktır. Bu çerçevede bu çalışmanın temel süreci olan 2003 sürecinde meydana gelen olaylar ele alınarak Kemalist seçkinlerde, ABD merkezinde Batı dünyasına karşı gelişen karşıtlığı ve Batı merkezli Türk dış politikasının Cumhuriyetin geleceği açısından tehlikeli görülmeye başlanmıştır. 21. yüzyıl için yeni dış politika stratejileri geliştirmenin gerekliliği Kemalist elitler tarafından bu süreçte anlaşılmış, kabul edilmiş ve yeni strateji arayışları kendini etkili bir şekilde göstermiştir. Bu bölümdeki söylemler bu sürecin başlangıcına âdeta ilham verici olmuştur. Ankara eski ABD Büyükelçisi Eric Edelman, bu olaydan iki yıl sonra Türk askerlerinde ABD'ye karşı olan öfke ve karşıtlığın en üst kademelerde atlatılmış gözükse de, alt kademelerdeki Türk subaylarının bu kızgınlığı kolay kolay aşamayacağını görmüştü.[539] 2008-2010 yılları arasında Genelkurmay Başkanı olan ve Ergenekon davasında yargılanan ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılan Orgeneral İlker Başbuğ, çuval olayı'nı bir travma olarak değerlendirmiş ve TSK üzerinde çok büyük bir etki yaptığını belirtmişti. Başbuğ, bu olaydan sonra, Özel

[538] Bülent Ecevit, „İlişkileri 1964'teki Johnson mektubu gibi sarstı", http://www.hurriyetim.com.tr/newsprinterversion/1,,,00html?sid=266&arsivim=&ne (05.06.2004).

[539] Yasemin Çongar, „Çuval olayının yıldönümünde TSK ve ABD", 04.07.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/07/04/yazar/congar.html (04.07.2005).

Kuvvetler Komutanı'na şu emir verilerek Irak'ın kuzeyine gönderildiğini ifade etmişti: "*eğer bir saldırı karşısında kalırsanız, bir üstünüze sormadan hemen misliyle mukabelede bulunacaksınız*".[540] Bu emrin Irak'ın kuzeyinde Türk Özel Kuvvetlerine verildiği ABD büyükelçiliğine de bildirilmişti. Başbuğ, bunun üzerine kendisini arayan Büyükelçi yetkililerine bir daha böylesi bir vahim olayın meydana gelmemesi konusunda ABD tarafının uyarıldığını belirtmişti.

6.2.3. ABD İle Çatışan Çıkarlar

Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginliklerin ana konusu özellikle Kuzey Irak'ta çatışan menfaatler olmuştur. Kemalist seçkinler 2000'li yıllarda, Kürt Devleti'nin ABD'nin desteği ile kurulacağını düşündükleri için ABD'yi Türkiye'nin müttefiki değil, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını tehdit eden, müttefik gibi görünen fakat aynı zamanda düşmanca niyet besleyen ve bu konuda üstü kapalı strateji yürüten bir devlet olarak değerlendirmeye başlamışlardır. ABD ile Türkiye'nin menfaatleri çatışdığı ölçüde, ilişkiler de gerginleşmiştir. ABD'nin Kuzey Irak'taki menfaatleri, Türkiye'nin menfaatleri ile çatışmaktadır çünkü ABD bu bölgede bağımsız bir Kürt devletinin oluşumunu desteklemektedir.

> *"Irak Savaşı'nın en önemli sebeplerinden birisi, Irak'taki petrol rezervlerini ele geçirmekti.(...) Bir diğer önemli sebep İsrail'in güvenliği sağlamaktı. Bu hedefe ulaşmak için Irak'ın parçalanması ve bir Kürt devletinin kurulması yönünde çaba gösterilmektedir. Bununla İsrail'in Ortadoğu'da kurulacak bir Kürt devleti tarafından desteklenmesi amaçlanmıştır. ABD izlediği bu politika ile Türkiye'yi dışlamakta ve hata yapmaktadır. ABD büyük bir Avrasya stratejisi gütmekte ve bu çerçevede Kuzey Irak'taki Kürt liderler Barzani ve Talaban'yi İsrail menfaatleri doğrultusunda desteklemektedir.(...) ABD ağır sorumlulukların altına girmektedir. ABD bu sorumluluklarla baş edebilecek mi? Kısaca hayır, edemeyecektir".*[541]

Bu noktada Suat İlhan, ABD'nin Irak ve Ortadoğu'daki çıkar politikalarına değinerek ABD'nin hatalı ve Türkiye'nin çıkarlarına karşı strateji izlediğini dile getirmektedir. Kemalistler, ABD'nin Kürt devletini kurma planlarını İsrail'e destek olarak görmektedirler, çünkü böylesi bir yapılanmanın, ABD ile sıkı işbirliği

[540] İlker Başbuğ, *Nasıl Bir Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 42-43.
[541] Suat İlhan, „Türklerin jeopolitigi ve Avrasyacilik", Bilgi Yayinevi, 2. basım, Ankara 2005, s. 136-137.

içerisinde olan ikinci bir devlet oluşumu anlamına geleceğini ve bu yapılanmanın aynı zamanda İsrail'e de destek olacağını ileri sürmüşlerdir. Kemalistlere göre, ABD'nin hedefi, stratejik enerji kaynaklarının kontrolü ve ABD'nin bölgedeki güç inşasının devamıdır. İlhan, ABD'nin Orta Doğu ile ilgili planlarının sekteye uğrayacağını ve sonunda başarısız olacağını ileri sürmüştür. Günümüzde Irak'ta gelinen en son nokta Irak'taki ABD'li siyâsi ve askerî yetkililere danışmanlık yapmış olan Ali Khedery tarafından dillendirilen; Irak'ın Konfederal bir yapıya gitmasi veya tamamen etnik-dini kimlik bağlamında bölünmesidir (Nisan 2016). ABD Başkan Barack Obama'nım yardıncısı Joe Biden, Nisan 2016 tarihinde Irak'a gelerek Bağdat ve Erbil'i ziyaret etmiş ve Barzani ile görüşmesinde IŞİD sonrası Irak'ın geleceği üzerine görüşmelerde bulunmuştur. Bağdat'ta 27 Nisan 2016 tarihinde ise ABD'li diplomatik ve askerî yetkililerle görüşen Biden askerlere Irak ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: "Bunlar tarihte suni sınırlar çizdiğimiz, birbirinden tamamen ayrı etnik, dini, kültürel gruplardan süni devletler yarattığımız, 'Bunu alın, birlikte yaşayın' dediğimiz yerler".[542] Biden, bu ifadesi ile geçmişte Batı'lı güçlerin bölgedeki politikalarını dile getirerek kendilerinin artık yeni bir Ortadoğu haritası istediklerini de ima etmişti. Nitekim Biden, 2006'da New York Times'ta Leslie H. Gelb ile birlikte yazdığı makalede Irak'ın sorunlarının çözümü için; Kürt, Sünni, Şii olmak üzere 3 ayrı otonom bölgeden oluşabileceğini belirtmişti. Buna göre otonom bölgeler kendi iç güvenlik ve iç hukuksal düzenlerini kurabilecek fakat Irak devletinin sınırlarının güvenliğini Bağdat merkezî yönetimi sağlayacak, dış politika'yı Bağdat yönetimi yürütecek ve petrol gelirlerinin kontrolü de Bağdat merkezî yönetiminde olacaktı. Irak'taki gelişmelerin ülkeyi parçalanmaya götürdüğünü belirten Biden ve Gelb, zaten Irak'taki toplumların son çare olarak federalizmi destekleyeceklerini belirtmişti. Biden ve Gelb, ayrıca Irak'ın oluşacak sınırlarının ve federal yapısının bölgede tanınması ve saygı duyulmasını sağlamak için uluslararası veya BM şemsiyesi altında bölgesel bir konferans düzenlenmesinin uygun olacağını ifade

[542] Tim Arango, "With Iraq Mired in Turmoil, Some Call for Partitioning the Country", 28.04.2016, http://www.nytimes.com/2016/04/29/world/middleeast/with-iraq-mired-in-turmoil-some-call-for-partitioning-the-country.html?ref=topics&_r=0 (01.05.2016); „Obama'nın yardımcısı Barzani ile görüştü", 30.04.2016, www.yecicaggazetesi.com.tr/obamanin-yardimcisi-barzaniyle-gorustu-136414h.htm (01.05.2016).

etmişlerdi.[543] Ali Khedery, 2015'te Foreign Affairs'te yazdığı makalesinde Biden ile paralel görüşler ifade ederek, sadece Irak'ın değil Suriye'deki savaşın da sona erdirilmesi için ve bölgede güvenliğin sağlanabilmesi için Irak'taki Kürt otonom bölgesine benzer şekilde bir yapılanmanın faydalı olabileceğini ileri sürmüştür. Khedery, bunun mükemmel bir çözüm olmasa da yapılabilir olduğunu belirtmiş ve mucizevi bir gelişme olmazsa, her iki ülkeninde merkezî yönetimden vazgeçerek otonom bölgeler etrafında yapılandırılabileceğini belirterek, ABD'li veya ABD'siz Mezopotamya'da yeni bir düzenin başlamak üzere olduğunu ifade etmiştir.[544] 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Ortadoğ'yu kendi planları doğrultusunda dönüştürme süreci Irak Savaşı ile ciddi bir adım atılarak devam etmiştir. Günümüzde Suriye'yi içine alan bu süreç Suat İlhan'ın dile getirdiği gibi Amerikan'nın başarısızlığı ile mi sonuçlanacak yoksa uzun sürmesine ve ABD'ye büyük maliyeti olmasına rağmen ABD'nin, Ortadoğu 21. yüzyıl büyük stratejisi bağlamında yeniden şekillendirmeyi başaracak mı sorusunun cevabı önümüzdeki 5-10 yıl içinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

"Türkiye, Orta Asya'daki Türklerle ilişkilerini ancak "Avrasya Birliği"nin bir parçası haline gelince güçlendirebilir. Son dönemde gözlemlenen gerçek, Türkiye'nin ABD'nin kuklası rolünü üstlenmesi durumunda, Türkiye'nin Orta Asya'da istenmemesine yol açacak olmasıdır. ABD'nin Orta Asya'ya taşımak istediği demokrasiyi Irak'ta gördük. Bu demokrasinin anlamı: Müdahale, işgal ve katliamdır".[545]

"Bugün Türkiye, milli devletini kaybetme, etnik gruplara, tarikatlara, cemaatlere bölünme tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu koşullarda, ABD ile 'stratejik ortaklık' başlığı altında yürütülen politikalar iflas etmiştir. ABD'nin dünya hâkimiyeti stratejisinde piyon rolü, Türkiye'ye Avrasya kapılarına çarpıla çarpıla dağılmak ve ABD'nin bozgununu paylaşmaktan başka bir gelecek vaat etmiyor".[546]

"Önemle vurgulamak gerekir ki, Avrasya stratejisini hâkim kılmak bir iktidar meselesidir. Türkiye'yi iç hatlardan kuşatan, ordumuza ABD'nin

---

[543] Joseph R. Biden-Leslie H. Gelb. " Unity Through Autonomy in Iraq", 01.05.2006, kayna: http://www.nytimes.com/2006/05/01/opinion/01biden.html?pagewanted=print (01.05.2016).

[544] Ali Khedery, „Irak in Pieces: Breaking Up to Stay Together", *Foreign Affairs*, November/December 2015, https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2015-09-22/iraq-pieces (01.05.2015).

[545] Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 52.

[546] Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*…, 2006, s. 130.

koçbaşı misyonunu yüklemek isteyen, Diyarbakır'ı Kukla Devletin merkezi yapmayı hedefleyen bir hükümetle, Türkiye uçurumun kenarına gelmiştir. Bu durumda milli hükümet şarttır".[547]

Mehmet Perinçek buradaki ifadelerinde, Türkiye'nin Orta Asya'da ABD'nin belirlediği stratejiler çerçevesinde hareket ettiğini ve bu durumun hem Türkiye'nin hem de Orta Asya devletlerine zarar vereceğini belirtmektedir. Türkiye'nin özellikle 1990'ların başlarında Orta Asya'da model ülke olarak gösterilmesine vurgu yapan Perinçek, bunun Türkiye için bölgede ABD'nin çıkarlarının taşeronluğunu yapmak anlamına geleceğini belirtmiştir. ABD'nin Orta Asya için dile getirdiği; demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi gibi söylemlerin gerçekte ABD'nin Avrasya stratejisi için programlanmış, samimi olmayan söylemler olduğunu ileri süren Perinçek, Irak Savaşı ile gerçekte ABD'nin işgal ve katliam uyguladığını ve bu söylemlerin sadece ABD'nin gerçek niyetlerini saklamak için dile getirilen ideolojik enstrümanlar olduğunu ifade etmiştir. ABD'nin aynı şekilde Türkiye'nin iç politikasına da müdahale etmeye çalıştığını belirten Perinçek, ABD'nin gerçekte Türkiye'nin stratejik ortağı olmadığını ve Türkiye'ye ve TSK'ya Avrasya coğrafyasında kendi dünya hâkimiyeti politikaları için sadece piyon görevi verdiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin içten de kuşatılarak ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket etmesinin amaçlandığı belirten Perinçek, bunun tek çıkış yolunun Türkiye'nin ana rotasını Avrasya olarak belirleyebilecek milli bir hükümetle bunu aşabileceğini ifade etmiştir.

"Dünya değişim sürecinde bulunmaktadır.(...) ABD ise kendisini tek süper güç olarak tanımlamaktadır ve tüm dünyaya etkisini empoze ederek, dünyanın enerji kaynaklarını kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Avrasya devletlerinin biraraya geldikleri "Avrasya toplantılarında", gerekli parametreler saptanarak dünyada barışı tesis edilebilir".[548]

ABD'nin, Avrasya stratejisi sadece Avrasya'daki güçlerin kontrolünü değil aynı zamanda Avrasya'da bağımsız bir siyasi organizasyonun da ortaya çıkmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Böylesi bir gelişmeyi önlemek için ABD, Türkiye'nin ve İran'ın bölünmesi destekleyecektir. ABD'nin stratejisi Türkiye'nin ulusal menfaatleri ile çatışmaktadır. Bugünkü Kemalist Türkiye,

---

[547] Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*…, 2006, s.. 131.
[548] Şener Eruygur, „04.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde Sempozyum konuşması" (başlıksız), kaynak: Mehmet Pericek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*…, 2006, s.216.

ulusal birliğini korumak niyetindedir. Amerikan'nın Avrasya'daki stratejisi, Türkiye'nin ulusal birliğini kaybetme tehlikesine yol açabilecektir".[549]

"ABD için, stratejik ortaklık yoktur. Aksine sadece erişmek istediği stratejik hedefler vardır. Amerika'nın Ortadoğu'daki stratejik hedeflerinden birisi, ABD'nin menfaatlerini koruyacak bir Kürt devletinin kurulmasıdır".[550]

"ABD'nin desteği ile Kürt gruplar Kuzey Irak'ta güçlenmeye devam etmekte ve bu durum, Türkiye'nin iç politikasını da etkilemektedir.(...) Bu bölgedeki tehlike, etnik açıdan bölünmedir. Türkiye, ABD ve AB tarafından ve Kuzey Irak'ta konuşlanmış PKK terörü ve onun Türkiye'deki iç uzantıları ile kuşatılmaktadır".[551]

Şener Eruygur, Mehmet Perinçek'in görüşlerini destekler şekilde ABD'nin küresel boyutta kendi politikalarını dayattığını dile getirerek, Avrasya Devletleri'nin bu tehlikeyi görüp bir araya gelerek ABD'nin dünya barışın tehdit eden politikalarına karşı kendi parametrelerini belirlemesi ve ABD politikalarına karşı hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Anıl Çeçen ise, ABD'nin Avrasya startejisine vurgu yaparak, ABD'nin sadece Avrasya'da kendine karşı çıkabilecek bir gücün önlenmesini değil, Avrasya'daki Devletleri bir araya getirerek ortak stratejiler oluşturarak ortak hedefler doğrultusunda hareket edecek organizasyonların da kurulmasını önlemek istediğini belirtmektedir. Bu çerçevede Avrasya'da istediği stratejileri uygulamak için ABD'nin İran ve Türkiye'yi parçalamak isteyeceğini ifade etmektedir. Fırat ve Yurdakul ise ABD'nin Ortadoğu stratejisinde Kürt Devletinin önemini dile getirmektedirler. I. Irak Savaşı'ndan sonra Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile ABD bu projesini yürürlüğe sokmuştur. Armağan Kuloğlu; ABD ve AB'nin Kuzey Irak'taki Kürt Devleti yapılanmasına dikkat çekerek Türkiye'nin NATO müttefiki ABD ve AB'li NATO üylerinin PKK terör örgütlerine destek vererek Türkiye'nin hem içerden hem de Kuzey Irak'tan kuşatıldığını belirtmektedir. Nitekim ABD'nin bu niyetini 2006 yılında Albay Ralph Peters, NATO savunma kolejinde Büyük Kürdistan haritasını ortaya koyarak Türk Subaylarına ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesini âdeta göstererek ilân etmiş ve Türk subayların tepki göstererek salonu terk etmişlerdi. ABD'nin NATO müttefiki Türkiye'ye açık şekilde

[549]Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya…,* 2006, s. 498.
[550] Gökçe Fırat - Erkin Yurdakul, , *a.g.e.*, 2005, s. 241.
[551] Armağan Kuloğlu, „Türkiye'ye bölücü kuşatma", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, No. 149, 07.05.2007, s. 21.

cephe almasına rağmen neden Türkiye‘nin NATO içinde tutulmaya devam edildiğini belirten Haydar Çakmak iki önemli nedene bağlamıştır. Birinci neden: Türkiye’nin NATO’nun tek müslüman halka sahip devlet olması olmuştur. Çakmak, bu şekilde Batının, NATO’yu âdeta „haçlı ordusu“ imajını engellediğini ve Afganistan ve Irak’a daha rahat müdahale ettiğini ileri sürmüştür. İkinci neden olarak ise Çakmak, Türkiye’nin NATO’dan çıkması veya atılması durumunda, Avrasyalı güçlerle ittifaka girme ihtimalinden dolayı Türkiye NATO üyesi olarak tutulmaya devam edildiğini ifade etmiştir.[552]

"ABD ve AB uyguladıkları politikalarla Türkiye'nin kendi jeostratejik duruşunu ortaya koymasını engellemek istemektedir. ABD, Ortadoğu ve Avrasya'da Türk ordusunu kendi askeri çıkarları için angaje etmeye çalışmaktadır, çünkü ABD bu alanda yeterli konvansiyonel güce sahip değildir. Bununla birlikte ABD, Türk topraklarını askeri üs olarak kullanmak istemektedir. ABD, bazan Türkiye’ye baskı uygulayarak bazan da Türkiye'yi "stratejik ortak" ilan ederek Türkiye’yi kendi etki alanı içinde tutmak istemektedir. Bu da Türkiye'nin Avrasya'da ve kendi bölgesinde kendi stratejisini geliştirememesine yol açmaktadır“.[553]

"ABD, Doğu Anadolu’yu ABD çıkarları için bir askeri üs olarak yapılandırmaya çalışmaktadır. Böylece Ortadoğu’da, Orta Asya'da ve Kafkasya'da kendi menfaatlerini bu üsler üzerinden kontrol edebilecektir. Doğu Anadolu, Kafkasya'dan ve Orta Asya'dan Batı’ya enerji transferi için önemli bir rol oynayacaktır. Amerika'nın Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurma planları ve İsrail'in ABD'nin stratejik ortağı olarak Ortadoğu’da, Mezopotamya'da etki etme girişimi, Türkiye için güvenlik politikası açısından önemli güvenlik sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Türkiye’nin çıkarlarına ile çatışmaktadır“.[554]

Nejat Eslen buradaki açıklamalarında ABD ve AB’nin Türkiye’yi kendi stratejileri etrafında oyalayarak ve zayıf düşürerek Türkiye’nin bağımsız bir şekilde hareket etmesini engellediklerini ortaya koymaktadır. AB’nin hiçbir Doğu ve Güneydoğu Avrupa devletlerine AB üyeliğinde uygulamadığı; oyalamaya, zorluk çıkarmaya ve engellemeye dayalı iki yüzlü politikalarına vurgu yapmaktadır. ABD’nin Türkiye üzerinden Avrasya topraklarında etkili olmak istediğini bunu

[552] Haydar Çakmak ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
[553] Nejat Eslen, „Türkiye’nin Avrasya’daki jeostratejik öncelikler“, kaynak: Nejat Eslen, *Küresel hamleler, anahtar stratejiler*, Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul 2005, s. 65. (2005a)
[554] Nejat Eslen, „Güvenliğimiz tehdit altında“, kaynak: Nejat Eslen, *Küresel hamleler, anahtar stratejiler*, Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul, s. 265-266. (2005b).

sağlamak için Türkiye'nin Kuzey Irak merkezli kurulan Kürt devleti etrafında geliştirilen stratejilerle etrafında Türkiye'nin zayıf düşürülmesi mümkün olursa bir an önce parçalanması merkezinde hareket etmekte ve Türk toprakları üzerinden daha sonra Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelerek Avrasya coğrafyasında etkili mümkünse hâkim güç olma amacını gütmektedir. ABD böylece hem Ortadoğu'nun petrollerini kontrolü altına alabilecek hem de Hazar ve Orta Asya bölegerinden enerji kaynaklarının Akdeniz'e ve Avrupa'ya taşınarak Batı'ya akışını, hem de Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na akışını sağlayarak Avrasya'nın hem doğusu'ndaki hem de en batısı'ndaki güç merkezlerini de kontrol etme imkânına sahip olabilecektir. Bu durum ABD'nin tek süper güç konumunu sağlamlaştırabilecek hatta ABD'yi hegemon güç yapabilecektir.

"Türkiye yeni ortaklıklar kuracak güce sahiptir. Tüm dünya, Amerikan hükümdarlığının durmasını beklemektedir. Türkiye Kıbrıs'tan Kuzey Irak'a kadar kendini Amerikan tehdidine karşı savunmaya çalışmaktadır.(...) Türkiye Amerikan tehdidine karşı kendini savunmayı başaramazsa, tüm Avrasya tehlikeye girer: Öncelikle İran ve Arap dünyası ve sonra Çin, Orta Asya, Hindistan, Rusya, Almanya ve Fransa bu gelişmeden dolayı büyük zarar görecekler. Türkiye'nin güney hattının direnci Avrasya'nın direnci demektir".[555]

„Türkiye, ulusal karakterini kaybetme ve etnik gruplara bölünmüş bir ülke olma yolundadır. ABD ile stratejik ortaklık, Türkiye için ABD'nin gücünün etkisini kabul etmek demektir. Bu da Türkiye'yi, Avrasya'da bir kukla haline getirecek ve Türkiye'nin dağılması sonucunu doğuracaktır".[556]

Doğu Perinçek, Avrasya'da ABD'nin etkinliğinin durdurabilmesi için Avrasya'nın güçlü devletlerinin birlikte hareket etmesi gerektiğine inanmaktaır. Ona göre Türkiye ancak Avrasya Birliği içinde yer alarak ABD'nin gücüne karşı direnme imkânına sahip olacaktır. Kıbrıs-Kuzey Irak hattında Türkiye'nin, ABD tehdidi altında olduğunu belirten Doğu Perinçek, Türkiye'nin ABD'nin tehdine karşı savunmasını, Avrasya'nın savunulması olarak değerlendirmektedir. Perinçek, ABD eğer Türkiye'nin güney hattında başarılı olursa, Iran ve Ortadoğu Arap dünyasının çok daha etkili bir şekilde ABD'nin baskılarına maruz kalacağını bunun bir adım

[555] Doğu Perinçek, *Mafyokrasi, emperyalist-kapitalist sistemin mafyalaşması,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 89-90
[556] Doğu Perinçek, *Mafyokrasi, emperyalist-kapitalist sistemin mafyalaşması…*, 2004, s. 178.

ötesinin Rusya-Orta Asya-Çin ekseninin ABD tarafından baskı altına alınması olacağını belirtmiştir. Bu durum Avrasya'nın enerji kaynaklarının taşınması ve uluslararası piyasalara ulaşımında ABD'nin eline büyük bir koz verecektir. Aynı şekilde Batı Avrupa'ya uzunacak enerji boru hatlarının yapımı ve akışında ABD önemli bir Jeostratejik oyuncu olacaktır. Doğu Perinçek burada ayrıca Fransa ve Almanya'nın geleneksel olarak kıta Avrupa'sının iki önemli aktörünün, Rusya ve Çin ile 21. yüzyılda ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde geliştiren devletler olmasına dikkat çekmektedir. Türkiye ile ABD arasında çok dillendirilse de stratejik ortaklığının gerçekliğinin olmadığını ortaya koyan Doğu Perinçek, bunun sadece, ABD'nin stratejileri doğrultusunda, Türkiye'nin etnik parçalanmasına yol açacağını ve sonuçta Türkiye'ni devlet olarak ortadan kalkacağını ifade etmektedir.

> *"Amerika, Brzezinski'nin stratejilerine dayanarak Avrasya'ya hakim olmaya çalışmaktadır. Bu da ancak ABD'nin; Rusya'yı, İran'ı ve Türkiye'yi kontrol altına alması ile mümkün olabilecek bir durumdur. İran, ABD'nin kontrolü altında bulunmamaktadır. Rusya ve Türkiye'de, ABD'nin baskısına karşı tepkiler artmaktadır. Eğer diğer bölgesel devletler Türkiye ve Rusya ile bir birlik oluşturur ve ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" siyasetine karşı hareket ederlerse, "Avrasya alternatifi" uygulanabilir proje haline gelebilecektir".*[557]

Erdem'in burada; Türkiye, Rusya ve İran arasında bir işbirliği oluşturularak, Avrasya'da Amerikan baskısının önüne geçilebileceğini ifade etmektedir. Şimdiye kadar bu üç devlet arasında bir birlik kurulamasa da, Rusya ve İran etkili bir şekilde ABD'nin Avrasya'daki etkinliğine karşı koymaktadır. Türkiye, Rusya ve İran ile Avrasya'da birlikte hareket ederlerse ABD'nin Avrasya'da uygulamak istediği hâkimiyet politikasına karşı önemli bir güç birliği oluşturabilecektir. Bu birliğin Avrasya'da diğer devletleri de kapsaması ile Avrasya'da ABD'ye karşı önemli bir alternatif güç birliği ortaya çıkmış olacaktır. Erdem'in dile getirdiği gibi ABD'nin en önemli stratejistlerinden Brzezinski 1997'de yayınlanan kitabında, ABD'nin Avrasya'da uzun vadeli jeopolitik çıkarlarını koruyabilmesi ve küresel güç konumunu devam ettirebilmesi için ABD'nin yeni bir jeostratejik planlama yaparak: Birincisi: Avrasya'nın jeostratejik önemde olan ve uluslararası güç dağılımını değiştirebilecek olan dinamik devletlerinin etkisini kırmak ve ikincisi: Bu güç

[557] F. Demirhan Erdem, „Yeni Dünya Düzeni ve Avrasya seçeneği", kaynak: Siyaset ve Toplum, Nr. 2, 2005, s. 199.

yapılanmasının ABD tarafından; ya kontrol edilmesi, ya dengelenmesi ya da ABD'nin bu güç yapılanmasının bizzat belirleyici gücü olması gerektiğini ifade etmişti.[558] Brzezinski, Avrasya'lı devletleri farklı kategorilerde değerlendirmiştir. Jeostratejik ana aktörleri olarak: Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan olarak belirlemiştir. İran ve Türkiye'yi ise jeostratejik düzeyde bir ölçüde aktif olsalar da, daha çok jeopolitik eksen devletleri olarak değerlendirmiştir.[559] Brzezinski, 15 yıl sonra yayılanan eserinde, ABD'nin 1990'larda hedeflediği Avrasya hâkimiyetini kuramadığını ve güç merkezinin Batı'dan Asya'ya kaydığını ortaya koymaktadır. ABD'nin 1990 sonrası 20 yıllık süreçte tek süper güç konumuna rağmen başarılı bir strateji ortaya koyamadığını ve bu 20 yıllık süreci boşa harcadığını belirten Brzezinski, ABD'nin artık 2010'lu yıllardan sonra daha ustaca hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. ABD'nin, Avrasya'da oluşan yeni güç relitelerini daha iyi değerlendirerek, geleceğine yönelik politikalar belirlemesi gerektiğini dile getiren Brzezinski, Avrasya'da yeni bölgesel güçlerin yükseldiğini ve Avrasya'ya bundan sonra tek bir gücün hâkim olmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Batı'nın, özellikle Avrupa'nın güç kaybettiğini belirten Brzezinski, Rusya ve Türkiye'nin Batı dünyası ile özellikle Avrupa ile daha yakın işbirliği içinde olmasının Batı'nın gelecekteki güç konumu açısından önemine vurgu yapmıştır. Batı'nın, Türkiye'ye ve Rusya'ya daha eşitlikçi bir yaklaşım göstererek Avrupa projesinin içine dahil etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa'nın tamamlanmamış bir proje olarak başarısız kalacağnı ve dolayısıyla Avrasya coğrafyasındaki önemini yitireceğini belirtmiştir.[560] Brzezinski, 21. yüzyılda ABD'nin artık dünyanın tek süper gücü olarak kalamayacağını görmüş ve gelecekte istikrarlı bir küresel sistem için, ABD'nin kendini yenilemesi gerektiğini ifade etmiştir. Brzezinski, ABD'nin, 21. yüzyılda küresel düzeyde belirleyici bir aktörü olabilmesi için, yeniden dinamizm kazanan Batı'nın; garantörü ve destekçisi, yükselen yeni Doğu'nun da; denge belirleyici unsuru ve uzlaştırıcısı olmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.[561] Gelecek süreçte ABD'nin, Avrupa ile Asya'da güç

[558] Zbigniew Brzezinski, *Die Einzige Weltmacht*,…, 1997, s. 64-65.
[559] Zbigniew Brzezinski, *Die Einzige Weltmacht*,…, 1997, s. 67-68.
[560] Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, çevirenler: Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 160-161.
[561] Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı…, 2012, s. 225-226.*

dengesinin sağlanmasının temel amacı olması gerektiğini belirten Brzezinski, Avrasya'da artık hiç bir gücün hegemonya kurabilecek askerî güce sahip olamayacağını belirtmiştir. Brzezinski, gelecek süreçte ABD'nin Avrupa ile yakınlaşarak, Çin ile olan zor ve karmaşık ilişkilerini devam ettirerek ve Japonya ile olan ittifaklık bağlarını koruyarak Avrasya'da dengenin sağlanmasına önemli katkı yapacağını ifade etmiştir.[562] Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale etmesi ve Kırım'ı kendi topraklarına katması ve IŞİD'in Irak ve Suriye'de güç kazanarak Ortadoğu'yu daha büyük savaşın içine çekerek etki alanını Avrupa, Kuzey Afrika ve Pakistan'a kadar olan geniş bir alanda ülkeleri istikrarsızlığa sürükleme tehdidinin, dünyayı tekrar ciddi bir çatışma sürecine sokabileceğini belirten Brzezinski, Çin ile ABD'nin "*Pasifik Sözleşmesi*" imzalayarak bu sorunlara karşı birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çin ve ABD'nin iki önemli güç olduğunu dile getiren Brzezinski, iki ülkeninde milli çıkarlarının bunu gerektirdiğini ve bu sorunların daha da büyüyerek küresel kaos'a yol açmadan engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. ABD'nin Irak'taki önalıcı müdahalesi ile Irak'ta ortaya çıkan istikrarsızlık ve çöken devlet yapısı nedeniyle ve İngiltere ve Fransa'nın geçmişteki kolonyalist politikaları nedeniyle Ortadoğu'da güvenilir bir rol oynamalarına engel olduğu ifade eden Brzezinski, Çin için böylesi bir engel olmadığını dolayısıyla Ortadoğu'da önemli bir istikrar unsuru olabileceğini belirtmiştir. Dünyada artık bir hegemon gücün olmadığını ve zaman kaybetmeden ABD ve Çin'in, dünyada istikrarlı bir düzenin sağlanması için işbirliği yapmaları gerektiğini belirten Brzezinski, aksi durumda bütün dünyanın zarar göreceğini ifade etmiştir.[563] Brzezinski'nin ortaya koyduğu gibi, küresel düzeyde güç kayması Asya lehine değişmeye başlamış ve ABD, Avrasya'da enerji kaynaklarını kendi kontrolü altına alacak bir hegemon güç konumuna sahip olma şansını yitirmiştir. Avrasya'nın yükselen yeni büyük güçleri, 21. yüzyılda Avrasya'nın ve küresel sistemin güç yapısını dönüştürecek düzeyde

---

[562] Zachary Keck, „The Interview: Zbigniew Brzezinski, 10.09.2012, http://thediplomat.com/2012/09/the-interview-zbigniew-brzezinski/?allpages=yes&print=yes (17.10.2014).

[563] Nathan Gardels, The Worldpost'un Zbigniew Brzezinski ile yaptığı röportaj, , "Brzezinski: Why We Need a U.S.-China 'Pacific Charter' for Global Stability", 11.11.2014, http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/brzezinski-why-we-need-a-u-s-china-pacific-charter-for-global-stability/ (07.08.2015).

etkilerini ortaya koymaya başlamışlardır. ABD, 11 Eylül 2001 olayı sonrasında Avrasya ve Ortadoğu'ya yerleşme ve etkinliğini arttırma fırsatı yaklasa da, 21. yüzyılın başından itibaren Rusya ve Çin'in Avrasya'da belirleyici güç konumuna yükselmeleri ile ABD'nin Avrasya planları ciddi bir engelle karşılaşmış ve ABD'nin hegemonya stratejisini geri püskürtülmüştür.

"Türkiye ve ABD'nin çıkarları birçok konuda birbirinden ayrılmaktadır. Türkiye, ABD'nin gücüne karşı gelinemeyeceği düşüncesinden vazgeçmelidir, çünkü ABD'nin de zayıf noktaları vardır. ABD ile ilişkilerimizi ortak menfaatler üzerine kurmalıyız ve ABD ile uyumlu olmayan menfaatlerimizden taviz vermemeliyiz".[564]

"Biz her zaman Türkiye'nin bölgesel güç olduğunu söyledik. Bu çok taraflı bir dış politika gerektirmektedir. Tek taraflı ve ABD gücüne dayanan bir politika; 'Ben sana bağlıyım, sensiz olamam' anlamına gelir. Türkiye, ABD gücünün etkisinde bir politika takip etmek zorunda değildir. Türkiye çevresindeki devletler ile iyi ilişkilerini geliştirebilir ve diğer dünya güçlerine karşı pozisyonunu daha istikrarlı hâle getirebilir. Bunu görmeliyiz ve uygulamalıyız".[565]

Cihangir Dumanlı, Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının ayrıştığını ve Türkiye'nin, süper güç ABD'nin karşı konulmaz bir güç olduğu düşüncesi ile hareket etmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Dumanlı Türkiye'nin kendinden emin ve çıkarlarından taviz vermeyen bir tavır sergilemesi gerektiğini belirtmiştir. Kemal Yavuz ise Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu ve Türkiye'nin komşuları yakın çevresi ile ilişkilerini geliştirerek çok taraflı bir dış politika stratejisi uygulaması gerektiğini ifade etmiştir. Tek taraflı ABD'nin gücüne dayanan ve bağımsız dış politika geliştiremeyen bir Türkiye'nin teslimiyetçi bir konumda olacağını dile getiren Yavuz, Türkiye'nin hem kendi bölgesinde hem de dünyanın diğer önemli güçleri ile iyi ilişkiler geliştirerek istikrarlı bir ülke olabileceğini ifade etmiştir.

"Türkiye'nin bölünme tehlikesi var, ABD ve AB bunu istemektedir. ABD ve AB'nin hedefi Türkiye'nin küçülmesidir".[566]

---

[564] Cihangir Dumanlı, „Türkiye ile ABD'nin çıkarları örtüşmüyor", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, Nr. 105, 03.07.2006. s. 23

[565] Kemal Yavuz, 2005: „Sn. Başbakan'ın Rusya ziyareti", http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/01/16/yazarlar/yazarlarprn156.htlm (23.01.2005).

[566] Doğan Güreş, (2007), „Güreş: Hakkari bir gün Barzani'nin olursa", http://www.tumgazeteler.com/?a=2340099 (15.04.2008).

"Büyük Ortadağu Projesiyle ABD ve AB tüm bölgeyi ekonomik, siyâsi, askerî ve kültürel açıdan kontrol altına almak istemektedir. Demokrasi olgusu, bu projedeki en büyük tuzaktır. Bu proje, demokratik bir vizyonu değil faşist bir zihniyeti temsil etmektedir".[567]

„Büyük Ortadoğu Projesi, 11.Eylül ile başladı ve 3. ve 4. Dünya Savaşıları ile âdeta devam ettirilmek isteniyor. Bu proje, ABD'nin global stratejisini yansıtmakta ve dünya'nın kendi çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesini hedeflemektedir. Bu strateji, bu bölgedeki devletlerin etnik ve dini çatışmaların etkisine girerek birbirleri ile savaştıkları ve iç savaşların meydana geldiği bir düzeni ortaya çıkaracaktır. Bu düzende ABD, bu bölgedeki tüm enerji kaynaklarını kontrol altına almayı planlamakta ve böylece Avrasya'da kendine rakip olarak çıkabilecek yeni bir süper gücün ortaya çıkmasını engellemek istemektedir".[568]

"ABD, Türkiye'yi, Büyük Ortadoğu Projesi'nde cephe devlet olarak görmektedir. Böylesi bir bir durum, Türkiye'yi, Avrasya'da Amerika'nın global menfaatlerini gerçekleştirmede araç haline getirir. Bu durum Türkiye'nin güvenliğini ve istikrarını bozabilir ve Avrasya'daki ülkeler ile ilişkileri tehlikeye atar. Türkiye böyle tehlikeli bir rolü Avrasya'da asla üstlenmemelidir".[569]

"Başta Rusya ve Çin olmak üzere Avrasya bu mücadeleye sağlam bir cephe gerisi sağlıyor. Ön Asya'da güçlenmekte olan ABD-İsrail karşıtı cephedir ve ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin çıkmazdadır".[570]

Yukarıdaki açıklamarda görüldüğü gibi AB, ABD ve ABD'nin uygulamaya çalıştığı BOP sert bir şekilde eleştirilerek Batı'nın emperyalistik projesi olarak görülmektedir. Kemalistler, Batı'nın, yani ABD ve AB'nin Türkiye ve Avrasya'daki diğer devletlere karşı ortak emperyalistik bir proje izlediği kanaatindedirler. Kemalistler özellikle ABD'nin Avrasya bölgesinde uygulamak istediği stratejiye karşı çıkarak ABD'nin bu projesinin Türkiye ve diğer Avrasya devletleri için tehdit oluşturduğu kanaatindedirler. Genel çerçevede AB ve ABD'yi Batı'lı güçler olarak değerlendirildiği bu açıklamalarda Batı dünyasının demokratik değil, faşist bir dünya

---

567 Erol Manisalı, (2004), „BOP bölgenin işgal projesidir", http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=2649. (02.07.2007).

568 Osman Özbek, *İpotekli Türkiye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 107.

569 İbrahim Şerif Kaymaz, „Büyük Ortadoğu Projesi'nin ardında yatan gerçekler ve Türkiye", *Jeopolitik*, No. 18, Temmuz 2005, s. 70.

570 Semih Koray, „Büyük Ortdoğu Projesi çıkmazda", 22.11.2012, http://www.aydinlikgazete.com/buyuk-ortdogu-projesi-cikmazda-tamami-makale,17063.html (16.11.2015).

görüşü ortaya koyduğu ifade edilmek istenmektedir. Osman Özbek, BOP'un 11 Eylül 2001'den itibaren ABD tarafından uygulamaya konulduğunu ifade ederek, Batının gerçekte 3. Hatta 4. Dünya savaşları çıkartarak, küresel hedeflerine ulaşmak isrediğini ortaya koymaktadır. Özbek, Batının bu stratejisinin temel özelliklerinden bir tanesinin hâkimiyetlerini kesin olarak kurmak istedikleri bölgelerde, o devletlerin ve halkların; etnik ve dini boyutta birbirlerine düşürülerek ve iç savaşlar çıkartılarak bozguna uğratılması ve dolayısıyla Batının küresel boyutta dünyaya hâkim olması amacında olduğunu vurgulamıştır. Burada tekrar ABD merkezli Batılı güçlerin benimsediği ve uyguladığı BOP'un, Avrasya'nın enerji kaynaklarının kontrol edilmesi ve Avrasya bölgesinde kendilerine karşı 21. yüzyılda ortaya çıkabilecek güç merkezlerinin şimdiden engellenmesinin hedeflendiği ortaya konmak istenmiştir. Türkiye'ye ise ABD'nin BOP çerçevsinde, Avrasya'da taşeron rolü vermek istediği ifade edilmektedir. Semih Koray ise, Rusya ve Çin'in ABD'nin BOP planlarına karşı güçlü bir duruş sergilediğini ve BOP'un çıkmazda olduğunu dile getirmiştir.

"Büyük Ortadoğu Projesinin aslı Ortadoğu'da Büyük Kürdistan projesidir. İsrail Başbakanı Nethanyahu Kürdistan devletini derhal tanıyacaklarını söylemiştir. ABD Başkan Yardımcısı Biden ise Kürdistan Devleti'ni kuracaklarını söyleyen Barzani'ye sizin ve benim ömrümde Kürdistan kurulacaktır, merak etmeyin fakat acele de etmeyin".[571]

"PKK doğrudan Ermeni ve Rumlar tarafından desteklenmektedir. Bunlar devletimiz tarafından bilinmektedir fakat nedense devletimiz bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamaktadır. Nitekim Abdullah Öcalan Nairobi'de yakalandığında üzerinde Rum pasaportu çıkmıştır. Böylesi bir olay Türkiye tarafında gerçekleştirilse Batı kıyameti koparırdı".[572]

Yukarıdaki ifadeyi Onur Öymen katıldığı bir TV programında BOP çerçevesinde dile getirmiştir. BOP'un temel hefdefinin Büyük Kürdistan olduğuna vurgu yapan Öymen, İsrail Başbakanı Nethanyahu ve ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden'in sözlerine vurgu yaparak BOP'un gerçekte neyi amaçladığını; en üst

[571] Onur Öymen, Halk TV, Gündem Özel, "Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)' nin aslı Büyük Kürdistan projesidir", http://www.cagdasulusalcizgi.com/webtv/onur-oymen--buyuk-ortadogu-projesi-bop-nin-asli-buyuk-kurdistan-projesidir./5489007.html (02.05.2015).

[572] Onur Öymen, Halk TV, Gündem Özel, "Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)' nin aslı Büyük Kürdistan projesidi".

politik düzeyde İsrail ve ABD'li yetkililerin söylediklerin atıfta bulunarak ortaya koymuştur. PKK ve Abdullah Öcalan konusunda ise Öymen, Batılı güçlerin ve onların desteklediği Rum ve Ermeni örgütlerinin PKK'nın terör faaliyetlerini desteklediğini belirterek Türkiye'nin Batılı müttefikleri nezdinde ve doğrudan PKK'yı destekleyen Rum ve Ermenilere karşı önemli bir girişimdi bulunmadığını, karşı bir strateji geliştirerek hareket etmediğini vurgulamıştır. Türkiye'nin milli politikalar çerçevesinde ABD'ye yeteri kadar tepki göstermediği veya gösteremediği bu bölümdeki söylemler etrafında ortaya konmuştur. ABD, Ortadoğu ve Avrasya'da demokrasi getirme, insan hakları ve hukuk devleti gibi söylemleri ileri sürerek kendi çıkarları doğrultusunda üstü örtülü bir strateji izlemiştir. Bu durum günümüzde de hem Irak ve Suriye boyutu ile birlikte dolayısıyla farklı boyutta ve farklı bölgelerde devam etmektedir. Nitekim Georges W. Bush hükümeti Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in hazırtattığı enerji raporu'na göre Geniş Ortadoğu Stratejisi'nin temel amacı şu şekilde belirlenmiştir: "*ABD, Geniş Ortadoğu coğrafyasında zengin petrol ve doğalgaz yataklarını denetim altına almak ve Avrupa'yı, Çin'i, Japonya'yı, Rusya'yı petrol ve doğalgazdan uzak tutmaktır*".[573] Görüldüğü gibi ABD küresel güç konumunu Avrasya güçlerine karşı mücadele ederek ve enerji kaynaklarını kendi kontrolüne alarak Avrasya'lı güçlerin kendine küresel çapta rakip olmasını engellemek istemektedir.

Bu bölümdeki söylemlerde, Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının Ortadoğu ve Avrasya coğrafyasında karşı karşıya geldiği ortaya konmuş ve Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde; Türkiye ile ABD'nin hem Ortadoğu'da hem de geniş Avrasya coğrafyasında catıştığı ortaya konmuştur. Türkiye'nin, ABD'nin BOP çerçevesinde yürüttüğü küresel hegemonya stratejisine karşı kendi ulusal çıkarlarını korumak için mücadele etmek zorunda olduğu vurgulanmış ve aksi bir stratejisi ise Türkiye'nin parçalanarak dağılması anlamına geleceği belirtilmiştir. BOP, bu bölümdeki söylemlerde ortaya konduğu gibi Türk-Amerikan ilişkilerindeki çıkar çatışmasını ortaya koyan ana faktör olması nedeniyle buradan itibaren geniş bir şekilde ele alınacaktır.

---

[573] Erol Bilbilik, *NATO, İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi*, otopsi yayınları, İstanbul 2004, s. 118.

BOP, Mart 2003 Irak Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin gündemine gündemine girmiş ve Fas'tan Orta Asya'ya müslüman topluma sahip bütün devletlerin politik ve ekonomik olarak reformdan geçirilerek Batı dünyasının istediği demokratik ve liberal ekonomik düzene geçmesini hedeflemiştir. Ağustos 2003'te Washington Post'ta yazdığı makalesi ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'ni ortaya koyan Ulusal Güvenlik danışmanı Condoleeza Rice, 22 müslüman devletin demokratikleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu proje ile, 2006'da Albay Ralph Peters'in ortaya koyduğu gibi Ortadoğu'nun sınırlarının değişmesi gerektiğini ileri sürülmüş ve Büyük Kürdistan'ın kurulması gerektiğini ortaya konmuştur.

BOP, ABD'nin resmi kaynaklarında yer almasa da, ABD'deki Yeni Muhafazakârlar olarak bilinen çevrelerce başta geleceğin Ortadoğu'su olmak üzere müslüman inanca sahip toplulukların yaşadığı devletleri dönüştürmek ve sınırlarını yeniden çizme amacıyla tasarlanan bir proje olarak öne çıkmıştır. Bahadır Selim Dilek, Bu projenin ABD'deki Yeni Muhafazakârlar olarak bilinen ve ABD siyâsi tarihinde Gerorges W. Bush dönemine damgasını vuran Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Dick Cheney gibi Cumhuriyetçi partinin önde gelen politikacılarının oğul Bush döneminde hükümete gelmeden önce, 1997 senesinde "Project for the New American Century" ile BOP'un temelini ortaya koyduklarını ileri sürmüştür.[574]

Bush Hükümetinin Dışişleri Bakanı Colin Powell 2002 senesinde kamuoyuna, Irak'ın dışında tüm Ortadoğu'nun demokratikleşmesi gerektiğini açıklamış ve ABD'nin, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra hem terörle mücadele etme hem de Ortadoğu'da demokratikleşme sürecini yürürlüğe koymak istediklerini ifade etmiştir. Bu projeyi, Ortadoğu'nun müslüman toplumlarında terörist grupların etkisini kırmak için önemli bir araç olarak gören Bush hükümeti, kısa süre sonra 2003 Irak Savaşı ile bu projeyi fiilen uygulamaya başlamıştır. 2003 Irak Savaşı ile Saddam Rejimi devrilmiş ve ABD, Irak'ı demokratik bir ülke olarak yeniden inşa

[574] Bahadır Selim Dilek, „Büyük Ortadoğu Projesi - BOP Irak'ta çöküyor", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, Nr. 123, 06.11.2006, s. 12; „Project fort he New American Century", bir ABD düşünce kurumu olarak 1997'de Yeni Muhafazakârlar tarafından kurulmuş ve 2006'ya kadar devam etmiştir. Bu kurum American Enterprise Institute ile aynı binada birlikte çalışmış ve her ikiside ABD'nin küresel güç olmasını benimsemiş ve bu yönde çalışma yapmışlardır.

etmek istediğini 06 Kasım 2003 tarihinde Başkan Bush'un konuşmasıyla açıklamıştır. Başkan Bush, bundan kısa süre sonra, 20 Ocak 2004 tarihinde "*Ulusa Sesleniş*" konuşmasında ABD'nin Ortadoğu'nun demokratikleşmesini destekleyeceklerini tekrar dile getirerek Washington'un bu projeyi gerçekleştirmek için ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymuştur. ABD, Ortadoğu'daki Arap devletlerinin demokratikleştirilmesine odaklanmış gözükse de, "Greater Middle East Project" olarak tanımlanan BOP, Ortadoğu'daki Arap Ülkelerinin ötesinde Müslüman toplumların yaşadığı bütün devletleri kapsadığı ortaya konmuştur.[575]

24 Ocak 2004 tarihinde Bush, Türkiye Başbakanı Erdoğan ile buluşmasında bu yeni stratejinin tasarımını ortaya koymuş ve ABD'nin Ortadoğu'daki ülkelerin demokratik reformları yürürlüğe koymalarını destekleyeceklerini ifade ederek, Türkiye'nin, laik-demokratik yapısı ve müslüman bir toplumdan oluşması nedeni ile bu proje için önemli bir model devlet oplarak katkı yapabileceği belirtilmiştir. Aynı gün (24.01.2004) Başkan Yardımcısı Dick Cheney, bu proje hakkında Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda konuşmuş ve ABD'nin Fas'tan Çin'e kadar tüm bölgenin demokratikleşmesini desteklediğini ve aynı zamanda tüm bölge devletlerinden katkı beklediklerini açıklamştır. 2003'te Amerikan Ulusal Güvenlik Konsey danışmanlığını yürüten Condoleeza Rice, (2004'te ABD Dışişleri Bakanı olmuştur), Washington Post'ta 07 Ağustos 2003 tarihinde önemli bir makalesi yayınlanmış ve Fas'tan Körfez bölgesine kadar 22 devletin rejiminin değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[576]

Condoleeza Rice, Washington Post'daki makalesinde, 22 ülkeden ve 300 milyonluk nüfustan oluşan Ortadoğu'nun yıllık yurt içi hasılasının 40 milyon nüfuslu İspanya'dan daha düşük olduğunu belirterek bunun Arab entellektüellerin de söyledikleri gibi politik ve ekonomik özgürlüğün eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu geri kalmışlığın bölgede istikrarsızlığa yol açtığını ve ABD'nin de

---

[575] Kenan Dağcı,: „AB ve ABD'nin Orta Doğu stratejileri ve Büyük Orta Doğu Projesi", kaynak: Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı, (edit.): *Büyük Orta Doğu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 177-178.

[576] Erol Bilbilik, *Geniş Ortadoğu Projesi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2008, s. 7-8; Cenap Çakmak,: „Irak Savaşı ve Büyük Orta Doğu Projesi", kaynak: Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı (edit.): *Büyük Orta Doğu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 153-155.

güvenliğini tehdit ettiğini belirten Rice, ABD'nin bölgede demokrasinin, özgürlüğün ve refah'ın gelişmesini istediğini ve bölge ülkeleri ile bu yönde birlikte çalışmayı arzuladığını ifade etmiştir. Irak'ın 2003 Savaşı ile Saddam rejimi'nden kurtulduğunu ve özgürlüğüne kavuştuğunu dile getiren Rice, Saddam rejimi'nin çökmesi ile Fas'tan Körfez bölgesine kadar olan bölgede Arap halklarının politik ve ekonomik özgürlük talebinin arttığını ve bu bölge halklarının daha iyi yaşam koşullarını arzuladıklarını belirtmiştir. ABD'nin de bunu desteklediğini dile getiren Rice, Ortadoğu'nun politik ve ekonomik dönüşümünün kolay olmayacağını ve zaman alacağını ifade ederek; ABD'nin, Avrupa'nın ve bütün özgür ulusların buna destek vermesi gerektiğini dile getirmiştir.[577]

[577] Condoleezza Rice, Transforming the Middle East, 07.08.2003, kaynak: https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/ (16.09.2015). Bu makale BOP çerçevesinde Türkiye dahil 22 müslüman devletin sınırlarının değişeceği konusunda referans olarak kullanılmaktadır. Fakat yukarıda belirtilen Washington Post gezetesindeki orjinal makalede böyle bir bilgi yoktur. Bu bilginin yer almaması dikkat çekicidir. Nitekim 29.03.2016 tarihinde Habertürk kanalında 22.00'den itibaren yayılanan ve Cansu Canan Özgen'in sunduğu ve Dr. Ramazan Kağan Kurtoğlu'nu konuk ettiği Öteki Gündem'de Cansu Canan Özgen, bu makalenin 07.03.2003'te yayınlandığnını ve kendisine Dr. Ramazan Kağan Kurtoğlu'nun verdiğini belirterek, Türkiye ve 22 İslam ülkesinin sınırlarının değiştirileceğini 07.03.2003'te Washington Post'ta yayınlanan makalede belirtildiğini ifade etmiştir. Aynı makale 5 ay sonra orjinal olarak tekrar yayınlanmış fakat bu defa Türkiye ve 22 İskam ülkesinin sınırlarının değiştirileceği ifadesi yer almamıştır. Bu durum ya bu ifadelerin C. Rice'nin makalesinde gerçekte hiç yer almadığı anlamına gelmekte ya da 07.08.2003'te yayınlanan aynı makalenin içeriğinin değiştirildiğini dolayısıyla "Türkiye ve 22 İslam ülkesinin sınırlarının değiştirileceği" ifadesinin sonradan çıkartıldığı anlamına gelmektedir. Kaynak: Cansu Canan Özgen, Habertürk Kanalı, Öteki Gündem, Sessiz Silahlar ve Terör, 29.03.2016, 22.00'den itibaren (Almanya saati ile), https://www.youtube.com/watch?v=y4hgeh-4p1c, 22-23. dakikalar, (30.03.2016).

Harita 1: Büyük Ortadoğu (Greater Middle East)

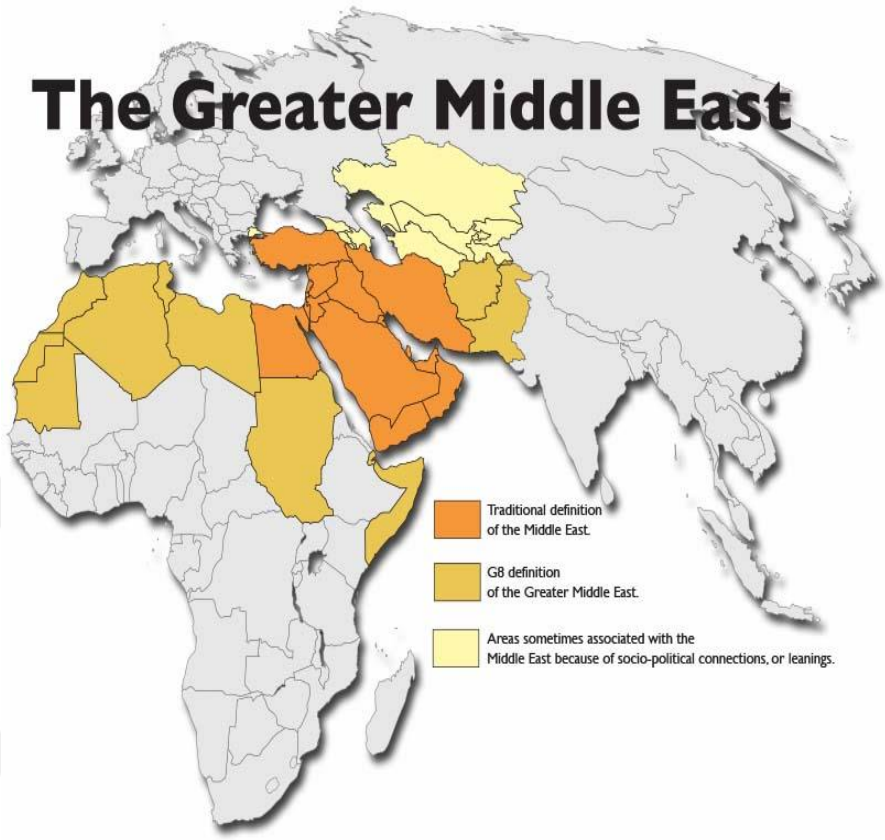

Kaynak:http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/lgcolor/middleeastmap.htm (24.03.2016).

ABD, BOP ile bu ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulabilmeleri için ekonomik, sosyal ve politik yapılarının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyarak, temel hedeflerinden biri olan uluslararası terörü etkisiz kılabileceğini düşünmüştür. Ancak ilerleyen süreçte Afganistan ve Irak'taki gelişmeler, barışı sağlamak ve bu ülkelerde demokratikleşmeyi değil, ABD'nin planında başka bölgesel ve küresel senaryoların olduğunu ortaya koymuştur. Bu gelişme, ABD'nin hem Avrupa'daki hem de bu proje için öngördüğü diğer ortaklarının bu projeye verdikleri desteğin çekilmesine neden olmuştu. 2003 Irak Savaşı sonrası süreçte, ABD ve AB arasında derin fikir ayrılıkları oluşmuş ve Atlantik ittifakında önemli gerginliklere yol açmıştı.[578]

[578] İdris Bal, „Büyük Ortadogu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge", kaynak: İdris Bal,: *ABD politikalari ve Türkiye*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2008, s. 111-117.

Türkiye, bu proje kapsamında demokrasisi desteklenecek olan 22'den birisi olarak belirlenmiş ve bu proje Kemalist seçkinler tarafından ağır şekilde eleştirilerek reddedilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, SSCB'nin yıkılması sonrası süreçte bağımsızlığını ilân eden Türk Cumhuriyetleri için "model" olarak benimsendiği gibi bu sefer Türkiye, tüm müslüman dünyası için "model" bir devlet rolü üstlenmesi ABD tarafından benimsenmişti. Fakat bu sefer Türkiye farklı İslam anlayışına ve farklı politik rejimlere sahip müslüman toplumlu ülkelere örnek model olarak öne çıkmalı ve laik-demokratik yapısı ile İslam dinini uyumlu hale getiren "ılımlı İslam" modelini yansıtması destekleniyordu. Böylece İslam dini, 1990'lı yılların başına göre çok daha fazla ön plana çıkmalı idi aksi takdirde müslüman ülkeler "model devlet" olarak Türkiye'ye ilgi duymayabilirlerdi. Bu projeyle ilgili yapılan tartışmalar sırasında Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell Türkiye'yi bir "*İslam Cumhuriyeti*" olarak tanımlaması ABD'nin bu projeye ne kadar önem verdiğini göstermiş ve Kemalistler ise Powell'in bu açıklamasını sert bir şekilde eleştirerek reddetmişlerdir. Colin Powell, 01.04.2004 tarihinde Alman ZDF kanalında Mayritt İllner ile yaptığı söyleşide, Mayritt İllner'in: *"Irak'ta serbest seçimler yapılacak ve bu seçimlerde Mollalar kazancak dolayısıyla Irak, bir İslam Cumhuriyeti olacak bu takdirde ABD, Irak Savaşı'nı kaybetmiş olmaz mı*" sorusuna Colin Powell şöyle cevap vermiştir: "*Hayır olmaz, Irak, aynen Pakistan ve Türkiye'de olduğu gibi bir İslam Cumhuriyeti olur. Pakistan ve Türkiye demokratik ve İslamî bir devlettirler, İslam'ın demokrasi ile bağdaşmaması için hiç bir sebep yok. Neden bir devlet, Türkiye gibi hem İslamî hem de demokratik olmasın".*[579] Görüldüğü gibi ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Türkiye'yi bir İslam Cumhuriyeti olarak tanımlamış ve Irak'ında aynen Türkiye gibi demokratik bir İslam Cumhuriyeti olabileceğini belirtmiştir. Colin Powell'in Türkiye hakkında ifade ettiği bu düşünce, ABD, Türkiye'yi hem demokratik hem de İslamî bir devlet olarak Ortadoğu devletlerine örnek olmasını istediğini göstermiştir. Nitekim bu durum ABD tarafından benimsenmiş ve aynı zamanda BOP'un ideolojik alt yapısı olarak uygulanmak istenmiştir.

[579] Colin L. Powell, 01.04.2004, İnterview with Maybritt IIIlner of ZDF German Television, http://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/31016.htm (24.03.2016).

Bu proje, AKP hükümeti tarafından da olumlu karşılanmış ve dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan, kendini Ortadoğu'da bu projenin lideri olduğunu ilân etmiş ve Türkiye'nin, İslam ve Demokrasi'nin bir arada yürütülebileceğini göstereceğini ve "Büyük Ortadoğu Projesinin" kültürler ve medeniyetler projesi olduğunu ifade etmiştir.[580] Ancak Türkiye'de bu projeye karşı eleştiriler hızla artmış ve Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Kemalist düşünceye bağlı olan Ahmet Necdet Sezer 14 Nisan 2004'te TSK'nın düzenlediği bir konferansta bu projenin kabul edilemez olduğunu ve bu projenin sömürgeci bir özellik taşıdığını vurgulayarak Türkiye'nin bu projeye katılmasını reddetmiştir. Benzer bir eleştiri Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ tarafından yapılmış: "*Türkiye bu projede rol model olamaz. Türkiye bir laik demokratik sosyal hukuk devletidir. Bir ülke hem laik hem de ılımlı İslam'ın temsilcisi olamaz*" diyerek reddedmiştir.[581]

T.C. devletini temsil eden yüksek makamlarından gelen bu ifadeler, medyada ve akademik çevrelerde geniş yankı bulmuş ve Kemalist çevreler, bu projeye karşı duruşlarını açıkça ortaya koyarak, ABD'nin bu bölgedeki planlarına kesinlikle karşı çıkmışlardır. Yavuz Gökalp Yıldız, ABD'nin 1991 yılından bu yana bu bölgede gerçekleştirdiği askeri operasyonların bu büyük projenin bir parçası olduğunu ve ABD'nin 2025'e kadar olan süreç için planlarını geliştirdiğini ifade etmiştir. Yıldız, ABD'nin bu planlarını aşağıdaki maddelerle özetlemiştir:[582]

a. Bu ülkelerdeki enerji kaynaklarının kontrolü edilmesi.
b. Bölgede Amerikan hegemonyasına engel teşkil edecek gelişmelerin engellenmesi.
c. Bu ülkelerin Batı dünyası ile ekonomik entegrasyona girmesi.
d. İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve Filistinliler ile barış görüşmelerinin sürdürülmesi.
e. ABD'nin çıkarlarına karşı hareket eden terör gruplarının kontrol edilmesi.

[580] İdris Bal, Büyük Ortadogu Projesi..., 2008, s. 128-129.
[581] Osman Özbek,: *İpotekli Türkiye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 117.
[582] Yavuz Gökalp Yıldız: *Oyun içinde oyun: Büyük Ortadoğu*, 2. baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 19-20.

Kemalistler'in ve genel anlamda ulusal ve milli duruşu benimseyen kesimler ilerleyen zaman zarfında BOP'a artan oranda karşı çıkmışlar ve tepki göstermişlerdir. Türkiye'deki BOP karşıtlığı, 2006 yılında Albay Ralph Peters'in ABD Silahli Kuvvetler dergisinde yayınladığı Ortadoğu haritası ile daha da büyümüş ve tepkiler daha geniş halk kesimlerine yayılmıştır.

Harita 2: Albay Ralph Peters'in Haziran 2006'da ABD Silahli Kuvvetler dergisinde yayınlanan makalesindeki „Büyük Kürdistan Haritası".

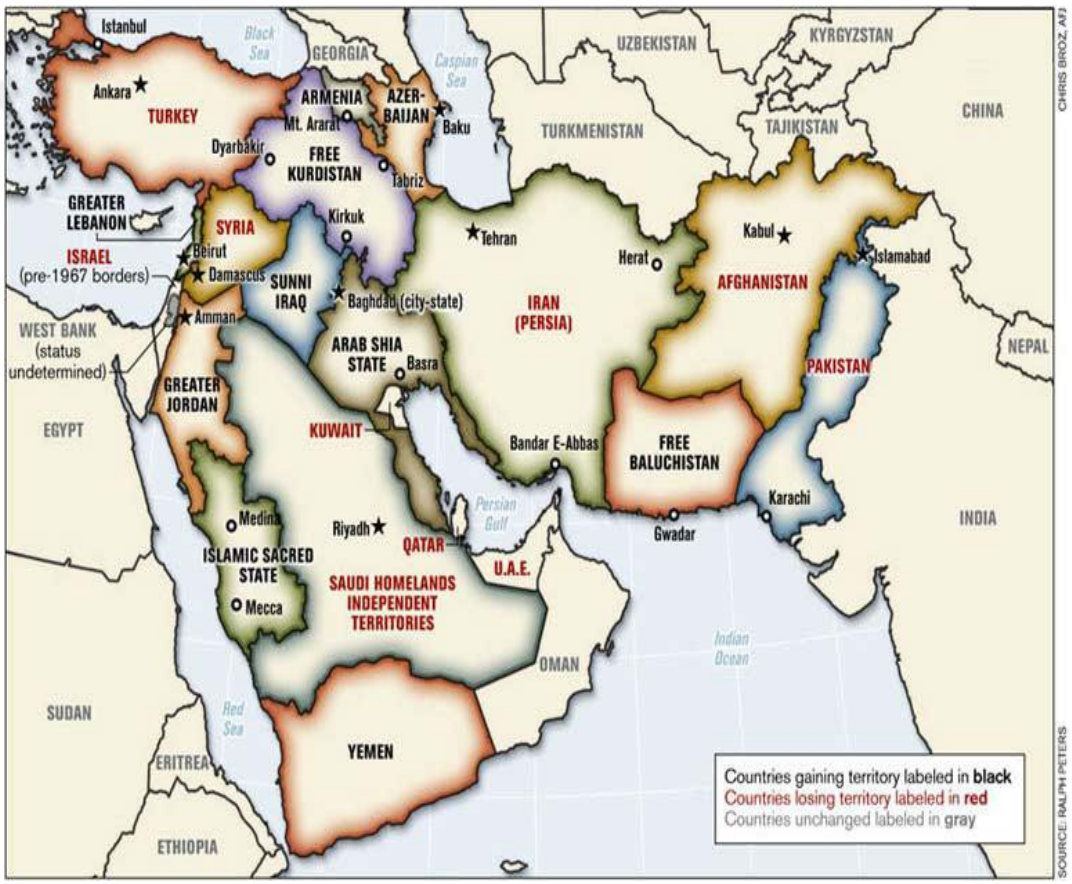

Kaynak:http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882 (18.08.2015)

Albay Ralph Peters yayınlanan makalesinde; geçmişte çizilen Ortadoğu'daki sınırların, günümüzdeki sorunların önemli kaynağı olduğunu ileri sürerek; Kürtlerin, Belucilerin, Ermenilerin ve Şii Araplar başta olmak üzere farklı etnik ve dini kimliğe sahip bir çok topluluğun geçmişte aldatıldığını ve haksızlığa uğradığını belirtmiştir. Ralph Peters, Büyük Kürdistan'ın sınırlarını çizmiş ve Büyük Kürdistan devleti Türkiye ile Asya arasındaki karasal bağı tamamen kesilmiş olarak tasarlanmıştır.

Tarihte sınırların statik olmadığını ve sürekli değiştiğini dile getiren Peters, Balkan dağları ile Himalayalar arasında kalan bölgede en göze batan vatansız etnik topluluğun Kürtler olduğunu belirtmiştir. Bölgede Kürtlerin 27-36 milyon arası bir nüfusa sahip olduğunu ileri süren Peters, Kürtlerin Irak'ın nüfusundan fazla bir nüfusu olduğunu ve Kürtlerin, dünya'da devleti olmayan en büyük etnik topluluk olduğunu ifade etmiştir. Mümkün olsa bütün Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmak için oylarını vereceğini belirten Peters, böylesi bir Kürt devletinin; Bulgaristan'dan Japonya'ya kadar olan bölgede, en Batıcı devlet olacağını ifade etmiştir. Ralph Peters, Harita 2'de görüldüğü gibi böylesi bir senaryoyu ortaya koyan yeni sınırlarla bir Ortadoğu yapılanmasını çizmiş ve yeni bir Ortadoğu'nun bölgede yaşayan insanlar için daha adil ve daha iyi olacağını ileri sürmüştür.[583] Peters, bu haritayı Eylül 2006'da Roma'da NATO Savunma Koleji'nde brifing verirken açmış ve Türk subaylar sert tepki göstererek salonu terk etmişlerdi.

ABD'nin BOP planları, gerek Cumhurbaşkanı Sezer gerekse Genelkurmay Başkanı Başbuğ tarafından dolayısıyla politik ve askerî olarak en yüksek mercîlerden reddedilmiştir. Kemalist seçkinler, BOP'u ABD'nin emperyal stratejisinin bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Ortadoğu'daki devletlerin demokratikleşme sorunları Kemalistler tarafından da kabul gören bir durumdur fakat ABD'nin planları bir demokratikleşme projesi olarak değil aksine sadece Amerikan çıkarlarına hizmet eden sömürge planı olarak görülmüştür. Aksi takdirde Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ABD'nin yönetimi üzerinde etkili olduğu Körfez ülkeleri çoktan demokratikleşmiş olmaları gerekirdi. Nitekim emekli Orgeneral Edip Başer, 22 Eylül 2014'te Hürriyet gazetesi'nde yayınlanan söyleşisinde, Cansu Çamlıbel'e ABD'nin "Büyük Kürdistan" projesinin BOP çerçevesinde devam ettiğini belirtmiştir. Başer, TSK'ya karşı 2008 yılından itibaren Ergenekon ve 2010'dan itibaren Balyoz operasyonları çerçevesinde yüzlerce TSK mensubu subayların yargılanmasını, ABD'nin, 01 Mart 2003 tezkeresinde TSK'nın bu tezkere'nin TBMM'de geçmesini benimsemediği için, desteklediğini düşündüğünü ifade etmiştir. 2006 yılında Barzani ve Talabani'ye bağlı Peşmergelerle birlikte ABD'li askerlerin PKK'ya lojistik destek

[583] Ralph Peters, Blood borders, how a better Middle East would look, 01.06.2006, http://www.armedforcesjournal.com/blood-borders/ (24.03.2016).

sağladıklarına dair görüntü elde ettiklerini belirten Başer, bunula ilgili CD'deki görüntüleri ABD'li General Ralston'a Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın odasında izlettiklerini ve General Ralston'un: "*Hemen bunu inceleteceğiz ve size cevap vereceğiz*" demesine rağmen hiçbir cevabın gelmediğini söylemiştir. PKK'nın, ABD'nin yardımı ile güçlendiğini dile getiren Başer, EUROPOL'un raporlarına göre PKK'nın sadece uyuşturucudan elde ettiği yıllık gelirin 300-500 milyon Euro civarında olduğunu ve bu parayla Batı'lı ülkelerden silah aldığını ifade etmiştir. ABD'nin Türkiye'nin de içinde bulunduğu BOP'u gerçekleştirmek için PKK'ya görev verdiğini dile getiren Başer, 2003'te Condoleeza Rice'ın yazdığı makaleye ve Ralph Peters'in 2006'da yazdığı makale ve Ortadoğu haritasına atıfta bulunarak ABD'nin BOP planının adım adım devam ettiğini ve bundan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Başer, bölgedeki gelişmelerin Büyük Kürdistan'a doğru gittiğini söyleyerek, bölgede kendisinin de tanıdığı Barzani'ye karşı olan iki Kürt aşiretinin de bu amaç için mücadele ettiğini belirterek bölgedeki Kürtlerin ABD'nin desteğinde Büyük Kürdistan'ı kurma sürecini devam ettirdiklerini ifade etmiştir.[584]

6.2.4. Türkiye ve Avrasya'daki Kardeş Türk Cumhuriyetleri

Türk Cumhuriyetleri, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası için yeni bir etki alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bugüne kadar Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler ne Türkiye'yi ne de Türk Cumhuriyetleri tatmin edecek düzeyde gelişmiştir. Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri'nin özellikle ekonomik ve teknolojik alanda ihtiyaç duyduğu düzeyde destek sağlayacak imkânlara sahip olmaması bunun en önemli sebebi olmuştur. Ama bu durum, Türkiye'nin soy, tarih, dil ve dini açıdan akraba olduğu Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile Kafkasya ve Orta Asya'da gelecekte daha iyi ilişkiler kurarak etki sahası geliştirebileceği gerçeğini değiştirmemektedir.

"Türkiye, 1952'de Nato'ya üyeliğinden sonra, Soğuk Savaş bitene kadar dış politika'da yeni bir strateji geliştirmemiş ve NATO'da Batı dünyasının parçası olarak yer almıştır. Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye'nin jeopolitik konumu değişmiş olsa da, Batı yönlü dış politikası değişmemiştir. AB'ye tam

[584] Edip Başer, „Hedef Büyük Kürdistan", Cansu Çamlıbel ile söyleşi, 22.09.2014, http://www.hurriyet.com.tr/edip-baser-hedef-buyuk-kurdistan-27248797 (24.03.2016).

üye olma arzusu, Türkiye'yi Cumhuriyet'in temel ilkeleri ve Lozan Antlaşması bağlamında Türkiye'nin taviz vermesine yol açmıştır. Bu da Türkiye'yi yeni politik stratejiler geliştirme konusunda engellemiş ve "Türk Dünyası" kurma fırsatını ortadan kaldırmıştır".[585]

"Türkiye'deki ve Türkistan'daki (Orta Asya) Türklerin kaderi ortaktır. Batı müttefiklerince dışlanan ve menfaatleri göz ardı edilen Türkiye, Türkistan'daki Türklerle tarihi, dini, dilsel ve geleneksel ortak paydalara sahiptir. Jeopolitik ve jeostratejik şartlar, Türkiye'yi Türkistan'daki Türklerle daha sıkı işbirliğine zorlamaktadır".[586]

""Türk Cumhuriyetleri için, Kemalist prensipler ile uyumlu ortak kültürel ilişkileri geliştirmeye devam etmek ve dünyada bir yer edinmek çok önemlidir. Aksi takdirde Çin ve Rusya'dan gelecek tehditleri hesaba katmak zorunda kalacaklar".[587]

Buradaki açıklamalarda Suat İlhan, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan işbirliğinin her iki taraf için de önemini vurgulamakta ve gelecekte Türklerin birbirleri ile yakınlaşmasının önemine dikkat çekmektedir. Türkiye'nin kısıtlı maddî kaynaklarına rağmen doğudaki kardeşleriyle daha iyi ilişkiler kurması gerektiği dile getirilerek gelecekte daha iyi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Suat İlhan, hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetleri'nin kendi konumlarını sağlamlaştırmak için birbirilerine ihtiyaçları olduğu görüşündedir. Soğuk Savaş sonrası AB tam üyeliğine verilen önemi ve bu konuda T.C. hükümetlerinin yürüttüğü AB politikasını eleştiren İlhan, bunu Türkiye'nin temel ilkeleri ve Lozan'dan taviz verme olarak değerlendirmektedir. AB merkezli dış politikanın, Türkiye için jeopolitik ve jeostratejik olarak hatalı bir dış politika stratejisi olduğunu düşünen İlhan, bunun Türkiye için kendi önünü tıkama ve AB etkisinde kalarak kendi geleceğini tehlike altına sokma olarak değerlendirmektedir. Bu durumun Türk Cumhuriyetlerini de olumsuz etkileyeceğini ileri süren İlhan, gelecekte bu devletlerin Rusya ve Çin'in tehditlerine maruz kalacaklarını ifade etmiştir. Türk devletlerinin Kemalist dünya görüşü etrafında ilişkileri geliştirerek dünya milletlerinin üyesi olarak kendi yerlerine almasını ve bağımsız, saygın ve istikrar içinde yollarına devam etmesinin önemini ortaya koyan Suat İlhan, aynı zamanda Türklerin Avrasya

[585] Suat İlhan, *a.g.e.*, 2005, s. 173-174.
[586] Suat İlhan, *a.g.e.*, 2005, s. 177.
[587] Suat İlhan, *a.g.e.*, 2005, s. 180.

bölgesinde gelecekte de var olabilmenin şartı olarak ortak tarihsel kimlik ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkmanın önemine vurgu yapmıştır. Avrasya'da Türk Dünyası olarak birlikte var olmayı Batı'dan ve Doğu'dan gelebilecek büyük güçlerin tehdit ve baskılarına karşı gelecek için çıkış yola olarak görmektedir. Burada Suat İlhan diğer Kemalist seçkinlerden farklı düşündüğünü ortaya koyarak söyleminin merkezine sadece "*Türk Dünyası*" kavramını yerleştirmektedir. Oysa Kemalist seçkinler, Avrasya'da Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri çoğunlukla; Rusya, İran ve Çin ile birlikte değerlendirmekte ve benimsemektedir. Oysa Suat İlhan güçlenen Rusya ve Çin'in Avrasya'da Türkler için tehdit olacağını ileri sürmektedir.

> *"Türkiye kendi dış politikasını farklı yönlerde genişletmeli ve tek bir yöne bağlı kalmamalıdır. Avrasya'daki ilişkilerimiz temelde gözden geçirilmeli ve yeniden yapılandırılmalıdır. Özellikle de Kafkasya ve Orta Asya sadece kültürel ve tarihsel açıdan önemli değil, bu bölgedeki güven ve barışın tesis edilmesi Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatleri için de önem arzetmektedir. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri için, Avrasya'da güvenliği, barışı ve istikrarı sağlamak temel şarttır. Bu devletlerde bağımsızlık ve egemenlik anlayışı güçlendirilmeli, ulusal düşünce ve demokrasinin kökleşmesine destek olunmalıdır".*[588]

Topuz, dış politikadaki farklı yönelimler konusunda yorum getirerek, Türkiye'nin tek yönlü Batı merkezli Türk dış politikasının yanlışlığına vurgu yapmaktadır. Avrasya'da Kafkasya ve Orta Asya'ya coğrafi olarak vurgu yapan Topuz, Suat İlhan gibi söyleminde öncelikle Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerine vurgu yapmakta fakat Rusya ve Çin gibi Avrasya'nın başlıca güçlerine değinmemektedir. Topuz, Kafkasya ve Orta Asya'da yeni kurulan Türk devletlerinde öncelikle bağımsızlık ve egemenlik anlayışının güçlendirilmesinin gerekliliğini dile getirmekte ve ulusal düşünce ve demokrasinin kökleşmesinin önemine parmak basmaktadır. Ali Topuz burada, Kemalist kimlik ve ideallere vurgu yaparak bağımsız ve ulusal bütünlük düşüncesinin bağımsızlığını yeni elde etmiş Türk Cumhuriyetleri açısından gerekliliğini ifade etmektedir. Bu bağlamda bu bölgede; güven, barış ve istikrarı tesis ederek hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetleri'nin geleceği sağlam temeller üzerine oturacaktır.

---

[588] Ali Topuz, „05.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde Sempozyum konuşması", kaynak: Mehmet Perinçek, a.g.e., 2006, s. 233.

"Türk halkı artık Batı'nın uydu devleti ve ABD'nin kanlı macerasının bir parçası olmak istemiyor. Türkiye, durumunu sağlamlaştırmak için yeni yollar arıyor. Türkiye'nin Asya'da yeni Türk Cumhuriyetleri gibi yeni işbirlikleri kuracağı devletlere yönelmesi çok normal bir durumdur".[589]

"Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini ekonomik, siyasi ve askeri açıdan güçlendirmek zorundadır. Bunun yanında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üye olmadan da bu bölge devletleri ile ilişkilerini geliştirmek durumundadır".[590]

"Türkiye, Avrasya'da öncelikle Azerbaycan ve Özbekistan (Ankara-Bakü-Taşkent) ile jeostratejik boyutlu işbirliği vizyonu oluşturmaya çalışmalıdır. Ondan sonra Türkiye, Avrasya'da hangi güçlerle stratejik ortaklıklar oluşturmak istediği sorusunu yanıtlamalıdır".[591]

"Türkiye, eğer Türkistan'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri'yle dilsel, dinsel ve tarihi akrabalıklarından akılcı bir şekilde faydalanabilirse, 21.yüzyılda kendi bölgesinde yeni bir merkez olarak yükselebilir ".[592]

Buradaki açıklamalarda Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkilere değinilmekte ve bu devletlerle gelecekte işbirliğinin geliştirilmesi Türkiye'nin gelecekteki dış politikası açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'de Kemalist ve milliyetçi kesimin ortak noktalarından biri olan; Avrasya'daki Türk Cumhuriyertleri ile yakın işbirliği geliştirerek her iki tarafında faydasına olacak karşılıklı ilişkilerin kurulmasının benimsenmesidir. Fakat buradaki söylemlerde Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri dillendirilirken, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) de dikkat çekilmekte ve Türkiye bu örgüte üye olmasa da işbirliği imkânlarını geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Esat Arslan ise, Orta Asya'yı bir bütün olarak ele almakta ve bölgeyi Türkistan kavramı ile değerlendirmekte, 21. yüzyılda Türkiye'nin bölgesinde güçlü ve merkezî bir devlet olabilmesi için genel çerçevede Türk devletlerinin bir bütünlük içinde hareket etmesi gerektiği düşüncesini ifade etmektedir. Fakat burada şunu belirtmek gerekirki, Türkiye'de milliyetçi kesimlerin ağırlıklı olarak Türk dünyasını bir birlik etrafında değerlendirme ve bu vizyonda bir

---

589 Yıldız Sertel, *Şu değişen Dünya: Türkiye ve Avrasya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 225.
590 Haktan Birsel, *Eski dünya'nın karanlık yüzü, Orta Asya jeopolitigi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 208.
591 Nejat Eslen, (2005a) „Türkiye'nin Avrasya'daki jeostratejik öncelikleri", kaynak: *Küresel hamleler, anahtar stratejiler*, Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul 2005, s. 70-71.
592 Esat Arslan, *Türk Dış Politikasında ödün değil uzlaşı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s. 105.

işbirliği arzusunda olsalarda böylesi bir boyutta işbirliğinin henüz bir gerçekliği yoktur.

Türk devletlerinin belirli bir birlik çerçevesi için de hareket etmesini mümkün kılan bir kurumsal yapının daha uzun bir vadede gerçekleşebilecek bir vizyon olabileceğini belirtmek gerekir. Buradaki söylemlerde, Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ile olan ortak tarihsel ve kültürel değerleri öne çıkarılsa da, 1990'ların başındaki heyecan ve iyimserlik dönemi 1990'ların sonunda yerini ilişkilerin sınırlı bir düzeyde geliştiği sürece bıraktığını ifade etmek gerekir. Gerek Türkiye'nin ekonomik ve teknolojik kapasitesi, gerekse Rusya'nın bölgede tekrar etkinliğini kazanması ve bunun yanında ABD ve Çin'in bu bölgedeki etkinliklerini arttırmaları Ankara ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin beklentilerin altında kalmasına neden olmuştur. Ankara bölge ile ilişkilerin, duygusal boyutunu aşıp gerçekci ve kendi ekonomik ve teknolojik şartlarına uygun bir düzeyde yürütmesi gerektiğini görmüş ve ilişkileri de ona göre geliştirme eğilimine girmiştir. Bu bağlamda Türkiye, bölge devletlerinden istenmeyen ve gerçekci olmayan "*ağabeylik rolü*" bir kenara bırakılarak bölge devletleri ile kültürel ve eğitim düzeyinde ilişkilerini geliştirilmiş ve Türk şirketleri bölgede başta inşaat sektörü olmak üzere yatırımlar yaparak bu ilişkileri daha ileri bir noktaya taşımaya çalışmıştır. Ankara, bir taraftan Rusya ile ilişkilerini normalleştirmeye çalışmış diğer taraftan Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerde bölgenin enerji kaynaklarının Batı dünyasına ulaştırılmas stratejisine ağırlık vermiştir. Bu çerçevede üç farklı doğal gaz boru hattı projesi geliştirilmiş ve 2000'li yıllarda bitirilerek İran, Rusya ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye gaz arzı başlamıştır: İran gazı, Rusya'dan Türkiye'ye ulaşan "*Mavi Akım*" ve Azerbaycan gazı (Bakü, Tiflis,Erzurum).[593]

2006'da hizmete giren Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ise, başta Azerbaycan petrolü olmak üzere Hazar bölgesinin petrolünü Ceyhan'a taşıyarak buradan tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamak üzere 2011'de Türkiye-Azerbaycan arasında imzalanan

[593] Mustafa Aydın, „Kafkasya ve Orta Asya", Baskın Oran (edit.*): Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşıdan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 463-467.

antlaşma ile yıllık 6 milyar m3 Şahdenizi sahası doğal gazının 2018'den itibaren Azerbaycan'dan Türkiye'ye taşınması gerçekleştirilecektir. Azerbaycan'dan ikinci bir hatla Azeri gazının Türkiye üzerinden transit geçişi sağlanarak Yunanistan ve/veya Bulgaristan üzerinde Avrupa'ya taşınacak Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesi için ise 2012 yılında Türkiye'nin de dahil olduğu milletlerarası antlaşma imzalanmıştır. Yıllık en fazla 32 milyar m3 doğal gazın taşınması planlanan bu petrol boru hattı ile 2020 yılından itibaren Avrupa'ya gaz arzı hedeflenmiştir.[594] ABD'nin, Avrasya'da Rusya'yı enerji politikalarında devre dışı bırakmak için desteklediği BTC ve TANAP, Hazar bölgesinden Türkiye'ye ulaşan petrol ve doğal gaz boru hatları hem Türkiye'nin petrol ve gaz ihtiyacını sağlamakta hem de bu süreçte Türkiye'nin jeoekonomik ve jeostratejik önemine büyük katkı yapmaktadır. Türkiye'nin enerji geçiş ve dağıtım ülkesi olması 21. yüzyılda Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin daha ileri boyutlara taşıyarak 1990'ların başında ümit edildiği gibi Türk devletlerini, bir birlik etrafında ortak hareket ederek Avrasya'da önemli bir güç konumuna getirebilecektir. Bu vizyonun gerçekleşmesinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri 1990'ların ortasından itibaren belirleyen; eğitim ve ekonomik alanlarındaki ilişkilerin enerji boyutu ile geliştirilerek ve büyütülerek bu hedefin gerçekleşmesine önemli bit katkı yapabilecektir. Enerji kaynaklarının sağlayabileceği ekonomik güç, Türkiye'nin; inşaat, enerji ve tekstil sektörlerinde var olan yatırımlarını arttırarak hem Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini daha da çeşitlendirerek daha ileri noktalara taşıyarak Türkiye'yi Avrasya'da istediği güçlü konuma taşıyabilecek hem de Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini Avrasya'da; Rusya ve Çin gibi büyük güçlere karşı kendi ulusal çıkarlarını daha etkili bir şekilde korumalarını sağlayabilecektir.[595]

Türk Cumhuriyetleri, Kemalistler tarafından sadece doğudaki kardeşler olarak değil aynı zamanda bu devletlerle bölgede konumunu güçlendirmek için Türkiye'nin dış politikası açısından önemli faktör ve çıkar alanı olarak

[594] "Uluslararası Boru Hatları ve Boru Hattı Projeleri", http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri (21.03.2016).

[595] Fahri Türk, „Die Beziehung der Neuen Türkei zu den Turk-Republiken", Kaynak: Yunus Yoldaş-Burak Gümüş-Wolfgang Gieler (edit.): *Die Neue Türkei, eine grundlegende Einführung in die Innen- und Außenpolitik unter Recep Tayyip Erdoğan*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2015, s. 315.

görülmektedirler. Türkiye, Soğuk Savaşın ardından Türk Cumhuriyetleri ile istediği ölçüde iyi ilişkiler kuramamış olsa da, Türk Cumhuriyetleri 21. yüzyılda Türk dış politikası için önemli bir etki alanı olarak kalmaya devam edecektir. Orta Asya'nın bütün ülkelerinde 01 numaralı diplomatik plaka Türkiye'ye aittir. Bu kendilerini ilk tanıyan kardeş Türkiye için önemli bir sembolik unsurdur. 21. yüzyılda ilişkileri çok daha ileri boyutlara taşıyarak, Mustafa Balbay'ın ifade ettiği gibi: "Neden bir Türk ligi kurulmasın".[596] Ümit Özdağ ise, dünya'nın ekonomik merkezinin Atlantik'tan Pasifik'e kaydığını belirterek, dünya'nın en önemli enerji kaynaklarının olduğu Avrasya ekseninin ve özellikle Türk dünyası topraklarında, Hazar kıyılarında olduğunu dile getirerek, Türkiye'nin Türk dünyası ile akılcı bir şekilde ilişkilerini geliştirmesinin hem Türkiye'nin hem de Türk dünyasının geleceği açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu işbirliğinin irrasyonel bir şekilde gelişen Türkiye-AB ilişkilerinin daha akılcı bir zemine taşıyacağını ve tam üyelik dışında AB ile olan ilişkileri destekleyeceğini belirtmiştir. Özdağ, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki ilişkilerin 100 yıllık bir planlama çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini vurgulayarak, 21. yüzyıl içinde; kültürel, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sürdürülmesin doğru olacağını ve bu bağlamda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin öncü olması gerektiğini belirtmiştir. Fakat Özdağ, bunun "*Türk dünyası Ankara'da yönetilecek*" anlamına gelmediğini ve Türk dünyasının çok merkezli bir dünya olduğunu vurgulamıştır.[597]

6.2.5. Avrasya'da İşbirliği Yapılabilecek Önemli Devletler: Rusya, İran ve Çin

Kemalistler, Rusya Federasyonu'na (RF) Avrasya söyleminde öncelikli bir değer vererek Rusya'yı, işbirliğine gidilebilecek önemli bir devlet olarak değerlendirmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası süreçte gelişen ekonomik ilişkiler her iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. 2000'li yılların başı itibarıyla, Rusya-Türkiye ilişkileri, Soğuk Savaş sürecinde mümkün olmayacak düzeyde gelişmiş ve her iki devlet de birbirlerini Avrasya'da düşman olarak değil dost olarak görme eğiliminde

[596] Mustafa Balbay, „Orta Asya'nın İkinci On Yılı", *Jeopolitik*, Sayı 30, Temmuz 2006, s. 21.
[597] USAK'ın Ümit Özdağ ile yaptığı mülakat, „Türkiye, AB ile İlişkilerini Hızla Tam Üyelik Süreci Dışına Taşımalı", Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin (edit.): *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Cilt 2, USAK Yayınları, Ankara 2010, s. 213-214.

olmuşlardır. Bu durum, Kemalist seçkinler tarafından, Türkiye ve Rusya'nın başta ekonomik alanda olmak üzere karşılıklı çıkarlarının gereği olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Mustafa Kemal'in, Cumhuriyetin kurulmasından sonra Rusya ile ilişkilere büyük önem verdiğini dile getiren Mehmet Perinçek, Atatürk'ün bu konuda şu ifadesin vurgu yapmıştır:

"Türkiye'nin emeli, şimdiki milli sınırı içinde dahili ve harici tam bağımsızlık ile yaşamak ve bu esası sağlamak şartıyla Rusya ile muadderatını ve geleceğini birleştirmektir".[598]

"Türkiye ve Rusya soğuk savaş döneminde Avrasya'da rakiptiler. Ama bugün her iki devlet Avrasya'da daha iyi bir gelecek için işbirliği yapmak istemektedir. Bu durum sürpriz olarak görülmemelidir.(...) Türkiye ve Rusya dünya barışı, bölgelerindeki istikrar ve kendi ülkelerinin gelişmesi ve modernleştirilmesi için birlikte çalışmalıdır".[599]

Türkiye-RF ilişkilerinin, Putin döneminde Rusya'nın Türk Cumhuriyetleri'nde Moskova'nın etkisini tekrar güçlendirmek istemesi ve Rusya'da otoriter bir yönetim tarzı benimsemesine rağmen önemli bir aşama kaydetmiştir. Atatürk'ün mirasına samimi şekilde sahip çıkan ve Türkiye'nin Batı dünyası ile iyi ilişkilerini benimseyen Süleyman Demirel de Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasını desteklemiştir. Demirel, Rusya ile iyi ilişkilerin geliştirilmesini, Türkiye'nin istikrarı ve çıkarları açısından önemli bir unsur olarak görmüştür. Türkiye'nin bu konumu, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin çıkarlarının dönüştüğünü ortaya koymuştur. Yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilere önem veren ve Orta Asya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi için büyük caba gösteren Demirel, dünya'ya açılan Avrasya topraklarının öneminin farkında olan bir devlet adamı olarak, Ankara ile Moskova'nın iyi ilişkiler kurmasına da önem vermiştir. Nitekim 2004'te Gazi Üniversitesi Avrasya Sempozyumuna katılan Demirel, 03.03.2010 tarihinde Ankara Üniversitesi'nda düzenlenen 2. Avrasya Sempozyumuna da katılmış ve "*Avrasya'da işbirliğini, bölge ülkelerinin bağımsızlık, egemenlik ve siyâsi-ekonomik*

[598] Mehmet Bora Perinçek, „Türk-Sovyet İttifakının Stratejik Temelleri", kaynak: Yöneten: Atillâ İlhan, *Bir Millet Uyanıyor Dizisi:1, „...bir millet uyanıyor..",* dördüncü basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s. 227.

[599] Süleyman Demirel, „04.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde sempozyum konuşması", kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 206.

kalkınmalarını tahkim ederek sağlamak mümkündür" diyerek Avraysa ülklerinin kalkınarak bölgede dengeli bir işbirliği geliştirerek istikrarlı bir düzene sahip olabileceklerini ifade etmiştir.[600]

„Türkiye'nin güvenliği ve istikrarı ABD ve AB tarafından tehdit edilmektedir. Kuzey Irak'ta ve Kıbrıs'ta Türk menfaatleri Batı'lı müttefiklerimizce tehdit edilmekte ve Türk ekonomisi Batı'lı müttefiklerimizin baskısı altındadır. Türkiye için Rusya, Batı'lı güçlerin kolonyalist baskısından kurtulmak için tek alternatiftir. Rusya ile işbirliği aynı zamanda Avrasya'daki işbirliğini de destekleyecek ve böylece Çin, Hindistan ve diğer devletler bu büyük bölgede işbirliği fırsatı bulacaktır".[601]

"Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesi Batı ile ilişkilerin normalleşmesi için de gereklidir. Rusya, Çin ve Hindistan gibi Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiş ve bundan dolayı Batı ile dengeli bir ilişki kurmuştur. Bunu Türkiye de yapmalıdır. Böyle bir denge düzeni geliştirmek İran ve Arap devletleri için de önemlidir aksi takdirde Ortadoğu'daki birçok devlet Yugoslavya ve Endonezya gibi parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir".[602]

Erol Manisalı, Batının Türkiye'ye karşı kolonyalist bir strateji ile yaklaştığı düşüncesindedir. Türkiye, Rusya ile işbirliği yaparak Batının dayatma startejisine karşı koymalı, ABD ve AB ile dengeli bir ilişki kurmak için Avrasya'daki devletlerle ilişkisini geliştirmeye devam etmelidir. Manisalı, ABD ve AB'nin Türkiye'ye karşı politikalarını Türkiye için tehdit olarak görmekte ve Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü ve istikrarını ancak Rusya ve Avrasya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirerek koruyabileceğine inanmaktadır. Rusya'nın, Çin ve Hindistan ile ilişkilerini geliştirerek Batının kolonyalist baskısından kurtulduğunu dile getiren Manisalı, Türkiye'nin de benzer strateji izlemesi gerektiği kanaatindedir. Manisalı; Türkiye, İran ve Ortadoğu'daki Arap devletlerinin kendi aralarında bölgesel işbirliğini geliştirmesinin bütün taraflar için önemli olduğunu belirterek bölgedeki ülkeleri bütün devletlerin Batı'lı güçlerin tehdidinin altında olduğunu ifade etmektedir. Avrasya devletlerinin işbirliğini bütün taraflar için gerekli gören Manisalı, bunun

---

[600] Hüseyin Vodinalı, „Bölge artık Yeni Bir Ağabey İstemiyor", 03.03.2010, http://www.gazeteoku.com/popup.php?url=http://www.odatv.com (04.03.2010).

[601] Erol Manisal, (2004a), „Rusya ile ilişkiler alternatif mi, yoksa denge arayışı mı"? http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4819 (02.07.2005).

[602] Erol Manisalı, (2004b), „Türkiye Rusya ilişkileri ve bölgenin geleceği", http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=3387 (02.07.2005).

olmaması durumunda bu geniş bölgedeki devletlerin, Batılı güçler tarafında parçlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını belirtmiştir. Nitekim Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya Başkanı olmasından sonraki süreçte, Rusya'yı Batılı güçlerin etkisinden uzaklaştırmış ve Rusya'nın ulusal çıkarlarını koruyarak kendini toparlayarak tekrar güçlü bir konuma gelebilmiştir. Günümüz Ortadoğu'suna baktığımızda Erol Manisalı'nın tahminlerinin doğru çıktığını söyleyebiliriz. Türkiye ise ulusal çıkarlarını korumaya çalışan bir devlet olarak bölgede teröre karşı mücadelesine devam etmektedir.

Türkiye ile Rusya, büyük bir ekonomik potansiyel sahiptir bundan dolayı her iki devlet arasındaki ticaretin önemli ölçüde artmasına şaşırmamak gerekir. Gelecekte Avrasya'daki ortak çıkarlar ilişkileri de etkileyecektir".[603]

"Türkiye ile Rusya arasındaki askeri işbirliği anlaşması (14.-16. Ocak 2002), dostluğun ve işbirliğin bir işaretidir. Her iki askeri gücün Karadeniz bölgesindeki işbirliği bu bölgedeki devletler için de iyi bir örnek olacaktır".[604]

Bu açıklamalarda Rusya ile yakınlaşma desteklenmekte ve her iki devletin ortak menfaatlerine dikkat çekilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Rusya ile artırılan ticaret, Türk-Rus ilişkilerindeki itici güç olarak kabul görmektedir. Türkiye ile RF arasındaki askerî işbirliği antlaşması kuşkusuzki iki ülke arasındaki yakınlaşmanın önemli bir boyutunu ortaya koyarken, diğer taraftan NATO üyesi Türkiye'nin NATO'daki müttefiklerine karşı, özellikle de ABD'ye karşı güven kaybını da yansıtması açısından anlamlı bir gelişmedir. Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Ocak 2002'de Rusya ile yapılan bu antlaşmayı bütün Karadeniz bölgesi için örnek göstermesi, TSK'nın, NATO'ya özellikle_ABD'ye olan tepkisini yansıtmıştır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren belirginleşen Türkiye-RF yakınlaşması iki ülkeninde rekabetten ziyade işbirliğini tercih ettiklerini gösteren gelişmeler kendini göstermiştir. Enerji alanındaki işbirliğinin ağırlıklı olduğu ekonomik ve ticari alanların yanında, Türkiye Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasına açık destek vererek, Moskova'nın İslam Konferansı Örgütünde gözlemci statü elde

---

[603] Fikret Bila, „Putin'in denge yaklaşımı" http://www.milliyet.com.tr/2004/12/07/yazar/bila.html (14.12.2004).

[604] Ceyhan Bozkurt, (2007), „KGB'den Kremlin'e küçük adamın dev adımları". http://www.tumgaeteler.com/?a=2270266 (17.04.2008).

etmesinde destek olmuş ve karşılıklı güven sağlama ilişkileri ileri boyutlara taşınmasına etki etmiştir. Nitekim 16 Kasım 2001'de "*Avrasya'da işbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa*" başlıklı belgenin imzalanması olmuştur. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Lebedev, bu belgenin derin bir anlamı olduğunu , Türkiye ile bir çok antlaşmanın olması yanında böyle bir beldenin imzalanmasının iki tarafında rekabetten işbirliğine geçtiğini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Türkiye ile RF arasında "stratejik ortaklığın" ise Türkiye'nin NATO üyesi olması nedeniyle mümkün olmadığını işaret etmiştir. 14-18 Ocak 2002'de RF Genelkurmay Başkanı'nı Anatoli Kıvaşnin'in Ankara'ya gelmesi ve Türkiye Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile imzaladığı Askerî İşbirliği Anlaşması ile, gelişen ilişkiler askerî alanda da kendini göstermiş ve Karadeniz ve çevresi bölgesinde barışın hakim olması hedeflenmiştir.[605] Bu Askerî İşbirliği Anlaşması ile ilgili, eski KGB başkanı Vladimir Kruçkov: "*Türkiye-Rusya yakınlaşması Amerika'yı rahatsız ediyor*" demiştir. Kızıl Yıldız Askeri Akademisi eski komutanlarından Nikolaj Komiçev ise şu açıklamada bulunmuştur:

> *"Ankara, Rusya ile en üst düzeyde askeri işbirliği kurmalı. (...) Türkiye'de bazı kesimler Amerika'dan kopuşun imkansız olduğunu düşünebilirler. Ancak şunu bilmeleri lazım, Türkiye'yi Amerika kurdurmadı, yani Türkiye Israil gibi Amerika'ya mecbur değil. (...) Türkiye bağımsız bir ülke"*[606].

Bu askerî anlaşmanın Tuncer Kılınç'ın 07 Mart 2002'deki konuşması arasında anlamlı bir bağ olduğunu dile getiren Erol Manisalı, ABD ve AB'nin Avrasya ülkelerinin arasındaki siyâsi ve iktisadi ilişkilerin gelişmesini istemediklerini ve bu bağlamda Avrasya ülkelerine karşı etnik ve dini terörü kullandığını ifade etmiştir. RF'nun; Çin, Hindistan ve İran gibi Avrasya'nın önemli devletleri ile işbirliğini geliştirerek Batı emperyalizmine karşı kendi konumunu güçlendirdiğini ve Batı ile ilişkilerini dengelediğini belirten Manisalı, Türkiye'nin bunu yapamadığını ve TSK'nın Avrasya stratejisini güçlendirmeden harekete geçtiğini ve bu çerçevede Bülent Ecevit Başbakanlığı'ndaki ANAP-DSP-MHP

---

[605] Mitat Çelikpala, „Rusya Federasyonuyla İlişkiler", Baskın Oran (edit*.): Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşıdan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 532-538.

[606] Teoman Alili, „En üst düzeyde askeri işbirliği kurulmalı", http://www.aydinlik.com.tr/dunya.html (12.03.2005).

hükümetinin düşürülmesini sağladığını ifade etmiştir.[607] 2000'li yılların başında Türkiye-RF ilişkilerini geliştiren diğer bir önemli adım, RF Başkanı Putin'in 05-06 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ziyareti olmuştur. 32 yıl aradan sonra ilk defa Devlet Başkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen bu ziyarette Türkiye ile RF arasında "çok boyutlu ortaklığın derinleştirilmesine ilişkin deklarasyon imzalanmış ve Putin şu anlamlı cümleleri sarfetmiştir:

"Ülkelerimiz arasında bloklarla ilgili taahhütler kalmadı. Kendi çıkarlarımızı düşünmeye başladık...Rekabet için bir neden yok".[608]

Türkiye-RF ilişkilerinde bir diğer önemli stratejik konu, Mersin-Akkuyu'da nükleer bir santralin Rusya tarafından inşa edilmesi olmuştur. RF, 18-20 milyar dolar'lık projeye, 7 milyar dolarlık kredi sözü vermişti. Böylece Rusya, Türkiye'ye ve Türkiye üzerinde hem doğal gaz satarak hem de Türkiye'de ilk nükleerr santrali inşa etme projesini üstlenerek önemli jeostratejik işbirliğini gerçekleştirmiştir. RF ile Türkiye yakınlaşmasının diğer bir göstergesi, Putin'in, Avrupalı devletlerin Kosova sorunundaki tutumuna değinerek Kıbrıs sorunuyla karşılaştırmış ve Avrupalılara çifte standard uygulamaktan utanmuyor musunuz? Sorusunu sorarak KKTC'nin kırk yıldır bağımsızlığına vurgu yapmış olmasıdır.[609] Türkiye-RF ilişkileri 2000'li yılların başından itibaren tarihinin belkide en iyi dönemini yaşasa da, bu durum 2011'de başlayan Suriye'deki iç savaşın giderek büyümesi ve bölge dışı büyük güçlerin de bu savaşa müdahil olması sürecinde bozulmuştur. RF yönetimi, bölgede geleneksel müttefiki olan Şam yönetiminin yanında yer alarak Beşar Esad'ı desteklemiş, AKP yönetimi ise Esad'ın kendi halkına karşı iç savaş yürüttüğü gerekçesiyle Esad yönetimine karşı olmuştur. 2003 Irak Savaşı sonrası süreçte Ortadoğu'da farklı dinsel ve etnik gruplarında dahil olduğu ve Rusya-İran ve Çin gibi Avrasya güçleri ile ABD ve İngiltere gibi Atlantik güçlerinin karşı karşıya geldiği bu savaşta Suriye devleti, Irak gibi çok büyük zarar görmüş ve parçalanma sürecine girmiştir. Bu savaş sürecinde Rusya'nın Esad yönetimi destek olmak için fiilen askerlerini Suriye'ye

---

[607] Erol Manisalı, „Türkiye Rusya İlişkileri ve Bölgenin Geleceği"…, 2004b, http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=3387. (02.07.2005).
[608] Mitat Çelikpala, „Rusya Federasyonuyla İlişkiler"…, s.538.
[609] Mitat Çelikpala, „Rusya Federasyonuyla İlişkiler"…, s.550 ve 557.

konuşlandırması sonrası süreçte, 24 Kasım 2015 tarihinde, Türk F-16′ları, Türkiye-Suriye sınırında sınır ihlali yaptığı gerekçesi ile, Rusya'ya ait SU-24 tipi bir askeri uçağı düşürmüştür. Türk F-16′larının, uçağı düşürmeden önce Rus pilotlarını 5 dakika içinde 10 defa ikaz edildiğini fakat uyarılara rağmen sınır ihlaline devam ettikleri gerekçesi ile Türk F-16'ların Rus uçağına ateş acarak düşürüldüğü dünya bültenlerine yansımıştır. Kremlin Basın Sözcüsü Dmitriy Peskov, konuyla ilgili gazetecilere yaptığı açıklamada, bunun çok ciddi bir olay olduğunu belirterek: "*Resmin tamamını görmeden herhangi bir yorumda bulunmak, varsayım ve değerlendirme yapmak için erken. Bu nedenle sabırlı olmak gerekiyor. Biz uçağın Suriye hava sahasında olduğunu kesin olarak biliyoruz*" iddiasında bulunmuştu.[610] Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin bu olay sonrası: "*sırtımızdan hançerlendik*" demiş ve olay hakkında şu ifadelerde bulunmuştu: "*Uçak Türkiye sınırına 4 kilometre uzaklıkta düştü. Olayın Türk-Rus ilişkilerinde ciddi sonuçları olur*". Putin, devamında, Rus uçak ve pilotlarının asla Türkiye'yi tehdit etmediğini belirtmiş ve "*Türkiye, Rusya'nın ABD ile bu tür olayların önlenmesi konusunda anlaşma imzalamış olmasına karşın Rus uçağını vurmuştur. Rusya, Türkiye'ye sadece komşu olarak değil, aynı zamanda dost bir ülke olarak yaklaşmıştır. Böyle bir adım kimin işine yarardı bilemiyorum ama bizim buna ihtiyacımız yok*" demişti. Putin, "*Türkiye, Rus uçağının düşürülmesinden sonra acilen Rusya ile iletişim kurmak yerine, sanki uçağı Rusya düşürmüş gibi NATO'ya başvurdu*" şeklinde açıklamada bulunarak Türkiye'nin tutumunu eleştirmiştir.[611] Rus uçağı düşürülmesiyle, 2000'li yıllarda her iki tarafında büyük gayreti ile kurulan ilişkiler ciddi boyutta yara almış ve var olan bütün ilişkiler Moskova tarafından gözden geçirilerek başta Ticaret ve Turizm olmak üzere birçok alanda Türkiye'ye ambargo uygulayarak Türkiye ile olan ilişkilerini âdeta durma noktasına getirmiştir. Türkiye'nin bu olay sonucu ağır bedel ödeyeceğini belirten Putin, ayrıca Türkiye ile RF arasında gerçekleştirilmesi

[610] Erdal Türkoğlu-Kadir Karakuş, "Türkiye'nin Suriye sınırını ihlal eden Su 24 tipi savaş uçağı düşürüldü", 24.11.2015, kaynak: http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-suriye-sinirini-ihlal-eden-su-24-tipi-savas-ucagi-dusuruldu/480268 (17.02.2016).

[611] "Putin: Sırtımızdan bıçaklandık", 24 Kasım 2015, http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUeUR1ywwGWxaQ?_ref=infinite (17.02.2016).

plananan "*Türk Akımı*" doğal gaz projesini de askıya almıştır.[612] Turkiye'nin Rus uçağını düşürmesi konusunda emekli Tümamiral Soner Polat, Rusya'nın dünya çapında ve değişik dillerde yayın yapan Russia Today televizyonuna konuk olmuş ve "*Rus uçağının düşürülmesi, iki ülkeye de zarar veren talihsiz bir vakadır*," diyerek, hayatını kaybeden Rus pilotunun ailesine ve Rus halkına Türkiye adına başsağlığı dilemiştir. Polat, uçağın düşürülmesini "*tarihi bir hata*" olarak değerlendirerek Rusya'nın ve Türkiye'nin bu durumla yüzleşmesi gerektiğini belirterek, iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve stratejik ilişkilerin önemini vurgulamıştır. Polat devamında Russia Today televizyonunda şu ifadeleri kullanmıştır: „*Batılı güçler tarih boyunca aynı oyunu tezgahlamak için çalışmıştır. Amaçları, Türkiye ve Rusya'yı birbiriyle savaştırmaktır. Tarihe baktığınız zaman bundan onları karlı çıktığını görürsünüz. Şimdi açık bir tuzakla karşı karşıyayız ve ülkelerimiz bu tuzağa kesinlikle düşmemeli*".[613]

Kemalist seçkinler, Avrasya söyleminde sadece Türk kökenli devletlere odaklanmadığına aksine Rusya başta olmak üzere, bu birliğe katılmak isteyen diğer devletlerle işbirliğini desteklemektedirler. Türk Cumhuriyetleri dışında birinci derecede; Rusya ile, ikinci derecede ise; İran ve Çin ile yakın içbirliği benimsenmiştir. Bunun dışında; Hindistan ve Pakistan da Avrasya'da ilişkilerin geliştirileceği aktörler olarak dillendirilse de, bu ülkeler Kemalist seçkinlere göre Türkiye için Avrasya stratejisinde belirleyici bir yere sahip olmamıştır. Kemalistler, Avrasyalı güçlerle birlikte, Avrasya'da ABD'nin gücüne karşı bir denge oluşturmayı düşünmekte ve böylece ABD'nin Avrasya'daki etkisini durdurabileceklerine inanmaktadırlar.

"Türkler, Avrasya medeniyetine çok şey katmıştır. Türkler, Avrasya'da çeşitli devletler kurmuş, Avrasya'daki farklı halklarla karışmış ve Avrasya'nın tarihine ortak bir miras bırakmıştır. Bu miras ortak bir geleneğe sahip olan;

---

612 "Rusya ambargoları yürürlükte: Türkiye nasıl etkilenecek?", 01 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo (17.02.2016).

613 "Amiral Soner Polat'tan Russia Today'a önemli açıklamalar", 30.11.2015, http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/amiral-soner-polattan-russia-today-a-onemli-aciklamalar-h83041.html (19.02.2016).

Türk, İran ve Rus İmparatorluklarına aittir. Bu miras hepimizin dolayısıyla Avrasya'nın mührünü taşımaktadır".[614]

"Avrasyacılık, bir ideoloji değil bir stratejidir. (...) Afrika ve Latin Amerika, Avrasya'nın müttefikleridir. Avrasya'nın önemli güçleri; Türkiye, Rusya ve Çin'dir. İnsanlığın gelişimi için 21.yüzyıldaki en önemli güçler Avrasya'da kendini gösterecektir".[615]

"Atlantikte bağımsız bir Türkiye'ye yer yoktur. Türkiye'ye Atlantik alanında ancak kukla görevi verilebilir. Ama Avrasya'da Türkiye bağımsız ve saygın devlet olarak yer alacaktır. Türkiye, Avrasya'daki müttefik devletlerle birlikte kendisini ABD'nin baskısına karşı savunma olanağına sahip olacaktır".[616]

Doğu Perinçek, Avrasya'nın geçmişine; Türklerin, İranlıların (Farsların) ve Rusların mührünü vurduklarını belirterek tarihi bir tespitte bulunmakta ve bu üç milletin ortak Avrasya mirası üzerinden geleceklerini inşa edebileceklerini düşünmektedir. Perinçek, Konuşmalarında iki güç merkezi tanımı yapmaktadır: Avrasya ve Atlantik bölgesi. Atlantik bölgesini ABD ve AB arasındaki Transatlantik Birliği olarak görmekte ve Atlantik bölgesi güçlerini Batılı emperyalist güçler olarak değerlendirmektedir. Avrasya'yı bir strateji olarak gören Perinçek, Avrasya'nın önemli güçeri olarak; Türkiye, Rusya ve Çin'i görmekte ve 21. yüzyılda bu devletler arasında bir birlik kurmayı temel strateji olarak benimsemektedir. Perinçek, Latin Amerika ve Afrika'daki devletleri de Avrasya'nın müttefikleri olarak değerlendirmekte ve bütün bu bölge devletleri ile birlikte uluslararası çapta Amerikan hegemonyasına karşı mücadele etmeyi benimsemektedir. Türkiye'nin Atlantik dünyası içinde dolayısıyla NATO'nin içinde kalmasını temel ulusal çıkarlarına aykırı gören Perinçek, bu durumda Türkiye'nin Atlantikçi güçlerin konrolünde ve bağımsızlığını yitirmiş kukla bir devlet olacağını ileri sürmüştür. Türkiye'nin Avrasya'da yer alarak gerçek anlamda özgür hareket eden bir devlet

---

[614] Doğu Perinçek, „05.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde Sempozyum konuşması", kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 254.

[615] Doğu Perinçek, (2003a), „09.12. 2003 tarihinde İstanbul'da Rus delegasyonunun ziyareti sırasında Türkiye İşçi Partisi (günümüzde Vatan Partisi) ile Rus delegasyonunun başkanı olan Alexander Dugin arasındaki konuşma", kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 148.

[616] Doğu Perinçek, (2003b), „10. 12. 2003 tarihinde İstanbulda Rus delegasyonu ile birlikte yapılan basın açıklaması", kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 152.

olabileceğini düşünen Perinçek, Türkiye'nin ancak Avrasya ülkeleri ile birlikte hareket ederek ABD'nin hegemon gücüne karşı koyabileceğini ifade etmiştir. Doğu Periçek'in söylemlerinde hakim olan Atlantikçi ve Avrasyacı güçler ayrımı genel çerçevede iki farklı kıtasal alanın ve iki faklı tarihsel ve kültürel birikimin ifadesini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Samuel Hantington; Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Orta Avrupa, Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerini Batı Dünyası olarak değerlendirerek, bu bölgelerin NATO'ya dahil edilmesini benimserken, hatta Latin Amerika'nın da Batı Dünyası içinde yer alması için çaba gösterilmesi gerektiğini belirtirken, Ortodoks Rusya'yı Batı Dünyası'nın dışında bırakmıştır. Huntington, Çin'in yükselişini ise, ABD'nin Asya'daki çıkarları için tehdit olarak değerlendirmiştir.[617] Dünya'daki farklı kültürleri temsil eden politikacı ve entellektüellere gelecekte barışın korunması için önemli görevler düştüğünü belirten Huntington, barışın olmadığı ve Medeniyetler arası çatışmanın sözkonusu olduğu durumda Avrupa ve ABD'nin birlikte hareket etmesinin zorunlu olacağını aksi takdirde ikisinin de mağlup olacağını ifade etmiştir.[618] Huntington yaptığı değerlendirmede Batı Dünyası'nın gelecekte de birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtirken, Doğu Perinçek'in vurgulamak istediği Atlantikçi ve Avrasyacı güçler arasındaki konumlamayı da ortaya koymaktadır. Nitekim bu durum 2011'de başlayan ve hâlâ devam eden Suriye Savaşı'nda açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

> *"Dünya barışı ve Avrasya'daki devletlerin ulusal menfaatleri için Avrasya devletleri her alanda işbirliklerini yoğunlaştırarak yeni bir güç merkezi kurmalıdır. Böylesi bir organizasyona ilk sırada: Rusya, Çin, Türkiye ve İran katılabilir. Bu işbirliği oluştuktan sonra da Orta Asya'daki devletler, Hindistan ve Pakistan bu geniş birliğe dahil olabilir. Aksi takdirde Ortadoğu'da, İran saldırıların hedefi haline gelecek, bu da tüm dünyayı sarsacaktır."*[619]

Tuncer Kılınç burada ABD'nin İran'a olası müdahalesine dikkat çekmekte ve tüm Avrasya'lı güçlerin birlikte hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kılınç,

---

[617] Samuel P. Huntington, Der Kampf der Kulturen, 4. basım, Europaverlag, München – Wien 1997, s. 513-515.
[618] Samuel P. Huntington, Der Kampf der Kulturen…, 1997, s. 531.
[619] Tuncer Kılıç, (2004), „03.09.2004 tarihinde İstanbul Universitesi'nde: Avrasya ve Ortadoğu'nun güvenliği ve geleceği başlıklı konferastaki konuşması. Konuşma başlığı: Avrasya ekseninde; Türkiye, Rusya, Çin ve İran arsındaki ilişkiler", kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s.192.

burada Mart 2002'de MGK Genel Sekreteri olarak tarihe geçen konuşmasında ifade ettiği düşüncelerini iki yıl sonra tekrar dile getirerek Türkiye'nin; Rusya, İran ve Çin'le işbirliği yapması gerektiğini ve kendisinin Avrasya vizyonunda kararlı oluğunu ortaya koymuştur. Kılınç, kendisine 07 Mart 2002'deki konuşmasından sonra Türkye'nin Batı merkezli dış politikası'nın devamını benimseyen kesimlerce yapılan eleştirilere rağmen Türkiye'nin Avrasya stratejisi geliştirmesi gerektiğini tekrar vurgulamıştır. Türkiye'nin ve Avrasya'lı güçlerin, dünya barışı ve ulusal çıkarları için ABD merkezli Batı'lı güçlere karşı işbirliğini gerekli gören Kılınç, günümüzde Irak ve Suriye'nin haline bakıldığında genel olarak doğru öngörülerde bulunduğu söylenebilir. Fakat ABD'nin İran'a askerî müdahalesine başta Rusya ve Çin'in itiraz etmesi ve İran'a müdahalenin zor ve riskli görülmesi ve nedeniyle olası İran savaşı gerçekleşmemiştir.

"Türk Ulusu, emperyalizme karşı Mustafa Kemal komutanlığında ve halkın olağanüstü dayanışması sayesinde zafer kazanmıştır. Yine devletimizin ve Avrasya'daki ülkelerin birbirini desteklemesi gereken bir noktada bulunuyoruz. Avrasyalı devletlerin desteği olmadan Türkiye uluslararası finans gücünün saldırılarından kurtulamaz. Türkiye Avrasyalı devletler birlikte hareket etmelidir".[620]

Batının hakim olduğu uluslararası finansal güç'ün Türkiye için tehdit olduğunu dile getiren Şükrü Sina Gürel, Avrasyalı devletlerle birlikte bu tehdide karşı koymayı gerekli görmektedir. Bu bağlamda Kemalist seçkinler sadece askerî boyutta değil, küresel finans boyutunda da ABD ve Batılı güçlere karşı Türkiye'nin kendi ulusal çıkarlarını koruması için Avrasyalı devletlerle işbirliğini gerekli görmektedir. Kemalistlerin, 1990'ların başına kadar bariz bir tehdit olarak görmedikleri Atlantikçi güçler, 21. yüzyılın başlarında itibaren hem askerî hem de finansal alanda artık açık bir tehdit olarak değerlendirilmektedir..

"Türkiye, Rusya ve İran Avrasya'da bir 'Avrasya Ekonomik İşbirliği' kurarak Avrasya'daki yeni bir yapı tesis edebilir ve ortak çıkarlarını koruyabilirler. Bu üç devlet birlikte hareket ederek emperyalistik saldırıya

[620] Şükrü Sina Gürel, (2004), 05.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde sempozyum konuşması, kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 256.

karşı çıkabilir ve Avrasya'daki diğer devletlerle yeni bir gelecek inşa edebilirler. Ama bu her üç ülke arasında sıkı işbirliği gerektirmektedir".[621]

Buradaki ifadede Anıl Çeçen, Rusya ve İran'ı öne çıkararak, Türkiye'nin Avrasya'lı devletlerle ekonomik işbirliğini kurumsal boyutta gerçekleştirmesinin önemine vurgu yapmıştır. Çeçen, 2000'li yılların başında Avrasya'lı devletlerin kurumsal boyutta birbirleriyle henüz yeteri kadar işbirliği gerçekleştirememiş olmasını ortaya koyarak böylesi bir girişimin Avrasya için önemli olduğunu belirtmiştir. Böylesi bir durum Avrasya'da gelecekte kurulabilecek daha büyük bir birliğin temelini de oluşturabilecektir. Bu durum ilerleyen yıllar içinde başta Rusya ve Çin'in girişimleri ile değişmeye başlamış ve Kemalist seçkinlerin vurguladığı Batı'lı güçlerin tehdine karşı Avrasya'da kurumsal bir birliktelik kurarak hareket etme stratejisini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda ŞİÖ en önemli kurumsal işbirliği ortamını oluşturmaya başlamıştır.

Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Çin'in Şanghay şehrinde 26 Nisan 1996'da bir araya gelerek sınırların güvenliğini sağlamak amacı ile imzalanan anlaşma ile "Şanghay beşlisi" olarak adlandırılan birliği oluşturmuşlardır. Bu beşliye, 2001'de Özbekistan tam üye olarak katılmış ve bu birlik 15 Haziran 2001'de Şanghay'da imzalanan deklarasyonla ŞİÖ olarak kurulmuştur. Türkiye bu örgüte 2012 yılında diyalog ortağı olarak kabul edilmiştir. Üye devletler; terör, ayrılıkçı hareketler, uyuşturucu ve sınır güvenliğinin sağlanması ve üye devletler arasında serbest ticaretin geliştirilmesini benimsemişlerdir. 07 Haziran 2002'de St. Petersburg'taki zirvede örgütün; yapısı, prensipleri, faaliyetleri, işbirliği alanları ve amacı ortaya koyan temel anlaşma, 19 Eylül 2003'te yürürlüğe girmek üzere imzalanmıştır. Eylül 2003'te ise "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği" anlaşması imzalanmış ve uzun vadede serbest ticaret bölgesinin oluşmasını amaçlamıştır. ŞİÖ üyeleri ilerleyen süreç içinde; siyâset. ekonomi, ticaret, bilim ve teknoloji, enerji, ulaşım, turizm, çevrenin korunması ve eğitim alanları dahil olmak üzere geniş bir işbirliğini amaçlayan bir vizyon benimsemiştir.[622] Türkiye, 23 Mart 2011 tarihinde örgüte „Diyalog Ortağı Statüsü" elde etmek için başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin

[621] Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya*, Fark Yayınları, Ankara 2006, s. 516-517.

[622] „Brief İntroduction To The Shanghai Cooperation Organization", http://en.sco-russia.ru/about_sco/20140905/1013180761.html (20.03.2016).

Diyalog Ortağı Statüsü başvurusu 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları zirvesi'nde onaylanmıştır. Diyalog ortağı Türkiye ile ŞİÖ arasında, başta bölgesel güvenlik, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların önlenmesi ile ekonomik ve kültürel alanlar olmak üzere çeşitli konularda işbirliğinin geliştirmesini öngörmüştür.[623] Türkiye'nin, dünya ekonomisinin 16. gücü olması ve önemli bir bölgesel güç olması bakımından Çin'in ilgisini çekmiştir. Siyasî ve ekonomik alanda ivme kazanan Çin-Türkiye ilişkileri, birçok alanda daha fazla işbirliği yapabilme imkânları bulunması açısından iki taraf içinde önemlidir. Çin, Türkiye'yi ABD'nin Asya'ya geri dönüş stratejisine karşı Çin'in Yeni İpek Yolu Stratejisinin gerçekleşmesi açısından önemli bir aktör olarak görmektedir. Ancak Türklerin, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur'larla akraba olması ve Türkiye'nin Uygur sorunu ile yakından ilgilenmesi ikili ilişkilerede rahatsızlık unsuru oluşturmaktadır. Buna rağmen, Türkiye'nin coğrafi olarak Avrupa ve Asya arasında yer alması ve Orta Asya ve Batı Asya'dan Avrupa'ya giden yolda bulunması Çin için önemli bir unsurdur. Çin, Türkiye'nin örgütün gözlemci statüsüne (şartlar olgunlaştığında da resmi üyeliğe) kabul edilmesi bölgenin istikrarı ve kalkınması için yararlı görmüştür.[624]

RF Başkanı Putin'in Batı'ya karşı tutumu, genel çerçevede ABD'nin hegemonya startejisine karşı uluslararası sistemde meydan okuma olarak algılanmaktadır. Rusya bunu Çin ile birlikte yapma arzusunda olmasına rağmen, ABD ve Avrupa ülkeleri ile sıkı ekonomik ve teknolojik ilişkileri olan Çin'in, 30 yıllık çabayla elde ettiği kazanımı ve mevcut uluslararası konumunu kaybetmeye pek yanaşmadığı görülmektedir. Çin tarafı Rusya ile oluşturduğu stratejik işbirliği ve ortaklık ilişkilerinden istifade ederek, Orta Asya'da Türkmenistan ve Kazakistan ile enerji anlaşması yapmış ve Eylül 2013'te Kazakistan

[623] „Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)" http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa (20.03.2016).
[624] Erkin Ekrem, "Putin'in Ziyareti ve Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Statüsü", 01.12.2014, http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/putinin-ziyareti-ve-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-statusu/4088 (20.03.2016).

Nazarbayev Üniversitesi'nde İpek Yolu Ekonomik Kuşağı projesini hayata geçirmiş ve böylelikle bölgedeki etkisini arttırmıştır. Bu gelişme Rusya'nın bölgedeki çıkar ve etkisine zarar verdiği gibi ikili ilişkileri de zora sokmaktadır. Diğer taraftan, Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın doğuya yönelmesi ile birlikte yıllardır sonuç alınamayan Rusya-Çin doğalgaz müzakeresi de gerçekleşmiştir: Rusya, Sila Sibiri adı verilen boru hattı vasıtasıyla 30 yıl boyunca her yıl Çin'e 38 milyar metreküp doğalgaz temin edecektir. Yine Rusya-Çin arasında uzun zamandır müzakeresi devam eden Rus yapımı S-400 hava savunma füze sistemi ve Su-35S savaş uçağın satın alma görüşmesi de sonuç almış durumdadır. Bununla birlikte, Başkan Putin'in Asya'ya yönelik açılım politikası Çin ile ilişkilerini güçlendirmekle sınırlı kalmaktadır. Rusya'nın Çin yoluyla Asya'ya açılarak, ABD ve Avrupa ülkelerinin bölgedeki siyasî, askerî ve ekonomik yaptırımına karşı etkili bir sonuç alması zor gözükmektedir. Uzun vadede de, Çin-Rusya arasındaki stratejik işbirliği ve ortaklık ilişkileri beklendiği gibi derinleşmeyebilir.[625] Avrasya'da var olan güç dengeleri âdeta fay hatları üzerinde bulunmakta ve uzun yıllar içinde kurulan ilişkiler Rusya ile Türkiye arasında (24 Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi) olduğu gibi önemli bir olayla ciddi şekilde zara görebilmektedir. Fakat Putin'in Rus uçağının düşürülmesinde AKP hükümetini eleştirmesi ve Türk halkını dost gördüğü açıklamasında bulunması dikkat çekici olmuştur. Putin, Rus televizyonunda canlı yayında bu konuda şu ifadelerde bulunmuştur: *"Bizim komşularımızla genel olarak çok iyi ilişkilerimiz var. Türkiye'yi de biz dostumuz sayıyoruz, Türk halkını da bizim için en iyi komşuluk ilişkilerini kuracağımız dost halk görüyoruz. Bizim sorunumuz, davranışlarının kifayetsiz olduğunu düşündüğümüz bazı politik liderlerle ve onlara da uygun şekilde karşılık veriyoruz*".[626] Putin'in açıklamaları Türkiye açısından ilginç olmuş ve Putin'in Türkiye ile olan ilişkilerin gelecek süreçte farklı bir hükümet yapılanması durumunda tekrar düzeleceği konusunda âdeta imada bulunmuştur. Putin'in ifadeleri, Rusya'nın Kemalist seçkinlerde olduğu gibi 21. yüzyıl sürecinde uygun politik şartlar oluştuğunda Türkiye ile Rusya'nın Avrasya'da

[625] Erkin Ekrem, "Putin'in Ziyareti ve Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Statüsü"…, 2014.
[626] Suat Taşpınar, "Putin: Sorun Türk halkı değil, bazı yöneticilerle", 14.04.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160414_putin_turkiye (18.04.2016).

önemli işbirliği stratejisi benimseyeceğine işaret olarak kabul edilebilecek ifadeler olmuştur.

Avrasya'da işbirliği sürecine ekonomik boyutta katkı yapan ve gelecek süreçte ekonomik ilişkilere etki etmesine sağlayabilecek diğer iki örgütlenme, 01 Ocak 2015'te resmen kurulan "Avrasya Ekonomik Birliği" (AEB) ve 29 Haziran 2015'te Çin'in başkenti Pekin'de imzalanarak kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) olmuştur. AEB'ye; Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan katılarak Avrasya merkezli olurken; AAYB Çin'in önderliğinde, dünya'nın bütün devletlerine açık bir Banka olarak kurulmuştur. Çin, AAYB'yi kurarak küresel boyutta etkili olan ve âdeta Dünya Bankası'na rakip olabilecek bir banka kurma niyetini ortaya koymuştur. Nitekim AAYB'ye ilk üyelik imzası atan Avusturalya'lı Bakan Joe Hockey olmuş ve Asya dışındaki önemli devletler de büyük ilgi göstermişlerdir. 100 milyar dolar sermayeli bankanın en büyük hissedarı yüzde 30 ile Çin olmuştur. Hindistan yüzde 8,4 ile ikinci ve Rusya yüzde 6,5 ile üçüncü büyük hissedar olmuşlardır. Türkiye'de kurucu üyler arasında yer almış ve yüzde 2,6'lık payla en büyük 12'nci ortak konumunda olmuştur. Diğer önemli kurucu üyeler ise: İngiltere, Almanya ve Güney Kore olmuştur. ABD ve Japonya ise AAYB'ye karşı çıkmış ve bu projeye katılmamışlardır. AAYB, Asya'daki enerji, ulaştırma ve altyapı projelerini desteklemek amacı ile kurulmuştur.[627] Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek, Türkiye'nin Asya ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeyi, özel sektörün büyük altyapı projelerinde finansmandan faydalanmasını sağlamak ve bölgesel projelerde aktif rol alması için AAYB'ye üye olduğunu belirtmiştir. Bölgede faaliyet gösteren Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası ile kıyaslandığında, AAYB'nin güçlü sermaye yapısı ile öne çıktığını belirten Şimşek, "*AAYB'nin yerleşik bir Direktörler Kurulu'nun olmaması ve altyapı yatırımlarının finansmanına odaklanacak olması diğer uluslararası finansal kuruluşlara göre en büyük farkı olacaktır*" demiştir.[628] 2000'li

[627] "Çin'den Dünya Bankası'na rakip: Asya Altyapı Yatırım Bankası", 29 haziran 2015, http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/06/150629_asya_altyapi_bankasi (16.02.2016).

[628] "Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurucu ortağı olduk", 17 Ocak 2016, http://www.haberturk.com/ekonomi/doviz/haber/1182136-asya-altyapi-yatirim-bankasinin-kurucu-ortagi-olduk (27.02.2016).

yılların başından itibaren Avrasya'da; ŞİÖ, AAYB ve AEB çerçevesinde gelişen örgütlenmeler Avrasya'daki ekonomik ve ticari ilişkilerin çok hızlı bir şekilde geliştiğini göstermiştir. Bu gelişmeler, II. Dünya Savaşı sonrası ABD merkezli kurulan küresel düzene rakip olmaya başlayan Avrasyalı güçleri, Batı karşısında güçlendirmiş ve bu durum Batı dünyasını şimdiden endişeye sevketmiştir. Bu gelişmeler, 21. yüzyılda Türkiye'nin önüne önemli fırsatlar çıkaracak ve Türkiye'nin konumunu da ciddi boyutta etkileyecektir.

Kemalistlerin ifadeleri, başta Rusya olmak üzere İran ve Çin ile işbirliğine büyük bir ilgi duyduklarını göstermiş ve Türkiye'nin, ABD karşısındaki konumunu güçlendirmek için bu devletlerle ilişkilerini geliştirme arzusunu ortaya koymuşlardır. Başta Avrasya'nın büyük güçleri olarak; Rusya ve Çin'in ardından bölgesel boyutta güç olan Türkiye ve İran, Avrasya'nın geleceğini belirleyebilecek potansiyele sahip devletlerdir. Gerek Avrasya'nın büyük güçleri gerekse bölgesel güçleri, Avrasya'da istikrarlı bir yapılanmayı destekleyebilecek ve böylece bölgede barışı ve refahı daha etkili bir şekilde sağlayabileceklerdir. Avrasya coğrafyası, bölgedeki enerji kaynaklarının zenginliği nedeniyle 21. yüzyılda büyük güçlerin hedefi olacaktır. Bu durum kurulmuş olan ilişkilerin her an bozulmasına sebep olabilecektir. Nitekim 24 Kasım 2015'te Türk F-16'lıların Rus uçağını düşürmesi ile meydana gelen Türkiye-RF gerginliği bunu en iyi şekilde göstermiştir. Bu bağlamda Kemalistler, Avrasyalı güçlerle işbirliğini desteklese de, ABD hariç, 21. yüzyılın en önemli güçlerinin bu coğrafyada bulunması ve bu güçlerin kendi aralarında da başta toprak ve etnik-dini nedenler olmak üzere sorunların çıkma ihtimali var olacaktır. Bu bağlamda Türkiye bölgenin istikrar ve işbirliği ortamının gelecekte bozulabileceği ihtimalini gözönünde bulundurması ve uzun vadeli stratejiler geliştirmesi akıllıca bir tutum olacaktır.

6.2.6. Geleceğin Dış Politika Vizyonu olarak "Avrasya"

Kemalist seçkinler Avrasya'yı genel olarak jeopolitik ve jeostratejik anlam yükledikleri geniş bir coğrafî alan olarak tanımlamaktadırlar. Avrasya onlar için Avrupa'nın doğu sınırından (Doğu Avrupa devletlerinin Ukrayna ve Beyaz Rusya ile

sınırı) Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan ve Avrupa ile Asya kıtasını kapsayan dünyanın en geniş karasal alanıdır. Batı Avrupa coğrafi olarak Avrasya'nın batı bölümü olarak kabul edilse de, siyâsi olarak Kemalist söylemde genel olarak Avrasya'nın bir parçası olarak yer almamaktadır. Kemalistler, Avrasya'yı yeni bir dış politika stratejisi olarak algılamakta ve bunu Türk dış politikası için yeni bir temel yönelim olarak benimsemektedirler. Mustafa Kemal, Cumhuriyeti kurduktan sonra Kurtuluş Savaşı'nda mağlup ettiği Batı'lı güçlerle ilişkisini geliştirmeyi temel dış politika stratejisi olarak benimsemiş ve bilim ve teknik'te dünyanın en gelişmiş devletleri ile işbirliği yoluna gitmişti. Atatürk'ün gerçekci ve geniş ufuklu dış politikası, Türkiye'nin geleceği için o devirde akılcı bir strateji olmuştur. Fakat Atatürk, Türklerin Asya kökenli bir millet olduğunu biliyor ve Türkiye'nin aynı zamanda Asyalı halklarla ve devletlerle bağlarını doğal olarak geliştirmesini benimsiyordu. Nitekim Atatürk bu konu ile ilgili şu ifadesi bu gerçeği ortaya koymuştur:

"Biz Türkler Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz".[629]

Türk ulusçuluğunun temellerini atanların ağırlıklı olarak Orta Asya kökenli düşünürlerin olduğunu dile getiren Barış Doster, Atatürk'ün Batıya karşı mücadelesinde en büyük desteği Doğu'dan aldığını belirtmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinde Hindistan'lı müslümanların para yolladığını, Orta Asya Türklerinin ve Azerilerin destek verdiğini, Sovyet Rusya'nın para ve silah yardımı yaptığını ve TBMM'yi ilk tanıyan ülkenin Afganistan olduğunu ifade eden Barış Doster, T.C.'nin kuruluşundan beri Asya ile maddi ve manevi bağlarının olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Doster, anti-emperyalist bir dış politika izleyen Atatürk'ün, T.C. devletini kurduktan sonra Balkan Antantı ve Sadabat Paktı'na öncülük ederek bölge merkezli barış ve istikrarı tesis etmek istediğini ve bu politikasıyla aynı zamanda Avrasyacı dış politikaya da önemli katkıda bulunduğunu ifade etmiştir.[630]

Bu bölümde Avrasya ile ilgili anlam kalıpları iki alt kategoriye ayrılacaktır**.** Burada amaç Kemalistlerin "Avrasya vizyonu"nu daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak

[629] Barış Doster, „BOP'a Karşı Avrasya", kaynak: *Jeopolitik*, Sayı-30, Temmuz 2006, s. 71.
[630] Barış Doster, „BOP'a Karşı Avrasya", s. 71-72.

Avrasya Vizyonun'un Türkiye'nin geleneksel Batı yönelimli dış politikası karşısındaki konumunu, söylemler çerçevesinde daha açık bir şekilde ortaya koyabilmektir. Kemalistler Avrasya'yı bir yandan dengeleyici faktör olarak görürken öte yandan Türkiye'nin geleneksel Batı yönelimine alternatif olarak kabul etmektedirler.

"Avrasya, Avrupa'dan Asya'ya kadar olan coğrafi alanı kapsamaktadır. Avrasyacılık, Avrasya'nın Avrasya devletleri tarafından Avrasya dışı ülkelere karşı algılanışı ve bu coğrafyanın Avrasyalı'lar tarafından kontrolü olarak tanımlanabilir. Bu gereksinim, Avrasya dışı bir gücün, yani ABD'nin, Avrasya'da süper güç olarak baskı kurmak istemesiyle başlamıştır. Bu bağlamda Avrasyacılık, Avrasyalı devletlerin kendi değerlerini ve varlıklarının savunulması olarak değerlendirilmelidir".[631]

"Avrasya'nın başarısı emperyalistik-kapitalistik sistemin sonu olacaktır. Dünya, yeni bir medeniyetin doğuşuna şahit olmaktadır".[632]

"11 Eylül 2001 terör saldırısı ABD'ye, Avrasya'ya hâkim olma planlarını gerçekleştirmek için fırsat vermiştir. Tarihte ilk defa Avrasya dışı bir güç böyle bir planı gerçekleştirme girişiminde bulunmuştur. Fakat bu girişimi daha başından ABD'nin Irak'ta ve Afganistan'da hatalı askeri stratejisinden dolayı çıkmaza girmiştir.(...) Bu da ABD'nin Avrasya'daki enerji kaynaklarını planladığı gibi kontrol edemediğine işaret etmektedir.(...) Bunun yanınında ŞİÖ ABD'nin planlarını engelleyecek ciddi bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, Avrasya'daki güç dengesini etkileyecektir. Avrasya'lılar güçlerini artırırken Atlantikçi'lerin gücü azalmaktadır. Türkiye, kendi geleceğini de belirleyecek olan bu güç savaşında kendi rolünü tanımlamak durumundadır".[633]

ABD'nin 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında önce Ekim 2001'de Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuş ardından Mart 2003'te Irak'a savaş açmıştır. ABD'nin bu iki savaşı Nejat Eslen'e göre ABD'nin planlı bir şekilde Avrasya'ya yerleşme girişimidir. Fakat Eslen'e göre ABD her iki ülkede de istediği başarıyı sağlayamamış ve enerji kaynaklarını kendi kontrolü altına alma girişimi planladığı şekilde yürümemiştir. ABD'nin yürüttüğü bu iki savaş, ABD'nin bölgede kendi hâkimiyetini sağlama ve gelecekte Avrasya'da hegemonya kurma stratejisi, Avrasyalı güçlerin tepkisine yol açmıştır. Kemalistler, Avrasya'yı, Atlantik bölgesine

---

631 Suat İlhan, *a.g.e*., 2005, s. 210.
632 Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 130.
633 Nejat Eslen,: „Avrasya'da dengeler değişirken", kaynak: *Yeniden şekillenen Dünya*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 41-44.

karşı yeni bir dış politika vizyonu olarak algılamakta ve ABD'yi ise bunun karşısındaki güç olarak görmektedirler. Kemalist seçkinler, Türkiye'nin ABD ile çatışan çıkarları nedeniyle Avrasya'da geniş boyutlu işbirliği arayışına girse ve ŞİÖ ile bu çerçevede bağ kurmuş olsa da, Avrasya'da kendini içinde bulabileceği gerçek anlamda politik ve ekonomik işbirliği kurabileceği yeni bir yapılanma henüz oluşmamıştır. Bu durum, Türkiye'nin birlikte hareket etmek istediği devletlerle olan çıkarlarının önemli çatışma riski içermemesi ve ortak bir gelecek vizyonu etrafında gerçekleşebilecektir. Bu çerçevede ŞİÖ, Avrasya'da yeni bir güç faktörü olarak değerlendirilmekte ve AAYB'de yeni bir finansal örgüt olarak Türk finans dünyasının gündemine girmiş bulunmaktadır.

6.2.6.1. Batılı Güçlerle İlişkilerde Dengeleyici Faktör Olarak "Avrasya"

Türkiye'nin geleneksel Batı yönlü dış politikası, Kemalistlerin açıklamalarında eleştirilse ve 03 Kasım 2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen AKP, iktidar süreci içinde "yeni osmanlı" vizyonu benimseyerek adım adım kendi ideolojisi etrafında farklı dış politika izlemeye çalışsa da, Batı merkezli Türk dış politikası, Türkiye'nin temel dış politika yönelimi olmaya devam etmiştir. Kemalist seçkinler, Avrasya'ya yönelmeyi temel dış politika vizyonu olarak benimsese ve ABD ve AB'nin Türkiye politika'larına karşı çıksalarda, yakın ve orta vadede Türkiye'nin bu stratejik tutumunun değişme ihtimâlinin düşük olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum, Kemalist düşünce etrafında iktidara gelen bir yapının, iç politika ve dış politika'daki etkinliğini ve stratejisini oluşturması ile değişebilecektir. Düşünsel ve söylemsel boyutta kemalist-ulusalcı ve milliyetçi kesimlerin Avrasya vizyonu özellikle 2000'li yıllarda artık yaygın bir şekilde tartışılmış ve daha geniş boyutta benimsenmeye başlanmıştır. Bu gelişme, inşacı kuram'ın ortaya koyduğu gibi toplumsal aktörlerin birbirleri ile etkileşimi ile Avrasya vizyonu daha yaygın bir boyutta bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Avrasya vizyonunun benimsenmesi gelecekte bu vizyonu uygulamak isteyen politik iradenin iktidar olmasıyla, eylemsel boyutta da Türkiye'nin dış politik gündemini belirleyebilecek ve yeni bir dış politika stratejisi olarak tatbik edilebilecektir. Bu durum, 21. yüzyıl sürecinde Kemalist

seçkinlerin tek boyutlu dış politika stratejisinden çok boyutlu dış politika stratejisine yöneleceklerinin göstergisi olarak öngörülebilir. Böylesi bir gelişme, dış politika'da bir taraftan Batı dünyası ile ilişkilerin devamını benimserken diğer taraftan da 21. yüzyılda Avrasya devletleri ile ilişkileri geliştirecek ve Türkiye dış politikada çok yönlü bir strateji uygulayarak Türkiye'nin dış politikasını dönüştürebilecektir.

"Alternatif dış politika yönelimleri üzerine düşünen Türkiye, Batı ile ilişkilerini korumaya devam etmek isteyecektir. Batılı güçlar karşısında çaresiz olmayan ve Batı'lı güçler tarafından köle muamelesi görmeyen Türkiye, Batı ile olan ilişkilerinin devamını benimseyecektir. Batı ile iyi ilişkiler Türkiye için çok önemli ve kaçınılmazdır.(...) Türkiye, bir taraftan modernleşme hedefleri için Batı dünyası ile ilişkilerini devam edecek bir pozisyonda bulunurken, aynı zamanda Türk Dünyası ile ortak bir geleceği inşa edebileceği bir konuma sahiptir".[634]

Suat İlhan'ın bu ifadesi, Türk dış politikası'nın, aynı zamanda hem Batı ile iyi ilişkileri benimserken hem de Doğu'ya yönelmesi gerektiğini dile getirerek, Türkiye'nin gelecekte daha istikrarlı olabilmesi için iki boyutlu dış politika yönelimini daha iyi bir seçenek olduğunu ileri sürmüştür. Avrasya seçeneği Türkiye'nin geleceği açısından Batı'nın, Türkiye'ye karşı Ortadoğu ve daha geniş boyutta Kafkasya ve Orta Asya'da kendi çıkarları doğrultusunda baskı yapması ve Türkiye'nin parçalanmasına yol açacak politikaları dayatmasına karşı en önemli çıkış yolu olabilecektir. Fakat Batı karşısında çaresiz olmayan Türkiye, ABD ve Avrupa ile daha dengeli ilişkiler geliştirerek Batı dünyasının sahip olduğu bilim ve teknolojik birikimden daha iyi faydalanabilecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin Soğuk Savaş ve 1990'lı yıllarda özellikle ABD'nin askerî teknolojisine olan bağımlılığı Türkiye'nin Savunma Sanayiinde yaptığı atılımlar sayesinde azalmaktadır. Türkiye Savunma Sanayiini geliştirerek hem TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir görev görmeye başlamış hem de dış ülkelere ihrac ederek ticarî boyutta Türkiye'ye katkı yapma konumuna gelmiştir. Bu noktada Türkiye'nin ABD'ye olan bağımlılığı azalmakta, gelir elde etmekte ve teknoloji üreterek stratejik boyutta önemli bir eksikliğini gidermektedir. Günümüzde % 50-60 civarında TSK'nın ihtiyaçlarını karşılayabilen yerli üretim, aynı zamanda Savunma ve Havacılık ihracatında artan

[634] Suat İlhan, *a.g.e.*, 2005, s. 178.

oranda gelir elde etmektedir. 1997'de 138 milyon Dolar olan düzeyinde olan Savunma ve Havacılık ihracatı, 2010'da 853 milyon Dolar ve 2013'te 1.39 milyar Dolar olmuştur. Türkiye'nin 2023'teki hedefi ise 25 milyar Dolar sevyesine yükselmek olarak belirlenmiştir.[635] Bu gelişme Türkiye'nin Atatürk'ün benimsediği "*tam bağımsızlık*" yolunda attığı önemli bir adımdır. Türkiye bu şekilde hem TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamakta, hem teknoloji geliştirmekte ve üretmekte hem de kendi ürünlerini ihrac ederek gelir elde etmektedir. Fakat geçmişti gerek Johnson mektubunu gerek Kıbrıs'a TSK'nın müdahalesi sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo düşünüldüğünde, Türkiye için teknolji üretmek en stratejik gelişme olsa gerek. Bu durum aynı zamanda gelecekte ABD ve AB ile olan ilişkilere de yansıyabilecek ve Türkiye'nin Batılı güçlerle olan ilişkilerini daha dengeli bir düzeye taşıyabilecektir. Fakat Türkiye'nin örneğin Füze Savunma Sistemi ihtiyacını karşılayabilecek bir noktaya henüz gelmediğini belirtmek gerekir. Nitekim uzun bir süre Çin ile bu konuda görüşmeler yapılmış ve anlaşma sağlanmış olmasına rağmen AKP hükümeti 15-16 kasım 2015'te Antalya'da toplanan G-20 zirvesine iki gün kala bu ihalenin iptal edildiğini açıklamıştır. 4 milyar dolarlık ihale, Çin'in, Türkiye'nin teknoloji transferi konusunda Türkiye'nin taleplerini karşılamada sorun çıkarttığı ve Çin üretimi Füze Savunma Sistemi'nin NATO üyelerinin kullandığı sistemle uyum sorunu olacağı gerekçesi ile ihale iptal edilmişti. Nitekim ABD, Türkiye'yi uyararak Çin'in silah teknolojisinin NATO ile uyuşmadğını gerekçe göstererek Türkiye'nin bu projeden vazgeçmesi konusunda da baskı yapmıştı.[636] Bu olay Türkiye'nin askerî teknolojide ABD'ye olan bağımlılığını tekrar ortaya koyan önemli bir durum arzetmiş ve Türkiye'nin bu alanda daha çok yol katetmesi gerektiğini göstermiştir.

> *"Ben, "Avrasyalı" kavramını bir kimlik olarak görüyorum.(...) Batı, Türkiye'yi kendi çevresine entegre etme konusunda bir sorun yaşıyor gibi görünmektedir. Avrasya Vizyonu, dünyadaki güçler dengesi açısından önemli ve aynı zamanda dünyada istikrarın ve güvenliğin sağlanması açısından destekleyici bir unsurdur".*[637]

---

[635] Yavuz Yener-A. Furkan Zengin-Mehmet Yegin, „Savunma Sanayiinde Denge Arayışları", kaynak: *Analist*, Eylül 2015, s. 20.

[636] "Türkiye Çin füzesi almaktan vazgeçti", 15.11.2015, http://www.milliyet.com.tr/turkiye-cin-fuzesi-almaktan/ekonomi/detay/2148298/default.htm (22.01.2015).

[637] Çetin Doğan, (2003), „ Avrasya açısından Kıbrıs ve Irak", *11.12.2003 tarihli Istanbul Üniversitesi'nde konferans konuşması*, kaynak: Mehmet Perinçek, a.g.e., (2006), s. 166-167.

"Türkiye, Avrasya'daki jeostratejik önemdeki devletlerle ilişkilerini karşılıklı menfaatlerine saygı çerçevesinde geliştirmeli ve aynı zamanda AB ile ilişkilerini de aynı zamanda dengede tutmalıdır. Avrupa Birliği üyeliği konusunda Türkiye, Türkiye'nin bağımsızlığını sorgulatmayacak bir statü tercih etmelidir".[638]

„Türkiye kendi doğu politikasını yeni projelerle inşa etmeli ve bu esnada Batı yönelimini sorgulamamalıdır. Türkiye'nin bir "Asya vizyonu" kurgulaması, ve bunun toplumun her kesimi tarafından da desteklenmesi çok önemlidir. "Asya Vizyonu"nda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Çin ön planda yer almalıdır. Türklerin yaklaşık 200 yıldır izlediği Avrupa projesinin dışında toplumun önüne yeni bir hedef konularak bir sinerji yaratılmalıdır. Bu durum Türkiye'nin stratejik önemini de artıracaktır".[639]

Çetin Doğan, Avrasya'yı bir kimlik olarak gördüğünü belirtmesi ve Avrasya vizyonunu dünyadaki güç dengeleri açısından önemli faktör olarak görmeleri, Kemalist seçkinlerin Avrasya konusunu hem kimlik boyutunda hem de ulusal güvenlik konusunda belirleyici bir vizyon olarak değerlendirmeleri, Kemalistlerin Avrasya konusunu hem inşacı kuram'cıların hem de yeni gerçekci kuramcıların ortaya koydukları yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirdiklerini bir örnektir. Burada Nejat Eslen ve Kutay Karaca, aynı şekilde hem Batı ile ilişkilerin önemine hem de Avrasya vizyonunun Türkiye için önemine vurgu yapmışlardır. Her ikiside Türkiye'nin iki yönlü dış politika vizyonunun önemini dile getirirken, Karaca aynı zamanda, Asya vizyonunun yeni bir hedef olarak belirlenmesinin Türk toplumunda bir sinerji etkisi yaratabileceğini ileri sürmüştür. Çetin Doğan ve Nejat Eslen, Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesinin Batı ile olan ilişkilerinde Türkiye'ye avantaj sağlayacağı ve Türkiye'ye Batı ile ilişkilerin daha dengeli bir şekilde yürütme imkânı sağlayacağını belirtmişlerdir. Bu durum aynı zamanda hem dünyada barışı destekleyecek hem de Batılı güçlerin Türkiye'ye dayattıkları kabul edilemez taleplerinin geri çevrilmesini sağlayabilecekti.

„Türkiye, Avrasya'da kendi ulusal çıkarları için ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmalıdır. ABD ve AB ile sıkı ilişkileri bulunan Türkiye, tarihi ve kültürel ortaklıkları olan Orta Asya'daki devletlerle ve ŞİÖ ile yeni

---

[638] Nejat Eslen, *Yeniden şekillenen Dünya*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 150.
[639] R. Kutay Karaca, *Güç olma stratejisi Çin, Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Çin ilişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 308.

ekonomik ve kültürel projeler geliştirmelidir. Bazı Türk Cumhuriyetleri'nin de üye olduğu ŞİÖ ile her alanda ilişkiyi düzeltmek Türkiye'nin menfaatine olduğu gibi, ekonomisinin rekabet etme gücünü geliştirebilmesi için gerekli olan reorganizasyona da yol açacaktır".[640]

Bu açıklamada Hasret Çomak, ŞİÖ'nün Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliği için bir platform olarak Avrasya'daki Türk kökenli halkların bu bağlamda birbirlerine ekonomik ve kültürel alanlarda yakınlaşma imkânı sağlayacağını ve aynı zamanda ŞİÖ'nün Türkiye'nin ekonomik olarak yeniden yapılanmasını ve rekabet gücünü arttırmasına da olumlu yönden etki edebileceğini vurgulamıştır..

„Türkiye, 21.yüzyılın başında yeni dış politik zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bir yandan Türkiye AB'nin kapısı önünde tam üye olmak için beklerken öte yandan Türkiye'nin önünde yeni dış politik olanaklar mevcuttur. Türkiye, öncelikle bu yeni durumun ne anlama geldiğini tespit edilmelidir. Avrasya bu bağlamda Türkiye için Batı yönelimine bir alternatif değil, aksine dış politikasında zorunlu bir seçenektir. Türkiye, dış politika stratejisinde hata yapmamasın için Avrasya'nın kendisi için ne anlama geldiğini tespit etmelidir.(...) Türkiye yeni bir strateji geliştirerek, ABD'ye son 10 yılda olduğu gibi angaje olmamalı, aksine Rusya ve bölgedeki devletler işbirliği yapmak için yeni stratejiler geliştirmelidir. 2001 yılındaki 'Avrasya eylem plan' ile bu yazılı bir metne dönüştü ve artık bunun pratikteki gereği de hayata geçirilmelidir".[641]

Erel Tellal, Avrasya'yı bu bağlamda Türkiye için Batı yönelimine bir alternatif değil, dış politikadaki zorunlu bir seçenek olarak görmektedir. Tellal, Türk dış politikası için Batı yönelimini reddetmeden Avrasya seçeneğinin de Türk dış politikasındaki yerini belirleyici bir vizyon olarak yer alması gerektiğini dile getirmektedir. Başka bir değerlendirmesinde Tellal, Türkiye'nin Avrasyalı devletlerle ilişkilerini geliştirebilmesi için, ABD ve AB ile var olan ilişkilerinde radikal kararlar almak zorunda olmadığını ve zaten ABD ve AB ülkelerinin Özellikle Rusya ve Çin'le olan ilişkilerinin, Türkiye ile Avrasyalı güçlerle arasında olan ilişkilerin çok ötesinde olduğunu belirtmiştir. Fakat böyle olmasına rağmen aynı zamanda Rusya ve Çin'in Avrasya'da ortak askerî işbirliğini geliştirmekte ve

[640] Hasret Çomak, „21. Yüzyılda Şanghay işbirliği teşkilatı'nın yeni yönelimleri ve Türkiye ile yeni işbirliği yaklaşımları", kaynak: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, *Geleceğin süper gücü Çin*, TASAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 253.

[641] Erel Tellal, „Türk Dış Politikasın'da Avrasya Seçeneği", kaynak: *Uluslararsı İlişkiler*, No. 2, 2005, s. 66-67.

gelecekte ABD'nin Avrasya'da kurmak istediği etki sahasına karşı ittifak halindedirler. Türkiye'nin, Avrasyalı devletlerle ilişkilerini geliştirmesinin kaçınılmaz olduğunu belirten Tellal, bu böyle olsa da Türkiye'nin ŞİÖ ile ve Avrasyalı güçlerle ittifak düzeyinde ilişkilerini geliştirebileceğini zayıf bir ihtimal olarak görmektedir. İttifak düzeyinde olmasa da, Rusya ile Türkiye'nin önemli işbirliği gerçekleştirdiğini belirten Tellal; enerji, ticaret, turizm gibi sektörlerde önemli boyutlara ulaşan işbirliği, Karadeniz'de Montrö Sözleşmesi temelinde ortak duruşun sergilendiğini ve Kafkasya ve Orta Asya'da birlikte hareket ederek ilişkilerin boyutunu daha da ileri noktalara taşıyabileceklerini ifade etmiştir. İran ile Türkiye'nin zaten yüzyıllardır savaşmadıklarını ve her iki devletinde güçlü devlet geleneğine sahip olduğunu söyleyen Tellal, her iki devletin bölgede geniş işbirliği potansiyeline sahip olduklarını ve bölge barışı için önemli katkı yapabileceklerini dile getirmiştir. Çin'in uluslararası politika'daki ağırlığının hızlı bir şekilde arttğını ve Türkiye'nin Özerk Uygur bölgesinin Çin'le ilişkilerinde sorunlu bir durum arzetse de, Türkiye'nin gelecek süreçte Çin'le ilişkilerini daha iyi noktalara taşımasının kendi çıkarları açısından önemli olacağını ifade etmiştir.[642]

"Bugün gerçekçi teoriler dolayısıyla büyük güçler dengesi tekrar anlam kazanmaktadır. Türkiye ABD ve AB ile ilişkilerini karşılıklı menfaatler bazında geliştirmeli ve Avrasya'daki imkânlardan faydalanmak için önceliklerini Avrasya'ya bölgesine kaydırarak çıkarlarını korumalıdır".[643]

"Türkiye'nin Kemalist politikası yeni dünya düzeninde Batı'nın emperyal politikalarına karşı etkin bir rol oynayacaktır. Batı ile ilişkilerimizi korurken, Türkiye'nin Avrasya'da Rusya ve diğer bölge devletleri ile sıkı ilişkiler kurması ulusal menfaatleri açısından çok önemlidir. Eğer Almanya ve Fransa ile de iyi ilişkiler oluşturulabilirse ABD'nin gücü Avrasya'da dengelenebilir. Bu tabii ki Avrasya'da, ABD'nin dünya gücü olma stratejisini ortadan kaldırmayacaktır. Avrasya'daki ulus devletler, aynı zamanda globalleşmenin yıkıcı etkilerine karşı koyabilmek için birlikte hareket etmelidirler".[644]

---

642 Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin (edit.), USAK'ın Erel Tellal ile yaptığı mülakat, „Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin Beyni Yıkandı", kaynak: Mülakatlarla Türk Dış politikası, Cilt 3, USAK Yayınları, Ankara 2010, s. 311-313.

643 Fevzi Uslubaş, "Avrasya gerçeği ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz 2006, s. 67.

644 Tanju Erdem, „ABD'nin yeni jeopolitigi ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 7, Yaz Sayısı 2003, s. 38-39.

"Türkiye bugün kendi güvenliğini sağlamak için Avrasya'daki güçlerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Avrasya güçleriyle daha iyi ilişkiler, Türkiye'nin Batı'lı güçlerle (ABD ve AB) olan ilşkilerdeki çıkar çatışmasını dengeleyebilir. Ama bu, Türkiye'nin dış politikka'daki stratejisini yeniden tanımlayacağı anlamına gelmeyecektir. Avrasya, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde dengeleyici bir faktör olarak Türkiye'nin Batı yönülü tek taraflı angajmanını engelleyecektir".[645]

Bu bölümdeki açıklamalarda, Avrasya, bir olgu olarak Türkiye'nin Batı dünyası ile olan ilişkilerinde dengeleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Globalleşme ve medeniyetler çatışması, Batının özellikle ABD'nin stratejisi olarak algılanmakta ve reddedilmektedir. Fevzi Uslubaş, gerçekci kuramın üzerinde önemle durduğu güçler dengesi kuramı bağlamında Türkiye'nin Avrasya ve Batı dünyas ile olan ilişkilerini kendi çıkarlar etrafında değerlendirerek denge kurması gerektiğini dile getirmiştir. Türkiye'nin gelecek süreçte Avrasya'ya daha fazla ağırlık vermesi gerektiğini belirten Uslubaş, bu şekilde Batı merkezli olan Türk dış politikası'nın da daha dengeli olabileceğini ifade etmiştir. Tanju Erdem, Kemalist dış politikanın Türkiye'yi Batının emperyalist politikasına karşı koruyucu bir görev göreceğini ve aynı zamanda Batı ile ilişkileri devam ettirmede temel bir dayanak olduğunu belirtmektedir. Bu nokta da Erdem, Atatürk'ün hem Batılı emperyalist güçlere karşı mücadele ederek hem de Batı ile iyi ilişkiler kurmayı Türkiye'nin geleceği açısından gerekli gören temel stratejisini günümüz Türkiye'sinin devam ettirmesi gerektiğini çıkarlar açısından doğru bir dış politika stratejisi olarak görmektedir. Almanya ve Fransa'nın Avrasya'da, Avrasyalı güçlerle birlikte hareket ederek ABD'nin hegemonik stratejisinin dengelenebileceğini ileri süren Erdem, aynı güçlerin ABD merkezli gelişen küreselleşme politikalarının da bu şekilde yıkıcı etkisine karşı kendilerini koruyabileceklerini belirtmiştir. Burada Tanju Erdem, Almanya ve Fransa'nın 2003 Irak Savaşı'nda ABD'ye karşı bir duruş sergileyerek Irak Savaşı'nı engellemeye çalışmalarına atıfta bulunmak istemiştir. Fakat ABD ve o tarihlerde Fransalmanya olarak adlandırılan bu ikili ne kadarda kendi çıkarları gereği Irak Savaşı'na karşı çıkmış olsalar ve Avrasya'da özellikle Almanya ve ABD'nin çıkarları ayrı düşse de, Almanya bütün küresel örgütlerde Fransa ile birlikte

[645] Anar Somuncuoğlu, „ABD ve AB'yi dengeleyecek Avrasya seceneği", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, No. 73, 21.11.2005, s. 22.

ABD'nin yanında yer almaktadır. Almanya, Avrasya'da Rusya ve Çin'le yakın işbirliğine girmesine rağmen Batı dışı güç merkezleri ile ABD arasında askerî veya ticari alanlarda çıkabilecek güç mücadelesinde acaba Fransa ve Almanya ne ölçüde sadece kendi çıkarlarına bağlı hareket edebileceklerdir. Şunu belirtmek gerekirki küresel çapta çıkacak önemli çıkar çatışmalarında Batılı güçlerin kendi çıkarları sözkonusu da olsa birlikte hareket etme ihtimalleri daha yüksek olacaktır. Nitekim daha önce vurgulandığı gibi bu konuda Samuel Huntington küresel politikalarda, ABD'yi ve Avrupa'yı birlikte hareket etmeleri konusunda uyarmakta aksi halde iki tarafında kaybedeceği uyarısında bulunmuştur. Türkiye'nin ise Avrasya vizyonu ortaya koyarak 21. yüzyılda Batı karşısında dengeleyici bir strateji belirlemesi kendi geleceği açısından fakat aynı zamanda Rusya açısından önemli bir denge unsuru olabilecektir. Şüphesizki Kasım 2015'teki uçak düşürme olayı gibi yanlış ve ciddi hatalara her iki tarafta düşmemeli.

Anar Somuncuoğlu'da Avrasya vizyonu'nun Batı'ya karşı dengeleyici ve Türkiye'yi Batı'nın emperyal tehditlerinden kurtaracak önemli bir seçenek olarak değerlendirmektedir. Orgeneral Şener Eruygur, Türkiye'nin hem ABD ve AB hem de Avrasya'lı güçlerle ilişkilerini geliştirmesinin Türkiye için önemli bir dış politika stratejisi olacağını belirtmiştir. Çağdaş ve laik Türkiye'nin Batı'nın da çıkarına olduğunu belirten Eruygur, ABD ve AB'nin sınırsız iştahla sadece kendi çıkarlarını gözeterek küresel politikalar belirlemelerini ve saldırgan bir strateji uygulamalarının bütün dünya için yıkım olacağını ifade etmiştir. Eruygur, Batılı güçlerin, Türkiye'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit ettiğini fakat Türkiye'yi kendi bölgesinde zayıf düşürmenin ABD'ye de yaramayacağını ifade etmiştir.[646] Onur Öymen, dış politika'da tek boyutlu bir strateji benimsemenin yanlış bir strateji olduğunu ve bunun bir devletin kaderini âdeta bir merkeze bağlaması anlamına geleceğini bunun da ekonomik açıdan tek bir merkeze bağımlı olma anlamına geleceğini ve dış politika'da da manevra yapma imkânını ortadan kaldıracağı için bir devleti tehlikeli bir noktaya taşıyacağını ifade etmiştir. Bu çerçevede; Rusya, Çin ve İran gibi devletlerin Avrupa ile de ve dünyadaki başka devletlerle de ilişkilerini

[646] Şener Eruygur, „Küreselleşme Işığında Türk Dış Politikası ve Komşularla İlişkiler", kaynak: Jeopolitik, Sayı-18, Temmuz 2005, s. 15.16.

geliştirdiklerini ve kendi çıkarları doğrultusunda işbirliği yaptıklarını belirterek, Türkiye'nin Avrupa ve ABD merkezli dış politikası'nın yanlış olduğunu ve Türkiye'nin bundan zarar gördüğünü ortaya koymuştur.[647]

> *"Türkiye Avrasya'daki güçlerle ilişkilerini geliştirerek Batı ile denge kurmalı yani Türkiye denge politikası izleyerek kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeli. Yani Avrasya alternatif olsun demiyorum yani Batıyı bırakıp sadece Avrasya'ya yönelelim demiyorum, gelecekte Batı ile dengeli bir politika geliştirmek için denge Avrasya'lı güçlerle ilişkilerimizi geliştirmeliyiz diyorum, böylece ABD'ye olan muhtaçlığımızı ortadan kaldırabiliriz".*[648]

İsmail Hakkı Pekin de Türkiye'nin geleceğinin Avrasya'da olduğunu belirterek Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesini gerektiğini ifade etmiş fakat bunun Batı'ya alternatif olarak değil daha çok Batı ile ilişkilerde dengeleyici bir strateji olarak benimsenmesinin doğru olacağını ifade etmiştir. Can Ünver ise, Türkiye'nin bölgesinde bağımsızlıkçı bir politika izlemesini gerektiğini söylemiş ve Türkiye'nin kısa sürede Avrasya'ya yönelmesinin zor olduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin bir çok açıdan Batı sistemine bağlı bir ülke olduğunu belirten Ünver, Türkiye kendi bölgesinde Batı Dünyası ve Asya arasında dengeye dayanan bir politikası izlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ünver, Türkiye'nin; ABD ile müttefiklik politikası yürütürken, İran'la ve Rusya'yla da ilişkilerini geliştirerek kendi bölgesinde dengeyi esas alan bir strateji geliştirmesinin, geleceği açısından doğru olacağını dile getirmiştir.[649] Kemalist seçkinler, bu bölümdeki ifadelerinde Türkiye'nin Batı yönelimini reddetmeden Türkiye'nin menfaatleri gereği Avrasya yönlü stratejinin uygulanmasını Türkiye'nin çıkarları için gerekli görmektedirler. Kemalist seçkinler, Batılı müttefiklerinin Türkiye'nin güvenliğini ve istikrarını tehdit ettiğini ortaya koysalar da, Batı dünyası ile ilişkilerin dengeli bir şekilde geliştirilmesinin Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından önemini ortaya koymaktadırlar. Türkiye'nin güvenliğinin ve istikrarının sağlanması yönündeki arayış, Kemalistleri Avrasyalı

---

[647] Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin (edit.), USAK'ın Onur Öymen ile yaptığı mülakat, „Tek Boyutlu Bir Dış Politika İzlenemez", kaynak: *Mülakatlarla Türk Dış Politikası,* Cilt 2, USAK Yayınları, Ankara 2010, s. 194.

[648] İsmail Hakkı Pekin ile bu çalışma için yapılan mülakat, 28.09.2015, Ankara.

[649] Can Ünver ile bu çalışma için yapılan mülakat, 29.09.2015, Ankara.

güçlere yönlendirmekte ve böylece Batılı güçlerle olan sorunlu ilişki dengelenmek istenmektedir.

6.2.6.2. Türkiye'nin Batı Yönelimine Alternatif Olarak "Avrasya"

Kemalist söylemlerde Avrasya, Türk dış politikasında bir denge unsuru veya alternatif olarak öne çıkmaktadır. Kemalistlerin ifadelerinde Avrasya, ABD merkezli Batılı güçlerden kaynaklanan büyük tehditten dolayı yeni bir dış politika stratejisi olarak benimsenmiştir. Bu noktada şunu belirtmek gerekirki, Kemalist seçkinler, Atatürk'ün temel dış politika stratejisi bağlamında Türkiye'nin çıkarlarının getirdiğ bir zorunluluk olarak Batılı güçlerle iyi ilişkiler kurmayı benimsemişlerdi. Fakat 1990'lar ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrası süreçte Kemalist seçkinler, ABD'nin Irak merkezli yürüttüğü politikaları Türkiye'nin ulusal çıkarlarına büyük bir tehdit olarak görmesi ve AB'nin Türkiye'ye karşı yürüttüğ iki yüzlü politikalar Batıya karşı zaten var olan eleştirel yaklaşımı ciddi bir tepkiye dönüştürmüştür. Dolayısıyla Kemalist elitlerin ABD merkezli Batıyı karşı olan bir konuma yönelmelerinin varoluşsal nedenleri vardır ve durduk yerde oluşmuş bir karşıtlık değildir. Avrasya'nın yeni bir dış politika vizyonu olarak algılanması ve benimsenmesinde: Türkiye'nin Kemalistlere göre Avrasya'nın merkezinde yer alması, Atatürk'ün Türkiye'yi Asyalı bir devlet olarak görmesi, Türk topluluklarının yanında kuzey ve doğulu komşularımız olan Rusya ve İran'la iyi ilişkilerin gelecekte Türkiye'nin çıkarları açısından önemine olan inanç temel belirleyici noktalar olmuştur. Bunun yanında tarihsel ve kültürel olarak Avrasya coğrafyası'nın Türkiye'nin doğal hareket alanı olarak görülmesi, Kemalist seçkinlerin Avrasya vizyonunu Türkiye'nin yaşamsal çıkarları için vazgeçilmez bir dış politika stratejisi olarak kabul etmelerine ve bu yolda söylem ve dolayısıyla John Searl ve Nicholas Onuf'un belittikleri gibi hareketlerinde de ortaya koymuşlardır.

"Avrasyacılık jeopolitik bir sonuç değildir bu tercih edilen siyâsi bir alternatiftir.(...) Daha açık söylemek gerekirse bugünkü jeopolitik durumumuzda Avrasya, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı en önemli seçenektir".[650]

[650] Suat İlhan, *a.g.e.*, 2005, s. 209.

"Avrasya, Türk jeopolitikasının ilgi alanına girmektedir ve Türk tarihinin ve kültürünün ana coğrafyasını oluşturmaktadır. Aşağıdaki temel prensipler Türkiye'nin Avrasya politikası için önem arzetmektedir:[651]

a. *Atatürk tarafından kurulan ulus devletin devamlılığı ve AB üyelik başvurusunun geri alınması. Türk devriminin Türkiye'de devamı ve bu devrimin yeni Türk Cumhuriyetlerine yayılması.*
b. *Kültürel, ekonomik ve siyasi faktörlerin temel belirleyici olduğu bir Türk Devletleri birliğinin kurulması.*
c. *Economic Cooperation Organization (ECO)'un kurumsal olarak geliştirilmeye devam edilerek; İran, Afganistan ve Pakistan ilişkilerin geliştirilmesi.*
d. *Bu birliğin; AB, Rusya, Çin, Hindistan ve ABD ile iyi ilişkiler kurması".*

Bu ifadelerde Avrasya, gelecekte Türk dış politiksının ana ekseni olarak değerlendirilmektedir. Suat İlhan, bu ifadelerde Avrasyayı hem Türk kökenli hem de Türk olmayan halkların işbirliği yaptığı coğrafya olarak görmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğini reddeden İlhan, Asya'daki diğer devletlerle olan ilişkileri ikinci derecede önemli ilişkiler olarak görmektedir. Suat İlhan, ilk önce Türklerin işbirliğini öne çıkartmakta daha sonra; İran, Afganistan ve Pakistan ile ilişkilerin önemini dile getirmektedir. Burada dikkat çeken nokta, İlhan'ın Avrasyalı güçler ve Batılı güçlerle ilişkileri, Türk birliği sağlandıktan sonra temel alan bir yaklaşım ortaya koymasıdır. İlhan, Türk dünyasının birliği merkezinde Avrasya vizyonu ortaya koymakta ve bu birlik merkezinde Avrasya'daki Türk olmayan büyük güçlerle ve Batılı güçlerle işbirliğini öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Batı ile olan ilişkilere alternatif olarak İlhan, Türk birliği merkezli bir Avrasya stratejisini ortaya koymaktadır.

> *"Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Avrasya'da ortak bir pozisyon belirleyerek kendilerini daha iyi savunabilirler. Türklerin Avrasya'da güçlenerek birlikte hareket etmeleri, ulusal menfaatler için tek yoldur. Türk Cumhuriyetleri, Türkiye, Çin ve Rusya arasındaki ilişkilerde köprü görevi görebilir. Türkler, Asya'da bölücü bir rol oynamamış, aksine bütünleştirici olmuşlardır.(...) Bu durum dünya'da medeniyetin gelişimine önemli katkı sağlayacaktır. Türkler, Avrasya'da ortak hareket ederek yeni oluşan Asya medeniyeti içinde yerlerini almalıdırlar".*[652]

---

[651] Suat İlhan, *a.g.e*., 2005, s. 212-213.
[652] Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 53.

"Avrasya'da ilişkiler efendilerle ve köleler arasında değil, tüm katılanların eşitliği esasına göre kurulmaktadır. Bağımsız bir Türkiye'nin tek yeri Avrasya'dır. Türkiye, Avrasya'daki kilit rolünden dolayı, bu süreçte öncü bir aktör olarak yer alabilir".[653]

Mehmet Perinçek açıklamalarında Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız bir devlet olarak yoluna devam edebilmeleri için sadece Avrasya'da birlikte hareket etmenin tek yol oduğunu belirtmektedir. İlk önce Türklerin işbirliğine vurgu yapan Mehmet Perinçek, aynı zamanda Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile Avrasyalı güçler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabileceklerini ifade etmiştir. Türklerin, Asya'da bölücü bir rol oynamadığını ve Türklerin işbirliğinin başta Rusya ve Çin gibi Avrasya'lı devletleri tedirgin etmemesi gerektiğine vurgu yapan Perinçek, Türklerle Avrasyalı güçlerin işbirliğinin yeni bir dünya medeniyeti oluşturacak çapta gelişmelere yol açacağını ifade etmiştir. Böylesi bir işbirliği düzeninde eşitliğin esas olacağını dile getiren Mehmet Perinçek, Avrasyalı halkların birbirlerini dışlamadığı ve Asyalı insanların, efendi-köle arsındaki ilişki düzeninin reddedtiği yeni bir medeniyetin ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Mehmet Perinçek buradaki ifadesinde, Batı Medeniyeti'ne olan sert eleştirisini dile getirerek; Batı Medeiyetini, eşitliği esas almayan efendi-köle zihniyetini taşıyan bir medeniyet olarak gördüğünü ortaya koymuştur.

"Bizim, Avrasya vizyonunu daha etkin temsil edecek elitler grubuna ihtiyacımız var. Türkiye'de çeşitli Avrasya ülkelerinden gelen birçok Türk vatandaşı yaşamaktadır. Bu insanlar Balkanlardan, Kafkasya'dan, Ortadoğu'dan ve Orta Asya'dan gelmektedirler. Bu grupları temsil eden entellektüellerin Türkiye'de bir "Avrasya hareketi" başlatmaları önemlidir. Böyle bir gelişme Türkiye'deki "Avrasya politikası" için siyasi tartışmalarını etkileyecek ve önünü açacaktır".[654]

"Türkiye'nin AB üyeliği düşük bir ihtimaldir ve AB'ye tam üyelik kapısı bizim için kapalıdır. 21.yüzyılın başında, Avrasya Türkiye için gittikçe daha önemli bir tartışma konusu olacaktır. Avrasya, Türkiye'nin Batı yönelimine alternatif olarak gittikçe daha çok ön plana çıkmaktadır. Avrasya'da aşağıdaki adımların atılması durumunda Avrasya'yı alternatif haline getirebilir: Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması, Avrasya Kurulunun kurulması ve bu kurul etrafında Avrasya Parlamentosunu kurarak nihayet bağımsız bir federasyon

---

[653] Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 131.
[654] Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya*, Fark Yayınları, Ankara 2006, s. 447.

olarak bir Avrasya Birliği'nin oluşturulması Avrasya'yı dünya'da öne çıkaracaktır. Avrasya dışındaki güçler, böylesi bir birliğin engellemek istemektedirler. Bu nedenle öncelikle bir 'Avrasya Platformu' oluşturulmalıdır. Türkiye bu Avrasya projesi için hareket etmelidir çünkü Kemalist karakterini ancak Avrasya'da koruyabilir ve diğer devletler için bu bölgede model ülke olabilir. Türkiye için Avrasya projesinin alternatif olarak gelişmesi ideal olur. Ayrıca Türkiye, Batı ile ilişkilerini bozmadan bunu gerçekleştirebilir. Böylesi bir durum Türkiye için dünyada çok taraflı startejiler geliştirebilmesi bakımından da uygun bir yol olur".[655]

Anıl Çeçen, buradaki ifadelerinde Türkiyenin uygulamaya koyabileceği bir Avrasya vizyonu ortaya koymak istemektedir. Çeçen, Türkiye'deki Avrasya kökenli seçkinleri, Avrasya konusunda etkili olabileceklerini dile getirerek bu konuda Türkiye'de yaşayan Avrasya coğrafyasının farklı bölgelerinden Türkiye'ye göç etmiş seçkin insanları bir Avrasya hareketi başlatmaları konusunda görev almaya çağırmaktadır. Türkiye'de Avrasya taraftarı olarak öncü bir kimlik olan Anıl Çeçen, ABD'yi, Ortadoğu ve Avrasya'da hegemonya startejisi gütmekle eleştirmekte ve buna karşı çıkmaktadır. Çeçen'e göre Avrasya, öncelikle ekonomik birlik olarak kurulabilir ardından parlamentosunu da kurarak bağımsız bir federasyon haline gelebilecek ve bir Avrasya Birliği kurularak dünyada belirleyici bir güç olacaktır. Bu birliğe karşı olan güçlerin varlığına dikkat çeken Çeçen, Avrasya dışından gelebilecek Avrasya karşıtı girişimlere karşı, Avrasya platformu kurarak, organize olmuş şekilde hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çeçen'e göre, Kemalist Türkiye için böylesi bir Avrasya Birliğinin alternatif olarak inşa edilmesi ideal olacaktır. Avrasya Birliği'nin kurulması, Türkiye'nin dünyada çok taraflı stratejiler geliştirebilmesi ve dolayısıyla Batı dünyası ile ilişkilerini dengeli bir şekilde yürütebilmesi açısından uygun bir faktör olacaktır.

1990'lı yılların başından itibaren ABD merkezli küreselleşmeci politikalar çerçevesinde, Batı Medeniyeti'nin temel unsurları olarak kabul edilen: Özgürlük, sivil toplum, hukuk devleti, insan hakları, demokrasi, ve piyasa ekonomisi söylemleri öne çıkarılarak, bütün dünya'da ve Türkiye'de, Batılı güçler kendi etki alanlarını küresel boyutta genişletmek istemişlerdir. Bu söylemler bağlamında: Etnik kimlik,

[655] Anıl Çeçen, „Avrasya Avrupa'nın alternatifi olabilir mi?", kaynak: *Stratejik Analiz*, No. 4, Nisan 2003, s. 46-47.

etnik müzikler, etnik giyisiler, etnik yiyecekler, etnik takı ve hediyer öne çıkarken, ulusal, toplumsal, kamusal ve milli olana karşı büyük bir savaş açılmıştır. Küreselleşme hareketini kendi yumuş gücü olarak kullanan ve kendi değerlerini dayatarak kendi sermayesinin önünü gerekirse silah zoruyla açacağını ortaya koyan ABD, aynı zamanda kendi liderliğini Avrasya bölgesi ülkelerine de dayatmıştır. Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkiye ise aynı süreç içinde: Sözde Ermeni soykırımı iddiaları, Pontus çalışmaları, Kuzey Irak'ta (günümüzde Kuzey Suriye buna eklenmiştir) kurulmak istenen Kürdistan devleti, Türkiye'nin güneydoğusunda devam eden terör ve Kürt devleti talebi, Kıbrıs ve Ege'de Türkiye'nin aleyhinde olan çözüm önerileri, Heybeliada Ruhban Okulu, Lozan Antlaşması'nı tartışmaya açma çabaları, Laik Cumhuriyete ve ulusal devlet yapısına yönelik tartışmalar ve girişimlerle baskı altına alınmış durumdadır. T.C. Devleti'nin varlığını tehdit eden bu girişimlerin amacı Türkiye'nin Yugoslavyalaştırılması ve sonunda parçalanmasıdır. Türkiye bu büyük tehditleri etkisiz kılmak ve kendine 21. yüzyılda yeni bir gelecek inşa etmek için Avrasyalı güçlerle işbirliği yapmak durumundadır.[656] Soğuk Savaş sonrası Avrasya'ya yerleşerek hem büyük enerji potansiyeline sahip alanı kontrol etmek isteyen hem de kendine rakip olarak çıkabilecek potansiyel güçlerin Avrasya'da bulunması nedeniyle bu geniş coğrafya'da hegemon güç olmak isteyen ABD, Avrasya'da etkisini genişletme stratejisi gütmüştür. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Avrasya coğrafyasına ve Ortadoğu'ya askerî müdahalede bulunan ABD, hegemonya stratejisi gereği, dünyanın en zengin enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelere askerî müdahale imkânı elde etmiş ve bu çalışmada incelendiği gibi, Afganistan ve Irak Savaşı'nı gerçekleştirmiştir. ABD, henüz dokunulmayan ve rezervleri kesin olarak bilinmese de bilinenden çok daha üstünde olduğu tahmin edilen enerji kaynaklarının bulunduğu Avrasya coğrafyasına hâkim olma stratejisini 11 Eylül sonrası pratiğe geçirermek istemiştir. ABD bu stratejisi ile küresel hegemon konumunu elde etmeyi ve Avrasya'da ilerleyen süreçte kendine rakip olarak çıkabilecek Çin ve Rusya'nın önünü kesmeyi amaçlamıştır. ABD, Georges W. Bush dönemiyle birlikte Bush Doktrini'ni ortaya koyarak gerektiğinde önalıcı savaş (preemptive war) stratejisini uygulayarak, küresel hegemon güç olma konumuna

[656] Barış Doster, „BOP'a Karşı Avrasya"…, 2006, s. 72-74.

karşı çıkabilecek güçlere gözdağı vermiştir. Bu strateji ile Bush Yönetimi, bütün dünya'ya âdeta; "*benim küresel güç konumuma karşı çıkacak aktörleri gerekirse bana savaş açmamış olsalar dahi, askerî müdahalede bulunarak engellerim*" mesajı vermek istemiştir. Georges W. Bush yönetiminin bu stratejisi, uluslararası anarşik sistemde; savunmayı ve güvenliği esas alarak varlığını devam ettirmeyi benimseyen ve güç dengesi temeline dayanan yeni gerçekci kuram'ın temsilcisi olan Kenneth Waltz'dan biraz daha farklı bir yeni gerçekci kuram ortaya koyan John Mearsheimer'in yaklaşımı ile daha iyi ifade edilebilinecektir. Georges W. Bush'un stratejisi, saldırgan yeni gerçekci kuramı (Offensive Realism) ortaya koyan John Mearsheimer'in yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilebilir. Mearsheimer, kendi yeni gerçekci yaklaşımında; hegemon olmak isteyen büyük güçlerin uluslararası sistemde saldırgan bir davranış benimseyerek güçlerini en üst noktaya çıkarma hedefinde olacaklarını ifade etmiştir. Hegemon güç bu strateji ile aynı zamanda güvenliğini de en üst düzeyde sağlayarak kendi varlığını en iyi koşullarda korumuş olacak ve hareket sahasını küresel alanda en geniş alana yayma imkânı elde etmiş olacaktı.[657] Nitekim Georges W. Bush döneminde iktidar gücünü elde eden Yeni Muhafazakârların temel iki stratejisi; dünyanın bütün önemli enerji sahalarını kontrol etme ve ABD'ye rakip olarak çıkabilecek bir gücün erken müdahale edilerek bu imkânının elinden alınması olarak ortaya çıkmıştır.

Suat İlhan, Mehmet Perinçek ve Anıl Çeçen'in söylemleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, 21. yüzyılda varlığını koruması ve istikrarlı ve müreffeh bir devlet olarak yoluna devam edebilmesi için tek yönlü ve Batı merkezli dış politika'dan vazgeçerek çok yönlü ve ana yön olarak Avrasya'yı benimsemiş dış politika stratejisi ile mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin Avrasyalı devletlerle işbirliğini geliştirmesi, ilerleyen süreçte Avrasya merkezli bir birliğin içinde yer alması ile önemli bir dış politik dönüşüm yaşayacak ve Türkiye hem Avrasya devletleri, hem de Batılı devletlerle ilişkilerini dengeli bir şekilde geliştirme imkânı bulabilecektir. Şüphesiz ki, böylesi bir durum Türkiye'nin AB tam üyeliğinden vazgeçerek farklı bir boyutta işbirliği kurmasına yol açacaktır.

[657] John J. Mearsheimer, *The Tragedy Of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York – London 2003, s. 19-22.

Türkiye'nin böylesi bir konumda bulunması günümüz koşullarında mümkün gözükmese de, 21. yüzyılda Batılı güçlerin Türkiye'nin çıkarlarını tehdit etmeye devam etmesi Türkiye'nin tepkisini bu noktalara taşıyabilecektir. ABD ve AB'nin 1990'larda ve özellikle 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin ulusal çıkarlarını hedef alan açık veya üstü örtülü politikaları, böylesi bir sürecin temel tetikleyicisi olabilecektir.

"Türkiye AB'nin kapısının önünde beklememeli. Türkiye Avrasya'daki güçlerle dengeli ilişkiler geliştirmeli ve kendi etrafında bir güvenlikli bölge inşa etmelidir. Türkiye'nin önceliği Azerbaycan'la ekonomik bütünleşme olmalıdır".[658]

"Türkiye kendi bölgesinde yeni bir jeopolotik vizyon geliştirerek çıkarlarını koruyabilir. Bu da ancak kapsamlı bir Avrasya Jeostratejisi ile mümkün olabilir".[659]

Türkiye'nin AB kapısında üyelik için beklememesi gerektiğini ifade eden Nejat Eslen, Azerbaycan ile ekonomik bütünleşmeye giderek ve Avrasyalı güçlerle dengeli ilişkiler geliştirerek kendi konumunu güçlendirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Batının, Türkiye'nin güvenliğine ve çıkarlarına aykırı politikalar uyguladığına dikkat çeken Eslen, Türkiye'nin Avrasya'ya yönelerek kendi bölgesinde güvenliği inşa edebileceğini ve kapsamlı bir Avrasya jeostratejisi geliştirerek kendi çıkarlarını koruyabileceğini belirtmiştir. Günümüzde devam eden ve 53 yıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecine dikkat çeken Eslen bunun gerçekleşmesinden umutlu olmadığını ortaya koyarak Türkiye'nin öncelikli stratejisinin artık Avrasya'ya yönelme olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye'nin enerjisini ilk önce Azerbaycan'la ekonomik birliğin sağlanması için harcaması gerektiğini ardından bu stratejisini genişleterek Avrasyalı devletlerle kapsamlı bir işbirliği vizyonu ortaya koyması gerektiğini dile getirmiştir.

"Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEIB) gibi organizasyonlara konsantre olmalı ve bölgesinde ekonomik ilişkilerini güçlendirmelidir. Bu aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya'daki istikrarı da olumlu etkileyecek ve

---

[658] Nejat Eslen, (2005a) „Türkiye'nin Avrasya'daki jeostratejik öncelikleri", kaynak: *Küresel hamleler, anahtar stratejiler,* Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul 2005, , s. 62.
[659] Nejat Eslen, (2008b), „Türkiye'nin stratejik vizyonu", kaynak: *Çok kutuplu düzene doğru,* Truva Yayinlar, İstanbul 2008, s. 26.

Türkiye'nin ŞİÖ ile olan ilişkilerini de destekleyecektir. Türkiye ancak bu şekilde bölgesinde bir jeostratejik aktör olabilir ve dış politikada kendine yeni alternatifler oluşturabilir".[660]

"Yeni dünya düzeninde Türkiye, çok yönlü bir dış politika geliştirme imkânına sahip olacak ve aynı zamanda globalleşmenin olumsuz etkilerini dengeleyebilecektir. En önemli alternatif, Avrasya'da yeni Türk Cumhuriyetleri ve Rusya ile işbirliği yapmaktır. Avrasya'da siyasi, ekonomik ve kültürel boyuttaki bu tür bir işbirliği, katılımcı devletlere büyük fayda sağlayacaktır.(...) ABD'nin bölgedeki hegemonik siyaseti Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve bütünlüğünü tehdit etmektedir. Bu da Avrasya faktörünü Türk dış politikası için önemli bir alternatif haline getirmektedir. Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesi bölgedeki ve dünyadaki güçler dengesini etkileyebilecek ve ABD'nin Avrasya projesini de engelleyebilecektir".[661]

Utku Yapıcı, Türkiye'nin KEİB gibi ekonomik işbirliği odaklı organizasyonlar çerçevesinde kendi politikalarını geliştirmesi gerektiğini dile getirerek Türkiye'nin Avrasya stratejisinin, Türkiye'nin ekonomik gücü oranında anlam kazanacağını belirtmiştir. Ekonomik olarak güçlü olan Türkiye; Kafkasya, Orta Asya ve diğer Avrasyalı güçlerle daha iyi işbirliği kurma ve geliştirme imkânına sahip olabilecektir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin kendi bölgesinde jeostratejik bir aktör olarak öne çıkmasını ve dış politkasında istediği alternatif yönelimlerin gerçekleştirilmesine önemli katkı yapabilecektir. Tanju Erdem, Avrasya'da öncelikle Türk Cumhuriyetlerinin ve Rusya'nın dost ve müttefik devletler olabileceğini ifade etmiştir. Bu ortaklığın Türkiye açısından hedefi, Avrasya'da ABD'nin hegemonya stratejisini durdurmak ve Rusya ile Türkiye arasındaki işbirliğini destekleyerek Türkiye'nin ulusal çıkarlarının savunulması olacaktır. Erdem'e göre ABD'nin Avrasya ülkelerini tehdit eden projeleri ancak Türkiye'nin, Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile birlikte hareket ederek engellenebilecektir. ABD, Georges W. Bush döneminde ortaya konan strateji doğrultusunda Avrasya ve Ortadoğu'ya müdahale etmiş olsa ve etkinliğini arttıracak politikalar takip etmiş olsa da, Rusya ve Çin işbirliği anlaşmaları yaparak, önemli projeler ortaya koyarak, ABD'nin hegemonya stratejisine karşı ciddi ölçüde karşılık vermeye başlamışlardır. Bu

[660] Utku Yapıcı, "Küresel süreçte Türk Dış Politikasının yeni açılımları: Orta Asya ve Kafkasya", Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 281-282.
[661] Tanju Erdem, „Türkiye'nin güvenlik politikaları ve Avrasya seçenegğ", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz Sayısı, 2006, s. 25-26.

çerçevede Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi, 2015'te Çin yönetimi tarafından açıklanmış ve dünyada geniş yankı uyandırmıştır. Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi, ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı tekrar inşa etmek amacıyla ABD tarafında açıklanan ve uygulanan Marshall Planı'ndan sonra ortaya konmuş en büyük ekonomik ve diplomatik program olmuştur. 3 milyar insanın bulunduğu geniş bir coğrafya'yı kapsayan bu proje, Avrasya'nın en doğusundan en batısına uzanan bir alanı kapsamaktadır. Çin bu projenin gerçekleşmesi ile, Asya'daki ekonomik, diplomatik ve askerî etkinliğini ciddi ölçüde arttıracak ve küresel güç olma yolunda önemli bir aşama kaydedecektir.[662]

Harita 3: Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi

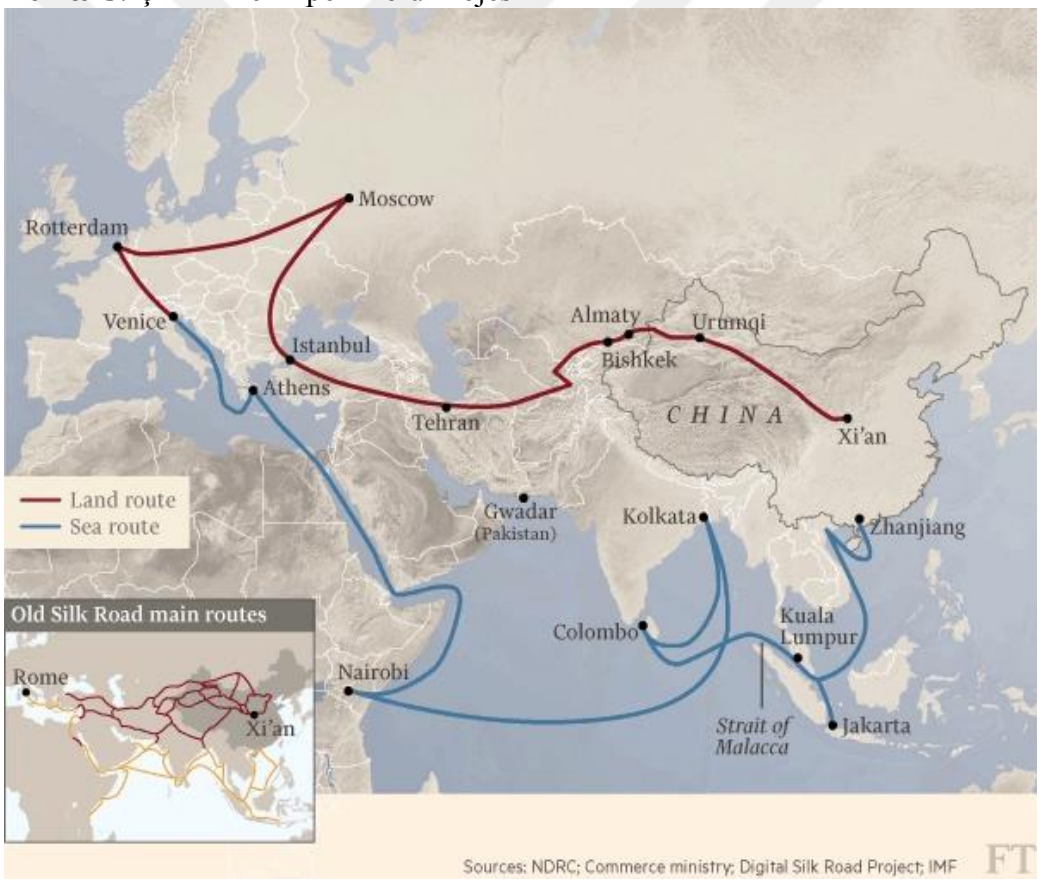

Kaynak: Charles Clover-Lucy Hornby"China's Great Game: Road to a new empire", 12.10.2015, http://www.ft.com/cms/s/2/6e098274-587a-11e5-a28b-50226830d644.html#axzz47Iv3gjIF (17.03.2016)

[662] Charles Clover-Lucy Hornby, „China's Great Game: Road to a new empire", 12.10.2015, http://www.ft.com/cms/s/2/6e098274-587a-11e5-a28b-50226830d644.html#axzz47Iv3gjIF (17.03.2016).

"Türkiye, kendi ulusal karakterini koruması için Mustafa Kemal'in yolunu izlemeye devam etmeli ve ulusal ekonomisini güçlendirmelidir. Türkiye, geleceği için Avrasya'yı alternatif bir strateji olarak değerlendirmeli ve ona göre strateji geliştirmeliki, gelecekte kendi ekonomik, siyâsi ve sosyal istikrarını sağlayabilsin".[663]

"Türkiye, global dünya ekonomisinde kendi menfaatlerini savunabilmek için Karadeniz bölgesinde, Akdeniz'de ve Orta Asya bölgesindeki sürece aktif olarak katılmalıdır. Bu nedenle de Türkiye'nin bu bölgelerde yeni birliklere dâhil olması önemlidir. Coğrafi yakınlık Türkiye, Rusya ve İran işbirliği için bir fırsattır".[664]

"Avrasya'nın güçlü bir jeopolitik gerçeklik olabilmesi için, Avrasya boyutunda Çin ile Rusya'nın, bölgesel boyutta ise Türkiye ile İran'ın sözde değil özde, gerçek bir işbirliğine yönelmesi önkoşuldur".[665]

"Türkiye'nin önünde iki seçenek bulunmuyor, tek bir seçenek var. Atlantik'te kalmak, Türkiye için boğulmak anlamına gelecektir. Avrasya ise, Kemalist Devrim'le kurduğumuz milli devlet için biricik hayat alanıdır. (...) Artık 500 yıllık Atlantik çağının sonuna gelinmiştir".[666]

"Türkiye, dünyada ve bölgemizde güvenlik ve barış için, başta Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya Cumhuriyetleri, Hindistan, Pakistan olmak üzere Avrasya ülkeleriyle işbirliği ve dayanışmasını güçlendirecek, dünya dengelerini değiştirecektir. Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki bağımsız yerini alacaktır. Böylece ülkemizin ABD ve AB ile ilişkilerini normalleştireceği ve karşılıklı yarar esasına oturtacağı koşullar da yaratılmış olacaktır".[667]

Emin Gürses, Türkiye'nin Atatürk'ün yolunda giderek önce ulusal ekonomisini güçlendirmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Avrasya stratejisini Türkiye'nin geleceği için alternatif olarak değerlendiren Gürses, Türkiye'nin ancak Avrasya'lı güçlerle işbirliği yaparak kendi ekonomik, siyâsi ve sosyal istikrarını sağlayabileceğini ifade etmiştir. Ali Külebi de Emin Gürses gibi Türkiye'nin öncelikle ekonomik olarak güçlü bir konumda olması gerektiğini dile getirmiş ve

---

[663] Emin Gürses, „Avrasya jeopolitiği ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz Sayısı, 2006, s. 39.
[664] Ali Külebi, „Avrasya'da stratejik mücadele", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, No. 100, 29.05.2006, , s. 17.
[665] Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 204.
[666] Doğu Perinçek, „Atlantik'te boğuluyoruz, Avrasya'da ayağa kalkarır", 27.06.2004, http://www.aydinlik.com.tr/2004.06.27/doguperincek.html (16.10.2004).
[667] Vatan Partisi dış politika programı, madde 18 „Avrasya'da İşbirliği ve İttifak", https://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/temel-belgeler/milli-hukumet-programi-4126 (26.03.2016).

Türkiye'nin; Karadeniz, Akdeniz ve Orta Asya'da ekonomik çıkarlarını koruyacak ve bu bölgelerdeki yakın devletlerle ekonomik ilişkilerini geliştirecek politikalar üretmesi gerektiğini belirtmiştir. Külebi, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ilişkilerini geliştirecek kurumsal oluşumlara katılarak aktif bir politika uygulaması ve Rusya, İran ve Orta Asya ile ilişkilerin geliştirilmesi öncelikli bir strateji olarak Türkiye tarafından benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ali Külebi'ye göre, Türkiye bu strateji etrafında kendi bölgesindeki gücünü arttıracak ve arzulanan istikrarlı ve Atatürk'ün yolunda ilerleyen güçlü bir Türkiye inşa edilebilecektir. Soner Polat, Avrasya vizyonu'nun gerçekleşmesi için ilk önce Avrasya'nın büyük güçleri olan Rusya ve Çin'in Avrasya boyutunda kendi aralarında ortak hareket etme iradesini ortaya koymaları gerektiğini belirtmiştir. Polat, aynı durumun bölgesel boyutta Türkiye ile İran arasında olması gerektiğini ifade etmiştir. Rusya ve Çin'in ŞİÖ'de aynı ittifakta yer almalarına rağmen aralarında; tarihî, kültürel ve konjunktürel rekabet ve önyargıların olduğunu belirten Polat, Avrasya'da güçlü bir birliğin oluşmasında, iki büyük gücün ortaya koyacakları yaklaşımın gelecekte belirleyici olacağına dikkat çekmiştir.[668] Doğu Perinçek ise Atlantik dünyasında kalmanın, başka bir deyişle NATO üyesi ve Batı dünyası merkezli bir Türk dış politikasının, Türkiye için yok oluş anlamına geleceğini belirtmiş ve Kemalist Cumhuriyet için tek yolun Avrasya devletleri ile işbirliği yapmak olduğunu ifade etmiştir. Perinçek, Batı dünyasının var olan 500 yıllık üstünlüğünün artık sonu geldiğini dile getirerek, dünyadaki güç üstünlüğünün 2000'li yıllardan itibaren Asya-Pasifik dünyasına kaymasına vurgu yapmıştır. Bu sürecin gelecek on yıllardaki gelişimi, 21. yüzyıldaki güç dengelerinide belirleyen en önemli faktör olacaktır. Vatan Partisi'nin dış politika programı, Genel Başkan Doğu Perinçek'in düşüncelerine paralel şekilde ortaya konmuş ve Rusya, Çin ve Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere Avrasyalı devletlerle işbirliğinin önemini ortaya koymuştur. Vatan Partisi, Türkiye'nin ŞİÖ'ne üyeliğini temel dış politika stratejisi olarak öne çıkartmakta ve ABD ve AB ile ilişkilerin karşılıklı çıkar ekseninde yürütülerek normalleştirileceğini ifade etmektedir. Burada görüldüğü gibi, Vatan Partisi ve partinin Genel Başkanı Doğu Perinçek, Türkiye'nin Avrasyalı bir devlet olarak, Avrasyalı devletlerle bir birlik

[668] Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota…, 2015, s. 197.*

içinde olması gerektiğini temel dış politika stratejisi olarak benimsemekte ve ABD ve AB ile ilişkilerin değiştirilerek Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yeniden belirlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. 2000'li yılların başlangıcına 11 Eylül 2001 terör saldırıları damga vursa ve Bush yönetimi ABD'yi hegemon güç konumuna yükseltme stratejisi uygulasa da, Rusya ve Çin, Avrasya'da ABD hakimiyetine karşı politikalar geliştirerek ekonomik, diplomatik ve askerî alanda önemli boyutta bir güç kazanımı elde etmişlerdir. Rusya ve Çin, Avrasya'da ABD'nin hâkimiyetine izin vermeyeceklerini ve 21. yüzyılda ABD'nin tek süper güç konumunu sona erdireceklerini ortaya koymuşlardır. Rusya'nın, Ukrayna'daki çatışmalarda Batı karşıtı bir politika izlemesi sonucu ABD önderliğindeki Batı dünyası Rusya'ya ambargo uygulamıştır. Ambargo, ekonomik olarak Rusya'yı sarsmış olsa da Putin yönetimi Batı karşısında taviz vermemiş ve bu süreçte Rusya ile Çin, Mayıs 2014'te Pekin'de 30 yıl geçerli olmak üzere 400 milyar dolarlık doğal gaz anlaşması imzalayarak Batı karşısındaki konumlarını karşılıklı güçlendirmişlerdir.[669] 2010 yılında Ankara Üniversitesi'nde yapılan Avrasya Sempozyumu'nda Çin Büyükelçiliği müsteşarı Xiao Junzheng, Avrasya'da etkin bir ulaşımın olmadığını ve bu geniş coğrafya'da devletlerin ve halkların geçmişte olduğu gibi birbirleri ile olan ilişkilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtmiş ve yeni ulaşım projeleri geliştirerek bunun altyapısının kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Avrasya ülkelerinde ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için yeni ulaşım sisteminin kurulması gerektiğini dile getiren Junzheng, yeni İpek Yolu Projesi için Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin demir yolu sistemini inşa etmelerinin önemine vurgu yapmıştır. Aynı sempozyumda konuşan Semih Koray, 2008 krizini kastederek, Batı'lı Emperyalist Kapitalizmin krizinin, Atatürk'ün ulusal-halkçı ve devletçi karma ekonomisinin Avrasya ülkeleri tarafından tekrar keşfedilmesini sağladığını belirtmiştir. Koray, Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesinin Avrasya ülkeleri tarafından benimsendiğini ve Avrasyalı devletlerin adım adım güçlendiğini belirterek, Türkiye'nin milli egemenliğini tehdit eden ABD'nin artık gücünü

[669] Alec Luhn-Terry Macalister, "Russia signs 30-year deal worth $400bn to deliver gas to China", 21.05.2014, http://www.theguardian.com/world/2014/may/21/russia-30-year-400bn-gas-deal-china (24.02.2016).

kaybetmeye başladığını ifade etmiştir.[670] Buradaki açıklamalarda da görüldüğü gibi Atatürk ideallerini taşıyan Kemalist seçkinler; Kemalist ideal ve kimliğini ve Türkiye'nin güvenliği, toprak bütünlüğü ve refah içinde ulusal bir devlet olarak yoluna devam etmesi çerçevesinde benimsedikleri ulusal çıkarlarının korunması stratejisini Avrasya vizyonu ile özdeşleştirmektedirler. Bu noktada gerek inşacı kuramın gerekse yeni gerçekci kuramın bu çalışmanın incelenmesinde birbirlerini tamamlayan kuramsal bir çerçeve sunduğu ortaya konmuştur.

6.2.7. Kemalist Söylemlerin Genel Bir Değerlendirmesi

Avrasya, Kemalist söylemde jeopolitik anlam yüklü bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Avrasya, Doğu Avrupa'dan Pasifik Denizi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafya olarak değerlendirilmekte ve 21. yüzyılda Türk dış politikasının ana vizyonu çerçevesinde yeni bir temel stratejik yönelim olarak benimsenmektedir. 20. yüzyılın başındaki Kemalizmin ana dış politik eğilimi olan Batı yönlü strateji, Kemalistler tarafından 21. yüzyılın başında reddedilmese de, Avrasya'nın temel dış politika stratejisi olarak benimsenmesi ile, önemli bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Kemalist seçkinlerin böyle bir eğilimi benimsemeleri, 21. yüzyıl başında Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu dış ve güvenlik politikalarında başta ABD olmak üzere Batılı güçlerden kaynaklanan tehditlerdir. Kemalistler, Avrasya vizyonunu, Türkiye'nin dış politikası için 21. yüzyılda yeni bir paradigma olarak önerseler de, Avrasya vizyonu henüz Türkiye'nin dış politikasında etkili bir strateji olarak kabul görmemiştir. Çünkü gerek günümüzde AKP hükümetinin Türkiye'yi kendi bölgesinde komşuları ile sorunlu bir süreç içine sürüklemesi gerekse Türkiye'nin AKP'nin izlediği dış politikanın Avrasya bölgesindeki politik gelişmelerin dinamizmine uyum sağlayacak düşünsel vizyona sahip olmaması, Kemalist elitlerin benimsediği bir Avrasya vizyonunun yeni bir starteji olarak benimsenmesini olanaksız kılmaktadır. Kemalist seçkinlerin Türk dış ve güvenlik politikası'ndaki söylemlerinde, ülkenin geleceği için yeni stratejiler geliştirmek amacında olduğu ortaya konmuştur. Elbetteki böylesi bir vizyonu yürürlüğe koymak için Kemalistlerin Avrasya tasarımı düşünsel boyutta Türkiye'de genel bir dış politika startejisi olarak

[670] Hüseyin Vodinalı, „Bölge Artık Ağabey İstemiyor"…, 04.03.2010.

benimsenmiş olmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte Avrasya vizyonunu Türkiye için yeni bir dış politika startejisi olarak benimseyen ve bunu gerçekleştirme eğiliminde olan bir hükümetin de yönetimde olması bu vizyonun uygulanabilmesi için şarttır. Böyle bir stratejisi, Avrasya'daki devletlerin işbirliği yapma arzusu ve potansiyelini çok iyi bir şekilde belirlemiş ve stratejisine Avrasya devletlerinden de destek almış olması olmazsa olmaz bir durumudur. Kemalist seçkinler Avrasya vizyonunu, yeni bir dış politika vizyonu olarak Türkiye'nin geleceği adına tartışmaya açmış ve yeni bir seçenek olarak Türk milletinin önüne koymuştur. Bunun gerçeklik haline dönüşmesi için öncelikle Türkiye'nin seçkinleri; asker, sivil, siyâsi partiler, iş dünyası, akademisyenler ve tabiki iktidar olan siyâsi irade, Türk milletinin önüne geçmişte AT/AB konusunda olduğu gibi yeni bir dış politika vizyonu olarak Avrasya vizyonunu koymaları gerekir. Türk halkının da bu yeni vizyona destek vermesi durumunda Avrasya vizyonu, Türkiye için yeni yüzyılda yeni bir devrin başlamasını sağlayabilecektir. Bunun gerçekleşebilmesi için Avrasya vizyonunu ortaya koyan söylemlerin ifade edilerek Türk halkının bu söylemlerin içeriğini kavraması ve bu söylemlerin amacının gerçekte neyi ifade ettiği ve bu vizyonla Kemalist seçkinlerin neyi amaçladıklarını anlamalarını gerekli kılmaktadır. Geniş halk kitlelerinin Avrasya söylemlerini benimsemeleri ve böylesi bir dış politika vizyonuna destek vermesi ise Avrasya vizyonunun Kemalist seçkinler tarafından gerçekleştirilmesinin önünü açacaktır. Nitekim bu çerçevede görsel Basın son derece önem kazanmıştır. AKP'nin 2002 sonunda iktidara gelmesi ile zayıflayan Avrasya vizyonlu dış politika stratejisi, iktidarın Kemalist seçkinlerin etkili olduğu bir yapıya geçmesi ile tamamen değişebilecektir. Ayrıca şunu belirtmek gerekirki, Kemalist seçkinlerin özellikle 2002 yılından sonra ortaya koydukları Avrasya merkezli irade ve Avrasya yönlü söylemler artan oranda benimsenmektedir. Bu durum, bu bölümde ortaya konduğu gibi, 2002 sonrası süreçte Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının artan oranda çatışması, Avrasyacı söylemlerin geniş halk kitleleri nezdinde yayılmasına etki edecek ve sosyal yapı içindeki etkisi gelecek süreçte daha da arttıracaktır. Geniş halk kitlelerinin Avrasyacı vizyona destek vermesi ile, T.C. devletinin dış politikasında Avrasya'ya yönelen dış politika startejisinin uygulanması gerçekliğe dönüşecektir. Böylece Rainer Baumann'nın ortaya koyduğu gibi, sosyal yapıdaki etkili iletişim, devletlerin dış politikasındaki hareketlerini de dönüştürebilecektir.

Bu çerçevede Avrasya yönlü söylemler, Suriye'deki savaş sürecinde, Eylül 2015'te Türk savaş uçağının Rus jetini düşürmesi ile olumsuz bir gelişme yaşamıştır. Çünkü Kemalist seçkinler Rusya ile Türkiye'nin Avrasya coğrafyasında birlikte hareket ederek ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermektedirler. Nitekim Rusya'nın tanınmış jeopolitik uzmanı ve Avrasyacı bir dünya görüşüne sahip olan Alexandr Dugin, Rus uçağının düşürülmesiyle Türk-Rus ilişkilerinin ciddi şekilde zarar gördüğünü belirterek gerçekte bu konuda AKP hükümetinin sorumlu olduğunu dile getirmiş ve Türk halkının ve Kemalistlerin Rus halkına düşmanlık değil dostluk beslediğinin farkında olduklarını ifade etmiştir. Dugin ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başka güçler tarafınfdan Türk-Rus ilişkilerini bozmak için mecbur bırakıldığı düşüncesinde olduğunu söylemiş ve bu konuda Türkiye'deki Amerikancı gruplara dikkat çekmiştir. Dugin, Türkiye ve Rusya için barış içinde işbirliği yaparak Avrasya'da var olmalarının tek yolu olduğunu belirterek her iki devletinde ittifak yapmaya muhtaç olduğunu ifade etmiştir.[671] Soner Polat, ABD ve AB'nin Türkiye'nin çıkarlarının Avrasya'da olduğunu gördüklerini ve Türkiye'nin günün birinde jeopolitik yasalar nedeniyle mutlaka Avrasya'ya yöneleceğini bildiklerini belirtmiştir. Bu nedenle Batılı güçlerin bu süreci mümkün olduğu kadar geciktirmeye çalıştıklarını ve AB kapısında tutarak mümkün olduğu kadar yıpratılmasını istediklerini ifade etmiştir.[672] Türkiye'nin bu gerçekleri görerek kademeli olarak Avrasya stratejisine geçmesi gerektiğini belirten Polat, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasının dünya'daki dengeleri değiştireceğini ve Türkiye'nin İran ile işbirliği yapması durumunda Asya'nın Batıya olan kara bağlantısının kapanması anlamına geleceğini belirterek Türkiye-İran yakınlaşmasının dâhi Türkiye'yi kendi bölgesinde çok daha etkili bir devlet hâline gelmesinde yeterli olacağını ileri sürmüştür.[673] Nitekim Graham Fuller, Türkiye'nin 2000'li yıllarda artık daha bağımsız bir dış politika eğiliminde olduğunu ve Avrasyanın farklı politik görüşe sahip kesimlerde

[671] Aydınlık gazetesi'nin Alexandr Dugin ile röportajı, „Dugin: ABD kullanır, atar!", 14.02.2016, kaynak: http://www.aydinlikgazete.com/politika/dugin-abd-kullanir-atar-h83429.html (19.02.2016).
[672] Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota…, 2015, s. 223.*
[673] Soner Polat ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.

önemli bir dış politik vizyon olarak değerlendirildiğini belirtmiştir.[674] Bu kesimlerin artık Batıya güvenmemesi konsunda ortak bir kanı taşıdığını dile getiren Fuller, Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği için şu cümleyi ifade etmiştir:

„O eski, öngörülebilir ve sadık Amerikan müttefiki olan Türkiye artık tarihe karışmıştır".[675]

Osman Metin Öztürk, 21. yüzyılda ABD, Rusya ve Çin arasındaki güç mücadelesi bağlamında; ABD ile Rusya'nın Ukrayna'da karşı karşıya gelseler ve Rusya Çin ile daha yakın ilişkiler geliştirse de, 21. yüzyıl sürecinde Rusya'nın Çin ile birlikte hareket etme zorunluluklarının doğabileceğini belirtmiştir. Öztürk, ABD'nin uzun vadede Çin karşısında zora düşeceği ve Rusya'yla birlikte, Çin'e karşı hareket etme stratejisi geliştirebileceğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının Sibirya'da ve Kuzey Kutup'ta olduğunu belirten Öztürk, Çin'in bu çerçevede Rusya ile karşı karşıya gelmesine ve dolayısıyla Rusya'nın Çin'e karşı ABD ile birlikte hareket etmesine yol açabileceğini ileri sürmüştür.[676] Öztürk, ABD, Rusya ve Çin arasındaki güç mücadelesinin 21. yüzyıldaki küresel güç dengesini belirleyeceğini dile getirmiş ve Türkiye'nin büyük güçler arasındaki mücadeleyi görerek kendi milli çıkarları doğrultusunda uzun vadeli dış politika strateji geliştirmesi gerektiğini ve hem Batı Dünyası ile hem de Avrasyalı güçlerle ilişkilerini bu çerçevede geliştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sait Yılmaz ise Türkiye'nin Amerika olmazsa Rusya'ya dayanırız fikri 1950'lerden beri çok denendiğini fakat her denemeden sonra bir darbe olduğunu belirtmiştir. Yılmaz, Rusya'ya yönelme girişimlerinin daha önce yaşandığını fakat her defasında ABD'nin Türkiye'nin iç politikasına müdahale ettiğini ve Avrasya'ya yönelme girişimlerinin başarısız kaldığını ifade etmiştir. Yılmaz ayrıca, İsmet İnönü'nün iktidardan gitmesi, Süleyman Demirel'e karşı yapılan 12 Mart muhtırası ve Bülent Ecevit'in altı aydan fazla iktidarda kalamamasının altında Rusya'ya yönelme girişimleri sonunda ABD'nin Türkiye'nin iç politikasına müdahalesi olduğunu belirtmiştir. Suriye Savaşı sürecinde 24 Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesiyle aynı durumun yaşandığını

[674] Graham E. Fuller, *yeni türkiye cumhuriyeti yükselen bölgesel aktör,* 4. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 313-315.
[675] Graham E. Fuller, *yeni türkiye cumhuriyeti yükselen bölgesel aktör…,* 2008, s.321.
[676] Osman Metin Öztürk ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.

ileri süren Yılmaz, ABD'nin, Türkiye'nin kendi kontrolünden çıkmasına izin vermek istemediğini ifade etmiştir.[677]

7. GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ: IRAK'TAN SONRA SURİYE'DE ÇATIŞAN ÇIKARLAR

Bu bölümde, kısaca günümüzdeki Suriye Savaşı bağlamında güncel Türkiye-ABD ilişkilerine kısaca değinilerek çalışmaya son verilecektir. 2011'de başlayan ve günümüzde hâlâ devam etmekte olan Suriye Savaşı, bu çalışmada incelenen 1991-2003 sürecindeki Irak merkezli Türkiye-ABD ilişkilerinin devam niteliğinde olması nedeniyle bu konuya kısaca değinmenin önemli olduğu düşünülmüştür.

Günümüzde Türkiye-ABD ilişkileri 2011 Suriye'de çıkan iç savaşın Ortadoğu'da bölgesel bir savaşa dönüşmesi ve bu savaşa Türkiye, ABD, AB, Rusya, Suriye Kürtleri, radikal dinci grupların ve Ortadoğu'daki Arap ülkelerin de doğruda veya dolaylı karışması veya etki etmeleri nedeniyle bir iç savaş olmaktan çıkıp Suriye'de bütün tarafların bir şekilde dahil olduğu savaşa dönüşmüştür. Suriye Savaşı sürecinde IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti), Irak'ta belirli bölgeleri işgal ederek Suriye topraklarına yönelmiş ve bu savaşta önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. IŞİD, Suriye Savaşında önemli bir dinci terör örgütü olarak Ortodoğu'nun istikrarını ciddi boyutta bozan bir aktör olarak zaman içinde Türkiye'nin güvenliğini de tehdit etmeye başlamıştır. Fakat Suriye Savaşı sürecinde Türkiye'yi tehdit eden en önemli gelişme Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt devleti yapılanmasının Batılı güçler tarafından desteklenerek Suriye'nin kuzeyin doğru genişlemesi olmuştur. Bu durum Türkiye ile ABD'yi karşı karşıya getirmiştir. 2003 yılında PKK'nın Suriye uzantısı olarak kurulan PYD (Demokratik Birlik Partisi), ABD'nin desteği ile Türkiye-Suriye sınırı boyunca bir Kürt koridoru oluşturarak Kürt devleti yapılanmasını; Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin kuzeyine doğru uzanmasını oradan da ABD'nin desteği ile Akdeniz'e ulaşarak Ortadoğu'da büyük bir Kürt devleti kurulmasını hedeflemektedir. PYD'yi IŞİD'e karşı savaşta kendi kara gücü olduğunu ilân eden ABD ile Türkiye'nin çıkarları Irak'tan sonra Suriye'nin kuzeyinde de açıkca çatışmaktadır.

[677] Sait Yılmaz ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ve Arap Baharı olarak tanımlanan olaylar dizisi, daha sonra Mısır, Cezayir ve Suriye dahil olmak üzere diğer Arap ülkelerinde yayılmıştır. Arap halkların otoriter yönetimlere karşı ayaklanarak demokratik hakların talep edildiği bir süreci doğuran bu gelişmer sonucunda büyük iç karışıklık çıkmış ve Tunus, Mısır ve Libya'da olduğu gibi rejimlerin devrilmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerden etkilenen Suriye halkı da benzer taleplerle Esad yönetimine karşı ayaklanmış ve olaylar daha sonra iç savaşa dönüşmüştür. Arap Baharı öncesine kadar tarihinin en iyi döneminin yaşandığı Türkiye-Suriye ilişkileri kısa bir süre sonra Türkiye'nin Suriye'de iç savaşın başlamasından sonras Suriye politikasını değiştirmesiyle tamamen bozulmuştur. Ağustos 2011'de Şam'a giderek Esad yönetiminden halkın talepleri doğrultusunda reformlar yapmasını isteyen Ankara'ya Şam'ın olumlu yanıt vermemesi ile AKP hükümeti Esad yönetiminin karşısında olmuş ve ilerleyen süreçte yüzbinlece Suriye'li mültecinin Türkiye'ye kaçması sonrası AKP hükümeti Esad yönetminin devrilmesini açıktan desteklemiştir. ABD ve diğer Batılı devletler Esad yönetminin devrilmesine destek verseler de, Rusya, İran ve Çin'in Batılı güçlerin karşısında Esad yönetimini desteklemeleri ile Esad yönetimi günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Hâlâ devam eden Suriye'deki iç savaş, Sünni bir cihatçı örgüt olan IŞİD'in Irak ve ardından Suriye'de güç kazanması ile önemli bir aktör olarak Suriye iç savaşını mezhep ve din savaşı boyutuna da taşımıştır. IŞİD'in Suriye'de toprak kazanımlarını arttırması ve Batı dünyası tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmesi ile birlikte, NATO Eylül 2014'te IŞİD'e karşı askerî harekât yürütme kararı almıştır. Fakat AKP hükümetinin IŞİD'e karşı askerî operasyonların yürütülmesinde çekinceli davranması hatta AKP hükümetinin IŞİD üylerine lojistik ve sağlık hizmetlerinde destek verdiği iddiaların Batı basında yer alması ile Washington ve Ankara yönetimi arasında gerginlikler büyümüştür. Bir taraftan IŞİD sorununun büyümesi, diğer taraftan PYD'nin ve askerî kolu olan YPG'nin (Askerî koruma Birlikleri) Suriye'nin kuzeyinde Kürt Koridoru oluşturma konusunda önemli ilerlemeler sağlaması ve Türkiye'ye olan mülteci akınının devam etmesi AKP hükümetini ciddi sorunlarla karşı karşıya brakmıştır. Bu süreçte AKP hükümeti mülteci akınını Suriye topraklarında bir "güvenli bölge" kurarak durdurma politikası geliştirmek istese de, ABD'nin bu plana destek vermemesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir. İlerleyen süreçte Türkiye'ye olan mülteci akını devam ettiği

gibi, Suriye'nin kuzeyinde gelişen Kürt koidoru, Ankara'yı ciddi ölçüde rahatsız etmiştir. Ankara, ABD ve PKK/PYD/YPG'nin birlikte hareket ederek Kürt koridoru'nu Akdeniz'e ulaştırma stratejisinin Türkiye'nin çıkarlarına büyük zarar vereceğini görmüş ve ABD ile olan gerginlikler sadece IŞİD konusunda değil, PYD/YPG bağlamında da devam etmiştir. Öyleki ABD ile Türkiye'nin Suriye politikaları, ABD'li uzman ve yetkililerce birbirinden ayrışan hatta zıt olduğu şeklinde değerlendirilmiş ve Suriye'nin, Başbakan Davutoğlu'nun "*komşularla sıfır sorun*" politikası için mezar olduğu ifade edilmiştir.[678] Bu konudaki değerlendirmelerde; 60 yıllık ittifakın âdeta test edildiği ve Türk-Amerikan ilişkilerinde köklü dönüşümün olabileceği ifade edilerek, Türkiye ve ABD'nin bölgedeki önceliklerinin ve amaçlarının farklı olduğuna yönelik endişelerinde arttığı dile getirilmişti. Bu gelişmeler 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasında Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının çatıştığı ve ciddi krize yol açtığı sürece benzer şekilde iki ülke çıkarlarının Suriye bağlamında da çatıştığını ortaya koymuştur. Barack Obama döneminde ilişkilerin tekrar düzeltilmesine yönelik Obama yönetiminin 2009 yılında ortaya koyduğu; Türkiye ile model ortak olma stratejisi iki tarafta da ilk başlarda olumlu hava yaratsa ve destek görse de, daha önce dillendirilen stratejik ortaklık girişimlerinde olduğu gibi bu girişimin de içi doldurulamamış ve Kuzey Irak'ta çatışan çıkarların benzer şekilde Suriye'de büyüyerek devam etmesi ile model ortaklık stratejisi anlamını kaybetmiştir.[679]

2016 yılının ilk ayları itibarı ile Türkiye ve ABD ilişkileri Suriye'deki gelişmelere kilitlenmiş durumdadır. Suriye'de, Türkiye ve ABD'nin karşı karşı geldiği kritik konu "*Kürt koridoru*"nun (bkz. Harita 4: Azez-Cerablus hattı) tamamlanarak Akdeniz'e ulaşması noktasında düğümlenmiştir. 98 kilometrelik Azez-Cerablus hattı hâlâ IŞİD'in kontrolünde bulunmakta ve bu hattın PYD/YPG güçlerinin eline geçmesi durumunda Türkiye-Suriye sınırının 500 kilometrelik hattı PKK/PYD/YPG güçlerinin eline geçmiş olacaktır. Türkiye bu alanda güvenli bölge

[678] Tural Bahadır, „Die türkisch-amerikanischen Beziehungen vor neue Herausforderungen: Die Außenpolitik der AKP-Regierung und der Krieg in Syrien", kaynak: Yunus Yoldaş-Burak Gümüş-Wolfgang Gieler (edit.): *Die Neue Türkei: Eine grundlegende Einführung in die Innen- und Außenpolitik unter Recep Tayyip Erdoğan*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2015, s. 281-282.
[679] Tural Bahadır, „Die türkisch-amerikanischen Beziehungen vor neue Herausforderungen…, 2015, s. 283-284.

oluşturarak hem Suriye'den gelecek mültecilerin buraya yerleştirilmesi hem de Türkiye'deki 2 milyon Suriye'li mültecileri bu güvenli bölgeye yerleştirme yönündeki politikası ABD'den destek bulmamıştır. BM ise Türkiye'deki Suriye'li göçmenlerin dönüşünün artık zor olduğu yönünde açıklama yaparak âdeta mültecileri Türkiye'nin başına yıkmak istemiş ve ABD'nin Büyük Kürdistan politikalarına destek vermiştir. Çünkü bu şekilde kurulmak istenen Kürt devleti coğrafyasında Araplar, Türkmenler ve bölgedeki diğer etnik unsurlar temizlenerek bölgenin demografik yapısı tamamen değiştirilerek Kürtlere verilmek istenmektedir.[680] Cerablus-Azez hattının PYD/YPG'nin kontrolüne geçmesi durumunda, Kürt koridoru önemli ölçüde tamamlanmış olacak ve koridorun Akdeniz'e açılması için Türkiye'den veya Suriye'den son bir toprak parçası kopartılarak Kürt koridoru Akdeniz'e ulaşmış olacaktır. Bu gelişme ile PKK/ PYD/YPG güçleri Türkiye'yi, Kuzey Irak'tan sonra Suriye'nin kuzeyinden de boydan boya kuşatmış olacak ve aynı zamanda Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki bağda kopmuş olacaktır. Bu gelişmelerin Türkiye için büyük bir tehdit olduğunu gören AKP hükümeti, PKK/PYD Fırat'ın batısına yani Cerablus-Azez hattına geçmesi durumunda ABD'nin desteklediği ve kara gücüm dediği PKK/PYD/YPG'yi vuracağını ilân etmiştir. Daha önce PYD lideri Salih Müslim'le görüşen ve PYD'yi Türkiye'nin bölgedeki çıkarları için tehdit olarak görmeyen AKP hükümeti, PYD'nin Suriye'deki girişimlerini Türkiye'nin çıkarları için tehdit olduğunu görmüş ve 26 Ekim 2015'te Başbakan Davutoğlu, TSK'nın, PYD'yi iki defa vurduğunu açıklamıştı. Türkiye ile ABD arasında devam eden çıkar çatışması Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun 05-06 Mart 2016'da İran'a resmi ziyaret gerçekleştirerek İran ve Rusya ile tekrar yakınlaşma çabası içine girmesine yol açmış ve AKP yıllardır yürüttüğü Türkiye'nin çıkarlarına tamamen ters Suriye politikası'ndan geri adım atmıştır. AKP hükümeti bir taraftan TSK'nın 24 Temmuz 2015'ten itibaren güneydoğu'da PKK'ya karşı yürüttüğü geniş bir askerî operasyonla diğer taraftan PYD'ye karşı Suriye'nin

[680] Soner Polat, „Türk-Amerikan savaşı", 21. Ağustos 2015, kaynak: http://www.aydinlikgazete.com/turk-amerikan-savasi-makale,61178.html (26.08.2016).

kuzeyinde yürüttüğü strateji ile hem bölgede Federasyon planlarına hem de Kürt koridoruna karşı olduğunu ortaya koymuştur.[681]

Harita 4: Azez-Cerablus Hattı

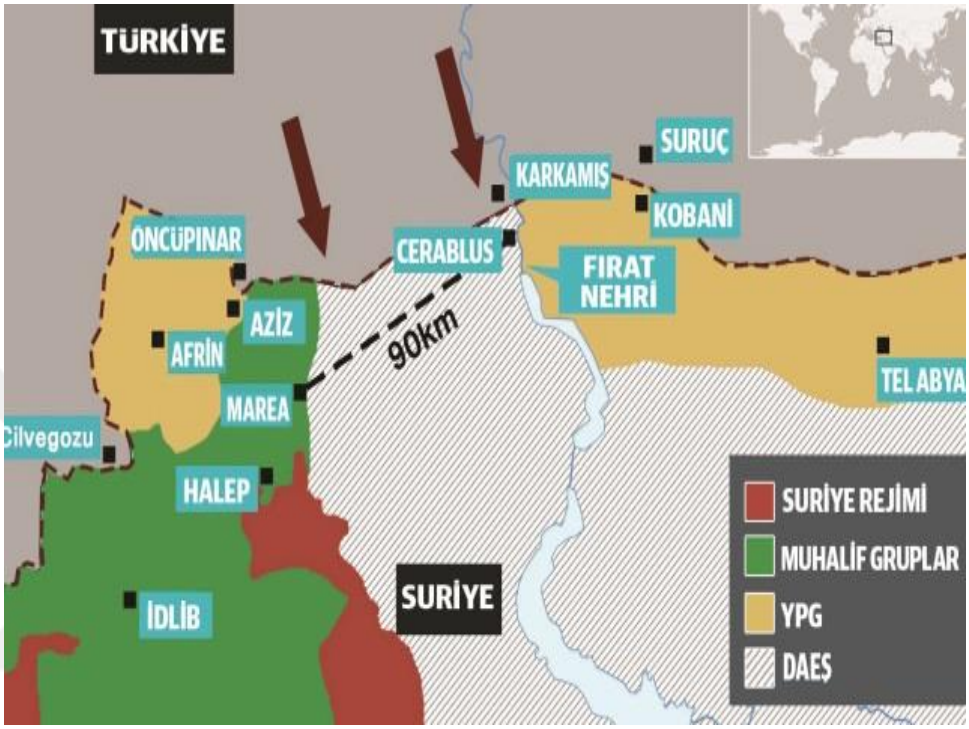

Suriye'nin kuzey'inde Kürt Koridoru, Cerablus-Azez hattı, kaynak: http://image.yenisafak.com/resim/imagecrop/2015/12/20/03/54/resized_67b24-92124691harita1.jpg (26.04.2016).

TSK'nın 24 Temmuz 2015'te Türkiye'nin güneydoğusu ve Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı başlattığı askerî oprasyonu Soner Polat "*TSK Türkiye'yi ipten aldı*" başlıklı makalesi ile değerlendirmiştir. TSK'nın bu operasyonu çok iyi bir şekilde planyarak gerçekleştirdiğini ifade eden Polat, TSK'nın, bu operasyon ile ilgili bilgiyi ABD'ye operasyon başlamadan 10 dakika önce verdiğini ve PKK'ya çok büyük zarar verilerek PKK'nın planladığı halk ayaklanması ve ardından Federasyon taleplerinin gerçekleştirilme sürecinin engellendiğini belirtmiştir. Polat, olağanüstü bir başarı ile icra edilen taktik harekâtın stratejik sonuçlar doğurduğunu dile getirerek ihanet sürecinin bitirlildiğini ve "*TSK için küçük, Türkiye için dev bir adım*!"

[681] Rafet Ballı, "Türk-ABD ilişkileri 98 km'ye sıkıştı", 05.04.2016, kaynak: http://www.aydinlikgazete.com/turk-abd-iliskileri-98-kmye-sikisti-makale,63563.html (19.04.2016).

ifadesini kullanarak TSK'nın başarılı bir harekât gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.[682] 2008-2010 yılları arasında Türkiye'de ABD Büyükelçisi olan James Jeffrey, ABD'nin PYD'yi desteklemesinin nedeninin, PYD'nin IŞİD ile savaşması olduğunu vurgulayarak, ABD'nin PKK'yı bir terör örgütü olarak görmesine karşın, PYD'nin PKK gibi bir terör örgütü olmadığını ve PYD'nin PKK'dan faklı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. TSK'nın PKK'ya karşı 24 Temmuz'da başlattığı askerî operasyonun Washington için sürpriz olduğunu dile getiren Jeffrey, TSK'nın başlattığı bu operasyonla sona eren "*Kürt Açılımı*"nın tekrar devam etmesi gerektiğini yoksa bunun bir trajedi olacağını ifade etmiştir.[683] AB'nin dışişleri ve güvenlik politikaları yüksek temsilcisi olan Federica Mogherini, PKK'ya karşı yürütülen askerî harekâta ve PKK'nın bombalama eylemlerine değinerek, Kürt sorununun sadece siyâsi diyalogla çözülebileceğini ifade etmiş ve Türkiye'ye, Kürtlerle tekrar barış sürecine dönmesi konusunda çağrıda bulunmuştur.[684]

Suriye Savaşı'na 30 Eylül 2015'te Rusya'nın müdahale etmesi ile Suriye'deki savaşın boyutlarını daha da genişletmiş ve Esad yönetmini dolaylı destek veren Rusya artık ABD gibi doğrudan müdahil olmuştu. Bu aynı zamanda farklı cepheleri destekleyen iki büyük gücün Suriye'de fiilen karşı karşıya gelmesine yol açabilecek bir gelişmeyi ortaya koymuştu. Rusya'nın müdahalesi ile ABD'nin hedeflerini kısa dönemde gerçekleşmesini engellemiş ve aynı şekilde Şam yönetimini devirmek isteyen AKP yönetimin hedefide boşa çıkartılmıştır. Mehmet Ali Güller, Rusya'nın müdahalesinin Ankara'nın güvenli bölge kurma politikası'nı da engellediğini dile getirerek bunun Esad yönetimi ile anlaşmadan mümkün olamayacağını belirtmiştir. Rusya'nın müdahalesi ile Atlantik cephesine büyük zarar verildiği ve Almanya ve İtalya'nın da artık Suriye'de Esad'sız çözümün mümkün olamayacağını kabul ettiklerini dile getiren Güller, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi ile Atlantik

---

[682] Soner Polat, „TSK Türkiye'yi ipten aldı", 14 Ağustos 2015, http://www.aydinlikgazete.com/tsk-turkiyeyi-ipten-aldi-makale,61110.html (17.08.2015); „TSK, PYD'yi nasıl vurdu?", 27.10.2015, http://www.milliyet.com.tr/tsk-pyd-yi-boyle-vurdu-iddiasi--gundem-2138709/ (11.04.2016).

[683] Aydınlık Gazetesi'nin James Jeffrey ile telefon görüşmesi ile yaptığı söyleşi, „PKK operasyonu Washington için sürpriz oldu", 13.08.2015, http://www.aydinlikgazete.com/pkk-operasyonu-washington-icin-surpriz-oldu-roportaj,21.html (17.08.2015).

[684] "EU fordert Türkei zu Friedensprozess mit Kurden auf", 02.04.2016, http://www.welt.de/politik/ausland/article153930048/EU-fordert-Tuerkei-zu-Friedensprozess-mit-Kurden-auf.html (10.04.2016).

cephesinin lehine olan dengelerin değişeceğini öngörüsünde bulunmuştur.[685] Güller, Batı kampında AB, Doğu kampında ise; ŞİÖ, AEB ve BRICS'in (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın aralarında ekonomik işbirliğini geliştirmek için oluşturdukları platform) süper güç ABD'ye karşı oluşmuş bölgeselleşme hareketleri olduğunu belirtmiştir. Doğu'nun; AAYB ve BRICS Kalkınma Bankası'nı kurarak, ABD merkezli Dünya Bankası ve IMF'ye karşı kendi küresel kurumlarını inşa ettiğini ifade eden Güller, Doğunun aynı zamanda dolar hâkimiyetine karşı kendi aralarındaki ticarette milli paralarını kullanmayı benimsediğini ifade etmiştir. Türkiye'nin ise bu çerçevede; Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile ekonomik işbirliği işbirliği yaparak Batı Asya Birliğini kurması gerektiğini belirten Güller, böylece hem ABD'nin Kürtleri kullanarak; Türkiye'yi, Suriye'yi, Irak'ı ve İran'ı parçalama stratejisinin önüne geçilebilineceğini hem de bölgesel işbirliğinin, bölgede barışı tesis ederek kalkınmalarını ve güçlenmelerini sağlayacağını ifade etmiştir.[686] Mehmet Bedri Gültekin'de Mehmet Ali Güller'in Batı Asya birliği vizyonunu benimseyerek, bu 5 ülke arasında bir bölgesel birliğin oluşmasının hem bölgenin dış müdahalelerin önüne geçilmesi hem de bu bölgede geniş çaplı istikrar ve işbirliği ortamı yaratılarak daha sonraki aşamada Avrasya birliğine gidecek sürecin temelinin de böylece atılmış olunacağını belirtmiştir. Türkiye'nin ilk önce AB'ye üyelik başvurusunu geri çekmesi, Gümrük Birliğini iptal etmesi ve NATO'dan çıkması gerektiğini dile getiren Gültekin, Türkiye'nin AB ile olan yakınlığı ve 4 milyon Türk vatandaşının Avrupa'da yaşamaları nedeniyle önemli bağı bulunduğunu ve Türkiye'nin AB ile "özel" statülü bir işbirliği kurmasının doğru olacağını ifade etmiştir.[687]

Türkiye'nin milli çıkarları, Irak'tan sonra Suriye Savaşı ile birlikte daha büyük tehditle karşı karşıya bulunmaktadır. Türkiye'nin toprak ve ulusal bütünlüğnü tehdit eden Büyük Kürdistan projesi, Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün bölgeye yerleşmesi ile başlamış ve günümüzde boydan boya Türkiye-Suriye sınırı bu projeye dahil edilmek istenmektedir. ABD, bölgede hem Türkiye'nin çıkarlarına yönelik

[685] Mehmet Ali Güller, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 191-193.
[686] Mehmet Ali Güller, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru…,* 2015, s. 196-198.
[687] Mehmet Bedri Gültekin, *Batı Asya Birliği: 5 Ülke 5Deniz,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 236-242.

büyük tehdit oluşturan Kürt devleti projesini desteklemiş hem de Suriye'de Avrasyalı güçlerle; İran, Rusya ve Çin'le karşı karşıya gelmiştir. 1990 sonrası süreçte ABD'nin tek süper güç olduğu dönem, ABD'nin Kafkaslarda ve Suriye'de Rusya ile; Güney Çin Denizi'nde ve Suriye'de Çin ile karşı karşıya gelmesi ile birlikte gücünün sınırlarının sonsuz olmadığını görmek durumunda kalmıştır. Bu çerçevede dünyanın artık tek merkezli güç yapılanmasından iki veya çoklu güç yapılanmasına doğru evrildiğini belirtmek gerekir.[688] Avrasya'nın büyük güçlerinin ve ABD'nin Suriye'de karşı karşıya gelmesi nedeniyle; Suriye Savaşı'nın klasik bir iç savaş değil, daha çok Avrasya'nın geleceğini belirleyecek bir Dünya Düzeni Savaşı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu savaşta, farklı din ve dünya görüşüne sahip büyük güçler; jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik çıkarları için mücadeleye girmişlerdir. Gelecekte farklı dinlere, farklı kültürlere, farklı ırklara sahip Avrasya birliğinin gerçekleşmesi durumunda, 21. yüzyılın ABD'nin yüzyılı olmasını planlayan ABD'li uzmanlar, ABD için hazırladıkları hegemonya projesini sadece hayallerinde görebileceklerdir.[689] Avrasya'da Çin'in özellikle 2000'li yıllarda ekonomik gelişmesinin küresel düzeyde kendini göstermesi ve ekonomik gelişmesi sayesinde elde ettiği gücünü, ordusunu en ileri düzeyde teknolojik silahlarla donatmaya başlaması başta ABD olmak üzere Batı dünyasını tedirgin etmeye başlamıştır. Avrasya'nın ikinci önemli büyük gücü olarak Rusya, Vladimir Putin yönetime geldikten sonra adım adım tekrar güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarından elde ettiği güçle Avrasya merkezli bir güç olarak tekrar ortaya çıkmış ve, Avrasya'da ABD'nin karşısına ikinci önemli bir güç olarak konumlanmıştır. Stephen Brooks ve William Wohlforth, Çin merkezli yeni bir süper güç potansiyeline sahip aktörün uluslararası sistemde ortaya çıkmaya başlasa da, ABD'nin bu sistemde tek süper güç olmaya uzun müddet devam edeceğini belirtmişlerdir. Çin'in süper güç potansiyeline sahip bir aktör olarak uluslararası sistemde belirmeye başlamasının sistemde yapısal bir dönüşüm meydana geldiği anlamına gelmediğini dile getiren Brooks ve Wohlforth, ABD'nin bu

---

[688] "The new game: American dominance is being challenged", 17 October 2015, http://www.economist.com/news/leaders/21674699-american-dominance-being-challenged-new-game (21.11.2015).

[689] Roland Christian Hoffmann-Plesch, „Der Syrienkrieg als Weltordnungskrieg", 01.08.2013, http://www.eurasischesmagazin.de/artikel/Der-Syrienkrieg-als-Weltordnungskrieg/20130805 (15.08.2013).

gelişmeleri görerek kendi büyük stratejisini belirlemesini ve askerî duruşunu ona göre düzenlemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[690] Yeni gerçekci kuramın temsilcilerini olan Brooks ve Wohlforth, ABD'nin uzun müddet tek süper güç olarak kalmaya devam edeceğini belirtselerde, 21. yüzyılda Avrasya'da meydana gelen ekonomik ve askerî boyuttaki yeni güç yapılanmaları, ABD'nin uluslararası sistemde uzun müddet tek süper güç olarak kalma ihtimalini zayıflatmıştır. Bu gelişmeler Avrasya'da 21. yüzyıl sürecinde yeni bir hegemonya mücadelesinin ortaya çıkma ihtimalinin var olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda saldırgan yeni gerçekci kuramın temsilcisi John Mearsheimer'in kuramsal olarak ortaya koyduğu gibi uluslararası sistemin anarşik yapısı, 21. yüzyılda yeni bir büyük güçler mücadelesine yol açabilecektir. Bu çerçevede ABD ve Çin, güçlerini en üst noktaya taşıyarak kendi güvenliklerini sağlama yolunu seçerek, önümüzdeki süreçte büyük bir güç rekabetine girebilecek ve iki devlet arasında hegemonya mücadelesi yaşanabilecektir.[691]

Bu gelişmeler ışığında Türkiye, bulunduğu coğrafyada sahip olduğu tarihsel, kültürel, teknolojik, ekonomik ve askerî imkânları ölçüsünde, gerek Batı ile gerekse Avrasyalı devletlerle olan ilişkileri çerçevesinde orta ve uzun vadeli stratejiler geliştirmek durumundadır. Kemalist seçkinler, tek boyutlu değil çok boyutlu yeni dış politika stratejilerini Türkiye'nin geleceği açısından belirleyici faktör olarak değerlendirmektedirler. Gelecekte nasıl bir Türkiye? Sorusuna cevap veren emekli Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, bu konudaki temel ilkeleri ortaya koymuştur. Başbuğ, Türkiye'ye karşı iç ve dış kaynaklı tehdidlerin, T.C. devleti'nin temelini belirleyen üç ilkeye karşı geliştiğini belirtmiş ve anayasal olarak ta belirlenen şu üç ilkeyi ortaya koymuştur: Ulus Devlet, üniter devlet ve laik devlet. Başbuğ, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının bu üç temel ilke üzerine T.C. devletini kurduklarını ve sonraki nesillere emanet ettiklerini ifade etmiştir.[692] Başbuğ, bunu dile getirdikten sonra; dine saygı duyan fakat İslam dinini siyâsi ve kişisel çıkar unsuru olarak kullanmayan, dindar ve dindar olmayan diye ayrımı yapmayan ve

[690] Stephen G. Brooks-William C. Wohlforth, „The Rise and Fall oft he Great Powers in the Twenty-first Century", *International Security*, Vol. 40, Nr. 3, Winter 2015/2016, s. 52-53.
[691] John J. Mearsheimer, The Tragedy of Great Power Politics…, 2003, s. 29.
[692] İlker Başbuğ, Nasıl Bir Türkiye…, 2015, s. 171.

ahlâki erdemliliğe sahip vatandaşlardan oluşan bir Türkiye arzuladığını belirtmiştir.[693]

8. SONUÇ

1991-2003 sürecindeki Türkiye-ABD ilişkileri, 1991'deki Körfez Savaşı ve 2003'teki Irak Savaşında önemli ölçüde etkilenmiştir. 1991'deki Körfez Savaşı sonrası Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyinde konuşlanan Çekiç Güç, Soğuk Savaş sonrası süreçteki Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen en önemli bir unsur olmuştur. Çekiç Güç'ün Temmuz 1991'de Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine konuşlanması ile Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin inşası başlamış ve PKK terörü, Çekiç Güç'ün desteği ile bölgedeki etkinliğini önemli ölçüde arttırmıştır. Kürt devletinin 1990'lı yıllarda inşasını, TSK, Irak'ın kuzeyinde PKK'ya karşı gerçekleştirdiği askerî harekâtlarla engellese de, ABD ve AB'li bazı devletlerin desteği ile hem PKK ortadan kaldırılamamış hem de ABD, Kuzey Irak'taki en önemli Kürt gruplarını temsil eden Mesut Barzani ve Celal Talabani'ye destek vererek Kürt devletinin inşası üstü kapalı devam etmiştir. 1990'lı yıllarda bu gelişmeler gerek T.C. hükümetleri gerekse TSK tarafından farkedilse de, Türkiye'nin güç potansiyeli, ABD'nin bölgedeki planlarını bozması için yeterli olmamıştır. Türkiye'nin gerek ekonomik gerekse askerî-teknolojik imkânları, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını tehdit eden Batılı güçlerin bölgedeki etkinliğine açıkca meydan okuyarak karşı çıkmasını engellemiştir. 2003 Irak Savaşı süreciyle birlikte, Irak'ı işgal eden ABD ve müttefikleri, Irak'ta gerçekleştirmek istedikleri planlarını daha rahat yürütmeye başlamış ve Irak'ın, ABD'nin Ortadoğu planları çerçevesinde parçalanmasının önü açılmıştır. ABD bu süreçte Barzani ve Talabani'ye destek vererek Kuzey Irak'taki devlet inşasının önemli ölçüde yol almasını sağlasa da, Kürt devletinin ilânı gerek Türkiye'nin direnci gerekse Irak'ta ABD'nin istediği parçalanma sürecinin planlanan hızda ve düzeyde gerçekleştirilememesi, bağımsız bir Kürt devletinin kuruluşunu ertelemiştir. Kürt devletinin inşası, 2011'de Suriye'de iç savaşın başlaması ile farklı bir boyut kazanmış ve ilerleyen süreçte Şam yönetimi Suriye'nin toprak bütünlüğü üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Günümüzde Irak ve

[693] İlker Başbuğ, Nasıl Bir Türkiye…, 2015, s. 196.

Suriye ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde parçalanma noktasına gelse de, bu parçalanma ABD ve Batılı müttefikleri tarafından henüz gerçekleştirilememiştir. Bu çerçevede Kuzey Irak'ta Kürt devleti yapılanması ABD'nin bölgedeki Kürtlere verdiği destek sayesinde, Suriye'nin Kuzey bölgesine doğru bir koridor şeridi şeklinde gelişmiştir. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler IŞİD'e karşı savaşıyor bahanesi ile PKK'nın Suriye uzantısı PYD'ye de önemli ölçüde silah yardımları yaparak, bölgedeki Kürtleri modern silahlarla donatmıştır. Bu bağlamda ABD ve Batılı müttefikleri, hem Ortadoğu'da büyük bir Kürt devletinin kurulmasını teşvik etmişler hem de Kürtleri Ortadoğu'da kendi müttefikleri olarak gördüklerini ortaya koymuşlardır. Günümüzde gelinen süreç (Mayıs 2016), ABD'nin Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine konuşlandırılarak başlattığı Irak'ta Kürt devleti inşa süreci artık Suriye'nin kuzeyine de uzanarak Büyük Kürdistan planlarını açıkça ortaya koymuştur. Bu süreç günümüzde Kürt devletinin sınırlarının Akdeniz'e ulaşması doğrultusunda devam etmektedir. Çünkü sadece Kuzey Irak merkezli kurulacak bir Kürt devletinin yaşama şansının olmaması, Kürt devletinin sınırlarının Akdeniz'e ulaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreç günümüzde artık açık bir şekilde ortaya çıktığı gibi Batılı güçlerin ileriki aşamada da Türkiye ve İran'dan toprak koparark büyük bir Kürt devleti kurmak istediklerini ortaya koymuştur. Büyük Kürt devletinin kurulması ile ABD Ortadoğu'daki etkinliğini ciddi boyutta artıracağı gibi, ABD'li stratejistlerin ortaya koydukları gibi, ABD, Avrasya'ya yönelecek ve Afganistan'dan sonra Ortadoğu üzerinden Avrasya'da etkinliğini genişletmek isteyecektir. ABD, 1991'de Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine Çekiç Güç'ü konuşlandırarak gerçekte uzun vadeli büyük bir projeyi yürürlüğe koyduğu günümüzde açık bir şekilde anlaşılmıştır. Günümüzdeki Suriye Savaşı ile meydana gelen gelişmeler gözlemlendiğinde, Suriye Savaşı ile gelişen olayların bu çalışmanın süreci olan 1991-2003 sürecinde gelişen Kürt devleti yapılanmasını bir adım daha ileriye taşıdığını ortaya koymaktadır. Nitekim Batılı güçlerin Kürt Devleti projesinin 20 yüzyılın başında T.C. devletinin kuruluş aşamasında ortaya konduğunu Onur Öymen bir TV kanalında dile getirmiştir. Onur Öymen, Lord Curzon'un, Lozan Antlaşması için yapılan görüşmelerde, İsmet Paşa'ya; „*sizden hiç memnun değiliz çünkü hiç bir isteğimizi kabul etmiyorsunuz, ama bir gün gelecek paraya ihtiyacınız olacak o*

zaman cebimizdeki isteklerimizi çıkaracağız“ dediğini ifade etmiştir. Onur Öymen, Sevr Antlaşması‘nda talep edilen Kürt devletinin günümüzde de Batılı güçler tarafından aynen talep edildiğini ve onun için de PKK‘nın yasak olmasına rağmen faaliyetlerini Avrupa’da devam ettirebildiğini belirtmiştir.[694]

1991-2003 sürecinde incelenen Türkiye-ABD ilişkileri, Ankara ile Washington arasında 1952’den beri var olan ilişkilerin farklı boyutta da olsa devam ettiğini ve iki tarafın da var olan karşılıklı çıkarlarının, müttefiklik ilişkisinin devamını benimsediğini göstermiştir. Fakat Kemalist seçkinler, 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan kriz süreci ile birlikte artık Türkiye’nin gelecekte ABD ile olan ilişkilerinin olduğu gibi yürüyemeyeceğini görmüşlerdir. Kemalist seçkinler, eşitlik esasına dayanmak şartı ile ABD ve diğer Batılı güçlerle ilişkilerin devamını benimseseselerde, Türk dış politikasının artık Avrasya’ya yönelmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Avrasya vizyonunu ortaya koyan Kemalist seçkinler; Türkiye’nin ilk önce güneydeki ve doğudaki komşuları ve Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini belirterek, bunun ardından güçlenen ve istikrarlı bir Türkiye’nin Avrasya devletleri ile yakın ilişki kurmasını Türkiye’nin çıkarları açısından elzem görmüşlerdir. Kemalist seçkinler, Avrasya’da yükselen Çin ve Rusya‘nın, ABD’nin tek süper güç konumuna son verdiklerini ve dünyanın 21. yüzyılda çok merkezli bir yapıya doğru gideceğini ifade ederek bu çok merkezli bir dünya içinde Türkiye’nin çıkarlarının Avrasyalı devletlerle ilişkilerini geliştirmesinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çerçevede çalışmanın soruları şu şekilde cevaplandırılmıştır:

I.

1991-2003 sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş döneminden farklı boyutlarda devam etmiş ve 1952 sonrası ABD ile olan müttefiklik ilişkisi süreklilik arzetmiştir. 1990‘lı yıllarda Kemalist seçkinler ABD’nin Kürt devleti projesinin farkına varsalar da, Türkiye’nin ekonomik ve teknolojik gelişmişliğinin Batı dünyasının çok gerisinde olması ve Kürt devleti projesinin ABD tarafından üstü kapalı yürütülmesi, Kemalistlerin ABD’ye karşı tepkilerinin cılız kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin güç potansiyelinin, ABD’nin güç potansiyelinden

[694] Onur Öymen, Umut Tezerer’in sunduğu Haber Artı programı, , Ulusal Kanal, 22.03.2016.

tartışmasız ölçüde geri kalması Kemalist seçkinlerin, ABD karşısında sessiz kalmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Waltz'ın; dünyada anarşik sistemin Soğuk Savaş sonrasında da devam ettiği ve güç dengesinin olmadığı durumda realpolitiğin kurallarının işlediğini ve güçlünün çıkarları doğrultusunda güçsüz olanı aktörü tehdit ettiğini Türkiye-ABD ilişkileri örneğinde olduğu gibi gözlemlenmiştir.

II.

Türkiye-ABD ilişkilerinde 1991-2003 sürecinde süreklilik gözlemlense de, 01 Mart tezkeresi ile birlikte kriz sürecine giren Türkiye-ABD ilişkileri büyük bir sarsıntı yaşamış ve 04 Temmuz 2003 çuval olayı ilk defa Türk ve ABD askerleri karşı karşıya gelerek kriz süreci zirveye ulaşmıştır. 01 Mart 2003-04 Temmuz 2003 süreci Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kopuş meydana getirmese de, Kemalist seçkinlerin Avrasya stratejisinin benimsenmesi ve desteklenmesi noktasında belirleyici bir rolü olmuştur. Kemalist seçkinler, bu gelişmeler etrafında, Türkiye'nin artık Batı merkezli dış politika stratejisi ile yoluna devam edemeyeceğini anlamışlardır. Bu durum Kemalist seçkinlerde düşünsel boyutta algı dönüşümü meydan getirmiş ve Kemalist seçkinler Avrasya yönlü dış politika vizyonunu söylemsel boyutta daha önce olmadığı şekilde ve etkide tartışmaya başlamışlardır. Bu çerçevede Kemalist seçkinler düşünsel ve söylemsel boyutta Avrasya yönlü dış politika talebi benimsenmiş ve düşünsel ve söylemsel düzeyde bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu bağlamda John Austi, John Searl ve Nicholas Onuf'un ortaya koydukları söz-eylem kuramı çerçevesinde, Kemalist elitler düşüncelerini, açık bir şekilde ifade etmişler ve gelecek süreçteki Türk dış politikası için niyetlerini ve amaçlarını ortaya koymuşlardır. Bundan sonraki aşamada ise Kemalist seçkinlerin ortaya koyduları söylemler etrafında Türk milletini bilgilendirerek ve ikna ederek etkilemeleri ve 21. yüzyıl süreci içinde Türk dış politikasında gerekli iradenin ortaya konarak Avrasya'ya yönelen yeni Türk dış politikası stratejisi ortaya konabilecektir. Böylece söz-eylem kuramının ilk üç eylemini ortaya koyan söylemler, bir adım sonrası dördüncü eylem aşamasına ulaşabilecektir. Böylece Kemalist söylemler önşart olarak dile getirildikten sonra Rainer Baumann'ın, söylemlerin dış politikadaki etkisini ortaya koyduğu gibi, söylemler Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki hareketini

belirlemedeki aşaması da tamamlanmış olacaktır. Bu süreç „söz-eylem kuramı“ çerçevesinde bir bütünlük arzetmekte ve düşüncelerin, kimlik ve çıkar algısını süreç içinde etkileyerek yeni bir dış politika startejisinin ortaya konmasındaki etkisini ifade etmektedir. Bu çerçevede Wendt'in ortaya koyduğu gibi düşünce ve kimlik sosyal düzen içinde Kemalist seçkinler ve Türk toplumunun bütün katmanlarını oluşturan kesimlere ulaşacak ve toplumdaki etkileşim sonucu Avrasya vizyonu çerçevesinde yeni bir dış politika gerçekliği inşa edilmiş olacaktır.

Çalışmanın hipotezleri 1991-2003 yılları arası gerçekleştirilen süreç analizi bağlamında doğrulanmıştır. 1991 Körfez Savaşı ve ardından Çekiç Güç'ün Türkiye'nin güneydoğusu ve Irak'ın kuzeyine yerleşmesi ile ABD tarafından planlı şekilde yürütülen Kürt devleti inşa süreci 2003 Irak Savaşı sonrasında ABD'nin Irak'ı işgali ile önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bu süreç günümüzde Türkiye'nin hem Irak hem de Suriye sınırı boyunca genişlemiş ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü açık bir şekilde tehdit edecek noktaya gelmiştir. Süreç analizi bölümünde, yeni gerçekci kuram bağlamında ele alınan Türkiye-ABD ilişkilerindeki çıkar çatışması Kemalist seçkinlerin düşüncelerinin ve tarihsel olarak benimsenen dünya görüşünün Kemalist seçkinlerin çıkar algılamalarını belirlediğini ve bu çıkar algılamalarının kaçınılmaz olarak ABD'nin Ortadoğu'daki planlamaları ile çatıştığı açık bir şekilde ortaya konmuştur. ABD kendi güç potansiyeline güvenerek Kürt devletini kurmak istese de, TSK'nın ciddi şekilde direnmesi ve engellemesi ile karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde Suriye boyutu ile devam eden Kürt devleti projesi, Türkiye ile ABD arasında 2003'te yaşanan krizi de aşan çok daha ileri boyutlarda bir krizi tetikleyebilecektir. 1991-2003 sürecinde meydan gelmeyen Türkiye-ABD ilişkilerindeki kopuş, gelecek süreçte gerçeklik haline dönüşebilecek bir noktaya doğru ilerlemektedir. Günümüzde Türkiye ile ABD arasında yaşanması muhtemel kopuş, Kemalist seçkinlerin söylemsel boyutta Türk halkının önüne koyduğu Avrasya vizyonunun gerçekleşmesini sağlayabilecek gelişmeleri beraberinde getirecektir. Kemalist seçkinler yıllardır söylemleri ile inşa ettikleri sürecin gerçekleşmesini böylece sağlayabileceklerdir. Bu çerçevede çıkarların, akörlerin düşünsel bağlamda ortaya koydukları söylemlerle inşa edildiğini öne süren inşacı kuramın bu çerçevede bu çalışmaya önemli katkı yaparak Kemalist seçkinlerin

düşüncelerinin ve kimliklerinin, Kemalistlerin çıkar algılarının ortaya konmasında ve yorumlanmasında önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Aynı şekilde yeni gerçekci kuram bu çalışmanın kuramsal çerçevesine önemli katkı yaptığını ifade ederek her iki kuramın bu çalışmada ortaya konduğu gibi birbirlerini tamamlayıcı olduklarından yola çıkılmış ve Kemalist seçkinlerin birbirinden ayrılmaz parçalar olan düşünsel ve kimliksel temellerini dayandırdıkları Cumhuriyet devrimlerini ve bu düşünce ve kimlik bağlamında Kemalistlerin çıkar algısı ortaya konmuştur. Bu durum, günümüzde de Kemalist seçkinler için Kemalist düşünce ve Kemalist kimliğin, Kemalist çıkarlarla vazgeçilmez ve birbirinden ayrılmaz yapı taşları olduğu bu çalışmanın hem yeni gerçekci kuram ve süreç analizi boyutu ile hem de inşacı kuram ve söylem analizi boyutu ile incelenerek pozitivist ve post-pozirivist bilimsel yaklaşımlar etrafında ortaya konulmuştur. Nitekim Kemalist düşünce ve kimliğe dayalı ortaya konan Kemalist çıkarların, ABD'nin çıkarları ile çatıştığı ve Türkiye-ABD ilişkilerinin Suriye Savaşı bağlamında büyüyen çıkar çatışmasının 2003'deki kriz sürecini aşarak kopma yaşanabileceğini belirtmek gerekir.

2011'de başlayan 2016'nın başı itibarı ile hâlâ devam eden Suriye Savaşı, ABD'nin, Türkiye dâhil Irak ve Suriye'yi parçalayarak büyük bir Kürt devleti kurma projesini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu durum Kemalist seçkinler ve genel anlamda Türkiye'nin bütün ulusalcı ve milliyetçi güçlerini tepkisini yol açarak ABD ve Batılı müttefiklerinin Ortadoğu'daki stratejilerini karşı bir duruş sergileyerek harekete geçmelerine yol açacaktır. Bu da Kemalist seçkinler benimsediği Avrasya gerçeğini Türkiye'nin önüne koyacak ve 21. yüzyıl Türk dış politikasında köklü bir dönüşümü meydana getirebilecektir. Gelecek süreçte başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin Ortadoğu'da büyük bir Kürt devleti kurma stratejisi sadece Türkiye-ABD ilişkilerini değil, Ortadoğu ve Avrasya'daki devletlerin Batı ile olan ilişkilerini etkileyecektir. ABD, Çin ve Rusya'ya rağmen süper güç konumunu devam ettirebilmek için Ortadoğu ve Avrasya'nın enerji kaynaklarını kontrol ederek Avrasya'da başta Çin ve Rusya olmak üzere kendine karşı çıkabilecek güçlü aktörlerin ortaya çıkmasını mutlak suretle engellemek istemektedir. Fakat ABD'nin Avrasya'da tek hakim güç olması ve 21. yüzyılda da tek süper güç konumunu devam ettirebilmesi mümkün gözükmemektedir. Büyük bir Kürt devletinin ABD tarafın

kurulmak istenmesi ABD'nin Avrasya merkezli büyük stratejisi ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Fakat böylesi bir durum hem Türkiye'nin hayati çıkarlarına hem de Çin ve Rusya dahil diğer Ortadoğu ve Avrasya devletlerinin çıkarına aykırı bir strateji olduğunu belirtmek gerekir. Bu süreç kaçınılmaz olark Ortadoğu ve Avrasya bölgesinde büyük çıkar çatışmalarına yol açabilecek ve hatta büyük savaşları tetikleyebilecektir. ABD ve Batılı güçler, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti söylemlerine dayanarak, böylesi bir büyük çıkar çatışmasını uzun süre yürütmeleri gerçekci de değil mümkün de olmayacaktır. Kaldıki ABD, 1990 sonrası Afganistan ve Irak'ta iki defa gerçekleştirdiği savaşlar sonucunda ciddi ölçüde ekonomik kayba uğramış politik ve toplumsal imajı artık sarsılmış ve ordusu yorulmuştur. Bu durum günümüzde hâlâ devam eden Suriye Savaşında ortaya çıkmıştır. Çünkü Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesi ile her şeyi değiştirebileceğini ortaya koymuştur. Bu sürece Çin'in de fiilen katılması durumunda ABD'nin bölgedeki etkinliği kaçınılmaz olarak kırılacaktır. Kaldıki, Çin'in zaten Pasifik'te ve Doğu Asya'da ABD'nin etkinliğine karşı mücadele etmek için süratle ordusunu modernleştirdiği ABD'li Çin uzmanlar tarafından sürekli dile getirilmektedir. ABD'nin küresel güç mücadelesinde bütün Avrasya ve Ortadoğu devletlerini karşısına alması akılcı bir strateji olmayacaktır. Bu çerçevede Türkiye ve İran'ın birlikte hareket etmesi bile yeterli olabilecektir. Çünkü ne ABD ne de başka bir güç bölgedeki bütün devletlere savaş açarak bölgede hâkimiyetini kuramayacağını Zbigniew Brzezinski dahil gerçekci kuramcılar analizlerinde ortaya koymaktadırlar.

9. EKLER:

Ek-1:
T.C. Anayasası 117. ve 118. Maddeleri[695]
İ. Millî Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 117- Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Millî güvenliğin

[695] TC Anayasası, Kaynak: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (09.02.2016).

sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

2. Millî Güvenlik Kurulu

MADDE 118- (Değişik: 3/10/2001-4709/32 md.) Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir. (Değişik: 3/10/2001-4709/32 md.) Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir. Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.

Ek-2:
TC Anayasası'nın ilk dört, 6. ve 66. Maddeleri[696]

I. Devletin şekli

MADDE 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

[696] TC Anayasası, Kaynak: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (09.02.2016).

MADDE 2- Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3- Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı "İstiklal Marşı"dır. Başkenti Ankara'dır.

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

MADDE 4- Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

VI. Egemenlik

MADDE 6- Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 66- Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Mülga cümle: 3/10/2001-4709/23 md.) Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

Ek-3:

TC Anayasası'nın 119 ve 120'nci Maddeleri[697]

A. Olağanüstü haller

1. Tabiî afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı

MADDE 119- Tabiî afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya

[697] TC Anayasası, Kaynak: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (11.02.2016).

birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı

MADDE 120- Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

10. KAYNAKÇA

10.1. Birincil Kaynaklar

Albay Ralph Peters'in 2006'da ABD Silahlı Kuvvetler dergisinde yayınlanan „Büyük Kürdistan Haritası, http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882 (18.08.2015).

Amiral Soner Polat'tan Russia Today'a önemli açıklamalar, 30.11.2015, kaynak: http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/amiral-soner-polattan-russia-today-a-onemli-aciklamalar-h83041.html, (19.02.2016).

Aydınlık Gazetesi'nin James Jeffrey ile telefon görüşmesi ile yaptığı söyleşi, „PKK operasyonu Washington için sürpriz oldu", 13.08.2015, http://www.aydinlikgazete.com/pkk-operasyonu-washington-icin-surpriz-oldu-roportaj,21.html.

Aygün, Sinan, 21.07.2002 tarihinde Ankara Ticaret Odası'nda düzenlediği basın açıklaması, kaynak: http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=40&l=1.

Baykal, Deniz, „22.03.2005 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=181, (02.07.2005).

Baykal, Deniz, 2003a, "06.02.2003 tarihinde CHP'nin TBMM'deki grup toplantısındaki konuşması", http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=103, (02.07.2005).

Baykal, Deniz, 2003b, „27.02.2003 tarihinde CHP'nin TBMM'deki grup toplantısındaki konuşması" http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=107, (02.07.2005).

Baykal, Deniz, 2003c, „15.04.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması". http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=85, (02.07.2005).

Baykal, Deniz, 2003d, „10.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması", http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=139, (09.07.2005).

Baykal, Deniz, 2003e, "08.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması" http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=show_speech&speech_id=134, (02.07.2005).

Bill Clinton'un 15 Kasım 1999'da TBMM'de yaptığı konuşma, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=56935.

BM Antlaşması madde 51, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf, (17.12.2015).

BM Sözleşmesi, 7. Bölüm, madde 39, http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html, (29.03.2016).

Brief İntroduction To The Shanghai Cooperation Organization, http://en.sco-russia.ru/about_sco/20140905/1013180761.html, (20.03.2016).

Bush, Georges W., 20 Eylül 2001'de ABD Kongresindeki konuşmasının Youtube'daki videosu (video konuşması, konuşma metninin yaklaşık yarısını kapsamaktadır), kaynak: Bush Declares War on Terror, https://www.youtube.com/watch?v=_CSPbzitPL8 (22.03.2016).

Bush, Georges W., President Bush Addresses the Nation, 20 September 2001, http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html, (09.04.2015).

Demirel, Süleyman, „04.12.2004 tarihinde Gazi Üniversitesi'nde sempozyum konuşması", kaynak: Perinçek, Mehmet, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Doğan, Çetin, „Avrasya perspektifinden Kıbrıs ve Irak", Konferans Konuşması, İstanbul Üniversitesi, 11.12.2003, kaynak: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Ecevit, Bülent, „İlişkileri 1964'teki Johnson mektubu gibi sarstı", http://www. hurriyetim.com.tr/newsprinterversion/1,,,00html?sid=266&arsivim=&ne (05.06.2004).

Eruygur, Şener, Sempozyum Konuşması, Gazi Üniversitesi, 04.12.2004, kaynak: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Fikret Bila'nın Doğan Güreş ile yaptığı söyleşi, PKK'yla geçen 24 yılın komutanları, 11.04.2007, Haber 7, http://www.tumgazeteler.com/?a=2340099, (15.04.2008).

Fikret Bila'nın İsmail Hakkı Karadayı ile yaptığı söyleşi, PKK'yla geçen 24 yılın komutanları, 05.11.2007, „Irak sınırı düzeltilmeli", http://www.milliyet.com.tr/2007/11/05/yazar/bila.html, (15.04.2008).

Georges Herbert W. Bush'un 29 Ocak 1991 tarihinde ABD Kongresi'ndeki yaptığı konuşma, kaynak: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=19253.

Georges W. Bush'un 20 Eylül 2001'de ABD Kongresindeki konuşmasının Youtube'deki videosu, Bush Declares War on Terror, https://www.youtube.com/watch?v=_CSPbzitPL8, (09.04.2015).

Gürel, Sina Şükrü, Sempozyum Konuşması, Gazi Üniversitesi, 05.12.2004, kaynak: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Kılınç, Tuncer, „Avrasya ekseninde Türkiye, Rusya, Çin ve İran arasındaki ilişkiler", Avrasya ve Ortadoğu'nun güvenliği ve geleceği, İstanbul Üniversitesi, 03.09.2004, kaynak: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

MGK'nın Basın Açıklaması, 02. April 1991. http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1991/02nisan1991.htm (29.07.2008).

Milli Güvenlik Kurulu basın bülteni, 02. April 1991, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1991/02nisan1991.htm, (29.07.2008).

National Security Strategy 1992, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/etc/wolf.html, (17.03.2009).

Oyan, Oguz, Meclis Konuşması, 08.07.2003, kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, Band: 20, Yasama Yılı 1.

Öymen, Onur, Halk TV, Gündem Özel, "Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)' nin aslı Büyük Kürdistan projesidir", http://www.cagdasulusalcizgi.com/webtv/onur-oymen--buyuk-ortadogu-projesi-bop-nin-asli-buyuk-kurdistan-projesidir./5489007.html, (02.05.2015).

Öymen, Onur, Meclis Konuşması, 08.07.2003, kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, Band: 20, Yasama Yılı 1.

Öymen, Onur, Umut Tezerer'in sunduğu Haber Artı programı, Ulusal Kanal, 22.03.2016.

Perinçek, Doğu, 2003a, İşçi Partisi ile Rus delegasyon Başkanı Alexander Dugin arasındaki görüşme, İstanbul, Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Perinçek, Doğu, 2003b, İşçi Partisi ile Rus Delegasyonu'nun İstanbul'da birlikte düzenledikleri basın açıklaması, 10. 12. 2003, kaynak: Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Perinçek, Doğu, Gazi Üniversitesi'nde Sempozyum Konuşması, 05.12.2004, Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Peters, Ralph, Blood borders, how a better Middle East would look, 01.06.2006, http://www.armedforcesjournal.com/blood-borders/, (24.03.2016).

Powell, Colin L., 01.04.2004, Alman ZDF kanalı sunucusu Maybritt IIIlner ile mülakat, http://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/31016.htm, (24.03.2016).

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa, (20.03.2016).

Sav, Önder, Meclis Konuşması, 01.03.2003. kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, Band: 6.

Suriye'nin kuzey'inde Kürt Koridoru, Azez-Cerablus-hattı, http://image.yenisafak.com/resim/imagecrop/2015/12/20/03/54/resized_67b24-92124691harita1.jpg, (26.04.2016).

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 39 uncu Nirleşim, 1.3.2003 Cumartesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm, (17.7.2015).

Taşpınar, Suat, "Putin: Sorun Türk halkı değil, bazı yöneticilerle", 14.04.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160414_putin_turkiye.

TC Anayasası, Kaynak: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, s. 15, http://www.state.gov/documents/organization/15538.pdf, (15.03.2009).

Topuz, Ali, Sempozyum Konuşması, Gazi Üniversitesi, 05.12.2004, Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Tuncer Kılınç'ın İstanbul'da Harp Akademileri Komutanlığı'nca düzenlenen "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?" konulu sempozyumdaki konuşması, "Türkiye, Rusya ve İran'la ittifak arayışında olmalı", 08.03.2002, http://arsiv.sabah.com.tr/2002/03/08/p01.htm, (17.03.2015).

Uluslararası Boru Hatları ve Boru Hattı Projeleri, kaynak: http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri, (21.03.2016).

Vatan Partisi dış politika programı, madde 18 „Avrasya'da İşbirliği ve İttifak", https://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/temel-belgeler/milli-hukumet-programi-4126, (26.03.2016).

Wikileaks belgelerinde, "ABD'nin Gül ile savaş pazarlığı", 18 Mart 2011, http://www.ntv.com.tr/dunya/abdnin-gul-ile-savas-pazarligi,X23jgrBjrEqXiSByqHxAhQ, (11.02.2016).

10.2. İkincil Kaynaklar

Abramowitz, Morton, „Amerika'nın Türkiye Politikası'nın Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler", kaynak: Morton Abramowitz (edit.): *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, İngilizce'den çevirenler: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Liberte Yayınları, Ankara 2001.

Adler, Emanuel, "Constructivism and International Relations", kayank: Carlsnaes, Walter-Risse, Thomas-Simmons, Beth A. (edit.), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications Ltd., Reprinted Edition, London/ California/ New Delhi 2006.

Adler, Emanuel, „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", kaynak: *European Journal of International Relations*, Nr. 3, Vol. 3, 1997.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Akfırat, Fikret, *Kukla Devlet: ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

Arı, Tayyar, „Basra Körfezi ve Amerikan Politikası“, kaynak: Sabahattin Şen (edit.): *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993.

Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD, önleyici savaş, Petrol ve hegemonya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyâsi Tarihi 1914-1995, 18. baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2009.

Arslan, Ali 2003b, "Türkiye'nin siyasi ve toplumsal değişme sürecinde Ordu ve Türk Askeri Elitleri", *kaynak: Sosyoloji Araştırmalar Dergisi/ Journal of Sociological Reserarch*, Nr. 1, 2003.

Arslan, Ali, 2003a, „Elit teorisi ışığında günümüz Türk toplumunun genel bir değerlendirilmesi", kaynak: *Sosyoloji Arastırmalar Dergisi/ Journal of Sociological Reserarch*, Nr. 2, 2003.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev)*, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi, İstanbul 2009.

Ateşoğlu Güney, Nurşin, *Batı'nın güvenlik stratejileri, AB-NATO-ABD*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006.

Atmaca, Ayşe Ömür, „Yeni Dünya'da Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri“, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2011.

Austin, John L., *Zur Theorie der Sprechakte (How to do things with Words)*, Philipp Reclam jun., Stuttgart 2002.

Aybet, Gülnur, *Turkey's Foreign Policy and its implications for the West: A turkish perspective*, The Royal United Services Institute for Defence Studies, 1994.

Aydın, Mustafa, „Kafkasya ve Orta Asya“, Baskın Oran (edit.): *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşıdan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Aykan, Mahmut Bali "Turkish perspectives on Turkish-US relations concerning Persian Gulf security in the Post-Cold War era", kaynak: *Middle East Journal*, Vol. 50, Nr. 3, Summer 1996.

Bacık, Gökhan-Coşkun, B. Balamir, Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası, kaynak: Adem Çaylak-Mehmet Dikkaya-Cihat Göktepe (edit.): *Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Savaş Yayınevi, 3. baskı, Ankara 2011.

Bağcı, Hüseyin, „Die Grand Strategy der Türkei“, kaynak: *Studien und Berichte zur Sicherheitspolitik, Landesverteidigungsakademie Wien*, 1/2000.

Bağcı, Hüseyin,: „11 Eylül sonrası dönemde Türk dış politikası ve güvenlik politikalarindaki gelişmeler ve yeni Parametreler“, kaynak: İhsan Bal, (edit.): *21. yüzyılda Türk dış politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Bahadır, Tural, „Die türkisch-amerikanischen Beziehungen vor neue Herausforderungen: Die Außenpolitik der AKP-Regirung und der Krieg in Syrien“, kaynak: Yunus Yoldaş-Burak Gümüş-Wolfgang Gieler (edit.): *Die Neue Türkei: Eine grundlegende Einführung in die Innen- und Außenpolitik unter Recep Tayyip Erdoğan*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2015.

Baharçiçek, Abdülkadir, „Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", kaynak: İdris Bal (edit.): *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. baskı, Nobel Yayın, Ankara 2004.

Bal, İdris, „Büyük Ortadogu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge", kaynak: İdris Bal (edit.): *ABD politikalari ve Türkiye*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2008.

Bal, İdris, „Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşının getirdikleri", kaynak: İdris Bal, (edit..), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, genişletilmiş 2. basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Balbay, Mustafa, „Orta Asya'nın İkinci On Yılı", *Jeopolitik*, Sayı 30, Temmuz 2006.

Balbay, Mustafa, *Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri*, 2. basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004.

Barkey, Henri J. and Fuller, Graham E., „Turkey's Kurdish Question: Critical Turning Points And Missed Opportunities", kaynak: Middle East Journal, Vol. 51, No. 1, Winter 1997.

Başbuğ, İlker, *Nasıl Bir Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.

Bassam Tibi, „Die postkemalistische Türkei", kaynak: *İnternationale Politik*, Nr. 1/1998.

Baumann, Rainer, *Der Wandel des deutschen Multilateralismus: Eine diskursanalytische Untersuchung deutscher Außenpolitik*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2006.

Bayramoğlu, Ali, „Asker ve Siyaset", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, (edit.): *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*. 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004.

Bayülken, Ümit Haluk, „Turkey's geopolitical interests in the Black Sea and Central Asia", kaynak: *İnsight Turkey*, Vol. 2, No. 2, April-June 2000.

Behnke, Andreas, "Grand Theory in the age of its impossibility: Contemplations on Alexander Wendt", kaynak: Stefano Guzzini-Anna Leander (edit.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his critics*, Published by Routledge, London and New York 2006.

Bhaskar, Roy, *A Realist Theory of Science*, 1975, Verso Books, London and New York 2008.

Bila, Fikret,: *Ankara'da Irak Savaşları*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003.

Bilbilik, Erol, *Geniş Ortadoğu Projesi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2008.

Bilbilik, Erol, *NATO, İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi*, otopsi yayınları, İstanbul 2004.

Birsel, Haktan, *Eski dünya'nın karanlık yüzü, Orta Asya jeopolitigi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Bölükbaşı, Deniz, *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 4. baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Bozkurt, Giray Saynur,: „ABD'nin Orta Dogu politikasi", kaynak: Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı, (edit.): *Büyük Orta Dogu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler,* Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Brill, Heinz, "Die geopolitische Lage der Türkei im Wandel", kaynak: *Österreichische Militärische Zeitschrift,* Nr. 2/ 1998.

Brooks, Stephen G.-Wohlforth, William C., „The Rise and Fall oft he Great Powers in the Twenty-firt Century", *International Security,* Vol. 40, Nr. 3, Winter 2015/2016.

Brzezinski, Zbigniew, „The Cold War And Ist Aftermath", kaynak: *Foreign Affairs,* Summer 1992.

Brzezinski, Zbigniew, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, çevirenler: Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Brzezinski, Zbigniew,: *Die einzige Weltmacht, Amerikas Strategie der Vorherrschaft,* Beltz Quadriga Verlag, Weinheim und Berlin 1997.

Çakır, Nezihi, „Turkey's security challenges", kaynak: *Perceptions,* June-August 1996.

Çakmak, Cenap, „Irak Savaşı ve Büyük Orta Doğu Projesi", kaynak: Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı (edit.): *Büyük Orta Doğu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler,* Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Çakmak, Cenap, „Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklik", kaynak: Cenap Çakmak-Cengiz Dinç-Ahmet Öztürk (edit.): Yakın Dönem Amerikan Dış Politikas teori ve Pratik, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2011.

Çakmak, Haydar, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayın, Ankara 2004.

Çelikpala, Mitat, „Rusya Federasyonuyla İlişkiler", Baskın Oran (edit*.): Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşıdan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Çeçen, Anıl, „A.B.D. Süper Güç Olarak Kalabilir Mi?", kaynak: Avrasya Dosyası, 2/2000.

Çeçen, Anıl, „Avrasya Avrupa'nın alternatifi olabilir mi?", kaynak: *Stratejik Analiz,* No. 4, Nisan 2003.

Çeçen, Anıl, *Kemalizm,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2004.

Çeçen, Anıl, *Türkiye ve Avrasya*, Fark Yayınları, Ankara 2006.

Checkel, Jeffrey T., „The Constructivist Turn İn İnternational Relations Theory", kaynak: World Politics , Vol. 50, No. 2, Januray 1998.

Çiller, Tansu, „Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition", kaynak: *Perceptions,* September-November 1996.

Cizre, Ümit, „Egemen İdeoloji ve Türk Silahli Kuvvetleri", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*, 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004.

Cizre, Ümit, 2004: „Egemen Ideoloji ve Türk Silahli Kuvvetleri", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*, 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004.

Cooper, Robert, „Gibt es eine neue Welt-Ordnung?", kaynak: *Europa-Archiv*, Folge 18 / 1993.

Croissant, Michael P., „Turkey and NATO after the Cold War", *Strategic Review*, Fall 1995.

Çuval Olayı - Ne Notası Müzik Notası mı?", 27.02.2015, https://www.izlesene.com/video/cuval-olayi-ne-notasi-muzik-notasi-mi/8213940, 16.03.2016).

Dağcı, Kenan,: „AB ve ABD'nin Orta Doğu stratejileri ve Büyük Orta Doğu Projesi", kaynak: Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı, (edit.): *Büyük Orta Doğu Projesi, yeni oluşumlar ve değişen dengeler*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Dağıstan, Adil, „Atatürk ilkeleri", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Davutoğlu, Ahmet, Startejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 93. baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2014.

Demirel, Süleyman, „Crises in the Middle East and their affects over Turkey", kaynak: Dış Politika (Ankara), Nr. 3-4, 2002.

Demirel, Süleyman, „Turkey and NATO at the threshhold of a new century", kaynak: *Perceptions*, March-May 1999.

Doster, Barış, „BOP'a Karşı Avrasya", kaynak: *Jeopolitik*, Sayı-30, Temmuz 2006.

Drechsler, Hanno-Hilligen, Wolfgang-Neumann, Franz (edit.), *Geselschaft und Staat: Lexikon der Politik*, 8. genişletilmiş baskı, Verlag Franz Vahlen, München 1992.

Dumanlı, Cihangir, „Türkiye ile ABD'nin çıkarları örtüşmüyor", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, Nr. 105, 03.07.2006.

Dumanlı, Cihangir, *Ulusal güvenlik sorunlarimiz*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007.

Ecevit, Bülent, „İlişkileri 1964'teki Johnson mektubu gibi sarstı", kaynak: http://www.
hurriyetim.com.tr/newsprinterversion/1,,,00html?sid=266&arsivim=&ne…

Elekdağ, Şükrü, "Türkiye'nin güvenligi", kaynak: *Dış Politika*, Aralık 1994.

Elekdağ, Şükrü, „2,5 War Strategy", Perceptions, March-May 1996.

Eraydın, Özlem, „Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye", kaynak: Faruk Sönmezoğlu (edit.): *Değişen Dünya ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1996.

Erdem, F. Demirhan, "Yeni Dünya Düzeni ve Avrasya seçenegi", kaynak: *Siyaset ve Toplum*, No. 2, 2005.

Erdem, Tanju, „ABD'nin yeni jeopolitigi ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 7, Yaz Sayısı 2003.

Erdem, Tanju, „Türkiye'nin güvenlik politikaları ve Avrasya seçenegğ", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz Sayısı, 2006.

Ergüvenç, Şadi, , „Turkey's security perceptions", kaynak: *Perceptions*, June-August 1998.

Ergüvenç, Şadi, „In the European Security context, Turkey's role and expectations in the Transatlantic Partnership", kaynak: *Foreign Policy*, Vol. XXI, Nr. 1-2, 1997.

Ergüvenç, Şadi, „Turkey; Startegic Partner Of The European Union", Foreign Policy Dergisi (Ankara), Vol. XX, No: 1-2, 1996.

Erhan, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya politikalari ve 11 Eylül'ün etkileri", kaynak: Uluslararası İlişkiler, Nr. 3/2004.

Erhan, Çağrı, „İncirlik'in Hukuksal Statüsü", Çağrı Erhan (edit.): *Bizim Kırmızı Çizgilerimiz Vardı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

Erhan, Çağrı, „Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", kaynak: İdris Bal (edit.): *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Erimhan, Ahmet, *Çuvaldaki Müttefik*, Otopsi Yayınları İstanbul 2004.

Erol, Mehmet Seyfettin, „11 Eylül: Türk dış politikasında mecra arayışları ve Orta Asya-Kafkasya boyutu", kaynak: *Avrasya Dosyası*, İlkbahar, Nr.1/2004.

Ertan, Temuçin, F., „İnkılap hareketleri", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Ertunç, Ahmet Cemil, *Cumhuriyetin Tarihi*, 2. baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 447-449.

Eruygur, Şener, „Küreselleşme Işığında Türk Dış Politikası ve Komşularla İlişkiler", kaynak: *Jeopolitik*, Sayı-18, Temmuz 2005.

Esat, Arslan, *Türk Dış Politikasında ödün değil uzlaşı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

Eslen, Nejat, (2005a) „Türkiye'nin Avrasya'daki jeostratejik öncelikleri", kaynak: *Küresel hamleler, anahtar stratejiler*, Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul 2005.

Eslen, Nejat, (2008b), „Türkiye'nin stratejik vizyonu", kaynak: *Çok kutuplu düzene doğru,* Truva Yayinlar, İstanbul 2008.

Eslen, Nejat, „Güvenliğimiz tehdit altında", kaynak: Nejat Eslen, *Küresel hamleler, anahtar stratejiler*, Truva Yayınları, 2. basım, İstanbul 2005, (2005b).

Eslen, Nejat, *Yeniden şekillenen Dünya*, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

Eslen, Nejat,: „Avrasya'da dengeler değişirken", kaynak: *Yeniden şekillenen Dünya*, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

F. Temuçin, Ertan, „İnkılap hareketleri", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Fearon, James–Wendt, Alexander, "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", kaynak: Walter Carlsnaes, / Thomas Risse, / Beth A Simmons. (edit.): *Handbook of International Relations*. Reprinted Edition, Sage Publications Ltd., London, California, New Delhi 2006.

Fırat, Gökçe -Yurdakul, Erkin, "Müttefik Kuşatması", İleri Yayınları, İstanbul 2005.

Fuller, Graham E., *yeni türkiye cumhuriyeti yükselen bölgesel aktör*, 4. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

Fuller, Graham E., „The Fate Of The Kurds", *Foreign Affairs*, Spring 1993.

George, Alexander L.-Bennett, Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, Cambridge Massachusetts and London 2005.

Gerger, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine*, 2. baskı, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1999.

Gläser, Jochen-Laudel, Grit, *Experteninterviews und qualitative İnhaltsanalyse als İnstrumente rekonstruierender Untersuchungen*, 3. Gözden geçirilmiş baskı, VS Verlag Für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2009.

Gökalp, Yıldız Yavuz, *Oyun içinde oyun: Büyük Ortadoğu*, 2. baskı, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Gökırmak, Mert M. A., *Türkiye-Rusya ilişkileri ve petrol taşımacılığı sorunu: Jeopolitik bir değerlendirme*, Bağlam Yayıncılık İstanbul 1996.

Gözen, Ramazan, "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif politika ve sonuçları", kaynak: İhsan Dağı, (edit.): *Türk Dış Politikasında gelenek ve değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.

Gözen, Ramazan, „Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı", kaynak: Şaban H. Çalış-İhsan D. Dağı-Ramazan Gözen (edit.): *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, Liberte Yayınları, Ankara 2001.

Gözen, Ramazan, „Two processes in Turkish foreign policy: Integration and isolation", kaynak: *Foreign Policy*, Vol. XXI, No. 1-2, 1997.

Gözen, Ramazan, Amerikan Kışkacında Dış Politika; Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, 2000 Ankara.

Greenwood Onuf, Nicholas, *World of Our Making: Rules and rule in social theory and international relations*, First published in 1989, Routledge, London and New York 2013.

Griffiths Martin / O'Callaghan Terry / C. Roach Steven, *International Relations, The Key Concepts*, Second Edition, by Routledge, London 2008.

Güler, Ali, „Bir çağdaşlaşma modeli olarak Atatürkçülük", kaynak: *Atatürk ve Atatürkcü düsünce*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2003.

Güller, Mehmet Ali, *ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi: Büyük Kürdistan*, Kaynak Yayınları, 4. basım, İstanbul 2015.

Güller, Mehmet Ali, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.

Gültekin, Mehmet Bedri, *Batı Asya Birliği: 5 Ülke 5Deniz*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Gürses, Emin, „Avrasya jeopolitiği ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz Sayısı, 2006.

Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, İngilizce'den çeviren Petek Demir, Mozaik Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.

Hasanov, Ali, *Jeopolitik: Teoriler.Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, Azerice'den çeviren: Azad Ağaoğlu ve Fuad Şammedov, babıali kültür yayıncılık, İstanbul 2012.

Herbroth, Benjamin, „Die via media als konstitutionstheoretische Einbahnstraße: Zur Entwicklung des Akteur-Struktur-Problems bei Alexander Wendt", kaynak: *Zeitschrift für İnternationale Beziehungen*, Heft 1, 2004.

Hirschman, Kai, „İnternationaler Terrorismus", kaynak: Wichard Woyke (edit.): *Handwörterbuch Internationale Politik*, 9. gözden geçirilmiş baskı, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2004.

Hook, Steven W.-Spanier, John, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, İngilizceden çeviren: Özge Zihnioğlu Tanırlı, İnkılap Kitapevi Yayın, İstanbul 2014.

Hopf, Ted, "The promise of Constructivism in İnternational Relations Theory", kaynak: *İnternational Security*, Vol. 25, No: 1, Summer 1998.

Huntington, Samuel P., *Der Kampf der Kulturen*, 4. basım, Europaverlag, München – Wien 1997.

İlhan, Atilla, kaynak: Hulki Cevizoğlu, *Bütün Kaleler Zeptedilmedi, Atilla İlhan'la birkaç saat*, Ceviz Kabuğu Yayınları, 13. baskı, Ankara 2005.

İlhan, Attila, „Türkiye ve Rusya, Startejik Partner", Cumhuriyet, 06. 11.2000, kaynak: Mehmet Perinçek, "*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*", Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

İlhan, Suat, *Türklerin jeopolitigi ve Avrasyacilik*, Bilgi Yayinevi, 2. basım, Ankara 2005.

İnalcık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

Jepperson, Ronald L.-Wendt, Alexander-Katzenstein, Peter, "Norms, İdentity, and Culture in National Security", kaynak: Peter Katzenstein, (edit.), *The Culture of National Security, Norms and Identity in World Politics*, New York 1996, Columbia University Press, s. 59-60.

Johannes Varwick,: *Die NATO, vom Verteidigungsbündnis zur Weltpolizei?,* Verlag C. H. Beck, München 2008.

Johnson, William T., Türkiye ve Avrupa, Beklentiler ve Güçlükler, Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu, Harp Akademileri Komutanlığınca tercüme edilmiştir, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.

Karaca, R. Kutay, *Güç olma stratejisi Çin, Soğuk Savaş sonrasi Türkiye-Çin ilişkileri,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Karaosmanoglu, Ali L., „Die neue regionale Rolle der Türkei", kaynak: Europa-Archiv, Nr. 15/1993.

Karaosmanoglu, Ali L., „NATO'nun genişleme sorunu ve Türkiye", kaynak: İhsan D. Dağı: *Türk Dış Politikası, gelenek ve değişim,* Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.

Karaosmanoglu, Ali L., „NATO'nun genişleme sorunu ve Türkiye", kaynak: İhsan D. Dağı (edit.): *Türk Dış Politikası, gelenek ve değişim,* Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.

Karaosmanoğlu, Ali L., „The Evolution of the National Security Culture and the Military", kaynak: *Journal of International Affairs,* No. 1, Fall 2000.

Kavalski, Emilian, „The fifth debate and the emergence of complex international theory: notes on the application of complexity theory tot he study of international life", kaynak: *Cambridge Review of İnternational Affairs,* Vol. 20, Nr. 3, 2007.

Kayar, Mustafa, „Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

Kaymaz, İbrahim Şerif, „Büyük Ortadoğu Projesi'nin ardında yatan gerçekler ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik,* No. 18, Temmuz 2005.

Kekevi, Serkan, *Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Keleşoğlu, Aydın, *2023 Kemalist Cumhuriyet'in Sonu*, Togan Yayınları, İstanbul 2011.

Keller, Reiner-Viehöver, Willy, "Diskursanalyse", kaynak: Behnke, Joachim-Gschwend, Thomas-Schindler, Delia (edit.): *Methoden der Politikwissenschaft: Neuere qualitative und quantitative Analyseverfahren*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden 2006.

Kılınçkaya, M. Derviş, „Ekonomik ve Toplumsal Alanda İnkılap", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Kirişçi, Kemal, „ABD-Türkiye ilişkileri: Yenilenen ortaklıkta yeni belirsizlikler", kaynak: Barry Rubin-Kemal Kirişçi (edit.): *Günümüzde Türkiye'nin dış politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

Kirişçi, Kemal, „Provide Comfort or trouble: Operation Provide Comfort and its impact on Turkish Foreign Policy", Kaynak: *Turkish review of Middle East Studies*, Annual 1994/95.

Kirişçi, Kemal, „The End of the Cold War and changes in Turkish Foreign Policy behaviour", kaynak: *Foreign Policy Ankara*, Nr. 3-4, 1993.

Kirişçi, Kemal, „The kurdish question and Turkish Foreign policy", kaynak: Martin G. Lenore-Dimitri Keridis, (edit.): *The future of Turkish Foreign policy*, The MIT Press, Cambridge London 2004.

Kirişçi, Kemal, „US-Turkish relations: from uncertainity to closer ties", kaynak: İnsight Turkey, Vol. 2 No. 4/ 2000.

Kısacık, Raşit, *Kuzey Irak'a Son Operasyon: 25. Sınır Ötesi Harekât*, 2. baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2007.

Kışlalı, Ahmet-Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yayinevi, Ankara 1994.

Kışlalı, Ahmet-Taner, *Siyasal Sistemler*, İmge Yayinevi, Ankara 1991.

Klotz, Audie-Lynch, Cecilia, *Strategies for Research in Constructivist İnternational Relations,* M. E. Sharpe, New York 2007.

Kodal, Tahir, „Atatürk dönemi Türk dış politikası 1923-1938", kaynak: Süleyman İnan-Ercan Haytoglu edit.): *Yakın dönem Türk politik tarihi,* Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

Kodal, Tahir, „Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", kaynak: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu (edit.): *Yakın Dönem Türk politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

Kohen, Sami, „Yeni Dünya düzeninde NATO'nun değişen stratejisi ve Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen,: *Yeni Dünya düzeni ve Türkiye,* 3. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.

Köker, Levent, „Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", kaynak: *Modern Türkiye'de siyasi düsünce: Kemalizm*, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Kongar, Emre, *Devrim tarihi ve Toplumbilimi acisindan Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Köni, Hasan, "Körfez Savaşı sonrası Türkiye ve Ortadoğu", kaynak: Avrasya Dosyasi, Kuzey Irak Özel, No. 1, 1996.

Korkisch, Friedrich, Die amerikanisch-türkische Beziehungen, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Nr. 2/1999.

Koslowski, Rey-Kratochwil, Friedrich, V., „Understanding change in international politics: the Soviet empire's demise and the international system", kaynak: *International Organization*, Nr. 2, Vol. 48, 1994.

Koç, Şanlı Bahadir, "11 Eylül'den sonra Türk-Amerikan İlişkileri: Eski dostlar mı eskimeyen dostlar mı?", kaynak: *Avrasya Dosyası*, No. 1 İlkbahar 2004.

Kramer, Heinz, „Die Türkei und der 11. September: Regionalmacht zwischen Ambitionen und Realität", kaynak: Südosteuropa Mitteilungen, Nr. 4/2001.

Kramer, Heinz, *Avrupa ve Amerika Karşısında değişen Türkiye*, 2. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.

Krauthammer, Charles, "The Unipolar Moment", kaynak: *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, 1990/91.

Krell, Gert, *Weltbilder und Weltordnung. Einführung in die Theorein der Internationalen Beziehungen*, 3. erweiterte Auflage Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden 2004, s. 348-349.

Külebi, Ali, „Avrasya'da stratejik mücadele", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, No. 100, 29.05.2006.

Kuloğlu, Armağan, „Türkiye'ye bölücü kuşatma", kaynak: Cumhuriyet Strateji, No. 149, 07.05.2007.

Kurtcebe, İsrafil–Beden, Aydın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Dinamik Akademi Yayın, Ankara 2011.

Kut, Şule, „1990'larda Türk dış politikasının anahatları", kaynak: Barry Rubin-Kemal Kirişçi (edit.): *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

Küçük, Mustafa, „Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", kaynak: Ramazan Gözen (derleyen), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Lerch, Wolfgang Günter, „Die Türkei als regional Großmacht", kaynak: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 38-39, 1993.

Lesser, Ian O., „Değişmekte olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları", kaynak: Zalmay Khalilzad-Ian O. Lesser- F. Stephen Larrabe*: Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru*, İngilizce'den Türkçe'ye çeviren Işık Kuşçu, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

Lesser, Ian O., „Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", kaynak: Ian O. Lesser-Graham E. Fuller (edit.): *Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

Lieber, Robert J., „Die amerikanische Ära: Die Grand Strategy der USA nach dem 11. September 2001", kaynak: *İnternationale Politik*, 10/2004.

Lupovici, Amir, „Constructivist methods: a plea and manifesto for pluralism", kaynak: *Review of İnternational Studies*, Nr. 35, 2009.

Makovsky, Alan, „Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar", kaynak: Morton Abramowitz (edit.): *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, İngilizce'den çevirenler: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu, Liberte Yayınları, Ankara 2001.

Maxwell, Joseph A., *A Realist Approach for Qualitative Research*, SAGE Publications Ltd., London 2012.

Mayer, Horst Otto, *İnterview und schriftliche Befragung: Entwicklung, Durchführung und Auswertung*, 4. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı, Oldenbourg Verlag, München Wien 2008.

Mayer, Peter–Rittberger, Volker, „Wissenschaft und Weltpolitik", kaynak: Volker Rittberger (edit.), *Weltpolitik heute*: Tendenzen und Perspektiven, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2004.

Mayring, Philipp, *Qualitative İnhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*, 9. baskı, Beltz Verlag, Weinheim und Basel 2007.

Mearsheimer, John J., *The Tragedy Of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York – London 2003.

Medick-Krakau, Monika, "Außenpolitischer Wandel: Diskussionsstand – Erklärungsansätze – Zwischenergebnisse", kaynak: Monika Medick-Krakau, (edit.): *Außenpolitischer Wandel in theoretischer und vergleichender Perspektive: Die USA und die Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlag, Baden-Baden 1999.

Menzel, Ulrich, *Zwischen Idealismus und Realismus. Die Lehre von den Internationale Beziehungen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2001.

Meyers, Reinhard, "Theorien der internationalen Beziehungen", Kaynak: Wichard Woyke, (edit.), *Handwörterbuch İnternationale Politik*, 9. baskı, Bundeszentrale für politische Bildung, Wiesbaden 2004.

Münkler, Herfried,: *Die neuen Kriege*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2002.

Mütercimler, Erol, „Security in Turkey in the 21th century", kaynak: *İnsight Turkey*, Vol. 1, No. 4, 1999.

Mütercimler, Erol, *21. Yüzyı ve Türkiye „Yüksek Strateji*", Erciyaş Yayınları, İstanbul 1997.

Mütercimler, Erol, *21. Yüzyılın Eşiginde Uluslararasi Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli,* Anahtar Kitaplar, İstanbul 1993.

Mütercimler, Erol, Fikrimizin Rehberi: Gazi Mustafa Kemal, ciltli 2. basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2009.

Neumann, İver B., „Discourse Analysis", kaynak: Audie Klotz-Deepa Prakash (edit.): *Qualitative Methods in İnternatinal Relations: A Pluralist Guide,* Palgrave Macmillen, London 2009.

Nohlen, Dieter-Grotz, Florian (edit.), *Kleines Lexikon der Politik,* Verlag C. H. Beck, München 2001.

Öniş, Ziya, "Potential and limits of regional power influence", kaynak: *Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 2, Summer 2001.

Öniş, Ziya, "Turkey And Post-Soviet States: Potential and limits of regional power influence", kaynak: Middle East *Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 2, Summer 2001.

Onuf, Nicholas Greenwood, World of Our Making: Rules and rule in social theory and international relations, Routledge, London and New York, Reissued in 2013.

Onuf, Nicholas, „Constructivism: A User's Manual", kaynak: Vendulka Kubalkova-Nicholas Onuf-Paul Kowert (edit.): *İnternational Relations in a Constructed World,* M.E. Sharpe, New York and London 1998.

Onulduran, Ersin, „Bölgesel Bir Güç Olarak Türkiye", kaynak: Sabahattin Şen, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu,* Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993.

Oran, Baskın, „1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu“, kaynak: Baskın Oran (edit.): Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001, 5. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Oran, Baskın, *„Kalkık Horoz“ Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

Oran, Baskın, „Türkiye'nin Kuzey Irak politikasi“, kaynak: Baskın Oran, (edit.): Türk dış politikası, Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1980-2001, Cilt 2, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Oran, Baskın, 1996 b: „Çekiç Güç ve Kürt Devleti”, kaynak: *Avrasya Dosyasi (Kuzey Irak Özel)*, Nr. 1/1996.

Oyan, Oguz, “08.07.2003 tarihinde TBMM'de CHP grup toplantısı konuşması“, kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, dönem: 22, Band: 20, yasama yılı 1.

Öymen, Onur, Uçurumun Kenarında Dış Politika, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.

Özdağ, Ümit, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1991.

Özdal, Habibe-Dinçer, Osman Bahadır-Yegin, Mehmet (edit.), USAK'ın Erel Tellal ile yaptığı mülakat, „Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin Beyni Yıkandı“, kaynak: *Mülakatlarla Türk Dış politikası,* Cilt 3, USAK Yayınları, Ankara 2010.

Özdal, Habibe-Dinçer, Osman Bahadır-Yegin, Mehmet (edit.), USAK'ın Onur Öymen ile yaptığı mülakat, „Tek Boyutlu Bir Dış Politika İzlenemez“, kaynak: *Mülakatlarla Türk Dış Politikası,* Cilt 2, USAK Yayınları, Ankara 2010.

Özer, Ahmet, *11 Eylül, ABD, Türkiye ve kürselleşme,* Elips Kitap, Ankara 2005.

Öztürk, Osman Metin, Dış Politika'da Kriz Yönetimi, Odak Yayın, Ankara 2004.

Perinçek, Doğu, 1996a, „Avrasya Seçeneği“, kaynak: *Avrasya seçenegi, Türkiye için bagimsiz dış politika,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Perinçek, Dogu, 1996b, “Parçalayanlar ve Parçalananlar“, kaynak*: Avrasya secenegi, Türkiye icin bagimsiz dış*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Perinçek, Doğu, 1996c, „ABD'nin Kuzey Irak'ta işi zor“, kaynak: *Avrasya seçeneği, Türkiye icin bagimsiz dış politika,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Perinçek, Doğu, *Mafyokrasi, emperyalist-kapitalist sistemin mafyalaşması*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

Perinçek, Mehmet Bora, „Türk-Sovyet İttifakının Stratejik Temelleri“, kaynak: Yöneten: Atillâ İlhan, *Bir Millet Uyanıyor Dizisi:1, „…bir millet uyanıyor…,* dördüncü basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.

Perinçek, Mehmet, “*Avrasyacılık, Türkiye'de teori ve pratiği*”, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Polat, Soner, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Risse, Thomas, „Identitäten und Kommunikationsprozessen in der internationalen Politik – Sozialkonstruktivistische Perspektiven zum Wandel in der Außenpolitik“, kaynak: Medick-Krakau, Monika (edit.), *Außenpolitischer Wandel in theoretischer und vergleichender Perspektive: Die USA und die Bundesrepublik Deutschland*. Nomos Verlag, Baden-Baden 1999.

Risse, Thomas, „Konstruktivismus, Rationalismus und Theorien Internationaler Beziehungen – warum empirisch nichts so heiß gegessen wird, wie es theoretisch gekocht wurde“, kaynak: Gunther Hellmann-Klaus-Dieter Wolf-Michael Zürn (edit.), *Die neuen Internationalen Beziehungen,* Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003.

Rivas, Jorge, Realism, „For Real this Time: Scientific Realism is not a Compromise between Pisitivism and Interpretivism“, kaynak: Jonathan Joseph-Colin Wight (edit.): *Scientific Realism and İnternational Relations*, Palgrave Macmillan, London-New York 2010.

Rondholz, Eberhard, „Ordnungsmacht Türkei“, kaynak: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Nr. 3/1991.

Rouleau, Eric, Turkey: Beyond Atatürk, *Foreign Policy*, Summer 1996.

Ruggie, John Gerard, “What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Sicial Constructivist Challenge”, kaynak: *İnternational Organization* 52, 4, Autumn 1998.

Şadi Ergüvenç, „In the European Security context, Turkey’s role and expectations in the Transatlantic Partnership”, kaynak: *Foreign Policy*, Vol. XXI, Nr. 1-2, 1997.

Sander, Oral, „Değişen Dünya dengelerinde Türkiye“, kaynak: Sabahattin Şen (edit..), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul 1994.

Sander, Oral, „Türkiye’nin Dış Politikası“, derleyen: Melek Fırat, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Sander, Oral, *Türk dış politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Sandıklı, Atilla, „Atatürk’ün dış politika hedefi ve prensipleri”, kaynak: *Atatürk ve Atatürkçü düşünce*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.

Sarmaşık, Belgin, *Ulusal Siyâset kavgası*, Derin Yayınları, İstanbul 2005.

Sayarı, Sabri, “Turkey: The changing European Security enviroment and the Gulf Crisis”, kaynak: Middele East Journal, Vol. 46, Nr. 1, Winter 1992.

Sayarı, Sabri, „Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War era: The challenges of multi-regionalism”, kaynak: *Journal of International Affairs*, Nr. 1, Fall 2000.

Schimmelfennig, Frank, „Prozessanalyse”, kaynak: Joachim Behnke-Thomas Gschwend-Delia Schindler, (edit.): *Methoden der Politikwissenschaft: Neuere qualitative und quantitative Analyseverfahren*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2006.

Searle, John R., *Sprechakte: Ein sprachphilosophischer Essay*, 12. basım, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Mail 2013.

Selim Dilek, Bahadır, „Büyük Ortadoğu Projesi - BOP Irak'ta çöküyor", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, Nr. 123, 06.11.2006.

Sertel, Yıldız, *Şu değişen Dünya: Türkiye ve Avrasya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Sezer, Ayten, „Atatürk dönemi", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Sofuoğlu, Adnan, „Milli mücadele dönemi", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Somuncuoğlu, Anar, „ABD ve AB'yi dengeleyecek Avrasya seceneği", kaynak: *Cumhuriyet Strateji*, No. 73, 21.11.2005. (tekrar kullanmazsan Sil!!!)

Steinbach, Udo, „Außenpolitik am Wendepunkt? Ankara sucht seinen Standort im internationalen System", kaynak: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 11-12, 1997.

Steinbach, Udo, *die Türkei im 21. Jahrhundert*, Bastei Lübbe, Bergisch Gladbach 1996.

Tanış, Tolga, *Potus ve Beyefendi: 2002 Gün Türkiye-Amerika İlişkilerinin İnişli-Çıkışlı Hikâyesi,* 8. baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2015.

Taşhan, Seyfi, "Contemporary Turkish Policies in the Midde East: Prospects and Constrains", kaynak: *Dış Politika*, 1-2 June, 1995.

Taşhan, Seyfi, „A review of Turkish Foreign Policy in the beginning of 1998", kaynak: *Foreign Policy Ankara*, Vol. XXII, No. 1-2/ 1998.

Taşhan, Seyfi, „Avrupa ve Türkiye: Siyasi İlişkilerin bir Tahlili", *Dış Politika Dergisi*, Cilt: VI Sayı 2, Aralık 1995.

Taşhan, Seyfi, „Türk dış politikasının hedefleri", kaynak: *Dış Politika*, Sonbahar 1992.

Tellal, Erel, „Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", kaynak: *Uluslararsı İlişkiler*, No. 2, 2005.

Torumtay, Necip, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, 2. baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997.

Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

Tunçay, Mete, "İnandırma yerine zorlama", kaynak: *Modern Türkiye'de siyâsi düşünce: Kemalizm*. 3. Basım, Iletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Turhan, Mehmet, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2010.

Türk, Fahri, „Die Beziehung der Neuen Türkei zu den Turk-Republiken", Kaynak: Yunus Yoldaş-Burak Gümüş-Wolfgang Gieler (edit.): *Die Neue Türkei, eine grundlegende Einführung in die Innen- und Außenpolitik unter Recep Tayyip Erdoğan*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2015.

Türkdogan, Orhan, *Kemalist sistem ve sosyolojik yapısı*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Türkmen, Füsun, *Türkiye ABD İlişkileri: Kırılgan İttifaktan „Model Ortaklığa*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Ulbert, Cornelia, „Konstuktivistische Analysen der internationalen Politik: Theoretische Ansätze und methodische Herangehensweisen", kaynak: Cornelia Ulbert-Christoph Weller (edit.), *Konstuktivistische Analysen der internationalen Politik*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005.

Ulbert, Cornelia, „Sozialkonstruktivismus", kaynak: Siegfried Schieder-Manuela Spindler, *Theorien der Internationalen Beziehungen*. Verlag Leske + Budrich, Opladen 2003.

Ülman, Haluk, „Dünya nereye gidiyor?", kaynak: Sabahattin Şen (edit..), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul 1994.

USAK'ın Ümit Özdağ ile yaptığı mülakat, „Türkiye, AB ile İlişkilerini Hızla Tam Üyelik Süreci Dışına Taşımalı", Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin (edit.): *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Cilt 2, USAK Yayınları, Ankara 2010.

Uslu, Nasuh, *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar*, Anka Yayınları, İstanbul 2006.

Uslu, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

Uslubaş, Fevzi, "Avrasya gerçeği ve Türkiye", kaynak: *Jeopolitik*, No. 30, Temmuz 2006.

Uslubaş, Fevzi, "*Kaos imparatorluğu ve Türkiye, Afganistan ve Irak'tan sonra sıra İran'da mı?*", Kum Saati Yayınları, İstanbul 2007.

Uyar, Hakkı, „Atatürk dönemi iç politikası (1920-1938)", kaynak: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu (edit.), *Yakın dönem Türk politik tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

Uzgel, İlhan, „ABD ve Nato ile İlişkiler", kaynak: Baskın Oran, (edit.): *Türk dış politikası, Kurtulus savasindan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* 1980-2001, Cilt II, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Uzgel, İlhan, „ABD ve Nato'yla İlişkiler", kaynak: Baskın Oran (edit.): *Türk Dış Politikası: Kurtuluş savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar,* Cilt III: 2001-2012, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Uzgel, İlhan, „Ordu Dış Politikanın neresinde?", kaynak: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu (edit.), *Bir zümre, bir parti, Türkiye'de Ordu*. 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul 2004.

Uzgel, İlhan, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Varwick, Johannes,: *Die NATO, vom Verteidigungsbündnis zur Weltpolizei?,* Verlag C. H. Beck, München 2008.

Vennesson, Pascal, „Case studies and pocess tracing: theories and practices", kaynak: Donatella Della Porta-Michael Keating: *Approaches and Methodologies in*

teh Social Sciences: A Pluralist Perspective, Cambridge University Press, 5th printing, Cambridge 2013.

von Dijk, Teun A., „The Study of Discourse“, kaynak: von Dijk, Teun A. (edit.): *Discourse as Structure and Process, Discourse Studies: A Multidisciplinary İntroduction Volume 1,* SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi 1997.

Wagner, Wolgang, *Die Konstruktion einer europäischen Außenpolitik: Deutsche, französische und britische Ansätze im Vergleich*, doktora çalışması, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2001.

Walt, Stephen, M., „International Relations: One World, Many Theories“, *Foreign Policy*, Spring 1998.

Waltz, Kenneth N., Structural Realism after the Cold War, Inetrnational Security, Vol. 25, No. 1, Summer 2000.

Waltz, Kenneth N., *Theory of İnternational Politics*, McGraw-Hill, Printed in the United States of America 1979.

Weldes, Jutta, "Constructing National Interests", kaynak: *European Journal of International Relations,* Vol. 2(3), 1996.

Wendt, Alexander, „Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics“, *International Organization*, 46, 2, Spring 1992.

Wendt, Alexander, „Collective Identity Formation and the International State“, *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, June 1994.

Wendt, Alexander, „Constructing İnternatinal Politics“, *İnternational Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995.

Wendt, Alexander, „The agent-structure problem in international relations theory“, kaynak: *International Organization* 41, 3, Summer, 1987.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*. Ninth printing, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Winrow, Gareth M. "Orta Asya Ve Trans-Kafkasya Politikası", kaynak: Alan Makovsky-Sabri Sayarı (edit.): *Türkiye'nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

Wisotzki, Simone, *Die Nuklearwaffenpolitik Großbritanniens und Frankreichs: Eine konstruktivistische Analyse*, doktora çaışması, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2001.

Yalvaç, Faruk, „Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar“, kaynak: ramazan Gözen (Der.): *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Yaphe, Judith S., „Turkey's Domestic Affairs: Shaping the U.S.-Turkey Strategic Partnership“, kaynak: *Strategic Forum, National Defense University Institute For National Strategic Studies*, Nr. 121, July 1997.

Yapıcı, Utku, *Küresel süreçte Türk Dış Politikasının yeni açılımları: Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

Yavuz, Turan, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Yayla, Atilla, Kemalizm: Liberal Bir Bakış, Liberte Yayınları, Ankara 2008.

Yener, Yavuz-Zengin, A. Furkan-Yegin, Mehmet, „Savunma Sanayiinde Denge Arayışları", kaynak: *Analist*, Eylül 2015.

Yetkin, Murat, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsüs*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

Yılmaz, Mustafa, „Atatürk dönemi Türk dış politikası", kaynak: M. Derviş Kılınçkaya (edit.), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Yılmaz, Salih, „Atatürk İlkeleri ve Bütünleyici İlkeler", kaynak: Salih Yılmaz (edit.): *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014.

Yongtao, Liu, „Discourse, Meanings and İR Studies: taking the Rhetoric of Axis of Evil' As a Case", kaynak: *CONfines 6/11 enero-mayo* 2010.

10.3. Gazete ve İnternet Kaynakları:

1 Mart tartışması, 08.02.2016, http://www.milliyet.com.tr/1-mart-tartismasi/siyaset/detay/2190915/default.htm, (09.04.2016).

1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı? 12.02.2013, http://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi, (09.04.2015).

ABD'ye tam destek hazırlığı, 26.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=60854&tarih=26/12/2002&yollayan_s, (05.06.2004).

Aktan, Gündüz, „İlişkiler nasıl bozulur?", 26.03.2015, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147698, (30.03.2005).

Albayrak, Mustafa, „Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-77/kemalizm-dusunsel-temelleri-ve-tarihsel-olusumu, (01.02.2016).

Ali Babacan ve at pazarlığı, 08.10.2013, http://www.yurtgazetesi.com.tr/ali-babacan-ve-at-pazarligi-makale,5999.html, (06.03.2016).

Alili, Teoman, „En üst düzeyde askeri işbirliği kurulmalı", http://www.aydinlik.com.tr/dunya.html, (12.03.2005).

Amerika Prüft Häfen in der Türkei, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11.01.2003.

Anderson, John Ward, "Work Can Begin on Bases", 10.02.2003, wysiwyg://662/http://www.washingtonpos…p-dyn/A49139-2003Feb9?language=printer, (25.07.2003).

Anderson, John Ward, „Legal Haggles Snag Deployment to Turkey“, 09.02.2003, wysiwyg://687/http://www.washingtonpos…p-dyn/A45489-2003Feb8?language=printer, (25.07.2003).

Ankara öffnet Luftraum für amerikanische Flugzeuge, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 22.03.2003.

Arango, Tim, "With Iraq Mired in Turmoil, Some Call for Partitioning the Country", 28.04.2016, http://www.nytimes.com/2016/04/29/world/middleeast/with-iraq-mired-in-turmoil-some-call-for-partitioning-the-country.html?ref=topics&_r=0, (01.05.2016).

Arslan, Ali, 2003c: „Modern Türk askeri elitlerinin oluşumu ve Ordu, Din, İdeoloji ve Siyâset ilişkisi", http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_06.html.

Arslan, Deniz, „ABD stratejik ortaklığı sorguluyor", 08.05.2003, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~356@nvid~265127,00.asp, (16.08.2004).

Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurucu ortağı olduk", 17 Ocak 2016, http://www.haberturk.com/ekonomi/doviz/haber/1182136-asya-altyapi-yatirim-bankasinin-kurucu-ortagi-olduk, (27.02.2016).

Avcı, Erkan, "Afganistan savaşı ABD'ye pahalıya maloldu", 30.12.2014, http://aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-savasi-abdye-pahaliya-mal-oldu/88401, (23.03.2016).

Aydınlık gazetesi'nin Alexandr Dugin ile röportajı, „Dugin: ABD kullanır, atar!", 14.02.2016, http://www.aydinlikgazete.com/politika/dugin-abd-kullanir-atar-h83429.html.

Aydınlık Gazetesi'nin James Jeffrey ile telefon görüşmesi ile yaptığı söyleşi, „PKK operasyonu Washington için sürpriz oldu", 13.08.2015, http://www.aydinlikgazete.com/pkk-operasyonu-washington-icin-surpriz-oldu-roportaj,21.html (17.08.2015).

Baker, Peter-Ricks, Thomas E., „General Dismisses Rebuff by Turkey", 04 March 2003, wysiwyg://368/http://www.washingtonpos…p-dyn/A37228-2003Mar3?language=printer, (25.07.2003).

Ballı, Rafet, "Türk-ABD ilişkileri 98 km'ye sıkıştı", 05.04.2016, http://www.aydinlikgazete.com/turk-abd-iliskileri-98-kmye-sikisti-makale,63563.html.

Başer, Edip, „Hedef Büyük Kürdistan", Cansu Çamlıbel ile söyleşi, 22.09.2014, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/edip-baser-hedef-buyuk-kurdistan-27248797, (24.03.2016).

Baykal'dan 1 Mart tezkeresi vurgusu, 17.11.2015, http://www.radikal.com.tr/politika/baykaldan-1-mart-tezkeresi-vurgusu-1474346/, (11.01.2016).

Belge, Murat, „Avrasya", 12.03.2002, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=31655, (05.06.2004).

Bila, Fikret, (2004), „Putin'in denge yaklasişımı" http://www.milliyet.com.tr/2004/12/07/yazar/bila.html.

Bila, Fikret, „Kıvrıkoğlu: Sorun TSK değil, AB'nin çifte tutumu", 31.12.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/12/31/yazar/bila.html, (31.12.2005).

Bir paşa molladan yana olabilir mi?, 16.03.2002, *Hürriyet*, http://www.tumgazeteler.com/?a=766629, (17.04.2008).

Bozkurt, Ceyhan, (2007), „KGB'den Kremlin'e küçük adamın dev adımları". http://www.tumgazeteler.com/?a=2270266, (17.04.2008).

Bradley, Graham, , „U.S. Clings to Option Of Turkish Bases", 03 March 2003,wysiwyg://406/http://www.washingtonpos…p-dyn/A30904-2003Mar2?language=printer, (25.07.2003).

Çandar, Cengiz, „Büyük resimdeki üçlü: Türkiye-Irak_ABD", 26.07.2003, http://www.tercumangazete.com/authorDetail.aspx?authId=104888603091&newsDa, (17.01.2004).

Cansu Çamlıbel'in Ahmet Davutoğlu ile yaptığı söyleşi, *Hürriyet Gazetesi*, 17.09.2012, http://www.hurriyet.com.tr/ulusculukla-hesaplasma-zamani-geldi-21483551.

CHP'de ağlatan soruşturma, *Yurt Gazetesi*, 09.02.2016, http://www.yurtgazetesi.com.tr/politika/chpde-aglatan-sorusturma-h104542.html.

Çin'den Dünya Bankası'na rakip: Asya Altyapı Yatırım Bankası, 29 haziran 2015, http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/06/150629_asya_altyapi_bankasi, (16.02.2016).

Çınlar, Gamze, „Amerikalı subaya Pentagon'da soğuk duş", 22.10.2013, http://www.aydinlikgazete.com/mansetler/amerikali-subaya-pentagonda-soguk-dus-h27894.html, (21.01.2016).

Clover, Charles-Hornby, Lucy, „China's Great Game: Road to a new empire", 12.10.2015, http://www.ft.com/cms/s/2/6e098274-587a-11e5-a28b-50226830d644.html#axzz47Iv3gjIF, (17.03.2016)

Çongar, Yasemin, „Çuval olayının yıldönümünde TSK ve ABD", 04.07.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/07/04/yazar/congar.html, (04.07.2005).

Çongar, Yasemin, Marc Grossman anlatıyor - Fırtınalı Günler (1), „1 Mart öncesinde üç hatamız vardı", 08.08.2005, http://www.milliyet.com.tr/2005/08/08/siyaset/axsiyü.html, (08.08.2005).

Die Türkei will den Irak-Krieg abwenden, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.01.2003.

Dündar, Uğur, „1 Mart tezkeresi TSK'ya operasyon izni vermiyordu", 11 Mart 2015, http://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/ugur-dundar/1-mart-tezkeresi-tskya-operasyon-izni-vermiyordu-767994/, (05.04.2016).

Dura, Cihan, "Pandora'nın Kutusunu Kimler Nasıl Açtı", http://www.cihandura.com/arsiv/emperyalizm-yazilari/591.html, (17.02.2015).

Ekrem, Erkin , "Putin'in Ziyareti ve Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Statüsü", 01.12.2014, http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/putinin-ziyareti-ve-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-statusu/4088, (20.03.2016).

Ensari, Oktay-Öztürk, Demet, „Böyle bir şey asla kabul edilemez", 06.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/boyle-bir-sey-asla-kabul-edilemez-157545, (11.03.2016).

Ergin, Sedat, „ABD'ye sessizce verilen izin", 21.12.2002, http://www.hurriyet.com.tr/abdye-sessizce-verilen-izin-117012, (07.02.2004).

Ergin, Sedat, „Ankara-Erbil Washington üçgeni", 08 Ekim 2002, http://www.hurriyet.com.tr/ankara-erbil-washington-ucgeni-102270, (07.02.2004).

Ergin, Sedat, „Bütün yollar Türkiye'ye mi çıkar?", 28 Mart 2003, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~37@sid~9@nvid~24, (07.02.2004).

Ergin, Sedat, „Derhal özür dileyin", 06.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/derhal-ozur-dileyin-157555, (12.02.2016).

Ergin, Sedat, „Dostluğu dinlendirme zamanı", 08.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/dostlugu-dinlendirme-zamani-157797, (11.02.2016).

Ergin, Sedat, „Ecevit bu kez ABD'ye esnek", 18 Temmuz 2002, http://www.hurriyet.com.tr/ecevit-bu-kez-abdye-esnek-85367.

Ergin, Sedat, „Özel Tim'e ABD baskını", 05.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/ozel-tim-e-abd-baskini-157377, (07.02.2004).

Ergin, Sedat, „Tarihin en karmaşık pazarlıklarından biri", http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~37@sid~@nvid~23, (07.02.2004).

Ergin, Sedat, „TSK, NATO Merkezi Komutanlık", 11.07.2003, http://www.hurriyet.com.tr/tsk-nato-merkezi-komutanlik-158538, (11.02.2016).

Ergin, Sedat, „Washington, Ecevit'in elini güçlendirecek", 15 Ocak 2002, http://www.hurriyet.com.tr/washington-ecevitin-elini-guclendirecek-48501, (07.02.2004).

Eroğlu, Hamza, „Yurtta Sulh Cihanda Sulh", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-02/yurtta-sulh-cihanda-sulh, (16.03.2016).

EU fordert Türkei zu Friedensprozess mit Kurden auf, 02.04.2016, http://www.welt.de/politik/ausland/article153930048/EU-fordert-Tuerkei-zu-Friedensprozess-mit-Kurden-auf.html (10.04.2016).

EU fordert Türkei zu Friedensprozess mit Kurden auf, 02.04.2016, http://www.welt.de/politik/ausland/article153930048/EU-fordert-Tuerkei-zu-Friedensprozess-mit-Kurden-auf.html.

Fikret Bila, „Putin'in denge yaklaşımı" http://www.milliyet.com.tr/2004/12/07/yazar/bila.html (14.12.2004).

Finn, Helene Karen, „The U.S. – Turkish Relationship: Blueprint fort he Future“, *The National Interest*, 09.07.2003, http://www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol2Issue27/Vol2Issue27Finnpfv.html, (05.08.2004).

Finn, Peter, „U.S.-Europe Rifts Widen Over Iraq“, 11.02.2003, wysiwyg://637/http://www.washingtonpos…ntentId=A54245-2003Feb10&notFound=true, (25.07.2003).

Fleischer, Ari, Press Briefing, 28.02.2003, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=61047, (25.12.2015).

Fuller, Thomas, „Giscard: Turkey isn't part of Europe“, *International Herald Tribune*, 09.11.2002, http://www.freerepublic.com/focus/news/785476/posts, (15.03.2016).

Gardels, Nathan, The Worldpost'un Zbigniew Brzezinski ile yaptığı röportaj, "Brzezinski: Why We Need a U.S.-China 'Pacific Charter' for Global Stability", 11.11.2014, http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/brzezinski-why-we-need-a-u-s-china-pacific-charter-for-global-stability/, (07.08.2015).

Gönültaş, Hale, "Üslerimize ABD'den görücü geliyor, 11.01.2003, http://arsiv.sabah.com.tr/2003/01/11/s1714.html, (11.12.2015).

Gordon, Philip H., „America's Partnership with Turkey Is Still Valuable“, 06 August 2003, http://www.brookings.edu/research/opinions/2003/08/06europe-gordon (17.02.2016).

Güreș, Doğan, (2007), „Güreș: Hakkari bir gün Barzani'nin olursa“, http://www.tumgazeteler.com/?a=2340099, (15.04.2008).

Gwertzman, Bernard, İnterview with Morton Abramowitz, „Former Envoy Abramowitz Says Turkey will Receive $6 Billion in Aid and Billions in Loans“, 24.02.2003, http://www.cfr.org/publication_print.php?id=5572&content=, (10.06.2004).

Harmonie Toros, „Turkish Leader says Decision On U.S. Deployment on Hold“, 18.02.2003, kaynak: wysiwyg://544/http://www.washingtonpos…p-dyn/A23060-2003Feb17?language=printer (25.07.2003).

Heftige Gefechte auf dem langen Weg nach Bagdad, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26.03.2003.

Hilmi Özkök'te Avrasyacı Mıydı, 02.03.2010, http://odatv.com/hilmi-ozkok-de-avrasyaci-miydi--0203101200.html, (09.02.2016).

Hoffmann-Plesch, Roland Christian, „Der Syrienkrieg als Weltordnungskrieg", 01.08.2013, http://www.eurasischesmagazin.de/artikel/Der-Syrienkrieg-als-Weltordnungskrieg/20130805

Hoffmann-Plesch, Roland Christian, „Der Syrienkrieg als Weltordnungskrieg", 01.08.2013, http://www.eurasischesmagazin.de/artikel/Der-Syrienkrieg-als-Weltordnungskrieg/20130805 (15.08.2013).

Hughes, Preston, „U.S.-Turkish Relations“, http://www.ausa.org/publications/armymagazine/archive/2003/9/Documents/FC_Hughes_0903.pdf, (17.02.2016).

Im Land des schwarzen Goldes, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28.03.2003.

Joseph R. Biden-Leslie H. Gelb. “ Unity Through Autonomy in Iraq”, 01.05.2006, http://www.nytimes.com/2006/05/01/opinion/01biden.html?pagewanted=print.

Keck, Zachary, „The Interview: Zbigniew Brzezinski, 10.09.2012, http://thediplomat.com/2012/09/the-interview-zbigniew-brzezinski/?allpages=yes&print=yes, (17.10.2014).

Kessler, Glenn, „Questions Surround $1 Billion for Turkey“, 26 March 2003, wysiwyg://149/http://www.washingtonpos…p-dyn/A28834-2003Mar25?language=printer, (25.07.2003).

Kessler, Glenn, „U.S. Resolves Troop Clash With Turkey“, 08.07.2003, wysiwyg://72/http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A23614-2003Jul7.html, 21.07.2003).

Kessler, Glenn-Loeb, Vernon, „Turkey Conditions Troop Deployment On More U.S. Aid“, 19.02.2003, wysiwyg://525/http://www.washingtonpos…p-dyn/A27320-2003Feb18?language=printer (25.07.2003).

Khedery, Ali, „Irak in Pieces: Breaking Up to Stay Together“, *Foreign Affairs*, November/December 2015, https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2015-09-22/iraq-pieces, (01.05.2015).

Koray, Semih, „Büyük Ortdoğu Projesi çıkmazda”, 22.11.2012, http://www.aydinlikgazete.com/buyuk-ortdogu-projesi-cikmazda-tamami-makale,17063.html, (16.11.2015).

Korg. Karabay: ‘Çuval geçirme olayında hiçbir hatam yok‘, 18.08.2004, http://www.milliyet.com.tr/2004/08/18/son/sonsiy10.html, (11.02.2016).

Kriz çözen telefon, 07.07.2003, kaynak: http://www.hurriyet.com.tr/krizi-cozen-telefon-157688, (15.12.2015).

Logan, Joseph, „Iraq Foreign Minister Says No Turkish Troops“, 04.09.2003, wysiwyg://52/http://www.washingtonpos…p-dyn/A26335-2003Sep4?language=printer, (10.09.2003).

Luhn, Alec-Macalister, Terry , “Russia signs 30-year deal worth $400bn to deliver gas to China”, 21.05.2014, kaynak: http://www.theguardian.com/world/2014/may/21/russia-30-year-400bn-gas-deal-china, (24.02.2016).

Manisal, Erol, (2004a), „Rusya ile ilişkiler alternatif mi, yoksa denge arayışı mı“? http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4819, (02.07.2005).

Manisalı Erol, (2004), „BOP bölgenin işgal projesidir“, http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=2649, (02.07.2007).

Manisalı, Erol, (2004b), „Türkiye Rusya ilişkileri ve bölgenin geleceği“, http://www.hakimiyetimilliye.com/modules.php?name=News&file=article&sid=3387, (02.07.2005).

Mesçioğlu, Merve, Kuvvet Kullanma Yasağı ve ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi, 23 Mart 2013, http://akademikperspektif.com/2013/03/23/kuvvet-kullanma-yasagi-ve-abdnin-2003-irak-mudahalesi/

Nazlıaka'ya ihraç yolu, *Milliyet Gazetesi*, 08.02.2016, http://www.milliyet.com.tr/nazliaka-ya-ihrac-yolu/siyaset/detay/2190921/default.htm.

Nicht unser Krieg, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.03.2003.

Obama'nın yardımcısı Barzani ile görüştü, 30.04.2016, www.yecicaggazetesi.com.tr/obamanin-yardimcisi-barzaniyle-gorustu-136414h.htm (01.05.2016).

Obama'nın yardımcısı Barzani ile görüştü, 30.04.2016, www.yecicaggazetesi.com.tr/obamanin-yardimcisi-barzaniyle-gorustu-136414h.htm.

Özgen, Cansu Canan, Habertürk Kanalı, 29.03.2016, *Öteki Gündem*, Sessiz Silahlar ve Terör, 22.00'den itibaren (Almanya saati ile), https://www.youtube.com/watch?v=y4hgeh-4p1c, (22-23 dakikalar), (30.03.2016).

Özkök: Türkiye savaş istemiyor, 06.11.2002, http://www.hurriyet.com.tr/ozkok-turkiye-savas-istemiyor-107937, (04.04.2016).

Pan, Philip P., „Turkey Plans for 62.000 U.S. Troops“, 26.02.2003, wysiwyg://480/http://www.washingtonpos…p-dyn/A2172-2003Feb25?language=printer, (25.07.2003).

Pan, Philip P., „Turkey Rejects U.S. Use Of Bases2, 02.03..2003, wysiwyg://430/http://www.washingtonpos…p-dyn/A23284-2003Mar1?language=printer, (25.07.2003).

Pan, Philip P., „Turkish Party Leader Hints at Conditions for U.S. Deployment“, 10 March 2003, wysiwyg://308/http://www.washingtonpos…p-dyn/A2734-2003Mar9?language=printer (25.07.2003).

Pan, Philip P.-Williams, Daniel, „U.S. Would Limit Action By Kurds in Postwar Iraq“, 27.02.2003, wysiwyg://454/http://www.washingtonpos…p-dyn/A8113-2003Feb26?language=printer, (25.07.2003).

Parris, Mark, „Ecevit To Washington: Opportunities For U.S.-Turkish Relations“, *Policywatch*, Number 592, January 10, 2002, http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/ecevit-to-washington-opportunities-for-u.s.-turkish-relations, (09.06.2004).

Perinçek, Doğu, „Atlantik'te boğuluyoruz, Avrasya'da ayağa kalkarır“, 27.06.2004, http://www.aydinlik.com.tr/2004.06.27/doguperincek.html.

Polat, Soner, „TSK Türkiye'yi ipten aldı", 14 Ağustos 2015, http://www.aydinlikgazete.com/tsk-turkiyeyi-ipten-aldi-makale,61110.html, (17.08.2015).

Putin: Sırtımızdan bıçaklandık, 24 Kasım 2015, http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUeUR1ywwGWxaQ?_ref=infinite, (17.02.2016).

Rice, Condoleezza, Transforming the Middle East, 07.08.2003, https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/, (16.09.2015).

Rusya ambargoları yürürlükte: Türkiye nasıl etkilenecek?, 01 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo, (17.02.2016).

Sanger, David E., „With a U.S. Nod, Turkey Says It Won't Send Force to Iraq", 08.11.2003, wysiwyg://15/www.nytimes.com/20…08TURK.html?pagewanted=print&position=, (08.11.2003).

Savaş Günlüğü 16-19 Mart 2003, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/printable/040319_iraq_anniversary_1719mart.shtml, (09.02.2016).

Savaş karşıtı protestolar yayılıyor, 11 Ocak 2003, http://www.hurriyet.com.tr/savas-karsiti-protestolar-yayiliyor-38529614, (11.12.2015).

Sazak, Derya, „Asker göndermede aceleci olmayalım", 15.08.2006, http://www.milliyet.com.tr/2006/08/15/siyaset/asiy.html, (15.08.2006).

Sazak, Derya, „Oradaki petrolden Türkiye hakkını alır", 22.08.2003, http://www.milliyet.com.tr/2003/08/22/siyaset/asiy.html, (16.02.2016).

Şık, Barkın, "Myers talepleri sıraladı Özkök 'Değiştirin' dedi", 21.01.2003, http://www.milliyet.com.tr/2003/01/21/siyaset/asiy.html, (16.12.2015).

Slevin, Peter, „U.S., Turkey Haggle Over Economic Aid", 14.02.2003, wysiwyg://570/http://www.washingtonpos…p-dyn/A5333-2003Feb13?language=printer (25.07.2003).

Smith, Craig S., „Chirac Scolding Angers Nations That Back U.S.", 19.02.2003, http://www.nytimes.com/2003/02/19/international/europe/19CHIR.html?pagewanted=print, (16.03.2016).

Soner Polat, „Türk-Amerikan savaşı", 21. Ağustos 2015, http://www.aydinlikgazete.com/turk-amerikan-savasi-makale,61178.html.

Tahincioğlu, Gökçer, "Kenya'dan İmralı'ya 14 Yılın Öyküsü", http://www.milliyet.com.tr/kenya-dan-imrali-ya-14-yilin-oykusu/gundem/gundemdetay/15.02.2013/1669010/default.htm.

Tanış, Tolga, „Balyoz'un arkasında Amerika mı var?“, 06.12.2015, http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/tolga-tanis_322/balyozun-arkasinda-amerika-mi-var_40023360, (16.02.2016).

Taşpınar, Suat, "Putin: Sorun Türk halkı değil, bazı yöneticilerle", 14.04.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160414_putin_turkiye (18.04.2016).

The new game: American dominance is being challenged, 17 October 2015, http://www.economist.com/news/leaders/21674699-american-dominance-being-challenged-new-game, (21.11.2015).

Thumann, Michael, „Ankaras Dolchstoß“, *Die Zeit*, 27.03.2003, http://www.zeit.de/2003/14/T_9frkei, (17.03.2016).

Tiefe Krise in der NATO, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 11.02.2003.

TSK, PYD'yi nasıl vurdu?, 27.10.2015, http://www.milliyet.com.tr/tsk-pyd-yi-boyle-vurdu-iddiasi--gundem-2138709/, (11.04.2016).

Türkei fürchtet Kurdenstaat im Nordirak, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 08.10.2002.

Turkey, U.S. to Discuss Better Relations, 21.07.2003, wysiwyg://www.nytimes.com/a…S-Irak.html?pagewanted=print&position=, (22.07.2003).

Türkiye Çin füzesi almaktan vazgeçti, 15.11.2015, http://www.milliyet.com.tr/turkiye-cin-fuzesi-almaktan/ekonomi/detay/2148298/default.htm, (22.01.2015).

Türkmen, İlter, „Irak'ta son perde“, 01.Mart 2003, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0,,authorid~23@sid~9@nvid~23, (07.02.2004).

Türkoğlu, Erdal-Karakuş Kadir, "Türkiye'nin Suriye sınırını ihlal eden Su 24 tipi savaş uçağı düşürüldü“, 24.11.2015, http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-suriye-sinirini-ihlal-eden-su-24-tipi-savas-ucagi-dusuruldu/480268.

Üs pazarlığının perde arkası, 20.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=60243&tarih=20/12/2002&yollayan_s, (05.06.2004).

Verheugen droht und lockt, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27.03.2003.

Vodinalı, Hüseyin, „Bölge artık Yeni Bir Ağabey İstemiyor“, 03.03.2010, http://www.gazeteoku.com/popup.php?url=http://www.odatv.com, (04.03.2010).

Vorbeugende Stationierung, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25.03.2003.

Williams, Daniel, „Kurds Set for War, But Not With Iraq“, 08 March 2003, wysiwyg://332/http://www.washingtonpos…p-dyn/A59052-2003Mar7?language=printer, (25.07.2003).

Wolfowitz'in Kıvrıkoğlu talimatı: Ortadan kaldırın, 06.08.2012, http://odatv.com/wolfowitzin-kivrikoglu-talimati-ortadan-kaldirin-0608121200.html, (10.04.2016).

Yavuz, Kemal, „Zira biz aptal değiliz!“, 21.09.2003, http://www.askam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/21/yazarlar/yazarlar156.html, (27.11.2003).

Yavuz, Kemal, 2005: „Sn. Başbakan'ın Rusya ziyareti“, http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/01/16/yazarlar/yazarlarprn156.htlm, (23.01.2005).

Yetkin Murat, „ABD'den mesaj var“, 31.10.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=54944&tarih=31/10/2002&yollayan_s... (05.06.2004).

Yetkin, Murat, „ABD Saddam'ı vurmaya hazırlanıyor, 05.02.2002, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/abd-saddami-vurmaya-hazirlaniyor-623304/. (05.06.2004).

Yetkin, Murat, „ABD yeni sayfa açmak istiyor“, 11.12.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=98458&tarih=11/12/2003&yollayan_s, 05.06.2004).

Yetkin, Murat, „Abizaid: Irak'ın geleceği için Türkiye'nin desteği kilit önemde“, 13.01.2015, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140224, (05.02.2005).

Yetkin, Murat, „Amerika'ya iki uyarı“, 01.08.2002, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=45207&tarih=01/08/2002&yollayan_s, (05.06.2004).

Yetkin, Murat, „Ankara'da diplomasi oyunu“, 20.02.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=66613&tarih=20/02/2003&yollayan_s, (05.06.2004).

Yetkin, Murat, „Irak'ta ABD'nin yanındayız“, 06.02.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=65279&tarih=06/02/2003&yollayan_s, (05.06.2004).

Yetkin, Murat, „MGK'ya gelen iki acı gerçek“, 27.12.2002, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/mgkya-gelen-iki-aci-gercek-655682/, (05.03.2016).

Yetkin, Murat, „Zor karar“, 01.03.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=67601&tarih=01/03/2003&yollayan_s, (05.06.2004).

Yetkin, Murat, Radikal-online, Hükümet Krizi, 02.03.2003, http://www.radikal.com.tr/yazici.php?haberno=67742&tarih=02/03/2003&yollayan_s, (05.06.2004).

10.4. Mülakatlar

Banu Eligür ile bu çalışma için yapılan mülakat, 02.10.2015, Ankara.
Can Ünver ile bu çalışma için yapılan mülakat, 29.09.2015, Ankara.

Cemalettin Taşkıran ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
Doğu Perinçek ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.
Haydar Çakmak ile bu çalışma için yapılan mülakat, 30.09.2015, Ankara.
İsmail Hakkı Pekin ile bu çalışma için yapılan mülakat, 28.09.2015, Ankara.
Osman Metin Öztürk ile bu çalışma için yapılan mülakat, 01.10.2015, Ankara.
Sait Yılmaz ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.
Soner Polat ile bu çalışma için yapılan mülakat, 03.12.2015, İstanbul.